Digitized by Google

Digitized by Google

BCU - Lausanne

1094799770

Digitized by Google

Digitized by Google

INSTITUTIONES JURIS NATURÆ ET GENTIUM

IN QUIBUS

EX IPSA HOMINIS NATURA CONTINUO NEXU

OMNES OBLIGATIONES ET JURA OMNIA

DEDUCUNTUR.

AUTORE

CHRISTIANO L. B. DE WOLFF

POTENTISSIMI BORUSSIÆ REGIS CONSILIARIO INTIMO ET UNIVERSITATIS HALENSIS CANCELLARIO ET SENIORE.

CUM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ

PROSTAT IN OFFICINA RENGERIANA.

M D C C L I V.

Digitized by Google

Digitized by Google

SERENISSIMO

CELSISSIMOQUE

PRINCIPI AC DOMINO

DOMINO

AUGUSTO

WILHELMO

BORVSSIÆ PRINCIPI

ET REL.

DOMINO

LONGE CLEMENTISSIMO.

Digitized by Google

SERENISSIME CELSISSIMEQVE PRINCEPS,

Veritas & juſtitia fulcimenta Reipublicæ ſunt, quibus deſerta in ruinam labitur. Veri-

Veritas a juſtitia ſeparari nequit, niſi mores, quos communis opinio probat, ſpeciem *ejus* fallacem induere debeant. Conſiſtit juſtitia in voluntate conſtante ac perpetua jus ſuum *cuique* tribuendi, ideoque neminem lædendi, ſeu injuriam faciendi. Jus intime non perſpicitur, niſi ſimul cognoſcatur, quid bonum, æquum atque rectum ſit. Juſtus igitur nil facit, niſi cum ſenſu officii,

Digitized by Google

SERENISSIME CELSISSIMEQVE PRINCEPS,

Veritas & juſtitia fulcimenta Reipublicæ ſunt, quibus deſerta in ruinam labitur. Veri-

Veritas a juſtitia ſeparari nequit, niſi mores, quos communis opinio probat, ſpeciem *ejus* fallacem induere debeant. Conſiſtit juſtitia in voluntate conſtante ac perpetua jus ſuum *cuique* tribuendi, ideoque neminem lædendi, ſeu injuriam faciendi. Jus intime non perſpicitur, niſi ſimul cognoſcatur, quid bonum, æquum atque rectum ſit. Juſtus igitur nil facit, niſi cum ſenſu officii,

nec ſine ſtudio recte agendi, ac ita demum ſolidam veramque gloriam acquirit, invidiæ obtrectatione non lacerandam. Actionum humanarum bonitatem, æquitatem & rectitudinem non facit hominum opinio, quæ ſtabilis non permanet, nec ſibi in omnibus conſentit, ſed ut ſint bonæ, ut æquæ, ut rectæ, id ab ipſa hominum natura venit & in rerum eſſentia atque natura rationem ſuffi-

cien-

cientem habet. Differt igitur ab opinione veritas, quæ æternitatem & ſempiternitatem ab *ipſa* hominum atque rerum eſſentia & natura immutabili trahit. Neque etiam opinio, aſſen*ſum* firmum atque immotum parere neſcia, voluntatem efficit conſtantem & perpetuam, ſed haud raro in re maxime arduа animus incertus fluctuatur, & in præceps pervenitur. So*la* veritas, quæ unica & immu-

tabilis eſt, nec ulli unquam imponit, conſtantiæ ac perpetuitatis mater eſt. Hæc ratio me permovit, ut caſtum illud & ſanctum jus, quod ipſa natura inter homines ſingulos atque gentes conſtituit, inconcuſſum felicitatis totius generis humani fundamentum, ex ipſa natura humana continuo nexu, concinna tamen brevitate, ut prodeſſem plurimis, deductum in ſyſtema quoddam breve,

ſed

ſed veri nominis redigerem, ea ſollicitudine, ne brevitas detraheret perſpicuitati. Quoniam abunde convictus ſum, PRINCEPS CELSISSIME, TIBI veritas & juſtitiæ *amanti* non diſplicitum iri laborem, quem exantlavi; libellum hunc mole quidem, aſt non utilitate parvum & ubertate rerum gravem ſumma animi devotione CELSITVDINI TUÆ REGIÆ offero, meque Cle-

mentiæ TUÆ commendo, additis votis: Deus TE servet!

REGIÆ
CELSITUDINIS TUÆ

humillimus & devotissimus Cultor,
CHRISTIANUS L. B. DE WOLFF.

PRÆFATIO.

Postquam opus arduum Juris naturæ & gentium absolvi & ad exitum perduxi, vt prodessem plurimis, ea, quæ in illo diffuse pertractata fuerunt, concinna brevitate in compendium coëgi, & nunc sub titulo Institutionum Juris naturæ & gentium in publicum profero. Reddenda vero mihi est instituti huius ratio. Cum amor veritati mihi quasi natura sit insitus, ac ideo jam saepe monuerim, me non alio fine ad studium Matheseos animum appuliſſe, quam ut causam tantæ certitudinis in Geometria intime perspicerem; ea cognita nihil mihi antiquius fuit,

Digitized by Google

fuit, quam ut veritatem in aprico collocarem, nec aſſenſum eidem præberem perſuaſus, ſed convictus. Eodem animo ad jura enodanda acceſſi, & fontem omnis juris in natura humana deprehendi, quod dudum inculcatum a veteribus & a recentioribus repetitum, aſt minime demonſtratum, non opinione mihi perſuaſi, ſed ad veritatem convictus fui. Ita vero mihi non modo innotuit modus, quo ipſa natura obligamur ad certas actiones committendas, vel omittendas; verum etiam omnis amplitudo Iuris naturæ qua ad quaslibet actiones humanas, qualescunque tandem illæ fuerint, extenditur; tandemque intellexi, quomodo Jura poſitiva ex Jure naturæ fieri debeant, ut ab omni cenſura immunia a tribunali rationis minime vereantur, ne adverſus ſe pronuntietur. Sequitur hinc, veluti ſua ſponte, ut etiam Juri poſitivo omni non minus, quam naturali inſit veritas & ea via demonſtrationis patefiat, ſicque

que quod pro jure habetur, vel habendum ab eo, quod eſt, certo & accurate discernatur. Regit nimirum Jus naturæ ſicut voluntatem omnium hominum in ſingulis actibus; ita etiam voluntatem legislatoris, cujus perinde libertas, ac ſingulorum hominum naturalis obligationem minime tollit. Ea igitur alio modo in lucem proferri non potuerunt, niſi veſtigiis *Euclidis*, legum verioris Logicæ rigidi obſervatoris, inſiſtendo ſinguli termini exacta definitione explicarentur, propoſitiones ſingulæ ſufficienter determinarentur, & non minus definitiones ita ordinarentur, vt ſequentes per antecedentes penitus intelligantur, ſed propoſitiones quoque ita, ut ſequentium veritas per antecedentes pateat. Finem hunc mihi propoſitum ut aſſequerer, in opere vaſto Jus naturæ & gentium demonſtrare aggreſſus ſum, & idem nuper ad umbilicum perduxi, neque ullus dubito (abſit jactantia verbis!) me omni Juris-

risprudentiae lucem affudisse, & nunc demum intelligi, quod a *Cicerone* scite dictum non ex duodecim Tabulis, nec ex edicto prætorum, sed penitus ex intima philosophia Juris scientiam hauriendam esse. Neque enim solum leges naturæ ad omnia jura tam privata, quam publica atque gentium extensæ in concordiam reductæ sunt, verum etiam si leges positivæ in quibus a naturalibus abeunt, ad normam naturalium iuxta theoriam naturalem legum civilium, ieu positivarum, quae ipsa pars haud sinfima est Juris naturæ, etsi hactenus deserta & inculta, exigantur, inter Jurisprudentiam naturalem & positivam pulcherrimus nascitur concentus, ita vt omnium una sit concordia, una consonantia. Qui Jurisprudentiam colunt, imperiti plerumque sunt methodi, quæ sola ad scientiam ducit, nec amplitudinem Juris naturæ prospiciunt. Opus itaque nostrum non videtur esse adipsorum palatum compositum: mul-

to minus autem captui tyronum convenit, quibus etiam obſtat prolixitas. Quamobrem cum munus docendi Jus naturæ & gentium mihi demandatum ſit; opera quoque mihi danda erat, ut cupidam legum juventutem ad ſolidam certamque juris ſcientiam perducerem, veris autem juſtitiæ ſacerdotibus ad penetralia Themidos viam planam ſternerem, ne longius, quam par erat, amplius videatur iter, quod in opere *Juris naturæ & gentium* ingreſſus ſum. Finem hunc mihi propoſitum ut conſequerer, in his Inſtitutionibus complexus ſum omnes definitiones & propoſitiones in opere majore contentas, paucis quibusdam exceptis, quæ per illas facile intelliguntur, nec quicquam omitteretur, quod ad omne jus privatum, publicum univerſale & gentium proprium ſpectat. Præterea, quod palmarium eſt, curæ maxime id habui, ut ſingularum propoſitionum rationes ſufficientes inſpiciantur, nec in definitio-

tionibus quicquam ſumatur, quod obſcuritatem quandam adhuc in mente relinquat, quo minus penitus intelligatur. Ac propterea omnia in eum ordinem redegi, ut ſequentia cum antecedentibus continuo cohæreant, & hæc per illa continuam lucem fundant. Equidem fieri non potuit, ut rationes evolvendo, quantum rigor demonſtrandi exigit, & quod in opere majore præſtiti, demonſtrationes darem completas, quas præſens inſtitutum non fert; id tamen non obſtat, quo minus ſingulorum pateant rationes genuinae, abunde ſatisfacientes iis, quorum aciei lux clariſſima adhuc officit: neque enim omnibus, ac nemini ſtatim ipſum ſolem inſtar aquilarum intueri datum eſt, ſed in luce meridiana initio caligant omnes. Succeſſive autem creſcente luce mentis, quæ naturæ conſuetudo eſt, majorem lucem deſiderant, qui in clariſſima ſe verſari arbitrabantur, & ita tandem evenit,

ut,

ut, quod antea faſtidiebant, nunc avidi appetant, nec ſatisfaciant niſi demonſtrationes Euclidearum imitamenta. Et ſic demum pleniſſime conſtabit, nos in opere vaſto Juris naturæ & gentium non inutiles quæſiviſſe ambages, ſed breviori via ad metam tendi non potuiſſe. Ceterum ut uno quaſi conſpectu exhibeam, quomodo ex ipſa natura humana tanquam fonte ſuo *fluant* omnes obligationes omniaque jura *hominum*, quædam adhuc mihi dicenda ſuperſunt. Conſtat homo ex anima & corpore, & quemadmodum hoc ex variis componitur organis, quorum functiones conjunctim ad communem quendam ſcopum tendunt, veluti organorum vitalium ad totius corporis, ſeu vitæ ac ſanitatis ejusdem conſervationem; ita animæ inſunt diverſæ facultates, quarum ſocio uſu homo rationis particeps, qua a ceteris animalibus disjungitur, aptus

efficitur ad vitam rationi conveniențem vivendam. Illa aptitudo organorum ad functiones ſuas obeundum, facultatum ad ſuum uſum, quem habent in vita hominis viuenda, perfectionem hominis eſſentialem abſolvunt. Cum natura a veritatis tramite nunquam ne latum quidem unguem diſcedens non ullam ferat contradictionem, veritatis perpetuo capitalem hoſtem; eidem non alia convenit actionum humanarum directio, quam ut determinentur per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, & ſic cum naturalibus ad eandem metam tendant. Atque aptitudo actiones liberas ſic & non aliter determinandi perfectionem hominis accidentalem abſolvit: quæ ubi ad eſſentialem accedit, integram hominis perfectionem perficit. Et inde eſt, ut actiones hominum liberæ intrinſeca bonitate atque malitia diſcriminentur. Cum vero homo per

natu-

naturam in genere determinatus ſit ad bonum appetendum, malum averſandum; bonitas intrinſeca motivum eſt actionum committendarum, malitia omittendarum: unde naſcitur obligatio naturalis & directio actionum, quam diximus, induit formam legis ab ipſa natura latam. Ut obligationi huic ſatisfieri poſſit, conceſſa quoque homini eſſe debet facultas ea faciendi, ſine *quibus* illi ſatisfieri nequit, & ita ex illa tanquam fonte derivatur jus cum ad uſum rerum, tum ad certos actus. Ea vero eſt hominum natura, ut nonniſi conjunctis viribus & mutuo adjutorio ad illam perfectionem tendere poſſint quæ unicus felicitatis fons eſt. Ac propterea officia erga ſe ipſum cum officiis erga alios amico charitatis vinculo ipſa natura copulavit, ut ad utraque eadem ſit obligatio neceſſaria & in ſe immutabilis. Enimvero cum non inexhauſtæ ſint hominis vires, nec ideo ſine ratio-

ne profundendæ; officia aliis non debentur cum neglectu ſui, & ultra id, quod in poteſtate eſt, nec iis, qui, quod ab aliis petunt, ipſimet in poteſtate habent. Aſt quoniam nemini hominum natura competit jus in actiones alterius, ſicuti petenti de indigentia, ita præſtituro relinquendum eſt judicium de neglectu ſui & eo, quod in poteſtate ſua eſt. Intereſt autem haud raro hominis alienæ opis indigi, ut de eo, quod ab altero petit, certus ſit. Quamobrem ipſa natura eidem competit jus alios ad certas præſtationes ſibi obligandi, ita vt ad præſtandum adigi poſſit, ſi nolit. Hinc enaſcitur quoad ea, quæ aliis debentur, differentia inter obligationem perfectam et imperfectam, unde porro oritur jus ad id, quod nobis debetur ab aliis, vel perfectum, vel imperfectum. Ceſſat differentiæ hujus ratio in iis, quæ ne facias alteri prohibentur, cum ſemper certum ſit, id omittendum eſſe.

Quam-

Quamobrem quoad actus negativos perfecta est obligatio naturalis, ut alteri competat jus perfectum non patiendi, ut fiat, & facientem adigendi, ne faciat, aut in posterum denuo facere audeat. Quoniam denique nemini competit natura jus ad rem quandam in singulari proprium; natura res omnes quoad usum earundem necessarium communes sunt. Ex hactenus dictis intelligitur, quinam sit status hominum naturalis, isque originarius, quem a natura habent. Enimvero non una fuit ratio, quæ homines coëgit, ut, lege naturæ non invita, immo urgente, a communione primæva discedentes res antea communes juri proprio subjicerent. Atque hinc ortum est dominium, quod jus sibi obligandi alios ad certas præstationes latiùs extendit, operas rebus propriis æquiparavit & obligationem rerum ac operarum communicandarum officiis superaddit. Hinc prono

alveo fluunt omnia jura rerum, tam in re, quam ad rem, quocunque demum nomine veniant, & jus defenſionis ulteriores acquirit limites. Obligatio propagandi genus humanum cum generatione indivulſo nexu copulat educationem, ac ideo parentibus tribuit jus quoddam in actiones prolis. Cumque eo fine contrahenda ſint matrimonia, conjux unus ex conſenſu acquirit jus quoddam in actiones alterius. Et quia præſtatio operarum perpetuarum pro alimentis perpetuis, in qua ſervitus naturaliter conſiſtit, juri naturæ convenit; ex ſubjectione oritur jus domini in actiones ſervi. Quamobrem cum jus in actiones alterius Imperii nomine veniat; patet jam origo Imperii privati, quo jus, quod vulgo dicitur, perſonarum continetur. Jam cum ſingulijura ſua non ſatis tueri nec ab aliis invitis ſine vi ac dubio maxime eventu conſequi poſſent, immo nec commode ſibi

pro-

proſpicere de iis, quæ ad vitæ ſufficientiam faciunt, & felicitati ſerviunt; legi naturæ convenienter contractæ ſunt ſocietates civiles, & ſic ex ſubjectione natum eſt Imperium civile, ſive publicum, ex quo jus omne publicum, ſeu ciuitatis univerſale derivatur. Denique cum jam civitates inter ſe ſpectari debeant tanquam perſonæ ſingulares in ſtatu naturali viventes, in eas cadunt obligationes & jura, quæ ſingulos in ſtatu naturali viventes reſpiciunt. Inter iſta jura cum etiam locum habeat jus alterum ad certas præſtationes *ſibi* obligandi; inde jura fœderum aliarumque pactionum gentium manant. Et quia obligatio conjunctis viribus commune bonum promovendi per hoc tolli minime potuit, quod ſocietates ciuiles contraxerint ſinguli; ſicuti vi illius ipſa natura homines in univerſum omnes in ſocietatem quandam redegit, ita etiam inter gentes ſocietatem inſtituit, ex cujus cuſtodia theoriæ naturali legum civilium convenienter deducitur jus quoddam civili affine, quod, ut cum *Ulpiano* loquar, neque in totum a naturali recedit, nec per omnia ei ſervit. Ex iis, quæ modo breviter dicta ſunt, haud obſcure liquere arbitror, jura omnia inter ſe continuo connexa ex ipſa natura humana derivari, & patere, quod a veteribus dictum, ipſa natu-

natura jus eſſe conſtitutum. Plenius nexum hunc perſpiciet, qui Inſtitutiones ipſas attento animo perlegere voluerit. Ceterum non vanus augur prædico fore, ut, ſi quis hasce Inſtitutiones ſibi familiares reddiderit, ſcientia juris ſolida veraque animum imbuat, lucem pleniſſimam, quamprimum ea aciem ejus non amplius offendit, ab opere majore expectaturus, & qui animum ad jus civile appellit, nullo fere negotio notitiam eius ſibi comparet. Unum adhuc ſupereſt, quod monendum eſſe duxi, nimirum me in hisce Inſtitutionibus nihil ſuppoſuiſſe, quod aliunde petendum ſit, quemadmodum in opere majore Jus naturæ & gentium cum ceteris philoſophiæ partibus connexum eſt, ut inoffenſo pede in iis progredi liceat, etiamſi in operibus noſtris philoſophicis lector non fuerit verſatus; immo ſi vel maxime adhuc peregrinus & hoſpes fuerit in philoſophia. Si quæ enim notiones aliunde mutuandæ fuerant, eas una explicavi Quemadmodum vero muneri, quod mihi demandatum eſt, ſatisfeci; ita nihil magis in votis habeo, quam ut omnes, qui labore noſtro ſe juvari poſſe confidunt, eos, quos polliceor, inde percipiant fructus. Faxit Deus, juris, quod enucleavimus, ipſe Autor, ut veritas & juſtitia floreat in omni terra! Halæ, die quarta Septembris Anno 1749.

INSTI-

INSTITUTIONES JURIS NATURÆ ET GENTIUM.

PARS I.

DE

JURE NATURÆ IN GENERE ET OFFICIIS ERGA SEIPSUM; ERGA ALIOS ET ERGA DEUM.

CAPUT I.

DE

ACTIONUM HUMANARUM DIFFERENTIA, EARUMQUE IMPUTATIONE.

§. 1.

Actiones internæ dicuntur, quæ sola vi animæ eliciuntur; *externæ* autem, quæ motu organorum corporis perficiuntur. Sunt autem vel *liberæ*, quæ a libertate (*Wolfii Instit. J. N. & G.*) A ani-

Actiones internæ & externæ, liberæ ac necessariæ.

animæ quomodocunque dependent; vel *naturales*, ſeu *neceſſariæ*, quæ ab ea non dependent, ſed per eſſentiam & naturam animæ ac corporis determinantur. Unde patet, *actiones liberas externas non dari ſine internis, cum quibus cohærent.*

§. 2.

Actio poſitiva & privativa, ſeu negativa.

Eſt præterea *Actio* vel *poſitiva*, quæ actu editur; *privativa* vero, ceſſatio actionis, quæ edi poterat. Poſitiva libera vocatur *Factum commiſſionis*; privativa, ſeu negativa *Factum omiſſionis*. Illa etiam *Factum* ſimpliciter; hæc *non-Factum* appellatur. Sæpiſſime *ſub facto etiam intelligitur non-factum, pro ſubſtrata materia.*

§. 3.

Imputatio.

Quando homo libere agit, vel non agit; *actionis cauſa libera* dicitur, quemadmodum etiam ejus, quod ex ea conſequitur. Et judicium, quo cauſa libera declaratur agens actionis ſuæ, vel ejus, quod ex ea ſequitur, ſive boni, ſive mali, *Imputatio* appellatur. Quamobrem *non imputari poſſunt niſi actiones liberæ, quatenus liberæ ſunt*, conſequen-

ſequenter etiam *eæ*, *quæ in ſe ſpectatæ naturales quidem ſunt*, *attamen ab actione quadam libera præcedente dependent* (§. 1.).

§. 4.

Coacte agit, qui ab alio vi externa impulſus agit, in actione ſeſe habens per modum inſtrumenti; aſt *coacte patitur*, qui alterius in ſe actioni reſiſtendi vires non habet. In eo caſu non-reſiſtentia eſt *Actio privativa coacta*. *Actio coacta*, cum libera non ſit (§. 1.), *imputari nequit*, *niſi cogenti*: *ſi vero approbetur*, *approbatio imputatur*. *Actio coacta.*

§. 5.

Differt a coacta *Actio invita*, ſi quis facit, quæ non facere mallet, & contra, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare poſſet. Ei opponitur *voluntaria*, quæ nec coacta, nec invita eſt. *Actio* igitur *invita eſt*, *ſi quis vi vel metu ab altero incuſſo permotus agit*, *vel non agit*. Aſt *invita imputatur*, *etſi minus*, *quam voluntaria* (§. 3.), ut qui invitus agit, aliquam habeat excuſationem. *Actio invita, voluntaria.*

§. 6.

Actio deliberata, indeliberata, consultatio.

Sunt autem *actiones* liberæ, vel *deliberatæ*, quæ nonnisi prævia consultatione eduntur: vel *indeliberatæ*, si quis nulla prævia consultatione agit. Est autem *Consultatio* actus intellectus, quo disquiritur, num sit agendum, aut non agendum, & quomodo agendum. Quamobrem cum *actio* deliberata magis libera sit, quam indeliberata (§. 1.); *deliberata magis imputatur indeliberata, & quo magis deliberata fuerit, eo magis imputatur* (§. 3.).

§. 7.

Determinatio actionum.

Facultates animæ omnes per se aptæ sunt ad certos actus, & omnia corporis membra ad certas functiones, consequenter tam illæ, quam hæc destinantur certo cuidam fini, ad quem tendunt actiones naturales (§. 1.). Patet autem a posteriori, *actiones liberas determinari posse vel per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, vel per diversas.*

§. 8.

Status internus & externus.

Status in genere est coëxistentia mutabilium, hoc est, eorum, quæ etiam

etiam aliter ſe habere poſſunt, cum iisdem fixis, quæ ſcilicet aliter ſe habere nequeunt. Eſtque vel *internus*, quatenus mutabilia iſta ſubiecto inſunt, vel *externus*, quatenus eidem adſunt, vel extrinſecus ad idem referuntur.

§. 9.

Perfectio entis in genere eſt conſenſus in varietate, ſeu plurium a ſe invicem differentium in uno. Et *Conſenſus* vocatur tendentia ad unum quid obtinendum. Ita perfectio horologii conſiſtit in aptitudine, quam per ſtructuram ſuam habet, accurate indicandi horam eiusque partes. *Perfectio.*

§. 10.

Ex adverſo *Imperfectio* eſt diſſenſus in varietate, ſeu plurium a ſe invicem differentium in uno. Conſiſtit autem *Diſſenſus* in contrarietate tendentiarum ad commune quid obtinendum. Ita oculus imperfectus eſt, ſi qua inſtructura ejus concurrunt, quæ impediunt, quo minus imago clara & diſtincta in fundo delineetur. *Imperfectio.*

§. 11.

Perfectio eſſentialis & accidentalis. Actiones ad eam tendentes.

Eſt autem *Perfectio eſſentialis*, quæ continetur conſenſu determinationum eſſentialium, per quas ſcilicet ens tanquam ens hujus generis, vel ſpeciei concipitur. *Accidentalis* vero, quæ in conſenſu determinationum accidentalium cum eſſentialibus conſiſtit, veluti ſi promptitudo utendi facultatibus animæ, vel organis corporis motoriis acquiritur *Perfectio* igitur *accidentalis eandem rationem determinantem habere debet, quam habet eſſentialis* (§. 9.). Conſequenter *actiones liberæ, quæ cum naturalibus per easdem rationes finales determinantur, ad perfectionem hominis eiusve ſtatum tendunt* (§. 8. 9.), & ideo *quæ per diverſas determinantur, ad imperfectionem tendant neceſſe eſt.*

§. 12.

Actiones bonæ, malæ.

Cum *bonum* dicatur, quicquid hominem ejusque ſtatum perficit, *malum* vero, quod imperfectiorem reddit; *actiones liberæ ad perfectionem hominis ejusque ſtatus tendentes*, conſequenter *cum naturalibus per easdem rationes finales determinatæ, bonæ ſunt*; *quæ*

quæ vero tendunt ad imperfectionem hominis ejusque ſtatus, conſequenter *quæ cum naturalibus non per easdem rationes finales determinantur, ſed per diverſas, malæ ſunt* (§. 11.)

§. 13.

Actio in ſe bona eſt, quæ per determinationes eſſentiales, hoc eſt, eas, per quas tanquam talis actio concipitur, bona eſt. Et eodem ſenſu *Actio in ſe mala* intelligitur. Quæ vero in ſe ſpectata nec bona, nec mala eſt, ea *per ſe indifferens* dicitur, *quatenus* tamen *propter determinationes accidentales ſupervenientes ad perfectionem, vel imperfectionem noſtram ſtatusque noſtri tendit, in bonam, vel malam abit.*

Actio in ſe bona, in ſe mala, per ſe indifferens.

§. 14.

Actiones igitur quatenus in ſe bonæ ſunt, vel malæ, aut propter determinationes accidentales accedentes bonæ, vel malæ fiunt, *bonitatem, vel malitiam intrinſecam habent*, ut ideo opus non ſit, eas demum jubendo fieri bonas, vel vetando malas.

Bonitas et malitia intrinſecæ actionum.

§. 15.

Quoniam ea eſt hominis natura, ut bonum appetat, malum averſetur,

Motivum in ſe conti-

nent & per ſe appetibiles & averſabiles.

actiones vero *bonitatem vel malitiam intrinſecam habentes* in ſe bonæ et malæ ſunt, aut propter determinationes accidentales accedentes tales fiunt (§. 14.), conſequenter *motivum volitionis & nolitionis in ſe continent*, ut, ſi diſtincte cognoſcantur, eas velimus, vel nolimus: *actiones intrinſece bonæ, vel malæ, per ſe appetibiles, vel averſabiles ſunt.* Hinc autem porro patet, *actiones ad perfectionem hominis ejusve ſtatus tendentes continere motivum volitionis & eſſe per ſe appetibiles, quæ vero tendunt ad imperfectionem hominis ejusve ſtatus, motivum nolitionis continere & eſſe per ſe averſabiles.*

§. 16.

Rectitudo actionis.

Rectitudo actionis eſt convenientia cum omnibus determinationibus hominis eſſentialibus, ut ſcilicet ea rationem ſufficientem in iis ſimul ſumtis agnoſcat, conſequenter per eas intelligi poſſit, cur talis potius eſſe debeat, quam aliter. *Actio* igitur *recta requirit omnium facultatum animæ & facultatis locomotivæ corporis conſentientem uſum.*

§. 17.

§. 17.

Quamobrem *ſi quid in actione libera deſideretur ex parte intellectus, vel voluntatis, vel denique facultatis locomotivæ, a rectitudine deficit* (§. 16.). Dicitur autem defectus rectitudinis actionis vincibilis quoad intellectum *Culpa*; quoad voluntatem et noluntatem *Dolus*. In genere quoque defectus rectitudinis actionis *Culpa* vocari ſolet. *Vincibile* vero dicitur, quod uſu facultatum vitari poterat: *Invincibile* vero, quod non poterat. Atque ideo patet, *actiones non minus culpoſas, quam doloſas agenti imputari* (§. 3.). Ex adverſo autem *Invincibile* dicitur, quod uſu facultatum noſtrarum evitari minime poterat. Quamobrem cum *quæ caſu fiunt, nulla culpa antecedente*, ea a nobis evitari impoſſibile ſit, veluti ſi grando ſegetem proſternit, inundatio domum ſubvertit; *nobis* quoque *imputari nequeunt* (§. *cit.*). *Defectus ejus, culpa, dolus.*

§. 18.

Quoniam ignotum ut velimus, vel nolimus fieri non poteſt, ac ideo voluntas et noluntas ab intellectu, aut *Actio culpoſa & doloſa.*

facultate cognoſcendi dependet; *actio doloſa committitur a ſciente ac volente, culpoſa vero nec a ſciente, nec a volente.*

§. 19.

Culpæ & doli origo.

Culpa & dolus conſiſtunt in defectu rectitudinis actionis vincibili (§. 17.). Defectus vincibilis a *non-uſu facultatum noſtrarum*, hoc eſt, omiſſione uſus earundem nobis conceſſi venit (§. *cit.*). *Culpa* igitur *et dolus non-uſui facultatum noſtrarum debetur.*

§. 20.

Impotentia agendi.

A non-uſu diſtinguenda eſt *Impotentia utendi*, quæ eſt indepedentia uſus a voluntate noſtra, ut ſcilicet is nobis ſit impoſſibilis. *Quæ impotentiæ utendi facultatibus animæ ac corporis tribuenda, ea invincibilia ſunt* (§. 17.), conſequenter *ea imputari nequeunt, niſi illa culpa noſtra fuerit contracta* (§. *cit.*).

§. 21.

Culpæ ſpecies.

Actus ad facultatem cognoſcitivam, quos ſupponunt actus facultatis locomotivæ in actionibus liberis, pertinentes complures ſunt. Unde pro eorum

eorum diverſitate diverſæ ſunt culpæ ſpecies. Ita defectus attentionis circa actiones noſtras *Incogitantia* eſt; omiſſio actuum intellectus, quorum ope agenti innoteſcere poterat, quidnam ex actione ſua ſub præſentibus circumſtantiis boni vel mali conſequi poſſit, *Inconſiderantia*; defectus attentionis ad malum in dato caſu eventu poſſibile, quod agens prævidere poterat, *Improvidentia*; determinatio ſui ad agendum, ſepoſito omni facultatum cognoſcendi uſu ad rectitudinem actionis requiſito, *Præcipitantia in agendo*; defectus iudicii, quid vi circumſtantiarum præſentium fieri conſultius ſit, *Imprudentia*; abſentia omnis ſollicitudinis de rectitudine actionis, *Incuria*; omiſſio eorum, quæ certo fine fieri debent, non-uſui facultatum cognoſcendi debita, *Negligentia*. Hinc patet, cur plerumque omnes culpæ ſpecies ſub nomine negligentiæ comprehendantur, & quod *Diligentia*, quæ eidem opponitur, ſit commiſſio omnium illarum actionum, quæ certo fine committendæ, ſeu eorum omnium, quæ certo fine fieri debent.

§. 22.

§. 22.

Culpa media, propositi.

Datur etiam defectus rectitudinis actionis ob exceptionem in casu collisionis officiorum minus recte factam, quam *Culpam mediam* appellare lubet, alii *Culpam propositi* vocant, veluti si quis misericordia ductus solvit servum alterius compeditum, ut fugeret. *Quod* igitur *culpa media fit, id fit a sciente, non tamen directe volente.* Culpa hæc media ex inferioribus de collisione officiorum clarior evadet.

§. 23.

Intentio agentis directa, indirecta.

Intentio agentis est volitio ejus, propter quod agens agit, veluti si testimonium perhibet, ut innocens damnetur. Estque *intentio directa*, qua id præcise intenditur, propter quod agens agit, ut in exemplo dato directe intenditur damnatio innocentis: *indirecta intentio* est, qua quidem agens per se non vult, quod ex actione sua sequitur, quod autem perinde ac id, quod vult, ex eadem sequi potest. Similiter alia *immediata* est, qua quid propter se intenditur, alia *mediata*, qua quid intenditur propter alterum, quate-

quatenus ſcilicet per hoc conſequimur, quod intenditur.

§. 24.

Veteres *Dolum bonum* dixerunt, ſimulationem voluntatis finis cujusdam non illiciti cauſa factam. Unde in oppoſitione ad eum *Dolus malus* vocatur, de quo ante dictum (§. 17.). *Dolus bonus, malus.*

§. 25.

Dolus malus dividitur in *dolum ex propoſito*, quo malum, quod ex actione ſua reſultat, intendit agens ſive directe, ſive indirecte, & *Dolum ex re*, quo malum iſtud equidem agens non intendit, ubi vero idem ex facto cognoſcit, eum, in quem redundavit, id ferre vult. Ita in priori caſu gemma adulterina pro vera venditur a ſciente; in poſteriori a neſciente, ſed pretium reſtituere nolente. *Dolus ex propoſito, & ex re.*

§. 26.

Concurrunt etiam haud raro *homines ad actionem alterius*, quatenus ſcilicet actione quadam ſua ad actualitatem illius aliquid conferunt, vel actu intel- *Concurſus ad actionem alterius.*

intellectus, notionem actionis ignotæ agentis animo insinuando, circumstantias in casu dato obvias patefaciendo, consilium dando, docendo motiva agendi aut non agendi; vel actu voluntatis, aut noluntatis, veluti jubendo, orando, vetando, adhortando, dehortando, comminando, alliciendo, sollicitando, svadendo & dissvadendo, cum istiusmodi actibus voluntatem & noluntatem alteri sufficienter indicemus: vel denique actu facultatis locomotivæ, veluti adjuvando, instrumenta ad agendum necessaria suppeditando, exemplum præbendo animo alterum ad idem faciendum invitandi. Facile patet, *homines concursu suo ad actionem alterius ejusdem fieri participes*, consequenter *factum alienum*, *ad quod concurris*, *tibi imputari*, *quatenus id a voluntate tua libera dependet* (§. 3.), *factum* autem *alienum*, *ad quod nullo modo concurris*, *imputari non posse*. Diversi autem modi concurrendi ad factum alienum satis loquuntur, *non minus culpam*, *quam dolum in concursu ad factum alienum committi posse* (§. 17.),

&

& factum alienum nunc magis, nunc minus imputandum esse (§. 6. 17.).

§. 27.

Ad actiones internas pertinet *Consensus*, qui est volitio, ut fiat, vel non fiat, quod alter fieri, vel non fieri vult. Quodsi disertis verbis, vel alio signo declaratur, nos idem velle, quod alter vult, *Consensus* dicitur *expressus*; si vero aliunde, veluti ex factis & non-factis colligitur, *tacitus* vocatur, & idem *præsumtus* audit, si probabiliter saltem colligitur. *Præsumtio* enim est collectio probabilis rei dubiæ in casu singulari. Cum modus declarandi voluntatis ipsum actum non variet; *Consensus tacitus non minus verus consensus est, quam expressus.* *Consensus quid & quotuplex.*

§. 28.

Opponitur consensui *Dissensus*, qui est volitio, ut fiat, quod alter fieri non vult, vel ut non fiat, quod is fieri vult. Patet autem, ut ante (§. 27.), *Dissensum* esse vel *tacitum*, vel *expressum*, & quinam *præsumtus* dicatur & *dissen-* *Dissensus.*

dissensum non minus tacitum, quam expressum esse verum dissensum.

§. 29.

Ratihabitio. Declaratio autem consensus sive expressa, sive tacita ex postfacto accedens *Ratihabitio* appellatur. Quamobrem *qui quod factum ratihabet, in id consensisse intelligitur*, ut ideo perinde sit, ac si consensu suo factum fuisset.

§ 30.

Consensus præsumtus cur verus dici nequeat. Ceterum eodem sensu aliquid *expresse velle, vel nolle* dicimur, & *volitio* aut *nolitio præsumi.* Probabilia possunt esse falsa, nec certo constat, vtrum vera sint, nec ne. Quamobrem *consensus* etiam *præsumtus, aut volitio & nolitio præsumta fallere potest*, ac per consequens *vera dici nequit, sed pro vera habetur, donec contrarium probetur, quemadmodum probile omne.* Quodsi ergo contrarium probetur, cum jam falsum esse constet, quod pro vero habebatur; *præsumtionem vincit veritas*, ut illa jam cesset.

Requisita ratihabitionis. §. 31.

Cum consensum suum ex post facto

facto declaret, qui factum alterius ratihabet (§. 29.); *ratihabitio tacita supponit notitiam facti ratihabendi*, cumque consensus tacitus ex factis colligatur (§. 27.), *eadem requirit factum, vel non-factum, quod agens velle non poterat, nisi facto, quod ratihabendum, supposito.*

§. 32.

Ignorantia dicitur absentia notionis sive rei simpliciter apprehendendæ, sive judicio cuidam respondentis. *Ignorantia* igitur *non admittit tacitam ratihabitionem* (§. 31.), & *si ea invincibilis fuerit, excusat; non vero, si vincibilis* (§. 17.), *atque hæc in culpam influit* (§. *cit.*). *Ignorantia.*

§. 33.

Scholastici eam *simplicem* vocant, & errorem *compositam ignorantiam* appellant, qua notiones combinantur, quæ combinari nequeunt. *Errat* nimirum, qui propositionem veram pro falsa habet, consequenter subjecto tribuit prædicatum vel affirmativum, vel negativum, quod eidem tribui nequit. Unde *Error* dicitur disconve- *Ignorantia composita, sive error.*

nientia notionis cum objecto. Patet autem, *errorem vincibilem influere in culpam, nec excuſare* (§. 17.).

§. 34.

De ignorantiæ & erroris imputatione.

Similiter manifeſtum eſt, tam *ignorantiam ſimplicem* (§. 32.), *quam compoſitam, ſive errorem* (§. 33.) *vincibilem recte imputari* (§. 3. 17.). Ex adverſo autem liquet, *ignorantiam & errorem invincibilem imputari non poſſe.* Atque idem ſtatuendum eſt de actionibus ex ignorantia & errore profectis.

CAPUT II.

DE OBLIGATIONE, JURE ET LEGE, AC JURIS NATURÆ PRINCIPIO.

§. 35.

Obligatio activa.

Obligatio active ſumta, quam *activam* appellare lubet, eſt connexio motivi cum actione ſive poſitiva, ſive privativa. Conſiſtit autem *Motivum* in repræſentatione boni ex actione poſitiva, & mali ex negativa fluentis. Cum non velimus, niſi quod nobis tanquam bonum repræſentamus, & nolimus, quod tanquam malam re-

præ-

præſentamus; ex natura voluntatis & noluntatis patet, *hominem aliter obligari non poſſe, niſi motivum cum actione connectendo.*

§. 36.

Dari obligationem naturalem.

Quamobrem cum actiones ad perfectionem hominis eiusque ſtatus tendentes motivum volitionis, quæ vero ad imperfectionem tendunt, motivum nolitionis contineant, ac illæ per ſe appetibiles, hæ averſabiles ſint (§. 15.); *ipſa natura homo obligatur ad committendas actiones, quæ ad perfectionem ejus atque ſtatus ejusdem tendunt*, conſequenter *cum naturalibus per easdem rationes finales determinantur, ſed non per diverſas* (§. *cit.*).

§. 37.

Moraliter poſſibile, impoſſibile & neceſſarium, obligatio paſſiva.

Quoniam impoſſibile eſt, ut idem ſimul ſit & non ſit, ideo neceſſe eſt, ut homo ſic, non aliter actiones ſuas determinet, vitam hominis, ſeu naturæ ſuæ convenientem acturus. Hinc moraliter *impoſſibile* dicitur, quod cum natura hominis tanquam agentis rationalis contradictionem involvit; *moraliter* autem *poſſibile*, quod nullam in-

volvit, ſeu eidem convenit, hoc eſt, rationem ſufficientem in eadem habet. Et *moraliter neceſſarium* eſt, cujus oppoſitum moraliter impoſſibile. Ipſa autem neceſſitas moralis agendi *obligatio* eſt, quam *paſſivam*, in oppoſitione ad activam (§. 35.), appellamus, vulgo autem ſimpliciter obligationem dicunt, activa inſuper habita. *Neminem obligari poſſe ad id, quod vel in ſe, vel ipſi impoſſibile, per ſe patet.*

§. 38.

Obligatio naturalis qualis.

Hæcce autem *obligatio* tam activa, quam paſſiva, quæ ab ipſa natura venit, *naturalis* dicitur, ut ideo *obligatio naturalis* ſit, quæ rationem ſufficientem in ipſa hominis rerumque eſſentia atque natura habet: quæ cum immurabilis ſit ac neceſſaria, *obligatio* quoque *naturalis immutabilis & neceſſaria eſt*, quippe *quæ ponitur, poſita hominis rerumque eſſentia atque natura.*

§. 39.

Lex naturalis & poſitiva, di-

Lex dicitur regula, juxta quam actiones noſtras determinare obligamur. Vocatur autem *naturalis*, quæ ratio-

rationem ſufficientem in ipſa hominis rerumque eſſentia habet: aſt *poſitiva*, cujus obligatio dependet a voluntate entis cujusdam rationalis, & in ſpecie *divina*, ſi a voluntate Dei, *humana* vero, ſi a voluntate hominis dependet. Lex naturæ communiter quoque *Jus naturæ* appellatur. *vina, humana.*

§. 40.

Quoniam *lex naturæ* rationem ſufficientem in ipſa hominis rerumque natura habet (§. 39.), ideoque *obligationem naturalem continet* (§. 38.), hæc autem immutabilis & neceſſaria eſt (§. *cit.*), *lex* etiam *naturæ immutabilis & neceſſaria eſt.* *Immutabilitas legis naturæ.*

§. 41.

Et cum Deum autorem habeat eſſentia atque natura hominis & rerum, qua poſita, ponitur lex naturæ (§. 40.) & ejus obligatio (§. 38.); *Autor legis naturæ ipſe Deus eſt, & ad actiones ſuas eidem conformandas hominem obligat*, ſicque *obligatio naturalis* etiam *divina eſt, & lex naturalis lex divina* (§. 39.). *Autor legis naturæ.*

§. 42.

Universalitas legis naturæ.

Similiter quia lex naturalis rationem ſufficientem in ipſa hominis rerumque eſſentia atque natura habet (§. 39.), & obligatio, quam continet (§. 40.), ponitur, iſta poſita (§. 38.); *lex naturæ omnes homines obligat, nec ab obligatione naturali ullus hominum liberari poteſt.*

§. 43.

Principium generale Juris naturæ.

Ex eadem prorſus ratione *lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ ad perfectionem hominis atque ſtatus ejusdem tendunt, & ad eas omittendas, quæ ad imperfectionem ipſius atque ſtatus ejusdem tendunt*, conſequenter *ad actiones liberas cum naturalibus per easdem rationes finales* (§. 36. 39.); *itidemque ad periculum omne a nobis & ſtatu noſtro avertendum.* Atque hoc *principium Juris naturæ* generale ac univerſale eſt, ex quo continuo ratiocinationis filo deducuntur omnia, quæ Juris naturæ ſunt, prouti ex ſequentibus abunde eluceſcet. Cumque Deus homines obli-

obliget ad actiones ſuas legi naturæ conformandas (§. 41.); qui a voluntate divina Jus naturæ derivare volunt, principium hoc admittere tenentur.

§. 44.

Eam hominum eſſe indigentiam, ut nemo ſolus ſe ſtatumque ſuum perficere poſſit, ſed unusquisque aliorum indigeat auxilio, ſatis notum. Quamobrem cum lex naturæ homines obliget ad ſe ſtatumque ſuum perficiendum & imperfectionem avertendum (§. 143.); *lex naturæ homines obligat, ad ſe ſtatumque ſuum conjunctis viribus perficiendum, & unusquisque ad perfectionem alterius conferre obligatur, quantum poteſt*, conſequenter *quantum fieri poteſt ſalva obligatione erga ſeipſum* (§. 42.), *& in quibus unus alterius ope indiget*, quia ſcilicet nemini liberum, ut obligationi ſuæ erga ſe ipſe deſit (§. *cit.*), *omittere autem actiones, quibus alter, vel ſtatus ejus imperfectior redditur.*

Quod & quomodo homines ſibi invicem obligentur.

§. 45.

Cum quilibet obligationi ſuæ ſatisfacere teneatur (§. 42.); *cuique* etiam *libe-*

De iis, quæ ad ſatisfaciendum

obligationi neceſſaria.

liberum eſt ea facere, ſine quibus obligationi naturali ſatisfacere nequit. Quousque igitur pateat hæc libertas, ex neceſſitate eorum ad ſatisfaciendum obligationi naturali æſtimandum.

§. 46.

Jus quid ſit & ejus origo.

Facultas iſta, ſeu potentia moralis agendi dicitur *Jus*. Unde patet, *Jus oriri ex obligatione paſſiva, nec jus ullum fore, ſi nulla eſſet obligatio, & lege naturæ nobis dari jus ad ea, ſine quibus obligationi naturali ſatisfacere non poſſumus* (§. 45.). Ita jus datur ad uſum ciborum, quia corpus noſtrum conſervare obligamur, & id conſiſtit in facultate de cibis obligationi huic convenienter diſponendi. *Quodſi ergo lex naturæ obligat ad finem, jus* quoque *dat ad media*, conſequenter *ſi medium nonniſi unicum fuerit, jure eodem utimur.* Sine mediis nimirum fine potiri minime datur.

§. 47.

Lex præceptiva, prohibitiva, permiſſiva.

Lex naturæ dicitur *præceptiva*, quæ ad actiones committendas nos obligat; *prohibitiva*, quæ obligat ad actiones omittendas; *permiſſiua*, quæ jus dat ad

ad agendum. Eadem diviſio quoque convenit legibus poſitivis.

§. 48.

Cum ea ſit hominis natura, ut, quod melius altero eſſe cognoſcit, eidem præferat, obligatio vero naturalis ponatur, poſita hominis rerumque natura & eſſentia (§. 38.), & lex naturæ obligationem naturalem contineat (§. 40.); *lex* quoque *naturæ nos obligat ad id, quod melius eſt, alteri præferendum*, & quatenus nos ad hoc obligat, *Lex perfectiva* vocatur. *Lex naturæ perfectiva.*

§. 49.

Id, ad quod agendum obligamur, *Debitum*; ad quod non agendum, ſeu omittendum obligamur, *Illicitum*; ad quod agendum tantummodo jus habemus, *Licitum* dicitur. *Naturaliter* igitur *debitum a lege naturæ præceptiva venit; illicitum prohibitiva, licitum permiſſiva facit* (§. 47.). *Honeſtum* vero in genere vocatur, quod legi naturæ convenienter fit, ita ut *Honeſtus* audiat, qui actiones ſuas quascunque ad normam legis naturæ componit, quatenus ſcilicet agere non vult, niſi quod *Debitum, licitum, illicitum.*

ſalva obligatione ſua & jure ſuo agere poteſt. Unde porro patet, quid ſit *honeſte vivere.*

§. 50.

De non impediendo juris uſu.

Nullus foret juris uſus, ſi aliis jus eſſet eundem impediendi, & lex naturæ ſibimetipſi contraria foret, ſi uni daret jus ad agendum, alteri vero concederet jus, uſum illius pro lubitu impediendi: quod cum ſit abſurdum, *lex naturæ, dum nobis dat jus, ceteros quoque obligat ad non impediendum ejus uſum*, ac inde nobis naſcitur *jus non patiendi, ut impediamur*, conſequenter *impedire conanti reſiſtendi.* Et hactenus apparet, quod lex permiſſiva non invita definitione legis in genere lex dicatur (§. 39. 47.).

§. 51.

Lex præceptiva ponit prohibitivam contrarii.

Et quoniam obligatio in neceſſitate agendi morali conſiſtit (§. 37.), naturalis vero prorſus immutabilis (§. 38.); ſi lex naturæ ad hoc agendum obligat, ad contrarium non agendum ſimul obligat, conſequenter *lex præceptiva una continet prohibitivam contrarii.*

§. 52.

§. 52.

Lex naturæ nos obligat ad nos perficiendum (§. 43.), consequenter etiam *ad facultatum omnium consentientem usum in agendo consequendum* (§. 9.). Quamobrem cum actionum rectitudo a consentiente usu omnium facultatum dependeat (§. 16.); *ad recte agendum nos obligat.* Et *Rectum* est, in quo ex parte nullius facultatis aliquid desideratur. *Obligatio ad recte agendum. Rectum quid sit.*

§. 53.

Quia in actione recta nihil desiderari debet ex parte ullius facultatis (§. 52.); *ad actionem rectam requiritur ex parte intellectus notio actionis sufficienter determinata, atque iudicium verum de ejus bonitate & malitia, vel jure nobis competente, ex parte voluntatis & noluntatis determinatio voluntatis per bonitatem intrinsecam, aut jus nobis competens, noluntatis per malitiam intrinsecam, aut absentiam juris, ex parte denique facultatis locomotivæ organorum corporis actionibus internis consentiens motus* (§. 16. 14. 43. 46.). Latius hæc patent, quam primo intui- *Ad rectitudinem actionis requisita.*

tu

tu videtur, cum ad quodlibet actionum humanarum genus, qualescunque tandem eædem ſint, extendatur rectitudo.

§. 54.

Decorum & indecorum.

Hominem decere dicitur id, cujus aliqua ratio continetur in iis, quæ eidem inſunt, aut ineſſe concipiuntur, vel ejus ſtatu, cur ita potius agere debeat, quam aliter: *dedecet* vero, quod cuidam eorum, quæ eidem inſunt, aut ineſſe concipiuntur, vel ejus ſtatui disconvenit, ſeu repugnat. Et id, quod hominem decet, *Decorum;* quod dedecet, *Indecorum* appellatur.

§. 55.

Lex naturalis decori.

Cum lex naturæ urgeat perfectionem hominis (§. 43.), conſequenter non ferat actionum externarum ullam contrarietatem (§. 9. 10.); *ad actiones* quoque *decoras committendas*, *indecoras omittendas obligat. Datur* igitur *lex naturæ decori.* Naturale autem hoc decorum, quod lex naturæ urget, non confundendum cum *arbitrio*, quod nonniſi hominum opinione pro tali habetur. Ex hactenus dictis abunde patet Juris naturæ amplitudo.

§. 56.

§. 56.

Jus naturæ rationem ſufficientem habet in natura & eſſentia hominum (§. 39.). Quodſi ergo eandem habet in natura & eſſentia hominum ac brutorum communi, *Jus naturæ hominum ac brutorum commune* dicitur, ICtis Romanis *Jus naturæ* in ſignificatu ſtrictiori; ſin in natura & eſſentia hominum propria, ſeu iis, quibus homo a brutis differt, *Jus hominum proprium*, ICtis Romanis *Jus Gentium*; ſi denique in iis, quæ quibusdam hominum individuis, aut uni eorum inſunt, *Jus quorundam* hominum, *aut uniius propriium.* Unde etiam patet, quænam ſint *obligationes omnium hominum communes*, quænam *quorundam*, *vel uniius propriæ.* Et idem intelligitur de juribus ex obligationibus iſtis manantibus (§. 46.). Atque ideo *homines nonnulli ad plura obligantur*, *quam ceteri*: prout ſuo loco diſtinctius docetur.

De diverſitate ſubjectiva Juris naturæ.

§. 57.

Actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obli-

Officii definitio & diviſio.

obligamur, dicitur *officium*, ac in ſpecie *officium erga ſeipſum*, quod homo ſibimetipſi debet; *officium erga alios*, quod aliis debet; *officium* denique *erga Deum*, quod Deo debemus. *Dari officia omnium hominum communia & quorundam, ſive etiam unius propria*, ex modo dictis (§. 56.) patet.

§. 58.

Peccatum, transgreſſio & cuſtodia legis.

Actio legi naturæ contraria *Peccatum* dicitur, eſtque *Peccatum commiſſionis*, ſi in actu poſitivo conſiſtit, *Peccatum* vero *omiſſionis*, ſi in negativo, quando ſcilicet non fit, ad quod faciendum obligamur. Quemadmodum vero *legem ſervare* dicitur, qui facit id, ad quod faciendum obligat, & contra; ita eam *transgreditur*, qui contrarium facit, ſeu peccat. Hinc patet, quid ſit *Transgreſſio legis*, cui opponitur *Cuſtodia legis*, quæ eſt ſtudium ſervandi legem.

§. 59.

Officia erga alios quando denegari poſſint.

Officia erga alios non debentur, niſi quatenus ſunt in poteſtate præſtantis, nec alter in iis ſibimetipſe ſufficit (§. 44. 57.). Quamobrem *ſi in poteſtate*

ſtate tua non ſint, aut alter in iis ſibimetipſe ſufficit, denegari poſſunt, jure denegandi tibi competente (§. 46.). Unde ſimul patet, quando ſine jure denegentur, conſequenter quando denegando peccetur (§. 58.).

§. 60.

Neceſſe igitur eſt, ut rite expendatur, quid ſit in poteſtate noſtra, quid non ſit. Nimirum *in poteſtate noſtra ſunt*, quæ facultatum, virium ac rerum noſtrarum uſu, aliorumque ope ac auxilio conſequi, vel evitare poſſumus. Aſt *non ſunt*, quæ facultatum, virium ac rerum noſtrarum uſu, aliorumque ope ac auxilio conſequi, vel evitare minime valemus. *Tibi* autem *imputandum eſt, quod in poteſtate non ſit, ſi ipſemet in cauſa fueris, cur non ſit* (§. 3.). Uſum vero habet hæc conſideratio non modo in præſtatione officiorum erga alios, verum etiam in aliis actionum generibus. Ita *nulla obligatio extenditur ultra id, quod in poteſtate eſt* (§. 37.). *Quænam ſint in poteſtate, quænam non ſint.*

§. 61.

Officia erga alios, ad quæ homo homini naturaliter obligatur, vulgo offi- *Officia humanitatis eorumque*

denegatio. *officia humanitatis* appellantur. Ea igitur *jure denegantur*, *si in potestate non sint*, *aut alter in iis ipsimetipse sufficit* (§. 59.), consequenter *si ex parte praestantis desit potentia physica*, *vel moralis* (§. 60.), seu, *si id*, *quod praestandum vel physice*, *vel moraliter impossibile sit*, *ex parte autem ejus*, *cui praestari debet*, *desit indigentia invincibilis* (§. 17.).

§. 62.

Obligatio primitiva & derivativa. Ceterum *obligatio alia primitiva* est, quae rationem proximam in essentia atque natura hominis habet; alia *derivativa*, quae eandem in alia obligatione, vel aliis obligationibus & juribus simul habet. Et idem intelligitur de officiis (§. 57.), & quia ex obligationibus descendunt jura (§. 46.), ideoque cum iis simul ponuntur, de juribus quoque valet. Constans nimirum omnium obligationum ac jurium inter se nexus est, ut alia ex aliis deduci continuo ratiocinationis filo possint, & veritatum inter se connexarum compagem constituant, quod *systema* appellatur, ac a nobis *systema veri nominis* dici-

dici ſolet, quia auguſtum hoc nomen, quemadmodum etiam alias accidit, nimis profanatur.

§. 63.

Colliſio legum. Exceptio.

In caſu emergente ſubinde contingit, ut pluribus legibus naturalibus, quibus ſimul ſatisfaciendum erat, ſimul ſatisfieri non poſſit, tumque *Leges inter ſe collidi* dicuntur. Cum igitur una alteri ſit præferenda, *Exceptio* fit, & ea *vincit*, cui ſatisfaciendum, *cedit* autem ipſi altera, cui ſatisfieri minime poteſt.

§. 64.

De legum colliſione.

Ita patet, *in colliſione legum præceptivarum de officiis erga ſe ipſum & erga alios, in caſu colliſionis officiorum erga ſeipſum & erga alios vincere officium erga ſeipſum*: cum lex præcipiens officia erga alios exceptionem actu contineat (§. 44. 59.). Et quia præceptiva ad agendum, prohibitiva ad non agendum obligat (§. 47.), permiſſiva vero ſaltem ad agendum jus dat (§. *cit.*), conſequenter actionem nonniſi licitam facit (§. 49.); *in colliſione legis præceptivæ, vel prohibitivæ cum permiſſiva vincit præceptiva, vel prohibitiva* (§. 37.).

(*Wolfii Inſtit. J. N. & G.*) C Cum

Cum prohibitiva id, quod præceptiva exigit, faciat moraliter impoſſibile (§. 37. 47.); *lex prohibitiva vincit præceptivam* (§. 37.). Similiter *in caſu colliſionis legum præceptivarum vincit perfectiva* (§. 48.). Alia dabimus ſuo loco, cum ſicuti ſyſtema id non aliter permittit (§. 62.), ita nec ejus, quod in præſenti meditamur, imitamentum. Idem obſervamus in aliis.

§. 65.

De colliſione eorundem officiorum.

Fieri poteſt, ut ad id, ad quod aliis promiſcue qua hominibus obligamur, alia adhuc de cauſa obligemur, & ſic *obligatio* ex duplici, vel etiam pluribus cauſis orta efficiatur *fortior*. Unde *ſi idem officium pluribus præſtandum, in caſu colliſionis vincit obligatio fortior*, ſeu *is præferendus, cui magis obligati ſumus*.

§. 66.

De exercitio juris.

Exercitium juris ſunt ipſi actus vi ejusdem liciti ei, cui id competit. Jus enim ipſum in nuda agendi poſſibilitate conſiſtit (§. 46.). Et *jure ſuo utitur*, qui actu facit, quod vi juris facere poteſt. Quamobrem *nemo in exercitio*

citio juris ſui impediendus (§. 50.). Cumque jus detur ad ſatisfaciendum obligationi (§. 46.), *rectus juris uſus is eſt, quem officia exigunt* (§, 57.): *in contrario abuſus conſiſtit.*

§. 67.

De promulgatione legis.

Legis promulgatio eſt actus, quo ad notitiam legis ii perducuntur, quos eadem obligare debet. Quamobrem cum *lex naturæ* rationem ſufficientem habeat in ipſa natura & eſſentia hominis rerumque (§. 39.), per hanc intelligitur, ad quænam nos obliget & jus det, conſequenter, cum ejus notitia uſu facultatum cognoſcendi comparari poſſit, *promulgatione nulla opus habet.* Aſt *leges poſitivæ* cum veniant a voluntate alterius (§. 39.), quæ ignoratur, niſi manifeſtetur, *promulgandæ ſunt, nec obligare poſſunt, antequam publicentur*, cumque obligatio veniat a voluntate legem ferentis (§. *cit.*), *vel a die promulgationis, vel a termino in lege expreſſo obligant.* Quibusnam vero competat jus ferendi leges, ſuo dicetur loco.

CAPUT III.

DE

OBLIGATIONE ET JURE HOMINUM UNIVERSALI IN GENERE.

§. 68.

Obligatio universalis. *Jus universale.*

Obligatio universalis est, qua quilibet homo tenetur, quatenus homo est. Et *Jus universale*, quod ex ea oritur (§. 46.), est, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est.

§. 69.

Dari obligationes & jura universalia, & quænam ea sint.

Quoniam obligatio naturalis in ipsa hominis essentia atque natura rationem sufficientem habet & cum ea ponitur (§. 38.), natura autem & essentia in genere omnium hominum eadem est; *obligatio, qua homo, quatenus homo est, tenetur, in omnibus hominibus eadem est*, consequenter *jura, quæ homini competunt, quatenus homo est, omnis hominis eadem sunt* (§. 46.). Atque ideo patet, *dari obligationes universales & jura universalia.* Immo cum in Jure naturæ ea potissimum tradantur, quæ ex natura & essentia omnium hominum communi deducuntur, in eodem quoque inprimis explicantur obli-

obligationes universales & jura universalia.

§. 70.

In sensu morali *homines æquales* sunt, quorum obligationes et jura eadem sunt: aut *inæquales*, quorum non sunt obligationes & jura eadem. *Homines* igitur, *qua homines, natura æquales sunt* (§. 69.). *Naturalis hominum æqualitas.*

§. 71.

Cum *Prærogativa* sit jus, quod alicui præaliis, eodem ceteroquin jure utentibus, competit; *natura homini, qua homini, nulla prærogativa competit, nec ideo ulla datur prærogativa naturalis* (§. 70.). *Prærogativa naturalis nulla.*

§. 72.

Immo quoniam natura homo omnis eadem jura habet & easdem obligationes (§. 69.); *quod naturaliter homini uni, quatenus homo est, licitum, id etiam licitum est alteri, immo quod unus alteri debet, id etiam alter ipsi debet* (§. 49.). *De eo, quod licitum, illicitum, debitum.*

§. 73.

Hinc porro patet, *quod jure tuo tibi non vis fieri ab altero, id nec alteri* *Quænam alteri fa-*

cienda & non facienda.

faciendum esse, & quod iure vis fieri, id alteri quoque faciendum. Qui secus faciunt, prærogativam affectant, qualis natura non datur (§. 71.), & æqualitatem naturalem tollunt (§. 70), quæ quoad obligationes & iura universalia subsistit, quamdiu homo homo est, consequenter quamdiu existit (§. 38. 46.). *Quæcunque* igitur *facto hominum inæqualitates introducantur*, quod fieri posse suo loco constabit, *officia tamen iis debentur, quæ homo homini debet*, seu *officia humanitatis* (§. 61.)

Et officiorum erga alios perpetuitas.

§. 74.

De iure connato.

Jus connatum dicitur, quod ex obligatione connata oritur. Est autem *obligatio connata*, quæ cum essentia & natura hominis ponitur. Quamobrem cum hæc propter essentiæ ac naturæ immutabilitatem immutabilis sit, utpote ab ea inseparabilis; *Jus* quoque *connatum homini ita inhæret, ut ipsi auferri non possit:* datur nimirum ad satisfaciendum obligationi (§. 46.).

§. 75.

De præcedentia.

Præcedentia est jus prioritatis in ordine a pluribus simul observando.

Cum

Cum inter æquales nulla sit præcedentia (§. 70.); *natura* quoque *nulli hominum præcedentia competit.*

§. 76.

De jure in actiones alterius.

Natura hominum omnium eadem sunt iura (§. 69.). Quodsi ergo tibi competeret jus in actiones alterius, ut is actiones suas ad voluntatem tuam componere deberet, nec facere posset, quod libet, ipsi vicissim idem jus in actiones tuas competeret: quod cum sit absurdum, præsertim cum id extendendum foret ad homines promiscue omnes; *natura nemini jus in actiones alterius competit.* In essentia & natura hominis, in qua rationem sufficientem habet lex naturæ (§. 39.), adeoque omnis obligatio & jus ab eadem veniens, nulla continetur ratio, cur homini huic vel isti in huius vel illius hominis actiones jus aliquod competere dabeat.

§. 77.

De libertate naturali.

Sunt igitur *natura actiones hominis independentes a voluntate alterius cujuscunque, nec is in agendo dependet nisi a*

ſeipſo. Atque hæc indepententia in agendo a voluntate alterius, ſeu dependentia a propria ſaltem voluntate *Libertas* dicitur. *Natura* igitur *homines omnes liberi ſunt.* Cum tamen obligatio naturalis ſit immutabilis (§. 38.); *libertas obligationem naturalem minime tollit, nec quicquam in ea immutat.*

§. 78.

Quænam inde ſit exterorum obligatio.

Cum *vi libertatis naturalis* homo in agendo non dependeat niſi a ſeipſo (§. 77.); vi ejusdem *ipſi permittendum, ut in determinandis actionibus ſuis ſuum ſequatur judicium, nec ulli hominum rationem reddere tenetur, cur hoc faciat, vel non faciat, modo tibi nil faciat, ad quod non faciendum tibi perfecte obligatur* (§. 80.).

§. 79.

De judicio quoad præſtationem officiorum humanitatis.

Atque hinc porro liquet, *in præſtandis officiis humanitatis ſtandum eſſe judicio præſtantis, num in poteſtate ſua ſint, ſicuti petentis de indigentia*, conſequenter *ſi officium humanitatis denegetur, id petenti ferendum eſſe, nec ab eo alterum ad præſtandum cogi poſſe.* Hoc tamen non obſtante, *qui officium humа-*

humanitatis sine jure denegat, peccat (§. 58.).

§. 80.

Atque hinc patet, quo sensu obligatio ad officia humanitatis imperfecta, & ipsa hæc officia imperfecte debita dicantur, nimirum ita dicuntur, non quasi obligatio naturalis imperfecta sit, ut aliquid libertati agentis relictum, utrum eidem satisfacere velit, an nolit, quod naturali libertati repugnat (§. 77.); sed quia petens cogere nequit alterum, ut id præstet (§. 79.). Ideo *imperfecta* dicitur *obligatio*, cui ut satisfaciat, nemo cogi potest: sicuti ex adverso *perfecta* vocatur, cui ut satisfaciat, alter cogi potest. Et propterea porro *Jus perfectum* dicitur, quod conjunctum est cum jure cogendi alterum, si obligationi satisfacere nolit, ut satisfaciat: *Jus* autem *imperfectum*, quod jus ad coactionem non continet. Jus perfectum etiam simpliciter *Jus* appellatur, præsertim in Jure civili, ubi nonnisi Juris perfecti habetur ratio: imperfectum autem a *Grotio* dicitur *Aptitudo*, ab *Aristotele* vero *Meritum*, qua-

De obligatione perfecta & imperfecta, jure perfecto & imperfecto.

quatenus dignus eſt, cui quid præſtandum, ut præſtetur. *Meritum* itaque *officium humanitatis petentis indigentia eſt* (§. 44. 57.).

§. 81.

Quale ſit jus ad ſatisfaciendum obligationi naturali requiſitum.

Jus, quod lex naturæ dat ad ſatisfaciendum obligationi, cum ea neceſſaria & immutabilis ſit (§. 38.), conſequenter pati non tenearis, ut in ejus uſu ab altero impediaris, *perfectum eſt*. Oritur nimirum ex perfecta obligatione ejus uſum non impediendi (§. 66.), cui reſpondit jus non patiendi, ut is impediatur, quod cum ſit perfectum (§. 80.), jus quoque, unde ortum ſuum trahit, perfectum eſſe debet. Ac ideo *jus connatum perfectum eſt* (§. 74.).

§. 82.

De jure petendi officia humanitatis.

Atque hinc patet, quoniam obligaris aliorum opem requirere in iis, in quibus tibimetipſi non ſufficis (§. 44.); *jus petendi officia humanitatis eſſe perfectum, etſi jus ad officia humanitatis, ut hic & nunc ab hoc præſtentur, ſit imperfectum* (§. 79. 80.). Cumque nemo alterum in exercitio ſui juris impedire de-

debeat (§. 66.); *nemo* quoque *impediendus*, *quo minus officium aliquod humanitatis petat*, *&*, *si petit*, *æquo animo ferendum.* Quia officia humanitatis præstare non obligamur nisi indigenti; ut petantur omnino necessarium est.

§. 83.

De justo & injusto, æquo & iniquo.

Injustum dicitur, quidquid fit contra jus perfectum alterius: *iniquum* vero, quod contra imperfectum. *Fit* autem *contra jus alterius id*, quo idem *vel tollitur*, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur; sicuti ex aduerso *secundum jus alterius fit*, quando nihil contra id committitur, nec quicquam omittitur, quod eodem stante fieri debet. Et *justum* appellatur, quicquid fit secundum jus perfectum alterius; *æquum* vero, quod secundum imperfectum. Quoniam vero leges civiles quædam tolerant, quæ naturaliter injusta sunt, prouti suo loco videbimus; ideo *civiliter justum* arctius patet naturaliter justo, & in oppositione ad hoc *æquum* dicitur, quod soli naturali legi convenit.

§. 84.

§. 84.

De Licentia. Cum libertate non confundenda eſt *Licentia*, quæ contra obligationem naturalem & jus extenditur ad quidlibet, quod lubet, eſtque effrenata quædam appetentia ejus, quod lubet. Quoniam cum obligatione naturali, a qua nullus homo liberari poteſt (§. 42.), pugnat; *licentia nulli hominum competere poteſt.*

§. 85.

De juſtitia & injuſtitia. Quemadmodum vero *Virtus* in genere eſt habitus actiones ſuas componendi ad legem naturæ; & *vitium*, quod ei opponitur, habitus actiones ſuas ratione contraria dirigendi, quam lege naturæ præſcribitur: ita in ſpecie *Juſtitia* dicitur virtus, qua unicuique tribuitur jus ſuum perfectum, nihil ſcilicet faciendo, quod contra id fit, ſed faciendo, quicquid ſecundum id fieri debet (§. 83.); & ex adverſo *Injuſtitia* vitium, qua alteri jus ſuum non tribuitur, faciendo nimirum, quod contra id eſt, & non faciendo, quod ſecundum id fit. Quodſi *Juſtitia* extendatur ad jus omne, tam imperfectum,

ctum, quam perfectum, & in qualibet actione spectetur, quatenus ad alios refertur, vel referri potest, si vel maxime seipsum respiciat, *universalis* appellatur, tumque in sensu strictiori accepta *particularis* audit. Ceterum *Justitia naturalis latius patet ciuili* (§. 83.), *& licentia injustitiæ mater est* (§. 84.).

§. 86.

Quoniam nemo in usu juris sui impediendus (§. 50.), nec idem alteri auferri potest (§. 74.); *nemo quicquam facere debet, quod est contra jus alterius, sed quilibet potius facere debet, quod secundum jus ejus sit* (§. 83.), adeoque *unicuique jus suum tribuere, nullius vero jus violare*, ac per consequens *justi, non injusti esse debemus* (§. 85.). Et quia jus imperfectum perinde ac perfectum nascitur ex obligatione naturali in se perfecta, ita ut peccet, qui contra id agit (§. 79. 80.); *æquos nos omnibus, iniquos nemini præbere debemus* (§. 83.).

De justitia & æquitate præcepta, contrariis prohibitis.

§. 87.

Violatio Juris perfecti alterius *Injuria* vocatur. Unde liquet, *injuriam pro-*

Injuria quid sit

& quod prohibita.

prohibitam (§. 86.) *& naturaliter illicitam eſſe* (§. 49.). Quamvis vero hactenus non ſtabilivimus niſi jus connatum: ſuo tamen loco oſtendemus, quæ de juſtitia & injuria hic dicuntur, ad jura quoque acquiſita trahenda eſſe. Ceterum ſicuti *licentia* injuſtitiæ (§. 85.); ita etiam *injuriis latas fores pandit* (§. 84.).

§. 88.

De læſione.

Alterum lædere dicitur, qui jus perfectum ipſius violat, ſeu ei injuriam facit, & ideo *omni læſioni ineſt injuria.* Quamobrem cum nemini injuriam facere debeamus (§. 87.); *nemo lædendus eſt.* Quamvis vero læſio & injuria in eodem actu conſiſtant: in eo tamen differentia conſpicitur, quod læſio reſpiciat perſonam, cujus jus violatur, tanquam actus ab ipſo minime ferendus; injuria autem violatio juris in ſe ſpectetur, citra reſpectum ad perſonam, cui fit, tanquam actus in ſe illicitus, ſeu ius ipſum, quod violatur, reſpiciatur. Aſt ſicuti juſtitia naturalis latius patet civili (§. 85.); ita etiam læſiones naturaliter latius patent, quam in Jure civili definiuntur. Clarius hoc elu-

ceſcit

cescit ex iis, quæ mox sequuntur & quæ in posterum sequentur.

§. 89.

Quod lege naturæ prohibetur, cum in omissione consistat (§. 47.), obligatio semper certa est. *Ex obligatione* igitur, *quæ lege prohibitiva inducitur, enascitur jus perfectum non patiendi, ut alter faciat, ad quod non faciendum tibi obligatur* (§. 46.). Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 88.); *cuilibet homini natura competit jus non patiendi, ut lædatur ab alio*, atque hoc jus natura unicuique competens *Jus securitatis* vocatur, quæ in vacuitate læsionis consistit. Liquet hinc porro, *naturaliter læsionem extendi ad omnem actum lege naturæ respectu aliorum prohibitum*, consequenter *læsionem esse omnem actum, quo alter, vel status ejus redditur imperfectior* (§. 44.): *denegationem* vero *officii humanitatis læsionem non esse* (§. 79.). *De securitate & læsionis extensione naturali.*

§. 90.

Quia pati non tenemur, ut alius nos lædat (§. 89.); *læsionem intentanti resistere licet.* Quamobrem cum actio, *De jure defensionis.*

qua

qua reſiſtitur læſionem intentanti, *defenſio ſit*, *homini natura ius defenſionis competit*, conſequenter *eidem liciti ſunt actus, ſine quibus læſionem a ſe avertere nequit* (§. 46.), *ex circumſtantiis obviis determinandi.*

§. 91.

De læſionibus præcavendis. Similiter quia pati non tenemur, ut alius nos lædat (§. 89.); *læſiones præcavere*, conſequenter *alios obligare licet, ne nos lædant.*

§. 92.

Quomodo præcaveantur. Cum alterum obligare non poſſimus ad non faciendum, niſi cum actione conjungendo motivum (§. 35.), motivum autem nolitionis in repræſentatione mali conſiſtat; *ei, qui nos actu læſit, inferre licet malum quoddam phyſicum* (§. 91.), *ne* ſcilicet *nos denuo lædat, vel ejus exemplum ſecuti lædant alii, vel etiam ipſe, aut alii alios.*

§. 93.

De pœna & jure puniendi. Malum phyſicum ob malum morale immiſſum ab eo, qui obligandi jus habet, *Pœna* dicitur. *Natura* igi-

tur

tur *homini competit jus puniendi eum, qui ipsum læsit.* Et quatenus *pœna* tendit ad mutandum animum lædendi, *emendatrix* dicitur; quatenus vero ad deterrendum alios a lædendo, *exemplaris.* Quamobrem cum pœna se habeat per modum medii, & emendatio animi lædendi ac metus iis incutiendus, quos libido lædendi incessere poterat, sint fines punientis; *magnitudo pœnæ æstimanda ex circumstantiis obviis* (§. 46.).

§. 94.

De jure infinito.

Jus infinitum dicitur, cui in genere limites præfigi nequeunt, ex circumstantiis in casu dato obviis demum determinandi. *Est* igitur tam *jus defensionis*, quam *jus puniendi infinitum* (§. 90. 93.).

§. 95.

Jura connata quæ sint.

Ex hactenus dictis patet, quænam sint jura hominum connata, nimirum Jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 46.), sub quo comprehenditur jus petendi officia humanitatis (§. 52.), et jus alterum sibi obligandi ad ea perfecte (§. 97.), æqualitas (§. 70.), libertas (§. 77.), jus secu-

ritatis (§. 89.), & inde natum jus defenſionis (§. 90.) & jus puniendi (§. 93.): quænam vero hinc alia jura deſcendant, & quomodo legi naturæ convenienter aliæ obligationes contrahantur, & alia jura acquirantur, ſuo oſtendetur loco.

§. 96.

Perſona moralis, ſtatus moralis, naturalis.

Homo *perſona moralis* eſt, quatenus ſpectatur tanquam ſubjectum certarum obligationum atque jurium certorum. Atque hinc *ſtatus* ejus *moralis* dicitur, qui per obligationes & jura determinatur; vocaturque idem *naturalis*, quatenus obligationes & jura, per quæ determinatur, naturalia ſunt, ſeu vi legis naturæ eidem competunt. Ac ideo *in ſtatu naturali homines reguntur ſolo jure naturæ.*

§. 97.

De modo alterum ſibi perfecte obligandi & jus perfectum acquirendi.

Enimvero quoniam homo, obligationi ſuæ ſatisfacturus, ſæpiſſime aliena ope indiget, intereſt autem ut de ea præſtanda certus ſit, & ipſi competit jus ad eos actus, ſine quibus obligationi ſuæ ſatisfacere nequit (§. 46.); *eidem* quoque *competit jus, alterum ad certas præſtationes ſibi obligandi*, & hoc

hoc modo *jus perfectum ad eas acquirit*, ut cum ante denegatio esset ferenda, nunc ad eas cogi possit, seu vi compelli (§. 79. 80.), sicque *quod erat voluntatis, nunc sit necessitatis, & non præstando alter lædatur & injuria committatur* (§. 88.).

§. 98.

Violenta juris sui persecutio, qua vel læsionem intentatam, seu injuriam faciendam avertere, vel eos, qui læserunt, seu injuriam fecerunt, ad non lædendum in posterum obligare, vel denique ad præstationem, ad quam alterum nobis obligavimus, eum vi compellere conamur, quatenus alter eidem resistit, *Certatio per vim* dicitur. Status vero per vim certantium *Bellum* vocatur. Atque hinc patet, *homini competere jus belli, & ejus causam justam non esse nisi injuriam vel faciendam, vel factam* (§. 87. 83.): *denegationem vero officii humanitatis justam belli causam non esse* (§. 79.). *De jure belli.*

§. 99.

Pax opponitur bello, & ideo vocatur status, in quo bellum non est. *De pace.*

Cumque nemo ſit lædendus, conſequenter ab omni injuria abſtinendum (§. 88.); *homines pacem colere obligantur*, & ideo *pax ſecundum naturam eſt*, *bellum contra eandem* (§. 38.), cui non natura, ſed malitia hominum obligationi ſuæ ſatisfacere nolentium locum facit, ſeu injuria (§. 98.).

§. 100.

De obligatione contracta & jure acquiſito.

Ex antea dictis porro manifeſtum eſt, præter obligationes & jura connata dari quoque obligationes facto hominum interveniente ortas & jura per eas acquiſita (§. 95.), quorum illæ *obligationes contractæ*, hæc *jura acquiſita* appellantur. Patet quoque, *neminem ſeipſum ab obligatione contracta liberare poſſe* (§. 97.), *nec jus* ideo *acquiſitum*, ex ea ortum (§. 46.), *invito auferri poſſe*: id quod ſupra de obligatione connata & de jure connato oſtendimus (§. 42. 74.). Cum itaque obligationes ſint connatæ, vel contractæ, & jura vel connata, vel acquiſita; in genere jam conſtat, *neminem ſe ab obligatione ſua liberare*, *nec jus ſuum alicui invito auferri poſſe*.

§. 101.

§. 101.

Cum obligationes connatæ teneant homines omnes (§. 74.), contractæ nonnisi eum, quem tibi ad certam præstationem obligasti (§. 100.), & eodem modo jura connata omnibus hominibus promiscue, jus vero acquisitum nonnisi ei competat, qui alterum sibi obligavit ad certam præstationem (§§. *cit.*); inde liquet dari jura, tam quæ omnibus promiscue competunt, quam quæ nonnisi uni in singulari, aut pluribus junctim sumtis, in oppositione ad omnes spectatis, competunt, & similiter obligationes, quæ eodem modo ad omnes, plures conjunctim, vel unum in singulari pertinent. Hinc *Jus commune* dicitur, quod omnibus promiscue competit; *proprium* vero, quod nonnisi uni, aut pluribus conjunctim, in oppositione ad ceteros omnes, competit. Et eodem modo intelligitur, quænam *Obligatio communis*, quænam *propria*. Patet autem, *jus proprium eodem excludere ceteros omnes, & si pluribus conjunctim jus propriuin est, id inter ipsos commune esse.*

De jure communi & proprio.

§. 102.

De ſtatu originario & adventitio.

Status hominum naturalis, vel *originarius* eſt, quatenus determinatur per ſola jura & obligationes connata; *adventitius* vero, quatenus determinatur per obligationes contractas & jura acquiſita, vi ſolius legis naturæ. *Originarium* itaque homo a natura ſola habet; *adventitium vero nonniſi facto quodam humano interveniente.* Facile quoque patet, *ad ſtatum originarium pacem* (§. 99.), *ad adventitium bellum pertinere* (§. 98.), & quoniam bellum tendit ad tollendam, vel delendam injuriam, belli cauſam (§. 98.); *bellum naturaliter permitti pacis cauſa* (§. 99.), conſequenter *nec gerendum eſſe niſi propter pacem.* Nimirum *bellum gerere* idem eſt ac per vim certare. Ne vero in diſcernendo ſtatu adventitio ab originario ſubinde hæſitetur, notandum eſt, poſſe homini competere jus in ſe ſpectatum in ſtatu originario, cujus tamen exercitium locum non habet niſi in adventitio, quatenus nimirum iſti locum facit factum alterius. Exemplum habes in jure defendendi & puniendi, ſi originem utriusque curatius conſideres (§. 90. 93.).

CAPUT

CAPUT IV.

DE

OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSUM ET CUM IIS CONNEXIS JURIBUS.

§. 103.

Homo tum ſe, conſequenter tam animam, quam corpus, tum ſtatum ſuum perficere debet (§. 43.), quantum poteſt (§. 37.). Dantur igitur *officia erga animam, erga corpus & quoad ſtatum externum* (§. 57.), atque ea *ſunt conjungenda, non uni eorum ita ſtudendum, ut negligantur cetera, & cui amplior eſt facultatum rerumque uſus, & auxilium alienum majus, is ad plura præſtanda obligatur.*

De officiorum diverſitate & conjunctione.

§. 104.

Cum *bona animi* ſint, quæ animam, *corporis*, quæ corpus; *fortunæ*, quæ ſtatum externum perficiunt; *quilibet ſtudere debet, ut ea conſequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quæ in poteſtate ipſius ſunt* (§. 103. 60.), conſequenter *ſibi cavere a malis animi, corporis atque fortunæ* (§. 51.).

De ſtudio bonorum conſequendorum.

§. 105.

De ſe & aliis cognoſcendis.

Neceſſe igitur *eſt*, *ut homo ſeipſum cognoſcat*, *qua animam*, *corpus & ſtatum ſuum*, cumque cognitio ſui cognitione aliorum promoveatur, quatenus apparet, quarum perfectionum & imperfectionum homo & ſtatus ejus ſit capax, & quonam uſu facultatum illæ obtineantur, quonam non-uſu & abuſu earundem in has inciditur, *etiam alios*, *eo fine ſpectator ſedulus aliorum.*

§. 106.

De perfectione animæ.

Uſus facultatum animæ conſiſtit in eliciendis actibus: in conſenſu omnium uſuum facultatum omnium animæ tam ſuperiorum, quam inferiorum *perfectio animæ* conſiſtit (§. 9.). Quamobrem cum *homo* ſe perficere obligetur (§. 43.), *operam dare debet*, *ut aptus fiat non modo ad quemlibet facultatum animæ uſum*, *ſed etiam ad reducendum uſus omnium facultatum in agendo ad conſenſum*, quemadmodum jam ſupra docuimus (§. 52.), conſequenter *vitandus eſt tam facultatum non-uſus*, *quam diſſenſus in agendo* (§. 51.). Cumque promptitudo agendi *habitus* ſit;

ſit; *homo obligatur acquirere habitus facultatibus ſuis utendi, earumque uſus ad conſenſum reducendi.*

§. 107.

Ac propterea *homini competit jus ad ea, quæ ad conſequendum uſum facultatum ſuarum & uſus iſtos ad conſenſum reducendum neceſſaria ſunt* (§. 46.). *De jure eo fine competente.*

§. 108.

Quoniam *Intellectus* facultas eſt, res diſtincte repræſentandi, conſequenter non ſolum a ſe invicem diſcernendi, quæ rei eidem inſunt, verum etiam judicia determinata formandi, ut ſcilicet vi eorum, quæ de ſubjecto ſumuntur, eidem conveniat, vel repugnet prædicatum, & recte ratiocinandi; *operam dare debemus, ut acquiramus habitum in objecto cognoſcibili obvio ea diſtinguendi, quæ eidem inſunt, judicia determinata formandi & recte ratiocinandi.* Quoniam vero hoc fieri nequit, niſi valeamus *attentionem conſervare*, hoc eſt, efficere, ut objecti, de quo cogitamus, nobis magis conſcii ſimus, quam aliorum, quorum cogitatio animum una ſubit, vel ſubire poterat, & *ſuper iis reflectamus*, hoc eſt, attentionem *De intellectu perficiendo.*

noſtram ſucceſſive ad alia aliaque dirigamus, quæ objecto inſunt; *curæ* quoque *habendum*, *ut omnem attentionis gradum*, *quantum dàtur*, *& habitum reflectendi acquiramus.*

§. 109.

De appetitu & averſandi facultate perficienda.

Appetitus hominis generaliter determinatus eſt ad bonum appetendum, & facultas averſandi ad malum averſandum. Quamobrem cum *perfectio appetitus* conſiſtat in determinabilitate nonniſi per bonum verum, *facultatis* autem *averſandi* in determinabilitate nonniſi per malum verum: ex adverſo *illius imperfectio* in determinabilitate per bonum apparens, quod ex voluptate præſente, ſed nocua æſtimatur, *hujus* autem *imperfectio* in determinabilitate per malum apparens, quod ex moleſtia præſente, ſed minus nocua æſtimatur; *operam dare debemus*, *ut appetitus nunquam feratur niſi in bonum verum*, *nec averſandi facultas abhorreat niſi a malo vero*, conſequenter *ſtudendum*, *ut bonum verum verumque malum ab apparente ſemper diſcernere valeamus.* Et quia uſus omnium facultatum conſentire debent (§. 106.); *opera* inprimis

dan-

danda eſt, ut appetitum ſenſitivum ad conſenſum cum rationali, ſive voluntate, & averſationem ſenſitivam itidem ad conſum cum rationali, ſeu noluntate, conſequenter, cum voluntas & noluntas ab actibus intellectus, appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva ab actibus ſenſuum & imaginationis pendeant, *intellectum in repræſentando bono vel malo ad conſenſum cum ſenſu & imaginatione reducamus.*

§. 110.

De affectibus regendis, compeſcendis & ſedandis.

Ad appetitum ſenſitivum & averſationem ſenſitivam referuntur *affectus*, qui in appetitionibus & averſationibus vehementioribus conſiſtunt: unde porro conficitur, *operam dandam eſſe, ut eos ad actiones legi naturæ convenienter dirigamus*, hoc eſt, regamus, atque *iis reſiſtamus, ne in actus externos, legi naturæ contrarios, ad quos tendunt, erumpant*, hoc eſt, eos compeſcamus (§. 109.), & ſicubi contingit eos nobis impedimento eſſe in agendo, & quando eorum regimen nondum in poteſtate eſt, *ut extinguantur, uti ſubito oriuntur*, hoc eſt, ſedentur. Unde liquet, *habitus* quoque *voluntatis & noluntatis*

tis actiones legi naturæ convenienter determinandi acquirendos eſſe.

§. 111.

Quorum ſcientia comparanda.

Patet etiam, *hominem obligari ad conſequendum eorum ſcientiam, quæ ad bona & mala vera ab apparentibus diſcernenda* (§. 109.) *& ad recte agendum ſcitu neceſſaria ſunt* (§. 52. 53.).

§. 112.

De corpore perficiendo & conſervando.

Conſtat corpus humanum ex *organis vitalibus*, quæ vitæ ac ſpeciei conſervationi deſtinantur; *ſenſoriis*, quæ ſenſationi ac pendentibus inde actibus imaginationis ac memoriæ inſerviunt, & vel *externa*, extus in corpore conſpicienda, vel *interna*, intus latentia; & denique *motoriis*, quæ ad motum localem corporis ejusve membrorum externorum faciunt. *Perfectio* igitur *corporis, qua vivi*, conſiſtit in aptitudine ſe conſervandi & ſpeciem ſuam propagandi; *qua ſentientis*, in aptitudine ideas rerum ſenſibilium materiales producendi; *qua ſe moventis* denique, in aptitudine appetitionibus & averſionibus animæ convenientes motus producendi & ſitus tam totius corporis, quam membrorum

brorum ejus externorum determinandi (§. 9.). Ex his ſimul ſumtis enaſcitur aptitudo conſervandi harmoniam inter animam & corpus, in qua *Perfectio corporis* conſiſtit: cui cum accedit perfectio animæ, quam ipſa hæc harmonia exigit, *Perfectio hominis* prodit, quæ, cum ex principiis Theologiæ naturalis conſtet, hominem tum quoad animam atque corpus repræſentare Deum, in aptitudine Deum repræſentandi conſiſtit, ut ſcilicet in eodem conſpiciatur quaſi imago Dei, & ideo *atheus perfectionem hominis intime perſpicere nequeat.* Cum perfectio corporis, qua humani, ſupponat omnium membrorum integritatem, a poſteriori autem conſtet, varios habitus facultatis locomotivæ acquiri poſſe; *homo* utique *obligatur, integritatem omnium membrorum corporis conſervare, & eos habitus facultatis locomotivæ acquirere, quibus ad recte agendum indiget* (§. 106. 52.), conſequenter *eorum depravatio & jactura vitanda*, adeoque *corpus ſuum*, ac ideo quoque *vitam ſuam conſervare* debet, conſequenter *propricidium ſive avtochiria illicita* (§. 51.).

§. 113.

§. 113.

De ſanitate conſervanda & recuperanda, ac morbis præcavendis.

Status ille corporis, in quo ſingulæ ipſius partes munere ſuo rite fungun-tur, *Sanitas* dicitur; ſtatus vero oppo-ſitus, quo una vel plures ad uſus ſuos, quibus deſtinantur, aptæ non ſunt, *Morbus*. Intelligitur autem hoc etiam de partibus fluidis, & in ſermone vul-gari morbus inprimis attenditur in or-ganis vitalibus. *Errorem externum* vocat *Galenus* impedimentum actionis organi, ad quam producendam ipſum in ſe ſpectatum aptum deprehenditur. Cum omnes partes corporis conſervan-dæ ſint in eo ſtatu, ut ſint aptæ ad uſum ſuum (§. 112.); *homo obligatur ſanita-tem conſervare, & a morbis ſibi cavere*, ne ſcilicet culpa ſua in eos incidat; *quodſi* vero *contingat eum morbo corri-pi, operam dare, ut ſanitati reſtituatur.*

§. 114.

De jure ad cibum, potum ac medica-menta.

Homini igitur *jus eſt ad ea, quæ ad vitam & ſanitatem conſervandam & recuperandam faciunt*, conſequenter, cum ſanitas ſine cibo ac potu conſer-vari, nec ſemper ſine medicamentis re-cuperari poſſit, *jus ad uſum earum re-rum, quæ cibo ac potui inſerviunt, & qua-*

quarum uſus ad ſanitatem reſtituendam facit, quæque *Medicamenta* appellantur (§. 46.). Quoniam vero hoc jus ſanitatis cauſa datur; *cibus ac potus ſanitatis conſervandæ, non voluptatis ex eo percipiendæ cauſa appetendus*, conſequenter *a cibo ac potu inſalubri nimiaque utriusque quantitate abſtinendum*, cumque *Ebrietas* ſtatus corporis ſit, quo ex potu nimio functiones cerebri turbantur, conſequenter *homo* primum uſu rationis, inde porro imaginationis, immo ſenſus, tandemque ipſius facultatis locomotivæ privetur, *ebrietatem fugere tenetur.*

§. 115.

De jure ad veſtimenta.

Similiter patet, ſanitatis cauſa *corpus adverſus injurias tempeſtatum veſtimentis muniendum* (§. 113.), ac homini eſſe *jus ad eas res, quæ veſtimentis eo fine neceſſariis conficiendis inſerviunt, & ad eos actus, quibus conficiuntur, vel res ad ea neceſſariæ parantur* (§. 46.), *obſervato ſimul decoro naturali* (§. 55.).

§. 116.

De jure ad ædium exſtructionem.

Quoniam etiam a poſteriori conſtat, homines ædibus opus habere, ut ab injuriis tempeſtatum tuti laboribus &

& negotiis fungi, cibos præparare, corpus laſſum ſomno reficere & res ſuas, quibus indigent, aſſervare & cuſtodire valeant; non minus facile patet, *homines ædes commodas exſtruere debere, & natura iisdem competere jus ad ea omnia, quæ ad eas exſtruendas neceſſaria, omnes etiam actus ad exſtructionem requiſitos*, etiam hic *obſervato decoro* (§. 55.).

§. 117.

De pulchritudine naturali & artificiali atque ornamentis corporis.

Pulchritudo naturalis dicitur, quæ corpori hominis natura ineſt. Conſiſtit autem, quemadmodum a poſteriori patet, in *Symmetria*, conveniente partium externarum ad ſe invicem & ad totum corpus proportione; *Eurythmia*, ſimilitudine partium, quæ ab utroque latere ſunt mediorum diſſimilium, conveniente earum figura atque colore. Aſt *artificialis* vocatur, quæ facto noſtro corpori conciliatur. Cum *pulchrum* ſit, quod placet, conſequenter pulchritudo naturalis ad aliud tendere nequeat, quam ut placeas aliis, artificialis vero defectum naturalis ſuppleat & eam augeat; *naturalem conſervare debemus* (§. 43.), *& decori minimum gratia artifi-*

artificialis non illicita (§. 55.). Ac propterea *natura nobis jus est ad ea, quæ ad pulchritudinem artificialem corpori conciliandam faciunt.* Dicuntur hæc *Ornamenta*, consequenter *homini jus competit ad ornamenta, & ad ea, quæ ornamentis parandis inserviunt, eosque actus, quibus parantur & quos eorum usus requirit.*

§. 118.

De felicitate & infelicitate.

Felicitas est status voluptatis ac lætitiæ durabilis, quæ scilicet nec molestiam parit, nec in eam degenerat, seu *innocua* est: *Infelicitas* vero status molestiæ, nimirum animi, ac tristitiæ durabilis. Appetitus hominis natura determinatus est ad appetendum ea, ex quibus voluptatem percipit, consequenter generaliter ad felicitatem; aversatio vero ad aversandum ea, ex quibus molestia percipitur, consequenter ad fugam infelicitatis. *Homo* igitur *curæ habere debet, ut sit felix, & ne infelix fiat* (§. 36.), consequenter *ipsi jus est ad ea, quæ ad felicitatem quidpiam conferunt* (§. 46.). Patet autem ex ipsa definitione felicitatis, *veram ab apparente esse discernendam*, ne scilicet, dum

felix esse cupis, te reddas infelicem. Liquet porro, *omnem molestiam quantumlibet exiguam esse aversandam*, utpote felicitati adversam.

§. 119.

De vita commode ac jucunde transigenda.

Vitam commode transigimus, si, quæ a nobis agenda sunt, ea absque omni molestia peragere valemus, seu si ea ab actionibus nostris molestiam removent: *jucunde* autem, si ea agimus, ex quibus voluptas innocua percipitur. *Homo* itaque *curæ habere debet, ut vitam commode ac jucunde transigat* (§. 118.), consequenter ipsi *jus est ad ea, quæ ad vitæ commoditatem & jucunditatem faciunt* (§. 46.).

§. 120.

De voluptate transitoria.

Voluptas transitoria est, quæ nonnisi exiguo temporis spatio durat, nunquam reditura, quales sunt delectationes sensuales. Quodsi innocua fuerit, ad felicitatem hominis quidpiam confert; si vero nocua, ad infelicitatem concurrit (§. 118.). Quamobrem *voluptas transitoria licita est, si fuerit innocua; illicita, si nocua* (§. *cit.*).

§. 121.

§. 121.

Rei nomine venit ens omne, quod nobis uſui eſſe poteſt, veluti ad vitam conſervandam & commode atque jucunde tranſigendam, vel ad animæ corporisque perfectionem quomodocunque promovendam, imperfectionem vero avertendam. Eſt autem vel *corporalis*, quæ ſenſu percipi poteſt; vel *incorporalis*, quæ ſenſu non percipitur, ſeu intellectu tantummodo concipitur, qualia ſunt jura & habitus animæ. Sunt etiam vel *neceſſariæ*, quæ ad vitæ ac ſanitatis conſervationem & ad animam perficiendam requiruntur; vel *utiles*, quæ ad vitam commode degendum faciunt; vel *voluptuariæ*, quæ nonniſi jucunditati inſerviunt. Porro aliæ ſunt *pure naturales*, quas natura ſua ſponte producit; aliæ *induſtriales*, quas natura nonniſi opera humana interveniente producit; aliæ *artificiales*, quæ arte humana parantur. *De rebus & earum diviſione.*

§. 122.

Facile intelligitur, *res neceſſarias utilibus & voluptuariis eſſe præferendas* (§. 121.), utpote ab obligatione principali *Quænam res aliis præferendæ.*

pali requiſitas (§. 36.), *utiles autem voluptuariis*, cum voluptuariæ nonniſi ſenſus delectent (§. 121. 119.), ut cautus admodum eſſe debeat earum uſus (§. 120.).

§. 123.

De rerum ſufficiente copia.

Cum rebus neceſſariis homines carere nequeant (§. 121.); *ſi natura non ſua ſponte eas tanta copia profert, quanta omnibus ſufficit, earum proventum homines opera ſua multiplicare debent, aut quas natura non profert, eas arte parare.* Unde fluit obligatio ad culturam agrorum, hortorum, ſylvarum, rem pecuariam &c. Immo cum rerum quoque utilium & voluptuariarum licitus ſit uſus (§. 119. 121.); *homines operam dare debent, ne deſit ſufficiens rerum utilium & voluptuariarum copia*, ex prælatione utilium determinanda (§. 122.).

§. 124.

De labore.

Quoniam *Labor* opera eſt, quæ rebus corporalibus & incorporalibus producendis, & vitæ commoditati, jucunditati & decori promovendis impenditur; *Otium* vero vacatio a labore, homi-

homines vero ad res non minus corporales (§. 123.), quam incorporales producendas obligantur (§. 108. 110. 121.); *homini omni laborandum eſt, nemini otiandum*: quatenus tamen ſanitatis habenda eſt ratio (§. 113.), *labor nimius*, qui ſc. cum diſpendio ſanitatis continuatur, ac *nimis gravis*, cui vires noſtræ vix ac ne vix quidem ſufficiunt, *vitandus*; & quatenus obligamur ad recte agendum (§. 52.), *unusquisque labore ſuo recte perfungi*, conſequenter *curare debet, ne res artificiales careant perfectione ſua* (§. 11. 16.), *& ſibi comparare eum facultatum uſum, qui ad laborem recte obeundum requiritur.* Et quoniam labor tam multiplex eſt, ut nullius vires omni ſufficiant, homines autem conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere debent (§. 44.); *unusquisque eum laborem ſeligere debet, cui ſe parem ſentit*, ac ideo *id vitæ genus eligere, ad quod aptus eſt*, hoc eſt, eum ſtatum, in quo vitam impendit labori, qui, ut recte obeatur, requirit uſum facultatum per diſpoſitiones atque inclinationes naturales acquiſitu ipſi poſſibilem.

§. 125.

De existimatione, laude ac honore.

Aliorum de perfectione nostra judicium *Existimatio* dicitur, quæ verbis declarata, *Laus*; aliis autem actibus externis significata, *Honor* dicitur. Unde patet, *laudem & honorem non esse in nostra potestate* (§. 60.), *nec quenquam alterum per se laudare ac honorare posse, nisi qui verum de perfectione alterius judicium per se ferre potest.* Quoniam tamen obligamur nos statumque nostrum perficere (§. 43.); *operam dare debemus, ut simus existimatione*, consequenter *laude ac honore digni.* Et quoniam perfectio animæ consistit in habitibus intellectus et habitibus voluntatis legi naturæ convenienter determinandis (§. 106.), quorum illi *Virtutes intellectuales*, hi *morales*, vel etiam *virtutes* simpliciter dicuntur; *existimationem, laudem ac honorem verum non pariunt nisi virtutes intellectuales atque morales*, quas produnt facta, vel etiam verba, consequenter *bona animi* (§. 104.), *corporis vero ac fortunæ bona nonnisi quatenus eorum acquisitio ab istis pendet*, ut ideo sint existimationis, laudis atque honoris occasio.

§. 126.

§. 126.

Fama est communis hominum sermo de perfectione, vel imperfectione ejusdem, consequenter de dictis & factis, quæ eam produnt. Unde vel *bona* est, vel *mala*. Quoniam *homo* se perficere debet (§. 43.) & recte agere (§. 52.); *operam dare debet, ut fama bona fruatur & merita, eamque servare*, hoc est, sollicite sibi cavere, ne eam inquinet, ut bona in malam degeneret, consequenter *si quæ fecit bonæ famæ adversa, factis contrariis eidem servire.* *De fama.*

§. 127.

Consentiens laus bonorum & peritorum, seu bene judicantium dicitur *Gloria*. Quæ igitur de laude dicta sunt, ad gloriam quoque applicanda. *De gloria.*

§. 128.

Cum laus & honor non sit in nostra potestate (§. 125.), propter finem vero agamus; *laudem ac honorem non intendere debemus tanquam finem, sed aliorum arbitrio relinquendum, num laudare ac honorare nos velint* (§. 78.), consequenter *laudem ac honorem appetere non debemus*, ac propterea *nec nos ipsos laudare* *De laude & honore non appetendo.*

§. 129.

Judicium de ſe & ſtatu ſuo quale eſſe debeat.

Quoniam homo ſeipſum cognoſcere debet, qua animam, corpus & ſtatum ſuum (§. 105.); *judicium de bonis animi, corporis ac fortunæ verum eſſe debet, nec in iis ſtudio ac labori ſuo tribui, quod naturæ, fortunæ & aliis tribuendum, nec minus imperfectionem, quam perfectionem homo agnoſcere tenetur*, cum alias obligationi ſuæ ſatisfacere nequeat (§. 43.). Quia vero ex ſenſu perfectionis voluptas oritur per ipſam hominis naturam; *voluptas ex perfectione ſui & ſtatus ſui percepta illicita non eſt* (§. 49. 37.).

§. 130.

De officio hominis circa fortunam.

Fortuna eſt concurſus cauſarum minime præviſus ad effectum nobis vel bonum, vel malum, ac ideo vel *ſecunda*, vel *adverſa* audit. Quoniam itaque in poteſtate noſtra non eſt (§. 60.), atque eam admodum variabilem experimur; *fortuna ſecunda nimium confidere non debemus, nec adverſa meliora deſperare, eamque æquo animo ferre obligamur*, ne ſcilicet reddamur infelices culpa noſtra (§. 118. 17.). Quamobrem ne adverſa præter opinionem nobis

bis obvenientia animum perturbent; *adverſa, quæ in poteſtate non ſunt, nobis repræſentare debemus tanquam eventu poſſibilia, nec a nobis evitabilia*: in quo *præparatio ad futuros caſus* conſiſtit.

§. 131.

De periculo vitando.

Cum obligatio naturalis adeo neceſſaria ſit (§. 38.), ut nemo hominum ab ea liberari poſſit (§. 42.); *nemo hominum metu mali cujusdam deterreri debet, quo minus faciat, quod legi naturæ convenit, nec ſeſe adduci patiatur neceſſe eſt, ut faciat, quod legi naturæ contrarium.* Quoniam vero omne periculum a nobis & ſtatu noſtro avertere debemus (§. 43.); *nemo* quoque *nulla urgente obligatione ſubire debet periculum ullum*, veluti vitæ, aut integritatis membrorum amittendæ, aut ſtatum ſuum imperfectiorem reddendi. In caſu particulari, quid fieri debeat, docet exceptio ob colliſionem officiorum facienda (§. 64.).

§. 132.

De amore proprio & dilectione ſui.

Amor proprius eſt diſpoſitio animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi: *Dilectio* vero *ſui* conſtans & perpetua

petua voluntas omni ſtudio id agendi, ut ſimus felices, ac per conſequens cavendi ne infelices evadamus. Quoniam itaque homo curæ habere debet, ut ſit felix, & ne fiat infelix (§. 118.); *ſeipſum* quoque *diligere debet*. Et ſicuti appetitus generaliter determinatus eſt ad felicitatem; animus quoque hominis naturaliter diſpoſitus eſt ad voluptatem ex propria felicitate percipiendum (§. *cit.*), conſequenter *amor proprius illicitus non eſt* (§. 49. 37.): *ratione tamen dirigendus, ne felicitas apparens cum vera confundatur* (§. 43. 118.).

CAPUT V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS ET JURIBUS CUM IIS CONNEXIS.

§. 133.

De identitate officiorum erga ſe & erga alios.

Cum homo non modo ſe ſtatumque ſuum perficere, ac imperfectionem præcavere (§. 43.), verum etiam ad alterius ac ſtatus ejusdem perfectionem conferre debeat, quantum poteſt, ſalva obligatione erga ſeipſum, quando alter ipſius ope indiget, & ab his abſti-

abſtinere, quibus alter vel ejus ſtatus imperfectior redditur (§. 44.); *homo quilibet alteri cuicunque debet, quod ſibi, quatenus alter id non habet in poteſtate ſua, ipſe autem citra neglectum officii erga ſeipſum hoc alteri præſtare poteſt*, conſequenter *officia hominis erga alios eadem ſunt, quæ officia erga ſeipſum* (§. 57.). Hæc itaque ad alios applicanda.

§. 134.

Auxilium in acquirendis bonis præſtandum aliis.

Quilibet igitur *homo alium quemcunque ope ipſius indigentem juvare debet, ut conſequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in poteſtate ſua eſt* (§. 104.), & per conſequens *cavere, ne alii incidant in mala animi, corporis ac fortunæ* (§. 51.). Cumque lex naturæ auxilium non reſtringat ad certa bona; *auxilium noſtrum alteri denegare non debemus in conſequendis bonis majoribus, quam quibus ipſi fruimur*: quod cum fieri non poſſet, ſi alteri invideremus ſua bona; *nemini invidendum bonum, etiam quo ipſi caremus.* Pugnat invidia cum ipſa hominis natura (§. 39. 44.).

§. 135.

§. 135.

Num obligatio naturalis tollatur factis contrariis aliorum.

Quoniam obligatio naturalis prorſus ſit immutabilis (§. 38.); *ſi alter obligationi naturali non ſatisfacit, non ideo tibi permiſſum eſt, eidem non ſatisfacere*, conſequenter *nec transgreſſionem legis naturæ exemplo aliorum tueri licet, nec officium erga aliuin ideo deſinit deberi, quia ipſe officio erga te deeſt*: quod cum intelligatur etiam de iis, quæ lege naturæ prohibentur; *officia humanitatis adhuc debentur etiam nos lædentibus* (§. 88.).

§. 136.

De amore & dilectione aliorum.

Cum officia hominis erga alios eadem ſint, quæ erga ſeipſum (§. 133.); *unicuilibet conſtans & perpetua eſſe debet voluntas, perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuscunque promovendi* (§. 43. 118.), conſequenter cum in hac voluntate *Dilectio alterius*, in diſpoſitione autem animi ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate *Amor* conſiſtat (§. 132.), *quilibet alterum diligere atque amare debet, tanquam ſeipſum* (§. *cit.*), *non vero odio proſequi* (§. 51.).

§. 137.

Amicus,

Qui nos diligit, *Amicus*; qui odio pro-

proſequitur, *Inimicus* dicitur. Quamobrem *omnibus amici eſſe debemus, nemini inimici* (§. 136.), cumque officium erga alios non deſinat deberi, quia ipſi deſunt officio erga nos (§. 135.); *inimicos etiam amare ac diligere debemus tanquam nosmetipſos* (§. 136.), *non vero odiſſe.* *inimicus & amor inimicorum.*

§. 138.

Quoniam homines omnes ſibi invicem amici eſſe debent (§. 137.); *cuilibet opera danda eſt, ne alios ſibi reddat inimicos, ſed ut aliorum amicitiam acquiret & conſervet:* cum tamen ab obligatione naturali nemo liberari poſſit (§. 42.); *amicitiæ cauſa non faciendum, quod legi naturæ contrariatur.* *De ſtudio amicitiæ.*

§. 139.

Perfectio animæ in virtutibus intellectualibus & moralibus conſiſtit (§. 106. 125.). *In his* igitur *propagandis ſeduli debemus eſſe, atque alios exemplo noſtro virtutes intellectuales & morales docere & ad earum ſtudium incitare* (§. 136.), conſequenter *exempla bona*, quibus ſcilicet alios virtutes iſtas docemus & ad earum ſtudium incitamus, *aliis præbenda, mala vero*, quibus alios vitia *De exemplo aliis præbendo.*

vitia doces & ad ea perpetranda incitas, *non prodenda* (§. 51.), *nemo ad vitia ſeducendus* (§. *cit.*).

§. 140.

De non impedienda perfectione alterius.

Cum eas actiones omittere debeamus, quibus alter vel ſtatus ejus imperfectior redditur, & ad perfectionem alterius conferre, quantum poſſumus (§. 44.); *nemo impedire debet, quo minus alter perfectionem aliquam conſequatur, nec impedire tertium, quo minus in hoc eum juvet.* Intelligitur hoc de quibusvis animi, corporis ac fortunæ bonis (§. 134.). Patet etiam, *neminem impedire debere, quo minus ab altero mala animi, corporis ac fortunæ arceantur, vel idem ab iis liberetur; multo minus ſive per ſe alios, aliquo bono eundem privare* (§. *cit.*).

§. 141.

De cura corporis alieni.

Quia eadem ſunt officia hominis erga alios, quæ erga ſeipſum (§. 133.); *nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocunque vitiare, aut membro quodam, vel ſaltem uſu ejus alterum privare, nec ſanitati ejus ullo modo nocere, ſed vitam & corpus alterius, quantum poteſt, conſervare, & ut a morbis*

bis ægrotus convaleſcat curare debet (§. 112. 113.), conſequenter *nemo alterum vita privare, ſeu occidere debet* (§. 51.), ut ideo *homicidium dolo vel culpa commiſſum* (§. 17.), quorum illud *doloſum*, hoc *culpoſum* dicitur, *ſit naturaliter illicitum* (§. 49.). Et quia nemini jus eſt ſeipſum vita privandi (§. 112.); *nec volentem occidere licet.*

§. 142.

De ſtudio famæ alienæ.

Ex eadem ratione patet, *nos* quoque *operam dare debere, ut alii fama merita fruantur* (§. 126. 133.). Quamobrem cum fama bona ſit communis hominum ſermo de perfectione, conſequenter de factis & non-factis aliorum ſermo (§. 126.); *non modo unumquemque tanti exiſtimare debemus, quanti meretur, verum etiam honorem meritum exhibere, meritamque laudem tribuere* (§. 125.), conſequenter *famæ, exiſtimationi, honori ac laudi aliorum detrahere*, hoc eſt, eam diminuere *non debemus* (§. 51.), *multo minus* eo animo falſa in vulgus ſpargere, hoc eſt, *alios calumniari.*

§. 143.

De injuria ſpe-

Læſio honoris & famæ alterius quo-

modo.

cialiter dicta. modocunque facta *Injuria ſpecialiter* dicitur, eaque *realis*, quæ fit facto quodam; *verbalis*, quæ verbis. *Nemo* igitur *alterum injuriare debet* (§. 142.)

§. 144.

De jure in injuriantes nobis competente. Naſcitur hinc *jus non patiendi, ut alter nos injuriet* (§. 89.), *natura* ideo *nobis competens*: unde porro eodem modo, quo ſupra (§. 90. 92. & 93.), infertur, *nobis competere jus famam noſtram defendendi & injuriantem puniendi*, conſequenter *licitos eſſe actus, ſine quibus fama defendi ac finis pœnæ*, qui eſt emendatio animi injuriantis & metus incutiendus aliis, quos libido injuriandi inceſſere poterat (§. 92.), *obtineri nequit.*

§. 145.

De ignominia. Exiſtimationi opponitur *Ignominia*, quæ eſt judicium aliorum de noſtra imperfectione, conſequenter *veram ignominiam non pariunt niſi vitia, atque* propterea *facta, quæ eadem produnt, & defectus virtutum intellectualium* (§. 125.), *quatenus iidem culpæ tribuendi* (§. 17.); *& idem*, quod de his, *de malis corporis & fortunæ valet.* Immo *bona fortunæ ignominiæ ſunt, quatenus eorum acquiſitio vitiis debetur.* §. 146.

§. 146.

Contemtus dicitur actus quicunque externus, quo significatur, alterum honore ac laude indignum esse; *Contumeliæ* sunt actus externi, quibus alteri ignominia afficiendi animo imperfectiones exprobramus; *Vituperium* denique sermo, quo alteri defectus perfectionis imputamus. Facile autem patet, *neminem esse contemnendum, & omnes contumelias, convicia, vituperium esse injurias specialiter sic dictas*, consequenter *naturaliter illicita* (§. 143.). *De contemtu, contumeliis, conviciis, vituperiis*

§. 147.

Cum vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nec is ulli hominum rationem earundem reddere teneatur, quamdiu nil facit, quod est contra jus alterius (§. 78.); *finistrum de aliorum actionibus judicium verbis aut factis declarare, quamdiu nil fit contra jus tuum, libertati naturali repugnat*, consequenter *ea involvit jus exigendi, ne finistre alter de te judicet, sive verum sit judicium tuum, sive minus.* *Judicia finistra de aliis causam juri repugnant.*

§. 148.

De infamia. *Infamia* est communis hominum de vitiis alterius opinio, quam supra famam malam diximus (§. 126.). Cum operam dare debeamus, ut fama bona fruamur (§. *cit.*); *ab infamia nobis cavere debemus*, & quia aliorum quoque fama nobis curæ esse debet (§. 142.), *nemini infamiam adspergere.* Hinc vero porro liquet, *facta*, quæ nimirum vitia produnt, *nonnisi infamare.*

§. 149.

De libello famoso. *Libellus famosus* dicitur scriptura, qua alteri facta infamantia imputantur. Cum ejus autor, sive lateat, sive nomen suum profiteatur, infamiam alteri adspergat; *libellum famosum conscribere naturaliter illicitum* (§. 148.).

§. 150.

De tuenda fama aliena. Quoniam *aliorum fama* nobis curæ esse debet (§. 142.); ea *adversus calumniatores & obtrectatores defendenda, quantum in potestate est.* Differunt autem obtrectatores a calumniatoribus. Sicuti enim *calumniatores* falsa in vulgus

gus ſpargunt, infamandi animo; ita *Obtrectatores* laudi alienæ adverſa.

§. 151.

De jure defendendi alios & ipſos juvandi in puniendo.

Competit homini jus non patiendi, ut quis ipſum lædat (§. 89.), ac ideo adverſus læſionem intentatam ſe defendendi (§. 90.), & eum, qui actu læſit, puniendi (§. 93.). Quoniam igitur aliis debemus, quod nobismetipſis (§. 133.), jura autem nobis natura data ſunt ad ſatisfaciendum obligationi (§. 46.); ideo *nobis* quoque *competit jus non patiendi, ut alius lædatur ab alio, eumque adverſus læſionem intentatam defendendi, & lædentem puniendi, ſi auxilio noſtro indiget.*

§. 152.

De auxilio belli.

In defenſione ſui, pœnæ exactione & violenta juris proſecutione ad conſequendum id, quod nobis perfecte debetur ab altero, quæ defenſioni aſſimilatur (§. 30. 88.), bellum conſiſtit (§. 98.). *Alterum* igitur, *cui jus belli eſt, in bello juvare, ſi auxilio noſtro indiget, naturaliter licitum.*

§. 153.

De reatu & demerito

Quoniam nobis competit jus eum, *qui actu læsit*, puniendi (§. 93.); *is ad pœnam patiendam obligatur.* Atque in hac obligatione *Reatus* consistit, sicuti subtilius ab eo distingui potest *Meritum pœnæ*, sive *Demeritum*, ut accipiatur pro ea qualitate facti, ex qua læso nascitur jus puniendi lædentem, cui respondet in hoc obligatio pœnam patiendi, seu quæ istud pœna dignum efficit, quamvis communiter ab eo non distinguatur.

§. 154.

De offensa.

Offensa dicitur actio, sive positiva, sive privativa, ex qua alter molestiam animi jure percipit: quæ cum felicitati repugnet (§. 118.), quam promovere etiam quoad alios tenemur (§, 136.); *neminem offendere debemus.* Quoniam vero nemo ab obligatione naturali liberari potest (§. 100.), & ut quisque jure suo utatur permittendum (§. 66.); *Offensa nulla est, sed perperam pro tali habetur, si quis facit, quæ facere obligatur, aut jure facere potest.* Sicuti autem offensa ejus est, qui offendit: ita *Offensio* ejus, qui offenditur.

§. 155.

§. 155.

Quoniam neminem odiſſe debemus, (§. 136.), conſequenter cum *Odium* conſiſtat in diſpoſitione animi ex alterius infelicitate, ſeu moleſtia animi atque triſtitia (§. 118.), voluptatem percipiendi, nemini moleſtiam animi creare, nec obligatio hæc tollitur facto alterius eidem contrario (§. 135.); *moleſtiam animi alterius appetere non debemus, qui nos offendit, nec* per conſequens *male alteri facere, quia nobis male fecit*, ſeu *malum malo referre.* Dicuntur *Vindicta* omnes actus, quibus malum malo refertur: & *cupiditas vindictæ*, qua moleſtiam animi alterius, qui nos offendit, appetimus. Quamobrem patet, *vindictam eſſe illicitam, & nos habere debere animum ab omni vindictæ cupidine alienum*, conſequenter *eundem* quoque *abeſſe debere ab exercitio juris puniendi & ſe defendendi*, nobis competentis (§. 90. 93.). Atque propterea *in puniendo & defenſione non intenditur malum alterius, ſed in caſu priori ſecuritas in poſterum, in poſteriori propulſatio læſionis imminentis* (§. 90. 91. *& ſeqq.*). *De vindicta.*

§. 156.

De talione. *Talio* vocatur par vindicta, qua scilicet quis tantum mali patitur, quantum fecit. Quamobrem cum vindicta omnis illicita sit (§. 155.): *talio* quoque *illicita est*, consequenter *Jus talionis naturale nullum* (§. 49.), ac propterea *in exercitio juris puniendi talio non attendenda*, neque ideo *juris naturalis est, ut, qui alterum occidit, morte puniatur.*

§. 157.

De offensæ & pœnæ condonatione. *Ignoscere*, seu *offensam condonare* dicitur, qui cupiditatem vindictæ deponit. Quoniam itaque animus ab omni vindictæ cupidine alienus esse debet (§. 155.); *ad ignoscendum faciles esse debemus.* Ast quia pœna exigi debet absque vindictæ cupiditate (§. *cit.*); *condonatio offensæ non continet condonationem pœnæ*, seu omissionem exercitii juris puniendi. Ea ipsa vero de causa *pœnæ duriori locus non est, si leniori finis ejus obtineri potest, immo non exigenda, si sine ea idem finis obtinetur.*

§. 158.

§. 158.

Similiter quia *in defenſione* intenditur propulſatio læſionis imminentis, non vero malum alterius (§. 155.), & ex circumſtantiis obviis determinandi ſunt actus liciti ad læſionem avertendam (§. 90.); *ſi læſio imminens leniori-bus mediis propulſari poteſt, non utendum durioribus.* *De moderamine defenſionis.*

§. 159.

Et cum bellum geratur juris ſui tuendi ac conſequendi cauſa (§. 98.); *in bello tanta vi uti licet, quanta ad conſecutionem juris ſui & ſuperandam reſiſtentiam vi juſtæ factam requiritur.* Et hoc modo actus in bello liciti ab illicitis diſtinguuntur. *De vi licita in bello.*

CAPUT VI.

DE

OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM.

§. 160.

Conſtat actiones naturales non ſolum hominis, verum etiam rerum ceterarum in univerſo ita determinari, ut, qualia Deo conveniant attributa, inde colligi poſſit. Quamobrem cum actiones liberæ per eandem rationem *De actionibus liberis per motiva ab attributis divinis de-*

ſumta determinandis.

finalem determinandæ ſint (§. 43.), actiones autem hæ dependeant a voluntate hominis, per motiva determinandæ (§. *1. & cit.*); *homo actiones liberas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis deſumta.* Atque hinc intelligitur, quomodo perfectio hominis tandem conſiſtat in aptitudine repræſentandi Deum (§. 112.), & per conſequens *naturalis obligatio dirigendi actiones liberas ad perfectionem noſtram continet obligationem determinandi easdem per motiva ab attributis divinis deſumta* (§. 43.).

§. 161.

De illuſtratione gloriæ divinæ.

Qui actiones liberas per motiva ab attributis divinis deſumta determinat, eas ad gloriam divinam dirigit (§. 127. 125.). Quamobrem cum directio actionum ad gloriam Dei *Illuſtratio gloriæ divinæ* dicatur; *homo gloriam Dei illuſtrare obligatur* (§. 160.).

§. 162.

De directione actionum ad perfectionem mundi.

Cumque eodem modo intelligatur, perfectionem hujus mniverſi conſiſtere in aptitudine repræſentandi Deum; qui actiones ſuas dirigit ad gloriam Dei, easdem dirigit ad perfectionem totius

totius universi (§. 160. 161.). *Homo* igitur *natura obligatur actiones suas dirigere ad perfectionem totius universi.* Atque hinc patet, *actiones legi naturæ adversas sive peccata deformare mundum, opus Dei.*

§. 163.

De agnitione Dei.

Quoniam *homo* actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinare debet (§. 160); *Deum agnoscere obligatur*, consequenter cum ex contemplatione universi & eorum, quæ in eo sunt ac fiunt, attributa divina nobis innotescant, *universum hoc & ea, quæ in eo sunt atque fiunt, contemplari, tum etiam se ipsum & actiones naturales suas, ac inde mens in Deum ascendere debet.* Et propterea *homini jus est ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur, & ad usum omnium rerum eidem inservientium.* Cumque aliis ad eadem obligemur, quæ nobis debemus (§. 133.); *alios* quoque *ad agnitionem Dei perducere debemus, quantum in potestate est.*

§. 164.

De generali voluntatis

Vult Deus, ut actiones nostras ad legem naturæ componamus (§. 41.).

& noluntatis determinatione.

Quamobrem eas juxta eandem dirigere debemus, quia Deus vult, ut hoc fiat (§. 160.). *Voluntas* igitur *hominis generaliter determinanda ad agendum, quod Deus vult, & noluntas ad non agendum, quod Deus non vult, ac ideo conſtans & perpetua eſſe debet*, hoc eſt, prorſus immota in caſu dato & eadem, in omni.

§. 165.

De obſcuratione gloriæ divinæ.

Obſcuratio gloriæ divinæ eſt declaratio verbis factisque facta, quod quis Deum habeat pro ente imperfectionibus inſtructo, quæ ſummæ ejus perfectioni repugnant. Quamobrem cum gloriam Dei illuſtrare, adeoque tam verbis, quam factis declarare debeamus, nos ipſum habere pro tali ente, quale eſt, ſumme ſcilicet perfecto (§. 161.); *obſcuratio gloriæ divinæ lege naturæ prohibita* (§. 51.).

§. 166.

De Blaſphemia.

Blaſphemia dicitur dictum vel factum quodcunque in contemtum vel contumeliam Dei vergens. Quamobrem cum eadem gloria Dei maxime obſcuretur (§. 165.); *blaſphemiæ lege natu-*

naturali omnium maxime prohibitæ (§. *cit.*). Quoniam homini jus nullum competit in actiones alterius, quamdiu nil facit, quod eſt contra jus perfectum ipſius (§. 76. 78.), conſequenter jus puniendi nonniſi in eum, qui ipſum læſit (§. 93.); *homini natura non competit jus puniendi obſcurationem gloriæ divinæ atque blaſphemias*: quatenus tamen curæ habere debet, ut alios ad agnitionem Dei perducat, quantum in poteſtate eſt (§. 163.); *eidem competit jus ad eos actus, quibus gloriam Dei obſcurantem, vel ipſum blaſphemantem peccati ſui convincere poteſt.*

§. 167.

Pietas dicitur virtus, actiones ſuas per motiva ab attributis divinis deſumta determinandi, ſeu gloriam divinam illuſtrandi. Quamobrem *pii eſſe debemus* (§. 160. 161.). Ex adverſo *Impietas* eſt vitium, quo quis actiones ſuas ad voluntatem Dei componere non vult. Ea igitur *lege naturali prohibita* (§. 164. 51.). *Hypocriſis* eſt pietatis ſimulatio, quomodo ſcilicet actus ſaltem externi, præſertim verba, vox, vul-

De pietate, impietate & hypocriſi.

vultus ac geſtus pietatis ſpeciem præ ſe ferunt, a qua tamen actus interni procul abſunt. Quamobrem cum lex naturæ requirat conſenſum actionum internarum & externarum (§. 52.); *hypocriſis lege naturæ prohibita* (§. 51.).

§. 168.

De obedientia Deo præſtanda.

Obedientia eſt promptitudo faciendi, quod vult alius, & non faciendi, quod non vult. Quamobrem cum voluntas noſtra generaliter determinanda ſit ad agendum, quod Deus vult, & noluntas ad non agendum, quod non vult (§. 164.); *Deo obedire obligamur*, conſequenter *Inobedientia*, obedientiæ oppoſita, *lege naturali prohibita* (§. 51.).

§. 169.

De amore Dei.

Deus ſumme perfectus eſt. Quamobrem cum voluptate perfundatur animus, quando nobis conſcii ſumus perfectionis alicujus, quod a poſteriori conſtat; ſumma Dei perfectio agnita ſumma quoque voluptate perfundit animum. Diſpoſitio animi ex ſumma Dei perfectione voluptatem maximam percipiendi *Amor Dei* dicitur; & *Amor*

com-

complacentiæ audit, qui in ſola voluptatis perceptione ex alterius perfectione terminatur. Quoniam itaque Deum agnoſcere obligamur (§. 163.), ad perfectionem vero ejus ſummam nihil conferre valeamus, ſumma enim alias nondum eſſet; *Deum ſuper omnia amare debemus, amorque Dei amor complacentiæ eſt.*

§. 170.

De Deo amando, quia bonus in nos.

Deus ſumme bonus eſt, & quicquid boni vel natura habemus, vel aliunde obtinuimus, Deo acceptum ferendum. Quoniam itaque Deus eſt bonus in nos, ex collatione autem bonorum in nos facta, ſeu beneficiorum agnitione oritur amor benefactoris; *Deus amandus quoque eſt, quia bonus in nos.* Cum *bonitas divina*, quæ in collatione bonorum conſiſtit, ad ſummam Dei perfectionem pertineat; *Deum amare, quia bonus in nos, eſt ejus bonitate ſeu beneficentia delectari*, conſequenter *amor ex contemplatione bonitatis divinæ ortus ſub amore complacentiæ continetur* (§. 169.).

§. 171.

De timore Dei.

Qui alterum amat, nil facit, quod ipſi diſplicet, ſed facere ſtudet, quod placet,

placet, conſequenter non facit, quod ejus voluntati adverſum. Ex amore igitur naſcitur ſollicitudo animi nil faciendi, quod voluntati alterius adverſum, quæ *Timor filialis* dicitur, in oppoſitione ad *Timorem ſervilem*, ſi quis metu pœnæ adactus facit, quod vult alter, vel non facit, quod a ſe fieri non vult. Quamobrem cum *Deum* ſuper omnia amare debeamus (§. 169.); eundem quoque *ſuper omnia timere debemus*, *timore ſcilicet filiali.*

§. 172.

De reverentia erga Deum & laude divina.

Homo bonitatem Dei ſummam agnoſcere, &, quantum poteſt, alios quoque ad ejus agnitionem perducere debet (§. 163.), atque per eam, tanquam motivum, actiones ſuas liberas determinare (§. 160.). Quamobrem cum actiones externæ cum internis conſentire debeant (§. 52.), nec alios ad agnitionem perfectionis ſummæ Dei perducere valeamus, niſi actibus externis; *homo verbis ac factis ſignificare debet, ſe perfectionem Dei ſummam agnoſcere, ac ideo eundem maximi facere*: quæ declaratio cum *Reverentia* dicatur;

ad

ad reverentiam erga Deum obliganur, cumque in his ipſis actibus laus & honor conſiſtat (§. 125.), *eidem debitum honorem atque laudem tribuere.*

§. 173.

De fiducia in Deo & acquieſcentia in providentia divina.

Ex theologia naturali conſtat, Deum providentia ſua tantundem in nos boni conferre, & tantundem mali avertere, quantum ſalva ipſius ſapientia fieri poteſt, & ſi qua nobis obveniant mala, ea in bonum finem dirigere. Qui veritatis hujus convictus eſt, ſe totum resque ſuas providentiæ divinæ committit ac dubios omnes eventus, nec propter futura angitur, ſed curam omnem abjicit, quomodo in poſterum res caſuræ. Quoniam itaque homo Deum agnoſcere obligatur (§. 163.), & virtus, qua ſe resque ſuas omnes providentiæ divinæ committit, *Fiducia in Deo*, qua vero appetitum & averſationem moderatur ex ſenſu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus univerſi tam poſitivarum, quam privativarum, *Acquieſcentia in providentia divina* dicitur; *homo fiduciam in Deo collocare*, ſeu *eidem confidere*, *ac in proviſden-*

videntia divina acquiescere, consequenter *non diffidere*, *& forte sua contentus esse*, *quæque ipsi eveniunt mala tranquillo animo ferre debet* (§. 51.).

§. 174.

De celebratione nominis divini.

Laus Deo tributa *Celebratio nominis divini* dicitur. Quamobrem *nomen divinum celebrare* (§. 172.), consequenter *attributa divina & opera ejus*, *& beneficia nobis atque aliis præstita in bonorum collatione*, *& malorum declinatione*, *vel eorundem in bonum finem directione nobis exhibita commemorare* (§. 12.), *&*, *quanti ea faciamus*, *significare debemus* (§. 172.). Cumque in specie celebratio nominis divini ob beneficia nobis aliisque præstita, cum significatione voluntatis præstandi officia debita, *Gratiarum actio* dicatur, Deumque etiam ob beneficia exhibita amare (§. 170.), ac ideo voluntas nostra determinata esse debeat ad officia debita præstanda (§. 171. 57. 41.); *Deo gratias agere debemus.*

§. 175.

De Oratione.

Constat, Deum esse datorem omnis boni, & providentiæ ipsius tribuendum, quod

quod bona præſentia conſerventur, futura veniant & mala depellantur, aut, niſi hoc fiat, in bonum finem dirigantur, quemadmodum jam ante monuimus (§. 170. 173.). Quamobrem cum hæc agnoſcere (§. 163.), & per motiva inde deſumta actiones noſtras determinare debeamus (§. 160.); *a Deo* quoque *petere debemus*, *ut bona*, *quæ dedit*, *conſervet atque in poſterum etiam conferat*, *mala vero depellat*, *aut*, *ſi obveniant*, *in bonum finem dirigat.* Hæc voluntatis noſtræ ſignificatio cum *Invocatio Numinis*, a nonnullis cum addito *mentalis* dicatur; *Deum invocare debemus.* Et quia actiones externæ cum internis conſentire, nec hæ ab illis abeſſe debent (§. 52.), ſermo autem, quo Deum invocantes eidemque gratias agentes verbis ore prolatis ſignificamus, quæ cogitamus, *Oratio* dicitur; *oratio lege naturali præcepta.* Patet autem, quatuor eſſe orationis ſpecies, quarum una de bonis conſervandis & obtinendis, ſecunda de malis avertendis, vel in bonum finem dirigendis, tertia de gratiis agendis agit, & quarta denique pro aliis hominibus interce-

ditur. Has cum distinguat Apostolus 1. Tim. II. 2. eas ex versione *Castalionis*, castæ Latinitatis autoris, *Supplicationes*, *Preces*, *Gratiarum actiones & Interpellationes* appellare possumus.

§. 176.

De hymnis. Cum *Hymnus* sit carmen in laudem Dei compositum, oratio autem omnis lautem Dei contineat (§. 175. 125.), consequenter orationis & hymnorum eadem sit materia, constet vero, carmina non modo per se aptiora esse ad attentionem excitandam & consequendam, affectus ciendos ac ea, de quibus agunt, memoriæ facilius & tenacius infigenda, verum etiam, cantu accedente, multo adhuc facilius atque certius tam in nobis, quam aliis eadem obtineri; *ad hymnos componendos & canendos natura obligamur.*

§. 177.

Quomodo officia erga Deum præstanda. Omnis actio recta requirit omnium facultatum consentientem usum (§. 16.). Quamobrem cum ad recte agendum obligemur (§. 52.); *officia* quoque *erga Deum præstanda sunt cum consentiente*

tiente uſu omnium facultatum, conſequenter *actus externi & interni conjungendi.*

§. 178.

Cum *Cultus divinus* ſit complexus actionum Dei cauſa editarum, conſequenter in præſtatione officiorum erga Deum conſiſtat (§. 57.), ad hanc vero nos obligari, ex hactenus demonſtratis appareat; *Deum colere obligamur.* Dicitur autem *cultus internus*, qui actionibus internis, *externus* autem, qui externis abſolvitur. Quamobrem cum in præſtatione officiorum erga Deum actus externi atque interni a ſe invicem ſeparandi non ſint (§. 177.); *cultus* quoque *internus cum externo conjungendus.* *De cultu divino.*

§. 179.

Quoniam curæ habendum, ut homines quoque alii ad agnitionem Dei (§. 163.) & virtutem (§. 139.), ideoque etiam pietatem perducantur (§. 167.), atque exemplo noſtro aliis prodeſſe debemus (§. 139.); *homines cultus divini cauſa convenire debent*, conſequenter *iisdem jus eſt determinandi ea, quæ ad conventus iſtos recte inſtituendos re-* *De conventibus cultus divini cauſa inſtituendis.*

quiruntur (§. 46. 52.). Pertinet huc determinatio temporis, loci & modi eos celebrandi. Quæ vero in iis agenda ſint, ex fine eorundem patet. *Docenda* nimirum *ſunt ea, quæ de Deo, virtutis, præſertim pietatis, cultura & fuga vitiorum ſcitu neceſſaria, orandum & cantandum.*

§. 180.

De ceremoniis ad cultum divinum ſpectantibus.

Ceremoniæ ſunt ſigna eorum, quorum in executione propoſiti alicujus meminiſſe debemus: quæ, *ſi ſimul influant in determinationem actionis committendæ, ceteris præferendæ* (§. 48.). Cum *hominibus* jus ſit determinandi ea, quæ ad conventus cultus divini cauſa recte inſtituendos requiruntur (§. 179.); iisdem quoque *jus eſt ceremonias cultui divino convenientes inſtituendi.*

§. 181.

De idololatria.

Idololatria dicitur cultus divinus omnis exhibitus iis, qui Deus non ſunt. *Idololatriam* igitur *committit, qui officia Deo debita præſtat iis, qui Deus non ſunt*, veluti diis fictis, aut enti,

enti, quod Deum esse non opinatur (§. 178.). Quamobrem cum Deum colere debeamus (§. *cit.*), omnes autem nostræ actiones recte esse debeant (§. 52.), atque ad rectitudinem actionis requiratur judicium verum de ejus rectitudine (§. 53.); *idololatria lege naturali prohibita.*

§. 182.

De superstitione & cultu idololatrico & superstitioso.

Superstitio sunt actiones, per erroneas de Deo & providentia divina quoad ea, quæ homini bona, vel mala sunt, opiniones determinatæ. Cum actiones nostras per motiva ab attributis divinis desumta determinare obligemur (§. 160.); ex rectitudine actionum patet, ut ante (§. 181.), *superstitionem lege naturali prohibitam esse.* Ex notione autem idololatriæ & superstitionis intelligitur, quinam *cultus* divinus sit *idololatricus* & *superstitiosus.* Cumque tam idololatria, quam superstitio sit prohibita; *cultus tam idololatricus, quam superstitiosus lege naturali prohibitus.*

PARS II.
DE
DOMINIO ET JURIBUS ATQUE OBLIGATIONIBUS INDE NASCENTIBUS.

CAPUT I.
DE
COMMUNIONE PRIMÆVA ET ORIGINE DOMINII.

§. 183.

De jure ad usum rerum necessarium.

Usus rerum necessarius dicitur, qui ad hoc requiritur, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. Quamobrem cum lex naturæ det nobis jus ad ea, sine quibus obligationi nostræ naturali satisfacere non possumus (§. 46.); *natura hominibus in universum omnibus competit jus ad usum rerum quarumcunque necessarium, scilicet tam necessariarum, quam utilium & voluptuariarum* (§. 114. & seqq. & 119. 121.), adeoque *is licitus est* (§. 49.).

§. 184.

De jure res destruendi.

Quodsi ergo *res quædam usu consumuntur, eas destruere licet*, veluti occidere animalia, quorum carne vescimur, & quorum pelle utimur ad vestitum.

§. 185.

§. 185.

Quoniam homini natura competit jus ad uſum rerum neceſſarium (§. 183.); *ſi quæ res non omni tempore haberi, aut ſaltem eo, quo iisdem indiges, non æque commode haberi poſſunt, eas in futurum uſum colligere & aſſervare licet.* Cumque nemo uſum iſtum impedire debeat (§. 50. 183.); *res uſus neceſſarii cauſa apprehenſas, aut in futurum aſſervatas nemo alteri eripere debet, & in eo ſtare tenetur judicio apprehendentis, aut aſſervantis* (§. 78.). *De rebus in futurum uſum aſſervandis.*

§. 186.

Cum hominum natura æqualium eadem ſint jura (§. 70.); *jus quoque ad uſum rerum naturaliium neceſſarium omnibus hominibus idem competit* (§. 183.). Quamobrem cum *Jus commune* ſit, quod idem pluribus ſimul competit (§. 101.), & ideo *Res communis*, ad quam pluribus idem jus competit; *natura hominibus competit jus commune ad uſum rerum naturalium neceſſariium, & res omnes natura communes ſunt.* Vocatur autem Jus iſtud commune ad uſum rerum quarumcunque naturalium neceſſarium *Communio* *De communione primæva.*

primæva, ſicut ſimpliciter *Communio, vel Communio rerum* jus idem in easdem res pluribus competens. Atque ex dictis patet, *juris naturæ eſſe communionem primævam*, non vero eandem temere fingi.

§. 187.

De jure in rem, quæ uſu non conſumitur.

Quia *in communione primæva* idem omni homini jus competit ad uſum rei naturalis neceſſarium (§. 186.); *ſi qua res uſu non conſumitur, finito uſu, alius quicunque eadem uti poteſt, nec, qui ante uſus fuerat, id prohibere poteſt* (§. 50.). Et ex eadem ratione, *ſi plures ejusdem rei uſum ſimul participare poſſunt, participatio promiſcue volentibus permittenda.*

§. 188.

De rebus induſtrialibus & artificialibus in communione primæva.

Homines operam dare debent, ne deſit ſufficiens rerum neceſſariarum, utilium & voluptuariarum tam induſtrialium, quam artificialium copia (§. 121. 123.), ac ideo unusquisque eum laborem ſeligere debet, cui ſe parem ſentit (§. 124.), & naturaliter conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere obligantur (§. 44.). *In multiplicandis* igitur *rebus induſtrialibus & artificialibus,*

bus, ſtante communione primæva, intendi nequit niſi communis omnium uſus, & per conſequens *res non minus induſtriales & artificiales, quam naturales communes eſſe debent* (§. 186.). *Si quis* tamen *res quasdam induſtriales vel artificiales in uſum ſuum paravit, iisdem uti nequit alius, niſi quatenus uſum rei, quæ uſu non conſumitur, vacantem habere, vel ejusdem rei uſum ſimul participare poteſt alius* (§. 187.).

§. 189.

Jus commune ad actus.

Quoniam *in communione primæva* unicuique competit jus ad uſum rerum neceſſarium (§. 183.); *homini* quoque *cuivis competit jus ad omnes actus, ſine quibus uſus neceſſarius obtineri nequit,* veluti *jus capiendi feras, piſces, volucres, decerpendi poma, cædendi ligna* & ita porro.

§. 190.

Jus commorandi, habitandi & transeundi.

Quia omni homini natura idem jus eſt ad uſum neceſſarium rerum naturalium (§. 186.); *in communione primæva homini cuilibet commorari ac habitare ubivis terrarum licet, ubi libuerit & quamdiu libuerit, atque tranſire per loca quæcunque, prout ipſi opus viſumque*

fuerit, ac inde petere res, quibus indiget. Immo cum etiam res artificiales ſint communes (§. 188.); *ſi alicubi fuerint ædes inhabitatæ, aut quæ plures habitatores recipiunt, in iis habitandi cuilibet jus eſt, quamdiu viſum fuerit.*

§. 191.

De jure proprio & communione negativa.

Juri communi opponitur *Jus proprium*, quod uni cuidam, vel pluribus conjunctim, excluſis ceteris omnibus, competit (§. 101.). Cum *natura* res omnes ſint communes (§. 186.); *nemini jus propriium in rem quandam competit. Res*, in quas alicui jus proprium competit, dicuntur *ſingulares*, *vel ſingulorum*; in quas nemini competit, *res nullius.* Atque ideo patet, *natura non dari res ſingulorum.* Nimirum in natura hominis nulla datur ratio, cur hæc res ipſius potius, quam alterius eſſe debeat. Dicitur autem *communio negativa*, in qua res communes ſunt nullius; *atque talis eſt primæva* (§. 186.).

§. 192.

De uſu proprio rei.

Cum res uſus neceſſarii cauſa apprehenſas, aut in uſum futurum aſſervatas nemini eripere liceat (§. 185.), qui vero res apprehendit, ſeu potentiæ utendi

ſub-

ſubjicit, jure ſuo utitur (§. 183.); *uſus rei, qui antea promiſcue patebat omnibus, efficitur ei proprius, qui animo utendi eandem potentiæ utendi ſubjicit*, ſeu in eum ſtatum redigit, quo eadem uti poteſt. Idem intelligitur de re, quæ uſu non conſumitur, quamdiu durat uſus (§. 187.). Atque hoc modo hominibus inſinuata eſt notio juris proprii in re.

§. 193.

De turbatore communionis primævæ.

Turbator communionis primævæ dicitur, qui vi impedire conatur ſive per ſe, ſive per alios, quo minus quis rebus uti poſſit, prouti ipſi opus fuerit. Quoniam turbator impedit uſum juris alteri competentis (§. 183.); eidem reſiſtendi jus (§. 30.), conſequenter *ſe ac uſum rei aduerſus turbatorem communionis primævæ defendendi competit unicuique* (§. 90.). Cumque jus commune ad uſum rei ſit jus perfectum (§. 183. 81.), ejus adeo violatio injuria (§. 87.); *in communione primæva juſta belli cauſa eſt, ſi quis alterum ab uſu rei vi depellere, aut apprehenſam eidem eripere conatur* (§. 98.).

§. 194.

De communione primæva ſublata.

Multiplicatio genere humano & ſublata ſimplicitate vitæ, in qua tantummodo

modo vitæ neceſſitati proſpicitur, nulla vero propemodum eſt de commoditate ac jucunditate cogitatio, rebus induſtrialibus & artificialibus opus eſt (§. 121.), quæ cum labori hominum debeantur (§. 124.), omnium tamen communes in communione primæva eſſe debeant (§. 188.), haud difficulter intelligitur, communionem primævam ſubſiſtere non poſſe, niſi homines officia erga ſeipſos atque alios ad amuſſim adimpleant, per ea, quæ de iis demonſtrata ſunt. Quoniam igitur nemo diffiteri auſit, hoc de hominibus univerſis ſperandum non eſſe, ubi vero a communione primæva receditur, res, quæ ſunt nullius, fieri debent ſingulorum (§. 191.), & jus naturæ perfectivum nos obligat ad id, quod melius eſt, alteri præferendum (§. 48.); *non invito jure naturæ communio primæva ſublata & res ſingulorum factæ, ſeu juri proprio ſubjectæ.*

§. 195.

De dominio & ejus effectu.

Quoniam jus proprium habens eodem excludit ceteros omnes (§. 191.), vi autem libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actio-

actionibus ſuis ſuum ſequatur judicium, quamdiu nil facit, ad quod non faciendum tibi perfecte obligatus (§. 78.); *ſi res juri proprio ſubjiciuntur, unicuique, cujus juri ſubjectæ ſunt, competit jus pro arbitrio ſuo de iisdem diſponendi.* Atque hoc jus proprium de re pro arbitrio ſuo diſponendi, prouti ſcilicet ſibi viſum fuerit, *Dominium* appellatur; is vero, qui dominium in re habet, *Dominus.* Unde patet *dominum omni jure, quod vi dominii in re ipſi competit, ceteros omnes excludere, nec absque ejus voluntate dominium in alium abire poſſe* (§. 100.), adeoque *ipſi competere jus interdicendi cuivis omni actu vi dominii licito, nec patiendi, ut quis alius ſe invito aliquem ſibi arroget.* Unde porro ſequitur, *omnes actus dominio alterius contrarios eſſe illicitos* (§. 49.). Quemadmodum vero *ſuum* in genere dicitur, in quo quis jus proprium habet; ita inde patet, *Res ſuas* eſſe, in quibus quis dominium habet.

§. 196.

Quodſi pluribus conjunctim in re indiviſa pro rata dominium competit, *Communio poſitiva* vocatur. Quamobrem *Communio poſitiva.*

rem cum dominus ſit perſona moralis (§. 195. 96.); *in communione poſitiva plures conjunctim ſpectantur tanquam una perſona, & de ipſis conjunctim valent, quæ de domino prædicantur.*

§. 197.

De communione mixta. Datur vero etiam *Communio mixta*, ex negativa ſcilicet & poſitiva, in qua res ſunt in dominio *Univerſitatis*, hoc eſt, multitudinis hominum certo fine conſociatorum, omnibus tamen nonniſi uſus earundem indifferenter competit, prouti ſcilicet unicuique opus fuerit, qualis eſt monachorum. *Qui* igitur *ſunt in communione mixta dominio univerſitatis excludunt omnes, qui ſunt extra univerſitatem, reſpectu autem ſingulorum res ſunt nullius, quoad uſum tamen omnium communes. Conſociari* autem hic dicuntur, qui in eundem finem conjunctim perſequendum conſentiunt.

§. 198.

De juribus in dominio contentis & Cum domino de re pro lubitu disponere liceat (§. 195.), diſponi autem poſſit de re ipſa, ſeu ſubſtantia ejus, de uſu ejusdem & denique de fructu, quod

quod per ſe patet; dominium involvit jus triplex, nimirum jus diſponendi de ſubſtantia rei, jus diſponendi de uſu rei & jus diſponendi de fructu rei: quorum illud *Proprietas*, iſtud *Jus utendi*, hoc denique *Jus fruendi* dicitur. Jus utendi & fruendi conjunctim vocatur *Jus utendifruendi.* Quodſi dominium nullo jure in eodem contento ſit deminutum, *dominium plenum*; ſi aliquo jure deminutum, *minus plenum* appellatur. Qui proprietatem habet, *Proprietarius* audit: cumque res ipſius maneat propria, etiamſi uſum, vel fructum habeat alius; *Dominus* quoque adhuc appellatur. *Fructus* autem dicitur, quæ ex re altera provenit, veluti poma ſunt fructus arboris, vituli vaccarum. *quid ſit fructus rei.*

§. 199.

Res aliena dicitur, quæ non in noſtro, ſed alterius dominio eſt. *Nemo* igitur *de rei alienæ ſubſtantia, uſu ac fructu diſponere pro lubitu poteſt* (§. 195. 198.). Quoniam vero perinde eſt, ſive quid per nos, ſive per alium faciamus; *conſenſu domini de re aliena diſponere licet* *De re aliena.*

cet (§. 195.). Et quia dominus pro ſuo arbitrio de re ſua diſponere poteſt (§. *cit.*); *actus* quoque *ad dominii exercitium ſpectantes aliis permittere poteſt.*

§. 200.

De poſſeſſione. Detentio rei tanquam ſuæ, ſive quis eam ſuam eſſe putet, ſive ſaltem ſuam eſſe & ab aliis pro tali haberi velit, *Poſſeſſio* dicitur; & qui rem eo animo (qui vulgo animus rem ſibi habendi vocatur) detinet, *Poſſeſſor.* Quamobrem cum *Res in poteſtate noſtra* eſſe dicatur, ſi nobis eſt potentia phyſica de ea diſponendi pro arbitrio noſtro; *poſſeſſione res in poteſtate noſtra conſtituitur*, ac per conſequens *ſine poſſeſſione dominium exerceri nequit* (§. 195.). Unde porro liquet, *domino competere jus rem poſſidendi.* Patet etiam ex ipſa definitione, *eum non poſſidere, qui rem detinet tanquam alienam, vel etiam tanquam rem nullius.*

§. 201.

De poſſeſſore bonæ & malæ fidei. Quodſi poſſeſſor putet rem eſſe ſuam, *poſſeſſor bonæ fidei audit*; conſequenter, *ſi rem alienam poſſidet, eam alienam eſſe*

esse ignorat: si norit rem esse alienam, consequenter se non esse dominum (§. 199.), pro quo tamen haberi vult, *Possessor malæ fidei* vocatur. Atque ideo patet, *possessorem bonæ fidei fieri possessorem malæ fidei, quam primum scit rem a se possessam esse alienam.* Et quia ius possidendi soli domino competit (§. 200.); *possessor tam bonæ, quam malæ fidei nullo jure possidet*, cumque de re possessa pro lubitu disponere nequeat (§. 199.), *omnes actus ad exercitium dominii spectantes illiciti sunt* (§. 195.), *iisdemque injuria committitur* (§. 87.), *possessori tamen bonæ fidei non imputanda ob ignorantiam invincibilem* (§. 34.).

§. 202.

De usu & abusu dominii.

Rectus juris usus is est, quem officia exigunt, iis contrarius abusus (§. 66.). Quamobrem quoque *dominus re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt, abusus autem naturaliter illicitus, a te tamen permittendus*, consequenter *non impediendus, quamdiu nil fit contra jus tuum* (§. 78.).

§. 203.

De rei derelictione.

Res derelinqui dicitur, ſi dominus nude nolit, eam amplius eſſe ſuam, ſcilicet ut actus voluntatis nil amplius contineat, quam quod res ſua non eſſe debeat. Unde patet, *rem derelinquentem deſinere eſſe dominum* (§. 195. 198.), & per conſequens *rem derelictam fieri nullius* (§. 191.), *quamdiu* vero *dominus non habet animum, rem ſuam derelinquendi, eum dominum manere.*

§. 204.

De jactatione rei ſuæ.

Rem vero *ſuam jactare* dicitur, qui nullo urgente officio, nec neceſſitate ulla, ſine ulla utilitate eam non vult eſſe ſuam. Quoniam conſtat homines, niſi rationis uſu deſtituantur, rerum ſuarum eſſe amantes, nec absque ulla urgente ratione, quod ſuum eſt, alterius eſſe velle; in caſu dubio *nemo ſuum jactare præſumitur.*

§. 205.

De poſſeſſione amiſſa.

Quoniam amiſſa poſſeſſione, res poteſtati domini ſaltem ſubducitur, ut dominium exercere nequeat (§. 200.), non vero ideo dominus non vult rem

ſuam

ſuam amplius non eſſe; *poſſeſſione amiſſa, non amittitur dominium, ſed ſolo animo retinetur* (§. 203.), conſequenter etiam *jus poſſidendi* (§. 200.).

§. 206.

De dominio rerum incorporalium.

Cum non minus de rebus incorporalibus, veluti juribus nobis competentibus, pro arbitrio diſponere poſſimus, e. gr. de jure venandi & aucupandi; *res* etiam *incorporales in dominio eſſe poſſunt, eidemque* ideo *ſubjici* (§. 195.). Ea de cauſa perinde ac res corporales dicuntur noſtræ, ac de iis eadem valent, quæ vi dominii de rebus corporalibus obtinent.

§. 207.

De bonis & patrimonio.

Res, quæ ſunt in dominio, univerſim ſpectatæ, nullo attento earum diſcrimine, dicuntur *Bona.* Unde *ad bona noſtra referendæ ſunt res incorporales, ſive jura noſtra* (§. 206.) *& ea etiam, quæ tibi ab aliis debentur, non vero res alienæ, quæ ſunt in numero rerum tuarum, nec, ſi ære alieno labores, bona intelliguntur, niſi ære alieno ſubducto.* Ipſa autem bonorum univerſitas *Patrimo-*

nium appellatur, idque *amplum*, vel *tenue*, prouti multa, vel pauca bona continet.

§. 208.

De patrimonii curæ.

Patrimonium utique ad ſtatum hominis externum ſpectat (§. 8. 207.). Quamobrem cum ſtatum quoque noſtrum externum perficere debeamus, quantum in poteſtate eſt (§. 43.); *ad patrimonium conſervandum, & , quantum in poteſtate eſt, amplificandum obligamur.* Quoniam itaque *patrimonium ſuum dilapidare* dicitur, qui abuſu idem minuit; *nemo patrimonium ſuum*, conſequenter *bona ſua dilapidare debet* (§. 207.). Immo inde etiam colligitur, *qui amplum patrimonium habet, ei non eſſe prorſus otiandum.* Tenet etiam ipſum naturalis obligatio, quæ neceſſitatem laborandi omnibus imponit, nulli otiandi libertatem concedit (§. 124.): id quod etiam ex illius immutabilitate liquet (§. 38. 42.). Cum conſervationi patrimonii repugnet cum derelictio (§. 203.), tum jactatio rei ſuæ (§. 204.); *tam jactatio, quam temeraria derelictio rei ſuæ legi naturæ minime convenit.*

CAPUT

CAPUT II.

DE MODO ORIGINARIO ACQUIRENDI RERUM DOMINIUM.

§. 209.

De jure res nullius dominio ſubjiciendi.

Natura unicuique competit jus ad uſum rerum neceſſarium (§. 183. 188.), & uſus earum, qui antea erat communis, efficitur ei proprius, qui utendi animo easdem potentiæ utendi ſubjicit (§. 192.). Quando itaque communio primæva tollitur (§. 194.), jus apprehendendi res uſus gratia tranſit in jus easdem dominio ſuo ſubjiciendi; ac ideo *natura rem nullius dominio ſuo ſubjicere poteſt, qui eadem indiget*, conſequenter cum de indigentia ſtandum ſit ſubjicientis judicio (§. 78.), *qui poteſt ac voluerit.*

§. 210.

De occupatione & modo acquirendi originario-

Factum, quo quis declarat, rem nullius ſuam eſſe debere, & eam in hunc ſtatum redigit, ut ſua eſſe poſſit, *occupatio* dicitur. Unde patet, *natura jus occupandi competere promiſcue unicuique*, ſeu *eſſe jus hominum omnium com-*

mune (§. 209.), cumque *Modus acquirendi originarius* dicatur, quo acquiritur dominium rerum nullius, *occupationem esse modum acquirendi originarium.*

§. 211.

Res mobiles, se moventes, immobiles.

Res corporales dicuntur *mobiles*, quæ de loco in locum moveri possunt, salva substantia; ac in specie *se moventes*, quæ ipsæ se de loco in locum movere possunt, veluti pecora: ast *immobiles*, quæ salva substantia de loco in locum moveri nequeunt, veluti omnes fundi, item ædificia.

§. 212.

De occupatione rerum mobilium.

Quodsi ergo *quis*, postquam dominia introduci cœperunt, *rem mobilem apprehendit, nec eam iterum abjicit, vel loco suo reponit, aut si in eum statum redigit, quo eam apprehendere potest, eam occupat* (§. 210.), consequenter *dominium ejus acquirit* (§. *cit.*).

§. 213.

De occupatione rei immobilis.

Similiter *si quis fundum aliquem limitibus circumscribit, aut usui cuidam non transitorio actu destinat, vel fundo limi-*

limitato inſiſtens verbis declarat præſentibus aliis, ſe velle eum eſſe ſuum, eundem occupat (§. 210.).

§. 214.

Et cum dominus jure excludat ceteros omnes (§. 195.); *res incorporales*, quæ etiam dominio ſubjici poſſunt (§. 206.), *occupantur, ſi quis iisdem actu utitur, nec patitur, ut utatur alius.* Quamobrem cum jus occupandi res nullius ſit res incorporalis (§. 121.); *introductis dominiis jus* quoque *occupandi res nullius occupari poteſt*, veluti *jus venandi, aucupandi, piſcandi in certo diſtrictu.*

De occupatione rerum incorporalium.

§. 215.

Quoniam jus occupandi occupatum eſt in dominio occupantis (§ 210.), conſequenter nemo eodem invito domino uti poteſt (§. 195.); *ſi quis in eo loco, in quo jus occupandi occupatum eſt, rem nullius occupat*, veluti ſi piſcetur in ea fluvii parte, in qua jus piſcandi alicui proprium eſt, *eam non ſibi acquirit, ſed ei, cujus eſt jus occupandi, &*, hoc non obſtante, *injuriam eidem facit* (§. 87.).

Cuinam res acquiratur ab eo, qui jus occupandi non habet.

§. 216.

Quando id fiat absque injuria.

Enimvero cum casus nemini imputari possit (§. 3.); *si jure tuo usus casu occupes rem ejus specie, cujus occupandi jus alteri proprium est, eandem quidem huic acquiris, actu tamen occupandi injuriam non facis.*

§. 217.

De occupatione ferarum.

Quoniam rem occupasti, quam primum eam in hunc statum redegisti, ut eam apprehendere possis (§. 212.); *si retibus a te positis, ubi occupandi jus habes, fera irretita, ut sese extricare nequeat, vel instrumentis quocunque modo collocatis ita detineatur, ut effugere nequeat, aut si fera a te occupabilis sclopeto prosternatur, aut ita vulneretur, vel lassetur, ut manus tuas effugere nequeat, ea a te occupata est*, consequenter *tua.* Idem intelligitur de feris in sylva circumsepta inclusis,

§. 218.

De rebus se moventibus ex custodia elapsis.

Cum possessione amissa dominium solo animo retineatur (§. 205.); *si res se movens ex custodia tua elabitur, aut aufugit, tua manet*, consequenter *etiam fera, quamdiu discernibilis. Quodsi* vero, post-

poſtquam aufugit, diſcerni nullo modo amplius poſſit, adeoque conſtare nequeat, eam eſſe tuam, *tua eſſe deſinit & occupabilis fit*, tanquam res nullius (§. 210.).

§. 219.

Quia *res derelicta* fit nullius (§. 203); *naturaliter occupantis eſt* (§. 210.), *ſi vero jus occupandi occupatum eſt, eam acquirere nequit, niſi is, cui jus occupandi propriium eſt* (§. 215.). *De acquiſitione rei derelictæ.*

§. 220.

Res amitti dicitur, quæ eo, qui illam habet, non advertente in humum cadit, & eodem abeunte ibidem relinquitur. *Rebus amiſſis accenſentur, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis, vel de curru auriga non intelligente cadunt* Cum ex caſu non ſequatur, dominum rem amiſſam amplius habere nolle; *dominium rerum amiſſarum retinetur* (§. 205.), conſequenter *ea non fit inventoris* (§. 210.). Quodſi *inventor novit, quinam eam amiſerit, vel in inquirendo fuerit negligens, eam mala fide poſſidet* (§ 201.). Enimvero *ſi explorari non poſſit rei* *De re amiſſa.*

amiſſæ dominus, cum evaneſcente ſpe eam recuperandi animus derelinquendi præſumatur (§. 203.); *ea inventoris manet.*

§. 221.

De rebus jactis. Similiter *ſi navis levandæ cauſa*, veluti in tempeſtate, aut nave in brevia acta, *res in mare projiciuntur*, cum ex hoc facto colligi nequeat animus derelinquendi *dominorum* (§. 203.); eæ eorundem *manent*, *nec ad littora expulſæ*, *aut in mari captæ fiunt capientis.* Valet idem de rebus jactis, quod de amiſſis (§. 220.).

§. 222.

De rebus naufragis. Cum *bona naufragorum*, quippe quæ in mare cadunt & fluctibus abrepta conſpectui eorum, qui in nave ſunt, ſubducuntur, æquiparentur rebus amiſſis (§. 220.); *ejusdem juris ſunt*, *cujus ſunt res amiſſæ.*

§. 223.

De theſauro. *Theſaurus* ſunt res mobiles, præſertim pretioſæ, vel pecunia, abditæ, quarum dominus ignoratur. Cum impoſſibile ſit, ut exploretur, quinam res in loco abſcondito depoſuerit, (*per hypoth.*); *theſaurus* habendus pro re nullius

lius, conſequenter *naturaliter eſt inventoris*, aut, jure occupandi occupato, *ei acquiritur*, *cujus eſt jus occupandi* (§. 210. 215.).

§. 224.

Fructus dicuntur *naturales*, quos natura ſua ſponte producit; *induſtriales* vero, quos nonniſi interveniente opera humana, ſeu cultura & cura, producit. Vocantur iidem *pendentes*, qui are, ex qua provenerunt, nondum ſeparati; *percepti* autem, qui ab eadem ſeparati & plene collecti; *percipiendi*, quos quis percipere poterat, modo voluiſſet, conſequenter niſi negligens fuiſſet. Quodſi ad perceptionem requirantur plures actus, veluti cum fruges demetendæ, in manipulos obligandæ, in horreum avehendæ & ibidem grana ex ſpicis excutienda; *Perceptio inchoata* dicitur, quæ ad unum, vel alterum tantummdo actum proceſſit; *conſummata* vero, quæ nullum amplius actum requirit. *Fructus* percepti *extantes* appellantur, quos poſſeſſor rei, ex qua provenerunt, adhuc habet; *conſumti*, quos non amplius habet. *De diviſione fructuum.*

§. 225.

§. 225.

De actionibus rebus ſuis æquiparandis.

Quoniam *actiones hominis liberæ*, quatenus ipſi, vel aliis utiles ſunt, perinde ac res æſtimabiles ſunt, & *dominiis introductis* eſſe debent, prouti ex inferius demonſtrandis clarius eluceſcet; eædem *æquiparantur rebus*, *quæ ſunt in dominio noſtro*, conſequenter etiam *operæ*, itemque *cultura & cura rerum quæ ſunt in dominio.*

§. 226.

De illarum fructibus.

Hinc porro ſequitur, *quæ ex operis*, *cultura & cura noſtra proveniunt*, *ea eſſe illarum fructus* (§. 198.). Unde *fructus induſtriales ſunt partim fructus rei*, *partim induſtriæ*, ſeu operæ, culturæ atque curæ (§. 224.). *Ad actus perceptionis* vero *pertinet etiam deſtinatio ad certum uſum*, veluti ſi glandes ſponte in terram cadentes ſuibus illuc actis veſcendas relinquas, vel gramina pecudibus depaſcenda.

§. 227.

De ſpecificatione.

Species appellatur individuum certæ ſpeciei. Hinc *ſpecificatio* vocatur actus, quo ex materia quadam efficitur res alterius ſpeciei, & *forma*, *quæ materiæ*

teriæ inducitur, eſt fructus operæ ſpecificantis (§. 226.). Atque hinc patet, quatenus *res artificiales*, ſint in fructu eas facientis (§. 121.): *omnes* nimirum *fiunt ſpecificatione.* Cum grana in ſpicis ex quibus excutiuntur, jam extent; *granorum ex ſpicis excuſſio ſpecificatio non eſt.*

§. 228.

De rebus fructuoſis & infructuoſis & cujusnam ſint fructus.

Res fructuoſa dicitur, quæ fructum præſtat; *infructuoſa* vero, quæ fructum non præſtat. Dicitur etiam ſubinde ſua natura ſterilis. Quoniam res fructuoſæ dominio ſubjiciuntur propter fructus inde percipiendos, quod per ſe patet, ac ideo dominium quoque continet jus fruendi (§. 198.); *fructus ejus ſunt, cujus eſt res fructuoſa, ſeu domini rei fructuoſæ*, conſequenter cum dominus jure ſuo excludat ceteros omnes (§. 195.), *jus percipiendi fructus nemini competit niſi domino.*

§. 229.

An poſſeſſor rei alienæ fructus participet.

Hinc porro patet, *poſſeſſori rei alienæ*, ſive is bona, ſive mala fide poſſideat, *non competere jus percipiendi fructus*, conſequenter *naturales tam pendentes, quam perceptos eſſe domini* (§. 224.),

(§. 224.), cum vero induſtriales ſint partim fructus rei, partim induſtriæ (§. 226.), *induſtriales eſſe communes pro rata domini rei & poſſeſſoris, cujus culturæ ac curæ debentur*, veluti ſi quis fundum alienum poſſidet, domini, quantum valet uſus fundi, & poſſeſſoris, quantum valet ejus cultura & cura.

§. 230.

De differentia inter poſſeſſorem b. & m. f.

Cum perceptio fructuum ad exercitium dominii ſpectet (§. 228.); *poſſeſſor malæ fidei fructus percipiendo injuriam facit domino* (§. 201.), conſequenter *ei competit jus ipſum puniendi, quod perceperit* (§. 93.): at *poſſeſſor bonæ fidei*, cum ei factum imputari nequeat (§. 201.), *ideo puniri non poteſt, quod fructus perceperit. Quodſi* vero *fructus fuerint conſumti, uterque rem alienam conſumſit* (§. 229.).

§. 231.

De jure in ſpecificatione.

Si quis ex aliena materia ſpeciem fecit, cum materia ſit domini materiæ, forma inducta, tanquam fructus operæ ſpecificantis (§. 227.), ſpecificantis (§. 228); *ſpecies communis eſt materiæ domini & ſpecificantis pro rata ejus, quan-*

quanti unum quodque eſt. Hinc facile intelligitur, quale ſit jus ejus, qui partim ex ſua, partim ex aliena materia ſpeciem facit, aut ex aliena alieno nomine, cum perinde ſit, ſive quis quid faciat per ſe, ſive per alium. Patet vero, *mala fide ſpecificantem injuriam facere domino materiæ* (§. 201.), *ac ideo pœnæ obnoxium fieri* (§. 93. 153.).

§. 232.

In excuſſione granorum ex ſpicis.

Quoniam granorum ex ſpicis excuſſio ſpecificatio non eſt (§. 227.), ſed grana pars ſpicarum ſunt; *ſi quis ex alienis ſpicis grana excutit, tam grana, quam ſtramen domini ſpicarum ſunt.* De injuria notanda repetantur ex præcedente paragrapho.

§. 233.

De fœtura.

Fœtus ſunt fructus animalium, veluti vituli vaccarum, agni ovium (§. 198). Quamobrem *ejus ſunt, cujus ſunt animalia*, veluti vituli domini vaccarum, agni domini ovium. Idem tenendum de ovis a volucribus domeſticis & de pullis ex ovis excluſis. Nec obſtat, quod animal tuum imprægnaverit meum, mas nempe fœminam.

§. 234.

§. 234.

Quomodo ſpectandi fructus percepti.

Cum *fructus* percepti a re, ex qua provenerunt, ſeparatim exiſtant (§. 224.), & peculiarem domino utilitatem præſtent; *quam primum percepti, ſpectantur abſolute tanquam res in dominio exiſtentes.*

§. 235.

De confuſione & commixtione.

Confuſio dicitur, quando duorum vel plurium dominorum materiæ liquidæ, aut liquefactæ invicem miſcentur, ut prodeat maſſa quædam ex utroque mixta; *Commixtio* autem, quando arida & ſolida corpora ita permiſcentur, ut, quæ unius ſunt, diſtincta quidem maneant ab iis, quæ ſunt alterius, omnia tamen ſimul totum quoddam conſtituant. Quoniam nemini invito dominium rei ſuæ auferri poteſt (§. 195.); *ſi res confuſæ, vel commixtæ ſeparari nequeunt, aut ſaltem non ſine detrimento poſſunt, pro rata fiunt communes, ex quantitate & qualitate ejus, quod ante quisque habuerat, æſtimanda, in caſu oppoſito quilibet retinet, quod ſuum eſt.*

§. 236.

§. 236.

Idem tenendum esse de *Ferruminatione*, qua metalla ejusdem generis formata, vel non formata, nulla alia materia interveniente consolidantur; & *Adplumbatura*, qua duæ diversi generis res mediante alia quadam ab ipsis diversa materia coagmentantur, per eandem rationem patet. *De ferruminatione & adplumbatura.*

§. 237.

Solum dicitur portio telluris, quatenus homines & res alias sustentant; *Superficies* vero, quicquid solo cohæret & supra id eminet, veluti arbores, vites, plantæ, domus. Constructio ædificii *Ædificatio*, & quatenus in solo exstruitur, *Inædificatio* appellatur. Patet autem ut ante (§. 235.), *si quis in solo suo ex aliena materia, vel in solo alieno ex sua materia ædificet, ædificium dominorum materiæ ac soli commune esse pro rata, nisi ædificium mobile sit*, ut nimirum auferri possit. *De ædificatione.*

§. 238.

Idem intelligitur de *Plantatione*, qua planta solo immittitur, ut radices in *De plantatione & satione.*

eo agat & inde nutrimentum capiat; itidemque de *Satione*, quando ſemen terræ committitur, ut plantæ inde progerminent. Id tantummodo hic tenendum, ſi rata in communione determinanda, ſpectandum eſſe, quantum valet planta, dum in ſolo ponitur, vel ſemen, dum eidem committitur, & uſus ſoli cum cultura & cura (§. 225.).

§. 239.

De ſcriptura & pictura.

Similiter ob rationem eandem, *ſi quis in chartis vel membranis tuis carmen, hiſtoriam, orationem ſcripſerit, vel in tabula tua pinxerit, corpus pro rata commune erit.* Nimirum in communione nihil abſurdi alit dominium vel pro milleſima, immo vel millioneſima parte. Quid vero juris ſit in communi dividundo, quando res diviſionem non admittit, nec communio ſubſiſtere poteſt, ſuo loco deinceps patebit.

§. 240.

De ſtolonibus & herbis emiſſariis.

Stolones ex radicibus arboris vicini in fundum tuum actis nati & herbæ vel ex radicibus intra terram longe lateque ſparſis, vel cauliculis humi repentibus emiſſæ

emiſſæ ex herba aliena in fundo tuo, cum ſpectari debeant tanquam fructus fundi tui, utpote a natura in eodam productæ (§. 198.), *tuæ ſunt.*

§. 241.

De jure in arborem vicini.

Quoniam res uſus cauſa dominio ſubjiciuntur (§. 121. 195.); *cum fundo dominio* quoque *ſubjectum intelligitur ſpatium intra atmoſphæram, quod perpendiculariter fundo imminet, quo usque a ſuperficie aliqua occupari poteſt*, & brevitatis cauſa a nobis *Spatium atmoſphæricum* appellatur. Quamobrem cum *rami ab arbore vicini per ſpatium tuum atmoſphæricum diffuſi* aſſimilentur herbis emiſſariis, quæ tuæ ſunt (§. 240.); illi quoque *tui ſunt*, conſequenter *etiam fructus, quos edunt* (§. 228.), *&, ſi rami obſtent, quo minus fundi uſum facere poſſis, quem vis, tibi competit jus ſublucandi arborem*, ſicuti *vicino jus cædendi arborem*, cui competit jus diſponendi de ipſa arboris ſubſtantia, invito auferri neſcium (§. 195.).

§. 242.

De acceſſione naturali,

Acceſſio eſt adjectio rei cujusdam ad alteram, quæ certam formam jam

artificiali & mixta.

habet, ut eidem quomodocunque cohæreat, vel inexiſtat. Et quod ita adjicitur, *Acceſſorium*; res vero, cui adjicitur, *Res principalis* appellatur. Dicitur autem *Acceſſio naturalis*, quam natura facit; *artificialis*, quam faciunt homines; *mixta*, ad quam natura & induſtria humana concurrunt, quæ etiam *induſtrialis* appellari poterat (§. 224.). *Quodſi res aliena rei tuæ accedens abſque rerum detrimento ſeparari poſſit*, veluti gemma tua alieno annulo incluſa, *manet ea domini ſui*, *in caſu* autem *oppoſito res principalis cum acceſſoria fit communis* (§. 195.); *quodſi res nullius accedat*, *ea nullius manet*, *quamdiu non occupatur* (§. 210.). In acceſſione artificiali, quid ſit principale, quid acceſſorium, dijudicandum potiſſimum ex deſtinatione.

§. 243.

De interitu rei.

Res interire dicitur, ſi exiſtere deſinit. *Species* autem *interire* dicitur, ſi forma deſtruitur, materia manente. Cum nemo in re jus habeat niſi dominus (§. 195.); *res interit ſuo domino*, ſeu *ipſe jus ſuum in ea amittit*, aſt *ſpecie intereunte, materiæ adhuc dominus manet.*

§. 244.

§. 244.

Unde patet, *ſi fluminis vi particulæ quædam terræ inſenſibiliter abraduntur, ut ſucceſſu temporis fundus tuus ſenſibile patiatur decrementum, vel etiam partes ſenſibiles uno impetu abripiuntur & in aqua diſſolutæ avehuntur, te in ea parte, quæ fundo tuo detrahitur, dominium amittere.* *De fundo vi fluminis imminuto.*

§. 245.

Enimvero *ſi vis fluminis de fundo tuo partem aliquam detraxerit & vicini fundo obtulerit*, cum tunc ea non intereat (§. 243.), nec tibi invito dominium auferri & in alium tranſire poſſit (§. 195.); *illa tua manet, quamdiu eandem non derelinquis* (§. 203.). Dicitur autem violenta ablatio partis de fundo tuo in alienum vi fluminis, aut alio caſu facta, *Avulſio.* *De jure avulſionis.*

§. 246.

Quodſi *naturalis alveus a flumine ad aliam partem fluente in univerſum derelinquatur*, cum alveus ejus ſit, cujus eſt flumen, ipſe autem non intereat (§. 243.); *patet* ut ante (§. 245.), *eum manere ejus, cujus eſt flumen.* Quamobrem *De alveo derelicto.*

si flumen fuerit nullius, *alveus* quoque *derelictus nullius erit*, consequenter *occupabilis ab eo, qui jus occupandi habet* (§. 210. 215.).

§. 247.

De insula ab agro facta.

Similiter patet, *si flumen ab agro tuo faciat insulam, hanc tuam esse; si ex communi, eam pro rata communem esse.*

§. 248.

De alveo ex agro tuo facto.

Quodsi fluvius novum sibi fecerit alveum ex agro tuo, cum spectetur novus alveus tanquam res a te amissa, cujus recuperandi spes adhuc supereſt, quatenus nimirum fluvius ad pristinum alveum reverti, vel ad aliam partem fluere potest (§. 220.); *dominium in eo retines* (§. *cit.*), consequenter *ager restitutus tuus est, & quælibet ejus pars restituta tua est.*

§. 249.

De jure inundationis.

Similiter, *si ager tuus totus fuerit inundatus, etiamsi per plures annos duret inundatio, dominium in eo retines* (§. 195.), *quamdiu eum non derelinquis* (§. 203.).

§. 250.

§. 250.

De insula in mari vel flumine nata.

Si insula in mari vel flumine nascatur casu quodam, velùti terræ motu, aut *quia ammis paulatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit eumque alluendo auxit*, cum ea sit res, quæ nondum extitit in rerum natura; *nullius erit* (§. 191.), consequenter *occupabilis ab eo, qui jus occupandi habet* (§. 210. 215.). Enimvero *si insula in flumine fit, quia locum, qui alvei fuit, siccum relinquit & circumfluere cœpit*, cum tunc non sit nisi pars alvei derelicta; *erit ea ejus, cujus est flumen*, & per consequens *nullius*, *si flumen nullius* (§. 246.).

§. 251.

De Jure alluvionis.

Alluvio dicitur accessio naturalis, qua vi fluminis fundo adjacenti insensibiliter adjiciuntur particulæ quædam terræ, ut is successive sensibile capiat incrementum. Cum *incrementum per alluvionem factum* sit res, quæ antea in rerum natura nondum extitit: *patet* ut ante (§. 250.), *id esse nullius*, consequenter *ab eo occupabile, qui occupandi jus habet.*

§. 252.

Idem specialius expenditur.

Sunt autem *Agri* vel *assignati*, qui certa mensura comprehenduntur; vel *limitati*, qui certis limitibus artificialibus, seu facto hominum constitutis circumscribuntur; vel denique *arcifinii*, qui terminos naturales habent, veluti fluvios, montes, sylvas. Cum jus occupandi incrementum per alluvionem factum occupatum intelligatur ab eo, qui agrum arcifinium esse voluit, minime vero, qui agrum assignatum, vel limitatum habet; *jus alluvionis ei competit, cujus ager arcifinius est, non vero ei, qui agrum assignatum, vel limitatum habet* (§. 251.). Quamobrem cum ager arcifinius non sit, inter eum & fluvium via publica intercedat, nec ea debeatur ab agro tanquam pars ipsius; *si inter agrum & fluvium via publica intercedit, nec ea debetur tanquam pars agri, dominio agri jus alluvionis non adhæret.*

§. 253.

An id obtineat in lacubus & stagnis.

Cum lacus & stagna suos habeant limites, ut, quando crescunt, vel decrescunt, nihil hinc decedat, vel accedat fundis vicinis, sed quilibet in eo,

eo, quod ſuum eſt, dominium retinere poſſit; *in lacubus & ſtagnis jus alluvionis non obtinet* (§. 251.). Dicitur autem aqua non fluens, ſi perpetua fuerit, *Lacus*; ſi non perpetua, ſed certo tantummodo anni tempore fundum tegit, *Stagnum*. Non obſtat perpetuitati, quod ſubinde etiam lacus caſu exareſcant.

§. 254.

Qualis communio per antecedentia inducatur.

Cum communio poſitiva ſit, ſi duobus vel pluribus conjunctim in re indiviſa pro rata dominium competit (§. 196.); *communio, quæ ſpecificatione* (§. 231.), *confuſione & commixtione* (§. 235.), *ferruminatione & adplumbatura* (§. 236.), *ædificatione* (§. 237.), *plantatione & ſatione* (§. 238.), *ſcriptura & pictura* (§. 239.), *atque acceſſione introducitur* (§. 242.), *poſitiva eſt: dominium* vero *in eo proprie loquendo non originarie acquiritur: quatenus tamen res communis antea nondum extitit in rerum natura, acquiſitioni originariæ æquiparatur illius acquiſitio* (§. 210.).

CAPUT III.

DE OBLIGATIONIBUS ET JURBUS EX DOMINIO ORIUNDIS.

§. 255.

An dominium contineat jus rem perdendi.

Quia *dominus* re ſua aliter uti non debet, quam officia exigunt (§. 202.); *nulla obligatione naturali urgente rem ſuam deſtruere, corrumpere, vel deteriorem reddere debet*, conſequenter *dominium non involvit jus rem ſuam perdendi, vel deteriorandi* (§. 49.). Fluit jus diſponendi pro lubitu de re ſua, quod domino competit, ex libertate naturali (§. 195.), quæ obligationem naturalem minime tollit (§. 77.).

§. 256.

De jure immutandi rem ſuam & ſpecificandi.

De ſubſtantia rei diſponit, qui fundum immutat, vel ſuperficiem, aut rem aliam, & qui ex materia facit ſpeciem: id quod per ſe patet. Quamobrem cum *domino* competat jus de ſubſtantia ſua pro arbitrio ſuo diſponendi, ſeu proprietas (§i 198.); eidem quoque *competit jus fundum, vel ſuperficiem, aut rem aliam immutandi, & ex mate-*

materia ſua ſpeciem faciendi: non-domino & immutatio, & ſpecificatio illicita (§. 195.).

§. 257.

Ex eadem ratione *domino vi proprietatis competit jus dominium rei ſuæ in alium transferendi*, conſequenter cum translatio dominii in alium *Alienatio rei* dicatur, quatenus ſcilicet jam alius rei dominus ſit, quam qui fuerat ante, *jus alienandi*: *non-domino* vero *omnis alienatio rei alienæ illicita* (§. 199). Unde porro ſequitur, *rem a non-domino acceptam non fieri accipientis, ſed eam manere domini ſui* (§. 205.). Et quoniam res incorporales, veluti jura (§. 121.), etiam in dominio ſunt (§. 206.); *jura* quoque *dominus alienare poteſt*, veluti *jus piſcandi, venandi.* *De jure alienandi.*

§. 258.

Translatio dominii in alterum ſimpliciter ſpectata, ſine reſpectu ad dominum, *Datio* appellatur; ut *dare* idem ſi, ac dominium rei ſuæ transferre in alterum; perinde patet, *neminem niſi dominum rem alteri dare poſſe*, conſequenter *neminem alteri dare poſſe rem alienam* (§. 199.). *De jure dandi rem.*

§. 259.

§. 259.

De jure conferendi jus ad actum vi dominii licitum.

Quando *dominus* rem ſuam alienat, dominium ejus in alium transferi (§. 257.), conſequenter jus ad omnem actum vi dominii licitum. Quamobrem etiam *jus ad quemlibet actum vi dominii licitum in alium transferre poteſt*, *dominio retento*: quod tamen in hoc caſu diminui patet, cum jus iſtud fiat alterius proprium, ipſi invito non iterum auferendum (§. 100.).

§. 260.

De jure in re ſua conſtituto.

Similiter quia *dominus* de omni utilitate rei ſuæ pro lubitu diſponere poteſt (§. 195. 198.); *alteri* quoque *jus quodcunque in re ſua conſtituere poteſt: aſt non-domino minus hoc facre licet.* Iſtiusmodi jus eſt jus hauriendi aquam ex puteo meo, jus eundi per fundum meum in fundum tuum.

§. 261.

De re aliena domino reſtituenda.

Cum dominium retineatur in re, quæ quomodocunque in poteſtatem tuam venit, ut eam poſſidere poſſis (§. 200. 205.), omnisque actus ad exercitium dominii ſpectans tibi illicitus (§. 195.), cavere autem debeas, ne alius

inci-

incidat in mala fortunæ (§. 134.), conſequenter ne jacturam faciat rei ſuæ (§. 207.); *ſi quomodocunque res alterius in poteſtatem tuam veniat, operam dare debes, ut in poteſtatem domini redeat*, conſequenter *domino, quem noſti, res ſua reſtituenda: ſi non noris, inquirendum, quinam ſit dominus.* Exemplo eſto res amiſſa, quæ a te invenitur, aut res ſe movens, quæ in fundum tuum ingreditur.

§. 262.

De rei vindicatione.

Quoniam qui rem tuam detinet, eam tibi reſtituere obligatur (§. 261.); *tibi domino competit jus eam exigendi ab eo, qui detinet* (§. 46.), *&, ſi eam reſtituere nolit, vi adigendi ut faciat* (§. 80.). Jus rem ſuam vi perſequendi aduerſus quemlibet poſſeſſorem, aut detentorem, *Vindicatio rei*, vel etiam *Jus rem ſuam vindicandi* dicitur. *Domino* igitur *competit jus rem vindicandi adverſus quemlibet poſſeſſorem, aut detentorem.* Quoniam tamen res domino reſtituenda (§. 261.); *rem tuam vindicaturus dominium probare debes, nec, antequam probaveris, alterum ad reſtitutionem vi adigere potes.* Cumque violenta juris

ſui

ſui perſecutio bellum ſit (§. 98.); *Vindicatio rei ſuæ bellum eſt.*

§. 263.

Furtum, rapina, invaſio.

Ablatio doloſa rei alienæ, inſcio ac invito domino, animo eam ſibi habendi facta, *Furtum* dicitur; ſi eadem vi fiat, *Rapina.* Qui furtum committit, *Fur;* qui rapinam, *Prædo* appellatur. Vocatur autem *Furtum manifeſtum*, ſi fur in ipſo actu furandi, & res furtivas nondum in alium locum perlatas adhuc habens, deprehenditur; in caſu oppoſito, *Furtum nec manifeſtum.* Quodſi quis inſcio ac invito domino de uſu rei ipſius diſponit inſtar domini, *Furtum uſus*; ſi poſſeſſionem rei immobilis alicui invito intervertit, veluti ſubtrahendo creditori pignus, *Furtum poſſeſſionis* appellatur. Aſt *Invaſio* factum eſt, quo, qui jus poſſidendi nullum habet, alterum vi poſſeſſione ſua rei immobilis dejicit; & qui hoc facit, *Invaſor* audit.

§. 264.

De moralitate furti & rapinæ, & rei furtivæ

Cùm dominus jure ſuo, quod in re habet, ceteros omnes excludat (§. 195.), nec idem invito auferri poſſit (§. 100.); *nec furtum, nec rapinam committere licet.* Et quoniam ſine voluntate

te domini dominium in alium transire nequit (§. 195.); *res furtiva & rapta manet domini*, consequenter *is eandem vindicare potest adversus furem, prædonem & quemcunque alium possessorem* (§. 262.), *& non modo fur atque prædo, verum etiam quilibet alius, in cujus potestatem venit, eam domino restituere tenetur* (§. 261.). Cumque omnis actus dominio alterius contrarius illicitus sit (§. 195.); *furtum* quoque *usus illicitum* (§. 198. 263.). *ac rapta restitutione.*

§. 265.

Jus possidendi domino competit (§. 200.), invito non auferendum (§. 100.). Quamobrem *invasio* quoque *naturaliter illicita est, & invasor possessionem alteri restituere tenetur*, cumque *dominus* pati non teneatur, ut quis alius se invito actum quendam vi dominii licitum sibi arroget (§. 195.); *jus habet, invasorem de possessione injusta iterum dejiciendi, si eam restituere nolit*, consequenter *adversus invasorem jus belli eidem competit* (§. 98.). *De moralitate invasionis & jure in invasorem.*

§. 266.

Dominum rem suam alteri clam, vel vi eripientem non esse furem, vel prædonem, *An dominus furtum,*

rapinam & invasionem committere possit.

nem, aut possessione rei suæ immobilis alterum vi dejicientem non esse invasorem, ex ipsis terminis manifestum est (§. 263.). Furtum nimirum & rapina non committitur in re propria, sed aliena, nec invasor esse potest, nisi non-dominus. Ex eadem vero ratione patet, *dominium probandum esse*, *ne quis pro fure*, *prædone*, *aut invasore habendus*, ob quam idem in rei vindicatione fieri debet (§. 262).

§. 267.

De jure puniendi furem, prædonem, invasorem.

Fur, raptor & invasor violant jus domini (§. 195. 263.), consequenter eundem lædunt (§. 88.). *Domino* igitur *competit jus furem*, *prædonem & invasorem puniendi* (§. 93.).

§. 268.

De jure defendendi res suas.

Quoniam adversus eum, qui læsionem intentat, jus defensionis nobis competit (§. 90.); *adversus furem manifestum*, *prædonem & invasorem res suas defendere licet* (§. 49.), atque *hoc jus infinitum est* (§. 94.). Quia vero fur, prædo & invasor defensioni resistit, & quia corpus nostrum vi impetit, *aggressor est*; *defensio rerum conjungitur cum defensione sui*. Atque ita patet, *defensionem rerum*

rum adverſus furem manifeſtum, prædonem & invaſorem eſſe bellum (§. 98.).

§. 269.

Jacturam ſui facere dicitur is, cujus poteſtati absque voluntate ſua res quædam ſua ita ſubducitur, ut eam nunquam recuperare poſſit. Jactura ſui *Dammum* vocatur; & *dammum dare* dicitur agens, quod facto ſuo, vel non-facto in cauſa eſt, ut jacturam tui facias; & in ſpecie *dammum voluntarium* ſive *doloſum* appellatur, quod ab homine intentione ſive directa, ſive indirecta datur; *Dammum culpoſum*, quod culpa in ſpecie ſic dicta datur; *Dammum* denique *caſuale*, quod caſu improviſo, nec evitabili datur. Cum patrimonium noſtrum, conſequenter bona ſive res noſtras conſervare debeamus (§. 208.); *quilibet, quantum poteſt, quodvis dammum a ſe avertere, nec alteri dammum dare, ſed potius, quantum in ſe eſt, ab alio quoque avertere debet* (§. 133.), conſequenter *nemo alteri invito rem ſuam auferre debet, aut eam perdere, quocunque tandem animo fiat.* Ceterum hinc patet, *ſi dominus rem furto* *De damno.*

ablatam, vel a prædone raptam non recuperat, furem & prædonem ipsi damnum dare.

§. 270.

De damno dato resarciendo.

Cum nemo alteri damnum dare debeat (§. 269.), damnum autem consistat in jactura sui (§. *cit.*), adeoque is, cui damnum datur, minus habeat, quam antea habebat; *nemo efficere debet, ut alter minus habeat, quam habere debebat.* Quoniam igitur non amplius minus habet, quam habere debebat, si tantundem ipsi restituitur, quantum valet res, cujus jacturam facit, hoc est, *si damnum resarcitur*, quod per se patet; *omne damnum dolo, vel culpa datum resarciendum, tibique competit jus exigendi, ut resarciatur.*

§. 271.

De se non locupletando re, vel ex re alterius.

Locupletior factus dicitur, qui plus habet, quam antea habebat. Unde *re alterius locupletior fit*, quando, quod quis plus habet, est res alterius; & *ex re alterius locupletior fit*, quando, quod plus habet, ex re alterius venit, vel ejus loco succedit. Quia nemini dolo, vel culpa dandum est damnum (§. 269.),

hoc

hoc vero in jactura ſui conſiſtit (§. *cit.*); *nemo* quoque *locupletior fieri debet cum damno alterius, nec re, nec ex re aliena*, conſequenter cum damnum datum ſit reſarciendum (§. 270.), *ſi re, vel ex re mea non amplius extante locupletior factus es, tantum mihi reſtituere teneris, in quantum locupletior factus es.* Hujus principii amplisſimus uſus eſt in Jure.

§. 272.

Unde domino teneatur poſſeſſor bonæ & malæ fidei.

Nullus actus ad exercitium dominii ſpectans bonæ fidei poſſeſſori imputari poteſt (§. 201.), conſequenter nec privativus (§. 2.). *Poſſeſſor* igitur *bonæ fidei domino non tenetur ex facto & non-facto ullo*, conſequenter *ſaltem ex re*, quatenus ſcilicet eam nullo jure poſſidet (§. 201.). Aſt cum poſſeſſori malæ fidei omnis actus ad exercitium dominii ſpectans imputari poſſit (§. 201. 3.); *poſſeſſor malæ fidei tenetur domino tum ex re, tum ex quocunque facto & non-facto.*

§. 273.

Ad quid domino non teneatur

Quia poſſeſſor bonæ fidei ex facto & non-facto ſuo non tenetur domino (§. 272.); *ſi res caſu periit, eodem vel*

poſſeſſor bonæ fidei.

maxime caſu apud dominum non peritura, ad nihil reſtituendum domino tenetur, neque etiam tenetur ad damnum reſarciendum, ſi culpa ipſius res perierit, neque ad reſtituendum fructus percipiendos.

§. 274.

Ad quid poſſeſſor malæ fidei qua talis teneatur.

Enimvero quia *poſſeſſor malæ fidei* ex facto & non-facto ſuo tenetur domino (§. 272.); *domino reſarcire tenetur damnum, ſi res culpa ſua interiit, immo etiam ſi caſu, eodem tamen caſu apud dominum non peritura, non vero ſi eodem caſu etiam apud eundem peritura fuiſſet*; quia tum interitus non dependet a non-facto poſſeſſoris, neglecta nempe reſtitutione (§. 261.). *Idem* quoque, cum fructus percipiendi induſtriales ſint (§. 224.), *tenetur ad reſtitutionem ratæ fructuum percipiendorum* (§. 229. 270.).

§. 275.

De fructibus extantibus.

Cum fructus rei ſint domini (§. 228.), induſtriales autem communes pro rata domini rei & poſſeſſoris (§. 229.), nemo autem locupletior fieri debeat re alterius (§. 271.); *poſſeſſor tam bonæ, quam malæ fidei reſtituere tenetur fructus natu-*

naturales extantes & ratam induſtrialium extantium.

§. 276.

Quia *poſſeſſor bonæ fidei* ex facto nullo, conſequenter nec ex conſumtione fructuum tenetur (§. 272.), locupletior tamen fieri nequit ex re aliena (§. 271.); *in tantundem tenetur, in quantum ex fructibus naturalibus conſumtis & conſumta rata induſtrialium factus eſt locupletior*, conſequenter cum de alieno vixiſſe dici nequeat, qui de proprio vivere potuit, *ſi tantundem habet in bonis, tantundem; ſi minus, minus; ſi denique nihil, nihil quoque reſtituere tenetur.* Ex adverſo, cum *poſſeſſor malæ fidei* teneatur tum ex re, tum ex facto quolibet (§. 272.), conſequenter etiam ex eo, quod rem alienam conſumſit (§. 230.); ideo *tenetur ad æſtimationem fructuum naturalium conſumtorum & ratæ induſtrialium, domino debitæ, coſumtæ reſtituendum.* Quæritur vero hic, quid reſtitui debeat, non quid reſtitui poſſit. *De fructibus conſumtis.*

§. 277.

Rem deterioratam minus valere, quam antea valebat, per ſe patet. *In quantum teneamur*

ex rei alienæ deterioratione.

Quamobrem cum domino deteriora tione rei ſuæ damnum detur (§. 269.) nemo autem alteri damnum dar (§. *cit.*), & dolo ſeu culpa datum reſar cire debeat (§. 270.); *qui rem alienam dolo vel culpa ſua deteriorem reddit, in tantum domino tenetur, quanto minoris eſt res deteriorata.*

§. 278.

In quantum poſſeſſor rei alienæ.

Quamobrem cum poſſeſſor bonæ fidei non teneatur ex ullo facto, poſſeſſor autem malæ fidei ex quocunque (§. 272.); *poſſeſſor bonæ fidei ex deterioratione rei tenetur ad nullam reſtitutionem, poſſeſſor malæ fidei in tantundem, quanto minus valet res deteriorata: & de caſu facta deterioratione eadem tenenda, quæ de interitu caſuali* (§. 273.).

§. 279.

Impenſæ quid ſint & quotuplices.

Impenſæ dicuntur ſumtus, quos in rem impendimus, ſive ejus conſervandæ, ſive utendæ ac fruendæ gratia. Dicuntur autem *neceſſariæ*, quæ fiunt rei conſervandæ gratia; *utiles*, quibus res efficitur utilior & fructuoſior; *voluptuariæ*; quæ ſolius voluptatis percipiendæ cauſa fiunt. Quando impenſæ utiles fiunt, *res* dicitur *meliorari*. Vocantur

cantur autem *mixtæ*, ſi voluptuariæ inſint neceſſariis & utilibus; & *voluptuariæ prædominantur*, ſi magis voluptatis, quam neceſſitatis & utilitatis habetur ratio.

§. 280.

Impenſarum faciendarum obligatio & jus.

Cum patrimonium conſervare, &, quantum in poteſtate eſt, amplificare obligemur (§. 208.); *dominus naturaliter obligatur ad faciendas, quantum in ſe eſt, impenſas neceſſarias & utiles.* Et quoniam curæ habere debemus, ut vitam quoque jucunde tranſigamus (§. 119.); *nec impenſæ voluptuariæ illicitæ, niſi pariant voluptatem nocuam* (§. 120.).

§. 281.

De reſtitutione impenſarum utilium & neceſſariarum.

Quoniam ad impenſas neceſſarias & utiles faciendas obligamur (§. 280.), poſſeſſor rei alienæ eas faciens nil facit, niſi quod dominus ipſe facere debuiſſet, modo utiles domino æque utiles ac poſſeſſori. Quamobrem *poſſeſſori tam bonæ, quam malæ fidei reſtituendæ ſunt impenſæ neceſſariæ & utiles, quibus res fructuoſior facta:* cum tamen poſſeſſor bonæ fidei ex nullo facto teneatur domino, poſſeſſor malæ fidei ex quocun-

que (§. 272.); *poſſeſſori bonæ fidei reſtituendæ etiam ſunt impenſæ, quibus res utilior ſaltem facta: aſt poſſeſſori malæ fidei hæ reſtituendæ non ſunt, niſi domino fuerint æquale utiles, vel res facta pretioſior*; ne ſcilicet is locupletetur cum damno poſſeſſoris (§. 271.), nec ipſe damnum incurrat, reſtituendo impenſas, quas ipſe facturus non fuiſſet (§. 269.), utpote inutiliter faciendas.

§. 282.

De impenſis tollendis.

Impenſas tollere dicitur, qui ea tollit, quæ ſuo ſumtu in re aliena facta ſunt. *Tolli* autem dicitur *ſine detrimento rei*, quo ſublato res, a qua quid aufertur, non efficitur in ſe deterior. Quamobrem cum nemo locupletari debeat cum alterius damno (§. 271.); *ſi poſſeſſor rem alienam reſtituit, impenſas tollere poteſt, quæ absque rei detrimento tolli poſſunt.*

§. 283.

De reſtitutione impenſarum voluptuariarum & collisione damnorum.

Quoniam poſſeſſor b. f. domino non tenetur ex facto ullo (§. 272.); *eidem reſtituendæ ſunt impenſæ voluptuariæ, quæ tolli nequeunt vel ſimpliciter, vel ſine detrimento rei, quanti ſunt tempore reſtitutionis rei* (§. 271.). Aſt cum poſſeſſor m. f. teneatur ex facto omni (§. 272.), ſi im-

impenſas voluptuarias fecerit, quas dominus non facturus erat, & quas tolli non poſſe vel ſimpliciter, vel ſine detrimento rei noverat, culpa ipſius res deducta eſt in eum ſtatum, ut, ubi reſtituenda, aut dominus, aut poſſeſſor damnum ferre debeat (§. 17.). Quamobrem, cum id poſſeſſori, non domino imputandum ſit (§. 3.); *impenſæ voluptuariæ, quæ tolli nequeunt vel ſimpliciter, vel ſine detrimento rei, nec dominus ipſe facturus erat, poſſeſſori m. f. reſtituendæ non ſunt, ſecus ſi dominus ipſe eas facturus fuiſſet.* Obiter obſervo ex iis, quæ oſtendimus, in genere patere, *ſi damnum ejus, cujus culpa accidit, colliditur cum damno alterius, qui omni culpa vacat, eum ferre debere damnum, cujus eſt culpa;* unde porro colligitur, *ſi uterque non omni culpa vacet, damnum eſſe dividendum in ratione culpæ.*

§. 284.

De jure deducendi impenſas.

Impenſas deducere dicitur poſſeſſor, ſi tanto minus reſtituit, quantum valent impenſæ tempore reſtitutionis, veluti ſi reſtituit triginta, cum reſtituere deberet ob fructus conſumtos 150, impenſis 120 æſtimatis. Quoniam dedu-

ctis impenſis ab eo, quod domino reſtituendum, poſſeſſor & dominus conſequitur, quod ſuum eſt, ſeu ipſi debetur, ſuum autem cuique tribuendum (§. 86.); *poſſeſſori competit jus impenſas ipſi reſtituendas deducendi*, quod nimirum ex mutua utrinque reſtituendorum obligatione naſcitur (§. 46.).

§. 285.

De præmio inventionis.

Præmium inventionis dicitur, quod datur inventori rei amiſſæ, quia eandem domino reſtituit. Quoniam inventor ad reſtitutionem obligatur (§. 220. 261.); *naturaliter inventori rei amiſſæ præmium nullum debetur, nec* ideo *competit jus præmium exigendi a domino.* Quæ de impenſis in rem amiſſam adipiſcendam & conſervandam factis tenenda ſunt, patent per ea, quæ modo de poſſeſſore rei alienæ demonſtrata ſunt; impenſarum enim reſtitutio pendet ab eo, quod in rem alienam factæ.

§. 286.

De fraude tam conſilii, quam eventus.

Defraudare alterum dicitur, qui verbis vel factis doloſis alterum privat eo, quod ſuum eſt, vel ipſi debetur. Atque ideo *Fraus* appellatur factum, quo alteri,

ri, cum quo nobis negotium eſt, inſcio damnum infertur; quod ubi fuerit doloſum, *Fraus conſilii*; ſi minime doloſum, veluti ſi inſcius gemmam adulterinam vendas pro genuina, *Fraus eventus* vocatur. Cum nemini dandum ſit dolo vel culpa damnum (§. 269.); *nemo defraudandus, & fraus conſilii omnis illicita:* cumque damnum datum ſit reſarciendum (§. 270.); *non modo id, quo defraudatus eſt alter, eidem reſtituendum, ſeu æſtimatio præſtanda, ſed a damno quoque immunis præſtandus, cui fraus eventus nocitura erat.*

§. 287.

Jus poſſeſſionis vocatur, quod poſſeſſori vi poſſeſſionis competit. Differt itaque a jure poſſidendi, quod domino competit vi dominii (§. 200.). Dari autem jus poſſeſſionis, ex iis, quæ ſequuntur, patet. *Jus poſſeſſionis.*

§. 288.

Cum ſoli domino competat jus poſſidendi (§. 200.), nec is poſſeſſorem ad reſtitutionem vi adigere poſſit, niſi dominio probato (§. 262.); *a non-domino*, vel *etiam a domino, qui dominium*, vel *De ſpolio prohibito & ſpoliato reſtituendo.*

a pos-

a poſſeſſore, qui juſtam poſſeſſionem nondum probavit, poſſeſſor quicunque de poſſeſſione dejici nequit, conſequenter *ſi dejectus fuerit, poſſeſſio ipſi reſtituenda.* Quamobrem cum dominii exercendi cauſa res poſſideantur (§. 200.); *quamdiu poſſeſſori poſſeſſionem auferre non licet, ipſi permittendum eſt dominii exercitium.* Factum violentum, quo quis de poſſeſſione dejicitur, ſeu eadem privatur, in Jure Canonico dicitur *Spolium*; & hinc ſequitur, *ſpoliatum eſſe reſtituendum.*

§. 289.

De poſſeſſione defendenda & recuperanda.

Quoniam *poſſeſſor pati non tenetur, ut a non-domino, vel etiam a domino, dominio nondum probato, poſſeſſione vi dejiciatur* (§. 288. 46.); *eidem* quoque *competit jus poſſeſſionem ſuam defendendi* (§. 90.), *itemque jus ad ea, ſine quibus poſſeſſionem amiſſam recuperare nequit.* Nimirum poſſeſſor, quamdiu in poſſeſſione eſt, ſe gerit inſtar domini, atque id ipſum eidem permittendum (§. 288.).

§. 290.

De poſſeſſione violenta & clandeſtina.

Vi poſſidere dicitur, qui, poſſeſſorem veterem de poſſeſſione vi injuſta dejiciendo, poſſeſſionem acquiſivit; *clam* vero

vero *poſſidere* dicitur, qui ignorante poſſeſſore poſſeſſionem ſine vi, ſed nullo quoque jure occupavit; & tunc qui hoc facit, *poſſeſſionem furtive ingredi* dicitur; acquiſita vero *poſſeſſio clandeſtina* vocatur. Poſſeſſio nimirum æquiparatur rei furto ablatæ. Patet vero, ut ante (§. 288.), *clandeſtinam poſſeſſionem eſſe illicitam, ſive non-dominus, ſive dominus, dominio nondum probato, clam poſſideat, & poſſeſſionem eſſe reſtituendam poſſeſſori veteri*, conſequenter *huic competere jus non patiendi, ut alter a ſe clam poſſideat*, & per conſequens *poſſeſſionem reſtituere nolentem vi de poſſeſſione dejiciendi.*

§. 291.

Quomodo poſſeſſio acquiratur, retineatur & amittatur.

Quoniam poſſeſſa res in poteſtate poſſidentis eſſe debet, ut ipſi competat potentia phyſica de re pro arbitrio ſuo diſponendi (§. 200.), conſequenter dominium exercendi (§. 195.); *poſſeſſio rei acquiritur, ſi facto quodam redigitur in eum ſtatum, quo phyſice poſſibile eſt, ut inſtar domini de ea diſponere poſſis, & tandiu retinetur, quamdiu dominium ſive per te, ſive per alium exercere poſſis, amit-*

amittitur vero, ſi res in eum pervenit ſtatum, quo id fieri nequit.

§. 292.

An abſens poſſidere poſſit.

Quoniam res poſſidetur, etiamſi per alium dominium exerceatur (§. 291.); *abſens* quoque *rem poſſidere poteſt.*

§. 293.

De poſſeſſione rerum mobilium & incorporalium.

Et quia poſſeſſio a potentia exercendi dominium dependet (§. 291.); *res mobilis tamdiu poſſidetur, quamdiu in cuſtodia tua eſt:* & cum *res incorporales* aliter detineri non poſſint, niſi quatenus iisdem actu uteris (§. 121.); eædem *poſſidentur uſu & facultate phyſica utendi, atque prohibendi, ne utatur alius.*

§. 294.

De modo originario poſſeſſionem acquirendi.

Quoniam occupando res nullius rediguntur in eum ſtatum, ut de iis pro arbitrio diſponi poſſit (§. 210. 195.), occupatione autem dominium rerum originarie acquiritur (§. 210.); *rerum nullius poſſeſſio acquiritur cum domino uno eodemque actu*, atque *hic modus acquirendi poſſeſſionem originarius eſt*, quo ſcilicet acquiritur poſſeſſio earum rerum, quæ in nullius adhuc poſſeſſione fuerunt.

§. 295.

§. 295.

Poſſeſſio titulata dicitur, quæ habet titulum. Dicitur autem *Titulus* ratio legalis, per quam patet, factum quoddam tale jus parere poſſe; ipſum vero factum, quo juris reddimur participes, *Modus acquirendi* eſt. Unde patet, *poſſeſſionem rei nullius occupando acquiſitam eſſe titulatam*; cum vi legis naturæ occupando cum dominio acquiratur poſſeſſio (§. 294.). *De poſſeſſione titulata & titulo.*

§. 296.

Cum poſſeſſio amittatur, ſi res perveniat in eum ſtatum, quo dominium exercere nequis (§. 291.); *ſi quis in re tua immobili dominium exercet, vel jus tibi competens, nec patitur, ut tu idem exerceas, poſſeſſionem amiſiſti.* Enimvero quoniam poſſeſſio retinetur, quamdiu dominium exercere potes (§. 291.), conſequenter non pateris, ut alius te invito idem exerceat, nec ut tu utaris, nemo prohibere poteſt; *ſolo non-uſu poſſeſſio non amittitur.* *De amiſſa poſſeſſione rei immobilis & incorporalis.*

§. 297.

Poſſeſſio dicitur *turbari*, ſi poſſeſſor impeditur in exercitio dominii quoad unum *De turbatione poſſeſſionis.*

unum alterumue actum ipsi permittendum quocunque modo, non tamen id totum ipsi adimitur. Vocatur autem *Turbatio verbalis*, quæ fit verbis; *realis*, quæ in facto quodam consistit. Et *vis*, qua possessio turbatur, *turbativa* vocatur; sicuti *expulsiva*, qua quis de possessione dejicitur; & *compulsiva*, qua ad cedendam alteri possessionem adigitur. Quoniam possessori liberum relinquendum dominii exercitium (§. 288.); *turbatio possessionis tam verbalis, quam realis illicita.*

§. 298.

De quasi possessione. Res incorporales *quasi possideri* dicuntur, quatenus earum possessio fingitur ad analogiam possessionis rerum corporalium, cujus fundamentum est potentia physica ad eos actus, quos edendi facultas seu potentia moralis est jus domino competens.

§. 299.

De jure possessionis amisso. Cum jus possessionis oriatur ex possessione (§. 287.); *amissa possessione, amittitur quoque jus possessionis*, consequenter *jura possessionis conservantur, quamdiu conservatur possessio.*

CAPUT

CAPUT IV.

DE

JURE EX COMMUNIONE PRIMÆVA RESIDUO.

§. 300.

Jus ex communione primæva reſiduum vocatur, quod, poſtquam dominia rerum introducta ſunt, nobis adhuc competit in eas res, quæ ſunt in aliorum dominio. Diſtinguitur itaque a communione primæva, quæ adhuc quoad res certas non occupatas, vel non occupabiles ſubſiſtit. *Jus ex communione primæva reſiduum quid ſit.*

§. 301.

Quoniam communio primæva ſublata eſt acquiſitione originaria dominiorum (§. 194. 210.), conſequenter occupatione (§. 210.); *quæ occupari vel non potuerunt, vel non debuerunt, ea adhuc in communione primæva ſunt*, ſeu *res hominum omnium communes*, ſeu, quod perinde eſt, *quoad haſce res communio primæva adhuc ſubſiſtit.* *In quibusnam rebus communio primæva adhuc ſubſiſtat.*

§. 302.

Res uſus inexhauſti dicuntur, quarum uſus omnibus ſufficit hominibus, & iisdem patet, quoties eodem indi- *De rebus uſus inexhauſti.*

gent. Quoniam dominus usu rei suæ excludit ceteros omnes (§. 195.), usus vero rerum, qui omnibus patet, quoties eodem indigent, ceteris omnibus ab uno auferri minime potuit (§. 74.); *res usus inexhausti occupari non debuerunt* (§. 210.), consequenter *in iis communio primæva adhuc subsistit.* Quamvis itaque dominia rerum introducta sunt, *aër*, tamen, *aqua profluens & lumen solis sunt adhuc res omnium communes.*

§. 303.

Cur limitari & defendi nescium commune manserit, veluti mare.

Similiter quia vi dominii excluduntur ceteri omnes usu illius rei, quæ est in dominio (§. 195.); *quod dominio subjiciendum limitatum esse debet, quod vero limites omnes respuit, dominio subjici nequit.* Et cum dominus prohibendi jus habeat, ne quis se invito re se utatur (§. *cit.*); ideo necesse est, ut dominium suum tueri possit. *Quicquid* igitur *ita comparatum est, ut dominium in eo tueri non detur, id eidem subjici non potuit.* Atque hinc patet, *mare vastum in communione primæva mansisse, etsi partes quædam terræ continenti adjacentes occupari potuerint* (§. 302.).

§. 304.

§. 304.

Jus ad uſum rerum naturalium neceſſarium cum omni homini natura competat (§. 186.), & lex naturæ etiam det jus ad uſum neceſſarium rerum induſtrialium & artificialium (§. 188.); nemini auferendum (§. 74.). *Introductione* igitur *dominiorum nemini auferri penitus potuit uſus rerum neceſſarius*, conſequenter *dominia introduci non potuerunt, niſi cum tacita hac reſtrictione, ut, ſi in caſu emergente contingat alicui penitus auferri neceſſarium rerum uſum, eidem jus aliquod competat in eas res, quæ ſunt in dominio.* Dominia nimirum non introducta ſunt, vt quis penitus carere cogatur uſu rerum neceſſario, ſed ut de eodem melius proſpiceretur univerſis (§. 194.). *Cum qua tacita exceptione dominia introducta.*

§. 305.

Quodſi ergo *quis penitus deſtituatur uſu rerum neceſſariarum, nec in poteſtate ipſius ſit, ut eas æquo pretio vel præſtitis operis ſibi comparet, neque etiam eas precibus ab aliis impetrare poſſit; in ſtatu naturali eas alteri inſcio ac invito auferre, immo vi eripere licet, qui iisdem carere poteſt* (§. 304.). Quoniam *De rebus neceſſariis in extrema neceſſitate domino auferendis.*

iam igitur hoc jure tuo facis, quod ex communione primæva reſiduum eſt (§. 309.); *furtum & rapinam non committis.* Extrema nimirum neceſſitas jus petendi vertit in jus cogendi, ut detur.

§. 306.

De obligatione inde naſcente.

Quoniam vero hoc jus, cui ſola neceſſitas extrema locum facit, ultra uſum neceſſarium, cujus cauſa datur (§. 304.), extendendum non eſt; *ſi res uſu non conſumitur, finito uſu reſtituenda; quodſi uſu fuerit conſumta, ceſſante autem neceſſitate, tantundem ejusdem generis, vel aliud æquivalens, reſtitui, aut æſtimatio præſtari poſſit, hoc faciendum.*

§. 307.

Vis neceſſitatis in rebus ab alio comparandis.

Hinc porro facile patet, *neceſſitatem extremam dare jus cogendi alterum, ut pro æquo pretio, aut re, quæ tantundem valet, res detur.* Ita e. gr. in annonæ difficultate, qui frumento abundant, ad vendendum cogi poſſunt, & qui annonam incendit, ad æquo pretio frumentum vendendum, cogi poteſt.

§. 308.

Jus neceſſitatis.

Jus, cui ſola neceſſitas locum facit ad actus quosdam alias non licitos, pro-

propterea quod ſine iis obligationi cuidam indiſpenſabili ſatisfieri nequit, *Jus neceſſitatis* dicitur. Atque hinc patet, *actum illum, ad quem neceſſitas jus dat, eſſe debere medium unicum ſatisfaciendi obligationi cuidam indiſpenſabili*, nec minus manifeſtum eſt, *jus neceſſitatis ipſa lege naturæ nobis dari* (§. 46.). Abſonum itaque videri minime debet, jus quoque neceſſitatis quoad uſum rerum neceſſarium introductis dominiis reſiduum manſiſſe, quippe quod eorum introductione violari minime potuit (§. 74.).

§. 309.

Multæ hinc ſolvuntur quæſtiones particulares, quales videas in Jure naturæ a nobis edito c. 6. part. 6. Ita ſi in navigatione, aut obſidione defecerint cibaria, quod quisque habet, in commune conferre debet; ſi adverſus aggreſſorem te defenſurus deſtituaris armis, inconſulto, immo contradicente domino, arripere licet aliena; idem valet de inſtrumentis alienis ad reſtinguendum incendium; de perdendis rebus aggreſſoris, vis injuſtæ depellen-

Exempla hujus iuris particularia.

dæ cauſa, & de perdenda re aliena, communis periculi non aliter depellendi cauſa.

§. 310.

De altera tacita exceptione, cum qua dominia introducta.

Similiter cum in communione primæva, ſi plures ejusdem rei uſum ſimul participare poſſunt, participatio promiſcue volentibus permittenda (§. 187.), introductione autem dominiorum jus commune tolli ac reſtringi non potuerit, quam neceſſe fuit (§. 74.); *dominia rerum introduci non potuerunt, niſi cum tacita hac reſtrictione, ut alteri concedatur uſus innoxius rei, quæ eſt in dominio. Vi* autem *libertatis naturalis domino permittendum eſt judicium, an uſus alteri concedendus ſit ſibi innoxius, nec ne* (§. 78.), hoc eſt, an ſine detrimento ac moleſtia concedi poſſit.

§. 311.

Jus innoxiæ utilitatis.

Jus ad uſum rerum innoxium, quæ ſunt in dominio alterius, nobis competens dicitur *Jus innoxiæ utilitatis.* Patet itaque, *jus innoxiæ utilitatis eſſe jus ex communione primæva reſiduum* (§. 310. 300.), *idque imperfectum* (§. 80.).

§. 312.

§. 312.

Iſtiusmodi *jura innoxiæ utilitatis ſunt tranſitus ob juſtas cauſas per terras & flumina dominio ſubjecta, tam perſonis, quam mercibus concedendus; jus ob juſtas cauſas ibidem commorandi*, veluti ſtudiorum, aut ſanitatis recuperandæ cauſa, *habitatio concedenda ſedibus expulſis & receptum quærentibus, niſi rationes ſingulares obſtent.* *Jura ſpecialia innoxiæ utilitatis.*

CAPUT V.
DE
MODO ACQUIRENDI DERIVATIVO.

§. 313.

Modus acquirendi derivativus dicitur, quo acquiritur dominium rerum in dominio jam exiſtentium. Quoniam domino competit jus dominium rei ſuæ in alium transferendi (§. 257.), & alteri jus in re ſua conſtituendi (§. 260.); *modus acquirendi derivativus datur.* *Modus acquirendi derivativus.*

§. 314.

Quoniam domino competit jus de reſua pro lubitu diſponendi (§. 195.); *a voluntate ipſius unice dependet, in quem & De modo transferendi dominium.*

& quomodo dominium, aut jus quodcunque ſuum transferre velit, utrum cum, an ſine excluſione ſui; an revocabiliter, ut ſcilicet alterum jure translato rurſus excludere poſſit, quando viſum fuerit, *an irrevocabiliter; utrum in perſonam immediate, vel in rem alienam*, ita nimirum ut mediante re competat poſſeſſori ejus cuicunque; *utrum in perſonam certam, an in incertam*, ut ſcilicet jus acquirat, qui voluerit ac potuerit, quemadmodum in miſſilibus fit; *utrum abſolute, an ſub quacunque conditione; utrum in perpetuum, an in certum diem; utrum gratis, an ut vicisſim aliquid detur, vel fiat.*

§. 315.

De conditionum differentia.

Eſt autem *conditio cauſalis*, quæ a caſu vel fortuna, aut ab arbitrio hominis juri noſtro minime ſubjecti tota pendet; *poteſtativa*, quæ pendet ab arbitrio ejus, in quem dominium, ſive jus transferendum; *mixta*, quæ partim caſualis, partim poteſtativa. Eſt præterea *conditio* vel *ſuſpenſiva*, quæ actus perfectionem differt, donec certum fuerit, eam exiſtere; vel *reſolutiva*, quæ actus jam perfecti durationem reſtringit

git ad illud tempus, quo eam extare certum eſt. Appellatur autem *Conditio negativa*, quæ ſupponit aliquid non eſſe, vel non fuiſſe, vel non eventurum. *Exiſtit* itaque *conditio negativa*, ſi id non ſit, vel non fuerit, vel non evenit. Eſt etiam *conditio* alia *turpis*, quæ ſupponit a te fieri debere, quod lege prohibetur; alia *honeſta*, quæ ſupponit a te fieri debere, quod lege non prohibetur, aut quæ in facto honeſto conſiſtit.

§. 316.

De acceptatione.

Quoniam vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut ſuum in agendo judicium ſequatur (§. 78.); *ſi dominium, vel jus quoddam in alium transferendum, ab ejus unice voluntate dependet, utrum id habere velit, an nolit.* Cum itaque *accipere*, vel *acceptare* dicatur, qui verbis vel factis ſufficienter declarat, velle ſeſe, ut detur, vel fiat, quod alter ſe dare, vel facere velle declarat; *ad translationem dominii, vel juris requiritur acceptatio.*

§. 317.

Quæ naturaliter ad

Ex hactenus dictis intelligitur, *naturaliter transferri dominium, vel jus*

translationem dominii sufficiant.

quoddam in acceptantem, nuda voluntate domini sufficienter declarata (§. 314. 316.), cumque a voluntate transferentis dependeat, quomodo jus quoddam transferre velit (§. 314.), *acceptatione non plus juris acquiri posse, quam transferens in eum transferre voluit.*

§. 318.

Quomodo de voluntate alterius statuendum.

Quoniam vero de voluntate alterius constare nobis nequit, nisi quatenus eandem sufficienter declarat; *quod verbis, vel alio quocunque modo sufficienter significatur, id contra ipsum pro vero habetur.*

§. 319.

Quando acceptatio præcedat.

Acceptatio autem *præcedit, si quis petit, ut alter sibi quid det, vel faciat, & hic petenti annuit*: superfluum enim foret, acceptationem repetere, altero annuente petenti.

§. 320.

De modo acquirendi possessionem.

Quia domino competit jus possidendi (§. 200.); *cum dominio rei transfertur & acquiritur etiam jus possidendi*, consequenter cum sine possessione dominium exerceri nequeat (§. 200. 195.),

195.), *dominio translato, transferens* quoque *obligatur ad transferendam poſſeſſionem.* Quamobrem cum actus, quo transfertur poſſeſſio, *Traditio*; actus vero, quo poſſeſſio acquiritur; *Apprehenſio* appelletur; *translato dominio res* quoque *tradenda & apprehendenda.* Atque hinc patet, *ad translationem dominii naturaliter non requiri traditionem.*

§. 321.

Quoniam traditione transfertur poſſeſſio (§. 320.); *ea conſiſtit in actu quocunque, quo res redigitur in eum ſtatum, ut, qui eandem acquiſivit, habeat potentiam phyſicam de eadem pro lubitu diſponendi*, ſeu *dominium actu exercere poſſit* (§. 200.). *In quonam traditio conſiſtat.*

§. 322.

Patet itaque, *rem mobilem tradi, ſi transferens dominium eam manu porrigit, & acceptans eandem manu apprehendit*, item *ſi transferens eam te auferre jubet*; *rem vero immobilem, ſi te rem certam poſſidere jubet, & in ea te dominium exercere patitur, vel eam e longinquo demonſtrat, ut apprehendere poſſis, vel permittit, ut res maneat in* *Diverſi rem tradendi modi.*

pote-

poteſtate tua, quæ quacunque de cauſa in ea eſt, vel documento quodam literario declarat, ſe poſſeſſionem in te transferre & paſſurum, ut dominium in eo exerceas, aut hujus exercendi cauſa in rem immobilem te introducit, qui actus proprie *Immiſſio in poſſeſſionem* dicitur; *rem* denique *incorporalem*, *ſive jus*, *ſi id te exercere patitur* (§. 321.) Hinc porro facile intelligitur, quot diverſis modis res mobiles, immobiles & incorporales apprehendantur. *Apprehenſio* nimirum conſiſtit in actu, quo acquiritur potentia phyſica dominium in re corporali, vel jus in ſe translatum exercendi.

§. 323.

De traditione brevi manu facta.

Res tradi dicitur *brevi manu*, quando actus traditionis ineſſe intelligitur alii cuidam actui, quo aliud quid agitur ad dominii exercitium ſpectans, veluti ſi dominium transferens rem manere permittat in poteſtate accipientis tanquam ipſi propriam, quæ jam alia quacunque de cauſa in poteſtate ipſius eſt. Quod vero brevi manu a transferente traditur, id ab accipiente *brevi manu apprehenditur*.

§. 324.

§. 324.

Ex adverſo *Res longa manu tradi* dicitur, quando res tradenda oculis tuis ſubjicitur eo fine, ut eam apprehendas, conſequenter ut poſſeſſionem acquiras. Et *longa manu apprehendi* dicitur, quod longa manu traditur. Exemplo loco eſto, ſi transferens rem certam tradendam e longinquo demonſtrat. *De traditione longa manu facta.*

§. 325.

Vocatur autem *Res certa*, quæ ſufficienter quomodocunque indigitatur, ut ab aliis ſui ſimilibus diſtingui poſſit: quo eodem ſenſu *Perſona* etiam *certa* dicitur. *De re & perſona certa.*

§. 326.

Traditio ſymbolica dicitur, quæ fit per ſymbola, quando nimirum loco rei tradendæ traditur res alia, quæ iſtam ſignificat, veluti ſi traduntur claves, quibus ciſta reſeratur, in qua res tradendæ abſconditæ. Patet autem, cum ſigna arbitraria ſint, traditionem ſymbolicam fieri poſſe per rem quamcunque. Cum ſymbola nullum habeant effectum niſi a mutua transferentis *De traditione ſymbolica.*

rentis & accipientis voluntate; *traditio ſymbolica naturaliter ſuperflua videtur, niſi quatenus declaratio voluntatis mediante ſymbolo efficitur magis certa*, cum ſcilicet per ea magis conſtet, quid actum fuerit.

§. 327.

De operarum communicatione.

Operarum communicatio dicitur eorundem in uſum aliorum collatio. Quoniam actiones hominis liberæ aliis utiles dominiis introductis æquiparantur rebus, quæ ſunt in dominio noſtro, conſequenter operæ, quæ præſtantur in utilitatem aliorum (§. 225.); *operarum communicatio translationi dominii*, conſequenter *dationi æquiparatur* (§. 258.), *& introductis dominiis facere perinde eſt ac dare*, quatenus nimirum facta perinde ac res certo pretio æſtimantur.

§. 328.

Præſtare quid ſignificet.

Præſtare, ſignificatu generali, idem eſt ac dare & facere. Dicuntur ideo præſtari tam res, quam facta.

§. 329.

Obligatio mutua ad dandum

A poſteriori abunde patet, introductis rerum dominiis neminem res omnes per ſe habere poſſe, quæ ad vitæ

vitæ necessitatem, commoditatem ac jucunditatem, immo & animæ perfectionem acquirendum requiruntur, & non minus opera aliorum, quam rebus alienis quemlibet indigere: hanc autem indigentiam tanto majorem esse, quanto longius a vitæ simplicitate recedituR. Quamobrem cum homines conjunctis viribus ad se statumque suum perficiendum obligemur (§. 44.); *dominiis introductis ad dominia transferenda & operas communicandas sibi invicem obligantur, seu ad dandum & faciendum, prouti unusquisque re vel opera alterius indiget.* Quoniam vero in collisione officiorum officium erga seipsum vincit officium erga alios (§. 64.); *nemo alteri dare tenetur rem, qua ipse indiget, nec obligatur ad faciendum, quando non vacat.* *& faciendum.*

§. 330.

Cum *in communione positiva* omnes conjunctim sint dominus rei indivisæ (§. 196.); *dominium* quoque *exerceri nequit, nisi omnium consensu, qui in eadem sunt* (§. 195.), consequenter *nec res communis alienari potest, nisi omnium consensu* (§. 257.). Quoniam tamen jus, *De alienatione rei communis.*

quod

quod unusquisque pro rata in re indivisa habet, singulorum proprium est, spectandum instar rei incorporalis in dominio existentis (§. 206.); *de jure suo, quod quis pro rata habet in re divisa, pro lubitu disponere potest, quatenus id fieri potest salva communione, seu sine præjudicio ceterorum* (§. 269.). Quamobrem *jus* quoque *suum, quod pro rata habet in re indivisa, in alium transferre, seu alienare potest* (§. 257.), *non vero in ea parte, pro qua dominus est, a toto separata:* jus enim in parte separata minime habet.

§. 331.

An datum repeti possit.

Cum voluntate transferentis & accipientis sufficienter declarata jus, quod transfertur, fiat accipientis (§. 317.), invito rursus auferri nescium (§. 100.); *quod datum est, repeti nequit, nec transferenti pœnitere licet.* Quodsi certa lege quid fuerit datum, cum acceptans plus juris acquirere non potuerit, quam transferens in ipsum transferre voluerit (§. 317.); *lex dationi adjecta servanda.*

§. 332.

De datione in diem & conditionata.

Quodsi ergo *quid datur in certum diem, die veniente restituendum, & si datur sub certa*

certa conditione ſuſpenſiva, dominium non ante tranſit, quamvis re tradita, niſi conditione exiſtente, conſequenter *ſi ea poteſtativa fuerit, adimplenda, conditione autem non exiſtente, quod datum reſtituendum* (§. 315.): *id quod etiam fieri debet, conditione reſolutiva exiſtente* (§. *cit.*). Accipiens nimirum ad reſtitutionem ſe obligaſſe intelligitur & transferens ſibi reſervavit jus ad eandem (§. 97.).

§. 333.

De precario. Jus pro lubitu, ſeu, quandocunque viſum fuerit, revocabile in alium translatum dicitur *Precarium*. Quamobrem *precarium non eſt, ſi certum tempus adjicitur, intra quod revocari non debeat*; cum tunc in certum diem datum intelligatur, ante eum non repetendum (§. 332.). *Precarium* vero *quovis momento revocabile* (§. 318.), *accipiens concedenti ſe obligaſſe intelligitur ad rem reſtituendam pro lubitu repoſcenti* (§. *cit.* & §. 97.).

§. 334.

De jure in re. *Jus in re* dicitur, quod in rem ipſam nobis competit, conſequenter cum jus ſit facultas moralis agendi (§. 46.),

idem *consistit in facultate morali pro lubitu disponendi vel de re ipsa, vel de aliquo ejus usu, vel fructu inde percipiendo, vel de omnibus istis simul.* Quamobrem *dominium & jus ad quemlibet actum ad exercitium ejusdem spectantem est jus in re* (§. 195.). Patet etiam, *communionem primævam fuisse jus in re* (§. 186.), *& jus in re aliena constitutum* (§. 260.), *atque jus possessionis esse jus in re* (§. 288. & seqq.).

§. 335.

De jure ad rem.

Jus ad rem dicitur, quod habemus ad id, ad quod præstandum alter nobis obligatus est. Quoniam nobis competit jus ad certas præstationes nobis alterum obligandi, & inde jus perfectum ad eas acquirimus (§. 97.), ac præterea jam in anterioribus vidimus passim, homines sibi invicem ex facto quodam suo obligari ad certas præstationes; *jus ad rem, idque perfectum utique datur.* Cumque in Jure naturæ habeatur quoque ratio officiorum humanitatis (§. 61.), ad quæ obligatio imperfecta est (§. 80.); *jus* quoque *ad rem imperfectum* datur, nimirum quod homini com-

competit ad id, ad quod alter ipſi imperfecte obligatur.

§. 336.

Debitor & debitum.

Qui nobis ad aliquid præſtandum perfecte obligatur, *Debitor* dicitur; id autem, ad quod præſtandum obligatur, *Debitum*. Quamvis etiam *imperfecte debitum* dicatur, ad quod præſtandum alter nobis imperfecte obligatur: qui tamen imperfecte obligatur, *Debitor* vocari non ſolet.

§. 337.

De remiſſione juris.

Jus, nimirum ad rem, *remittere* dicimur, ſi ſufficienter ſignificamus, nos nolle, ut alter nobis præſtet, ad quod præſtandum obligatur. Dicitur etiam *remitti* eodem ſenſu ipſum *debitum*. *Remiſſione* igitur *juris debitor ab obligatione ſua liberatur & jus tuum extinguitur, jus autem nemini acquiritur*. Per ſe patet, *poſſe etiam remitti partem juris, ſi id, quod debetur, in partes dividi poteſt*.

§. 338.

De ceſſione juris.

Translatio juris ſui ad rem in alium *Ceſſio* dicitur; & transferens *Cedens*; is vero, in quem transfertur, *Ceſſionarius* appellatur. *Fit* itaque *ceſſio mutuo con-*

ſenſu cedentis & ceſſionarii ſufficienter declarato (§. 317.). Cum jus ad rem ſit res incorporalis (§. 121.), quæ eſt in dominio cedentis (§. 206.); *ceſſio fieri poteſt inſcio, immo invito debitore*, præſertim cum, ceſſionario in locum cedentis ſuccedente, *nihil in obligatione debitoris mutetur.*

§. 339.

De repudiatione juris.

Jus repudiare dicitur, qui ſufficienter ſignificat, ſe jus ſibi delatum habere nolle. Dicitur autem *Jus tibi deferri*, quod num accipere, ſeu acquirere velis, an nolis, in ſolo tuo arbitrio poſitum eſt. *Jus* igitur, *quod repudiatur*, *repudians non transfert in alium.*

§. 340.

De Renunciatione.

Juri ſuo renunciare dicitur, qui ſufficienter ſignificat in gratiam alterius, ſe jus quæſitum habere nolle. Dicitur autem *Jus quæſitum*, quod actu nobis competit. *Renuncians* igitur *ſe ei, cui renunciat, obligat, quod jure ſuo adverſus ipſum uti nolit, & hic acquirit jus non patiendi, ut eodem utatur* (§. 46.), *jus vero ſuum renuncians in ipſum non transfert.*

§. 341.

§. 341.

Jure ſuo ſe abdicare dicitur, ſi quis ſua ſponte declarat, ſe jus quoddam, quod in alium transferre nequit, diutius habere nolle, veluti ſi magiſtratum ante tempus deponit. *De abdicatione juris.*

§. 342.

Cum quilibet de jure ſuo, tanquam re incorporali (§. 121.), in dominio ipſius exiſtente (§. 206.), pro lubitu ſuo diſponere poſſit (§. 195.); *a cujuslibet voluntate dependet, num jus ſuum remittere, alteri cedere, repudiare, abdicare, aut in gratiam alterius ei renunciare velit, modo nil committatur, quod eſt contra jus tertii* (§. 86.), veluti ſi remiſſio fiat in fraudem creditorum. *An remiſſiones, ceſſiones &c. juris ſint licitæ.*

§. 343.

Quando res communis dividitur, cum ſublata communione unusquisque dominium acquirat in parte diviſa, conſequenter ſeparatum; *tot oriuntur dominia, quot ſunt perſonæ*, cumque *partes diviſæ* nullam amplius relationem ad ſe invicem retineant, cædem *non amplius ſpectantur tanquam partes*: quæ nimirum antea fuerant plu- *De dominiis ex diviſione communium oriundis.*

rium communia, ea diviſione fiunt ſingulorum propria.

§. 344.

De diviſione rei communis, quæ dividi nequit.

Quodſi res communis dividenda dividi nequeat, & quilibet, qui in communione eſt, integram habere velit, cum neuter alteri dominium in parte ſua cedere teneatur (§. 342.); *negotium naturaliter exitum habere nequit.* Quodſi ergo exitum habere debet, *neceſſe eſt, ut conſenſu eorum, qui ſunt in communione, definiatur modus, quo determinari debeat, cuinam ſit aſſignanda*, veluti ut ſorte dirimatur, quinam rem habere debeat.

§. 345.

An quis cogi poſſit, ut maneat in communione.

Quoniam in communione de re communi diſponi nil quicquam poteſt, niſi omnium conſenſu (§. 330.), & ut negotia exitum habere poſſint, voluntas plurium, ſeu partis majoris habenda eſt pro omnium voluntate; facile patet, in communione non liberam eſſe unicuique pro rata diſponendi facultatem. Quamobrem cum libertati naturali, a qua pendet libera diſponendi facultas in dominio (§. 195.), maxime adverſetur, ut quis invitus ma-

maneat in communione; *nemo* quoque *cogi poteſt, ut invitus in communione maneat, niſi jus commune ea lege acquiſitum, ut commune maneat* (§. 317.).

CAPUT VI.
DE
ANIMI SUI SENSIS ALTERI SIGNIFICANDIS.

§. 346.

De communi uſu loquendi.

Animi noſtri ſenſa alteri ſignificamus, vel verbis, vel ſignis aliis, vel etiam factis, ſeu actionibus externis. *Qui* ergo *ab aliis vult intelligi, vocabulis uti debet, prout fert uſus loquendi*, conſequenter *qui ad mentem ſuam alteri ſignificandum obligatur, vocabulis uti debet in eo ſignificatu, qui uſui loquendi convenit.*

§. 347.

De veritate morali & veriloquio.

Convenientia verborum cum cogitationibus noſtris dicitur *Veritas moralis; & moraliter verum loqui*, qui ea cogitat, quæ ſe cogitare dicit; ſermo autem moraliter verus *Veriloquium*. Differt itaque a *Veritate logica*, quæ eſt convenientia noſtrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice verum* ſit, ſi,

quod esse, vel non esse cogitamus; ic etiam est, vel non est. Quamobrem cum veriloquium non supponat veritatem logicam; *veritas logica per veriloquium probari nequit, & si, quod esse putas, dicis, cum non sit, & contra, moraliter verum loqueris, logice falsum.*

§. 348.

De falsitate morali.

Ex adverso disconvenientia verborum cum cogitationibus nostris vocatur *Falsitas moralis*; & *moraliter falsum loqui* dicitur, qui aliter cogitat, quam se cogitare dicit; sermo autem moraliter falsus *Falsiloquium*. Differt itaque a *Falsitate logica*, quæ est disconvenientia nostrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice falsum* sit, si quod esse cogitamus, non est, & contra. Quamobrem cum falsiloquium non supponat falsitatem logicam; *si quod non esse putas, esse dicis, cum sit, vel quod esse putas, cum non sit, non esse dicis, moraliter falsum loqueris.*

§. 349.

Actio sincera, simulatio,

Actio externa sincera vocatur, quæ cum interna consentit; dissensus autem actio-

actionis externæ ab interna *Simulatio*; sicuti occultatio actionis tam internæ, quam externæ, sive positivæ, sive privativæ, quomodocunque facta, *Dissimulatio*. Simulatio autem intentionis, quando scilicet falsam significamus, non veram, *Prætextus*, a nonnullis *Obtentus* appellatur. *dissimulatio, prætextus.*

§. 350.

Patet itaque, *veriloquium esse sermonem sincerum*, *falsiloquium sermonem simulatum* (§. 347. 348. 349.). Patet etiam porro, *prætextum esse quandam speciem falsiloquii*, sicuti *intermissio sermonis eo fine facta, ne animi nostri sensa alteri pateant, ad dissimulationem accedit* (§. 349.). *Qualis sermo sit veriloquium & falsiloquium.*

§. 351.

Mentiri dicitur, qui moraliter falsum loquitur, quando ad verum loquendum, seu animi sui sensa significandum alteri obligatur; atque ideo *Mendacium* est falsiloquium pugnans cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda, consequenter quo violatur jus alterius ex ista obligatione ortum (§. 46.). *Reticen-* *Mendacium & reticentia.*

quod esse, vel non esse cogitamus, id etiam est, vel non est. Quamobrem cum veriloquium non supponat veritatem logicam; *veritas logica per veriloquium probari nequit, & si, quod esse putas, dicis, cum non sit, & contra, moraliter verum loqueris, logice falsum.*

§. 348.

De falsitate morali.

Ex adverso disconvenientia verborum cum cogitationibus nostris vocatur *Falsitas moralis*; & *moraliter falsum loqui* dicitur, qui aliter cogitat, quam se cogitare dicit; sermo autem moraliter falsus *Falsiloquium.* Differt itaque a *Falsitate logica*, quæ est disconvenientia nostrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice falsum* sit, si quod esse cogitamus, non est, & contra. Quamobrem cum falsiloquium non supponat falsitatem logicam; *si quod non esse putas, esse dicis, cum sit, vel quod esse putas, cum non sit, non esse dicis, moraliter falsum loqueris.*

§. 349.

Actio sincera, simulatio,

Actio externa sincera vocatur, quæ cum interna consentit; dissensus autem actio-

actionis externæ ab interna *Simulatio*; sicuti occultatio actionis tam internæ, quam externæ, sive positivæ, sive privativæ, quomodocunque facta, *Dissimulatio*. Simulatio autem intentionis, quando scilicet falsam significamus, non veram; *Prætextus*, a nonnullis *Obtentus* appellatur. *dissimulatio, prætextus.*

§. 350.

Patet itaque, *veriloquium esse sermonem sincerum*, *falsiloquium sermonem simulatum* (§. 347. 348. 349.). Patet etiam porro, *prætextum esse quandam speciem falsiloquii*, sicuti *intermissio sermonis eo fine facta, ne animi nostri sensa alteri pateant, ad dissimulationem accedit* (§. 349.). *Qualis sermo sit veriloquium & falsiloquium.*

§. 351.

Mentiri dicitur, qui moraliter falsum loquitur, quando ad verum loquendum, seu animi sui sensa significandum alteri obligatur; atque ideo *Mendacium* est falsiloquium pugnans cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda, consequenter quo violatur jus alterius ex ista obligatione ortum (§. 46.). *Reticen-* *Mendacium & reticentia.*

tia vero vocatur ſilentium de eo, ad quod dicendum obligamur: *quæ* ideo quoque *eſt contra jus alterius.*

§. 352.

De moralitate veriloquii, mendacii & reticentiæ.

Cum ab obligatione tam naturali (§. 42.), quam contracta nemo ſe liberare poſſit (§. 100.); *ſi officio cuidam* (§. 57.), *vel obligationi contractæ ſatisfacere nequeamus, niſi alteri animi noſtri ſenſa patefaciamus, ad moraliter verum loquendum*, conſequenter *ad veriloquium obligamur* (§. 347.), *atque* ideo *tam falſiloquium* (§. 348.), *quam reticentia illicita eſt* (§. 351.). Et hinc patet, *omne mendacium eſſe illicitum* (§. *cit.*). Ex adverſo autem cum lex naturæ det jus ad ea, ſine quibus obligationi noſtræ ſatisfacere non poſſumus (§. 46.); *ſi vel officio cuidam, vel obligationi cuidam contractæ ſatisfacere nequeamus, niſi animi noſtri ſenſa celando, vel moraliter falſum loquendo, utrumque licitum eſt* (§. 49.), *atque tum falſiloquium mendacium non eſt* (§. 351.). Et quia vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus ſuis ſuum ſequatur judicium, modo nil faciat, ad

quod

quod non faciendum tibi obligatur (§. 78.), & libertas naturalis non tollit obligationem naturalem (§. 77.); *si alteri ad patefacienda animi tui sensa non obligaris, nec, ut id facias, requirat officium quoddam erga teipsum, vel erga alios, veritatem celare licet.*

§. 353.

De ambiguitate in loquendo.

Ambigue loqui dicitur, qui utitur verbis, quæ ex communi usu loquendi plures admittunt significatus: *id quod imprudentiæ est, si alteri tui animi sensa significare volueris* (§. 21.), *ac* per consequens *vitandum, si vero prævides alterum, cui animi tui sensa patefacere obligaris, ea accepturum in significatu a mente tua discrepante, & dolose hoc intendis* (§. 17.), *ambiguitas in loquendo mendacio æquipollet* (§. 351.), consequenter *illicita est* (§. 352.). Patet vero porro, *ambiguitatem in loquendo esse licitam in eo casu, in quo falsiloquium licitum* (§. 352.).

§. 354.

De ænigmatis.

Allegoria est sermo constans vocabulis, quæ a significatu proprio ad aliud quid significandum transferuntur pro-

propter rerum ſimilitudinem. Allegoria obſcurior, in qua improprius verborum ſignificatus ambiguus, *Ænigma* dicitur. *Faciunt* itaque *ænigmata ad exercendum ingenium*, quippe quod eſt facilitas obſervandi rerum ſimilitudinem: & *quando ambiguitas in loquendo licita, vel illicita* (§. 353.), *ænigmatica* quoque *dictio licita, vel illicita.*

§. 355.

De reſervationibus mentalibus.

Verba aperta dicimus, quæ ore proferuntur, vel ſcribuntur, ut percipi poſſint ab aliis; *tacita* vero, quæ mente reſervamus, ut nonniſi a nobis percipiantur, ſcilicet non aliis, ſed nobis loquentes. Sermo moraliter verus conſtans verbis partim apertis, partim tacitis, ita ut illa ingenerent animo audientis falſam opinionem, hæc vero illorum ſenſum detorqueant in verum huic contrarium, *Reſervatio mentalis* dicitur. *Sunt* itaque *reſervationes mentales veriloquium nonniſi reſpectu ejus, qui loquitur* (§. 347.), *aſt falſiloquium reſpectu ejus, ad quem ſermo dirigitur* (§. 348.), conſequenter *mendacio æquipollent, quando ad animi noſtri ſenſa alteri indicanda*

canda obligamur (§. 351.), *in eo autem caſu, quo falſiloquium licitum* (§. 352.), *inutiles.* Ceterum facile patet, *reſervationibus mentalibus accenſendum non eſſe ſermonem, ſi is, ad quem ſermo dirigitur, facile colligit ex verbis apertis, vel ſubſtrata materia mente reſervata.*

§. 356.

Fallere alterum dicitur, qui verbis vel factis alterum inducit, ut pro vero habeat, quod non eſt. Hinc *Simulatio* definiri poterat, quod ſit factum; *Falſiloquium*, quod ſit ſermo, quo alterum fallere intendimus. *Fallere quid ſit.*

§. 357.

Cum ab obligatione naturali nemo liberari poſſit (§. 42.); *ſi ad veriloquium obligamur* (§. 352.), *metu periculi nobis, vel aliis imminentis moraliter falſum, vel ambigue loqui, aut ænigmatice reſpondere non licet: aſt licet, ſi ad veriloquium non obligamur* (§. 269.). *An metus periculi falſiloquium licitum faciat.*

§. 358.

Arcanum dicitur, quod ab aliis ignorari volumus, vel etiam velle debemus. Et *arcana ſua alteri committere* dicitur, *De arcanis alteri committendis &*

non prodendis.

tur, qui ea ipſi ſub ſpe, vel fide ſilentii, hoc eſt, ſub conditione vel tacita, vel expreſſa, ne dicat aliis, pateſacit: aſt *prodere arcana alterius*, qui ſibi commiſſa nota facit aliis. *Quodſi nulla urget neceſſitas, ut arcana tua alteri committas*, qualis eſt, ſi conſilio, vel opera alterius indiges in exequendo eo, quod decreviſti, cum tutius ſit, ea non committi, quam ut committantur, ne ullus prodendorum metus ſuperſit; *ea committenda non ſunt: commiſſa* vero *nunquam prodenda* (§. 269.), *præſertim ſi ad non prodenda te committenti obligaſti* (§. 97. 100.).

§. 359.

De moralitate ſimulationis, diſſimulationis & prætextus.

Cum ſimulando & moraliter falſum loquendo idem intendamus, nimirum ut alter de animi noſtri ſenſis contrariam concipiat opinionem (§. 348. 349.); *quando falſiloquium licitum, vel illicitum, etiam ſimulatio licita, vel illicita.* Similiter cum celando animi noſtri ſenſa & diſſimulando idem intendatur, ſcilicet ne ea patefiant alteri (§. 349.); *quando animi noſtri ſenſa alterum celare licet, etiam diſſimulatio licita.* Cum

præ-

prætextus species falsiloquii sit (§. 350.); *de moralitate prætextus eadem valent, quæ de moralitate falsiloquii.*

§. 360.

Verba temeraria dicuntur, quæ nullo fine proferuntur; & *Facta temeraria*, quæ nullo fine committuntur. *Nullo nimirum fine fieri* dicuntur, in quibus nulla spectatur nostra, vel alterius utilitas, quæ nimirum instar finis a loquente, vel faciente intenditur. Cum homines obligentur actiones suas dirigere ad sui aliorumque perfectionem & ad status sui atque alieni perfectionem, ac eandem conjunctis viribus promovere (§. 43. 44.), sermo autem medium est, quo animi sui sensa eum in finem patefacere tenentur, quod per se patet; ideo non modo in loquendo, verum etiam in faciendo spectanda est aliqua utilitas sive nostra, sive aliena ex illa perfectione, tanquam fine ultimo, æstimanda. Unde haud difficulter conficitur, *verba & facta temeraria legi naturæ parum convenire*; consequenter *nec temere loquendum, nec temere quicquam faciendum esse.* Patet idem, præ-

De verbis & factis temerariis.

præſertim de verbis, per obligationem determinandi actiones liberas per easdem rationes finales, per quas naturales determinantur (§. 43.).

§. 361.

Aſſeveratio & juramentum quid ſit.

Quodſi quis dubitet, te moraliter verum loqui, nec conſtare poſſit ex eo, de quo verba fiunt, vel aliunde, veluti per teſtes, cum nemo norit cogitationes tuas, niſi tu ipſe, qui earum tibimet conſcius es, & Deus; *id aliter probari nequit niſi per conſcientiam, aut Deum teſtem.* Probatio veritatis dictorum per conſcientiam teſtem, provocando ſcilicet ad conſcientiam tanquam teſtem, dicitur *Aſſeveratio*; invocando ſcilicet eum tanquam teſtem veritatis dictorum & vindicem mendacii ac perfidiæ, *Juramentum*, ſeu *Jusjurandum.* Quid ſit perfidia, inferius explicabitur.

§. 362.

Quinam jurare nequeant.

Quoniam jurans pro certo habere debet exiſtere Deum, eum noſſe hominum cogitationes & punire mendacia ac perfidiam (§. 361.); *qui negat eſſe Deum, vel*

vel cum noſſe hominum cogitationes, aut putat, eum parum curare res humanas, jurare nequit.

§. 363.

An jurari poſſit per falſos Deos.

Quodſi ergo *quis falſos Deos pro vero Deo habet & iis tribuit ea, quæ de vero Deo pro certo habere debet jurans*, cum reſpectu ipſius perinde ſit ac ſi per verum Deum juraret, *per falſos Deos jurare poteſt.*

§. 364.

De formulis jurandi.

Quoniam vero verba ſigna ſunt, quæ ſignificant, quod iisdem ſignificare volumus; *verbis quibuscunque jurari poteſt, quibus tribuitur ſignificatus, qui vi definitionis juramento convenit.* Unde ſimul patet, *per res quascunque jurari poſſe.* Aſt per res iſtas *non jurat, ſed ſaltem aſſeverat, qui dicit, ſe tam certo verum dicere, aut dicere velle, quam certum ſit rem quandam exiſtere, vel notorie ſibi cariſſimam eſſe.* Poſſunt etiam verba eadem vim juramenti, aut ſaltem vim aſſeverandi habere, prouti vel proferuntur altero juramentum exigente, vel ſua ſponte. Ita *ſi quis jurare juſſus dicat: Deus eſt teſtis*

meus, is jurat; ſi non juſſus profert, aſſeverat. Nimirum in priori caſu verba quoque ſignificant provocationem Dei tanquam vindicis mendacii aut perfidiæ, in poſteriori minime (§. 361.).

§. 365.

Quando verba jurantia proferens non juret.

Si quis animo indeliberato verba jurantia, quibus ſcilicet juramenti ſignificatus tribui ſolet, *animo non jurandi profert, non jurat, ſed ea ad verba temeraria referenda* (§. 360.), quæ cum vitanda ſint (§. *cit.*), *nihilominus peccat.* Idem tenendum de verbis, quibus alias aſſeverandi ſignificatus tribuitur.

§. 366.

Quando juret.

Quoniam vero contra eum, qui ad dicendum verum obligatur, pro vero habendum, quod dicit (§. 318.); *ſi quis jurare debet, aut jurare videri vult, & verba jurantia profert, is juraſſe intelligitur.* Alias nimirum admittendæ forent reſervationes mentales, quæ illicitæ ſunt (§. 355.).

§. 367.

De aſſeverationibus &

Cum aſſeverationes temerariæ ſint, temeraria etiam ſint juramenta, ſi is, cui

cui loqueris, non dubitat, te moraliter verum loqui, aut ſi nec tua, nec ipſius intereſt, ſive credat, te verum dicere, ſive minus (§. 360. 361.), verba autem temeraria illicita ſint (§. 360), ac inprimis juramentum temerarium reverentiæ Deo debitæ parum conveniat (§. 172.); *ſiis, cui loqueris, non dubitat te verum dicere, aut ſi nec tua, nec ipſius intereſt, utrum hoc credat, nec ne, aſſeveratio & juramentum illicita ſunt.* Hinc porro eadem facilitate colligitur, *ſi aſſeveranti creditur, vel aſſeveratio ſufficit, ut credatur, jurandum non eſſe.* *juramentis temerariis vitandis.*

§. 368.

Cum tibi competat jus te alteri obligandi ad dicendum verum, ſi tua vel alterius interſit, ut is credat te verum dicere (§. 97.), invocatio vero Dei tanquam vindicis mendacii ac perfidiæ ſit motivum dicendi veri, quod cum juramento conjungis (§. 361.); *jurans te alteri obligas ad dicendum verum* (§. 35.), conſequenter *falſiloquium licitum juramento confirmare non licet* (§. 100.). *Ad quidnam jurans ſe obliget.*

§. 369.

Quia jurans te alteri obligas ad di- *Effectus juramenti.*

cendum verum (§. 368.), adeoque contra te pro vero habendum, quod ſufficienter indicas (§. 318.), conſequenter non alia mens tua eſſe colligitur, quam quæ verbis tuis ſignificatur; *juramentum arcet omnes tacitas exceptiones ac conditiones, neque admittit reſervationes mentales* (§. 355.).

§. 370.

Quo ſenſu verba jurantia ſumenda.

Ex eadem ratione intelligitur, *jurantem verba jurantia ſumere debere in eo ſignificatu, quem iis tribuit is, cui juratur*, conſequenter *non eſſe detorquenda contra manifeſtum eorundem ſignificatum in alienum, ut falſum loquendo ex mente ejus, cui juratur, verum ſe locutum probet ex mente ſua.*

§. 371.

De pejeratione & perjurio.

Pejeratio a nobis dicitur juramentum ejus, qui ſe verum dicere jurat, dum falſum dicit; *Perjurium* vero violatio juramenti, quando ſcilicet non facis, quod te facturum ex animi licet tui ſententia juraſti, & contra. Quam obrem cum jurans te obliges ad dicendum verum (§. 368.), & ſi jures te hoc facturum, vel non facturum, juran-

do

do probare velis, quod ad faciendum, vel non faciendum te obliges (§. 97. 361.); *nec pejerare, nec perjurare licet* (§. 100.).

§. 372.

Quoniam vero perinde eſt, ſive verba ore proferantur, ſive ſcribantur; *juramentum vocabulis ſcriptis expreſſum validum eſt*, conſequenter *abſens abſenti in literis jurare poteſt.* *De juramento ſcripto.*

§. 373.

In animam alterius jurare dicitur qui nomine & mandato abſentis juret. Cum perinde ſit, ſive quid per te, ſive per alium facias; *in animam* quoque *tuam ab alio jurari poteſt.* *De juramento in animam alterius.*

§. 374.

Obteſtatio dicitur actus, quo quis alterum per Deum teſtem veritatis dictorum & vindicem mendacii, aut facti cujuscunque illiciti, vel rem quandam ipſi chariſſimam, aut cujus maxime rationem habere debet, obſecrat, ut verum dicat, vel ut quid faciat, aut non faciat. Cum itaque obteſtatione alterum permovere intendamus, ut verum dicat, *De obteſtatione.*

vel ut quid faciat, aut non faciat; *quando tui vel alterius plurimum intereſt, ut alter verum dicat, vel ut faciat, aut non faciat, qui ad faciendum, vel non faciendum obligatur, obteſtatio licita eſt.* Idem patet in eo caſu, quo alterum exhortari debes, ne quid faciat, aut non faciat.

§. 375.

De conteſtatione. Aſſeveratio per Deum teſtem, aut rem aliam nobis chariſſimam, vel magni momenti, *Conteſtatio* dicitur. Pertinet adeo conteſtatio ad aſſeverandi formulas, quæ ad juramentum propius accedunt (§. 361.).

§. 376.

Quando pejerans non fiat perjurus. Quoniam pejerat, qui jurat ſe facturum, ad quod faciendum ſe obligat, cum tamen animum faciendi non habeat, perjurus vero non eſt, ſi faciat mutato animo (§. 371.); *ſi pejerantem pœnitet pejeraſſe & quod ſe facturum juravit facit, perjurus non eſt.*

CAPUT

CAPUT VII.

DE MODO SESE ALTERI OBLIGANDI, SEU PROMISSIS ET PACTIS IN GENERE.

§. 377.

Cum introductis dominiis homo non habeat, quod ſuum eſt, niſi res tam corporales, quam incorporales, quæ ſunt in dominio ipſius (§. 195. 206.), & actiones aliis utiles æquiparentur rebus in dominio exiſtentibus (§. 225.); *nemo* quoque *ſe alteri obligare poteſt, niſi ad dandum & faciendum, vel non faciendum*, conſequenter *ad aliquid præſtandum* (§. 258. 328.). *Ad quænam nos alteri obligare poſſimus.*

§. 378.

Quoniam nulla opus eſt obligatione, ſi quid ſtatim præſtetur; *qui alteri ad dandum vel faciendum ſe obligat*, cum obligatio ad actum futurum pertineat, & ad eum jus perfectum acquirat alter (§. 97.), ille *in hunc transfert jus exigendi præſtationem.* *Quale jus transferatur, ſi quis ſe alteri obligat.*

§. 379.

Declaratio hæc voluntatis de quodam alteri præſtando, coniuncta cum juris a ſe exigendi, ut præſtetur, in *Promiſſio quid ſit.*

ipſum translatione, *Promiſſio* dicitur. Qui promittit, *Promiſſor*; is, cui promittitur, *Promiſſarius* vocatur.

§. 380.

De modo ſe alteri obligandi.

Promiſſor igitur *promiſſario ſe perfecte obligat* (§. 80. 379.). Cumque de voluntate alterius nobis conſtare aliter non poſſit, niſi ſi ab eo ſufficienter indicetur, nec ab alio jus acquirere valeamus, niſi voluntate ipſius (§. 314.); *nemo* quoque *alteri ſe aliter perfecte obligare poteſt, niſi promittendo.*

§. 381.

De neceſſitate acceptationis promiſſi.

Cum in promiſſione in promiſſarium transferatur jus exigendi præſtationem promiſſam (§. 379.), ad translationem vero juris requiratur acceptatio (§. 316.); *promiſſio* quoque *ſine acceptatione non eſt valida, nec ex ea jus ullum acquiritur promiſſario.*

§. 382.

De pollicitatione.

A promiſſione cum *Grotio* recte diſtinguitur *Pollicitatio*, qua alteri ſufficienter daclaramus voluntatem eidem quid præſtandi ac perſeverantiam in propoſito, jus tamen a ſe id exigendi

in

in eum transferre nolumus. Quamobrem *ex pollicitatione jus exigendi præſtationem non acquiritur ab eo, cui fit pollicitatio* (§. 314.).

§. 383.

De nuda aſſertione.

Ab eadem cum eodem recte diſtinguitur *nuda aſſertio*, qua alteri ſufficienter declaratur animus, quem de præſenti habemus, ipſi aliquid præſtandi, ſed ſalva libertate animum mutandi, conſequenter *ex nuda aſſertione jus a nobis id exigendi, quod alteri nos præſtare velle dicimus, nullum is conſequitur* (§. 314.).

§. 384.

An in iis acceptatio locum habeat.

Quoniam in pollicitatione (§. 382.) & in nuda aſſertione nullum transfertur jus in alterum (§. 383.); *ad pollicitationem & nudam aſſertionem nulla requiritur acceptio, immo ad utramque inutiliter accedit* (§. 316.).

§. 385.

Quales actus ſint promiſſio, pollicitatio & aſſertio.

Cum a voluntate tua dependeat, utrum in alterum jus quoddam transferre velis, nec ne (§. 314.), conſequenter etiam num transferre velis jus exigendi præſtationem quandam a te,

hoc eſt, jus ad rem (§. 335); *in voluntate* quoque *tua poſitum eſt, utrum alteri quid promittere, an polliceri, vel nude ſaltem quid aſſerere velis* (§. 379. 382. 383.), conſequenter *promiſſio, pollicitatio & nuda aſſertio ſunt actus meræ voluntatis*, ac propterea *nemini competit jus te ad promittendum compellendi*, quod cum repugnet libertati naturali (§. 77.), *ad promittendum alterum cogens injuriam ei facit* (§. 87.), atque *id lege naturali prohibitum* (§. 86.).

§. 386.

De animo deliberato.

Animus deliberatus dicitur actus voluntatis, qui fertur in id, quod probe expenſum, nimirum num potius ſibi faciendum, quam non faciendum, & quomodo faciendum, antequam agens faciat, ne quid committatur officiis erga ſe, vel alios adverſum. Ex adverſo autem *Animus indeliberatus* vocatur, ſi voluntas tendit in id, quod non ſatis expenſum. Quamobrem cum ab obligatione naturali, qua tenemur ad quælibet officia (§. 57.), nemo liberari poſſit (§. 42.), ac inprimis etiam quilibet omne damnum a ſe avertere de-

debeat (§. 269.); *nemo quicquam facere nec quicquam promittere debet absque animo deliberato.* Ceterum facile patet ex natura promiſſionis, *promiſſorem expendere debere, num re, quam dare promittit, ipſemet indigeat, & num tunc, quando facere promittit, ſibi vacaturum, & num hoc dando, vel faciendo promiſſario deſit officio cuidam erga ſeipſum, vel erga alios.* Immo ex modo dicta ratione, cur nil faciendum absque animo deliberato, *nec promiſſio acceptanda absque animo deliberato.* Et haud difficulter intelligitur, *promiſſarium perpendere debere, num eo, quod promittitur, indigeat, & annon alius eodem magis habeat opus, an nonniſi incommodo ſuo hoc præſtare poſſit promiſſor, & num in acceptando forſan deſis officio cuidam erga te, vel erga alios.*

§. 387.

Quinam promittere non poſſint.

Quoniam animus deliberatus non cadit in furioſos durante furore; amentes, infantes, ſumme ebrios, delirantes, nec eos, quorum judicium propter ætatem imbecille eſt (§. 386.); *omnes hos valide promittere non poſſe patet* (§. *cit.*).

§. 388.

§. 388.

De promiſſis ſervandis.

Promiſſum ſervare dicitur, qui dat, vel facit, quod ſe daturum, vel facturum promiſit. Cum promiſſor promiſſario perfecte ſe obliget (§ 380.), & jus perfectum ad id, quod promiſſum, acquirat promiſſarius (§. 97.), invito auferri neſcium (§. 100.); *promiſſa ſervanda ſunt.*

§. 389.

De fide.

Fides dicitur conſtantia voluntatis alteri verbis declaratæ de eo, quod facere, vel dare velimus. *Fides* igitur *ſupponit, ut moraliter vera loquaris, aut moraliter falſa dicta mutato animo in moraliter vera vertas.* Hinc *fidem dare* dicitur, qui affirmat ſe præſtiturum, quod ſe præſtare velle dicit, conſequenter alterum certum eſſe jubet de perſeverantia in præſenti voluntate. Unde conficitur, *pollicitatorem fidem dare ei, cui fit pollicitatio* (§. 382.). *Fidem fallere* dicitur, qui non præſtat, quod ſe præſtiturum dixit. *Fidem* denique *alterius adſtringit*, qui eum ſibi obligat ad fidem ſervandam. Atque hinc patet, *fidem datam eſſe ſervandam*, con-

conſequenter *non fallendam, & pollicitatorem fidem fallere, ſi non præſtat, quæ pollicitus.* Liquet porro, *qui promiſſa ſervat, eum quoque ſervare fidem, qui non ſervat, fidem fallere*, atque *promiſſarium acceptando fidem promiſſoris ſibi adſtringere* (§. 378. 379.). Denique non minus manifeſtum eſt, *qui nude aſſerit ſibi eſſe animum aliquid præſtandi, fidem ſuam non dare* (§. 383.), conſequenter *nec fallere, ſi non præſtat, quod ſe præſtare velle dixit.*

§. 390.

De perfidia.

Perfidus dicitur, qui contrarium ejus facit, ad quod faciendum fidem ſuam adſtrinxit. *Quodſi* ergo *promiſſor contrarium eius facit, quod ſe facturum promiſit*, veluti ſi facit, quod ſe non facturum dixit, *perfidus eſt*: aſt *pollicitator in eodem caſu perfidus non eſt.*

§. 391.

De promiſſione ſub conditione turpi.

Cum ab obligatione naturali nemo liberari poſſit (§. 42.); *ſub conditione turpi nihil promittere licet* (§. 315.). Quoniam itaque hæc promiſſio valida non eſt, ex ea quoque jus nullum conſequitur promiſſarius, conſequenter *quod ſub conditione turbi promiſſum præ-*

præſtandum non eſt, etiamſi ea fuerit adimpleta.

§. 392.

De promiſſione ſub conditione impoſſibili.

Cumque condito impoſſibilis exiſtere nequeat; per ſe patet, *promiſſionem ſub conditione impoſſibili eſſe temerariam, nec juri naturæ convenire* (§. 360.).

§. 393.

Quid ſit promiſſio conditionata, in diem facta, pura.

Enimvero quia in promiſſione jus transfertur in promiſſarium (§. 379.); *promiſſor promittere poteſt, qua lege voluerit, & promiſſio fieri poteſt ſub conditione quacunque honeſta & in certum diem, non modo abſque ulla conditione & ſine tempore adjecto* (§. 314.). *Promiſſio* ſub conditione facta dicitur *conditionata*; ſi certum tempus adjicitur, ſeu id, quod promittitur, certo die præſtandum, *Promiſſio in diem facta*; quæ vero absque ulla conditione, nec tempore ullo adjecto fit, *promiſſio pura.*

§. 394.

De promiſſione ſub facto turpi tertii.

Quoniam factum turpe tertii reſpectu promiſſoris & promiſſarii conditio mere caſualis eſt, utpote ab utriusque voluntate prorſus independens; *promiſſio ſub facto turpi tertii facta*, cum nihil vitii in ſe habeat, *illicita non eſt.*

§. 395.

§. 395.

Cum promiſſarius non plus juris acquirere poſſit ex promiſſione, quam promiſſor in eum transferre voluit (§. 317.); *quod in diem promittitur, ſtatim debetur, ſed exigi nequit, niſi die elapſo.* Patet vero, cum conditio, quam certo extituram novimus, tempus deſignet, quo quid fieri debeat, *promiſſionem ſub conditione certo extitura factam æquipollere promiſſioni in diem factæ* (§. 393). Quoniam vero perinde eſt, ac ſi dies veniſſet, qui adventurus putatur, adventurus tamen non eſt, veluti ſi quid promittatur die trigeſima prima Aprilis præſtandum, cum error non contineat rationem promittendi; *quod promittitur in diem, qui adventurus putatur, adventurus tamen non eſt, præſtandum eo die elapſo, quem falſo deſignaſſe videtur promiſſor.* Nimirum ſupponimus ſerio rem agi, non jocari. *Promiſſionis in diem factæ effectus.*

§. 396.

Enimvero quia ſub conditione ſuſpenſiva promittens promiſſario obligatus eſſe non vult, niſi conditione exiſtente (§. 315.), per rationem eandem *Promiſſionis ſub conditione ſuſpenſiva effectus.*

dem (§. 317.); *quod ſub conditione ſuſpenſiva promittitur non debetur, niſi conditione exiſtente, ſi autem ea non exiſtit, evaneſcit.* Quoniam igitur jus ad id, quod promittitur, non ante acquirit promiſſarius, quam conditione exiſtente; *ex promiſſione conditionata nonniſi ſpem debitum iri habet promiſſarius, jus excitaturum, ſiquidem contingat conditionem exiſtere.* Utrum ſpes iſta jus ſit excitatura, nec ne, cum reſpectu noſtri ſaltem incertum ſit; ea perinde ac jus acquiſitum (§. 100.), *invito auferri nequit.* Patet idem etiam inde, quod promiſſor ſe obligaverit ad jus iſtud agnoſcendum, quod ſpem iſtam excitare continget; a qua obligatione ſeipſum liberare nequit (§. *cit.*)- Quia conditio poteſtativa ſuſpenſiva eſt, atque exiſtit, quando adimpletur (§. 315.); *quod promittitur ſub conditione poteſtativa non ante debetur, quam ubi ea fuerit adimpleta.*

§. 397.

Promiſſionis ſub conditione reſolu-

Similiter quia promittens ſub conditione reſolutiva, non diutius obligatus eſſe vult promiſſario ad præſtandum id,

id, ad quod ſe ipſi obligavit (§. 315.), conſequenter iſta conditione deſignatur tempus, quo jus promiſſarii durare debet (§. 97.); *quod ſub conditione reſolutiva promiſſum, deſinit deberi eadem exiſtente & jus promiſſarii expirat.* *tiva factæ effectus.*

§. 398.

Quod pure promittitur, ſtatim debetur & exigi poteſt: id quod ex ipſa definitione promiſſionis puræ ſtatim patet (§. 393.). Quamobrem cum die veniente inter promiſſionem puram & in diem factam, conditione autem exiſtente inter illam & conditionatam nulla amplius differentia exiſtat (§. *cit.*); *die veniente promiſſio in diem facta, & conditione exiſtente promiſſio conditionata in puram abit.* *Effectus promiſſionis puræ & quando in eam abeat conditionata & in diem facta.*

§. 399.

Si conditiones plures copulative adjiciantur promiſſioni, cum nonniſi omnibus ſimul exiſtentibus promiſſor obligatus eſſe velit; *quod promiſſum non ante debetur, quam omnes extare certum eſt* (§. 317.). Enimvero *ſi disjunctive adjiciantur*, cum promiſſor promiſſario obligatus eſſe velit, quacunque earum *De conditionibus pluribus promiſſioni adjectis.*

exiſtente; *exiſtente una quod promiſſum debetur, etiamſi ceteræ non ſint extituræ.*

§. 400.

De promiſſione & jure perſonali.

Perſonalis promiſſio eſt, quæ ad perſonam promiſſarii ita reſtringitur, ut promiſſor nemini niſi promiſſario obligatus eſſe velit. Confertur autem promiſſio in perſonam promiſſarii vel expreſſe, vel tacite, quando id ex materia promiſſi aliisque circumſtantiis colligitur. *Jus* vero *perſonale* vocatur, quod ad perſonam, cui competit, ita reſtringitur, ut ab ea in aliam tranſire non poſſit: ſicuti *perſonale* in genere appellatur, quod perſonae cuidam ita inhæret, ut ab ea in aliam nullo modo tranſire poſſit. Hinc conſequitur, *ex promiſſione perſonali promiſſarium non acquirere niſi jus perſonale, & jus perſonale cum perſona extingui*, atque *promiſſionem conditionatam evaneſcere, mortuo promiſſario, antequam conditio exiſtit* (§. 396.). Patet etiam, *ſi conditio poteſtativa fuerit perſonalis, adimpleri non poſſe, niſi a promiſſario ipſo.*

§. 401.

§. 401.

Promiſſio realis eſt, quæ perſonalis non eſt, habita nimirum in promittendo magis rei, quam perſonæ ratione. Quamobrem *ex promiſſione reali a promiſſario acquiritur* non jus perſonale, ſed *jus*, *quod etiam in alium tranſire poteſt* (§. 400.), & ſimiliter *ſpes debitum iri ex promiſſione conditionata realienata* (§. 396.) *in alium quoque transferri, aut transmitti poteſt.* *De promiſſione reali.*

§. 402.

Eodem ſenſu, quo jus perſonale & reale a ſe invicem diſtinguuntur, *obligationes* quoque aliæ ſunt *perſonales*, aliæ *reales.* Unde *obligationes perſonales non egrediuntur perſonam & cum ea extinguuntur; ſecus vero reales.* Atque hæc differentia attendenda eſt etiam in promiſſionibus, prouti vel perſonales, vel reales fuerint. *De obligatione perſonali & reali.*

§. 403.

Ad promiſſionem perficiendam requiritur ſufficiens declaratio voluntatis tam promiſſoris, quam promiſſarii (§. 379. 381.). Quamobrem cum *An promiſſio abſenti fieri poſſit.*

voluntas alteri declarari poſſit non modo verbis ore prolatis, verum etiam ſcriptis, immo etiam per alium; *promiſſio* quoque *fieri poteſt per epiſtolam, & per alium*, in utroque caſu *abſenti, & ab abſente per epiſtolam, vel per alium acceptari poteſt.*

§. 404.

De promiſſione modali.

Poteſt etiam in certum finem alteri quid promitti, nimirum ut ab eo quid fiat, vel præſtetur, & tum *Promiſſio ſub modo facta*, vel etiam *modalis* dicitur. Cumque *modus impleri* dicatur, quando hoc fit, quod ut fiat aliquid præſtatur, atque ante tibi præſtandum ſit, quod promittitur, ut hoc facias, quam facias, & acceptando promiſſum tu tantummodo te declares ad faciendum, ubi promiſſor quod promiſſum præſtiterit; *promiſſarius modum implere ante non tenetur, quam promiſſio adimpleta fuerit; ubi vero hæc adimpleta, ad implendum obligatur, &, niſi fecerit, quod ex promiſſione conſecutus, reſtituendum: id quod etiam fieri debere* patet, *ſi promiſſarius moriatur, antequam modum impleverit, ſub quo ipſi quid datum.*

§. 405.

§. 405.

Cauſam promiſſo dare dicitur, quod eſt ratio unica, cur quid promittatur, alias non permittendum. Quoniam, ſi error det cauſam promiſſo, promiſſio facta intelligitur ſub hac conditione, ſi verum ſit, quod per errorem pro vero ſumitur, conſequenter conditio, ſub qua facta promiſſio, non exiſtit; *promiſſio, cui error cauſam dedit, valida non eſt* (§. 396.). *Quodſi vero promiſſor fuerit negligens in veritate exploranda, aut in ſenſu ſuo exprimendo, & promiſſarius inde damnum paſſus ſit*, cum damnum culpa illius datum ſit (§. 21.); *id* utique *reſarciendum* (§. 270.). Ob eandem rationem, *ſi promiſſarius det cauſam errori, ſed non promiſſioni, & ex errore damnum aliquod facit promiſſor; eidem promiſſarius id reſtituere tenetur, etſi promiſſio ſit valida.* *De promiſſione errantis.*

§. 406.

Cum alteri injuriam faciat, qui ad promittendum eum vi, vel metu incuſſo adigit (§. 385.); *promiſſio vi vel metu extorta lege naturæ prohibita eſt* (§. 87.), conſequenter *invalida.* Quemadmodum res vi vel metu a prædone *De promiſſione vi, vel metu extorta.*

extorta domino reſtituenda (§. 264.); ita quoque promiſſum vi ac metu extortum præſtandum non eſt. Enimvero *ſi metu ab alio incuſſo permotus tibi, rei iſtius minime conſcio, quid promittam*, cum tuum non ſit judicium de eo, cur promittam (§. 78.), nulla ſane ratio eſt, cur, quod inter me & te geſtum, ſubſiſtere nequeat (§. 378. 389.); ac propterea *promiſſio valida eſt*. Quoniam tamen, *qui metum incuſſit*, in cauſa eſt, cur tibi promiſerim, alias non promiſſurus, conſequenter damnum dolo mihi dedit (§. 17.); *is idem mihi reſarcire tenetur* (§. 270.). Enimvero *ſi tu per alium mihi metum incutis, ut tibi quid promittam*, cum perinde ſit, ac ſi promiſſionem ipſemet metu extorſiſſes; *promiſſio invalida* eſt. Et quoniam *promiſſarius, ſi novit, promiſſorem metu ab alio incuſſo promittere, promiſſionem acceptare non debet*, acceptatione quippe repugnante obligationi damni ab aliis avertendi (§. 269.); conſequenter *promiſſio invalida*. Accedit, quod promiſſarius metum incuſſum ratihabendo velit promiſſionem vi extorqueri, ut non multum abſit ab eo,

eo, qui metum per alium incutit, ut promittatur.

§. 407.

Cum a voluntate promittentis unice dependeat, utrum promittere velit, nec ne (§. 385.), & vi libertatis naturalis nulli hominum rationem reddere tenetur, cur quid faciat (§. 78.); *promiſſio naturaliter non habere debet cauſam expreſſam*, ſcilicet cur promittat. *An promiſſio habere debeat cauſam expreſſam.*

§. 408.

Ob eandem rationem, *promiſſio ob cauſam ante debitam valida.* Dicitur nimirum *promitti ob cauſam ante debitam*, ſi cui ob id, ad quod præſtandum jam obligatur, aliquid promitto, veluti viatori aliquod munuſculum præter mercedem. Et quoniam quod ob cauſam ante debitam promittitur, cum ſit motivum diligentius præſtandi, quod præſtari debet, alterum obligat ad majorem diligentiam (§. 35. 21.); *promiſſio ob cauſam ante debitam temeraria non eſt* (§. 360.). *Promiſſio ob cauſam ante debitam.*

§. 409.

Similiter cum *onus promiſſioni adjicere* dicatur promiſſor, quando promittit ſub hac conditione, vel ſub hoc *De onere promiſſioni adjecto.*

modo, ut promiſſarius vicisſim tibi, vel alteri quid præſtet, & a promittentis voluntate dependeat, quomodo & ſub qua conditione, vel ſub quo modo promittere velit (§. 393. 404.); *promiſſor pro arbitrio onus promisſioni adjicere poteſt, ſive per modum conditionis, ſive per modum modi.*

§. 410.

De pœna promiſſioni adjecta.

Aſt *pœna adjici* dicitur *promiſſo*, ſi promiſſor declarat ſe hoc daturum, vel facturum, niſi ſteterit promiſſo. Et tum *promisſio pœnalis* vocatur; quod vero pœnæ nomine promittitur *promiſſum pœnale.* Patet vero, ut ante, *pœnam poſſe adjici promiſſo*; cum ſcilicet id dependeat a libera promiſſoris & promiſſarii voluntate (§. 393. 381.). Poteſt autem pœna triplici modo adjici, vel ut optio ſit promiſſarii, an velit exigere pœnam, an promiſſorem adigere ad implendum promiſſum, vel ut pœna præſtita ceſſet promisſio, vel denique ut præſtita pœna promiſſor nihilominus maneat obligatus ad præſtandum promiſſum.

§. 411.

§. 411.

De promiſſione ejus, quod vires noſtras tranſcendit.

Impoſsibile eſt, ut faciamus, quod vires noſtras tranſcendit. *Promiſsio* igitur *ejus, quod vires noſtras tranſcendit, invalida eſt* (§. 380. 37.).

§. 412.

De promiſſione rei alienæ.

Et quoniam nemo rem alienam alteri poteſt dare (§. 258.), promiſsio vero ad dandum obligat (§. 388.); *nemo rem alienam promittere poteſt.* Enimvero *ſi quis promittit, quod ſuum fieri poteſt, vel quod ſuum fieri poſſe putat, quia ſuum fieri poteſt, vel fieri poſſe putat*, cum in priori caſu ſufficienter indicet, ſe curaturum, ut ſuum fiat, in poſteriori autem ſe impenſas facere velle, ut ſuum fiat; *in caſu priori operam dare tenetur, ut ſuum fiat, in poſteriori autem ad tantundem obligatur, quantum impendendum fuiſſet, ut ſuum fieret, ſiquidem fieri nequit* (§. 318.). Per ſe autem patet, *ſi rem, quam noſtram fieri poſſe putamus, alteri promittimus, ſi ea noſtra fiet*, promiſsionem eſſe conditionatam (§. 393.), conſequenter *ubi fruſtra data fuerit opera, ut noſtra fiat, promiſſario ad nihil tenemur* (§. 396.).

§. 413.

De rei promiſſæ alienatione.

Cum promiſſa ſint ſervanda (§. 388.) ſervari autem non poſſit promiſſum, ſi res promiſſa alienatur (§. *cit.* & §. 257.); *promiſſor naturaliter obligatus rem promiſſam non alienare.* Quoniam tamen in promiſſione non transfertur dominium rei promiſſæ, ſed ſaltem jus ad eam (§. 335.); *alienatio a promiſſore facta valida eſt* (§. 257.): ſed quia is tibi invito jus ad rem inquiſitum auferre nequit (§. 100.); *tibi competit jus alienationem impediendi, ſi noris, promiſſorem rem promiſſam alienare velle.* Ex adverſo autem patet, *alienationem eſſe invalidam, ſi promiſſor declaraverit, ſibi ademtum eſſe debere jus alienandi;* cum tunc non amplius idem habere intelligatur.

§. 414.

De lucro.

Lucrum dicitur res, quæ bonis noſtris ſuperaccedit, iisdem non deminutis, ſeu qua fimus locupleriores. *Ceſſare* dicitur, ſi, quando id obtinere poteramus, impedimur, quo minus obtineamus. *Lucrum* autem *certum* vocatur, quando certo conſtat nos id obtinere poſſe, ſeu obtenturos eſſe; *incer-*

certum vero in caſu oppoſito. *Lucri* vero *certi quantitas incerta eſſe poteſt.* Patet igitur, *lucrum certum eſſe rem in dominio noſtro extituram*, conſequenter *qui lucrum certum ceſſare facit, is impedit, quo minus res tua fiat, quæ alias fieri poterat*, conſequenter *damnum dat* (§. 269.), atque ideo *reſarcire tenetur* (§. 270.).

§. 415.

Damnum emergens & lucrum ceſſans communi nomine dicuntur *id, quod intereſt.* Quoniam tam damnum datum (§. 270.), quam lucrum ceſſans dolo vel culpa noſtra reſarciendum (§. 414.); *ſi obfactum quoddam vel nonfactum doloſum, aut culpoſum tuum alter damnum incurrat, aut lucrum ejus ceſſet, ad id, quod intereſt, teneris.* Præſtando id, quod intereſt, alter reſtituitur in eum ſtatum, quo perinde eſt, ac ſi feciſſes, vel etiam dediſſes, quod non feciſti, vel non dediſti, & contra. Cum autem nemo efficere debeat, ut alter minus habeat, quam habere debebat (§. 270.); *ſi quis propterea minus habet, quam habere debet,* *De eo, quod intereſt.*

vel

vel poterat, quod obligationi tuæ non ſatisfeciſti, ad id, quòd intereſt, teneris.

§. 416.

Quando promiſſor teneatur ad id, quod intereſt.

Quodſi ergo *promiſſione non impleta lucrum promiſſarii quoddam ceſſet, aut damnum quoddam emergat*, veluti quando res promiſſa voluntate, vel culpa tua fit aliena; *ad id, quod intereſt, teneris.*

§. 417.

De mora.

Mora eſt dilatio ejus, quod fieri debet, ultra tempus, quo fieri debebat. Unde *in mora eſſe* dicitur, qui, quod certo tempore facere poteſt, ac debet, non facit.

§. 418.

De moræ imputatione & purgatione.

Impedimentum inevitabile dicitur; ſi in cauſa non es, cur tibi objiciatur, ſeu quod, ne ſeſe offerat, nullo modo efficere potuiſti. Vocatur autem *inſuperabile*, quod oblatum tollere minime potes. *Quodſi mora debetur impedimento inevitabili & inſuperabili, ea tibi imputari nequit: ſi autem tale impedimentum non adſit, aut alterutrum ſaltem obtineat, mora imputatur* (§. 3.). Quamobrem cum *de mora ſe purgare* dicatur, qui demonſtrat, ſe in mora non

non esse; *de mora se purgaturus ostendere debet, se ob impedimentum inevitabile ac insuperabile facere non potuisse, quod facere debebat.*

§. 419.

Quoniam, qui nunc præstare obligatur, præstationem differendi jus minime habet, id quod per naturam obligationis patet (§. 37.); *nemo* quoque *in mora esse debet*, consequenter *si ex mora damnum quoddam emergat ei, cui ad præstandum quis obligatus est, aut lucrum ejus cesset; qui in mora est, ad id, quod interest, tenetur* (§. 415.). *Interesse moræ.*

§. 420.

Si res promissa casu interit, quem nulla tua culpa præcessit, cum interitus tibi imputari nequeat (§. 17.); *nec promissario teneris ad id, quod interest, & promissio evanescit.* Enimvero *si dolo vel culpa tua res promissa intereat*, cum id tibi imputandum sit (§. 17.); *promissario teneris ad id, quod interest* (§. 415.). Quamobrem *si tibi promittantur res nondum existentes, sed extituræ*, veluti fructus futuræ æstatis; *si nullas extare casu contingat, nihil debetur.* Patet etiam inde, promissioni rerum *De re promissa intercunte.*

rum futurarum tacitam ſubeſſe conditionem: ſi quæ futura ſint; vel, quod eodem redit, tacitam hanc exceptionem: niſi omnino nullæ extituræ ſint.

§. 421.

De eadem re bis promiſſa.

Si quis eandem rem, quam tibi promiſit, denuo promittat alteri, cum jus ad eandem tibi ex promiſſione acquiſitum auferre nequeat (§. 379. 100.); *promiſſio poſterior non valet, ſed prior ſubſiſtit.* Enimvero cum nihil obſtet, quo minus bis promittas, quod bis præſtari poteſt; *ſi quod bis promittitur, bis, præſtari poſſit, promiſſio utraque valet.*

§. 422.

In ſolidum teneri, quid ſit.

In ſolidum teneri dicitur, qui quod pluribus præſtandum eſt, vel a pluribus, totum uni præſtare tenetur, vel ſolus. Id obtinere poteſt, vel ſi quid pluribus conjunctim promittitur, vel ſi plures uni idem promittunt.

§. 423.

De eadem re pluribus conjunctim promiſſa.

Cum a promiſſoris voluntate pendeat, quomodo promittere velit (§. 393.); *ſi quis unam eandemque rem pluribus conjunctim uno actu promittit, in ipſius arbi-*

arbitrio poſitum eſt, num ſingulis in ſolidum teneri velit, an nolit, conſequenter *dum promittit, quid velit, ſufficienter indicare debet* (§. 318.): *ſi neutrum ſufficienter indicet, libertati ſuæ hoc relictum eſſe voluit* (§. 78.). Enimvero *ſi, qui rem unam pluribus conjunctim promittit, ſingulis in ſolidum tenetur*, cum res nonniſi ſemel debeatur; *ſi uni dedit, ceteris ad nihil tenetur*: quoniam tamen omnibus conjunctim debetur; *qui totam accepit, ceteris pro rata tenetur.* Et quia uni totam dare tenetur; *quilibet eorum, quibus ea conjunctim promiſſa eſt, ceteris inſciis, immo invitis exigere poteſt.*

§. 424.

De duobus vel pluribus reis.

Si duo, vel plures ſimul eandem rem promittant uni, vel pluribus conjunctim, ita ut ſinguli teneri velint in ſolidum, dicuntur *Correi promittendi*; & quatenus eandem rem uni, vel pluribus in ſolidum debent, *Correi debendi.* Similiter ſi pluribus conjunctim promittitur res eadem, ita ut ſingulis in ſolidum teneatur promiſſor, qui ita ſibi promitti itipulati ſunt, *Correi ſtipulandi*; aut ubi hoc modo pluribus conjunctim

junctim ultro eadem res promiſſa, vel ex alia cauſa jisdem debetur, hi *Correi credendi* appellantur. Cum res promiſſa nonniſi ſemel debeatur; *ſi correorum debendi unus promisſionem adimplet, vel debitum ſolvit, ceteros correos ab obligatione liberat.* Idem intelligitur de reo promittendi, vel debendi, ſi correorum ſtipulandi unus accipit, quod promiſſum, ob rationem eandem. Immo quia ſinguli correi rem nonniſi ſemel dandam totam dare tenentur (§. 422.); *a correorum quocunque, prouti viſum fuerit, rem totam exigere potes, quo facto ceteri liberantur*, prouti jam vidimus. Cum vero omnes conjunctim debeant rem ſemel dandam; *ſi totam ab uno conſequi non potes, partem reſiduam ab altero exigere licet*, quippe qui non ante liberatur, quam re tota data, (*per demonſtrata*).

§. 425.

Num acceptatio innotescere debeat promissori, ut promiſſio ſit valida.

Promiſſor promittere poteſt, quacunque lege voluerit (§. 393.), nec ultra voluntatem ipſius jus aliquod acquiri poteſt a promiſſario (§. 317.). Quare *ſi promittens abſenti velit, ut valeat promiſsio, ſi accptetur; ſtatim valet, quampri-*

primum acceptata fuit, quamvis acceptatio nondum innotuerit promiſſori: quodſi vero nolit promiſſionem valere, niſi quando acceptatam intellexerit, non ante valet, quam acceptatio ipſi innotuerit. Quamobrem *ſi moriatur promiſſor, antequam acceptatio ipſi innotuerit; in caſu priori valet promiſſio, in caſu poſteriori non valet.* Ob rationem eandem *acceptatio fieri poteſt poſt mortem promiſſoris, ſi is velit, ut promiſſio etiam poſt mortem acceptari poſſit, vel etiam quod datur* (§. 314.). Quæritur vero, quid in caſu dubio ſit præſumendum, quando ſcilicet voluntatem ſuam non ſatis declaravit promiſſor. Cum acceptatione promiſſio fiat valida (§. 381.), nulla ſane ratio eſt, cur eam valere demum velit, ubi acceptationem intellexerit, quando eandem facile præſumit: adeſt vero ratio, cur velis, quando de acceptatione non ſine ratione dubitat. Quamobrem *ſi promiſſor acceptationem præſumit, velle intelligitur, ut valeat promiſſio, quando acceptata fuerit: in caſu oppoſito autem, ſi acceptatam intellexerit.* Quamobrem *promiſſio priori modo intelligitur, quæ mere liberalis eſt: poſte-*

riori autem modo, quæ oneroſa eſt. Dicitur autem *promiſſio mere liberalis*, ſi promiſſarius nihil viciſſim præſtare debet; *oneroſa* vero in caſu oppoſito.

§. 426.

De miniſtro promittendi & acceptandi.

Miniſter dicitur is, per quem voluntatem noſtram alteri ſignificamus. Unde *Miniſter promittendi* vocatur, per quem alteri quid promittimus, vel promiſſionem a nobis factam ſignificamus; & in genere *Miniſter obligationis contrahendæ*, per quem obligationem contrahi volumus ſive ex parte noſtri, ſive ex parte alterius, aut obligatio contrahenda ſignificatur; ac denique *Miniſter acceptandi*, quem noſtro nomine acceptare volumus, aut qui acceptationem factam a nobis ſignificat. Quoniam miniſter non ſuo nomine, nec ſuo jure agit, ſed ejus, a quo miniſter electus eſt; *in voluntate* quoque *ejus, qui miniſterio ipſius utitur, poſitum eſt, quantum juris in miniſtrum conferre velit* (§. 314.)

§. 427.

De revocatione promiſſi.

Quoniam absque acceptatione promiſſio non eſt valida (§. 381.); *quamdiu*

diu acceptata non fuit, revocari poteſt. Dicitur autem *promiſſio revocari*, ſi promiſſor declarat, ſe ex promiſſo teneri nolle. Unde patet, *ante acceptationem pœnitere licere.* Liquet porro, *promiſſionem revocari poſſe, antequam epiſtola, in qua ea fit, ad promiſſarium lata fuerit.* Immo *ſi promiſſio eo animo facta, ut non valeat, niſi quando acceptatam intellexeris* (§. 425.); *revocari poterit, quamdiu acceptatio non innotuerit.*

§. 428.

De tabellario epiſtolam perferente, in qua promittitur.

Cum tabellarii opera non alio fine utatur promiſſor, quam ut epiſtola ad promiſſarium perferatur, ac ideo perinde ſit, ſive tabellarius ipſe, ſive alius eandem perferat; *ſi tabellario mortuo epiſtolam, in qua fit promiſſio, alius perfert, valide acceptatur: revocari tamen poteſt, quamdiu epiſtola ab alio non fuerit promiſſario reddita.* Jus hoc revocandi cum promiſſori auferretur, quod tamen fieri nequit (§. 74.), ſi acceptatio valeret, epiſtola, qua voluntatem ſuam promiſſario declarare voluit promiſſor, nondum perlata, ſed argumento eius ex relatione alterius cognito; *epi-*

ſtola nondum perlata acceptatio fieri ne quit, argumento ejus ex relatione alterius cognito. Quamobrem *ſi epiſtola intercidat, promisſio nulla eſt*, conſequenter *ſi promiſſor in animo promittendi perſeveret, renovanda alio quocunque, quo placuerit, modo.*

§. 429.

De miniſtro promiſſionem ſignificante.

Miniſter, qui promisſionem ſignificare debet, fungitur vice epiſtolæ. *Quodſi* ergo is *moritur, antequam promisſionem ſignificare potuerit, ea nulla eſt:* & cum revocari poſſit promiſſio, antequam epiſtola reddita fuerit, conſequenter acceptatio fieri nequeat, etiamſi facta revocatione reddatur; *inſcio* quoque *miniſtro promisſio revocari poteſt* (§. 428.).

§. 430.

De miniſtro alterius nomine promittente.

Enimvero *ſi miniſter tuo nomine promittere debeat*, cum tamdiu jure tuo, quod in ipſum contuliſti, promittat, quamdiu a te revocatum non fuerit; *promisſio ipſo inſcio revocari nequit*, conſequenter *valida etiam poſt revocationem facta, antequam hæc ipſo innotuerit.* Ceterum cum tuo nomine promittere non poſſit, ſi moriatur; *ipſo mor-*

mortuo promiſſio nulla. Et quoniam tamdiu per alium facere potes, quamdiu quid ipſe facere potes; *ſi moriaris antequam tuo nomine miniſter promiſerit, promiſſio ab eo poſt mortem tuam facta nulla eſt*, utpote nullo jure facta.

§. 431.

De morte promiſſoris, antequam promiſſio ſignificata.

Quoniam acceptatio poſt mortem promiſſoris fieri nequit, niſi is expreſſe voluerit, ut poſt mortem promiſſum acceptari poſſit (§. 425. 318.); *ſi promiſſor moriatur, antequam epiſtola ad eum perlata fuerit, vel miniſter eam ſignificaverit, promiſſio acceptari*, conſequenter *valida fieri nequit* (§. 381.).

§. 432.

De acceptatione in literis, vel per miniſtrum, quæ promiſſionem præcedit.

Quia perinde eſt, ſive quid per te, ſive per alium facias; *acceptatio per miniſtrum fieri poteſt*, cumque perinde ſit, quomodo animum acceptandi alteri declares, *eadem ſignificari poteſt cum per epiſtolam, tum per miniſtrum.* Quoniam acceptatio præcedere po eſt (§. 319.); *ſi a me petieris, ut tibi quid promittam, promiſſio ſtatim valida*, conſequen-

quenter *ſubſiſtit*, *etiamſi literæ demum poſt mortem meam ad te perferuntur*; utpote ante mortem perfecta. Enimvero cum acceptatio a te facta intelligi nequit, niſi facta promiſſione, hæc autem facta non intelligitur, niſi literis ad te perlatis; *quamdiu literæ ad te perlatæ non fuerint, promiſſio revocari poteſt.* Nimirum ſcripta epiſtola promiſſio revocabiliter facta, quæ morte promiſſoris efficitur irrevocabilis. Facile patet, *eadem valere de miniſtro acceptandi*, utpote qui fungitur vice epiſtolæ.

§. 433.

Promiſſio mihi de tibi præſtando facta.

Si quis mihi promittit, ſe tibi quid præſtiturum, & ego accepto, is in me transfert jus ipſum compellendi, ut præſtet, ſi & tu acceptes (§. 361.). Quoniam vero ſine acceptatione tua tibi jus nullum quæſitum (§. 381.), jus autem in me translatum mihi auferri nequit (§. 100.), idem tamen remittere poſſum (§. 342.); *ante acceptationem tuam promiſſio revocari nequit, ego tamen eam remittere poſſum.* Cumque velim, ut valeat promiſſio, *quando tibi eam ſignifico*; tacite ſaltem tibi promitto, ut, ſi

acce-

acceptes, ego efficere velim, ut promissio adimpleatur, consequenter *acceptatione tua tibi obligor ad efficiendum, ut promissio impleatur* (§. 380.), *aut jus meum promissorem compellendi, ut impleat, tibi cedendum* (§. 338. 342.).

§. 434.

De acceptatione pro tertio facta.

Qui non electus est minister, ut acceptet, cum jus nomine alterius acceptandi non habeat, alterius quoque nomine acceptare nequit. *Quodsi* ergo te *præsente tertio absenti promitto, nec tu electus es minister acceptandi, acceptatio tua nulla est, nec ex promissione teneor alteri* (§. 381.). *Quodsi velim, ut tu ejus nomine acceptes*; eo ipso declaro, me acceptationem tuam pro acceptatione alterius habiturum, si is velit, consequenter *promissio a me revocari nequit.* Sed quoniam validitas promissionis non a tua, sed ejus voluntate dependet, in cujus personam collata; *tu medio tempore eam remittere non potes*, jure nullo ex promisso tibi quæsito, quod remittere posses.

§. 435.

Quando onus in commodum tertii adjectum revocabile

Si onus in commodum tertii adjicitur promisſioni, cum jus nullum ſi tertio, antequam acceptaverit (§. 316.), & onus adjiciatur vel tanquam conditio, vel tanquam modus; quamdiu id a tertio acceptatum non fuit, in tua voluntate poſitum eſt, utrum id remittere velis, nec ne (§. 342.), promiſſione conditionata, vel modali in puram converſa (§. 393. 404), conſequenter *ante acceptationem a tertio factam onus revocabile.*

§. 436.

Si promiſſione invalida ſtare velit promiſſor.

Si promisſio fuerit invalida, eadem tamen ſtare velit promiſſor, cum a voluntate ipſius dependeat, utrum quid præſtare alteri velit, nec ne (§. 314. 328.), vel etiam promittere (§. 385.); *vel præſtare debet, quod promiſſum eſt, vel nova promisſione opus eſt, quæ*, quia nova eſt, *alia quacunque lege fieri poteſt, quam anterior fuerat* (§. 393.).

§. 437.

De conventione.

Conventio eſt actus, quo duo vel plures idem decernunt, ſeu in idem agen-

agendum, aut non agendum conſentiunt. Quamobrem cum nemo ſeſe alteri perfecte obligare poſſit, niſi promittendo (§. 380.); *conventiones per ſe nullam producunt obligationem, ſed non obligant, niſi quatenus promiſſionem continent.*

§. 438.

De pactis.

Conventio, qua duo vel plures in eandem, vel easdem promiſſiones conſentiunt, *Pactum*, ſive *Pactio* appellatur. Quamobrem cum promiſſa ſint ſervanda (§. 388.); *pacta* quoque *ſervanda ſunt.* Quoniam itaque pacta omnem vim obligandi a promiſſione habent (§. 380.); *quæ de promiſſione demonſtrata ſunt, ad pacta etiam applicanda.*

§. 439.

De pacto expreſſo & tacito.

Pactum expreſſum dicitur, quod perficitur conſenſu expreſſo; *tacitum* vero, quod tacito. Et *pactis expreſſis tacite inſunt, quæ ex iis, quæ expreſſe dicuntur, per neceſſariam conſequentiam fluunt* (§. 27.), *Conditio autem per ſe ineſſe* dicitur *pacto, vel promiſſioni*, ſi ſine ea præſtatio ejus, quod promiſſum, concipi nequit, veluti ſi dico: dabo tibi

ſumtus ad gradum doctoratus obtinendum, & *quæ per ſe pacto vel promiſſioni ineſt conditio, pro expreſſe adjecta habenda.*

§. 440.

De pacto temporario & æterno.

Pactum temporarium dicitur, cujus duratio ad certum tempus reſtringitur; *æternum* vero, cujus duratio perpetua eſſe debet, hoc eſt, quamdiu, exiſtunt perſonæ, quæ ex eodem jus aliquod quæſitum habent. Quoniam *pacta temporaria non minus, quam æterna* ad perſonas paciſcentium reſtringi repugnat; *utraque non perſonalia, ſed realia ſunt* (§. 401.); *temporaria* vero *non amplius obligant, elapſo tempore, ad quod reſtringitur eorum duratio* (§. 317.).

§. 441.

De renovatione pacti.

Pactum renovari dicitur, ſi paciſcentes inter ſe conveniant, quod idem ultra terminum, qui ipſi præfixus fuerat, per certum temporis intervallum adhuc continuari debeat. *Quodſi* ergo *pactum temporarium termino ad quem veniente non exſpirare debeat* (§. 440.); *renovandum eſt.* Aſt quia non idem pactum continuatur, ſi quoad præſtationes quid immutetur, ſed novum initur; *in renovatione*

vatione quoad præstationes nihil immutandum. Facile autem patet, *a paciscentium voluntate unice dependere, utrum pactum renovare, an novum facere velint* (§. 393.). Cum paciscentes in renovatione in continuationem consentire debeant (§. 437.): tacite vero in eam consentiat, qui quid ab altero contrahentium pacto temporario finito fieri patitur, quod nonnisi vi ejusdem fieri potuerit (§. 27.); *pactum tacite renovatur, si quid ab uno contrahentium pacto finito fiat, quod nonnisi vi ejusdem fieri poterat, altero conscio, nec contradicente, vel si id approbet, veluti accipiendo, quod nonnisi ex pacto dari poterat.* Quoniam vero in tacita renovatione non exprimitur tempus, ad quod pactum continuari debeat; *ad tantum tempus renovatum intelligitur, ad quantum duratio in pacto fuerat expressa.* Enimvero *si initio statim conveniatur, pactum ultra suum terminum continuari debere, nisi statuto tempore significetur ab alterutra parte, quod eodem non amplius teneri velit; pactum vigore primæ conventionis subsistit, donec dissolvatur* (§. 438.), consequenter *non renovatur* (*vi §. præs.*).

§. 442.

§. 442.

Quando a pacto diſcedere liceat.

A pacto diſcedere dicitur, qui præſtare id non vult, ad quod præſtandum ex pacto obligatur. Quamobrem cum *præſtationes* ſint *mutuæ*, ſi quid unus alteri præſtet, ac ideo viciſſim alter ipſi quid præſtare debeat, conſequenter *præſtationum mutuarum una ſupponat alteram tanquam conditionem poteſtativam* (§. 315.); *ſi unus paciſcentium præſtare nolit, quod debet*, ſeu *a pacto diſcedit*, cum ne tu obligeris ad præſtandum, quod debes (§. 396.), *tibi ab eodem quoque diſcedere licet.* Quoniam tamen alter obligatur ad pactum ſervandum (§. 438.), & inde tibi jus eſt ad ſervandum alterum adigendi, ſi nolit (§. 379.), tibi invito non auferendum (§. 100.); *ſi diſcedere nolis, tibi adhuc integrum eſt eum vi adigere ad præſtandum id, quod ex pacto debitum.* Aſt quia diſcedendi jus habes, (*per demonſtrata*); *ſi diſcedis, quia alter diſcesſit prior, fidem non fallis* (§. 389.). Et cum jam in arbitrio tuo poſitum ſit, utrum pactum continuare velis, nec ne; *ſi qui prior diſcesſit, pœnitentia ductus id continuare velit, tu id acceptare non teneris.* Quoniam vero ratio,

ratio, cur a pacto diſcedere licet, ceſſat, *ſi quis fidem prior fefellit in pacto alio; non licet tibi propterea diſcedere ab alio.*

§. 443.

Si, dum a pacto diſceditur, ex eo jam aliquid fuerit præſtitum.

Quodſi alter a pacto diſcedit, ubi eidem jam aliquid præſtiti, cum dolo mihi daretur damnum, ſi ejus jacturam facere tenerer (§. 17. 269.); *a pacto etiam diſcedenti quod datum, aut æſtimatio ejus reſtitui debet* (§. 270.). Ex adverſo autem, *ſi quid alter jam præſtitit mihi, dum a pacto diſcedit*, cum damnum incurrat ſua culpa, nec ego ipſi me obligaverim ad quid præſtandum, niſi totum, quod promiſit, præſtetur; *ego ipſi nihil reſtituere teneor*: pœnam dat perfidiæ ſuæ (§. 390.). *Quodſi* vero *ego totum præſtiti, quod ex pacto præſtare tenebar*, cum ex parte mea pactum ſit adimpletum, nec mihi amplius ab eo diſcedere detur (§. 442.); *ad pactum* quoque *implendum alterum ut compellam, neceſſe eſt, niſi remittendo jus meum* (§. 337. 342.), *contentus eſſe velim, ut, quod præſtitum, reſtituatur.* Denique *ſi paria utrinque fuerint præſtita*, cum dici nequeat alter cum damno tuo a pacto recedere, ut aliquid tibi reſtituen-

ſtituendum ſit (§. 270.); *tibi* quoque *diſcedenti ad nihil tenetur.*

§. 444.

De diſſolutione pacti.

Pactum diſſolvi dicitur, ſi contrahentes ab obligatione, qua ſibi invicem tenentur ex pacto, liberantur. *Quodſi* ergo *diſſolvatur, antequam ex ea quicquam fuerit præſtitum, perinde eſt, ac ſi nunquam fuiſſet factum.* Quoniam quilibet jus ſuum remittere (§. 342.), conſequenter alterum ab obligatione ſua liberare poteſt (§. 337.); *mutuo diſſenſu pacta diſſolvi poſſunt.* Et quia pactum priſtinum ſubſiſtere nequit, ſi novum contrarium fiat; *pacto novo contrario priſtinum diſſolvitur*, mutuus nimirum diſſenſus, quo priſtinum diſſolvitur, ineſt conſenſui mutuo, quo novum perficitur (§. 438.), per ſe.

§. 445.

De pacto in ſcripturam redigendo.

Cum pacta perficiantur mutuo conſenſu (§. 438.); *quamprimum utraque pars conſenſum ſuum declaravit, pactum validum eſt*, conſequenter *naturaliter valet, antequam in ſcripturam redigatur.* Nimirum in ſcripturam redigitur pactum non validitatis, ſed probationis cau-

cauſa, ejus nimirum, quod in eodem promiſſum eſt, ſeu de quo conventum eſt. Quoniam vero a voluntate paciſcentium dependet, quandonam conſenſus ipſorum immotus intelligi debeat; inter eos *convenìri poteſt, ne valeat pactum, antequam fuerit in ſcripturam relatum & ſubſcriptum, aut etiam ſigillo munitum.*

§. 446.

Quoniam per juramentum te tantummodo obligas ad dicendum verum (§. 368.); *jurato promittens tantummodo probas, te habere animum præſtandi id, quod promittis, & in eo animo te perſeveraturum*, conſequenter *juramentum non novam producit obligationem aliquid præſtandi, ac propterea ſi ad actum non obligatorium accedit, eundem in obligatorium vertere nequit.* Quatenus tamen eodem fidem tuam fortius adſtringis (§. 389. 368.); *turpius habetur fidem juratam fallere, quam non juratam.* *De pacto jurato.*

§. 447.

Quoniam ex pacto acquiritur jus vi adigendi eum, qui ſervare non vult, ut præſtet id, de quo conventum fuit (§. 438. *De jure belli ex pacto enato.*

(§. 438. 379.), violenta vero juris ſui perſecutio bellum eſt (§. 98.); *homini competit jus belli adverſus eum, qui pactum ſervare non vult.* Quodſi pactum quis violat, conſequenter contrarium ejus facit, quod in pacto conventum; jus alterius perfectum ad id ex eodem acquiſitum violat (§. 97.), ac propterea eidem injuriam facit (§. 87.). Quoniam itaque injuria facta juſta cauſa belli eſt §. 98.); *pactorum violatio juſta belli cauſa eſt.*

CAPUT VIII.

DE

USUCAPIONE ET PRÆSCRIPTIONE.

§. 448.

Quando res aliena fiat poſſeſſoris.

Qui rem alienam poſſidet, eam occupavit (§. 200. 210.). Quamobrem *ſi dominus eam derelinquit, ea ſtatim fit poſſeſſoris* (§. 219.), conſequenter a domino vetere, qui dominus eſſe deſiit (§. 203.), *adverſus poſſeſſorem vindicari amplius nequit* (§. 262.). Patet itaque, in eo caſu dominium non acquiri per poſſeſſionem, ſed modo originario, ſcilicet occupatione (§. 210.).

§. 449.

§. 449.

Præsumtionis in negotiis humanis necessitas.

Cum negotia humana exitum habere debeant, & interſit generis humani, ut jura acquiſita & obligationes contractæ ſint certa; *quod in caſu dubio, quando certitudo haberi nequit, præſumitur, id in negotiis humanis contra eum pro vero habetur, contra quem fit præſumtio.* Sane quando pro vero habetur, quod quis ſufficienter indicat (§. 318.), etſi fieri poſſit eum mentiri (§. 351.), nonne præſumitur, eum verum dicere? Immo ſi jurato creditur, etſi fieri poſſit, eum pejerare (§. 371.), nonne præſumitur, eum non pejeraſſe? *In promiſſionibus* itaque, conſequenter *in pactis* (§. 438.) *præſumitur veritas dictorum, ſine qua nil valide promitti poterat.*

§. 450.

Dominii acquiſitio ex derelictione præſumta.

Inde vero jam ſequitur, *ut, ſi conſtare certo nequit, quando intererat ut conſtaret, num dominus rem ſuam dereliquerit, derelictio tamen præſumitur, quod eam dereliquerit; pro vero habendum ſit* (§. 449.), & per conſequens *res fiat poſſeſſoris* (§. 448), nimirum non quia poſſidet, ſed quia res poſſeſſa

pro re nullius habetur (§. 203.) & ab ipſo occupata (§. 448.).

§. 451.

Uſucapio quid ſit & quænam uſucapi poſſint.

Acquiſitio dominii ex derelictione præſumta dicitur *Uſucapio.* Quando vero in jure civili res uſucapi dicitur per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti: lege civili nonniſi determinatur modus derelictionem præſumendi, qui mere civilis eſt. Sane cum nemo in dubium revocare poſſit ſola poſſeſſione dominium non acquiri (§. 200.), nec tempori eſſe vim poſſeſſionem validam efficiendi ad dominium acquirendum; *poſſeſſio quantocunque tempore continuata non eſt modus naturalis acquirendi dominium.* Ceterum cum etiam res incorporales dominio ſubjici poſſint (§. 206.); *non minus res incorporales*, conſequenter *etiam jus ad rem* (§. 121. 335.), *quam corporales uſucapi poſſunt.*

§. 452.

De præſcriptione.

Præſcriptio eſt amiſſio juris proprii ex conſenſu præſumto. Quoniam itaque, qui rem dereliquiſſe præſumitur, dominium (§. 203.) & per conſequens

jus

jus vindicandi amisisse præsumendus (§. 262.); *si usucapitur, dominium & jus vindicandi præscribitur ei, qui fuerat dominus.* Equidem hodie præscriptio & usucapio promiscue usurpantur: consultius tamen est, ut a se invicem distinguantur in jure naturæ, præsertim cum distinctio etiam faciat ad intimius perspiciendum Jus Romanum. Ceterum *præscriptionem esse juris naturalis*, per rationem eandem patet, ob quam usucapionem huic juri vindicavimus (§. 449. *& seqq.*). Nec minus manifestum est, *qui alteri præscribit jus ad id, ad quod præstandum ipsi obligatus erat, eum ab obligatione sua liberari.*

§. 453.

De præsumtione.

Notandum vero hic est, cum præsumtio denotet collectionem probabilem rei dubiæ in casu singulari (§. 27.), ac ideo, *quod præsumitur, falsum esse possit; id pro vero tantum haberi, donec contrarium fuerit probatum.* Et quia nemo non probabilius agnoscit, id futurum, quod plerumque fit, quam quod rarius, nisi rationes peculiares in contrarium prostent; ideo *quod plerumque*

fit, id præſumitur, non vero *quod rarius, ubi nullæ peculiares rationes proſtant.* Dividitur autem præſumtio in abſolutam & conditionalem. *Præſumtio abſoluta* eſt, qua, quod præſumitur, id pro vero haberi lex jubet; aſt *conditionalis*, qua, quod præſumitur, tamdiu pro vero habendum, donec contrarium probetur. Præſumtio abſoluta coincidit cum ea, quæ ab interpretibus Juris civilis *Præſumtio juris & de jure* vocatur; conditionalis vero cum ea, quæ ab iisdem *Præſumtio juris* appellatur. Addunt equidem illi tertiam ſpeciem, quam *præſumtionem hominis* vocant, quæ fit ab homine, veluti a judice, ubi lex tale quid præſumi non ſtatuit. Cum *in Jure naturæ* probentur præſumtiones omnes rationi conſentaneæ; *præſumtio juris & præſumtio hominis differunt.* In eodem autem jure fundata eſt differentia inter præſumtionem juris & juris & de jure, nimirum ut aliquid, quod præſumitur, vel tamdiu pro vero habeatur, donec contrarium probetur, vel ut abſolute pro vero habeatur, qualis eſt qræſumtio veritatis dictorum ab eo,

eo, qui ad dicendum verum obligatur, inpromisſis (§. 449.).

§. 454.

Titulus juſtus eſt, qui infert nudam poſſibilitatem juris acquiſiti, veluti dominii, non vero ipſam actualem acquiſitionem, ut ſi quis rem emit, cum etiam a non-domino emere potuerit. Unde *Titulum juſtum habere* dicitur poſſeſſor, qui poſſeſsionem acquiſivit iſtiusmodi facto, quo dominium a domino transferri poſſe lex declarat. Factum hoc ſi fuerit verum, *Titulus verus* dicitur; ſi putas eſſe verum, cum non ſit, veluti ſi putas, rem tibi donatam eſſe, quæ non eſt, *Titulus putativus*; ſi vero factum quidem fuerit verum, in eo autem erres, quod tali facto jus tale acquiri poſsit, veluti rei amiſſæ inventione dominium, *Titulus falſus*. Hinc apparet, *titulum juſtum eſſe ſpeciem quandam tituli inter verum & falſum intermediam*. Habet nimirum aliquam tituli veri partem, quatenus factum quidem verum eſt, veluti quod rem emeris: nondum tamen conſtat, an reliqua adſint requiſita ad dominium transferendum, veluti quod emeris a domino. *De tituli diviſione.*

Ceterum titulus quoque dividitur *in lucrativum & oneroſum* quatenus lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, ad nihil vicisſim te obligat, vel ad quid vicisſim præſtandum.

§. 455.

Quomodo poſſeſſio b. f. acquiratur.

Cum, quod ordinarium eſt, præſumatur (§. 453.); *quilibet poſſeſſor præſumitur dominus rei, niſi proſtent rationes probabiles in contrarium, tantoque magis, ſi conſtet, eum juſtum titulum habere* (§. 454.). Hinc porro liquet, *qui rem a domino præſumto*, conſequenter *a poſſeſſore quocunque, cujus dominium cur ſit ſuſpectum, nullæ rationes probabiles proſtant, juſto titulo accepit, eum bona fide poſidere* (§. 201.).

§. 456.

De poſſeſſione juſta & injuſta.

Dicitur autem *Poſſeſſio juſta*, quæ & titulo juſto, & bona fide conſtat; ſi alterutrum deficit, *injuſta*. Exemplum in caſu poſteriori eſt, ſi noſti, te rem emiſſe a non-domino, vel ſi putas, rem amiſſam, quam inveniſti, eſſe tuam.

§. 457.

De certitudine dominiorum pro-

Quoniam damnum omne cum a nobis, tum ab aliis avertere debemus (§. 269.); *nemo negligens*, conſequenter

ter *quilibet diligens esse debet* (§. 21.) *in inquirendo in res suas, quæ forsan in alterius potestatem venerunt, nec non in jura sibi competentia, sibique cavere, ne inter res, quas possidet, reperiantur, quæ sunt alterius*, consequenter *operam dare, ut dominium earum rerum, quas possidet, sibi sit certum, & ne dominia aliorum maneant in incerto.* Quamobrem *lex naturæ hominibus* quoque *jus dat ad ea, sine quibus dominiorum certitudo obtineri nequit* (§. 46.). Inde autem simul intelligitur, *si quis novit rem suam ab alio possideri, nec eam derelinquere vult, eum tacere non debere.* *movenda.*

§. 458.

Quoniam, *qui scit rem esse suam, ea tamen facit, quæ facere non poterat, si eam suam esse vellet*, veluti si cum possessore de eadem contrahit tanquam de re aliena, cum ex hoc facto colligatur, quod eam suam esse nolit, seu tuam esse velit; *eam dereliquisse præsumitur* (§. 27. 203.). *Derelictionis ex facto positivo præsumtio.*

§. 459.

Si quis tacet, quando loqui poterat & debebat, cum non alio fine hoc facere videatur, quam quod idem velit, quod vult *De consensu ex silentio præsumto.*

vult alter, vel ceteri volunt, qui animi ſui ſententiam ſufficienter ſignificant; *is conſentire præſumitur* (§. 27.). Atque ideo patet, *ſilentium, ex quo præſumitur conſenſus, eſſe debere ſcientis ac volentis.*

§. 460.

Præſumtio derelictionis rei ex ſilentio.

Quamobrem cum tacere non debeat, qui novit, rem ſuam ab alio poſſideri, nec eam derelinquere vult (§. 457); *qui ſcit rem ſuam ab alio poſſideri, nec multo tempore contradicit, cum ratio nulla manifeſta appareat, cur ſilendum, is eam dereliquiſſe præſumitur* (§. 459.).

§. 461.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam vero in inquirendo in res ſuas, quæ forſan in alterius poteſtatem venerunt, quilibet diligens eſſe debet (§. 457.), & homines rerum ſuarum amantes eſſe conſtat; *ſi quis multo tempore rem alienam poſſidet, dominus noſſe præſumitur, quod eam poſſideat, niſi manifeſtæ rationes in contrarium praſtent, vel, ſi res mobiles fuerit, deſperare quod ad notitiam ſuam ſit perventurum, quinam poſſideat*, conſequenter *ex ſilentio diuturno rei derelictio præſumi-*

sumitur, nisi manifestæ prostent in contratium rationes (§. 460.).

§. 462.

Cum dominia rerum semper manerent in incerto, nisi præsumtio ista admittatur, quod per anteriora satis manifestum est; *præsumtio derelictionis rei adversus negligentem in inquirendo in res suas absoluta est, seu juris & de jure* (§. 453.). *Qualis ista præsumtio sit.*

§. 463.

Hinc porro conficitur, *usucapionem & præscriptionem esse juris naturalis* (§. 451. 452.). Juris nimirum civilis est, quod præsumtio derelictionis restringatur ad certum tempus. *Usucapio & præscriptio cujusnam juris.*

§. 464.

Quoniam vero, qui mala fide possidet, rem domino restituere tenetur (§. 201. 261.), consequenter restiturus scire potest, utrum dominus eam suam esse velit, an nolit cum derelictionis præsumtioni locus non sit (§. 203. 27.); *mala fides usucapioni & præscriptione semper obstat*, consequenter *ad usucapionem & præscriptionem toto tempore possessionis bona fides requiritur.* *De bona fide ad præscriptionem requisita.*

CAPUT IX.

DE

ACTIBUS MERE BENEFICIS IN PRÆSENS ABSOLUTIS.

§. 465.

De actu simplici & compoſito.

Omnes actus aliis utiles vel in dando, vel in faciendo conſiſtunt, quod per ſe patet. Dicuntur autem *Actus* iſti *ſimplices*, qui reſolvi nequeunt in plures, quorum unus absque altero, vel ceteris eſſe poteſt: aſt *compoſiti*, qui in plures reſolvi poſſunt, quorum unusquisque per ſe ſubſiſtere poteſt.

§. 466.

Actus beneficus quinam & quotuplex.

Vocatur autem *Actus beneficus*, ex quo unus tantummodo utilitatem percipit, alter vero nihil viciſſim accipit; isque *mere beneficus*, cui nulla adhæret obligatio perfecta; *obligatorius* autem, cui obligatio perfecta adhæret.

§. 467.

Actus permutatorii quinam & quotuplices.

Actus permutatorius dicitur, quo utraque pars ad aliquid dandum, vel faciendum adſtringitur. *In actibus* itaque *permutatoriis res & facta invicem permutantur*, nimirum res cum rebus, res cum factis & facta cum factis. Eſt autem

tem *actus* permutatorius vel *diremtorius*, qui separatam utriusque partis utilitatem respicit, pecularibus præstationibus obtinendam; *quo* adeo *adimpleto nihil negotii inter contrahentes amplius reliquum est*; vel *communicatorius*, in quo per præstationes communes intenditur communis quædam utilitas.

§. 468.

Cum in actibus permutatoriis, consequenter etiam in diremtoriis permutetur vel res cum re, vel res cum facto, vel factum cum facto, & in hisce spectetur separatim utriusque partis utilitas (§. 467.); *in actibus diremtoriis vel do ut des, vel do ut facias, vel facio ut facias.* Nimirum facio ut des per se nullam facit differentiam ab actu do ut facias. Quoniam vero dari possunt tam res incorporales, quam corporales; usus quoque tam nudus, quam cum fructu conjunctus dari potest; cumque pecunia fungatur vice omnium rerum, vi suo loco demonstrandorum, pecunia quoque. *Differentia actuum diremtoriorum.*

§. 469.

Quoniam *facta & res inter se communicare* *Differentia*

actuum communicatoriarum.

nicare dicuntur, qui eadem conferunt ad communem quandam utilitatem; *in actibus communicatoriis vel facta, vel res sive pecunia, vel inde res sive pecunia, inde facta communicantur.*

§. 470.

Beneficium, Benefactor & Beneficiarius.

Actus mere beneficus, qui in præsens absolvitur, seu quo statim do alteri, vel facio, dicitur *Beneficium*: ast qui in futurum prominet, seu quo me ad dandum vel faciendum alteri obligo, promissio liberalis est (§. 425.), seu beneficii promissio. Quamobrem cum *gratis dare vel facere* dicatur, qui pro eo, quod dat, vel facit nihil vicissim recipit: *beneficia dantur gratis*: & quia *gratuitum* dicitur quod gratis præstatur; *actus mere benefici gratuiti sunt.* Qui beneficium dat, *Benefactor*; qui accipit, *Beneficiarius* appellatur.

§. 471.

Beneficiorum materia.

Actus nostri non intelliguntur aliis utiles, nisi quatenus ad bonum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ qui conferunt, aut malum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ avertunt, vel auferunt. Quamobrem *actus omnis*,

omnis, quo ad bonum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ alterius gratis quid conferimus, aut malum quoddam avertimus, vel depellimus, beneficium est (§. 470.).

§. 472.

Qui beneficia dare debeat, quinam mereantur.

Quoniam homo quilibet alium quemcunque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est, & cavere ne alii in mala ipsis opposita incidant (§. 134.); *homines ad beneficia mutua sibi invicem naturaliter obligantur, quantum in potestate est, & beneficium merentur, qui eodem indigent, aut ipsi acquirere, aut facere nequeunt, quæ dat, aut facit benefactor* (§. 471.).

§. 473.

Quando beneficia non danda.

Cum *introductis dominiis* homines sibi invicem obligentur ad dandum, vel faciendum, prouti unusquisque re vel opera alterius indiget (§. 329.), consequenter quantum ego tibi obligor, tantum quoque tu mihi obligeris; *nemo alteri gratis dare, vel facere tenetur, si is vicissim dare, vel facere possit.* Et quia a domini voluntate dependet, num & quo-

quomodo dare (§. 314), vel facere velit (§. 225.); *a voluntate benefactoris dependet, num beneficium dare velit* (§. 470.), *nec ad dandum beneficium quis compelli potest.* Quodsi gratis non des, vel facias, dandum est ut det alter, dandum ut faciat, vel faciendum ut faciat. Atque hinc patet, *actus permutatorios dirimtorios naturaliter licitos esse* (§. 467. 468.). Quodsi vero nil gratis dandum, *in actibus permutatoriis dirimtoriis quantum unus præstat alteri, tantundem hic vicissim ipsi præstare tenetur.*

§. 474.

De animo grato & ingratitudine.

Quoniam homines ad mutua beneficia sibi invicem obligantur (§. 472.), & beneficium ab altero acceptum motivum est eidem vicissim benefaciendi (§. 73.); *beneficiarius obligatur ad benefaciendum benefactori, quia benefecit, natura* (§. 35.), consequenter *si actu non possit, saltem habere debet animum benefaciendi* (§. 37.). Quamobrem cum *beneficium reddere* dicatur, qui alteri beneficium præstat, quia accepit; *gratus* vero *animus*, qui ad beneficium reddendum dispositus est; *beneficiarius gratum erga benefactorem animum habere debet*, &

& quoniam *gratias agere* dicitur, qui gratum animum verbis, vel factis testatur, *gratias eidem agere*. Enimvero cum *ingratus* sit, qui animum gratum non habet, consequenter nec verbis, multo minus factis eundum declarat, immo contrarium prorsus facit; *ingratitudo lege naturali prohibita* (§. 51.).

§. 475.

Datio gratuita *Donatio* appellatur; quod vero gratis datur, *Donum*, sive *munus*. Qui donum dat, *Donans*, vel *Donator*, qui accipit, *Donatarius* appellatur. Cum in donatione transferatur dominium ejus, quod datur (§. 258.); *ad donationem requiritur acceptatio* (§. 316.), *& a donatoris voluntate dependet, num & quomodo, aut qua lege donare velit* (§. 314.), *neque* adeo *donatio habere debet causam expressam* (§. 78.). Patet vero, *quæ de datione demonstrata sunt, ea quoque ad donationem applicanda esse*, consequenter *etiam quæ de promissione demonstrata.* *De donatione.*

§. 476.

Cum donatio beneficium sit (§. 470. 475.); *donatarius ad gratias agendum* *De gratitudine donatarii.*

Dona-

Donatori & ad gratum animum obligatur (§. 474.): quoniam tamen id saltem officii est, cum ad idem donator sibi non obligaverit perfecte donatarium (§. 380.); *donatio* quoque *naturaliter ob ingratitudinem revocari nequit.*

§. 477.

De jure donandi interno. Quoniam dominus re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt (§. 202.); *eum* quoque *donator facere debet juris donandi usum, quem officia exigunt*; id quod tamen in validitate donationis non attendendum (§. 475.).

§. 478.

De pactis donationi adjectis. Cum donator lege quacunque donare possit, prouti scilicet ipsi visum fuerit (§. 475.); *donationi* quoque *pactum quodcunque licitum adjicere potest*, veluti *pactum non alienandi rem dono datam, pactum de revocanda donatione, item de jure ad præstationem quandam donatarium, vel ejus successorem compellendi.* Atque hæc *pacta donationi adjecta a donatario servanda* (§. 438.). Ceterum hinc liquet, *donationem* quoque *fieri posse ea lege, ut donator sibi reservet usumfructum*, consequen-

quenter, *tum rem donatam manere debere in potestate donatoris* (§. 200.)

§. 479.

Si donator donat ideo, quia moriturus est, consequenter vel cum expressa vel cum tacita reservatione donationem ante mortem revocandi, siquidem visum fuerit, *Donatio mortis causa* dicitur. Cum nos aliquando morituros certum sit, etsi incerta sit dies mortis; *mortis causa donare potest non modo qui infirma utitur valetudine, aut is, cui periculum mortis imminere videtur, verum etiam qui integra adhuc valetudine utitur.* Patet autem, *donationem mortis causa morte demum fieri irrevocabilem, & si quid mortis causa donatum a donatore alienetur, donationem ipso facto revocari.* *De donatione mortis causa.*

§. 480.

Opponitur donationi mortis causa *Donatio inter vivos*; quæ etiam simpliciter *Donatio* dicitur, quia irrevocabiliter donatur. *Donatio inter vivos.*

§. 481.

Cum donatio inter vivos statim sit valida (§. 480.), donatio autem mortis *De donatario præmoriente,*

tis causa ante mortem donatoris revocabilis non subsistat, antequam mortuus fuerit donator, nec ab eo revocata (§. 479.); *si donatarius præmoriatur, donatio mortis causa non subsistit, subsistit tamen donatio inter vivos, etsi res nondum tradita fuerit.*

§. 482.

De donatione remuneratoria.

Donatio remuneratoria dicitur, quæ fit ob bene merita a donatario in donantem profecta, vel beneficia ab eo in hunc collata. Dicitur autem *bene mereri* de aliquo, qui operam dat, ut ei quocunque modo prosit, vel agit, quod ad utilitatem vel jucunditatem facit. *Ad donationes remuneratorias, si in potestate sint, naturaliter obligamur*, cum eædem grato animo fiant (§. 474.), præsertim *si mortis causa fiunt* (§. 479.), atque *hæc non revocanda, nisi quando re donata indiges ad sublevandam vitæ tuæ ac tuorum necessitatem, utut in eo standum sit voluntate tua* (§. 479.).

§. 483.

De donatione reciproca.

Donatio reciproca dicitur, quæ fit sub hac conditione, ut tu mihi viciſſim rem aliam dones. *Æquipollet* itaque

dona-

donationi sub onere factæ (§. 409.). Cum vero donatio utraque sit datio gratuita (§. 475.); *in donatione reciproca nulla fit rerum æstimatio.*

§. 484.

Mortis causa capio dicitur acquisitio rei intuitu mortis alienæ, sed non ex bonis defuncti: sit ita quod *Julianus* JCtus l. 15. ff. *de mort. c. donat.* & *cap.* vocabulum in genere sumat, ut etiam comprehendat donationem mortis causa. Quamobrem *mortis causa capio est, si quid tibi dono intuitu mortis alterius*, veluti si tibi dono decem aureos, quod mihi nuncias mortem agnati mei, qui me hæredem instituit, vel inimici mei, qui nocere potuit: item *si tibi promitto rem quandam ex hæreditate acquisita*, cum, adita hæreditate, bona, quæ fuerunt defuncti, jam sint mea; *illius acquisitio mortis causa capio est.* *Mortis causa capio.*

§. 485.

Sicuti in genere *superfluum* dicitur id, sine quo finis, cujus gratia est, obtineri potest; ita respectu rerum, quas habemus, *superfluum* vocatur, quod ultra eas res habemus, quæ ad vitæ ne- *Superfluum quid sit.*

ceſſitatem, utilitatem, jucunditatem & decorem ſufficiunt.

§. 486.

De divitiis. Patrimonium, quod ſuperfluum continet, *Divitiarum* fert nomen. *Pro eo* igitur, *quod ſuperfluum eſt in patrimonio, gradus divitiarum major, vel minor eſt, & divitiæ æſtimandæ ſunt ex qualitate & conditione perſonæ.* Hinc *Dives* appellatur, cujus patrimonium ſuperfluum continet; *Opulentus* vero, cui magnæ ſunt divitiæ, ſeu qui omnium rerum affluentia abundat. *Dives* igitur *plus habet, quam quæ ad vitam commode, jucunde ac decore transigendam ſufficiunt* (§. 485.). Pro patrimonio, quod ultra id non continet, qud vitæ neceſſitati, commoditati, jucunditati & decori ſufficit, in egeſtate ſermonis Latini de qua conqueſti ſunt *Lucretius* lib. 1. v. 31. & *Plinius* lib. 4. epiſt. 17. vocabulum commodum ad deſignandum medium ſtatum inter divitias & paupertatem reperire non potui. Sermone patrio das Auskommen dicimus & quatenus diverſi dantur gradus reſpectu commoditatis, jucunditatis et decori, inter nöthiges

Aus-

Auskommen und gutes und reichliches Auskommen distinguimus.

§. 487.

Ex adverso *Pauperem* vocamus, cujus patrimonium nonnisi res necessarias continet; *Egenum* vero, in cujus patrimonio res etiam necessariæ deficiunt. Quodsi quis tanta rerum inopia laboret, ut desint ea, quæ extrema vitæ necessitas exigit, *Mendicus* est: quæ si sit temporaria, veluti si quis ægrotet, aut occasio labore suo aliquid acquirendi deficiat, *mendicitas temporaria* est. *De paupertate, egestate & mendicitate.*

§. 488.

Quod datur ad sublevandum extremam vitæ necessitatem, *Eleemosyna* dicitur; & *mendicare*, qui eleemosynam petit. *Danda* igitur *eleemosyna ad mendicitatem redactis* (§. 487.). Et quoniam alteri præstare non obligamur ea, in quibus ope nostra non indiget (§. 44.); *mendicare non licet nisi iis, qui labore suo tantum acquirere minime possunt, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, sive defectu virium, sive occasionis laborandi, atque his danda* *De eleemosyna, & cuinam eadanda.*

eleemosyna. Ne vero deneges eleemosynam eadem indigenti; *in casu dubio judicium de mendicitate relinquendum est mendicanti.*

§. 489.

Quantum mendicare liceat & quomodo eleemosynis utendum.

Quoniam eleemosynæ dantur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem, nec eas petere licet, nisi hujus causa (§. 488.); *non plus mendicare licet, quam quantum ad vitæ necessitatem sublevandam sufficit, & eleemosynis abutitur, qui eas impendit ad vitæ commoditatem, vel jucunditatem,* Quoniam *si quis mendico ultro plus dat, quam quantum ad vitæ necessitatem sublevandam sufficit*, eidem quid donat (§. 475.), a donatoris autem voluntate dependet, num donare velit (§. *cit.*); *quin mendico id accipere liceat, dubitandum non est.* Et quia *medicus* dominium in eleemosyna habet (§. 258.); *si eleemosynis abutitur, id ipsius conscientiæ relinquendum* (§. 202.).

§. 490.

De damno eleemosyna.

Cum introductione dominiorum nemini penitus auferri potuerit usus rerum necessarius (§. 304.); *qui eleemosynam dare possunt, pro modo facultatum sua-*

suarum dare obligantur. Quamobrem non modo *divites ad dandam eleemosynam, & opulenti ad pluribus & largiorem dandam obligantur* (§. 486.); verum etiam *si pauperi non tanta sit penuria verum, quin etiam necessariis sine neglectu officii erga seipsum & suos detrahere quid possit, is ad dandum eleemosynam modicam obligatur*; immo *si mendicus plus mendicando acquisivit, quam quæ ad præsentem vitæ necessitatem sufficiunt, & videat alium iis carentem, eleemosynam quandam eidem dare decet.* Et quoniam introductis dominiis, quæ gratis facis ad sublevandam extremam vitæ necessitatem aliorum, ea eleemosynis æquivalent (§. 327. 488.); *pauperes* etiam, *egeni, immo mendici, quæ ad sublevandam vitæ necessitatem facere aliis possunt, gratis facere debent.* Enimvero *qui ipse non habet, nisi quod ad tollerandam vitæ necessitatem sufficit, ad dandam eleemosynam non obligatur* (§. 133.). Et quia eleemosyna beneficium quoddam est (§. 470. 488.), ad beneficium vero dandum nemo compelli potest (§. 473.); *ad eleemosynam* quoque *dandam mendicus neminem compellere*

poteſt, conſequenter *ſi petenti, immo precibus inſtanti denegetur, id ferendum, & ab aliis eleemoſyna petenda.*

§. 491.

De eleemoſynis pro aliis colligendis.

Cum aliis, qui ope noſtra indigent, opem ferre debeamus, quantum poſſumus (§. 44.), & lex naturæ nobis det jus ad eos actus, ſine quibus obligationi noſtræ ſatisfacere non poſſumus (§. 46.); *eleemoſynam* quoque *petere licet ad ſublevandam aliorum vitæ neceſſitatem extremam*: quo tamen non obſtante, *qui eleemoſynam pro aliis colligit, non liberatur ab obligatione dandi eleemoſynam de propriis* (§. 42.).

§. 492.

De miſericordia.

Miſer dicitur, qui multa, vel magna experitur mala, præſertim corporis ac fortunæ. *Egeni* igitur & *mendici miſeri ſunt* (§. 487.). *Miſericors* autem appellatur, cui alterius miſeria motivum eſt eum a malis, quibus affligitur, gratis liberandi, aut ſaltem ea tollerabiliora efficiendi, quantum in poteſtate eſt. Quamobrem cum cavere debeamus, ne alii incidant in mala animi, corporis ac fortunæ, quantum poſſumus (§. 134.), conſequenter etiam curæ habe-

bere, ut ab iis liberentur, aut ea saltem tollerabiliora efficiantur; *misericordes esse debemus.*

CAPUT X.

DE

PRETIO RERUM ET PECUNIA.

§. 493.

Si tibi do rem A & tu mihi tantundem dare debes, veluti B, necesse est ut quantitas ipsius B determinetur ex A, sine tertio homogeneo assumto: quæ relatio ipsius A ad B a Mathematicis *Ratio* dici solet. *Quando* igitur *nil gratis dandum, vel faciendum est, necesse est, ut tam rerum corporalium & incorporalium, quam operarum ad se invicem & rerum ad operas definiatur ratio*, qualem cum non habeant a natura, utpote *heterogenea*, quorum scilicet unum aliquoties sumtum alteri æquale fieri, aut id superare nequit, *ea arbitrio hominum determinanda.* Hoc igitur ut fieri possit, *rebus attribuenda est aliqua quantitas, secundum quam una ad alteram comparari potest.* Ficta hæc quantitas, quam *Puffendorfius* vocat *moralem*, in oppositione ad *physicam*, quæ rebus inest, vel operis inesse intelligitur, rebus

Pretium rerum & operum quid sit & ejus necessitas.

ac operis arbitrio hominum tributa, ut earum ad se invicem ratio definiri possit, *Pretium rerum & operarum* dicitur, idque cum addito *vulgare*.

§. 494.

Quid sit pecunia & ejus usus.

Enimvero ut rerum & operarum diversarum, numero multiplicato, præsertim cum in actibus permutatoriis non facile quilibet opus habeat re, vel opera alterius, quam vicissim dare, vel præstare potest, quantitatem istam rebus affictam tanto commodius & ad communem omnium utilitatem metiri liceret, assumenda erat quantitas quædam determinata physica rei cujusdam corporalis, qua illam metiri daretur. Et res ista corporalis, cujus determinata quædam quantitas sumitur pro mensura communi pretii rerum quarumvis, corporalium & incorporalium, & operarum, *Pecunia* vocatur: quæ ideo etiam definiri potest, quod sit mensura communis pretii rerum & operarum. Hinc *pretia rerum & operarum sunt pecuniæ proportionalia, ita ut pecunia dupla definiat duplum pretium rerum & operarum* ac ita porro. Et propterea *pecunia pro re & opera qualibet dari*, ac

pro

pro pecunia res & operæ quælibet ab alio comparari possunt. Atque sic *in actibus permutatoriis pecunia fungitur vice rerum & operarum.*

§. 495.

Pretium rei vel operæ cujusdam per quantitatem pecuniæ determinatum dicitur *eminens.* Cum pretium eminens succedat in locum vulgaris (§. 493. 494.); *pretia rerum vulgaria sunt ut eminentia, & contra,* veluti si unius modii avenæ pretium sint octo grossi, pretium autem unius modii hordei duodecim, ratio pretiorum eminentium est ut 8 ad 12, seu ut 2 ad 3; eadem vero est ratio pretiorum vulgarium, cum in permutatione avenæ & hordei unus modius avenæ æquiparetur duabus tertiis unius modii hordei. Patet etiam, *pretia tam vulgaria, quam eminentia rerum & operarum ejusdem speciei quantitati earum physicæ proportionalia esse.* *De pretio eminente.*

§. 496.

Quantitas vero physica pro diversitate rerum corporalium determinatur certa mensura, prouti communi experientia constat; quantitas vero incorporalium æstimatur ex utilitate, quæ *De quantitate physica.*

inde

inde percipitur, veluti jus aucupandi aves in certo districtu ex numero avium uno anno capiendarum, demto operarum pretio una cum impensis ceteris; quantitas denique operarum æstimatur vel tempore, quo durarunt, vel quantitate effectus, qui iisdem productus.

§. 497.

De pretio primitivo & derivativo.

Distinguimus autem pretium primitivum a derivativo. Nimirum *Pretium primitivum* nobis est pretium quantitatis physicæ rei vel operæ cujuscunque mensura certa definitæ per certam pecuniæ quantitatem determinatum, quod instar mensuræ in suo genere sumitur. *Derivativum* vero, quod proportionaliter respondet quantitati ejusdem majori, vel minori.

§. 498.

De pretio rerum determinando.

Cum nemo alteri gratis dare teneatur, si is vicissim dare, vel facere potest (§. 473.), pro pecunia autem res ac operæ quæcunque comparari possint (§. 494.); *pretia rerum & operarum primitiva ita determinanda sunt, ne cuiquam laborare volenti desint res necessarie* (§. 121.), ac ideo *pretia rerum necessa-*

ceſſariarum ita determinanda ſunt, ut eædem vilis operæ pretio comparari poſſint, & quo major eſt earum copia, eo minus pretium eſſe debet. Enimvero cum rebus utilibus ac inprimis voluptuariis non adeo indigeamus, quam neceſſariis (§. *cit.*); *ſi ſolum uſum ſpectemus, rerum utilium majus pretium conſtituere licet, quam neceſſariarum, & voluptuariarum majus, quam utilium.* Quoniam vero nemo hominum cogi poteſt, ut ſibi res ab alio comparet hoc vel iſto pretio, utpote de pecunia ſua pro arbitrio ſuo diſponens (§. 195.); *pretia rerum, præſertim utilium, ac omnium maxime voluptuariarum ita determinanda ſunt, ut etiam alter tanto pretio eas ſibi comparare velit.* Et ob eandem rationem *in ſtatu naturali pretia rerum determinari nequeunt niſi mutuo conſenſu.*

§. 499.

De pretio æquo & iniquo.

Pretium æquum eſt, quod juri naturæ convenienter determinatum, ita ſcilicet ut nihil committatur, quod eſt contra officia ac inde naſcentia jura: *iniquum* vero eſt, quod illi contrarium. Sed quoniam in his ſtandum eſt communi

muni hominum res & operas permutantium consensu (§. 498.); *pretium æquum habetur, quod in actibus permutatoriis communi hominum consensu alicubi introductum.* Cum vero variatis circumstantiis pretium rerum ac operarum variari debeat, id quod disertius ostendi hic nimis prolixum foret; *quod uno tempore pretium æquum est, alio iniquum esse potest.*

§. 500.

De mercede. Ceterum pretium operarum peculiari nomine *Merces* appellatur; & tum in significatu strictiori pretium denotat, in oppositione ad mercedem, solum rerum pretium.

§. 501.

Pecuniæ materia & forma. Cum *pecunia* detur pro re & opera quacunque (§. 494.), consequenter accipiatur, ut detur alii, ac ideo per manus tradita continuo ab uno ad alterum veniat; eadem *constare debet ex materia durabili, quæ* scilicet *nec usu facile teritur, nec servando corrumpitur*, cumque commodum sit, si exiguæ quantitati ejus materiæ, ex qua constat, valor tribui possit, qui æqualis sit valori rerum

rerum magnæ quantitatis, *ex materia iſtiusmodi, quæ ad res artificiales frequentis ac indiſpenſabilis uſus non requiritur & quæ rarior.* Unde facile infertur, *pecuniæ maxime convenire aurum atque argentum.* Et quoniam quilibet de valore certus eſſe debet, atque ſecurus de materia non falſata; eidem inſcribenda ratio, quam habet ad eam, quæ in numerando pro unitate ſumitur, ac imprimendum bonitatis intrinſecæ ſignum, hoc eſt, *pecunia ſignanda.*

§. 502.

De moneta.

Pecunia in certas partes diviſa & ſignata *Moneta* appellatur. Atque ideo patet, *monetam fuiſſe introducendam* (§. 501.): ſit ita, quod gentes quædam uſæ fuerint argento & auro puro, minime ſignato.

§. 503.

De magnitudine patrimonii æſtimanda.

Cum pretium rerum omnium pecunia determinetur (§. 494.); *patrimonii* quoque *magnitudo pecunia æſtimatur, & quam quis actu habet, pecunia eidem annumeratur* (§. 207.). Dicitur autem *pecunia numerata*, quam quis actu habet. *Debita exigibilia* cum ſint, ſi de-

ſi debitor dare poteſt, quod debet, ſeu ſi ſit ſolvendo; *inexigibilia vero*, ſi debitor ſolvendo non ſit; *debita exigibilia æquiparantur in æſtimanda patrimonii magnitudine pecuniæ numeratæ, debitorum inexigibilium ratio habetur nulla.*

§. 504.

Quomodo divitiæ, paupertas, egeſtas, & mendicitas æſtimentur.

Quoniam dives eſt, cujus patrimonium ſuperfluum continet (§. 486.); *divitiæ æſtimantur ex quantitate pecuniæ ſuperfluæ* (§. 503.). Et *pauper eſt, qui nonniſi tantum pecuniæ labore ſuo acquirere valet, quæ ad res neceſſarias comparandas ſufficit; qui ne quidem tantum acquirere valet, egenus; & qui ne tantillum quidem, quantum ad comparandas res ſufficit, quas extrema vitæ neceſſitas exigit, mendicus* (§. 487.).

§. 505.

Reditus, eorumque differentia.

Reditus dicuntur ea, quæ ex rebus noſtris, vel operis noſtris acquirimus. Appellantur *annui*, qui intra unius anni ſpatium proveniunt; iidemque *ſtati*, ſi ſingulis annis iidem ſint; *variabiles* vero, qui uno anno majores, alio minores ſunt, vel etiam nulli.

§. 506.

§. 506.

Expenſæ dicuntur pecunia, qua quis res ſibi comparat, quæ vel uſu conſumuntur, vel deteriorantur, aut quæ gratis datur aliis. Unde liquet, *impenſas eſſe in expenſarum numero* (§. 279.). Sunt autem *expenſæ ordinariæ*, quæ conſtanter fiunt, vel ſtato tempore redeunt; *extraordinariæ* autem, quas nonniſi caſu emergente fieri neceſſe eſt. Pro diverſitate rerum, aut impenſarum vel *neceſſariæ* ſunt, vel *utiles* & *voluptuariæ* (§. 121. 279.). Sunt autem præterea *minus neceſſariæ*, quæ fiunt rerum comparandarum gratia, quibus carere poteras; & *inutiles*, quæ fiunt rerum comparandarum cauſa, quæ tibi nulli prorſus uſui ſunt. *Expenſæ earumque differentia.*

§. 507.

Cum curæ habere debeamus, ut vitam commode ac jucunde (§. 119.), immo & decore tranſigamus (§. 55.); *operam dare pro virili debemus, ut tantum pecuniæ acquiramus, quantum ad vitam commode ac jucunde, immo etiam decore tranſigendam ſufficit.* Per ſe autem patet, id extendendum non eſſe ultra id, quod poſſibile (§. 37.). *De pecunia acquirenda.*

§. 508.

De pecunia eroganda.

Quoniam re ſua nemo aliter uti debet, quam officia exigunt (§. 202.); *pecunia* quoque *eroganda non eſt, niſi quando officia id exigunt.* Quamobrem *ab impenſis utilibus prorſus abſtinendum* (§. 506.). Patet etiam, *expenſas neceſſarias utilibus & utrosque voluptuariis eſſe præferendas* (§. 122. 506.), *& qui tenue habet patrimonium, eum ab expenſis minus neceſſariis abſtinere debere* (§. 208. 506.), *divitem vero & opulentum in gratiam aliorum, qui pecunia maxime indigent, expenſas quoque inutiles ac minus neceſſarias facere poſſe* (§. 486. 140. 506.). Cum etiam multi emergere poſſint caſus, in quibus expenſæ extraordinariæ requiruntur, & in quibus vel nihil acquirere vel non tantum acquirere valeamus, quantum expenſæ inevitabiles exigunt; *non minus in pecunia acquirenda, quam eroganda futuræ quoque, quantum datur, vitæ neceſſitati proſpiciendum.* Denique cum patrimonium, quantum in poteſtate eſt, conſervare & amplificare obligemur (§. 208.); *curæ habendum eſt, ne reditus annuos excedant expenſæ, ſed ex*

ad-

adverſo potius expenſas ſuperent reditus (§. 505. 506.).

§. 509.

De luxu & prodigalitate.

Cum *Luxus* dicatur profuſio pecuniæ ſolius oſtentationis cauſa, in pecunia autem eroganda nil committendum, quod officiis adverſatur (§. 508.); *luxus lege naturali prohibitus.* Differt is a *prodigalitate*, qua quis plures & majores facit pro facultate patrimonii ſui expenſas, quam quas officium aliquod erga ſeipſum, vel erga alios exigit; unde patet, ut ante, *prodigalitatem lege naturali prohibitam eſſe* (§. 508.).

§. 510.

Quænam circa opes providentiæ divinæ committenda.

Quia in pecunia acquirenda & parta conſervanda majorem operam ac induſtriam collocare non poſſumus, quam quanta in poteſtate noſtra eſt (§. 60.), neque etiam obligamur (§. *cit.*); *ſi quis in pecunia acquirenda & parta conſervanda tantam operam & induſtriam collocavit, quantam poteſt, cetera providentiæ divinæ committere & ſorte ſua contentus eſſe debet* (§. 173.), conſequenter *ea propter minime angi, quod tantum acquirere minime valeat, ut vitam etiam commode ac jucunde*

tranſigere, vel futuræ neceſſitati proviſurus in futuros uſus quædam ſervare queat.

§. 511.

Quantum operæ in acquirendo collocandum.

Cum obligatio naturalis neceſſaria & immutabilis ſit (§. 38.); *in acquirenda pecunia non plus operæ collocare licet, quam ſalva quacunque obligatione naturali fieri poteſt.*

§. 512.

Quatenus pecunia & divitiæ appetendæ.

Quoniam natura hominibus competit jus ad uſum rerum quarumcunque, quatenus ſine eo obligationi noſtræ naturali ſatisfacere non poſſumus (§. 183.), & dominiis introductis poſtquam jus iſtud commune in proprium tranſiit (§. 194.), & actiones quoque hominum, vel operæ in dominio eſſe cœparunt (§. 225.), pecunia inventa fuit ad res & operas, quibus indigemus, nobis comparandas (§. 494.); *pecunia*, conſequenter *divitiæ* (§. 486.) *non per ſe ſunt appetendæ, ſed ut ea nobis comparare poſſimus res & operas, quibus ad ſatisfaciendum obligationi naturali indigemus, & ut egeſtatem aliorum ſublevare poſſimus* (§. 488.).

§. 513.

§. 513.

Cum paupertas, egeſtas & mendicitas ſint mala fortunæ, quod nemo in dubium vocat, nobis vero a malis fortunæ cavere debeamus (§. 104.); *cavere* quoque *nobis debemus, quantum in poteſtate eſt, ne in paupertatem, vel egeſtatem culpa noſtra incidamus, aut ad mendicitatem redigamur* (§. 17.). Ac *eadem* quoque *cura, quantum fieri poteſt, nos tenere debet quoad alios* (§. 134.). *De paupertate, egeſtate & mendicitate vitanda.*

CAPUT XI.

DE ACTIBUS BENEFICIS OBLIGATORIIS, SEU CONTRACTIBUS BENEFICIS.

§. 514.

Actus, qui perfectam obligationem producunt, dicuntur *Contractus*. Quamobrem pacta & contractus naturaliter non differunt (§. 438. 380.). *Contractus.*

§. 515.

Contractus beneficus, quo certus quidam rei, quæ uſu non conſumitur, uſus alteri gratis conceditur, *Commodatum* dicitur; qui uſum concedit, *Commodans*; is, cui conceditur, *Commodatum & reſtitutio rei in ſpecie ac in genere.*

modatarius audit. Unde sequitur, *ut commodatarius finito usu rem restituere obligetur, & quidem in specie* (§. 317.). Dicitur nimirum *rem in specie restituere*, qui numero eandem restituit, quam accepit; *in genere* autem, si alia ejusdem speciei, vel tantundem ejusdem speciei restituit. Ceterum *in commodato datur usus rei, quæ usu non consumitur, gratis.*

§. 516.

De obligatione naturali ad commodatum.

Quoniam in communione primæva, si res usu non consumitur, eodem finito, eadem alius uti potest (§. 187.); *usum rei nostræ, quo non ipsimet opus habemus, eumque innoxium rem ubi restitutum iri satis certi sumus* (§. 269.), *gratis concedere ei debemus, qui eam sibimetipse comparare, vel pro certo pretio eundem usum ab alio accipere non potest* (§. 473.).

§. 517.

Quinam commodare possit.

Nemo autem cum de usu rei disponere possit nisi dominus (§. 199.), *rem* quoque *alteri commodare potest nisi dominus*, consequenter *rem alienam, vel tibi commodatam alteri sine consensu domini commodare nequis.* Ac ideo *a*

com-

commodantis voluntate dependet, per quod tempus & in quem finem, quaque lege alia commodare velit (§. 195.), ac *inde metiendum eſt jus & obligatio commodatarii* (§. 317.).

§. 518.

De rei utendæ traditione.

Cum res commodata eſſe debeat in poteſtate commodatarii, ut eadem uti poſſit (§. 200. 515.); *ad commodatum requiritur actus, quo res utenda conſtituitur in poteſtate commodatarii*, atque hic actus vocatur *traditio ad certum uſum*, ſignificatu generaliori (§. 320.).

§. 519.

De deterioratione & corruptione rei commodatæ.

Quoniam commodans concedit commodatario rei ſuæ uſum (§. 515.); *ſi res commodata uſu redditur deterior, in hanc deterioration em conſentit.* Alias, cum non conceſſus ſit niſi rei uſus innoxius (§. 516.), *commodatarius ſibi cavere debet, ne culpa ſua res commodata reddatur deterior, vel prorſus deſtruatur* (§. 517.), conſequenter *in ea cuſtodienda atque utenda omnem adhibere diligentiam* (§. 21.), *etiam majorem ea, quam in ſuis adhibere ſueverit.*

§. 520.

De dolo, culpa & casu a commodatario præstando.

Cum damnum dolo vel culpa datum resarciendum sit (§. 270.); *si res commodata dolo, vel culpa commodatarii deterioratur, vel destruitur, damnum datum resarciendum.* Quoniam culpa commodatarii res interiisse intelligitur casu, quo apud commodantem interitura non fuisset, si hic in mora restituendi fuerit (§. 21. 417.); *casum præstare tenetur commodans ob moram in restituendo commissam, quo res commodata apud commodantem peritura, vel deteriorata non fuisset.* Immo cum commodans rei suæ usum innoxium eo animo concedens, ut finito usu res sibi restituatur (§. 515.), non præsumatur velle subire periculum rei amittendæ, vel deteriorandæ; *naturaliter commodato tacita inest hæc conditio, ut commodatarius teneatur propter casum, quo res commodata penes commodantem non peritura, vel deteriorata fuisset.* Ast cum *commodatarius* rem vel in specie (§. 515.), vel ejus æstimationem restituere teneatur (§. *præs.*); *si rem in genere restituere velit, eam commodans accipere non tenetur.*

§. 521.

§. 521.

Si tui duntaxat cauſa commodas, commodatum proprie loquendo non eſt (§. 515.); cum tu non gratis uſum rei tuæ in meum commodum mihi præſtes, ſed ego potius in commodum tuum quid faciam, ad quod uſus rei tuæ requiritur, ut ipſe eundem facere videaris. Quamobrem *ego non teneor ob caſum, quo res penes te non peritura, vel deteriorata fuiſſet, quamvis ad culpam & dolum præſtandum ſim obligatus* (§. 270.). Quoniam vero culpa commodantis res periiſſe, vel deteriorata fuiſſe intelligitur; *ſi* eam *ſciens commodavit homini admodum negligenti, ejus licet duntaxat cauſa* (§. 21.), *culpam præſtare non obligatur commodatarius.* *Si commodantis duntaxat cauſa commodatur.*

§. 522.

Si commodatarius re aliter utitur, quam commodatum eſt, furtum uſus committit (§. 263.), conſequenter cum id fiat contra jus commodantis, quia tibi arrogas jus minime competens (§. 198. 83.), *injuriam commodanti facis* (§. 87.). *De furto uſus a commodatario commiſſo.*

§. 523.

Si res, quæ uſu conſumitur, aliium ad- *Quatenus res,*

quæ usu consumuntur commodentur.

huc habere potest usum, quo non consumitur, cum quoad hunc usum æquiparetur rei, quæ usu non consumitur, *quoad hunc usum commodari potest* (§. 515.), veluti si alteri commodes pecuniam ostentationis causa, in specie restituendam (§. 515.), vel uvam insolitæ magnitudinis, ut eam ostendat alii.

§. 524.

De mercede pro usu soluta.

Cum in commodato usus rei detur gratis (§. 515.); *si quis pro usu rei mercedem solvit, commodatum non est, sed actus quidam permutatorius* (§. 467.), de quo in sequentibus, nimirum *do pecuniam, ut des usum rei, vel etiam rem, aut usum rei alterius.*

§. 525.

De honorario.

Honorarium dicitur donum pecuniarium, quod remunerandi animo datur alteri ob præstationem quandam gratuitam, vel pecunia non æstimabilem. Cum præstatio gratuita saltem sit motivum dandi honorarii ad significandum animum gratum (§. 475. 482.), motivorum vero in contractibus nulla habeatur ratio (§. 78.); *si honorarium detur, contractus beneficus naturam non mutat*, veluti commodatum manet com-

commodatum (§. 515.), *quantitas honorarii a dante pro lubitu determinatur* (§. 475.), *ac* ideo *excedere poteſt valorem ejus, quod præſtatur, promiſſum* tamen *& acceptatum perfecte debetur* (§. 380. 381.). Enimvero *ſi quod gratis præſtandum erat, alter præſtare non vult, niſi ſub conditione honorarii certi præſtandi*, cum jam conveniatur de eo, quod viciſſim præſtandum eſt, ac id pro eo, quod alter præſtitit, detur, *honorarium in mercedem mutatur* (§. 500).

§. 526.

De impenſis in uſum rei & ipſam rem faciendis.

Quoniam commodans ſe ſaltem obligat ad uſum concedendum, non vero ad faciendos ſumtus, ut uti poſſis (§. 515.); *ſi uſus rei ſine certis impenſis fieri nequit*, veluti ſi commodo equum, vel famulum per aliquot dies, *eas facere teneris*. Aſt quia quilibet jus ſuum remittere poteſt (§. 342.); *ſi eas facere velit commodans, ad commodatum donatio accedit* (§. 475.), conſequenter *actus compoſitus eſt* (§. 465.). Similiter cum commodatarius ſaltem obligetur præcavere, ne culpa ſua res reddatur deterior, vel pereat (§. 519.); *ſi extra uſum rei faciendæ ſunt impenſæ neceſſa-*

riæ

riæ extraordinariæ, veluti ad rei conſervationem, *eas reſtituere tenetur commodans*, præſertim *ſi pretium uſus excedunt*, veluti ſi ædium commodatarum tectum reficiendum, ne pluvia det damnum.

§. 527.

De rebus fungibilibus.

Res fungibilis dicitur, quæ vice fungitur rei alterius ejusdem generis. *Subſtitui* igitur *una pro altera poteſt*, conſequenter *tales ſunt, quarum pretium numero, ponderi ac menſuræ proportionale eſt, & eædem ejusdem generis, quantitatis & qualitatis eſſe debent.* Hinc porro liquet, *res fungibiles in genere reſtitui poſſe absque damno ejus, cui reſtituuntur* (§. 515. 269.), cumque pecunia fungatur vice omnium rerum & operarum (§. 494.), *eam eſſe omnium maxime rem fungibilem.*

§. 528.

Mutuum quid ſit & quid in eo reſtituendum.

Contractus beneficus, quo rei, quæ uſu conſumitur, uſus alteri gratis conceditur, *Mutuum* dicitur; qui mutuo dat, *Mutuans*, vel etiam *Creditor*; qui accipit, *Mutuatarius*, vel *Debitor* appellatur. Quoniam vero rem conſumere nequis, niſi ſit tua, ſeu dominium in

ea

ea habeas (§. 195.); *mutuans in mutuatarium dominium tranſferre tenetur.* Aſt quia non rem donat (§. 475.), ſed ſaltem uſum concedit (*vi def.*), conſequenter rem ſibi reſtitui vult, quæ conſumta in ſpecie reſtitui nequit (§. 515.); *res mutuata in genere reſtituenda*, conſequenter *quæ mutuo dantur, res fungibiles eſſe debent* (§. 527.), *& quod reſtituitur ejusdem generis, quantitatis & qualitatis eſſe debet, cujus fuerat mutuatum.*

§. 529.

Cum in mutuo dominum transferatur; *nemo rem mutuo dare poteſt niſi dominus* (§. 257.), conſequenter *ſi res aliena mutuo detur, contractus in ſe nullus eſt*, atque ideo, *ſi res nondum fuerit conſumta, dominus eam vindicare poteſt* (§. 262.), *ſi vero conſumta fuerit, mutuatarius æſtimationem eidem præſtare tenetur* (§. 271.), neque enim eidem ex contractu tenetur, ut in genere reſtitui poſſit (§. 528.). *Quodſi* dominus *mutuum ratibabet*, cum jam conſenſu ipſius factum intelligatur (§. 29.), *ſubſiſtit.* *Quinam mutuo dare poſſit & de re aliena mutuo data.*

§. 530.

§. 530.

De re aliena commodata & mutuata restituenda.

Enimvero quoniam commodatarius se obligavit commodanti ad rem in specie restituendum (§. 515.), & mutuatarius mutuanti ad rem in genere restituendum (§. 528.); *commodans commodanti & mutuatarius mutuanti rem restituere tenetur, nisi dominus contradicat* (§. 261.), *dominio probato* (§. 262.). Et *si dominus velit, jus hoc mutuans ipsi cedere potest* (§. 342.).

§. 531.

De tempore restitutionis.

Quia res mutuata in genere restituenda (§. 528.); *in mutuo conveniri debet, quo tempore restitutio fieri debeat*, cumque pacta sint servanda (§. 438.), *antequam tempus istud effluxerit, mutuans rem mutuatam in genere repetere nequit*, & quia dominium ejus in mutuatarium translatum (§. 528.), *eam nondum consumtam in specie repetere nequit, etiamsi propriis usibus necessaria fuerit* (§. 195.).

§. 532.

De re mutuata in specie vel ante termi-

Cum res mutuata ideo in genere restituenda, quia consumta in specie restitui nequit (§. 528.); *si mutuatarius re mutuata non habuerit opus, eam in specie*

cie

cie reſtituere poteſt. Et quoniam tempus reſtitutionis determinatur eo fine, ne *mutuatarius* rem reſtituturus ſit in mora; idem *rem ante terminum elapſum reſtituere poteſt, niſi expreſſe aliter fuerit conventum* (§. 438.). *num reſtituta.*

§. 533.

Cum pecunia referatur ad res, quæ uſu conſumuntur; *eadem* quoque *mutuo dari poteſt* (§. 528.), aſt *mutuum non eſt, niſi detur gratis* (§. *cit.*). *An pecunia mutuari poſſit.*

§. 534.

Bonitas intrinſeca pecuniæ, ſive *monetæ* eſt, quæ æſtimatur ex materia & pondere; *extrinſeca* vero valor eidem arbitrio humano impoſitus. Idiomate Germanico materia dicitur **Korn**, item **Gehalt**; pondus **Schrot**, item **Gewichte**; valor impoſititius **die Würdigung**, item Valvation **der Münz-Sorten**, vel **der Werth**. Et hinc *Moneta proba* dicitur, cujus bonitas extrinſeca determinatur per intrinſecam, ſeu ſi valor impoſititius reſpondet intrinſeco, quem a materia & pondere habet; *reproba* vero, cujus bonitas intrinſeca parum reſpondet intrinſecæ. *De monetæ bonitate.*

§. 535.

Summa pecuniæ mutuo datur, quando *Quot modis*

mutuo detur pecunia.

do pecunia annumeratur, ſuppoſita bonitate intrinſeca & extrinſeca, veluti ſi 100 thaleri dantur mutuo in moneta aurea ex auro puro conſtante & eidem tribuitur valor, quem tempre obligationis obtinet. *Genus mutuo datur*, ſi annumerantur corpora, non attento valore extrinſeco, quem ſingula tunc habent, e. gr. centum ducati. *Æſtimatio* denique *nummorum mutuo datur*, ſi certa pecuniæ ſumma in genere, ſeu in moneta uſuali currente & proba ſub æſtimato valore creditur, e. gr. 100 thaleri, non attento monetæ genere.

§. 536.

Quid pro diverſitate illorum reſtituendum.

Cum in mutuo tantundem reſtituendum ſit in genere, quantum datum (§. 528.), ac ſtandum præterea conventis (§. 438.); *ſi ſumma pecuniæ mutuo datur, expreſſo monetæ genere, eadem ſumma reſtituenda eſt in eodem genere juxta bonitatem extrinſecam & intrinſecam, quam tempore contractus habebat; ſi non expreſſo monetæ genere, ſumma reſtituenda in alio monetæ genere ejusdem bonitatis intrinſecæ, quæ erat datæ, ſecundum bonitatem extrinſecam, quam tempore contractus habebat.*

Quod

Quodſi genus mutuo detur, tot reſtituenda ſunt corpora, quod data, ejusdem bonitatis intrinſecæ: ſi denique *æſtimatio nummorum, eadem pecuniæ ſumma in quocunque monetæ genere probo ac uſuali reſtituenda.* Nimirum cum in mutuo mutuans carere nolit niſi uſu rei ſuæ, quam dat alteri (§. 528.); *facta reſtitutione perinde eſſe debet, ac ſi mutuatum non fuiſſet.* Et hinc definiendum, quid in reſtitutione fieri debeat, ſi ſumma mutuo data valor monetæ intrinſecus, vel extrinſecus interea mutetur, ut ſcilicet a mutuante eadem conſervetur pecuniæ ſumma ſive in eodem genere, ſive in alio ejusdem bonitatis intrinſecæ. Sed non conſultum videtur, talia in præſenti fuſius perſequi.

§. 537.

De rei mutuatæ interitu ante uſum.

Quia dominium rei mutuatæ in mutuatarium tranſit (§. 528.); *ſi res mutuata interit, vel quomodocunque deteriorata fuerit antequam ea uti potuerit mutuatarius, ejus eſt damnum* (§. 243.), conſequenter, *hoc non obſtante, in genere illa reſtituenda* (§. 528.).

§. 538.

An aliud pro alio reddi & ſpecies æſtimatæ dari poſſint.

Cum in mutuo id, quod datur, in genere ſit reſtituendum (§. 528.), non vero pro eo aliud; *ſi ita conveniatur, ut reddatur aliud, vel res dentur æſtimatæ, mutuum non eſt.* Contractus iſtiusmodi diverſo reguntur jure.

§. 539.

De depoſito.

Contractus beneficus, quo res aliqua gratis cuſtodienda traditur & ſuſcipitur, *Depoſitum* vocatur. Qui rem cuſtodiendam committit, *Deponens*; qui ſuſcipit, *Depoſitarius* appellatur. Cum dominium in hoc contractu non transferatur in depoſitarium; *deponens manet rei depoſitæ dominus*, & quia *depoſitarius* ſaltem in ſe ſuſcepit cuſtodiam rei, *eadem uti nequit*, conſequenter *utens furtum uſus committit* (§. 263.). Enimvero *ſi deponens concedat uſum rei depoſitæ, cum depoſito miſcetur commodatum* (§. 515.), vel, *ſi pecunia fuerit, mutuum* (§. 528.).

§. 540.

Si pro cuſtodia quid detur.

Similiter quia depoſitarius rem gratis cuſtodiendam ſuſcipit (§. 539.); *ſi pro*

ſi pro cuſtodia merces datur, de qua convenitur, contractus depoſitum non eſt. Aſt *honorarium ſive promiſſum, ſive ultro datum naturam depoſiti non mutat* (§. 525.).

§. 541.

De obligatione depoſitarii.

Cum depoſitarius obligetur ad rem depoſitam cuſtodiendam (§. 539.), damnum vero omne a deponente avertere naturaliter obligetur (§. 269.), nullus vero ipſi competat rei depoſitæ uſus (§. 539.); *depoſitarius obligatur ad rem depoſitam omni diligentia cuſtodiendam* (§. 21.), *& deponenti eam repetenti in ſpecie reſtituendam, ultra tempus tamen conventum cuſtodire non tenetur* (§. 438.). *Quodſi ipſius culpa, vel dolo res pereat, vel deterioretur, damnum reſarcire* (§. 270.); cum vero deponentis cauſa res ſit penes depoſitarium, nec ullam ex contractu hic percipiat utilitatem (§. 539.), *caſum præſtare non tenetur.* Facile autem patet, *ſi depoſitarius non promittit majorem diligentiam in re depoſita cuſtodienda, quam in ſuis adhibet, eum ultra eam non teneri jure externo* (§. 377. 378.). Et quoniam cuſtodia

tua confisus rem apud te deposui; *si tu me inscio rem depositam deponis apud alium, tu mihi teneris ob culpam & dolum ejus, apud quem deposuisti, hic vero tibi*; cum hic tibi, quemadmodum tu mihi ex contractu obligeris. *Potes* autem *mihi*, si quidem velim, *jus tuum cedere* (§. 338). Et quoniam in mora es, si rem depositam repetenti statim restituere nolis (§. 417.); *non modo casum præstare teneris, quo eadem res apud me non fuisset interitura, vel deteriorata*, cum damnum culpa tua contingat (§. 270.), *sed etiam ad id, quod interest rem statim restitutam non fuisse, teneris* (§. 419.).

§. 542.

De obligatione deponentis.

Cum *depositarius* in se gratis suscipiat custodiam rei alterius (§. 539.), & curæ habere debeat, ne culpa sua pereat, vel deterioretur (§. 541.); *si impensas in rei depositæ conservationem facit, deponens eas restituere tenetur* (§. 271.). Cum in potestate tua non sit præstare alteri, quod nonnisi cum neglectu officii erga teipsum fieri potest (§. 59.), nec ultra id obligatio extendatur (§. 60.); *in communi periculo, quod nulla depositarii*

tarii culpa præcedit, depoſitarius res depoſitas ſuis præferre non tenetur, ſi utraque ſervari nequit: quodſi tamen præferre maluerit, quia multo pretioſiores, deponens reſtituere tenetur æſtimationem earum, quas ſervare alias potuiſſet (§. 271.). Similiter *ſi occaſione depoſiti dolo, vel culpa deponentis depoſitario obveniat aliquod damnum*, veluti ſi depoſuit equum calcitroſum, neque te monuit, *damnum datum reſarcire tenetur* (§. 270.).

§. 543.

De re aliena depoſita.

Si res aliena deponitur, & tu noſti, quinam ſit dominus, ea domino reſtituenda (§. 261.). Supponitur nimirum, inſcio domino eam eſſe apud te depoſitam, nec depoſitum rati haberi: alias nimirum perinde, ac ſi ipſe dopoſuiſſet per alium, aut, ſi mavis, alter ejus conſenſu contractum tecum iniviſſet.

§. 544.

De re communi depoſita.

Cum in re communi indiviſa pluribus dominium competat (§. 196.), conſequenter *ſi res communis deponatur*, omnes conjunctim perſonam deponentis repræſentent; *ea non reſtituenda uni, ſed omnibus conjunctim*, conſequen-

ter *qui uni reſtituit*, *ceteris adhuc pro rata tenetur*. Quoniam vero *qui totam accepit*, *ſingulis* quoque *pro rata tenetur*, vi communionis (§. 196.), ut nimirum ipſis reſtituendum, quod ſuum eſt (§. 261); *ceteri & reſtituentem* ſibi *obligatum habent*: cum tamen nonniſi ab uno, quod ſibi debetur, conſequi poſſint; *ſi ab uno conſequuntur ratam ſuam, alter ſimul liberatur*. Quamobrem *ſi res depoſita fuerit dividua*, *nec partes diviſæ obnoxiæ ſint electioni*, conſequenter *ſi res fungibiles fuerint depoſitæ*, utpote quæ actu diviſæ intelliguntur (§. 527.); *unicuique rata ſua reſtitui ſigillatim poteſt*, conſequenter, *ſi partes ceteræ intereant*, *qui ratam ſuam accepit*, *ceteris ad nihil tenetur*. Quoniam vero *ſi ſpecies plures communes deponantur*, veluti poculum argenteum, annuli aurei cum gemmis incluſis, veſtes & linteamina, in ſingulis, tanquam in re indiviſa, ratam ſuam habeant ſinguli (§. 196.); *eædem uni reſtitui nequeunt*.

§. 545.

De re eadem apud plures depoſita.

Quoniam per ſe patet, rem depoſitam nonniſi ſemel reſtitui poſſe, & facta reſtitutione ex contractu nihil amplius

plius deberi (§. 539.). *ſi res eadem apud plures depoſita, unus ſolus ceteris inſciis eandem reſtituere poteſt, immo repetenti reſtituere debet.* Enimvero cum *reſtituere nolens* ſtatim in mora ſit (§. 417.); *deponenti ſolus tenetur ad omne id, quod intereſt, rem ſtatim reſtitutam non fuiſſe* (§. 419.).

§. 546.

Et cum, qui dolo, vel culpa ſua damnum dedit, idem reſarcire teneatur (§. 270.); *ſi res eadem apud plures depoſita fuerit, ſinguli dolum, vel culpam ſuam, communem vero pro rata præſtant, niſi aliter fuerit conventum*, veluti ut ſinguli teneantur in ſolidum (§. 438. 422.). *De culpa præſtanda, ſi res apud plures depoſitæ.*

§. 547.

Quia depoſitarius vi contractus non tenetur, niſi ad cuſtodiam rei depoſitæ (§. 539.). & deponenti eam repetenti in ſpecie reſtituendam (§. 541.); *deponens mandare debet, per quem res depoſita remittenda, ejusque ſumtu remittenda. Quodſi* vero ipſo inconſulto *remitttis per quem volueris*, cum res non ante reſtituta intelligatur, quam ubi eam acceperit vel deponens, vel is, cui eandem *De periculo in re depoſita remittenda, item de remittenda re commodata.*

restitui voluit; *periculum tuum est*. Atque idem intelligitur de re, quæ commodata fuerat, remittenda, quamvis *commodatarius*, cum ipsius duntaxat causa res commodata fuerit, *eam remittere, & quidem suo sumtu, si opus sit, obligetur*.

§. 548.

De sequestro. Depositum rei litigiosæ *Sequestrum* dicitur; & tum depositarius *Sequester* audit. Dicitur autem *Res litigiosa*, de cujus dominio inter duos, vel plures controvertitur; & *de dominio controvertitur*, quando duo, vel plures affirmant, rem esse suam. Atque ideo patet, *sequestrum custodiam rei litigiosæ in se suscipere gratis, & sequestrationem fieri debere apud tertium omnium litigantium consensu.* In Jure civili *sequestrum* hoc *voluntarium* vocatur, in oppositione ad *necessarium*, quod fit a judice: quæ distinctio in Jure naturæ, quod in statu naturali viget, & in quo judicem communem non habent litigantes, non attenditur.

§. 549.

De rei sequestratæ Cum litigantes omnes conjunctim deponens sint (§. 548.); *sequester rem seque-*

reſtitutione.

ſequeſtratam reſtituere tenetur litigantibus communi conſenſu eam repetentibus (§. 541.), *lite autem terminata victori, ea tamen lege, de qua a litigantibus conventum fuit*, veluti ſi victor ceteris quid præſtare tenetur, antequam poſſeſſionem nanciſcatur, non ante, quam id præſtitum fuerit.

§. 550.

De reſtitutione rei fructuoſæ depoſitæ, vel ſequeſtratæ.

Quoniam nec depoſitarius locupletari poteſt ex re deponentis, nec deponens, etſi cuſtodia gratis ſuſcipiatur, cum damno depoſitarii (§. 271.); *ſi res fructuoſa deponitur*, conſequenter etiam *ſi ſequeſtratur* (§. 548.), *fructus* quoque *rei reſtituendi deponenti, aut in caſu ſequeſtri victori* (549.), *depoſitarius* vero *detrahit impenſas & mercedem operarum atque curæ, ſine quibus fructus percipinon potuiſſent.* Cumque conſultum ſit evitandæ litis cauſa, ut de mercede conveniatur, quando res deponitur; *conventio de operarum & curæ mercede eſt pactum ſequeſtro adjectum* (§. 438.).

§. 551.

De mandato.

Mandatum dicitur contractus beneficus, quo alteri quid noſtro nomine

faciendum committitur, & commiſſum ab eo gratis ſuſcipitur. Qui committit, *Mandans*; qui commiſſum gratis ſuſcipit, *Mandatarius* appellatur, vel etiam *Procurator*. *Committere* autem idem eſt, ac alterum ſibi perfecte obligare ad aliquid ſuo nomine faciendum. Aliud igitur eſt *commendare*, quando ſcilicet alteri ſignificamus, gratum nobis fore, ubi facere voluerit, quod eum facere volumus; aliud *rogare*, quando nimirum ſufficienter indicamus, nos enixe velle, ut faciat alter, nec facere abnuat. Cum commendans & rogans non contrahant; *nec commendando, nec rogando alterum nobis perfecte obligamus, nec nos obligamur ipſi.* Ex adverſo autem *mandatarius ſe obligat mandanti ad id, quod faciendum ipſi committitur, omni diligentia faciendum*, cumque non ſuo, ſed mandantis nomine agat, conſequenter non ex ſua, ſed mandantis voluntate metiendum ſit jus ipſius, *nil facere debet, niſi quod mandatum fuerit: & viciſſim mandans ſe obligat mandatario ad ratihabendum, quod intra fines mandati facit.*

§. 552.

§. 552.

Mandatum ſpeciale eſt, quo aliquod negotium in ſpecie gerendum committitur, veluti ut emas ædes, vel equos; *generale* autem, quo univerſa quædam negotia alteri gerenda in genere committuntur. Utrumque vel *Mandatum cum libera* eſt, quo tantummodo in genere determinatur, quid a mandatario fieri debeat, ceteris arbitrio ejus relictis; vel *ſine libera*, ſcilicet agendi poteſtate, quo, quid a mandatario fieri debet, præciſe definitur, ita ut nihil arbitrio ejus relinquatur. Dividitur etiam *Mandatum* in *manifeſtum*, quod ad notitiam ejus, cum quo agitur, pervenit; & *arcanum*, quod non pervenit. *Mandatarius* igitur *agere debet ex mandato arcano, non tamen idem manifeſtare alteri, cum quo agit* (§. 551.), *nec mandatum arcanum attenditur, niſi in obligatione, qua mandans & mandatarius ſibi invicem obligantur.* Similiter patet, *ſi mandatum fuerit ſine libera, mandatarium nil agere debere, niſi quod expreſſe definitum; in caſu oppoſito eum facere debere, quod ſibi bonum, vel melius videtur & æquitati minime repugnat*

De differentia mandati.

pugnat seu, ut vulgo dicitur, *mandatum adimplere ex bono & æquo.*

§. 553.

Quænam obligationes contrahantur a mandatario.

Quoniam *mandatarius* tuo nomine agit (§. 551.); *quod intra fines mandati agit, tu feciſſe putandus es*: cumque de voluntate tua alteri conſtare non poſſit, niſi ex mandato manifeſto (§. 552.); *quod mandatarius facit intra fines mandati manifeſti, id a te factum recte ſumit is, cum quo agitur* (§. 318.), conſequenter *promittendo te huic, & acceptando hunc tibi obligat* (§. 380. 381.). Patet itaque, *mandatarium eſſe miniſtrum obligationis contrahendæ* (§. 426.), *& ſi cum altero valide agere debeat, mandato manifeſto opus eſſe*, conſequenter *ſi ſolo mandato arcano inſtructus cum altero agis*, cum is ignoret te alieno nomine cum ipſo agere (§. 552.), *proprio nomine eidem obligaris, tu vero jus tuum mandanti cedere potes etiam invito altero* (§. 338. 342.), *immo*, cum ex mandato arcano mandanti obligeris (§. 551), *teneris*: & quia *mandans* ex eodem mandatario viciſſim obligatur; *quod intra fines mandati arcani, quo ſolo inſtructus eras, egiſti, ratihabere tenetur* (§. 551.).

Ex

Ex dictis porro conficitur, *si mandato arcano aliter mandatum, quam manifesto, nec mandatum arcanum manifestare licet, ex arcano agendum vel spe ratihabitionis, vel quasi proprio nomine.*

§. 554.

De mandato non adimpleto, aut non tempestive.

Cum *mandatarius* mandanti se obliget ad mandatum adimplendum (§. 551.); *si mandatum non exequitur, tenetur mandanti ad id, quod interest, mandatum executioni datum non fuisse* (§. 415.), *ne executionem mandati in favorem tertii intermittere potest.* Quoniam tamen nil facere debet, nisi quod mandatum (§. 551.); *si intra fines mandati cum altero nil agere potest, suo nomine & sui causa cum eo agere potest.* Cum vero in mora sit, *si mandatum non tempestive adimpleat* (§. 417.); *mandanti tenetur ad id, quod interest, mandatum tempestive adimpletum non fuisse* (§. 551. 419.).

§. 555.

De eo, quod mandato tacite inest.

Quia mandatarius mandatum adimplere debet (§. 551.); *ea etiam* ipsi *mandata intelliguntur, sine quibus mandatum adimpleri nequit,* veluti iter, si sine itine-

itinere adimpleri nequit. Cumque mandans id etiam voluiſſe intelligatur, quod cum eo, quod expreſſe mandatum, connexum eſt & cohæret, veluti quod merces emtæ etiam ſint ad ſe perferendæ; *id, quod cum mandato connexum eſt, etiam mandatum intelligitur*, veluti delatio mercium emtarum.

§. 556.

De eo, quod occaſione mandati venit ad mandatarium, vel ei donatur.

Cum mandatarius negotium mandantis gerat & ejus, non ſuo nomine ac commodo agat (§. 551.); *quicquid occaſione mandati ad eum pervenit, etiamſi quoad hoc præter mandatum egit*, veluti ſi ex fundo, quem intra fines mandati emit, conſecutus etiam eſt fructus, vel equis emtis additus vitulus, *mandanti reſtituere tenetur*. Enimvero *ſi mandato adimpleto mandatario quid donetur*, cum donatio actus ſit, qui ad negotium geſtum non pertinet, utpote ſine eo ſubſiſtens eo modo, quo geſtum eſt; *id mandanti non reſtituendum*.

§. 557.

De indemnitate mandatarii.

Ex adverſo quia mandatarius negotium mandantis hujus nomine atque

que commodo gerit, idque gratis (§. 551.), conſequenter in eo perſonam mandantis repræſentat; *mandans mandatario reſtituere tenetur impenſas, ſine quibus negotium geri non potuit, & reſarcire damnum, quod occaſione mandati incurrit*; cum alias ab eodem immunis fuiſſet. Quoniam tamen mandans mandatario non obligatur niſi ex mandato, quod per ſe patet; *ſi caſu quodam in expeditione mandati mandatarius damnum quoddam incurrit, in quod etiam incurrere poterat, quamvis mandatum non ſuſcepiſſet, id mandans reſarcire non tenetur.* Similiter cum *mandatarius* non amplius tuo nomine agat, ſi fines mandati excedit, vel agit, quod mandatum non eſt (§. 553.), conſequenter ratio indemnitatis ceſſet; *ſi quod damnum incurrit occaſione exceſſus mandati, aut ejus, quod mandatum non eſt; id reſarcire non tenetur, nec impenſas in id factas reſtituere.* Quoniam tamen mandatarius adimplevit mandatum quoad ea, quæ intra fines mandati egit, & ad hæc ratihabenda obligatus es (§. 551.); *quoad ea, quæ intra fines mandati acta ſunt, obligatus manes.* Enim-

vero

vero cum locupletior fieri non possis cum dam o mandatarii (§. 271.); *si mandatarius fines mandati excessit*, veluti cum emit equos pretio 170. thalerorum, tu autem nonnisi 150. mandaveras, *& cum damno ipsius nonnisi intra fines mandati quod actum est, ratihabere velis*, utpote ultra non obligatus (§. 551.), *ille autem malit proprio nomine actum, nisi, quod actum est, totum ratihabere velis; mandatum pro non adimpleto habetur*, consequenter *ille tibi tenetur ad id, quod interest, mandatum adimpletum non fuisse, quatenus intra fines adimpleri poterat* (§. 554.). Et quoniam *mandatarius* obligari non potuit ultra id, quod possibile (§. 37.); *si sine culpa sua negotium finire non potuit, aut contrarium eventum expertus fuit, mandans nihilominus eum indemnem præstare tenetur*. Ex adverso autem, *si is dolo, vel culpa sua damnum dedit, id resarcire tenetur* (§. 270.).

De eodem negotio pluribus conjunctim mandato.

§. 558.

Si pluribus conjunctim mandetur idem negotium, cum omnes conjunctim repræsentent unam personam, consequenter quod unus ceteris non contradi-

tradicentibus facit, omnes feciſſe cenſeantur; *quod negligentia unius fit, quam præcavere ceteri poterant*, ac ideo debebant (§. 551.), *id etiam imputatur ceteris*: cum vero ceſſet ratio imputationis, *ſi quidpiam agendum, quod uni a ceteris committendum, hi vero in committendo omnem adhibuerunt diligentiam*, conſequenter obligationi ex parte ſui ſatisfecerunt (§. *cit.*); *culpam in exequendo non participant ceteri.* Nimirum *ſinguli præſtant dolum, vel culpam ſuam*, cujus ceteri non ſunt participes, *communem* vero *conjunctim*, atque ideo *pro rata, niſi expreſſe fuerit conventum, ut ſinguli teneantur in ſolidum* (§. 438.). Enimvero *ſi idem negotium pluribus per partes mandetur*, cum revera tot ſint mandata diverſa, quot mandatarii, nec ſinguli obligentur ultra id, quod ipſis mandatum (§. 551.); *unusquisque culpam tuam præſtare tenetur.*

§. 559.

De ratione negotii geſti reddenda.

Rationem negotii geſti reddere dicitur, qui diſtincte exponit, quomodo ſingula ad negotium gerendum requiſita executus fuerit. Unde patet, *eum,*

qui alienum negotium gessit, alteri, cujus est negotium, rationem reddere teneri negotii gesti. Quamobrem cum *mandatarius* negotium mandantis gerat (§. 551.); *mandanti quoque rationem reddere tenetur negotii gesti.*

§. 560.

Utile in contractibus quid dicatur.

Utilitatis nomine *in contractibus* non venit, nisi quæ vel in pecunia consistit, vel pecunia æstimari potest. Quamobrem *in contractibus non aliud spectatur lucrum, aut damnum, vel interesse, nisi quod pecuniarium est, vel pecunia æstimabile.* Nimirum quando agitur de eo, quod alteri restituendum vel resarciendum, id quod restitui, vel resarciri debet, nisi res in specie, vel in genere restituatur, pecunia æstimandum. Atque hinc ulterius intelligitur, *cujusnam causa negotium geratur*, ejus nimirum, cujus est utilitas.

§. 561.

De eo, quod mandatur mandatarii

Quoniam sola utilitas mandatarii spectatur, si ejus tantum gratia mandetur, consequenter mandantis nihil interest, utrum alter faciat, nec ne, quod

quod ſe facturum, vel non facturum dixit; *ſi mandatarii tantum gratia mandetur, mandatum non eſt. ſed conſilium.* Dicitur nimirum *Conſilium* declaratio voluntatis noſtræ de eo, quod ab altero fieri debere exiſtimamus, ipſius tamen arbitrio relicto, num facere velit. Quamobrem *ex conſilio nullæ naſcuntur obligationes dantis & accipientis*, conſequenter *nec ulla producitur obligatio, ſi mandatarii ſaltem cauſa mandetur.* Enimvero *ſi quis conſilio doloſo, vel fraudulento alterum inducit, ut faciat, quod male ſucceſſurum*, cum jam dolo alteri damnum det (§. 269.); *ad reſarciendum damnum eidem tenetur* (§. 270.). *cauſa & conſilio.*

§. 562.

Enimvero cum alienum negotium ſpectes tanquam tuum, quando aliena cauſa mandas, conſequenter cum mandatario contrahis (§. 551.); *mandans mandati tenetur, & mandatarius viciſſim eidem obligatur, ſi aliena cauſa fuerit mandatum.* Ac ideo *periculum mandantis eſt, ſi mandatarii & aliena cauſa mandetur*, velut ut tu pecuniam credas Titio: *perinde ac ſi mandantis &* *Si aliena cauſa mandetur.*

mandatarii causa mandetur, veluti ut tu pecuniam credas Titio, quam in rem meam versurus est (§. 561.).

§. 563.

De mandato facti turpis.

Quia *factum turpe* dicitur, quod lege prohibitum; *si factum turpe mandatur*, *mandatum nullum est* (§. 42.), consequenter *nullæ inde oriuntur obligationes*.

§. 564.

De mandato adimplendo per æquipollens & in forma specifica.

Mandatum adimpleri dicitur *per æquipollens*, si impletur per aliud æque utile, aut utilis, quam erat id, quod fuerat mandatum; *in forma autem specifica*, si impleatur præcise per id, quod fuerat mandatum. *Si quid sub conditione generaliori mandatum*, *quæ aliter quoque obtineri potest*, veluti si mandetur, ut emas ædes Titii pretio 4000. thalerorum, propterea quod loco commodo sitæ sunt, ubi merces venales exponuntur, cum mandans non intendat aliud, nisi ut habeas ædes mercaturæ exercendæ commodas, quæ non excedunt pretium 4000. thalerorum; *mandatum adimplere licet per æquipollens*, ut in exemplo dato emere licet ædes alias com-

commodiores pretio minori. Quoniam tamen utilitas, quæ intenditur a mandante, ex ipſius mente, non ex tua æſtimanda, præſertim cum præter finem principalem etiam intendi poſſint alii ſecundarii; *niſi certo conſtet, finem, quem intendit mandator, æque obtineri, ſi per aliud æquipollens, ſive in forma ſpecifica adimpleatur, in forma ſpecifica adimplendum* (§. 551.).

§. 565.

De revocatione mandati.

Mandatum revocare dicitur mandans, ſi mandatario declarat, ſe nolle, ut mandatum adimpleat. Cum mandatarii nulla ſit ex mandato utilitas (§. 551. 560.), conſequenter ejusdem non interſit, ſive mandatum adimpleatur, ſive minus; *mandans mandatum pro lubitu revocare poteſt, antequam fuerit adimpletum.* Quoniam tamen mandatum ſubſiſtit, quamdiu non revocatur; *ſi mandatum jam adimpleri cœpit, aut impenſæ ejus adimplendi cauſa factæ, mandans indemnem mandatarium præſtare tenetur* (§. 557.).

§. 566.

An mandatum poſt mor-

Cum mandans ſit miniſter obligationis contrahendæ (§. 553.); *mandatum*

tem mandantis adimpleri poſſit.

tum morte mandantis extinguitur (§. 430.). Enimvero *ſi mandans expreſſe velit, mandatum adimpleri, etiamſi ſe mori contingat, antequam adimpleatur*, cum ad hoc ſe obligaverit mandatarius (§. 551.); *mortuo etiam mandante illud adimplendum.* Eodem modo patet, *ſi mandetur in caſum mortis, vel quod poſt mortem mandatoris faciendum, mandatum poſt mortem ejus adimplendum.* Et quoniam *mandatarius ignorans mandantem mortuum eſſe, ſi mandatum adimplet*, non agit, niſi ad quod agendum ſe obligaverat (§. *cit.*), veluti ſi emit merces mandatas, & quod ſub conditione indemnitatis in ſe ſuſcepiſſe intelligitur (§. 557.); *indemnis præſtandus eſt. Idem* eodem modo *intelligitur de eo, qui, ignorans mandantem mortuum eſſe, cum mandatario contrahit, mandato manifeſto confiſus* (§. 553.). Aſt cum *mandatarius, qui novit mandantem mortuum eſſe, ſi contrahit cum eo, qui ignorat & mandato manifeſto confidit*, culpa ſua det damnum *ei, cujus intererat, contractum non fuiſſe* (§. 269.); huic *tenetur ad id, quod intereſt* (§. 415.).

§. 567.

§. 567.

Cum mandans non intelligatur negotium commiſiſſe huic perſonæ, quam quod de ipſius diligentia ac fide ſe ſatis certum exiſtimavit; *mandatum perſonale eſt* (§. 400.), conſequenter cum obligatio inde orta (§. 551.) non egrediatur perſonam *mandatarii* (§. 402.), ejus *morte mandatum ſolvitur*. Et ob eandem rationem, *quod tibi mandatum, alii mandare nequis, ſine conſenſu mandantis, niſi tuo periculo.* *De morte mandatarii.*

§. 568.

Mandatum renunciare dicitur mandatarius, quando mandanti ſignificat, ſe mandatum, quod ſuſceperat, adimplere nolle. *Tempeſtiva* vocatur *renunciatio*, quando mandatoris non intereſt, ſi mandatarius mandatum exequi nolit; aſt *intempeſtiva*, ſi per renunciationem damnum aliquod ſentiret mandans. Cum mandatarius mandanti obligetur ad mandatum adimplendum (§. 551.); *ſine juſta cauſa*, hoc eſt, *niſi impedimentum inevitabile ac inſuperabile objiciatur, mandatum renunciare non licet*, conſequenter *ſi renunciatio intempeſti-* *De renunciatione mandati.*

ve facta, mandatarius tenetur ad damnum datum resarciendum & ad id, quod interest, mandatum adimpletum non fuisse (§. 554.). Quoniam vero ex tempestiva renunciatione damnum nullum sentit mandans; *mandatarius* quoque *ob tempestivam renunciationem ad nihil tenetur*: id quod *etiam intelligitur in eo casu, quo impedimentum inevitabile ac insuperabile supervenit*; cum obligatio non extendatur ultra id, quod in potestate est (§. 60.).

§. 569.

De fidejussione & obligatione fidejussoris.

Fidejussio est contractus beneficus, quo quis ei, cui alius obligatus est, vel obligandus, se gratis obligat, quod ipse præstare velit, nisi alter præstet, quod debet. Qui pro altero obligato, vel obligando se gratis obligat, *Fidejussor* vocatur; is vero, pro quo fidejubetur, *debitor principalis*; unde & hujus *obligatio principalis* appellatur; fidejussoris autem *accessoria*. Patet autem, *obligationem principalem non tolli, nec variari obligatione accessoria*, item *fidejussorem & debitorem principalem ad idem obligari debitum, nisi quod obligatio fidejussoris conditionata sit*. Patet etiam, *fide-*

fidejuſſionem accedere poſſe ad quamlibet obligationem, ac fieri in ſecuritatem debiti, conſequenter *non ante validam eſſe, niſi ubi obligatio principalis fuerit contracta, & ſi principalis nulla ſit, acceſſoriam nullam eſſe.* Hinc ulterius ſequitur, *ut, ſi principalis debitor non fuerit ſolvendo, fidejuſſor ſolvere teneatur*; cum tamen non ante conſtet, eum ſolvendo non eſſe, quam ubi fuerit excuſſus, hoc eſt, in facultates ejus inquiſitum; *debitor principalis ante ſit excutiendus, quam fidejuſſor ad ſolvendum adigi poſſit, niſi aliter conventum fuerit* (§. 342.).

§. 570.

Quo usque extendatur obligatio fidejuſſoris.

Cum fidejuſſoris & debitoris eadem ſit obligatio (§. 569.); *ſi debitor principalis ſolvit, fidejuſſor liberatur, & ſi fidejuſſor ſolvit, debitor principalis liberatur.* Quoniam tamen nemo locupletior fieri debet cum damno alterius (§. 271.); *ſi fidejuſſor ſolvit, principalis debitor eidem manet obligatus*, cumque jus ſuum creditor eidem cedere poſſit (§. 342.), *facta ceſſione fidejuſſor ſuum repetit tanquam debitum contractum* (§. 338.), *non vero urget, ut dammum*

datum sibi reparetur. Enimvero cum nemo alterum sibi obligare possit contra voluntatem suam (§. 78.); *si quis pro invito fidejubet ac solvit, debitor principalis ad nihil ipsi tenetur.* Cum vero consentire præsumatur (§. 459.), immo tacite consentiat, qui tacet, quando loqui poterat & debebat (§. 27.); *si quis pro præsente & patiente fidejubet, hujus consensu fidejussio facta censetur.* Et quia creditor a fidejussore plus juris acquirere non potuit, quam is in ipsum transferre voluit (§. 317.); *si fidejussor se tantummodo obligavit pro debito principali, vel parte ejus, nec ultra debitum principale, vel hanc partem creditori tenetur.*

§. 571.

De fidejussione pura, sub conditione & in diem facta.

Cum fidejussor promittat solutionem debiti alieni (§. 569.); *a voluntate fidejussoris pendet, utrum pure, an sub conditione, aut in diem promittere velit* (§. 385. 393.). Quoniam fidejussio in se sub conditione facta intelligitur, scilicet si debitor principalis non solvat (§. 569.); pure fieri intelligitur, si se constituit correum debendi (§. *cit.* & §. 424.). *Quodsi* ergo *fidejussor pure se obli-*

obligat, non excuſſo debitore principali ad ſolvendum debitum adigi poteſt: quodſi tamen creditor ab eo totum conſequi non poſſit, regreſſus eidem patet ad debitorem principalem, ut, quod deficit, conſequatur (§. 424.). *Aſt ſi fidejuſſor ſub conditione, vel in certum diem fidejuſſit, nonniſi conditione exiſtente, vel die veniente, debitore principali excuſſo* (§. 569.), *ad ſolvendum adigi poteſt* (§. 395. 396.).

§. 572.

De termino ſolutionis inſcio, vel invito fidejuſſore prorogato.

Quoniam intereſt fidejuſſoris, ne terminus ſolutionis differatur, cum fieri poſſit, ut, qui nunc ſolvendo eſt debitor, eſſe deſinat; qui fidejubet pro debito nunc ſolvendo, non intelligitur fidejuſſiſſe pro debito termino prorogato ſolvendo. Quamobrem *terminus ſolutionis inſcio, multoque minus invito fidejuſſore prorogari non poteſt, & ſi hoc faciat creditor, fidejuſſor liberatur* (§. 317.).

§. 573.

De pluribus fidejuſſoribus.

Quia ex fidejuſſione non plus juris acquiri poteſt, quam fidejuſſores in creditorem transferre volunt (§. 569. 317.), & contra ipſos pro vero habetur, quod ſufficienter indicant (§. 318.); *ſi ſinguli*

in

in solidum se obligarunt, in solidum tenentur; si pro certa parte, nonnisi pro certa parte. Enimvero *si nihil expresse dictum*, cum plures fidejussores petantur in majorem securitatem crediti (§. 569.); *id actum intelligitur, ut omnes conjunctim obligentur pro toto debito*, consequenter *singuli pro æqua parte: si tamen ceteri solvendo non sint, unus totum solvere teneatur.*

§. 574.

De fidejussore succedaneo.

Qui pro fidejussore fidejubet, *fidejussor succedaneus*, subinde etiam *subalternus*, vel *vicarius* appellatur. Quamobrem cum is se obliget creditori ad solvendum debitum, si fidejussor non solverit; *ad solvendum adigi nequit, nisi fidejussore excusso, nec*, utpote obligatus pro eo, quod solvit fidejussor, *obligatio inter ipsum & fidejussorem dividitur.* Et quoniam fidejussor succedaneus se obligat pro obligatione fidejussoris, quemadmodum fidejussor pro obligatione debitoris; *quæ valent de fidejussore principali respectu debitoris, eadem valent de fidejussore succedaneo respectu principalis* (§. 569.): immo cum fidejussor succedaneus succedat in locum prin-

principalis, *idem* quoque *jus ipſi competit reſpectu debitoris principalis, quod fidejuſſori principali reſpectu ejusdem* (§. *cit.*).

§. 575.

De fidejuſſore indemnitatis.

Fidejuſſor ſuccedaneus in ſpecie *Fidejuſſor indemnitatis* vocatur, ſi creditori ſe obligat ad omne id, quod nec a debitore principali, nec a fidejuſſoribus principalibus conſequi poteſt. *Fidejuſſor* itaque *indemnitatis prorſus indemnem præſtat creditorem.* Enimvero ſi quis obligat fidejuſſori pro obligatione ipſi propria, ſcilicet promittendo, quod a ſe recuperare debeat, quod ſolvere coactus fuit; ſiquidem a debitore principali recuperare non poſſit, eum *Fidejuſſorem indemnitatis fidejuſſoris* appellare lubet. *Fidejuſſor* itaque *indemnitatis fidejuſſoris creditori nullo modo obligatus, nec obligari poteſt, ac inſcio creditore & debitore principali ſe obligare poteſt.* Patet etiam, *hanc fidejuſſionem ſaltem fieri in ſecuritatem fidejuſſoris*, conſequenter *ſi is nihil ſolvit, in nihil tenetur*: immo *ſi ſolvit, non tenetur, niſi debitore principali excuſſo.*

§. 576.

§. 576.

De fidejussione pro facto alieno.

Si quis se obligat pro facto, vel non-facto alterius, cum se obliget pro obligatione, quæ ex non-facto, vel facto alterius enascitur, adeoque tendit ad aliquid restituendum, vel reparandum; *pro facto negativo fidejubens tenetur in omne id, quod interest, principaliter obligatum feciſſe, quod non facere debebat, vel si pro positivo fidejubet, in id, quod interest, principaliter obligatum non feciſſe.* Exemplum esto, si pro fide famuli, quem commendas, fidejubes, vel si pro mandatario.

§. 577.

An fidejussor in plus, vel minus obligari possit.

Quia fidejussor se obligat pro obligatione aliena (§. 569.); *in plus obligari nequit, quam debitor principalis*, consequenter *si plus promiserit, tenetur in eam partem, quam debet principalis.* Ast quia etiam pro parte saltem fidejubere potest (§. 573.); *in minus obligari potest.* Quamobrem cum plus sit statim dare, quam post tempus dare; *fidejussor compelli nequit ad solutionem ante terminum, etsi notorium sit, debitorem principalem non esse solvendo.*

§. 578.

§. 578.

Cum *juramentum* actum non obligatorium in obligatorium vertere nequeat (§. 446.); *fidejussionem invalidam validam efficere nequit.* Et quia obligatio nascitur ex promissione (§. 380.); *fidejussio fieri potest per epistolam & per alium* (§. 403.), *nempe ministrum* (§. 429.). Et quamvis *fidejussio valeat sine scriptura & antequam in scripturam redigatur, nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 445.): cum tamen obligatio non extendatur ultra id, quod dictum est (§. 318.); *eam in scripturam redigi consultum est: &, si fidejussor terminos artis* in eadem usurpatos non *intelligat, iidem ipsi sufficienter explicandi* (§. 386.). *De fidejussione jurata & in scripturam relata.*

§. 579.

Expromissor dicitur, qui alterius obligationem in se transfert, seu pro altero obligato, aut obligando ita se obligat, ut ipse suo nomine tanquam debitor principalis præstet, ad quod præstandum alter erat obligatus. *Expromissor* itaque *induit personam debitoris principalis, nec hic creditori amplius manet obligatus*, consequenter *si is solvendo non fue-* *De expromissione.*

fuerit, creditori non datur regressus ad debitorem principalem, etsi hic solvendo sit. Cumque expromissio sit negotium, quod inter creditorem & expromissorem unice geritur; *expromissor a debitore principali repetere nequit, quod pro eo solvit, nisi aliter fuerit* pacto speciali, cum debitore principali inito, *conventum* (§. 438.): jure tamen interno, *si expromissor ei, cujus causa promittitur, nihil debet, quod solvit, restituendum* (§. 271.). Idem etiam intelligitur de debitore principali, si expromissor solvendo non fuerit. Sane expromissio fieri potest animo donandi & quia jam expromissori aliunde satisfactum: id quod in expromissione non attenditur (§. 318.). *Quodsi quis ideo expromittit, quia debitori principali ad quid præstandum obligatus, expromissione in tantum liberatur, in quantum eadem alteri se obligat*; utique enim hoc animo expromissio facta intelligitur (§. 318.). Ceterum *non minus fidejussio, quam expromissio indefinite facta in omne id, quod dabitur, valet*; cum voluntatis tuæ sit, quomodo fidejubere & expromittere velis (§. 393.).

CAPUT

CAPUT XII.

DE ACTIBUS PERMUTATORIIS, SEU CONTRACTIBUS ONEROSIS.

§. 580.

De contractibus onerosis in genere.

Actus permutatorii dicuntur etiam *Contractus onerosi.* Quamobrem cum in contractibus onerosis res & facta invicem permutentur (§. 467.), nemo autem alteri gratis dare, vel facere teneatur, si viciſſim dare, vel facere poteſt (§. 473.); *in contractibus onerosis obſervanda æqualitas*, ſcilicet ut quantum præſtat unus, tantundem viciſſim ipſi præſtandum ab altero ſit, conſequenter *contractu oneroſo adimpleto, neuter contrahentium plus, vel minus habet, quam ante eundem habebat*, ac propterea *ex contractu neuter ſit locupletior* (§. 271.). Quamobrem *ſi contrahentes ſcientes atque volentes ab æqualitate recedant, contractus mixtus eſt ex beneficio*, ſive gratuito & *oneroſo.*

§. 581.

Si inæqualitas inſit contractui.

Quia in contractu oneroſo æqualitas obſervanda (§. 580.); *inæqualitas*

tas in contractu oneroſo illicita (§. 51.). Quamobrem cum eadem pars altera defraudetur (§. 286.); *qui plus accepit, tantundem alteri reſtituere debet, quantum plus habet* (§. *cit.*), ac propterea *ob inæqualitatem contractus non reſcinditur.* Dicitur nimirum *Contractus reſcindi*, quando pro nullo declaratur, qui ipſo jure nullus non eſt, ſeu ſubſiſtit.

§. 582.

Permutatio quid & quomodo perficiatur.

Contractus oneroſus, quo res datur pro re, ſive corporalis, ſive incorporalis, *Permutatio* eſt. Quoniam nonniſi dominus rem dare poteſt (§. 258.); *ſi unus contrahentium det rem alienam, permutatio nulla eſt.* Et cum datio ſit translatio dominii (§. *cit.*), id vero transeat in acceptantem nuda voluntate domini ſufficienter declarata (§. 317.); *permutatio naturaliter perficitur mutuo conſenſu* (§. 27.), *quamprimum* ſcilicet *in rem pro re tradendam conſentitur, permutatio perfecta eſt*, conſequenter *contrahentes ſibi invicem obligantur ad res tradendas* (§. 320.), quamvis *mutuo conſenſu traditio differri poſſit in certum tempus* (§. 314.).

583.

§. 583.

Cum in permutatione res omnes dari poſſint (§. 582.), pecunia vero tanquam corpus conſiderata, non tanquam pretium rei, æquiparetur rei; *pecunia* quoque *numerata tanquam corpus conſiderata permutari poteſt.* Et quia uſus rei datur, ſi datur jus rem utendi; *permutatio eſt, ſi do uſum rei meæ pro uſu rei tuæ* (§. *cit.*). Immo cum operæ ſimiliter æquiparentur rebus (§. 225.); *operæ etiam cum operis permutari poſſunt.* Et quoniam res tibi data tua eſt, ſi vero tu eandam mihi iterum das, mea fit (§. 258.); *res etiam ſua cum ſua permutari poteſt, ſi detur, ut pro eadem detur eadem certo die.*

Quomodo pecunia & uſus permutetur item ſua cum ſua.

§. 584.

Cum permutatio contractus oneroſus ſit (§. 582.), in contractu autem oneroſo obſervanda æqualitas (§. 580.); *in permutatione æqualitas obſervanda*, conſequenter ut de eadem conſtare poſſit, *res æſtimatæ dandæ ſunt*, conſequenter *rei minoris pretii adjiciendum aliud, quod exceſſum alterius adæquat.* Enimvero *ſi quis ſciens ac volens plus dat,*

De æqualitate in permutatione obſervanda.

quam recipit, contractus mixtus est ex permutatione & donatione (§. 582. 475.)

§. 585.

De alienatione rei permutatæ

Quoniam in permutatione transit dominium, etiamsi res non statim tradantur (§. 582.); *neuter permutantium rem nondum alteri traditam alienare potest* (§. 257.): *qui vero rem sibi traditam accepit, eam alienare potest, etiamsi ipse rem datam nondum tradiderit* (§. 314.).

§. 586.

Scholion de eo, quod civile in hoc contractu.

Jus Romanum in permutatione plurimum recedit a Jure naturæ, ob rationes singulares, quas vide in Jure naturæ nostro Tom. 4. not. §. 879. 880. Quod itaque civile est, non confundendum cum eo, quod est Juris naturalis. Tale e. gr. est, quod contractus non ante validus, nisi ab una parte res tradatur, & per consequens non solo consensu perficiatur.

§. 587.

Emtio venditio quod sit.

Contractus onerosus, quo res datur ab uno, & alter pro ea dat pretium eminens, hoc est, eam pecuniæ summam, per quam pretium rei determinatur,

natur, dicitur *Emtio venditio.* Qui dat rem, *Venditor*; qui vero pretium, *Emtor* appellatur. Sed res, quæ venditur, *Merx* vocatur. Mercium itaque nomine non veniunt res, quæ venales non ſunt, & communiter hoc nomen reſtringitur ad res mobiles.

§. 588.

Quænam vendi poſſint.

Cum in emtione venditione pro re detur pecunia, qua æſtimatur (§ 587.), pretium vero rerum omnium pecunia definiatur, & hæc pro qualibet re dari poſſit (§. 494.); *emi ac vendi poſſunt res omnes corporales, mobiles ac immobiles, & incorporales, pecunia qua corpus, poſſeſſio etiam rei propriæ, quam quis amiſerat, jus in re, vel ad rem quamcunque*, immo etiam *res extituræ: non tamen res, quæ in rerum natura non exiſtunt.* Quoniam vero res dari nequit niſi a domino (§. 258.); *nemo* quoque *rem vendere poteſt niſi dominus: non-dominus rem alienam vendere nequit.*

§. 589.

De dominio & jure futuro.

Dominium futurum dicitur, quod nobis competit in re extitura, quamprimum exiſtit, veluti in frugibus æſta-

tis futuræ, vel in re accipienda, veluti in pecunia, quam ſalarii loco accepturi ſumus. Unde ſimul patet, quodnam in genere dicatur *Jus futurum*. Quamobrem *dominium futurum continet jus excludendi dominio in re extitura, vel accipienda, quando illa exiſtit, vel accipitur, ceteros omnes* (§. 195.), cumque ideo iam contineat aliquod jus præſens, *dominium* quoque *futurum in alium transferri poteſt*. Quoniam tamen actu dominus eſſe nequis, antequam res exiſtit, vel accipitur; *translatione dominii futuri potentia efficeris dominus, ſed ita, ut ſtatim actu ſis dominus, quam primum res exiſtit, vel accipitur*. Et eodem modo intelligitur, *te voluntate transferentis ſtatim potentia jus acquirere proprium, actu autem, quando ea adſunt, a quibus juris actualitas pendet*.

§. 590.

De emtione rerum extiturarum.

Cum dominium futurum nullum ſit, niſi res exiſtant (§. 589.); *res exituræ non emuntur, niſi ſub tacita hac conditione, ſi exiſtant*, conſequenter *ſi non exiſtere contingat, nulla eſt* (§. 396.). Quoniam in emtione obſervanda æqualitas (§. 580.), conſequenter neuter contra-

trahentium habet animum aleam ſubeundi; *ſi res extituræ emuntur, vel emenda eſt certa quantitas, vel pretium ad certam quantitatem conſtituendum.* Quamobrem *ſi* in caſu priori *minor quantitas exiſtat, ultra eam ad tradendum non tenetur venditor*, quia emtio conditionata, (*per demonſtr.*) *ſi autem major naſcatur, nonniſi ea emta intelligitur, de qua conventum eſt* (§. 318.): aſt in caſu poſteriori, *omnes emtæ intelliguntur, & pretium computandum ex eo, quod ad quantitatem conſtitutum* (§. *cit.*). Enimvero *ſi res extituræ emantur, quantitate non expreſſa & pretio nullo conſtituto*, cum quantitatis nulla facta mentio; *omnes emtæ videntur, quæ extituræ ſunt*, & quia pretium nondum conſtitutum fuiſſe patet, propterea quod non omni tempore idem, *tacite conſenſiſſe intelliguntur contrahentes in pretium, quod erit illo tempore, quo exiſtunt, commune.*

§. 591.

De emtione ad menſuram.

Ad menſuram emi dicitur, ſi quantitas determinetur, quæ emta eſſe debet, & pretium ex quantitate quadam certa definiatur, vel res certa tota emi-

tur ea lege, ut eius quantitas certa mensura determinetur, ex qua pretium ejus definitur. Unde patet, *si facta mensura minor deprehendatur quantitas, venditorem pretii partem remittere debere, nisi defectum supplere possit; si* vero *major, eum superfluum retinere, nisi emtor pretium, si ille velit, augere malit.* Enimvero *si nulla quantitas, exprimatur, totius rei pretium ab emtore solvendum, quod facta mensura quantitati deprehensæ convenit* (§. 318. 438.).

§. 592.

De emtione per aversionem.

Per aversionem emi dicitur, si res certa emitur ita, ut ejus pretium ad nullam quantitatem restringatur, unde computandum. Quamobrem *pretium, de quo conventum, solvendum, etsi alia deprehendatur ejus quantitas, facta mensura, quam putabatur* (§. 318. 438.).

§. 593.

De re aliena vendita.

Quia non-dominus rem alienam vendere nequit (§. 588.), consequenter rei alienæ venditio nulla est; *res aliena emtu domino sine pretio restituenda* (261.): *venditor* autem *emtori pretium restituere tenetur* (§. 271.), consequenter, *rem venditori restituere non licet, ut ab eodem pretium recuperes.* (§. 594.

§. 594.

Cum *res tibi vendita* tua ſit, etſi nondum tradita (§. 587. 320.); *ſi* ea *alteri denuo vendatur, venditio nulla eſt* (§. 588.). Enimvero cum nuda venditionis promiſſione in te non transferatur dominium rei vendendæ, ſed ſaltem jus exigendi, ut eam mihi, non alii vendas (§. 379. 587.); *ſi rem, quam mihi vendere promiſiſti, alii vendas, venditio valida eſt* (§. 257.): *mihi tamen teneris ad id, quod intereſt, rem mihi venditam non fuiſſe* (§. 415.). *De re bis vendita.*

§. 595.

Quoniam ex ipſa dominii notione patet, id non exiſtere niſi in certa ſpecie, rei autem in genere nullum eſſe (§. 195.); *ſi res in genere vendatur*, veluti ſi tibi vendo decem modios frumenti in genere, non tanquam partem acervi tibi demonſtrati, *dominium in emtorem non ante tranſit, quam ſi in ſpecie detur.* *De re in genere emta.*

§. 596.

Ex emtione venditione datur res pro pecunia (§. 587.). Quamobrem cum pecunia in dominio eſſe nequeat, *Quando emtio venditio perfecta.*

niſi quatenus in corporibus conſiſtit, nec certa ſit, niſi corporibus demonſtratis, conſequenter dominium in pecunia transferri nequeat, niſi datis, vel demonſtratis corporibus; *naturaliter emtio venditio perfecta eſt, quamprimum de pretio conventum & emtor ad ſolvendum pretium paratus* (§. 317.), *ac emtione perfecta ſtatim naſcitur obligatio venditoris ad rem tradendam, emtoris vero ad pretium ſtatim ſolvendum.* Nimirum *ſolutio pecuniæ* eſt actus, quo dominium & poſſeſſio pecuniæ debitæ una transfertur; conſequenter traditionem & dationem una continet (§. 258. 320.), & *pecunia ſolvitur, ſi ei, cui debetur, numeretur.*

§. 597.

Si fides de pretio habeatur.

Fidem de pretio habere dicitur venditor emtori, vel *fidem emtoris ſequi*, ſi verbis emtoris de pretio ſolvendo confidens, nec de eo ſolvendo ſibi quocunque alio modo caveri, vel ſatisfieri jubens, mercem tradit. *Fidem de pretio* itaque *habere, vel fidem alterius ſequi eſt quaſi accipere.* Quamobrem cum venditor fidem de pretio habens emtori idem accepiſſe & pecuniam emtori mutuo

tuo dediſſe videatur (§. 528. 323.); *emtio venditio perfecta, quamprimum de pretio conventum & fides de eo habetur.* Nimirum venditor cum nolit rem dare niſi pro pretio; *dominium rei non ante tranſit in emtorem, niſi quando venditor vel actu accipit pretium, vel de eo accipiendo certus eſt.* Patet autem (§. 314.), *a venditoris voluntate pendere, utrum velit pretium ſibi ſtatim ſolvi, an fidem de pretio habere emtori, aut de eodem ſibi alio modo cautum iri,* veluti fidejuſſione (§. 569.), aut expromiſſione (§. 579.).

§. 598.

De re ſine pretio convento emtori tradita.

Quoniam emtio venditio non perficitur, niſi res certa pro pretio certo detur (§. 587.); *ſi venditor mercem dat & tradit, quamvis de pretio nondum fuerit conventum, emtori fidem de pretio habet* (§. 597.), *& hic tacite conſentit in pretium commune illius temporis, quo mercem accepit.*

§. 599.

De pecunia & re pro re data.

Similiter quia in emtione venditione datur pecunia, ſive pretium pro re (§. 587.), in permutatione autem res

pro

pro re (§. 582.); *ſi quis dat rem pro re & pecuniam tanquam additamentum, contractus permutatio eſt: ſi vero pecuniam pro re & rem tanquam ſupplementum pretii, emtio venditio.*

§. 600.

Quando pretium augere, vel imminuere liceat.

Cum uſus pecuniæ ſit aliquid æſtimabile, quatenus lucroſus; *plus ſolvit, qui ſtatim ſolvit, vel ſolutionem anticipat, quam qui ſolutionem differt.* Quamobrem *ob dilationem ſolutionis pretium rei augeri poteſt, ob ſolutionem anticipatam minui: non tamen licet augere ob dilationem, ſi quis omni tempore paratus eſt ad pretium ſolvendum, quando pecunia indiget venditor.*

§. 601.

De emtione venditoris cauſa & contra.

Similiter quia opportunias rem ſuam vendendi, aut aliam ab alio emendi aliquid æſtimabile eſt, præſertim ſi interſit venditoris, ut ſua vendat, emtoris ut emere poſſit; datur enim in priori caſu præmium ei, qui fecit, ut vendere, in poſteriori, ut emere potuerimus, emtore nimirum in illo, venditore in hoc quæſito; *ſi intereſt venditoris, ut rem ſtatim vendat, aut ejus cauſa emi-*

emitur, viliori pretio emere licitum, & ſi intereſt emtoris, ut res vendatur, aut ejus cauſa venditur, majore pretio eam vendi iniquum non eſt.

§. 602.

De pretio majore, vel minore per errorem ſoluto.

Cum nemo locupletior fieri debeat cum damno alterius (§. 271.); *ſi venditor in pretio indicando erravit & vero majus ab emtore accepit, quod plus accepit, reddere tenetur*: ex adverſo *ſi pretium vero minus ſolutum, quod vero deeſt ſupplere debet emtor*, aut, *ſi nolit vero pretio emere, mercem reſtituere ac, quod ſolvit, pretium recipere.* Quoniam jus naturæ non diſtinguit inter plus & minus, ſed nullam prorſus fert læſionem; *naturaliter contractus reſcindi poteſt ob quamlibet læſionem.* Ceterum ob eandem rationem *idem valet, ſi per ignorantiam ſolvatur pretium majus, quod verum putabat emtor.*

§. 603.

De pretii determinatione in arbitrium tertii.

Quoniam perinde eſt, ſive emtor & venditor inter ſe de pretio conveniant, ſive ejus determinationem in arbitrium tertii vel certi, vel incerti con-

emtoris, venditoris collata.

conferant; *determinatio pretii in arbitrium tertii collata naturaliter valet, niſi a communi ſeu vero nimis recedat* (§. 271.): cumque determinatio ideo in arbitrium tertii conferatur, ne metuenda ſit læſio ex contractu; *is, in cujus arbitrium confertur, peritus rei æſtimator eſſe debet.* Enimvero cum in contractibus pro vero habendum, quod ſufficienter indicatum (§. 318.), nec lege naturæ permiſſum, ut faciant contrahentes, quod officiis repugnat (§. 42. 57.); *ex circumſtantiis æſtimandum, quinam fuerit animus contrahentium*, ſeu qua de cauſa determinatio pretii in arbitrium emtoris, vel venditoris collatum, *& jure interno reguntur iſtiusmodi emtiones per officia.*

§. 604.

De errore circa corpus, vel materiam aut qualitatem rei.

Cum pactum errantis nullum ſit, ſi error ei dedit cauſam (§. 405. 438.); *ſi res alia pro alia vendatur ac ematur, ſive ſit alia quoad corpus*, ſeu in individuo, *ſive quoad materiam*, ut vel tota, vel ex parte ex alia materia conſtet, quam putabatur, *emtio venditio nulla eſt.* Patet etiam exinde, quod in hoc actu committatur fraus vel conſilii, vel even-

eventus, utraque nonferenda (§. 286.). *Idem* eodem modo *intelligitur, ſi emtor vel expreſſe indicet, vel aliunde id ſufficienter appareat, quod ob qualitatem quandam rem emat, alias eam non emturus, & circa qualitatem erretur,* veluti ſi vinum recens vendatur pro veteri.

§. 605.

De pactis emtioni venditioni adjectis. Et de eadem in diem, & ad certum tempus facta.

In emtione venditione translatio fit dominii rei a venditore in emtorem (§. 587.). Quamobrem cum a domini voluntate dependeat, quomodo dominium rei ſuæ in alterum transferre velit (§. 314.), & a voluntate accipientis, utrum id eodem modo habere velit, an nolit (§. 316.); *pro lubitu emtoris & venditoris emtioni venditioni adjici poſſunt pacta, quæ jus ex illa quæſitum immutant, & novas quasdam obligationes producunt,* utique *ſervanda* (§. 438.). Hinc ſequitur, *ut, ſi in diem res vendatur & ematur, emtio venditio ſtatim perfecta, ſed ad eam conſummandam non obligentur contrahentes, antequam dies venerit*: & ex adverſo, *ſi res vendatur ea lege, ut ſit emta per certum tempus, emtio venditio ſtatim con-*

ſum-

ſummanda, tempore autem præterlapſo finiatur.

§. 606.

De emtione ſub conditione reſolutiva.

Cum (*vi §. præc.*) etiam emtio venditio contrahi poſſit ſub conditione reſolutiva & pœna pœnitentiæ; *ſi ita conveniatur, ut, niſi pretium intra certum tempus ſolvatur, res ſit inemta, emtio venditio ſtatim perfecta, ſed pretio intra tempus conventu non ſoluto, reſolvitur* (§. 397.), &, *ſi ita conveniatur, ut intra certum tempus emtori a contractu recedere liceat, recedens vero certi quid præſtet venditori, venditor interea rem alii vendere nequit, in emtorem collatum eſt jus pœnitendi, emtor vero pœnam pœnitentiæ præſtare tenetur.*

§. 607.

De emtione ſub conditione ſuſpenſiva & pinguioris emtoris.

Similiter cum etiam ſub conditione ſuſpenſiva emtio venditio contrahi poſſit (§. 605.); *ſi ſub certa conditione emtio contrahitur, antequam conditio exiſtat, emtio perfecta non eſt, nec ad eam conſummandam tenentur contrahentes, & illa deficiente nulla eſt* (§. 396.): *pendente tamen conditione pœnitere non licet*, cum ſpes perfectum iri emtionem neutri parti auſer-

auferri poſſit (§. *cit.*). Specialis conditio eſt, ſi emtor pinguior haberi poſſit. Quodſi ergo ita conveniatur, *ut res ſit inemta, ſi emtor pinguior haberi poſſit intra certum tempus, emtio ſtatim perfecta, pinguiori tamen emtori eam vendere poteſt venditor*: aſt *ſi ita conveniatur, ut res ſi emta, niſi intra certum tempus emtor pinguior haberi poſſit, emtio tum demum perficitur, ſi pinguior ſeſe non obtulerit, interea tamen temporis pœnitere non licet.* Nimirum in caſu priori conditio reſolutiva eſt, in poſteriori ſuſpenſiva (§. 315.).

§. 608.

Pactum, quo ita convenitur, ut res ſit inemta, ſi intra certum tempus emtor pinguior offeratur, vel ut ſit emta, niſi offeratur, dicitur *Addictio in diem*; & in caſu quidem priori *pura*, in poſteriori *conditionata*. Vocatur autem *Emtor pinguior*, qui meliorem offert conditionem, quam primus; & *Conditionis melioris* nomine venit, quicquid ad utilitatem venditoris pertinet, veluti ſi pretio qui addatur, ſi ſolutio offeratur in moneta majoris bonitatis intrinſecæ, ſi ſtatim ſolvatur. Quoniam

De addictione in diem.

pacta naturaliter per se obligant (§. 438.); *naturaliter* quoque *contractui cuicunque adjici possunt ex intervallo*, consequenter etiam *addictio in diem ex intervallo adjici potest*. Cum vero in hoc pacto id agatur, ut emtio vel rescindatur, vel non perficiatur, conditione meliore ab alio oblata, minime autem, ut venditor, si eum pœniteat, contractum pro lubitu rescindere, vel non perficere possit (§. 607.); *venditor ipse conditionem meliorem offerre non potest*. Id vero adhuc notandum est, *addictionem in diem fieri posse vel in gratiam venditoris, vel in gratiam emtoris*. Et *in casu primo* facile intelligitur, *venditori liberum esse, utrum conditionem meliorem acceptare, an primam sequi malit*; *in altero* autem *conditione meliore oblata, emtorem ab obligatione statim liberari, & venditorem vel conditionem acceptare, vel rem recipere teneri*. Patet etiam porro, *venditorem emtori primo indicare non teneri, quod & qualis conditio offeratur antequam offerenti rem vendat, nisi expresse hoc fuerit conventum, ut res emta manere debeat, si ille eandem conditionem adimplere velit*. Quoniam vero

emtori

emtori perinde est, sive alius emtor rem accipiat, sive venditor eam retineat sibi, conditione meliore oblata, nec sibi retinens quicquam committat, quod est contra jus primi emtoris (§. 83.); *si melior conditio offertur, venditor rem sibi retinere potest, nisi expresse, ut ante, fuerit conventum.*

§. 609.

De lege commissoria.

Lex commissoria in genere vocatur pactum, quo ita convenitur, ut, nisi præstetur, quod ex alio contractu debetur, debitor amittat, quod ex eo habere decebat. Et tunc id, quod amittitur, dicitur *committi.* Et in specie in præsenti contractu *Lex commissoria* dicitur pactum, quo ita convenitur, ut, nisi emtor intra certum tempus pretium solvat, res sit inemta. *Pactum* itaque, *cui lex commissoria addita, statim resolvitur, conditione resolutiva, quæ eidem inest* (§. 315), *existente.* Et propterea *si emtio sub lege commissoria contracta, & pretium intra tempus præstitutum non fuerit solutum, dominium rei venditæ confestim ipso jure redit ad venditorem.* Cum venditor cum damno emtoris locupletior fieri nequeat

(§. 271.); *si emtor partem pretii solvit, emtione commissa, ea ipsi restituenda.* Et quoniam emtio *in gratiam venditoris* tantummodo resolvitur; *si lex commissoria* in ipsius gratiam *addita, in ipsius* utique *arbitrio positum est, vtrum ea uti velit, nec ne.* Quoniam effectus legis commissoriæ pendet a conditione resolutiva, quæ eidem inest; *si conditio quæcunque resolutiva emtioni & in genere contractui, sive pacto cuicunque adjicitur, clausula adjecta hæc legi commissoriæ æquivalet.* Atque ea de causa adjectio istiusmodi conditionis, qua, quod ex pacto haberi debebat, committitur & ipsum pactum resolvitur, *clausula commissoria* appellatur.

§. 610.

De pacto resolutivo ex nunc & ex tunc.

Pactum, cui adjicitur conditio quæcunque resolutiva, vulgo *resolutivum* dicitur; cujus ideo species sunt lex commissoria & addictio in diem sub conditione resolutiva. Vocatur autem *resolutivum ex nunc*, quando contractus retro resolvitur, quasi ab initio statim fuisset nullus; & *ex tunc*, quando contractus resolvitur eo, quo conditio existit, tempore, ut ab eo demum habeatur

beatur pro nullo. Quoniam naturaliter a voluntate *paciscentium* dependet, quomodo convenire velint (§. 385. 438.); *in* ipsorum quoque *arbitrio positum est, utrum conditione resolutiva existente pactum resolvi debeat ex nunc, an ex tunc.*

§. 611.

De Jure retractus.

Quod si ita conveniatur, ut, si rem emtam iterum vendere volueris, eam mihi, vel tertio cuidam certo vendere debeas, vel ut alii vendere non liceat, si ego, vel tertius ille idem pretium solvere velimus, quod solveret alius; pactum emtioni venditioni adjectum dicitur *Pactum de retrahendo*; & jus ex hoc pacto acquisitum, *Jus retractus* appellatur, in jure civili cum addito *Jus retractus conventionale*, quia ex pacto descendit; in oppositione *ad legale*, quod certis personis lege tribuitur ac mere civile est. *Jus* hoc *retractus est jus prælationis, eodemque immimuitur jus alienandi* (§. 257.), *sed sine damno domini* (§. 269.). Quoniam *Jus protimiseos* vocari solet, quo quis præferri debet in eodem actu alii, vel aliis; *jus retractus est jus protimiseos, sed non contra.* Quia

vero *jus retractus* ex pacto ad emtionem venditionem restringitur; *locum non habet, si res eidem obnoxia alio titulo quam emtionis venditionis alienatur*, veluti si donetur, vel permutetur (§. 318.). Cum naturaliter quilibet jus suum alteri cedere possit (§. 342.), nisi personale fuerit (§. 400.); *jus* quoque *retractus cedi potest, nisi vel expresse fuerit dictum, ne alii cedatur, vel aliunde appareat, id ad personam retrahentis esse restrictum* (§. 318.).

§. 612.

Pactum de retrovendendo & de redimendo.

Si ita conveniatur, ut, quando tibi visum fuerit, vel certo tempore, vel intra certum tempus rem venditam tibi redimere liceat; pactum, quod emtioni venditioni adjicitur, dicitur *Pactum de retrovendendo*, vel *retrovenditionis*. Quamobrem *emtor* quidem *obligatur ad rem retrovendendam*, *venditor* autem *minime ad eam redimendam*. Ac hoc pacto cum omnino differat, si ita conveniatur, ut res vendita vel certo tempore, vel intra certum tempus redimi debeat; lubet id *Pactum de redimendo* appellare. Et *ex pacto de redimendo venditor obligatur ad rem redimendam*, *non*

non vero emtor ad eam iterum vendendam. Cetera intelliguntur de utroque pacto, ſicuti de ceteris omnibus adjectis, ex eo, quod dictum, vel alio modo ſufficienter indicatum eſt (§. 318.).

§. 613.

Cujusnam ſit commodum & periculum rei emtæ in diverſis caſibus.

Quamprimum ex contractu emtionis venditionis pactis quibuscunque adjectis dominium in emtorem tranſit, cum is jam ſit dominus, & venditor eſſe deſierit (§. 195.); *omne* quoque *commodum, quod ex re percipi poteſt* (§. 198.), *& omne deterioris, amiſſionis & interitus periculum ad emtorem pertinet* (§. 243.). Atque inde facile in caſu quolibet definitur, cujusnam ſit commodum & periculum naturaliter. Quoniam vero naturaliter conveniri poteſt, prouti viſum fuerit contrahentibus (§. 393. 438); *ita etiam conveniri poteſt, ut ſub certa conditione, vel certo tempore rei venditæ dominium maneat penes venditorem, commodum tamen & periculum ſit penes emtorem, vel contra; immo ut dominium cum periculo tranſeat in emtorem, commodum tamen ſub certa conditione, vel certo tempore pertineat ad venditorem.*

§. 614.

De emtione rei gustu, aut inspectione probandæ.

Si res, quæ gustu demum probetur, aut inspiciatur, vendatur, veluti si tibi venditur vinum in cella mea, gustu probandum; *ea nonnisi sub hac conditione intelligitur emta, si tibi probetur*, consequenter *periculum & commodum non ante ad emtorem pertinet, quam si degustata, vel inspecta probatur* (§. 613.).

§. 615.

De commodo & periculo rerum alternative venditarum.

Cum emtori dominium in re alternative vendita ante opinionem nullum competat (§. 195.); *si duæ res alternative vendantur, ita ut optio detur, quamnam eligere velit, antequam optio facta est, commodum atque periculum utriusque ad solum venditorem spectat* (§. 613.).

§. 616.

De venditore in dilationem pretii non consentiente & interesse moræ.

Quia emtio non perficitur, nisi pretium statim solvatur (§. 596.), aut venditor in dilationem consentit (§. 597.); *si de pretio fuerit conventum, & venditor in dilationem consentire non vult, emtio nulla est*, consequenter *si redux pretium statim solvere velis, eam tibi pro eodem dare non tenetur.* Cumque in mora sis,

si

ſi convento tempore pretium non ſolvas (§. 417.); *venditori præſtare debes, quantum valet uſus pecuniæ a die moræ* (§. 419.).

§. 617.

Res evinci dicitur, ſi quis eam ob jus, quod in ea habet, nec exercere poteſt, niſi eam in poteſtate ſua habeat, a poſſeſſore aufert, veluti ſi res a non-domino emta a domino vindicatur (§. 262.). *Evictionem* vero *præſtare* dicitur, qui ſatisfacit alteri pro damno ob rem evictam eidem obvenienti. Quoniam poſſeſſor quilibet præſumitur dominus, niſi proſtent rationes probabiles in contrarium (§. 455.), conſequenter emtor cum venditore tanquam cum domino contrahit, niſi noverit rem eſſe alienam; *emtioni ineſt tacita hæc conditio, ut evictio præſtetur*, conſequenter *naturaliter opus non eſt eam demum expreſſe promitti: præſtationi tamen evictionis renunciari poteſt* (§. 342.). Quoniam qui ſciens a non-domino emit, ſe nonniſi poſſeſſionem emere novit (§. 588.), conſequenter in periculum evictionis conſentit (§. 593.); *ad præſtandam evictionem rei alienæ ven-* *De evictione.*

ditor scienti non obligatur. Et quia non minus quis jus, quod in re vendita habet, evincere potest; *venditor* quoque *evictionem juris cujusdam, quod tertius in re habet, præstare obligatur.* Enimvero *donator*, cum gratis donans (§. 475.) non intelligatur in donatarium transferre voluisse nisi jus, quod in re habet, *donatario ad præstandam evictionem non obligatur.* Mere civile est, quod præstatio evictionis exigatur in donatione remuneratoria, cum ad eam non competat jus perfectum donatario (§. 482.).

§. 618.

De vitiis rei emtæ. *Vitium rei* dicitur accidens, quod eidem inhæret & rem usui suo minus aptam reddit. Cum res emantur propter eum, quem habere debent usum, consequenter nemo res vitiosas emere velle præsumatur; *vitia rei; quæ in oculos non incurrunt, vel aliunde nota sunt, emtori indicare tenetur venditor*, consequenter *multo minus ea studiose occultare debet, ne in oculos incurrere possint.* Et quia vitium rei æstimabile quid est, quatenus scilicet rem per se ad aliquem usum aptam inepram, reddit; *vitia pretium*

tium rei imminuunt; immo *ſi quod vitium rem prorſus inutilem reddit, eam nullius pretii faciunt.* Immo cum non minus fraus eventus, quam conſilii ſit vitanda (§. 286.); *ſi res prorſus inutilis fuerit ob vitium latens, pretium emtori reſtituendum: ſi vero adhuc uſum habere poteſt, aut alio modo damnum reparari, damnum ſaltem datum reſarciendum* (§. *cit.*). Haud difficulter patet, *jura, quæ tertius in re emta habet, vitiis annumeranda eſſe.*

§. 619.

De arrhæ datione.

Arrha dicitur pecunia, vel res, quæ ab uno contrahentium datur alteri contractus probandi & confirmandi cauſa. Ideoque *arrham ſibi dari petit, cujus maxime intereſt, ne a contractu recedatur; ultro etiam offert is, qui ſibi metuit, ne contractus ab altero non adimpleatur, vel nondum perfectus non perficiatur.* Patet itaque, *arrhæ dationem eſſe contractum, vel pactum peculiare, & ad quemvis alium contractum, non modo ad emtionem venditionem accedere poſſe; eadem tamen in contractu, cui accedit, nihil immutari.* Enimvero cum de arrha valeat, quod conventum fuit (§. 318.); *ſi*

arrha

arrha detur tanquam pars ejus, quod ex contractu debetur, in id imputatur, si vero detur in securitatem contractus adimplendi, eo adimpleto, restituenda. Ob eandem rationem *si arrha datur ea lege, ut in id imputatur quod ex contractu debetur, si dans impleverit eundem, eam vero retineat accipiens, si non impleverit; pacto non adimpleto, arrham accipiens lucratur:* quoniam tamen accipiens in id quidem consensit, ut datori liberum sit, utrum arrham amittere, an contractum adimplere malit, non autem id actum est, ut accipienti integrum sit a pacto discedere, si arrham restituat; *accipienti liberum non est, utrum arrham restituere, an contractum adimplere malit.* Enimvero *si ita convenitur, ut, nisi contractum alteruter contrahentium adimplere velit, arrhæ dator cum dispendio arrhæ a contractu recedat, ab eodem vero si accipiens recedat, duplum restituat,* cum in arbitrio paciscentium positum sit, ut hanc legem contractui dent (§. 385. 438.), & sub pœna contrahere liceat (§. 410.); *naturaliter contractus revocabiliter, sed sub pœna initus intelligitur.* Similiter *si ita conveniatur, ut, si*

arrhæ

arrhæ dator a contractu recedere velit, eam perdat, accipiens vero duplum in eodem caſu reſtituat, ſalvo tamen jure ejus, qui contractum adimplere velit, cum ſub pœna pœnitentiæ ita contrahatur; *contractus cum diſpendio arrhæ, vel dupli reſtitutione ſubſiſtit.* Patet autem in hoc caſu cum arrhis fortius contrahi, quam ſine arrhis; cum major introducatur obligatio contractum adimplendi (§. 35.). *Si de arrha nihil ſpeciale fuerit conventum*, cum ea detur tanquam indicium contractus initi & conſtantiæ voluntatis; *cum diſpendio arrhæ a contractu recedere non licet*, conſequenter *contractu adimpleto, aut, ſi eum adimpleri non amplius integrum eſt, præſtito intereſſe* (§. 415.), *arrha reſtituenda, aut, ſi in pecunia conſiſtat, in id, quod debetur, imputandum.* Quoniam denique ſi alter ex pacto jam aliquid præſtitit, dum ab eo diſcedit, ego ipſi nihil reſtituere teneor (§. 443.); *ſi emtor parte pretii jam ſoluta, vel arrha data, re tamen nondum tradita, a contractu recedat, venditor ab eodem recedens partem pretii jam ſolutam, vel arrham datam reſtituere non tenetur.*

§. 620.

§. 620.

Locatio conductio quid & quotuplex.

Locatio conductio vocatur contractus oneroſus, quo certus rei uſus conceditur, aut certa opera præſtatur pro certa mercede. Pretium, quod ſolvitur pro uſu rei, præſertim immobilis, vocatur *Penſio*. Qui pro uſu rei mercedem ſolvit, *Conductor rei*; & is, cui operæ pro mercede præſtantur, *Conductor operarum* appellatur; qui vero pro mercede concedit uſum rei, *Locator rei*; & qui pro operis ſuis eandem accipit, *Locator operarum*. In ſpecie conductor ædium, *Inquilinus*; agri, *Colonus*; operis faciendi, *Redemtor* appellatur: qui poſtremus idem eſt cum locatore operarum, veluti ſi faber lignarius contrahit cum te de ædibus certo pretio excitandis.

§. 621.

Quando contractus perfectus, & naſcentes inde obligationes.

Cum ad perfectionem contractus locationis conductionis nil amplius requiratur, quam ut locator promittat conceſſionem uſus, vel operas præſtandas pro mercede ſolvenda, & conductor ſolutionem mercedis pro uſu rei, vel operis præſtandis (§. 620. 380.); *quamprimum locator & conductor conve-*

vene-

venerunt de mercede pro uſu rei, vel operis præſtandis, locatio conductio perfecta eſt: perfecto autem *contractu locator obligatur ad uſum rei conventum*, conſequenter *rem iſti uſui, ad quem eam conduxit, aptam, vel operas promiſſas præſtandum, & conductor ea mercedem ſolvendam, etiamſi re, vel operis locatoris uti non potuerit, modo is interea rem, vel operas alii non locaverit*; cum tunc ipſe a contractu discesſerit (§. 442.), nec ullum damnum datum ſit locatori a conductore, quod foret reſarciendum (§. 269. 270.).

§. 622.

De re locata alteri a locatore locata, & quomodo re locata utendum.

Quoniam locator rei in conductorem transfert jus re utendi, quomodo conventum fuit (§. 620.); *ipſe ea interea uti nequit, dum non utitur conductor, & ſi interea alii locet, merces, quæ datur, huic debetur*, cum uſus jam ſit ipſius; *immo* ob eandem rationem *ſine conſenſu ejus alteri locare nequit*: ex adverſo *conductor re aliter uti non poteſt, quam conventum fuit, alias furtum uſus committit* (§. 264.). Immo *ſi aliter utatur, ſeu re abutatur, locator contractum reſcindere poteſt* (§. 442. 581.).

§. 623.

§. 623.

De præstatione operarum. Similiter *conductor non alias operas a locatore exigere potest, quam conventas, nec alio, quam tempore convento* (§. 317.), *& locator perinde operas tempore convento præstare debet* (§. 438.), *alias tenetur ad id, quod interest, eas convento tempore præstitas non fuisse* (§. 415.), cumque a pacto discedat locator; *conductori licet, si itavisum fuerit, alterius operas conducere* (§. 442.).

§. 624.

De sublocatione. Si conductor rem, vel operas sibi locatas alii locet, locatio ab ipso facta *Sublocatio* dicitur. Cum jus utendi re, vel operis in conductorem translatum sit (§. 620.); *sublocatio rei conductæ ad eundem usum, ad quem fuerat conducta, & operarum ad idem licita, nisi conventum fuerit, ne sublocetur*; quoniam tum jus utendi sine potestate sublocandi translatum, nec aliter conductori competit (§. 317.).

§. 625.

Quænam locari possint. Cum nemini gratis dare, vel facere teneamur, si quis vicissim dare, vel facere potest, & in locatione non detur

tur niſi uſus rei pro mercede, non vero res ipſa, id quod eſt rem vendere (§. 587.); *res omnes, quæ uſu non conſumuntur, tam corporales, mobiles ac immobiles, quam incorporales locari & conduci poſſunt, itidemque operæ omnes non illicitæ*; quia ad illicitas non committendas indiſpenſabiliter obligamur (§. 49. 42.).

§. 626.

An merces in re conſiſtere poſſit.

Quoniam pretium rerum pecunia æſtimatur, ideoque perinde eſt, ſive des pecuniam, ſive rem, quæ tanta pecunia æſtimatur, in locatione conductione autem datur pecunia pro uſu rei, vel operis (§. 620.); *naturaliter locatio conductio eſt, ſi pro uſu rei, vel operis datur res certa, de qua convenitur*, conſequenter *erit etiam locatio conductio, ſi partim pecunia, partim res detur.*

§. 627.

De mercede tacite conventa.

Cum pro uſu rei, vel operis præſtanda ſit merces conventa (§. 620.); *ſi de mercede nihil fuerit expreſſe dictum, tacite conſenſiſſe cenſentur contrahentes in eam mercedem, quæ communiter pro tali uſu, vel iſtiusmodi operis dari ſolet,*

aut in eam, quam dederat, qui ante conduxerat. Idem intelligitur, *ſi convenitur, ut detur merces æqua, vel quæ dabitur ab aliis;* tum enim *danda merces, quæ ab aliis dari ſolet.*

§. 628.

De pactis adjectis.

Quoniam etiam locationi conductioni pacta adjici poſſunt, prouti commodum viſum fuerit contrahentibus, perinde ac in emtione venditione (§. 605.); *de quo in pactis adjectis fuerit conventum, eo ſtandum* (§. 438.). Iſtiusmodi pactum eſt, quo prohibetur ſublocatio (§. 624.), quo uſus rei certa lege reſtringitur, quo convenitur de mercede anticipanda, quo adjicitur clauſula commiſſoria, ut contractus ſit nullus, niſi merces certo die ſolvatur, & ſtatim liceat rem alii locare, ut locatio reſcindatur, ſeu ſtatim ceſſet, ubi res vendita, vel propriis uſibus neceſſaria fuerit; cum enim jus ex contractu quæſitum invito auferri nequeat (§. 100.), naturaliter non finitur locatio ad certum tempus facta, ubi ante idem vendita, vel propriis uſibus neceſſaria fuerit. Sed de his pactis ſingulis, quæ

fieri

fieri poſſunt, non opus eſt, ut ſigillatim dicamus.

§. 629.

Cum *locator* non obligetur *conductori* niſi ad præſtandum rei uſum conventum (§. 620.); *ſi* eidem *rem ſimilem & æque commodam præſtet absque ullo ipſius ſumtu, rem ut vendat, vel propriis uſibus neceſſariam locatori adimat, injuſtum non eſt.* Idem intelligitur, *ſi qui operas ipſe præſtare non poteſt, ſubſtituat alium æque idoneum, qui præſtet.*

Quando venditio rei locatæ, aut præſtatio operarum per alium non illicita.

§. 630.

Si locator eadem opera pluribus utilis eſſe poſſit, cum bis promittere liceat, quod bis præſtari poteſt (§. 421.), & parum interſit, ſive uno actu, ſive duobus diverſis præſtetur; *quin operas tibi locatas alii locare & ab utroque conductore mercedem integram accipere liceat, dubitandum non eſt.* Exempli loco eſto tabellarius ad literas deferendum conductus. Quoniam vero, *ſi eadem opera pluribus conjunctim locetur*, omnes conjunctim non repræſentant niſi unum locatorem, conſequenter mercedem conjunctim nonniſi ſe-

De eadem opera pluribus locata.

mel ſolvere tenentur; *conductores ſinguli mercedem pro rata ſolvunt, prout i conventum fuit inter ipſos. Quodſi operæ, quæ nonniſi uni præſtari poſſunt, duobus locentur, conductori primo præſtandæ* (§. 421.).

§. 631.

De relocatione & renunciatione locationis.

Si res, vel operæ ad certum tempus locentur, finito tempore conductoris jus ceſſat & contractus finitur (§. 317. 318.), conſequenter cum *locatio & conductio renunciari* dicatur, ſi vel locator conductori, vel conductor locatori ſignificat, ſe ultra certum terminum ex contractu amplius teneri nolle; *naturaliter renunciatione opus non eſt, niſi expreſſè fuerit conventa* (§. 628.). Quamobrem cum *res, vel opera relocari* dicatur, ſi conductori finito tempore iterum locetur; *relocatio novus contractus eſt, ab interiore prorſus diverſus*, conſequenter *pacta quæcunque eidem adjici poſſunt*, ſeu *legem quandam eidem dare licet, a priori diverſam.* Quoniam vero tacite etiam conveniri poteſt (§. 439.); *ſi locatore non contradicente conductore re ultra tempus conventum utatur, vel renunciatio conven-*

ta non fuerit facta, relocatio in modum anteriorem tacite facta intelligitur (§. 441.).

§. 632.

De locatione morte, vel jure in re extincto finita.

Quodſi duratio contractus in alterutrius, vel utriusque arbitrium conferatur, cum mortuus velle deſinat; *morte ejus, in cujus arbitrium collata eſt*, conſequenter *in caſu poſteriore morte alterutrius, locatio conductio finitur.* Cumque nemo plus juris in alterum transferre poſſit locando, quam habet (§. 258.); *jure locatoris in re locata extincto, locatio finitur.*

§. 633.

De damno in re, vel uſu rei dato.

Quoniam conductori uſus rei locatur (§. 620.); *locator conſentire tenetur in eam deteriorationem, ſine qua uſus obtineri nequit.* Enimvero *ſi dolo, vel culpa conductoris reddatur deterior, vel prorſus deſtruatur, damnum conductor reſarcire tenetur* (§. 270.). Cum vero dominium maneat penes locatorem, uſus autem ſit conductoris (§. 620.); *ſi damnum caſu datur in re, quem nulla conductoris culpa præceſſit, id locatoris eſt; ſi in uſu, conductoris, niſi de remiſſione mercedis quædam fuerint con-*

venta (§. 342. 628.). Enimvero *ſi caſus auferat omnem rei uſum, cum merces* pro uſu detur; ea *remittenda.*

§. 634.

De damno, quod incurrit locator operarum, & damno in opere conducto dato.

Similiter cum conductori imputari nequeat, *ſi locator operarum culpa ſua damnum incurrit, dum operas præſtat* (§. 3.), a quo ſibi cavere debebat (§. 269.); *conductor id reſarcire non tenetur.* Et quia caſus prævideri nequeunt; qui operas pro mercede locat, ſubire tenetur periculum, quod inde imminere poterat, conſequenter *nec conductor reſarcire tenetur damnum, quod caſu incurrit locator.* Ita *ſi locator operarum fregerit, vel perdiderit inſtrumentum operas promiſſas præſtando, damnum ipſius eſt; vel etiam ſi id contingat in materia locatoris operæ propria, ex qua tibi opus facere debebat:* enimvero *ſi tua ſit materia, in qua caſus contingit, damnum tuum eſt* (§. 243.). Culpa utique ſua damnum dediſſe intelligitur, *qui opus ex tua materia fecit vitioſum* (§. 21. 269.); ac ideo *ſi vitium corrigi poſſit, ſine mercede id corrigere, ſin minus, pretium materiæ reſtituere & opus vitioſum retinere debet* (§. 270.).

Quia

Quia *Artifex* dicitur, qui artem aliquam callet, vel exercet; *imperitia artificis, ſeu ejus, qui ſe artificem profitetur*, utique *culpa eſt* (§. 21.). Denique cum opus, quod alteri locaſti, tuum ſit; *ſi ſine conductoris operis culpa caſus in cæpto, vel jam perfecto contingat, dammum tuum eſt* (§. 243.): aſt *ſi vitio operis contingat dammum*, cum tunc culpa conductoris detur (*per demonſtr.*); utique *conductor id reſarcire tenetur* (§. 270.).

§. 635.

De emtione operis noſtra voluntate ab alio conficiendi.

Si ita conveniatur cum artifice, ut faciat opus ex materia ſua, pretio in opus perfectum & approbatum conſtituto, cum non conveniatur de mercede pro operis præſtanda, ſed de pretio pro opere confecto ſolvendo; *contractus locatio conductio non eſt* (§. 620.), *ſed emtio venditio rei extituræ, ſub hac conditione inita, ſi vitio careat* (§. 587. 590.). Et quoniam in emtione venditione res tanquam ſupplementum pretii dari poteſt (§. 599.); *erit adhuc emtio venditio, ſi data materia, vel res alia in pretium imputanda.*

§. 636.

De impensis in rem locatam factis.

Quoniam locator rem usui conducto aptam præstare tenetur (§. 621.); *si conductor fecit impensas necessarias*, sine quibus scilicet res non poterat habere usum, quem conduxerat, *locator eas restituere tenetur*: non vero *licet facere impensas utiles sine consensu locatoris*, utpote qui nonnisi usum conductum præstare tenetur (§. 317.), cumque conductor non sit dominus (§. 620.); *ne suo quidem sumtu sine consensu locatoris in re conducta quicquam immutare licet conductori* (§. 256.).

§. 637.

De vitiis rei locatæ.

Cum quilibet damnum ab alio avertere debeat (§. 269.); *locator* quoque *vitia rei locatæ, quibus damnum dari potest in usu rei, indicare tenetur*, veluti si equus sit calcitrosus, vel certo anni tempore ab inundatione periculum immineat in certis ædium partibus. *Quodsi ergo sciens rem vitiosam locet, conductori tenetur in id, quod interest* (§. 415.), *si ignorans invincibiliter*, etsi ab imputatione liber sit (§. 34.), cum tamen usum non præstet, quem res minime vitiosa habere poterat; *pensiones*

nem remittere tenetur pro circumſtantiis datis (§. 621.).

§. 638.

Si alicui pecudum uſus pro viliori mercede annua, aut certa fructuum parte conceditur ea lege, ut, ſi quæ illarum pereant, accipiens vel alias in earum locum ſubſtituat, vel æſtimationem præſtet, contractus dicitur *Socida.* Patet itaque, *ſocidam eſſe locationem conductionem cum pacto adjecto, quo periculum omne rei locatæ in ſe ſuſcepit conductor* (§. 620. 628.). Patet porro, *in ſocida pecudes locatori nunquam mori, & æſtimatas eſſe tradendas.* Et quoniam *Pecudes ferreæ* dicuntur, quæ danti nunquam moriuntur, vel pereunt; *ſocida eſt locatio pecudum ferrearum.* Quia vero æqualitas obſervanda in contractibus oneroſis (§. 580); *merces in ſocida determinanda ex pretio fructuum, quos ex pecudibus percipit conductor, & periculo, quod in ſe ſuſcipit.* Cumque uſus cauſa pecudes locentur; *locator pecudes ſanas in ſocidam tradere obligatur, & ſi morbo ante ſocidam contracto moriantur pecudes, periculum eſt locatoris* (§. 415.). *De ſocida.*

§. 639.

Societas negotiatoria quid ſit.

Si duo, vel plures inter ſe conveniant, quod res & operas ad negotiationem quandam conferre velint eo fine, ut lucrum ac damnum commune ſit, contractus dicitur *Societas*, nimirum *negotiatoria*. Qui ſocietatem ineunt, *Socii* vocantur. *Societas* autem *contrahitur*, *ſive uterque ſociorum res & operas*, *ſive unus res*, *alter operas*, *ſive unus res & operas*, *alter vel res*, *vel operas confert*. Sub rebus etiam comprehendi pecuniam, per ſe patet. *Cum eo*, *qui nec operas*, *nec res confert*, *ſocietas non contrahitur*; *ſed ſi ad partem lucri ſaltem admittitur*, *donatio* (§. 475.), *ſi etiam damni particeps eſſe debet*, *peculiaris quidam contractus eſt* (§. 438.).

§. 640.

De ſocietate ratione damni contracta.

Quoniam quilibet jus ſuum remittere poteſt (§. 342.), & unicuique permittendum, in quantum ſe obligare velit (§. 78. 97.); *ſocietas ita contrahi poteſt*, *ut quis ſit particeps lucri*, *non vero damni*: aſt cum damnum ab altero avertere debeamus (§. 269.), nec eum damno ejus locupletiores fieri (§. 271.);

ita

ita contrahi nequit, ut ſocius ſit particeps damni, non vero lucri, conſequenter cum *ſocietas leonina* dicatur, in qua unus ſolus lucrum, alter ſolus damnum habet; ea *illicita eſt, per ſe nulla.*

§. 641.

Si bona univerſa tam præſentia, quam futura in communionem deducuntur, *Societas* dicitur *omnium bonorum*, vel *fortunarum*; ſi vero ea omnia, quæ opera & negotiatione acquiruntur, *Societas bonorum* ſimpliciter vocatur. Utraque communi nomine *Societas univerſalis*, ſubinde etiam *generalis* appellatur; & in oppoſitione *particularis* audit, in qua communicantur ea, quæ ex certis rebus, vel certa negotiatione proveniunt. *Societas bonorum & omnium bonorum.*

§. 642.

Bona ſocietatis dicuntur, quæ in communionem deducuntur, dum ſocietas contrahitur. Quamobrem in bonis ſocietatis quilibet ſocius pro parte dominium habet (§. 639.), conſequenter *quamprimum ſocietas omnium bonorum initur, ſocius unusquisque in alterum transfert dominium in bona ſua præſentia & futura pro rata* (§. 641. 589.). *De bonis ſocietatis.*

§. 643.

§. 643.

Sortis nomine quæ pecunia veniat.

Pecunia, quæ in ſocietate ad certum uſum confertur; & in genere pecunia, qua fruimur, dicitur *Sors*.

§. 644.

De diverſo modo operas cum pecunia collata conferendi.

Si quis operas ſolas, alter vero pecuniam confert, & operæ conferuntur cum uſu pecuniæ, cum uſus pecuniæ & uſus operarum invicem communicentur; *collatur operarum non fit particeps ſortis, & ſors perit ac ſalva eſt ei, qui pecuniam contulit*: aſt *ſi eædem operæ conferantur cum ipſo dominio pecuniæ*, quoniam ipſa pecunia & operæ eadem æſtimandæ invicem communicantur; *qui operam impendit, fit particeps ſortis pro eo, quod valet pretium operæ, ſorti adjiciendum.*

§. 645.

Di diviſione lucri & damni.

Cum *in ſocietate negotiatoria* ſocius nullus alteri gratis quid dare & facere præſumatur, nec dare vel facere debeat naturaliter (§. 473. 639.); in eadem *obſervanda eſt æqualitas* (§. 580.), conſequenter *commune lucrum & damnum in ratione collatorum dividendum*, ita ſcilicet ut qui duplum contulit,

tulit, duplum percipiat lucrum, ſed duplum quoque ferat damnum, ac ideo *ſi collata ſint æqualia, partes quoque lucri & damni ſint æquales.* Quilibet æquiſſimam judicat æqualitatem partium, ſi collata fuerint æqualia. Sed cum qui duplum confert, duos repræſentet ſocios, & ita porro; inde omnino ſequitur, ut eadem ſit æquitas diviſionis lucri & damni communis in ratione collatorum. Quoniam vero ſocii de partibus inter ſe convenire poſſunt, prouti ipſis commodum viſum fuerit (§. 385. 438.); *ſi partes lucri & damni fuerint expreſſæ, eædem ſervandæ ſunt* (§. 438.). Enimvero *ſi operæ cum uſu pecuniæ conferantur, cum qui operas confert, non fiat particeps ſortis* (§. 644.); *ratio, in qua commune lucrum dividendum, definienda ex eo, quod valet uſus pecuniæ & periculum amittendæ ſortis, & ex eo, quod valent operæ & periculum eas perdendi; quodſi* vero *periculum non attendatur, ex eo, quod valet uſus pecuniæ, & ex eo, quod valent operæ.*

§. 646.

Cum lucrum ſit res, conſequenter pecu- *De lucro computando.*

pecunia, quæ bonis noſtris ſuperaccedit (§. 414), impenſæ autem in ſocietate lucri faciendi cauſa fiant (§. 279. 639.); *lucrum non intelligitur, niſi deductis impenſis*, conſequenter *etiam deducta pecunia, quæ collata fuerat, & deductis damnis*, quæ lucrum imminuunt (§. 269. 279.).

§. 647.

De ſocietate finita & prorogata.

Cum ſocietas certi cujusdam negotii cauſa contrahatur (§. 639.); *finito negotio, propter quod ſocietas contracta ſocietas finitur, & ſi ad certum tempus contracta, elapſo tempore finitur* (§. 438.). Quoniam vero *ſocietas prorogari* dicitur, quando ultra tempus conventum continuatur; conſequenter ſocietatem prorogare idem eſt, ac eandem renovare §. 441.); *quæ de renovatione pactorum dicta ſunt, de prorogatione ſocietatis valent* (§. *cit.*). Aſt quia nemo alteri damnum dare debet (§. 269.); *a ſocietate diſcedere non licet cum damno ſocietatis: ſi tamen ad nullum certum tempus contracta, ſine damno ſocietatis ab ea diſcedere licet*; quia tunc nihil fit contra jus ſociorum (§. 83.).

§. 648.

§. 648.

Societate renunciare dicitur, qui declarat, ſe in eadem diutius manere nolle. *Renuncians* itaque *a ſocietate* diſcedit (§. 442.). Quamobrem *ſi ſocius unus non præſtet, ad quod præſtandum vi ſocietatis tenetur, alteri licet renunciare ſocietati*, conſequenter *ſi plures fuerint, certi ſocietatem continuare & ſocium negligentem, vel rixoſum, qui ſolo ſuo arbitrio omnia fieri vult, excludere poſſunt.* Idem nimirum eſt, ac ſi ſocietati renunciarent, ac poſtea novam inter ſe contraherent. *Mutuo* autem *diſſenſu*, ſicuti pactum omne (§. 444.), ita etiam *ſocietatem diſſolvi poſſe*, ſatis liquet. *De renunciatione & diſſolutione ſocietatis.*

§. 649.

Quicquid pro uſu rei, quæ uſu conſumitur, ſeu fungibilis, inprimis pecuniæ datur, ſive ſit pecunia, ſive res alia, *Uſura* dicitur. Cum uſus rei, quæ uſu conſumitur, non minus aliquid æſtimabile ſit, quam rei, quæ uſu non conſumitur, prouti evidenter apparet, ſi ponamus pecuniam in emtionem fundi fructiferi, aut negotium quoddam lucroſum impendi, nemo autem *De uſuris.*

alteri

alteri gratis dare teneatur, qui viciſſim dare poteſt (§. 473.); *uſuræ in ſe illicitæ non ſunt*, *naturaliter* autem *quantitas definienda ex uſu pecuniæ*, *cujus cauſa creditur debitori.* Nimirum uſuræ ſpectari poſſunt tanquam pars lucri, cujus particeps ſit ſocius pecuniam ſolam conferens, habita ratione periculi, quod ſolus in ſe ſuſcipit debitor. Atque hinc patet, *naturaliter uſuras nunc eſſe poſſe majores*, *nunc minores.* Hinc *uſuræ mordentes* dicuntur, ſi exiguntur ab eo, qui uſu pecuniæ vix tantundem lucrari poteſt, quantum ad vitæ neceſſitatem ſufficit, vel ſi excedunt lucrum, quod uſu pecuniæ facere poteſt debitor; & eas *naturaliter illicitas eſſe*, patet (§. 513.). Uſurarum vero illicitarum exactio *uſuraria pravitas* vocatur.

§. 650.

De contractu fœnebri. Quoniam mutuum non eſt, ſi uſus pecuniæ non datur gratis, ſed pro pecunia (§. 533.); ac ideo quoque pecunia ſub uſuris debita *Pecunia uſuraria* dicitur; contractum, quo pecunia ſub uſuris creditur, in Jure naturæ part. 4. §. 1423. *Contractum fœnebrem* appellamus;

mus: ſicuti in Jure Romano *Pecunia fœnebris* dicitur, pro cujus uſu uſuræ ſolvuntur. Poterat etiam dici *contractus uſurarius.*

§. 651.

Anatociſmus vocatur pactum, quo convenitur, ut uſuræ convertantur in ſortem & debeantur etiam uſuræ uſurarum. Cum uſuræ ſolutæ, quamprimum ſolvuntur, ſint ſors accipientis, pecuniam vero credere liceat ei, cui jam antea ſub uſuris credidiſti; *uſuras acceptas ſub uſuris rurſus credere eas debenti ob juſtam uſurarum cauſam naturaliter licet.* Quamobrem apparet, *anatociſmum in ſe illicitum non eſſe.* *De Anatociſmo.*

§. 652.

Chirographum ſunt literæ, in quibus quis fatetur, ſe rem quandam fungibilem ab altero accepiſſe, & eam in genere reſtituere promittit. Contractus, qui madiante chirographo perficitur, dicitur *Contractus chirographarius.* Unde porro patet, quinam ſit *creditor*, qui nam *debitor chirographarius*, & quodnam *debitum chirographariium.* Liquet etiam, *contractum chirographariium es-* *Chirographum & contractus chirographarius quid ſit.*

se mutuum scriptura perfectum (§. 528.), *aut contractum fœnebrem scriptura perfectum* (§. 650.).

§. 653.

De contractu chirographario tenenda.

Cum in chirographo promittatur restitutio ejus in genere, quod acceptum (§. 652.); *qui spe rei fungibilis*, veluti pecuniæ, *accipiendæ chirographum tradit*, *eam autem non accipit*, *ad nihil quoque restituendum obligatur*. Ne vero casus emergant, in quibus dubium videtur, num ea accepta sit; *quamprimum chirographum traditur*, *res fungibilis tradenda*, *vel pecunia numeranda*, *nec antequam hoc fiat*, *debitor chirographarius chirographum tradere*, *nec creditor chirographarius accipere debet*. Idem intelligitur, si non integra quantitas in chirographo expressa traditur. Eadem de causa *quamprimum solvitur*, *chirographum reddendum*. Ceterum *naturaliter in chirographo non exprimenda causa debendi* (§. 407.). Quamobrem cum naturaliter perinde sit, ac si causa debendi non fuisset adscripta, etiamsi adscribatur; *chirographum valet*, *etiamsi falsa causa debendi exprimatur*, *modo verum sit*, *tantum deberi*.

§. 654.

§. 654.

Apocha, vulgo *Quittancia*, dicuntur literæ, in quibus creditor fatetur, debitorem ſolviſſe, ſeu ſe ab eodem accepiſſe, quod debebat. Quoniam itaque apochæ productione probatur ſolutio facta; *nec danda, nec accipienda, niſi ſolutione facta*, conſequenter *ſpe ſolutionis data aut repetenda, aut debitor ad ſolutionem compellendus.* Idem intelligitur, ſi apocha accepta pebitum non integre ſolvitur. Cum apocha probari poſſit ſolutio; *ſi chirographum caſu amiſſum, vel reperiri non poteſt, in apocha id exprimendum.* *De apochis.*

§. 655.

Permutatio pecuniæ cum pecunia, quacunque tandem lege fiat, vulgo *Cambium* dicitur; in ſpecie autem permutatio ſpecierum monetæ, *Cambium manuale*, veluti ſi moneta grandior cum pecunia minuta permutetur. Græcis *Collybus* appellatur. Hinc *Collybiſta*, item *Nummularius* & *Trapezita* dicitur, qui pecuniam in hoc paratam habet, ut eam cum aliis permutet ſpeciebus. Et quod collybiſta ſpecierum monetæ *De cambio manuali.*

netæ permutandarum cauſa deducit, *Lagium* vulgo vocatur. Dicitur etiam *Collybus*, ſed non ſine æquivocatione; cum ipſe etiam contractus hoc nomine veniat. *Si pretium rerum, vel operarum definitur valore extrinſeco monetæ, & ut pecunia commodius erogari poſſit, certa monetæ ſpecies cum alia permutatur*, cum perinde ſit, quænam monetæ ſpecies detur; *in cambio manuali non ſpectandus niſi monetarum valor extrinſecus* (§. 580.). Enimvero *ſi tua interſit, ut monetam habeas, cujus major bonitas intrinſeca, quam ejus, quam nunc habes, nec minus mea interſit, ne ſpeciem meliorem cum viliori permutem*, cum intereſſe aliquid æſtimabile ſit; *in cambio manuali attendendus eſt valor intrinſecus*, conſequenter *lagium non illicitum.* Et quoniam collybiſta uſu pecuniæ ſuæ, quem alias facere poterat, in gratiam permutationis pecuniæ cum pecunia carere & operam huic negotio impendere tenetur, utrumque autem æſtimabile quid eſt; *collybiſtæ tantum deducere licet, quantum valet uſus pecuniæ, quo carere, & opera, quam huic negotio impendere debet*, cumque etiam ipſe lagium

gium dare teneatur, ſi ſpeciem viliorem cum meliori permutat (*per demonſtrata*), *quantum etiam valet differentia bonitatis intrinſecæ ſpecierum permutandarum* (§. 473.). Pro diverſitate circumſtantiarum in definienda quantitate lagii alia quoque accidentia æſtimabilia attendenda ſunt.

§. 656.

De Cambio traſſato.

Contractus, quo pecunia alicui ita datur, ut is pro certa mercede eandem alio in loco ſive danti, ſive alii cuidam ſolvi certo die curet, proprie *Cambium* dicitur, ſubinde *Cambium traſſatum*. Ad cambium itaque concurrunt quatuor perſonæ principales, nimirum perſona, quæ pecuniam alio loco ſolvendam dat; perſona, quæ eandem accipit & alio loco ſolvendi curam in ſe ſuſcipit; perſona, quæ pecuniam alio loco ſolvit & perſona, cui alio loco ſolvitur. Prima dicitur *Campſarius*, ſive *Remittens*, ſecunda *Campſor*, ſive *Traſſans*, tertia *Acceptans*, ſive *Traſſatus*, & quarta *Præſentans*. Patet autem, unum ſubinde duplicem repræſentare poſſe perſonam, veluti ut traſſans idem ſit cum traſſato, vel cam-

pſarius cum præſentante. Literæ, quæ a traſſante inſcribuntur traſſato, pecuniæ præſentanti ſolvendæ cauſa, & pro pecunia numerata dantur campſario, ſeu remittendi, dicuntur *Literæ cambiales*: aſt literæ, quibus de cambio certior redditur traſſatus, & quomodo eidem rurſus ſatisfieri debeat propter pecuniam pro literis cambialibus, a præſentante exhibitis, ſolutam vocantur *Literæ adviſoriæ*. Pretium cambii, de quo remittens traſſanti ſatisfecit, *Valuta*; ſumma vero pecuniæ in literis cambialibus expreſſæ, quatenus a præſentante exigenda, reſpectu Remittentis *Remiſſa*, quatenus a traſſato ſolvenda, repectu Traſſantis *Traſta* vocatur. Utilitas hujus contractus inde elucet, quod *beneficio cambii pecunia in locis maxime diſſitis ſolvi & a peregrinantibus ubivis locorum in ea monetæ ſpecie, quæ ibidem uſitata eſt, accipi poſſit.* Quid juris naturalis ſit in cambio, quod ſicuti omnes actus humanos, ita etiam cambium regit, quoad obligationes contrahendas, jura inde quæſita, definiendum eſt ex iis, quæ de promiſſione, de damno reſarciendo & præſtando

do intereſſe, & de ſe non locupletando cum damno alterius demonſtrata ſunt. Ita ſtatim patet, *traſſantem obligari remittenti, ut curet pecuniam conventam loco & tempore convento præſentanti ſolvi, remittentem vero ad præſtandum valutam* (§. 380.): *traſſatum* autem *præſentanti ad ſolutionem non obligari, antequam literas cambiales acceptavit*, cum acceptando eidem promittat, ſe pro literis ſolvere velle (§. 380.); *traſſantem* vero *obligari ad valutam cambii reſtituendum & præſtandum intereſſe, niſi traſſatus ſolverit* (§. 271. 415.). Sed nolumus plura addere, quæ in opere majore part. 5. c. 1. legantur.

§. 657.

De cambio ſicco.

Ad imitationem cambii traſſati, a mercatoribus ad facilitanda commercia introducti, alii commenti ſunt *cambium ſiccum*, quo quis ab alio accipit literas cambiales, pro quibus ipſi, vel alii cauſam ab eo habenti, eodem loco, ſed certo tempore, certa pecuniæ ſumma, de qua conventum, ſolvendum; *quod naturaliter non differre a contractu chirographario* manifeſtum eſt (§. 652.). Quamobrem Juris mere po-

ſitivi eſt omnis differentia, quæ inter contractum chirographarium & cambium ſiccum intercedit.

§. 658.

De contractu æſtimatorio.

Contractus æſtimatorius dicitur, quo res æſtimata certo pretio vendenda traditur alteri, ut eam vel reddat, vel pretium determinatum ſolvat. Quamobrem *ſi accipiens rem pluris vendere poſſit, exceſſum ſupra pretium determinatum lucratur, & ſi pretium ipſe ſolvere velit, eam tradenti reddere non tenetur.* Ex adverſo autem cum ſine conſenſu tradentis minoris vendere nequeat (§. 317. 199.); *ſi minoris vendat, defectum ſupplere debet* (§. 269. 438.). Ex ipſa autem definitione liquet, *contractum æſtimatorium iniri poſſe circa res omnes, quæ vendi poſſunt.*

§. 659.

De pretio venditionis & taxationis gratia adjecto.

Pretium rei taxationis gratia adjici dicitur, quando adjicitur eo fine, ut conſtet nunc & in poſterum de ejus valore: *venditionis gratia* vero, ut conſtet, quanti res emta eſſe debeat. *Taxationis* itaque *cauſa adjiciendum, quoties res in eadem bonitate reſtituenda*, ut in commodato, mutuo, depoſito; *venditionis* autem

autem *gratia in contractu æſtimatorio.* Etenim *ſi rei vendendæ pretium taxationis gratia adjicitur, contractus vel mandatum eſt* (§. 551.), *vel locatio conductio operarum* (§. 620.); & *ſi certo pretio æſtimata vendenda traditur alteri ea lege, ut, ſi majus accipiat, exceſſus ſit communis, ſocietas contrahitur quoad exceſſum* (§. 639.). Cum contrahentes legem contractui dare poſſint, quam voluerint (§. 314.); *in contractu æſtimatorio vel dominium transferri poteſt in accipientem, vel tradens idem ſibi retinet.*

§. 660.

Conſtitutum dicitur contractus, quo quis promittit ſe ſoluturum, vel facturum, quod vel ipſe, vel alius jam antea ſolvere, vel facere debebat, ſalva manente priori obligatione. Is, qui conſtituit, *Conſtituens*; is autem, cui conſtituitur, *Conſtituarius* appellatur. Quamobrem *debitum proprium conſtituendo firmatur*, veluti ſi hæres legatario promittit ſolutionem legati: *ſi* vero *debitum fuerit alienum, conſtituens ſolutionem in ſe ſuſcipit, niſi debitor principalis ſolverit*, veluti ſi promittit ſolutionem

De conſtituto.

ultimo Septembris, nisi Sempronius interea solvat, qui jam quarta Julii solvere debebat. *Constitutum debiti alieni naturaliter non differre a fidejussione*, ex collatione definitionum patet (§. 569.): unde vero veniat in Jure Romano differentia, dictum alibi. Facile quoque patet, *si quis majorem quantitatem promittit, quam quæ debetur, nisi debitor principalis solverit, debitum non constituit, sed contractum mixtum esse ex constituto & pacto de donando, vel pactum de donando conditionatum.*

§. 661.

De adjecto. *Adjectus* dicitur is, cui nihil debetur, voluntate tamen creditoris solvendum debitum, aut saltem solvere licet. *Quodsi* ergo *adjecto solvitur, debitor ab obligatione sua liberatur*: ast cum eidem debitor obligatus non sit, *adjectus debitorem ad solvendum adigere nequit, sed solutionem sponte oblatam saltem accipere potest.* Immo *solvere* quoque *potest debitor ipsi creditori: quodsi tamen se obligavit ad solvendum adjecto*, cum obligationi suæ defuerit, *eidem tenetur ad id, quod interest, adjecto solutum non fuisse* (§. 415.).

(§. 415.). Nimirum ſolutionis cauſa alius adjici poteſt, vel in gratiam debitoris, vel creditoris. Ceterum cum tertium adjiciendo non mutetur obligatio debitoris; *in conſtituto tertius adjici poteſt, qui in priori obligatione non erat adjectus* (§. 660.); & *alius adjici poteſt, quam qui fuerat in obligatione priori adjectus*, conſequenter *tunc ſolvi in priori obligatione adjecto nequit.*

§. 662.

Contractum inſtitorium appellamus, quo quis negotiationi quæſtuariæ aliquem adminiſtrandi gratia univerſaliter præponit. Dicitur autem *negotiatio quæſtuaria*, quæ lucri faciendi cauſa exercetur. Et *Inſtitor* vocatur, qui præponitur; *Præponens* autem, qui alterum præponit. Cum Romani ſervos & filios, quos in poteſtate habebant, negotiationi præponere ſolerent; nulla contractus inſtitorii, ſed ſaltem inſtitoris & actionis inſtitoriæ in Jure Romano fit mentio. Hoc tamen non obſtante, eadem ex præpoſitione deſcendunt obligationes & jura, quæ inde oriuntur, quando quis ex pacto fuit præpoſitus. Patet autem, *inſtitorem obligatum* *De contractu inſtitorio.*

ligatum esse ad negotiationem administrandam, præponentem in eum conferre jus ad omnes actus ad negotiationem exercendam necessarios, nisi specialiter fuerit conventum, ut quædam sine consensu suo fieri non possint, consequenter institorem terminos conventionis excedere non debere. *Institorio nomine agere* dicitur institor, quicquid negotiationis, cui præpositus est, causa fit, seu id, sine quo administrari negotiatio nequid. *Quicquid* igitur *institorio nomine facit, id nomine præponentis facit*, consequenter *quoties institori cum tertio negotium est*, per se patet, *eum institorio nomine egisse, si actus negotiationi proprius; alias necesse est, ut expresse dicat, se institorio nomine agere, nisi aliunde alteri hoc jam notum fuerit.* Hinc porro sequitur, *ut institor institorio nomine contrahens non se, sed præponentem aliis, nec alios sibi, sed præponenti obliget: quodsi* vero *præponens institorem specialiter obligavit, ne quid faciat, aut ne faciat sine consensu suo, necesse est ut hoc notum faciat iis, quibus contrahendo ab institore obligandus.* Enimvero quoniam institor præponentem obligare nequit, nisi

niſi inſtitorio nomine agat; *ſi proprio nomine contrahit, etiam negotiationis cauſa, ſe aliis, non præponentem obligat.* Cum tamen nemo re alterius locupletior fieri debeat (§. 271.); *in tantum præponens tenetur ex contractu negotiationis cauſa inito, quantum locupletior factus.* Et quia negotiatio præponentis eſt, quam ipſius nomine adminiſtrat inſtitor: *lucrum & damnum ex negotiatione ſine culpa inſtitoris, quæ omnino ab ipſo præſtanda* (§. 270.), *ad præponentem pertinet* (§. 271. 243.). Denique cum inſtitor negotiationem, cui præpoſitus, omni diligentia adminiſtrare obligetur (§. 21.); *proprio nomine negotiationem exercere nequit, quæ ullo modo vergit in præjudicium domini; ſecus, ſi hoc non fiat.* Cumque finito officio inſtitoris jus extinguatur; *finito officio nihil inſtitorio nomine valide agit ſine conſenſu domini vel expreſſo, vel tacito,* veluti ſi adminiſtrationem adhuc eidem permittit, conſequenter, cum damnum, ſi quod detur, dolo detur (§. 17.), *ſi ex actu, vel contractu inſtitoris emergat damnum, id domino reſarcire obligatur* (§. 270.): *ei autem, cum quo doloſe contrahit, tenetur*

ad

ad id, quod interest (§. 415.). Unde per se sequitur, *si dominus institorem nondum finito officio dimittat, id sine mora intimandum esse iis, cum quibus negotium habet.*

§. 663.

De pluribus institoribus eidem negotiationi præpositis.

Si plures fuerint institores, cum nullus eorum plus juris habeat, quam dominus negotiationis, sive præponens in eum conferre voluit (§. 317.); *ex lege præpositionis dijudicandum, quænam sit singulorum obligatio, & quantum juris quoad administrationem negotiationis unicuique competat.* Quoniam tamen unusquisque eorum damnum omne a domino avertere obligatur (§. 269.); *si unus eorum videt alterum facere, quod in damnum domini vergit, id tempestive indicandum. Quodsi plures ita præponantur negotiationi, ut eam communi consilio administrent*, cum omnes simul unam repræsentent personam; *ex facto unius tenentur omnes pro rata, nisi unus dolose clam ceteris quid fecerit*, cum ignorantia invincibilis imputari nequeat (§. 34.); sicuti & manifestum est, *ex facto ceterorum eum non teneri, qui contradixit.*

§. 664.

Quatenus con-

Contractus institorius hoc commune habet

habet cum mandato, quod negotium aliquod alteri gerendum committatur; cum locatione conductione, quod pro operis præſtitis merces ſolvatur, prouti ex definitionum collatione ſtatim pateſcit (§ 551. 620. 662.). Atque hinc intelligitur, quatenus de mandato & locatione conductione demonſtrata ad contractum inſtitorium applicari poſſint. *tractus inſtitorius cum mandato & locatione conductione conveniat.*

§. 665.

Contractum exercitorium appellare lubet, quo quis navi exercendæ præponitur, veluti eidem locandæ, vectoribus conducentis, armamentis emendis & ita porro. Is, qui præponit, *Exercitor* vocatur, ſive ipſe ſit dominus navis, ſive eam per averſionem conduxerit: qui vero navi exercendæ præponitur, *Magiſter navis* vocatur. Quoniam itaque *magiſter* in navi exercenda exercitorem repræſentat; *quod ipſe facit, id exercitor feciſſe putandus, & hic in ipſum contuliſſe intelligitur jus ad omnes actus ad navim exercendam neceſſarios.* Cum vero exercitoris ſit, qua lege magiſtrum præponere velit navi (§. 317); *ſi magiſter certa lege præpoſitus, jus ipſius ex lege præpoſitionis æſtimandum.* *De contractu exercitorio.*

Dicitur

Dicitur autem *exercitorio nomine agere* magiſter, quicquid navis exercendæ cauſa facit, cui præpoſitus eſt. Ceterum quia magiſter ſpectari poteſt tanquam inſtitor reſpectu navis exercendæ; ad eum quoque facile applicantur, quæ de inſtitore demonſtrata ſunt, ut ideo opus non ſit ſigillatim de his dicere.

§. 666.

De nautis. *Nautæ* dicuntur, qui agendæ navis cauſa in navi ſunt. Quoniam ipſis jus nullum vavis cauſa contrahendi competit; *ex nautarum contractu nec magiſter, nec exercitor obligari poteſt.*

§. 667.

De contractibus do ut des, do ut facias & facio ut facias. Contractus oneroſi omnes ad tria genera revocantur, nimirum ad contractum do ut des, do ut facias, facio ut des (§. 468.). Sub iis itaque contractus omnes, de quibus hactenus egimus, tanquam ſpecies continentur, quarum quotidianus uſus eſt. Enimvero ſi qui præterea contractus occurrunt, de iis ex natura contractuum do ut des, do ut facias, facio ut des, ſtatuendum. Quid igitur Jure naturali de iis ſtatuendum ſit, a nobis explicandum: cum enim

enim Jus Romanum ab eo abeat, diximus alibi, ubi monuimus, differentiam inter contractus nominatos & innominatos eſſe mere Juris Romani. not. §. 879. part. 4. & not. §. 145. part. 5. Jur. nat. Cum hominibus competat jus ad certas præſtationes ſibi alterum obligandi (§. 97.), aliter autem ſe obligare non poſſint niſi promittendo (§. 380.); *quamprimum voluntatem dandi & faciendi ſibi invicem declararunt, contractus perfectus eſt* (§. 379. 97.), conſequenter *mutuo conſenſu perficiuntur contractus do ut des, do ut facias, facio ut des* (§. 27.). Quamobrem *ſiſtatim ea præſtentur, de quibus conventum fuit, contractus conſummatur, quamprimum perfectus fuit.* Et quoniam contractu perfecto neceſſitatis eſt, quod antea erat voluntatis (§. 97.); *contrahendo, ſive paciſcendo ex imperfecte debito, ſive officio, & ex naturaliter licito ſit perfecte debitum* (§. 49. 80.), vel vbi quis ſe obligat ad non præſtandum, quod præſtare erat licitum, *illicitum* (§. 49.). Aſt cum nemo ſe ab obligatione naturali liberare poſſit (§. 42.); *ex naturaliter illicito fieri nequit licitum.*

Cumque ab uniuscujusque voluntate dependeat, quomodo jus quoddam ſuum in alterum transferre velit (§. 314.); *arbitrii paciſcentium eſt, quomodo de præſtationibus mutuis convenire velint, & ſtandum eſt eo, de quo conventum fuit* (§. 438.). Quoniam vero fraus omnis tam conſilii, quam eventus illicita (§. 286.); *in contractibus quoque do ut des, do ut facias, facio ut facias, neuter contrahentium defraudandus.*

CAPUT XIII.

DE CONTRACTIBUS QUI ALEAM CONTINENT.

§. 668.

De contractibus aleam continentibus in genere.

Contractus aleam continentes dicuntur, quibus ſuper incerto eventu convenitur, ut eodem utrinque ſtetur, veluti ſi convenitur de pretio pro jactu retis ſolvendo, ut piſces capti ſint ementis. *In his* igitur *contractibus, quod dari, vel fieri debet, ſive ex utraque, ſive ex una contrahentium parte ſuſpenditur ab eventu.* Cum abuſus dominii naturaliter quidem illicitus ſit, unicuique tamen permittendus, quamdiu nil

fit

fit contra jus tuum (§. 202.), conſequenter in contractibus non attendendus; *contractus* equidem *aleam continentes inire non debet, qui in dando dominio, in faciendo libertate naturali abutitur: ſi tamen init, jure externo ſubſiſtunt.* Et cum in contractibus onerotis obſervanda æqualitas (§. 581.), *in contractibus* autem *aleam continentibus* fieri nequit, ut quantum unus præſtat, tantum vicissim recipiat ab altero, niſi forſan caſu rariſſimo, minime prævidendo; *utriusque* ſaltem *contrahentium eadem eſſe debet conditio, nempe eadem ſpes lucri & idem metus damni*, conſequenter *contrahentes ab omni fraude alieniſſimum habere debent animum* (§. 286.). Ceterum *contractus aleæ etiam benefici eſſe poſſunt* (§. 466.).

§. 669.

Sors dicitur res quæcunque, a cujus fortuita determinatione ſuſpenditur acquiſitio rei alterius corporalis, vel incorporalis; ſeu eſt ſignum ejus, quod nobis eſſe debet acquiſitum, fortuito determinatum. Unde patet, *ſorte dirimenda non eſſe ea, quæ certo conſilio fieri poſſunt, ſed quæ eo expediri nequeunt.* *De ſorte.*

Est vero *sors* vel *electrix*, qua definitur, quid ex duobus electum esse debeat; vel *attributrix*, quæ rem certam alicui attribuit; vel *divisoria*, qua definitur, quamnam rei divisæ partem quis habere debeat. Additur hisce *sors divinatoria*, qua quis, quid futurum sit, determinare vult. *Divinatio* enim est futurorum prædictio. Cum eventus rerum in hoc universo per causarum seriem determinatos esse constet, consequenter etiam sors, quomodo cadere debeat, per eandem determinata sit; *præscientia eventus futuri sorti committi nequit*, consequenter *sors divinatoria superstitioni debetur*, ac ideo *legi naturæ repugnat* (§. 182.).

§. 670.

De contractu sortis electricis.

Contractus sortis electricis est, quo convenitur inter duos, vel plures, quamnam ex rebus pluribus quis habere debeat, vel utrum aliquid, an nihil habere debet. *Sors* igitur *personam eligentis repræsentat*, cumque ex contractu oriatur obligatio (§. 514.), *eadem standum*, consequenter *quod sors indicat, id statim acquiritur, si nihil indicat*, quoque *acquiritur.*

§. 671.

§. 671.

Contractus ſortis diviſoriæ eſt, quo facta rei communis diviſione partium diſtributio ſorti committitur, ut ſcilicet per eam determinetur, quamnam partem unusquisque habere debeat. *Sors* igitur *diviſoria unicuique tribuit dominium in certa rei diviſæ parte, & quamprimum ſortis judicium manifeſtatur, dominium in ea, quam oſtendit, parte ſingulari acquiſitum.* Facile autem intelligitur, *ſi in rebus indiviſis duo, vel plures habeant dominium pro parte inæquali, tot fieri debere partes æquales, quot unitates continet ſumma terminorum rationis, & unicuique per ſortem aſſignandas eſſe tot partes, quot terminus rationis ipſum reſpiciens habet unitates*, veluti ſi termini rationis ſint ut 2 ad 3, diviſio fieri debet in partes quinque, & uni ſorte attribuendæ partes duæ, alteri tres. *De contractu ſortis diviſoriæ.*

§. 672.

Contractus ſortis attributricis eſt, quo ita convenitur, ut res aliqua, ad quam duo, vel plures æquale jus habent, ſit ejus, quem ſors oſtenderit. Cum pacta ſint ſervanda (§. 438.); *ſtan-* *De contractu ſortis attributricis.*

dum in contractu ſortis attributricis ſimpliciter intra terminos conventionis. Etenim contrahentes ut contractui cuicunque (§. 314.), ita etiam huic legem dare poſſe, quam voluerint, ſatis patet.

§. 673.

De lotaria. *Lotaria* eſt contractus, quo res certæ pecunia collatitia emuntur, vel etiam certa pecuniæ ſumma confertur ea lege, ut per ſortem definiatur, utrum quis aliquid & quid habere, an vero ſymbolæ ſuæ diſpendium facere debeat. Cum lotaria contractus aleæ ſit; *licita eſt, in quantum contractus liciti, qui aleam continent.* Aſt quia lex naturæ dat jus ad ea, ſine quibus officio erga Deum, vel erga alios ſatisfacere non poſſumus (§. 46.); *lotaria in caſu altero jure interno licita, ſi contrahitur eo fine, ut ſatisfaciamus officio cuidam erga Deum, vel erga alios*, quando ſcilicet pecunia collatitia lotaria inſtruitur, *tuncque pars lucri debetur finis conſequendi cauſa impendenda, in quam conſentiunt contrahentes*; quia mutuo conſenſu contractus perficiuntur (§. 668.). Enimvero *ſi lotaria contrahitur eo fine, ut*

ut res emta ſorte uni attribuatur, non majus pro re pretium exigendum, quam quod ab aliis emtoribus dari ſolet, habita tamen ratione impenſarum, ſi quæ eo fine fieri debent a venditore; quoniam nulla ratio eſt, cur majoris vendi debeat.

§. 674.

Alotaria parum differt *Olla fortunæ*, quando in urnam immittitur certus numerus ſchedularum partim inſcriptarum, partim inanium, & pro certo pretio emitur jus ſchedulam unam extrahendi ea lege, ut, qui eam extrahit, accipiat rem, quam inſcriptio indicat. Atque *hic contractus cum quolibet in ſingulari ſtatim perfectus eſt, quamprimum pretium pro jure unam extrahendi fuerit ſolutum.* Et quoniam omnes ſchedularum emtores res omnes ſorti expoſitas emunt; *omnium ſchedularum pretium determinandum eſt per pretium omnium rerum ſorti expoſitarum, opportunitatem omnes ſimul vendendi, impenſas in venditionem faciendas atque periculum, ſi pretioſiſſima primo loco una exeant, relictis ſchedulis plerisque inanibus, ut nemo amplius contrahere velit.* *De olla fortunæ.*

velit. Quoniam vero nemo locupletior fieri debet re aliena (§. 271.); *jure interno olla fortunæ & lotaria illicita eſt, quæ fit ſolo lucri faciendi animo.*

§. 675.

De præmio certantibus propoſito.

Contractibus aleam continentibus affinis eſt is, quo præmium exponitur ea lege, ut certo quodam modo inter ſe certent de eodem aliqui, & id ſit ejus, qui vicerit. *Qui præmium exponit, cum ſingulis contrahit ſub hac conditione, ſi certamen iniverint & vicerint*, conſequenter *qui præmium exponit, obligat ad dandum præmium victori, qui autem cum eo contraxit, non obligatur ad certamen ſubeundum, ſed jus idem ſubeundi conſequitur* (§. 318.). Cumque duo victores unam repræſentent perſonam, quia *præmium* nonniſi ſemel promiſſum; idem *commune eſt, ſi ſimul vicerint.* Dicitur autem *vincere*, qui conditionem, ſub qua præmium promiſſum, adimplet.

§. 676.

De ſponſionibus.

Sponſio eſt contractus aleam continens, quo ſuper eventu incerto, ita convenitur, ut ei, qui exiſtentiam affirmat, ab altero, qui negat, certum

quid

quid detur, vel etiam ut detur ei, penes quem erit veritas. Unde liquet, *ſponſionem non valere, ſi alteruter certo ſcit, quid evenerit*; immo *nec ſcientiam ſuam doloſe diſſimulare, aut reticere licet* (§. 286.). Quoniam quilibet de ſuo ſtatuere poteſt pro lubitu (§. 195.), & unicuique permittendus etiam eſt ſui abuſus, quam diu nil facit contra jus alterius (§. 202.); *jure externo ſponſiones ſubſiſtunt:* quia tamen nemo locupletior fieri debet re alterius (§. 271.), cum ſponſiones non fiant niſi lucri faciendi, conſequenter re, vel pecunia alterius ſe locupletandi animo; *jure interno illiciti ſunt.*

§. 677.

De jocis & ludis.

Serium dicitur id, ad quod dicendum, vel faciendum ratio, quædam nos urget. Verba non ſeria & facta iis æquipollentia, quibus nimirum idem, quod verbis ſignificatur, *Joci*; facta vero cetera non ſeria, *Ludi* dicuntur. *Joci* igitur *& ludi animi tantummodo, aut temporis fallendi gratia fiunt.* Cum nihil temere ſit loquendum & faciendum (§. 360.); *joci & ludi temerarii illiciti ſunt, ad erudiendum vero vel emen-*

dandum alios compoſiti liciti (§. 134.). Et quia neminem offendere debemus (§. 154.); *joci* quoque, *quibus offenduntur alii, illiciti.* Quoniam voluptas tranſitoria, ſi innocua, licita eſt (§. 120.); *ſi jocis nihil inſit, quod officio cuidam repugnet, ſolius voluptatis percipiendæ gratia jocari licet*, immo etiam *ſolius voluptatis percipiendæ cauſa ludere licet.* Denique cum lex naturæ nos etiam obliget ad actiones indecoras omittendas (§. 55.); *a jocis* quoque *& ludis indecoris abſtinendum.*

§. 678.

De contractu luſorio.

Contractus luſorius vocatur, quo inter colluſores ita convenitur, ut certum quoddam lucrum, communi conſenſu determinatum, ſit ejus, ex cujus parte extiterit certa quædam conditio, vel etiam damnum quoddam, in lucrum imputandum, ſit ejus, ex cujus parte alia quædam conditio exiſtit. *Lucrum primarium* dicitur, quod ejus eſt, penes quem finito luſu certa quædam conditio exiſtit; *ſecundarium* vero quod ei cedit, ex cujus parte conditio quædam durante luſu exiſtit. *Damnum* vero *ordinarium* eſt, quod patitur is, qui

qui perdit, quod ad lucrum primarium contulit; aſt *extraordinarium*, quod inter ludendum incurrit luſor, certa quadam conditione exiſtente. Patet facile, *de contractu luſorio eadem valere, quæ de ſponſione demonſtrata ſunt.* Ceterum *ſi in contractu luſorio æqualitas obſervanda, periculum amittendi & ſpes lucrandi ex utraque parte contrahentium eadem eſſe debet* (§. 668.). Et *quando ludi illiciti ſunt, contractus* quoque *luſorii illiciti ſunt*: quamvis ſupponatur nihil vitii hærere in lucro, aut, ſi mavis, in præmio, de quo certatur.

§. 679.

Aſſecuratio, ſeu *contractus avertendi periculi* dicitur, quo quis periculum mercium per mare transvehendarum, aut in genere indemnitatis circa caſus fortuitos præſtationem pro certa mercede, ſeu lucro in ſe recepit. Qui periculum in contractu aſſecurationis in ſe ſuſcipit, *Aſſecurator* dicitur. *Aſſecurator* itaque *ſe obligat ad præſtandam indemnitatem, ſi caſus contingat; dominus vero pure ad certum quid dandum pro periculo in ſe ſuſcepto*: ſeu, quod perinde eſt, *aſſecurator promittit periculi aver-* *De aſſecuratione.*

ſio-

ſionem dominus pro periculi averſione mercedem. Unde ſequitur, *ut aſſecurator dominum indemnem præſtare teneatur*; *dominus* vero *ipſi ſolvere mercedem, ſive caſus contingat, ſive non.* Cum merces detur pro averſione periculi; *contractus nullus eſt, ſi aſſecurator noverit, rem jam extra omnem periculi aleam eſſe conſtitutam*; *aut dominus noverit, damnum in re aſſecuranda jam contigiſſe.* In utroque caſu committitur fraus non toleranda (§. 286.). Et quoniam æqualitas obſervanda inter averſionem periculi & mercedem, quæ pro ea datur (§. 580.); *merces determinanda eſt ex magnitudine damni, quod datur, & ex probabilitate exiſtentiæ ipſius caſus*, conſequenter *res taxanda, antequam aſſecuretur.* Quoniam res omnes aſſecurari poſſunt, quæ caſu quodam fortuito interire, aut deteriorari poſſunt, vel quarum jacturam dominus caſu quodam facere poteſt; contractus averſionis periculi, etſi inter mercatores in mercibus per mare transvehendis receptus ſit, multo tamen latius patet, & ad alios quoque contractus, veluti ad depoſitum accedere poteſt. *Quodſi* ita *conveniatur, ut*

aſſe-

assecurator lucrum capiat, si res salva pervenerit in locum destinatum, seu casu non existente, si vero perierit, merciúm assecuratarum æstimatio præstetur, ne melior sit conditio assecurati casu existente, quam non existente; *merces in æstimatione rerum assecurandarum a vero earum pretio detrahenda.*

§. 680.

De contractibus trajectitiis.

Pecunia nautica, vel *trajectitia* dicitur, quæ per mare transvehenda periculo creditoris; *quasi nautica*, vel *quasi trajectitia* vero, quæ per alia loca periculosa periculo creditoris transferenda. Usuræ, quæ pro pecunia trajectitia solvuntur, *fœnus nauticum*; quæ vero pro quasi trajectitia solvuntur, *quasi nauticum* appellantur. Hinc *contractus fœnebris nauticus* est, quo de fœnore nautico; *quasi nauticus*, quo de quasi nautico convenitur. Communi nomine *contractus trajectitii* appellantur. *Fœnus* itaque *nauticum & quasi nauticum excedere debet usuras, quæ dantur pro solo usu pecuniæ, quantum valet periculum in pecunia transferenda subeundum*, consequenter *pro magnitudine periculi augetur & minuitur fœnus nauticum & quasi*

quasi nauticum, *in infinitum.* Cum pecunia debitori non ante data intelligatur, quam si salva in locum destinatum pervenerit; *si casus in pecunia contingat*, *nihil debetur* (§. 243.); *si vero salva fuerit*, *sors debetur cum fœnore* (§. 438.). Ast quia periculum cessat, *quando pecunia trajectitia salva pervenerit in locum datum*; *fœnus* quoque *nauticum*, quod pro periculo datur, *cessat*, *& usuræ ordinariæ ab eo tempore succedunt.* Cum vero perinde sit, sive pecunia ipsa per loca periculosa transvehatur, sive pecunia in merces impendatur & eædem per loca periculosa transvehantur; *si pecunia credita in merces comparandas impenditur*, *quæ periculo creditoris per mare*, *vel alia loca periculosa transvehendæ*, *fœnus nauticum*, *vel quasi nauticum debetur.*

§. 681.

De bodemeria.

Bodemeria dicitur contractus, quo pecunia numerata creditur in ipsam navim ea lege, ut sors pereat creditori, si navis interierit, vel in locum destinatum non venerit, creditor autem lucrum conventum capiat, si salva in portum venerit. Patet autem, *nautam*, cum

cum ad navem ducendam obligatus ſit, *ſi in itinere pecunia indigeat, ut ſine ea navem ducere non poſſit, bodemeriam contrahere poſſe.* Cum vero contractus hic non permittatur nautæ niſi in extrema neceſſitate; *ſi proprias habet merces, quas vendere poteſt, in navi, bodemeriam contrahere non licet.* Sane *ſi nemo ſit, qui bodemeriam contrahere velit, nec nauta proprias habeat merces quas vendere poſſit, merces alias*, urgente quippe neceſſitate, *vendere poteſt.*

§. 682.

De reditibus annuis & vitaliitiis.

Reditus annui dicuntur jus ab altero annuatim exigendi certam penſionem, conſtitutum vel ſuper re alterius, vel ſuper obligatione perſonali. Reditus annui determinati ad vitam emtoris, vel venditoris, vel tertii cujusdam, vocantur *Reditus vitalitii.* Cum etiam res incorporales emi poſſint (§. 588.); *reditus* quoque *annui & vitalitii emi ac vendi poſſunt*, conſequenter *ſi reditus vitalitii emuntur, mortua perſona, ad cujus vitam determinantur, ſors venditori data repeti nequit*; ſicuti *nec venditori quicquam reſtituitur, ſi penſio ad finem usque vitæ percepta ſuperet ſortem*

ſortem pro reditibus vitalitiis datam. Dicitur autem *contractibus vitalitiis*, quo pro ſorte alteri data reditus vitalitios ſtipulamur; ſeu quo reditus vitalitii emuntur ac venduntur. *Reditus* autem *vitalitii determinandi ſunt ex eo, quantum valet uſus pecuniæ, quo carere debes, & ex probabilitate termini vitæ, quem attinges.* Cumque perinde ſit, ſive pecunia detur, ſive res, quæ pecunia æſtimantur; *reditus vitalitii etiam in fructibus & rebus aliis conſiſtere poſſunt; in caſu fructuum determinandi vel ad menſuram, vel ad ratam fructuum ſingulis annis percipiendorum;* cum, quod ſolvendum, certum eſſe debeat. Hinc *Reditus vitalitius* dividitur in *fructuarium* & *pecuniarium.*

§. 683.

De contractu metallico.

Si in metallifodina, tanquam toto pluribus communi, concipiantur partes æquales quotcunque, quælibet iſtiusmodi pars indiviſa dicitur *Pars metallica*, vel etiam, a voce Germanica Kux, *Kuckus.* Quamobrem *qui kuckum habet, pro ea parte dominium habet in ſodina*, conſequenter *in metallis in ea contentis, ſed com-*

communi ſumtu eruendis ac præparandis. Quamobrem cum pecunia a kuckuum dominis in metalla eruenda & præparanda impendenda, *Symbola metallica*; exceſſus vero pretii metallorum ſuper impenſas, *Reditus kuckuum* dicantur; *quamdiu pretium metallorum ab impenſis deficit, aut nihil metalli eruitur, ſymbolæ conferendæ; ſi vero illud has excedit, reditus diſtribuendi in ratione kuckuum*, conſequenter *ſymbolæ conferuntur ſpe redituum.* Cum *kuckus* ſint partes fodinæ, rei immobilis; ipſi quoque *rebus immobilibus accenſendi*: aſt quia metalla ad ſubſtantiam metallifodinæ pertinent; *reditus kuckuum fructus non ſunt* (§. 198.). *Contractus metallicus* eſt, quo ita convenitur, ut dominium pro parte in metallifodina in nos transferatur & nos viciſſim obligati ſimus ad metalla, quæ in fodinis latent, aut latere putantur, noſtro ſumtu eruenda ac præparanda. Quamobrem *kuckum ſuum pro arbitrio ſuo alienare poteſt dominus* (§. 257.), cum vero nemo aliter rem in alium transferre queat, quam quomodo eandem ipſe habet; *qui eum emit, ſeu alio quocunque titulo accipit, tacite in*

contractum metallicum consentit. Et quoniam dominus rem suam derelinquere potest (§. 203.); *dominus kuckum infœcundum derelinquere potest, symbolæ conferendæ pertæsus.* Si societatem metallicam contraxerit, aliunde venit, quod derelinquere nequeat, nisi vel sociorum consensu, vel alio in locum suum substituto, qui symbolam confert.

§. 684.

De emtione spei.

Emtio spei dicitur contractus, quo ita convenitur, ut, quod certo actu, in quo eventus dubius est, fuerit acquisitum, tuum sit, & tu pro eo, quod incertum est, pretium certum solvas; vel brevius: est emtio rei acquirendæ incertæ. *Quodsi* ergo *eo actu, super quo contractum, nihil acquiratur, emtor nihil accipit, pretium tamen solvere tenetur: nec* ex adverso *ultra pretium conventum quid solvere obligatur, etiamsi, quod acquiritur, idem plurimum excedat.* Patet autem, cum spes ematur, *pretium determinandum esse ex probabilitate spei, acquisitum iri.* Enimvero quia non emitur nisi spes istiusmodi quid acquirendi, quod actu, super quo conventum,

tum, acquiri ſolet; *ſi caſu extraordinario eo actu, ſuper quo contractum, acquiritur aliquid, quod iſtiusmodi actu alias acquiri non ſolet, emtio ſpei non valet*, conſequenter *nec pretium conventum pro eo ſolvitur.*

§. 685.

De miſſilibus.

Miſſilia dicuntur res, quæ jactantur in vulgus eo animo, ut fiant occupantis. *Jactu* igitur *miſſilium dominium transfertur in perſonam incertam, eam nimirum, quæ occupaverit.* Facile patet *ſi quis miſſilia emit, quæ aliquis occupaturus eſt, antequam jactentur, contractum eſſe emtionem ſpei* (§. 684.).

CAPUT XIV.

DE

QUASI CONTRACTIBUS.

§. 686.

Quid ſit quaſi contractus.

Quaſi contractus dicitur conventio ficta, in qua conſenſus unius expreſſus eſt, conſenſus autem alterius tantummodo præſumitur. Quoniam vero contractus celebrantur utilitatis cauſâ; *conſenſus in contrahendo præſumi nequit, niſi manifeſta appareat ejus, cujus conſenſus præſumitur, utilitas.*

§. 687.

De obligatione ex quaſi contractu veniente.

Quoniam in quaſi contractu utraque pars conſenſiſſe ſupponitur in id, quod pars altera in alterius utilitatem facit (§. 686.); *ex quaſi contractu alter nobis obligatur ad id, ad quod obligatus fuiſſet, ſi revera contraxiſſet, & nos eidem viciſſim obligamur, tanquam ex contractu vero.*

§. 688.

Quando quaſi contrahi licitum.

Quia præſumtioni locus non eſt, ubi de veritate conſtare poteſt, quod ultro admittendum; *ſi conſenſus alterius expreſſus haberi poteſt, quaſi contractus non valet*, conſequenter *quaſi contractus tantummodo valet, ſi quod faciendum eſt alterius nomine non fert moram, ut conſenſus ejus expreſſus requiri poſſit, vel ſi alter, cujus utilitatis cauſa faciendum, propter ætatem, vel inopiam mentis conſentire nequit.*

§. 689.

An quaſi contractus ſint juris naturalis.

Quoniam naturaliter obligamur utilitatis alterius gratia facere, quod in poteſtate noſtra eſt (§. 133. 134.), & ad idem alteri nos perfecte obligare poſſumus contrahendo (§. 667.), alte-

alterius autem conſenſus, qui ad perficiendum contractum requiritur (§. 438.), præſumi poteſt (§. 686.); *quaſi contractus* utique *juris etiam naturalis eſt, ac ideo quoque naturaliter conſenſus præſumtus tunc idem operatur, quod expreſſus.*

§. 690.

Negotiorum geſtio eſt quaſi contractus, quo negotium alienum ſine mandato domini gerendum ſua ſponte ſuſcipitur, animo eum ſibi obligandi. *Negotiorum* itaque *geſtio eſt quaſi mandatum, negotiorum geſtor quaſi mandatarius, & dominus negotii quaſi mandans* (§. 552.); ac ideo *in mandatum abit, ſi dominus geſtionem ratihabet ſive expreſſe, ſive tacite*, conſequenter *negotiorum geſtor domino ad id obligatur, ad quod mandatarius mandanti, & dominus viciſſim eidem ad id, ad quod mandans mandatario* (§. 687.). Aſt quoniam quaſi contractus validitas tota pendet a manifeſta domini utilitate (§. 686.); *negotiorum geſtor negotium omni diligentia, quæ adhiberi poteſt, gerere debet* (§. 21.), conſequenter *domino tenetur ob ea, quæ gerere debuit, non autem quæ geſſit*; ne- *De negotiorum geſtione.*

que enim facere debet, nisi quod dominum ob manifestam utilitatem facturum præsumit (§. 686.). Unde sequitur, *ut non debeat facere impensas utiles, quas domino fore onerosas præsumere poterat; in casu* autem *dubio ab iis prorsus, a voluptuariis semper abstinere* (§. 279. 280.). Cum negotiorum gestio supponat consensum præsumtum; *si quis contra prohibitionem domini negotium ejus quamvis utiliter gessit, dominus perfecte ipsi ad nihil obligatur*, consequenter *si is prohibet, ne quis gestionem continuet, ab ea statim abstinendum.* Et quoniam in alieno negotio gerendo respicienda partim necessitas, partim utilitas domini, dominum autem repræsentat negotii gestor; *necessitas negotii alieni gerendi adesse intelligitur, si eo non gesto damnum inevitabile emergat*, quod ab alio avertendum naturaliter obligamur (§. 269.): *utilitas vero domini non ex opinione gerentis, sed ex rei, temporis ac personæ domini qualitate æstimanda.*

§. 691.

De quasi mitione, uasi

Dantur etiam *Quasi emtio*, quando scilicet quis ex consensu domini præsumto

ſumto rem ſibi vult eſſe emtam, veluti ſi quis rem fungibilem apud te depoſuit, quæ, cum propter abſentiam deponentis reſtitui non poſſit, diutius ſervando peritura, tu eam animo ſolvendi pretium conſumis: *Quaſi mutuum* quando nimirum quis ex conſenſu præſumto domini rem fungibilem conſumit, animo eam in genere reſtituendi, veluti in caſu præcedenti rem fungibilem depoſitam: *Quaſi locatio conductio*, quando ſcilicet ex conſenſu domini præſumto uteris re ejusdem, animo ſolvendi mercedem, quam conductor alius præſtiturus erat, aut eidem operas præſtas pro eadem mercede, quam pro iis alii locatori præſtare debebat quaſi conductor, veluti ſi domum domini locare alicui teneris, ipſe animo ſolvendi penſionem, quam daret conductor alius, domum inhabites. *mutuo & quaſi locatione conductione.*

§. 692.

Communio incidens dicitur, in quam quidam caſu incidunt, hoc eſt, ſine ulla prævia conventione, quod eadem communis eſſe debeat, veluti ſi domus, vel prædium mihi ac tibi donetur. *Qui in communionem incidunt*, cum *De communione incidente.*

dominium pro parte in re indiviſa acquirant (§. 196.), ac ideo in id conſentire præſumantur, ut lucrum & damnum commune ſit, antequam vel in rei diviſionem, vel communem adminiſtrationem expreſſe conſentiant, *quaſi ſocietatem contrahunt* (§. 639.). Unde obligationes perſonales, quæ ex contractu ſocietatis oriuntur, etiam in caſu communionis incidentis non ſpectantur tanquam æquitati conſentaneæ, ſed tanquam perfectæ

§. 693.

De ſolutione indebiti.

Indebitum dicitur id, ad quod præſtandum alteri non ſumus obligati. Ac propterea *Indebiti ſolutio* eſt præſtatio indebiti, tanquam debiti; & *Acceptio indebiti* eſt acceptio ejus, quod nobis non debetur, tanquam debiti. Cum nemo locupletari debeat re aliena (§. 271.); *ſi quis per errorem alteri indebitum ſolvit, hic idem ipſi reſtituere, aut, ſi reſtitui non poſſit, æſtimationem præſtare tenetur*, cumque nemo animum alterum defraudandi habere debeat (§. 286.); *indebitum accipiens in id conſentire præſumitur.* Unde ſequitur, ut *Indebiti ſolutio* ſit

ſit quaſi contractus, quo accipiens obligatur ad indebite acceptum reſtituendum, aut, ſi id reſtitui non poſſit, ad præſtandam æſtimationem (§. 686.). Cum *indebite ſolvens* indebitum det tanquam debitum; *dominium rei in alterum transfert* (§. 258.), conſequenter *qui eam accepit*, *alienare* (§. 257.), ac ideo *qui dedit*, *eam vindicare nequit* (§. 262.). *Qui novit alterum ſibi ſolvere indebitum*, cum re aliena locupletari non debeat (§. 271.); *id accipere non debet*, *ne ſine animo defraudandi accipere poteſt* (§. 286.), *& ſi ſciens indebitum accipit*, *æquiparatur poſſeſſori malæ fidei* (§. 201.).

§. 694.

De datione ob cauſam.

Ob cauſam dari dicitur, quod datur eum in finem, ut aliquid detur, vel fiat ab accipiente; conſequenter *accipiens*, *quod ob cauſam datur*, *ſe dare ac facere id*, *propter quod datur*, *obligat* (§. 317.). Dicitur autem *cauſa non ſequi*, quando ab altero non præſtatur, quod ab ipſo præſtandum erat, ſeu ad quod præſtandum ſe obligaverat vel expreſſe, vel tacite (§. 27.). Quoniam ob cauſam dans gratis dare non vult, nec

qui accipit, tanquam gratis accipit; *ob cauſam datum cauſa non ſecuta reſtituendum, & ſi cauſa non ſequitur, ſequi tamen adhuc poteſt, dans accipientem adigere poteſt vel ad implendum promiſſum, vel ad reſtituendum, quod accepit.* Quoniam obligatio naſcitur vel ex conſenſu expreſſo, vel tacito; *datio ob cauſam non eſt quaſi contractus* (§. 686.). Aſt *præmumeratio mercedis locatori facta, vel* in genere *præmumeratio pecuniæ pro eo, quod dabitur, vel faciendum in poſterum, dandæ, datio ob cauſam eſt.*

§. 695.

De eo, quod ſine cauſa, vel quaſi acceptum.

Sine cauſa acceptum dicitur, quod jure accipi non poterat, veluti ſi quid indebite per errorem ſolvitur: aſt *quaſi ſine cauſa acceptum*, quod jure quidem accipi, ſed non retineri poterat, veluti ſi chirographum datur ſpe numerandæ pecuniæ, ſed quæ poſtea non numeratur. Facile patet, *ſine cauſa, vel quaſi ſine cauſa acceptum eſſe reſtituendum* (§. 271.), cumque ideo, *ſi quis inſcius quid ſine cauſa accipit*, in hoc conſentire præſumitur, ut ſine cauſa acceptum ſit reſtituendum; is *ex quaſi contractu*

jure

jure quoque *externo obligatur ad reſtituendum:* aſt quoniam quaſi ſine cauſa accipiens id jure accipere, ſed non retinere poterat; *obligatio reſtituendi jure externo naſcitur ex eo, quod tacite actui alii ineſt.*

§. 696.

Cum contractus compoſiti, ſive mixti ex definitionibus ſimplicium, qui in iisdem concurrunt, facile dignoſcantur; non opus eſſe videtur, ut de iis multa in ſpecie dicantur. Id ſaltem notamus, *contractum, quem colonus partiarius cum domino init, mixtum eſſe ex locatione conductione & ſocietate* (§. 620. 639.). Quoniam enim *Colonus partiarius* dicitur, qui agrum conducit pro rata fructuum perceptorum; *coloni partiarii ac domini dammum & lucrum commune eſt.* *De contractibus compoſitis & colono partiario.*

CAPUT XV.

DE

JURE IN RE ALIENA CONSTITUTO, SEU PIGNORE ET SERVITUTIBUS.

§. 697.

Jus pignoris eſt jus creditori in re ſua conſtitutum, ut, niſi debito tempore *De pignore & hypotheca.*

re ſolvatur debitum, ex eadem ipſi ſatisfiat. Res dicitur *oppignorari*, in qua iſtiusmodi jus conſtituitur; ipſa vero res oppignorata *Pignus* vocatur. Atque ideo patet, *jus pignoris conſtitui in ſecuritatem crediti*, conſequenter *ſi res oppignorata fuerit mobilis, eam eſſe tradendam.* Quodſi pignus fuerit res immobilis, *Hypotheca* ſpeciali nomine appellatur. Ex ipſa autem definitione ſequitur, *ut creditor rem oppignoratam vendere poſſit, niſi debito tempore ſolvatur, & de pretio tantundem retinere, quantum ad hoc ſufficit, ut ipſi ſatisfiat, reſiduum autem debitori reſtituendum* (§. 271.). Et quoniam nemo defraudandus (§. 286.); *in diſtractione pignoris fraus omnis vitanda*, conſequenter *a peritis & impartialibus taxanda res oppignorata, antequam vendatur, & res plus licitanti danda.* Pars autem pretii pignoris, quæ id, quod creditori debetur, excedit, *Hyperocha* appellatur; quæ itaque *debitoris eſt.* Ex adverſo autem, cum debitor debitum integrum ſolvere teneatur; *ſi pignoris diſtracti pretium non adæquet debitum, defectum implere tenetur.*

§. 698.

§. 698.

Quoniam jus pignoris, vel hypothecæ conſtituens in re ſua in creditorem tantummodo transfert jus conditionatum vendendi (§. 697.); *dominium in re oppignorata retinet*, conſequenter *eam alienare poteſt* (§. 257.), ſed cum jus creditori, quod in ea habet, invito adimi nequeat (§. 100.); *alienatione non extinguitur jus pignoris, vel hypothecæ.* Et ex eo, quod dominium in re oppignorata retinet debitor, porro ſequitur, *ut a creditore alienatio fiat non proprio, ſed debitoris nomine*, etſi ipſo invito fiat. *De dominio rei oppignoratæ.*

§. 699.

Pignus, vel *hypotheca lui* dicitur, ſi debitum ſolvitur, in cujus ſecuritatem jus pignoris, vel hypothecæ conſtitutum. Quamobrem cum *luitione facta pignus* ſine cauſa ſit penes creditorem; *reſtituendum*, cumque jus hypothecæ ceſſet, *debitore* ſolvente; eodem *ſolvente hypotheca libera efficitur.* Cum pignus luere debeat debitor (§. 697.); *creditor rem oppignoratam vendere nequit, antequam id denunciaverit debitori*, conſequenter *quamdiu non denunciat, jus luendi ſemper ſalvum manet.* *De luitione pignoris.*

§. 700.

§. 700.

De oppignoratione rei alienæ.

Cum rem oppignorans in creditorem transferat jus alienandi conditionatum (§. 697.), jus autem alienandi nemini niſi domino competat (§. 257.); *nemo* quoque *oppignorare poteſt, niſi rem ſuam: dominus tamen rem ſuam oppignorare poteſt pro debito alieno* (§. 195.). Aſt cum jus ſuum *quilibet* in alium transferre poſſit (§. *cit.*); *rem ſibi oppignoratam alteri oppignorare poteſt creditor, inſcio eo, qui eam ipſi oppignoraverat, non tamen pro debito majore, quam pro quo ipſi erat obligata.* Quodſi tamen *aliter conveniatur, inſcio te oppignorari res tua alii nequit* (§. 438.).

§. 701.

De eadem re bis oppignorata.

Quoniam jus, quod in re oppignorata habes, tibi a debitore auferri nequit (§. 100.); *res tibi oppignorata alii denuo oppignorari nequit, niſi ſalvo jure tuo*, conſequenter *ſi utrique creditori inde ſatisfieri nequit, præfertur primus ſecundo.*

§. 702.

De uſu pignoris & damno in eo dato.

Quia pignus tantummodo conſtituitur in ſecuritatem debiti (§. 697.); *creditori pignore uti non licet* (§. 317.), *niſi*

niſi ejus uſus a conſtituente ipſi concedatur, pacto ſcilicet adjecto (§. 105.). *Quodſi dolo, vel culpa creditoris pignus interiit, vel deterioratur; damnum conſtituendi reſarciendum* (§. 270.): quoniam tamen conſtituentis cauſa penes creditorem eſt; *ſi caſus in eo contingit, de eo non tenetur creditor.* Aſt cum ratio ceſſet, *ſi creditor fuerit in mora reſtituendi; caſum, qui in eo non contigiſſet, ſi reſtitutum fuiſſet, præſtare tenetur* (§. 419.). Quoniam vero pignus conſtituitur in ſecuritatem debiti, non datur vero res oppignorata pro debito (§. 697.); *ſi pignus caſu perit, aut ita deterioratur, ut inde ſatisfieri non poſſit creditori, hic nihilominus debitorem ſibi obligatum habet.*

§. 703.

De impenſis in pignus factis.

Cum culpa creditoris pignus perire, aut deteriorari minime debeat (§. 702.); *impenſas neceſſarias* in id *facere tenetur creditor* (§. 279.), *a conſtituente reſtituendas* (§. 271.).

§. 704.

De contractu pignoris & hypotheca.

Contractus pignoris dicitur, quo debitor pignus, vel hypothecam conſtituit in re ſua, vel alius loco ipſius. Atque

que tum *pignus* dicitur *conventionale*, item *hypotheca conventionalis*. Eſt autem *Hypotheca* vel *ſpecialis*, quæ conſtituitur in re certa in ſpecie, veluti in domo, prædio, aut bibliotheca ſua, vel certa rerum univerſitate; vel *generalis*, quæ conſtituitur in omnibus bonis tam præſentibus, quam futuris; conſequenter *generalis etiam jura & nomina comprehendit* (§. 207.).

§. 705.

De oppignoratione naturali.

Quoniam debitor ad præſtandum id, quod debet, obligatur (§. 336.), conſequenter ſi ei, cui obligatus eſt, ſatisfacere nequit, niſi quædam ex bonis ſuis vendat, ideo ea vendere obligatur, creditori autem competit jus exigendi debitum (§. *cit.*), ac propterea quoque jus eum compellendi ad res quasdam, vel, ſi neceſſe ſit, omnia bona ſua vendendum, ut ſibi ſatisfiat; *naturaliter cuilibet conſtitutum eſt jus in bonis debitoris, ut, niſi debito tempore ſolvatur debitum, ex iisdem ipſi ſatisfiat*, conſequenter *naturaliter bona debitoris obligata pro quolibet debito.* Ad hanc obligationem naturalem cum accedit contra-

ſta ex contractu pignoris, quo res quædam in ſpecie, vel omnia quoque bona oppignorantur (§. 514.), fortior autem obligatio vincat debiliorem; *oppignoratio conventionalis in caſu colliſionis vincit naturalem.*

§. 706.

De retentione pignoris in aliud debitum.

Cum bona debitoris jam naturaliter obligata ſint pro ipſius debitis (§. 705.); *ſi debitor pignus luit, pro alio debito retineri poteſt.* Et quoniam pignus conſtituitur in ſecuritatem debiti (§. 697.), & per conſequens pretium rei oppignoratæ debitum in infinitum excedere poteſt; *ſi pars debiti quocunque modo tollitur, pro reliqua pignus, quantumcunque fuerit, retineri poteſt, nec aliud minoris pretii accipere tenetur creditor.*

§. 707.

De pignoris & hypothecæ ſolutione.

Pignus, vel *hypotheca ſolvi* dicitur, quando res oppignorata liberatur ab obligatione ſua. *Pignore* igitur *ſoluto, creditori nullum amplius jus in eodem eſt.* Cum a voluntate creditoris dependeat, num debitori absque pignore,

vel hypotheca credere velit; *ſi jus pignoris, vel hypothecæ remittit, pignus, vel hypotheca ſolvitur: non tamen ideo debitum remittere intelligitur creditor.* Per ſe autem patet, *pignus, vel hypothecam ſolvi, ſi res oppignorata*, cui quippe inhæret jus creditori in ea conſtitutum (§. 697.), *interit.*

§. 708.

Servitus quid & quotuplex.

Si jus in re aliena conſtituitur, quo ejus dominus ad alterius utilitatem aliquid pati, vel non facere tenetur, id *Servitus* vocatur; tumque *res*, in qua jus iſtud conſtitutum, *ſervire* dicitur alteri, cujus eſt utilitas. Quodſi res ſerviat certæ cuidam perſonæ, *Servitus perſonalis*; ſi vero rei alterius, ſeu poſſeſſori ejusdem cuicunque, *realis* appellatur. Eſtque vel *affirmativa*, qua dominus rei ſervientis pati tenetur, ut alter faciat; vel *negativa*, qua alter pati non tenetur, ut ipſe quid faciat.

§. 709.

De prædiis & ſervitute prædiali.

Notandum vero *Prædium* dici rem immobilem quamcunque, quæ ob certum fructum, quem nobis præſtat, aut uſum pecuniæ æſtimabilem, qui inſtar fru-

fructus eſt, poſſidetur. Cumque *uſus* alius ſit *ruſticus*, qui ad rem agrariam, ſeu ad œconomiam ruralem quocunque modo ſpectat; *urbanus* vero, qui ad habitationem, commercia, opificia pertinet; *prædium* quoque vel *ruſticum* eſt, quod uſum ruſticum habet; vel *urbanum*, quod uſum habet urbanum. Quamobrem cum prædia ruſtica & urbana ſaltem diſtinguantur uſu, quem habent, non vero loco, in quo ſita ſunt; *non minus prædia ruſtica in urbe, quam urbana rure dantur.* Hinc vero *Servitutes* reales etiam prædiales vocantur; & *ſervitus prædiorum urbanorum* dicitur, ſi uſus ab alieno prædio præſtatur in utilitatem prædii urbani; *ſervitus* autem *prædiorum ruſticorum* eſt, ſi idem præſtatur in utilitatem prædii ruſtici. Unde *eadem ſervitus & prædii urbani, & ruſtici eſſe poteſt*, prouti ſcilicet vel urbano, vel ruſtico debetur. In ſervitute prædiali *Prædium ſerviens* dicitur, quod ſervit alteri; *Prædium* vero *dominans* id, cui ſervit alterum. *Fundus*, qui ſervitutem debet, *ſervus*; qui ſervituti nulli obnoxius, *liber* vocatur; *optimus* autem

appellari ſolet, qui ab omni ſervitute & obligatione hypothecæ immunis eſt.

§. 710.

Quinam ſervitutem imponere & acquirere poſſint.

Cum ſervitus ſit jus in re alteri conſtitutum (§. 708.); *nemo niſi dominus alteri in re ſua ſervitutem conſtituere poteſt* (§. 260.), & *a voluntate conſtituentis unice pendet, num & qua lege eandem conſtituere velit* (§. 314.), conſequenter *contra hanc legem nihil facere licet* (§. 438.). Et quoniam *qui dominium revocabile habet*, rem reſtituere tenetur, qualem accepit (§. 314.), conſequenter liberam, ſi libera fuerit; is *prædio ſuo ſervitutem imponere nequit, niſi quæ dominio reſoluto expirat.* Quia vero nemo ſine acceptatione ſua jus quoddam acquirere poteſt (§. 316.); *nemo* quoque *prædio alieno ſervitutem acquirere poteſt.* Denique quia quilibet jus ſuum remittere poteſt (§. 342.); *dominus* quoque *prædii dominantis ſervitutem remittere poteſt.* Prædia ſpectantur inſtar perſonarum, quarum una alteri ad quid obligatur, & domini prædiorum, qui nunc ſunt, prædia repræſentant, a quibus obligationes & jura prædiis inhærentia in ipſos derivantur.

§. 711.

§. 711.

Quoniam ſervitus conſtituitur eo fine, ut is, cui conſtituitur, ex re aliena utilitatem quandam capiat (§. 708.); *tot ſunt ſervitutum ſpecies, quod modis certa quædam perſona, vel poſſeſſor alicujus prædii, ex re aliena*, ſeu *prædio alieno uſum quendam habere, vel fructum percipere poteſt.* *Quot ſint ſervitutum ſpecies.*

§. 712.

Servitutes prædiales uſitatiores peculiare nomen in Jure civili adeptæ ſunt. Ita *Servitus operis ferendi* vocatur, qua vicini paries, vel columna onus ædificii noſtri ſuſtinere tenetur; *quam* ideo, *qui ſervitutem debet, reficere tenetur.* Cum vero ad refectionem parietis, vel columnæ non pertineat fultura domus; *dominus prædii dominantis ſuo ſumtu domum incumbentem fulcire tenetur.* Dicitur *Servitus tigni immittendi*, qua trabem, vel quid aliud, quod contignationi ædium inſervit, in parietem vicinum immittere licet, ut in eo requieſcat; unde *eadem, quæ ante, oritur obligatio domini prædii ſervientis.* Porro *Servitus projiciendi* dicitur, qua aliquod ædificatum alienæ areæ, aut eidem ſu- *De ſpeciebus ſervitutum prædialium.*

perſtructo imminet, in vicinis tamen ædibus nusquam requieſcit. *Servitus altius non tollendi* eſt, qua dominus prædii dominantis prohibere poteſt, ne dominus ſervientis ædes ſuas altius tollat: ex adverſo *Servitus altius tollendi* appellari poteſt, qua quis in gratiam vicini habere nequit ædes magis depreſſas, quam nunc habet. *Servitus luminum* vocatur, qua quis feneſtras luciferas etiam in ſuo, aut communi pariete excipere cogitur; *Servitus* autem *proſpiciendi*, ſeu *proſpectus*, qua vicinus pati tenetur, ut feneſtras proſpectivas habeamus in ædibus noſtris. Dicuntur *Feneſtræ luciferæ*, per quas lumen immittitur in ædes noſtras; *proſpectivæ* autem, per quas proſpectus datur in loca alia, veluti in ædes, vel hortum alterius. *Servitus, ne officiatur luminibus*, vocatur, qua quis in prædio ſuo facere non poteſt, quo ædium noſtrarum quævis lumina obſcurentur & imminuantur; *Servitus* autem, *ne proſpectui officiatur*, qua quis in prædio ſuo nil facere poteſt, quo liber proſpectus in loca quævis vicino grata atque amœna ullo modo impeditur. *Servitus ſtillicidii avertendi*, vel *recipiendi* eſt,

eſt, qua quis pati cogitur, ut vicinus aquam ex tecto ſuo deſtillantem, vel per canales defluentem in tectum, aream, vel cloacam ſuam derivet; *Servitus* autem *ſtillicidii non avertendi*, qua quis ſtillicidium ſuum alio, quam in ædes, vel hortum tuum dirigere nequit. *Servitus cloacæ immittendæ* eſt, qua quis pati cogitur, ut colluviem ſordidam in ſua area collectam vicinus in ipſius aream committat; aſt *Servitus cloacæ habendæ*, qua vicinus pati cogitur, ut juxta parietem ipſius cloacam habeamus. Unde ſimul intelligitur, quid ſit *Servitus ſterquilinii habendi*. *Iter* eſt ſervitus, qua pati cogimur, ut homo per prædium noſtrum eat ad ſuum, ipſius prædii cauſa: *ire* autem in Jure dicitur etiam, qui alienis pedibus incedit, veluti ſi eques eat, aut lectica portatur. *Actus* eſt ſervitus, qua quis pati cogitur, ut alterius prædii dominus jumentum, vel vehiculum agat per prædium ipſius ad ſuum; isque vel *plenus*, ſi etiam jumenta vehiculo juncta agere licet; *minus plenus*, ſi ſaltem pecora & armenta, non vero jumenta vehiculo juncta. *Via* ſervitus eſt, qua quis pati debet, ut per præ-

dium ipſius non modo eas & agas, verum etiam ad prædium tuum vehas, ducas, feras atque trahas, quæcunque ad prædii tui utilitatem faciunt. *Aquæ hauſtus* eſt ſervitus, qua quis pati cogitur, ut alius ex puteo ſuo, aliove loco ipſius ad fundi ſui neceſſitatem hauriat aquam; *Aquæ ductus* autem, qua pati cogitur, ut quis per fundum ſuum ducat aquam ad utilitatem fundi ipſius quocunque modo; & *Servitus aquæ educendæ*; qua pati cogimur, ut quis aquam ſuperfluam, vel inutilem ex fundo ſuo educat per noſtrum. *Pecoris ad aquam appulſus* eſt ſervitus, qua pati cogimur, ut pecora alieni prædii aquandi cauſa appellantur ad fontem, vel etiam aquam noſtram; *Jus* vero *paſcendi* ſervitus, qua pati cogimur, ut quis pecora prædii ſui paſcat in prædio noſtro. *Jus calcis coquendæ* ſervitus eſt, qua pati cogimur, ut quis calcem coquat in fundo noſtro, ad commoditatem prædii ſui. Quid vero ſit *Jus arenæ fodiendæ*, *lapides cædendi*, *colligendi ramos aridos*, *legendi glandes*, *venandi*, ex ipſius nominibus intelligitur. Aſt *Jus pedamenta ſumendi* ſervitus eſt, qua pa-

ti

ti cogimur, ut quis ex ſylva noſtra ſumat adminicula arborum, vel vitium, ac perticas lupulum, vel fabas excipientes; *Jus* vero *lignandi* ſervitus, qua pati cogimur, ut ligna ad certum uſum cædat in ſylva noſtra, ad utilitatem prædii ſui. De his omnibus intelligitur, *ea conceſſa eſſe prædio dominanti, ſine quibus jus ſuum exercere nequit*; cum alias ſervitus foret inutilis: *& jus prædii dominantis lege conſtitutioni adjecta omni poſſibili modo ampliari & reſtringi poſſe* (§. 710.).

§. 713.

De uſufructu.

Quæ de ſervitutibus realibus modo dicta ſunt, valent etiam de perſonalibus. Eminet inter has *Uſusfructus*, quæ eſt ſervitus perſonalis, qua dominus pati cogitur, ut alius re ſua utatur fruatur, ſalva ſubſtantia. Qui uſumfructum habet, *Uſufructuarius*, ſubinde etiam *Fructuarius* dicitur. *Proprietas* itaque *manet apud dominum*, conſequenter *quicquid vi proprietatis dominus facere poteſt, id uſufructuario non licet.* Quamobrem *rem, quæ uſumfructum debet, non alienare* (§. 257.), *non*

immutare (§. 256.), *non oppignorare* (§. 700.), *neque eidem ſervitutem imponere poteſt* (§. 710.): *aſt de uſufructu*, cum ſit jus ipſi proprium, *pro lubitu diſponere licet* (§. 195. 206.). Patet etiam, quod *re aliter uti nequeas, quam ſicuti eſt*; & non minus manifeſtum eſt, *uſumfructum conſtitui poſſe in omnibus rebus, mobilibus ac immobilibus, etiam incorporalibus, quibus uti frui datur, ut ipſæ integræ ſuperſint, eaque lege, quæ placuerit conſtituenti* (§. 314.).

§. 714.

De rebus dubiis, an ſint in uſufructu comprehenſæ.

Quia *metalla & mineralia* non brevi quodam temporis ſpatio renaſcuntur; non tam fructus fundi cenſentur, quam ad ſubſtantiam potius ejus pertinent, ac ideo *ad uſumfructum non pertinent* (§. 713.). *Idem intelligitur*, ob rationem eandem, *de arboribus annoſis, quarum, ſi quos edunt, fructus in uſufructu ſunt* (§. *cit.*). Enimvero quia *ſylva cædua*, quæ ſucciſa ex ſtirpibus & radicibus brevi quodam annorum numero renaſcitur, & cujus uſus in ſola ſucciſione conſiſtit; eadem *in uſufructu eſt, ad eum* ſcilicet *modum, quo fecerat uſumfructum concedens, ſeu quem conſuetudo pro-*

probat, ligna ſuccidere poteſt uſufructuarius. Quamobrem etiam, *ſi moris ſit, ut in ſylva non cædua ſtipites certo quotannis numero excidantur, eodem numero excidere poteſt*, conſequenter *arbores vi ventorum dejectæ domini ſunt, non uſufructuarii, qui eas, ſi dominus velit, in compenſationem cædendarum accipere tenetur*; cum dominus ſic diſponat de ſubſtantia ſylvæ, ne ſcilicet deterioretur, ſalvo jure uſufructuarii.

§. 715.

Quænam uſufructu finito adhuc ſint fructuarii.

Cum finito uſufructu res, quæ in eodem fuit, reſtituenda ſit a fructuario (§. 713.); *ſi uſusfructus in grege conſtituitur, in locum pecudum demortuarum, vel alienatarum alia capita ſubſtituere debet fructuarius.* Cumque *finito uſufructu* ceſſet jus percipiendi fructus fructuarii; *fructus tum pendentes domini, ſeu proprietarii ſunt.* Aſt quoniam *fructus induſtriales* non minus fructus induſtriæ ſunt, quam fundi (§. 226.); *finito uſufructu pro rata communes ſunt, quantum ſcilicet valet uſus fundi & cultura atque cura fructuarii.* Similiter quoniam *reditus propter uſum, qui continuo percipitur, ſolvendi* tempori propor-

portionales ſunt; *uſufructu ante terminum ſolutionis finito pro rata temporis inter proprietarium & uſufructuarium dividendi.* Enimvero *reditus, qui præſtantur ratione juris in re*, veluti decimæ, cum aſſimilentur ante terminum ſolutionis fructibus pendentibus, *proprietarii ſunt.*

§. 716.

Ad quemnam caſus pertineat.

Cum fructus uſufructuarii ſint, res vero, quæ eſt in uſufructu, proprietarii (§. 713.); *ſi damnum in fructibus contingit, ad uſufructuarium pertinet, ſi in re, ad proprietarium.*

§. 717.

De oneribus & impenſis.

Ob eandem rationem *uſufructuarius ſolvere tenetur omnia onera ſive ordinaria, ſive extraordinaria, ratione fructuum & redituum præſtanda, & facere impenſas, ſine quibus eſſe & fructus percipi nequeunt: quodſi* vero *onera extraordinaria exſuperant fructus*, cum ratione rei impoſita intelligantur, non ſolorum fructuum; *quod ultra eos impenditur, a proprietario præſtandum.* Nimirum quod ſolus facere deberet proprietarius, ſi pleno jure eſſet dominus, id ab uſufructuario & domino una faciendum.

§. 718.

§. 718.

Cum *uſusfructus* jus perſonale ſit (§. 713.); *morte uſufructuarii extinguitur* (§. 400.). *Extinguitur* etiam, *ſi eum fructuarius remittat*, cumque rei non amplius exiſtentis nullus ſit uſus atque fructus, *interitu* quoque *rei*, denique *& tempore præſtituto elapſo, ſi temporarius fuerit* (§. 317.). Hinc ſequitur, *ut, ſi domo vetuſtate collapſa, vel incendio conflagrata, nova extruatur, fructuarius in ea uſumfructum non habeat.* *Quando uſusfructus finiatur.*

§. 719.

Quaſi uſusfructus dicitur ſervitus perſonalis, qua quis pati cogitur, ut alius re ſua, quæ uſu conſumitur, utatur fruatur, ita ut finito quaſi uſufructu vel rem in genere, vel ejus æſtimationem reſtituat. Quoniam dominium rei in quaſi uſufructuarium transferendum (§. 195. 198.); *ſi caſus in re quaſi fructuaria contingit, ad quaſi fructuarium is pertinet.* *De quaſi uſufructu.*

§. 720.

Cum in ſecuritatem debiti fidejuſſio (§. 569.) & oppignoratio ad quemlibet actum obligatorium accedere poſſit (§. 697.); *De cautione præſtanda.*

(§. 697.); *ſi metuendum ſit, ne quaſi uſufructu finito rem quaſi uſufructuariam reſtituere poſſit, vel ne fructuarius ea præſtare queat, ad quæ finito uſufructu proprietario tenetur, uterque proprietario vel quaſi per fidejuſſores, aut hypotheca cavere tenetur.* Enimvero *ſi cavere non poſſit*, quia neutri invito jus ſuum auferri poteſt (§. 100.); *res uſufructuaria vel quaſi pro certa pecunia fructuario vel quaſi præſtanda, vel proprietario, ſi ipſe velit, vel tertio committi debet.*

§. 721.

De uſu. *Uſus* eſt ſervitus perſonalis, qua quis pati cogitur, ut alius re ſua, ſive ea fructifera fuerit, ſive minus, utatur ſalva ſubſtantia. Dicitur nimirum *Re uti*, in ſignificatu Juris Romani, qui ex ea percipit ea commoda & emolumenta, quibus ipſe cum ſuis indiget ad vitæ neceſſitatem & commoditatem. Is, cui uſus conſtituitur, *Uſuarius* appellatur. Enimvero cum uſus iſte certus eſſe debeat, jus autem uſuario competens æſtimandum ſit ex conſtituentis voluntate (§. 314.); *naturaliter conſtituens uſum determinare debet, qualis eſſe debeat.*

beat. Dicitur autem *uſus plenus*, quo ex re aliena capere licet, quicquid ad quotidianam vitæ neceſſitatem ac commoditatem requiritur; aſt *minus plenus*, quo certa quædam pars emolumentorum ex re percipiendorum uſuario conceditur ad ſublevandam vitæ neceſſitatem; *uſus* itaque *plenus æſtimatur ex indigentia uſuarii.* Quamobrem cum uſus plenus per ſe indeterminatus ſit, uſus autem minus plenus determinatus; *minus plenus in alium transferri poteſt, ſed non plenus.* Cumque uſuario ſaltem competat jus ſumendi ex fructibus, quantum indigentiæ ſuæ ſufficit, dominus vero habeat jus fruendi; *uſuarius agrum colere non tenetur, ſed dominus.* Quodſi *tamen uſus ſine impenſis obtineri nequit*, veluti ſi boum uſus ad arandum conceſſus, cum talis conceſſus intelligatur, qualis eſſe poteſt; *impenſæ ad uſuarium pertinent*, veluti pabulum bobus præbendum. Ceterum ex definitionum collatione patet, *non repugnare, ut in una eademque re uni uſus, alteri uſus-fructus conſtituatur.*

§. 722.

§. 722.

De quaſi uſu. *Quaſi uſus* dicitur, qui conſtituitur in re conſumtibili, quæ cum in ſpecie reſtitui non poſſit, finito quaſi uſu in genere reſtituenda, veluti ſi tibi uſus pecuniæ concedatur, quam vel ipſe in rem tuam vertere, vel ſub uſuris aliis credere potes.

§. 723.

De habitatione. Denique *Habitatio* eſt ſervitus perſonalis, qua dominus pati cogitur, ut alius in ædibus ſuis ſive integris, ſive in aliqua earum parte habitet. Cui ſervitus hæc conſtituitur, *Habitator* dicitur. Cum habitatio diſtinguatur ab uſufructu ædium; *habitator ædes, aut partem ſibi conceſſam ſolus inhabitare debet, non vero hanc, vel illam partem alii pro certa penſione locare poteſt.* Et quonam jus habitandi proprietario ademtum & in habitatorem translatum; *ſi habitator ædibus integris uti non poſſit, non tamen dominus partibus vacuis ipſe uti, aut frui poteſt.* Ceterum cum jus habitatoris metiendum ſit ex voluntate conſtituentis (§. 314.); *naturaliter habitatio ita concedi poteſt, ut habitator jus ſuum alii pro certa penſione locare & hanc percipere poſſit.*

CAPUT

CAPUT XVI.

DE DOMINIO UTILI, AC INPRIMIS FEUDO.

§. 724.

De dominio utili in genere.

Dominium utile dicitur, in quo jus utendi fruendi prorſus liberum, proprietas vero aliquo modo reſtricta eſt ad alium. Qui dominium utile habet, *Dominus utilis* appellatur. *Dominium* vero *directum* dicitur pars proprietatis, quæ per ejus reſtrictionem domino utili ademta ad alium pertinet. Et qui dominium directum habet, *Dominus directus* vocatur. Quoniam proprietas jus alienandi & fundum immutandi continet (§. 198. 256. 257.); *naturaliter proprietas reſtringi poteſt aut quoad jus alienandi, aut quoad jus rem immutandi, aut quoad utrumque*, conſequenter *ſi jus alienandi reſtringitur, aut dominus utilis per ſe prorſus nequit, aut nonniſi certa lege rem alienare poteſt.* Per ſe autem patet, *dominum utilem ſolum omnem ex re capere utilitatem.* Ceterum quoniam dominium originarium plenum eſt (§. 195. 198.); *dominium*

utile, vel *directum originarie acquiri nequit niſi pactione ab eo, qui plenum habet* (§. 314. 438.), *& concedens legem adjicere poteſt, quam voluerit* (§. 314.). In conceſſione dominii utilis duo inprimis ſpectanda ſunt, nimirum lex, ſeu conditio, ſub qua id conceditur, & lex, ſub qua proprietas reſtringitur.

§. 725.

Emphyteuſis quid ſit.

Emphyteuſis eſt dominium utile in re immobili ſub conditione certæ penſionis annuæ in recognitionem dominii directi præſtandæ conceſſum, cum proprietate certa lege reſtricta. *Res* in qua emphyteuſis conſtituta, dicitur *emphyteutica*, vel *bonum emphyteuticarium*; qui emphyteuſin in re habet, *Emphyteuta*; is vero, a quo emphyteuſin habet, *Dominus emphyteuſeos*. Penſio, quæ in recognitionem dominii directi ſolvitur, *Canon* appellatur, vel etiam *Canon emphyteuticus*; & *contractus emphyteuticus*, quo emphyteuſis conſtituitur & acquiritur.

§. 726.

De canone emphyteutico.

Quoniam canon datur in recognitionem dominii directi (§. 725.), conſequenter ejus ſolutio tantummodo pro-

probare debet emphyteutam dominium directum in re emphyteutica agnoscere; *quantitas canonis utilitati ex re emphyteutica percipiendæ proportionanda non est*, consequenter deficiente ratione determinationis intrinseca, *mutuo consensu emphyteutæ ac domini in contractu emphyteutico determinandus*, quo cum sit standum (§. 438.); *ob meliorationem, seu reddituum incrementum, aut ipsius exiguitatem augeri minime debet, idemque consistere potest tam in pecunia, quam rebus quibuscunque*, prouti scilicet conventum fuit. Cum emphyteusis contractu nitatur (§. 725.); *emphyteuta obligatur ad canonem quotannis solvendum* (§. 514.), *& domino competit jus eum exigendi* (§. 80), consequenter *ob solutionem neglectam, vel detrectatam emphyteusis non amittitur, nisi expresse ita fuerit conventum* (§. 667.). Similiter quia *canon* non datur pro utilitate, quæ ex re percipitur; *solvendus is est, etiamsi eo anno parum aut nihil ex re emphyteuticaria perceperit utilitatis, nisi de remittendo aut minuendo certo casu canone expresse fuerit conventum* (§. *cit.*). Quoniam jus exi-

gendi canonem domino competit vi dominii directi, cujus recognoſcendi cauſa datur (§. 725.), conſequenter jus in re eſt (§. 334.); *dominus emphyteyſeos canonem ab emphyteuta non ſolutum a quocunque poſſeſſore exigere poteſt.*

§. 727.

De contractu emphyteutico.

Cum a ſola voluntate domini emphyteuſin conſtituentis dependeat, qua lege dominium utile in eum transferre velit (§. 314.); *in contractu emphyteutico cum primo acquirente inito*, quo omnis emphyteuſis nititur (§. 725.), *definiendum, quomodo proprietas reſtricta eſſe debeat, tum quoad alienationem, tum quoad immutationem rei emphyteuticariæ* (§. 256. 257.), *& ſingula, quæ per naturam emphyteuſeos determinata non ſunt*, adeoque non uno modo determinari poſſunt, *determinanda.* Unde conſequitur, *ut jus omne tam domini, quam emphyteutæ metiendum ſit ex contractu cum primo acquirente inito.* Quoniam re emphyteutica alienata novus emphyteuta dominum emphyteuſeos pro domino recognoſcere tenetur; *contractus emphyteuticus cum novo emphyteuta renovandus.* Etſi *idem valeat, ſi dominium*

minium directum alienetur: quoniam tamen emphyteuta ſe expreſſe obligare poteſt, quod non modo dominum præſentem, verum etiam alium quemcunque ſucceſſorem legitimum pro domino ſuperiori recognoſcere velit, *ſi adhoc ſe obligavit emphyteuta, ut quemlibet legitimum ſucceſſorem domini præſentis pro domino ſuperiori recognoſcere velit, renovatione contractus opus non eſt.*

§. 728.

Laudemium eſt honorarium, quod pro renovatione contractus emphyteutici domino directo ſolvendum. *Conſiſtit* igitur *in pecunia* (§. 525.); & *in contractu emphyteutico determinanda ejus quantitas & definiendum, utrum tantummodo ſolvendum ſit emphyteuta mutato, an vero etiam mutato domino.* Patet autem, ut ante de canone (§. 726.), *jus exigendi laudemium eſſe jus in re*; utpote deſcendens ex dominio directo, jure utique in re (§. 334.), ne id ſit prorſus inutile. *De laudemio.*

§. 729.

Quoniam jus emphyteuticum ex contractu emphyteutico definiendum (§. 727.); *Quando emphyteuſis finiatur.*

(§. 727.); *ſi emphyteuſis pro certis perſonis conceditur, his omnibus extinctis & ipſa extinguitur; ſi ad certum vero tempus conceſſa, tempore elapſo, vel etiam ſi emphyteuta in gratiam domini, vel dominus in gratiam emphyteutæ remittit emphyteuſin* (§. 337. 342.). Perſe autem patet, *re emphyteuticaria pereunte emphyteuſin extingui.* Enimvero *ſi dominus emphyteuſeos moritur ſine ſucceſſore*, cum dominium directum pertineat ad bona ejus (§. 207.); *naturaliter fit nullius*, conſequenter occupabile (§. 210.), ac propterea *emphyteuſis non extinguitur.*

§. 730.

Quid fiat emphyteuſi finita.

Quando emphyteuſis conſtituitur, dominium utile a directo ſeparatur vel ad certum tempus, vel quamdiu fuerint ſucceſſores legitimi, prouti in contractu emphyteutico definitum (§. 727). Quamobrem non alia mens eſſe intelligitur conſtituentis, quam ut tempore elapſo, vel ſucceſſore legitimo deficiente, dominium utile cum directo iterum eſſe debeat conjunctum, conſequenter *emphyteuſi finita, dominium uti-*

utile redit ad dominum emphyteuſeos, ac ideo is ſit pleno jure dominus.

§. 731.

De emphyteuticatione & ſubemphyteuticatione.

Emphyteuticatio vocatur conſtitutio emphyteuſeos in re adhuc libera ab emphyteuſi: aſt *Subemphyteuticatio* appellatur conſtitutio emphyteuſeos in re, in qua emphyteuſin habet conſtituens. Tumque emphyteuſis in emphyteuſi conſtituta, dicitur *Subemphyteuſis*. Cum de dominio utili, tanquam re incorporali ſibi propria, emphyteuta pro lubitu diſponere poſſit (§. 195.), ſed ſalvo jure domini emphyteuſeos (§. 86.) & contractu emphyteutico (§. 727.); *ſubemphyteuticatio, ſalvo jure domini emphyteuſeos & contractu emphyteutico facta, licita, ſed ea in emphyteuticatione nihil immutatur, & emphyteuſi quomodocunque finita ſubemphyteuſis perimitur*, conſequenter *ſubemphyteuſi extincta emphyteuſi adhuc exiſtente, emphyteuta jure emphyteuticario integro fruitur*. Cum ſubemphyteutæ jus ab emphyteuta adimi nequeat (§. 100.), ſalvum tamen manere debeat jus domini (*per demonſtrata*); *quando emphyteuta emphyteuſin in alium transfert, vel*

transmittit, jus ſuum, quod ex contractu ſubemphyteutico ipſi quæſitum, transfert, vel transmittit, reſpectu domini autem ipſa emphyteuſis translata, vel transmitti intelligitur.

§. 732.

De jure libellario.

Contractus libellarius dicitur, quo dominus alteri rem ſuam certo pretio interveniente ea lege dat, ut quotannis certum canonem ſolvat, ac ſtato tempore, poſſeſſore licet non mutato contractum certo pretio, vel arbitrario numerato renovet. *Jus* ex eo contractu acquiſitum *libellarium* vocatur. *In contractu* igitur *libellario pretium, quod pro re ſolvitur, immimui debet pro ratione canonis ac pretii in renovatione contractus ſtato tempore ſolvendi.* Quoniam ſolutio canonis & pretii pro renovando contractu inhæret ipſi rei libellariæ; *dominus juris libellarii jus in re libellaria habet* §. 334.), conſequenter *ſi canon & pretium non fuerit ſolutum, a quolibet ſucceſſore ſolvi debet*, Enimvero quia ſolutio iſta ſaltem onus eſt emtioni rei adjectum (§. 409.); *qui rem ex contractu libellario habet, pleno jure dominus eſt*, conſequenter *eandem pro lubitu*

hitu alienare & immutare poteſt ſine conſenſu dominijuris libellarii (§. 256. 257.).

§. 733.

Jus cenſiticum eſt jus annui reditus ex re aliena immobili recipienpi: ipſe autem reditus *Cenſus* vocatur; qui *reſervativus* appellatur, ſi dominus rem vendens cenſum in eadem ſibi reſervat; & *conſtitutus*, quando quis eum ſibi emit, aut donatum accipit. Patet autem, *jus cenſiticum eſſe jus in re* (§. 334.). Res, ex qua cenſus præſtandus, *Bonum cenſiticum*; qui cenſum ſolvit, *cenſualis*; & qui accipit *cenſus dominus* vocatur; *contractus* autem, quo de cenſu convenitur, *cenſualis*. Cenſus cum ſaltem onus ſit (§. 409.); *cenſualis pleno jure dominus eſt. Cenſus conſiſtere poteſt in pecunia, vel in re quacunque alia corporali mobili*, prouti nimirum de eo convenitur. *Quodſi cenſus liberaliter conſtituitur, vel in re donata reſervatur, quantitas voluntate conſtituentis definitur* (§. 314.); *ſi* vero *ematur, intra limites uſurarum licitarum contineri, vel utilitati ex re percipiendæ proportionari debet in ratione pretii, quod ſolvitur, ad pretium verum rei; ſi* denique *in re ven-*

De jure cenſitico.

dita reſervatur, ejus pretium, a pretio rei detrahendum. Cum *dominus cenſus jus cenſiticum* remittere poſſit (§. 342.); *ſi remittat, ſive gratis, ſive pro certo pretio*, quia tunc extinguitur (§. 337.), *bonum cenſiticum fit liberum.*

§. 734.

De jure ſuperficiario.

Jus Superficiei, ſeu *ſuperficiarum* dicitur jus habendi ſuo ſumtu ſuperficiem, veluti ædificium, in ſolo alterius. Qui jus ſuperficiei habet, *Superficiarius*; qui dominium fundi, *Dominus fundi* audit. Penſio annua, quam ſuperficiarius domino fundi pro hujus uſu ſolvit, *ſolarium* vocatur: *contractus* autem *ſuperficiarius*, quo de jure ſuperficiario, quod conſtituitur, inter ſe conveniunt ſuperficiarius & dominus fundi; & *ex hoc metiendum eſt jus ſuperficiarii & domini fundi* (§. 314. 438.). Cum donator donationi & venditor venditioni rei ſuæ adjicere poſſit legem, quam voluerit (§. 314.); *ædes* quoque *jam extructæ donari ac vendi poſſunt ea lege, ut dominium in ſolo retineat donator & venditor*, atque ita *in ædibus jam extructis conſtituitur jus ſuperficiarium.* Enim-

vero

vero ſive ædes ſuperficiariæ ſumtu ſuperficiarii extruantur, ſive jam extructæ & quocunque titulo juſto acceptæ habeantur in ſolo alterius; ſuperficiarius ſuperficiei, dominus ſoli autem ſoli pleno jure dominus eſt. Et quia jus ſuperficiei non perit, etiamſi *ædes* collabantur, vel conflagrent; *ſi caſu quodam intereant, novas extruere licet.* Cumque domino ſoli nullum jus competat in ſuperficie (§. 195.); *ſolutio ſolarii non eſt jus in re* (§. 334), *nec dominus ſoli pro eo ſuperficiem ſibi obligatam habet, niſi in contractu ſuperficiario hypotheca in eodem ipſi expreſſe fuerit conſtituta* (§. 697.). Similiter quia nemini jus ſuum auferri poteſt (§. 100.); *ædes ſuperficiariæ alienantur cum jure ſuperficiario, & fundus ſalvo jure ſuperficiarii & cum jure adverſus ſuperficiarium.* Quoniam jus ſuperficiarii metiendum eſt ex contractu; *dominium* quoque *ſaltem utile concedi poteſt in ædibus ſuperficiariis ad certum tempus, vel pro certis perſonis, tunque jus ſuperficiarium æmulatur emphyteuticarium* (§. 725.). Atque hic caſus eſt Juris Romani. Ex ipſa definitione patet, *jus ſuperficiarium naturaliter*

raliter extendi ad alias ſuperficies, quam ædes, veluti *ad habendum hortum, vineam, ſylvam, piſcinam*, immo *arborem in ſolo alieno*; cum conceſſio iſtiusmodi in notione dominii contineatur (§. 195.), unde realitas definitionis pendet.

§. 735.

Fidelitas quid ſit.

Fidelitas appellari ſolet promptitudo præſtandi quævis officia humanitatis, ea præſertim, quibus damna quævis avertuntur ac commoda promoventur, & ſi qua ſpecialiter conventa fuerint.

§. 736.

De feudo.

Feudum dicitur dominium utile in re ſua alteri a domino conceſſum, ſub conditione fidelitatis mutuæ. Quamobrem cum dominium plenum contineat & utile, & directum; *in conſtitutione feudi dominium plenum in utile ac directum inter duas perſonas dividitur. Res infeudari* dicitur, in qua feudum conſtituitur; & ipſa *Res feudalis* vocatur, in qua feudum conſtitutum eſt; & in ejus oppoſitione, *Allodium* ſignificat univerſa, quæ infeudata non ſunt. Qui dominium directum in re feudali habet, *Dominus feudi*; qui utile, *Vaſallus*

ap-

appellatur *Contractus feudalis* eſt, quo de feudo, quod conſtituitur, inter ſe conveniunt dominus feudi & vaſallus, ſeu quo feudum conſtituitur & acquiritur. *Ex contractu* itaque *feudali metiendum eſt jus domini feudi & vaſalli* (§. 314. 438.).

§. 737.

De ſubſtantialibus, naturalibus & accidentalibus feudi.

Subſtantialia feudi dicuntur determinationes eſſentiales, per quas feudum concipitur in genere; conſequenter ea *a nullo feudo abeſſe poſſunt*, ac propterea *reſpectu vaſalli ſunt dominium utile in re feudali & fidelitas domino directo præſtanda; reſpectu domini feudi dominium directum & fidelitas vaſallo præſtanda* (§. 736.). *Naturalia feudi* dicuntur determinationes eſſentiales, quæ conſtituunt differentiam ſpecificam feudi communiter autoritate legis, val moribus recepti, veluti ut promiſſio fidelitatis ſit jurata: *Accidentalia* vero determinationes eſſentiales, quæ conſtituunt differentias ſpecificas ſpecierum feudorum a ſpecie juris autoritate, vel moribus communiter recepta diverſorum, veluti obligatio vaſalli ad officia inſolita. Unde patet, diſtinctionem inter naturalia

lia & accidentalia feudi nullum habere uſum in Jure naturæ. Naturaliter enim valent ea, de quibus in contractu feudali conventum (§. 736.). Nimirum quia naturalia & accidentalia per ſubſtantialia non determinantur, conſequenter ex hiſce demonſtrari nequeunt; *quando feudum conſtituitur, a domini rei infeudandæ voluntate dependet, quænam ſubſtantialibus ſuperaddi velit* (§. 314.), *in contractu feudali* ideo *definienda.*

§. 738.

De feudo dato & oblato. *Feudum datum* vocatur, quando dominus alteri conſtituit feudum in re ſua: *feudum* vero *oblatum*, quando danti conſtituitur in re data.

§. 739.

De modis feudum conſtituendi. Quia modus conſtituendi feudum a voluntate domini rei infeudandæ dependet (§. 737.); ideo *conſtitui poteſt vel ad certum tempus, vel in perpetuum, ſive ſimpliciter, ſive determinative, nominatis perſonis, ad quas transmitti queat, & de certis præſtationibus vaſalli*, veluti ſervitiis militaribus, *ac domini conveniri poteſt. Quodſi* vero ita *conveniatur, ut canon certus præſtetur, cum emphyteuſi miſce-*

miſcetur (§. 725.). Quæ vaſallus domino ex contractu feudali præſtare tenetur, *ſervitia feudalia* appellantur, qualia inprimis ſunt militaria. Hinc *Feudum francum* eſt, ſi vaſallus ad nulla ſervitia præſtanda domino obligatur; *ligium*, ſi ſervitia militaria præſtare tenetur adverſus omnes; *non ligium*, ſi quidam excipiuntur. Et Juri naturæ convenienter *Feudum maſculinum* vocatur, quod pro ſolis maſculis conſtitutum, ita ut ex lege contractus in fœminam nunquam deferri poſſit; *fœmineum*, quod pro ſolis foeminis conſtitutum; *mixtum*, quod pro utrisque ſimul. Similiter *Feudum oppignoratitium* appellatur, quando dominus, cui pecunia creditur, loco pignoris feudum in re ſua conſtituit.

§. 740.

Quoniam in re, quæ uſu non conſumitur, dominium directum ab utili ſeparabile (§. 724.); *res quælibet, quæ uſu non conſumitur, infeudari poteſt, etiam incorporalis* (§. 736.), conſequenter *etiam jus percipiendi proventus metallicos, immo etiam jus utendi certa vini, vel frumenti portione ex cella, horreo aut pecuario*

De rebus, quæ infeudari poſſunt, vbi de feudo cavenæ, ſoldatæ, pecuniæ & quaſi feudo.

nuario domini ad dies vitæ præſtanda. Dicitur autem *Feudum de cavena*, quod ita conſtituitur, ut alicui ex cella domini certa vini, vel ex horreo aut penuario ejus certa frumenti quantitas ad dies vitæ præſtetur. Immo facile patet, *naturaliter feudum de cavena extendi poſſe ad res alias conſumtibiles*, veluti ut præſtetur certa portio piſcium ex piſcina domini, vel lignorum ex ſylva, vel ferarum in ſylva capiendarum. Differt autem a feudo de cavena *feudum ſoldatæ*, quo ex gratia alicui certa pecunia, vinum, vel annona, aut res quæcunque alia conſumtibilis praeſtatur; quod in eodem res conventa vaſallo præſtanda, ſive rerum iſtiusmodi copia domino ſit, ſive iisdem careat, vt eas aliunde comparare neceſſe habeat; cum in feudo de cavena præſtatio reſtringatur ad ea, quæ dominus habet: & in illo eadem reſtringatur ad perſonam conſtituentis; in hoc vero etiam transeat ad ſucceſſores. Ita quoque *Feudum habitationis* dicitur, quando jus habitandi in domini ædibus alicui ad dies vitæ conceditur. Tenendum vero in genere eſt, *res conſumtibiles & pecuniam*

cuniam fieri quaſi inconſumtibiles, quatenus per fidejuſſores, aut hypothecam cavetur, ut ſemper reſtitui poſſit, ſi reſtitutione opus ſit, tum enim perinde eſt, ac ſi ea uteremur frueremur ſalva ſubſtantia, conſequenter *easdem fieri hoc modo ad infeudandum aptas*, quatenus ſcilicet in quaſi adhuc extantibus dominium directum ſubſiſtere poteſt. Dicitur autem *quaſi feudum*, quod conſtituitur in re per ſe ad infeudandum minus apta, ſed quæ ad infeudandum apta efficitur arte. Unde *Feudum pecuniæ*, quod conſtituitur in pecunia, *eſt quaſi feudum.* Ceterum *pecunia, in qua feudum conſtitutum, feudalis eſt* (§. 736.); *in qua nullum conſtitutum, allodialis* (§. *cit.*), conſequenter *pecunia, qua feudum venditum eſt, feudalis non eſt, ſed allodialis.* Et eodem modo patet, cum res, quæ pro feudo datur æqui polleat pecuniæ, quæ pro eodem datur, *ſi res feudalis cum allodiali permutatur, allodialem minime fieri feudalem.*

§. 741.

Cum qui dominium utile habet, præter jus utendi & fruendi integrum etiam partem proprietatis habeat (§. 724.), *De ſubinfeudatione.*

quam aliis adhuc modis reſtringi poſſe per ſe patet; *qui dominium utile habet in re, eam alteri in feudum dare poteſt* (§. 736.), *ſalvo tamen jure domini directi* (§. 100.), conſequenter *ſalvo jure domini directi in bonis emphyteuticis & rebus feudalibus feudum conſtitui poteſt.* Feudum in re feudali conſtitutum alteri, dicitur *Subfeudum*; & res feudalis *ſubinfeudari*, quando feudum in eadem conſtituitur: vaſallus vero, cui res feudalis in feudum datur, *Subvaſallus*, vulgo *Subinfeudatus*; vaſallus denique ſubinfeudans, *dominus ſubfeudi*; & contractus, quo de ſubfeudo convenitur, *Contractus ſubvaſalli*; *ex quo* itaque *jus ſubvaſalli & domini ſubfeudi metiendum* (§. 736.). Cumque ſubinfeudatio tota pendeat a ſubinfeudantis voluntate (§. 314.); *in contractu ſubfeudali ſubſtantialibus ſuperaddere licet determinationes, quæ in feudali non continentur, ſalvo tamen jure domini feudi ſuperaddi poſſunt*, conſequenter *quæ contractui feudali non adverſantur* (§. 736.). Et quia ſubinfeudatio intactum relinquit jus *domini feudi*; ejus *conſenſus ad ſubinfeudationem non requiritur.* Ceterum

rum per ſe porro patat, *ſi quis rerum univerſitatem ſibi infeudatam habet, eum pro lubitu rem unam atque alteram uni, vel pluribus ſubinfeudare poſſe.* Denique hoc etiam ſatis liquet, *ſubinfeudatione non totum dominium utile in ſubvaſallum transferri, ſed partem quandam proprietatis remanere apud vaſallum, & jus ſubvaſalli non augeri, immimui tamen poſſe*, immo *ſubinfeudationem fieri poſſe tam gratis, quam pro certo pretio.*

§. 742.

Cum vaſalli & ſubvaſalli ſint fructus omnes (§. 736. 741.); *periculum omne fructuum ad vaſallum & ſubvaſallum ſpectat.* *Cujusnam ſit periculum fructuum.*

§. 743.

Succeſſor feudalis dicitur is, ad quem vi legis conſtitutionis mortuo vaſallo feudum devolvitur. *Succeſſore* igitur *deficiente, res, quæ fuerat feudalis, pleno jure domini eſt*, conſequenter *etiam ſubfeudum extinguitur* (§. 741.). Quamobrem cum *vaſallus* nihil facere poſſit, quod eſt contra jus domini, vel ſucceſſorum (§. 86.); *rem feudalem deteriorare nequit, nec ſervitutem eidem* ideo *impo-* *De ſucceſſore eudali & immutatione rei feudalis.*

nere (§. 708.), conſequenter *dominus feudi & ſucceſſor pati non debet, ut deteriorctur.* Ex adverſo autem, quia *nec dominus feudi* contra jus vaſalli quid facere poteſt (§. 86.); nec is *de ſubſtantia rei feudalis ita diſponere poteſt, ut jus utendi fruendi vel diminuatur, vel quoad exercitium quomodocunque impediatur, nec* ideo *rei feudali ſervitutem imponere* (§. 708.). Cum vero nihil committatur contra jus domini, vel ſucceſſoris, *ſi vaſallus, quamdiu feudum tenet, alteri in re feudali concedat jus, quale foret ſervitus* (§. 83.); *hoc facere poteſt*, conſequenter *ſi vaſallus rei feudali ſervitutem imponit ipſo facto, ea ſubſiſtit, tanquam jus ſervitutis æmulum, quamdiu feudum tenet.* Et quoniam jus omne utendi fruendi vaſalli proprium eſt (§. 736.); *rem feudalem vaſallus meliorare* (§. 279.), *ac* propterea quoque *eidem ſervitutem acquirere poteſt* (§. 708.). Ex eadem ratione cum vaſallus ex re feudali omnem percipiat utilitatem, tanquam ex re ſibi propria (§. *cit.*); *omnia* quoque *onera ferre debet.*

§. 744.

De apertura feudi.

Feudum aperiri dicitur *domino*, ſi ſuc-

ſucceſſor feudalis deficit; ut ideò *apertura feudi* ſit vacuitas juris ſuccedendi in feudo. Et idem *aperturæ proximum* dicitur, ſi ſpes ſit fore, ut aperiatur; conſequenter ut brevi nullus extet ſucceſſor feudalis. Atque propterea *feudum aperturæ proximum*, cum alienatio foret contra jus domini (§. 83.), *in extraneum alienari nequit.*

§. 745.

De ſucceſſore in dominio directo deficiente.

In conſtitutione feudi dominium directum reſervatur domino feudi (§. 736.), & tanquam res incorporalis accenſetur bonis ejus ceteris (§. 207.). Quamobrem *niſi in contractu feudali expreſſe conveniatur de dominio directo, ſucceſſore in eodem deficiente, idem non acquirit vaſallus* (§. 318.), conſequenter *nec jus vaſalli in ſimili caſu ſubvaſallus* (§. 741.).

§. 746.

An feudum committi poſſit.

Quoniam ex contractu feudali vaſallus domino directo ſaltem ea præſtare obligatur, de quibus conventum (§. 438.), conſequenter *dominus eum ad præſtandum compellere* (§. 80.), *aut ſi præſtatio non amplius integra ſit, ad præſtandum intereſſe adigere poſſet* (§. 415.),

niſi expreſſè fuerit conventum, quo in caſu committi debeat, cum tunc, quod conventum, valeat (§. 736.); *naturaliter ob facta, vel non-facta contractui feudali repugnantia feudum non committitur.* Quoniam contractibus pœna adjici poteſt (§. 410.); *de factis* quoque, *vel non-factis, ob quæ feudum committi debeat, conveniri poteſt* (§. *cit.*).

§. 747.

De obligatione feudali & felonia.

Obligatio feudalis dicitur, quæ ex contractu feudali oritur; & in mutua domini & vaſalli obligatione *Nexus feudalis* conſiſtit. *Obligatio* igitur *feudalis & nexus feudalis ex contractu feudali æſtimari debet.* Factum omne tam poſitivum, quam negativum, obligationi feudali contrarium, *Felonia* dicitur; *quæ* ideo *tot modis committi poteſt, quot ſunt obligationes feudales, non modo a vaſallo, verum etiam a domino, non tamen omnis ejusdem eſt gradus.* Quoniam naturaliter facto, vel non-facto contractui feudali contrario feudum non committitur (§. 746.); *juris naturalis non eſt, ut feudum committatur propter feloniam: ut amitti poſſit, ex pacto venit.* Enimvero in hoc caſu *felonia commiſſa remit-*

remitti poteſt (§. 342.), *tumque feudum non amittitur* (§. 337.). Cum nemini imputari poſſit factum alienum (§. 3.); *ſi vaſallus ob feloniam feudum amittit, eodem mortuo, dominus id reſtituere tenetur ei, ad quem poſt mortem ipſius devolvitur*, conſequenter *per feloniam feudum commiſſum non finitur.*

§. 748.

Feudum refutare dicitur vaſallus, ſi ſignificat domino, ſe id diutius habere nolle ſive ſimpliciter, ſive in favorem tertii. Unde in caſu priori *domino*; in poſteriori *tertio refutari* in ſpecie dicitur. *Quando* itaque *domino refutatur feudum, jus ſuum remittit vaſallus* (§. 337.); *quando autem tertio, eidem jus ſuum cedit* (§. 338.). Cum quilibet jus ſuum remittere poſſit, ſi nihil committitur, quod eſt contra jus alterius (§. 342.); *feudum* quoque *domino vel invito refutari poteſt, quando refutatio non ſit contra jus ipſius*; *ſi* autem *in præjudicium ejus vergat*, veluti ne vaſallus ſervitia militaria, quibus dominus nunc indiget, præſtare teneatur, vel eo animo, ut hoſtilia in eum ſecurius moliri poſſit, *refutari nequit*. Aſt quoniam

De feudi refutatione & revocatione.

nec refutatio fieri poteſt contra jus ſucceſſoris (§. 86.); *ſi feudum domino; aut cognato remotiori refutatur, mortuo refutante, ſucceſſor feudum revocare poteſt.* Etenim *feudum revocari* dicitur, ſi quis jure compellitur ad rem feudalem reſtituendam, feudo in ipſum translato. Per eandem vero rationem patet, *feudum contra jus domini, vel eorum, ad quos id aliquando devolvi poteſt, alienatum*, conſequenter etiam *extraneo refutatum*, quippe quod alienatio eſt, *a domino, vel ſucceſſore revocari poſſe.* Ex ipſa autem definitionum collatione patet, *revocationem feudi eſſe feudi vindicationem* (§. 262.). Cum alienatio feudi non uno modo determinari poſſit; *arbitrii paciſcentium eſt, quomodo de ea convenire voluerint, & ſtandum eſt eo, quo conventum fuit* (§. 667.), *niſi jus alienandi per alia, quæ expreſſe conventa ſunt, tacite definiatur.*

CAPUT XVII.

QUOMODO OBLIGATIO EX CONTRACTU TOLLATUR.

§. 749.

Quid ſit obligationem

Obligatio tolli dicitur, quando qui alteri obligatus erat ad dandum, vel

vel faciendum, eidem obligatus esse desinit. Et sublatio obligationis *Liberatio* vocatur. *tollere & liberatio.*

§. 750.

Cum pacto dissoluto contrahentes liberentur ab obligatione, qua sibi invicem ex eodem tenebantur, eaque mutuo dissensu dissolvi possint (§. 444.); *quumprimum pactum, sive contractus mutuo dissensu dissolvitur*, vel etiam *contractus beneficus solo dissensu ejus, qui ex eo utilitatem solus percipit*, quia alterius non interest pactum adimpleri, *obligatio tollitur* (§. 749.), consequenter *jus acquisitum*, utpote inde pendens (§. 46.), *extinguitur*. *De liberatione per pacti dissolutionem.*

§. 751.

Solutio dicitur actualis perfecte debiti præstatio. *Per solutionem* igitur *obligatio ex contractu tollitur* (§. 749.). Quoniam vero solutione præstatur, ad quod præstandum sumus obligati; *solvendum est præcise id, quod debetur, nec res alia pro alia solvi potest, nisi creditore*, qui jus suum remittere potest (§. 342.), *consentiente* (§. 337.). *Solvendum* quoque *præcise eo die & loco, quo debetur*, *De liberatione per solutionem.*

betur, *niſi*, obr tionem eandem, *moram indulgere velit creditor* (§. 417.), *& res tota*, *quæ debetur*, *ſolvi debet*, conſequenter cum *ſolutio particularis* dicatur, ſi quod debetur, non totum ſolvitur, ſed aliqua tantummodo pars, ſolutio vero partis alterius differatur in aliud tempus, *ſolutionem particularem non acceptare tenetur creditor.* Facile autem intelligitur, *ſi res debita ipſa ſolvi non poſſit*, *æſtimationem ejus eſſe præſtandam* (§. 271.) *& accipiendam* (§. 37.). Et cum dies, quo ſolvendum, debitoris gratia adjiciatur, ne ante eundem ad ſolvendum compelli poſſit, creditoris autem gratia, ne ante diem ſolvatur, idque tacite conventum intelligatur, ſi ex præſtatione appareat, intereſſe creditoris, ne ante diem ſolvatur; *quod in certum diem debetur*, *ante eundem invito etiam creditori ſolvi poteſt*, *ſi dies debitoris cauſa adjectus*: *non poteſt*, *ſi adjectus ſit creditoris cauſa*, *vel ex ipſa præſtatione appareat intereſſe creditoris*, *ne ante diem ſolvatur.* Enimvero *ſi debitor præſtet*, *quod intereſt creditoris*, *ne ante diem ſolvatur*, cum tunc ſolutione anticipata nil committatur, quod eſt

con-

contra jus creditoris (§. 83.); *creditor ſolutionem ante diem acceptare tenetur.* Et quoniam ſolutio ab arbitrio debitoris dependet; *ſi tempus ſolutionis arbitrio debitoris relictum, debitor ſemper ſolvere, ſed creditor ante ipſius mortem debitum exigere nequit.*

§. 752.

Interpellatio eſt actus, quo ex conventione ſignificatur, quod quis alteri ex contractu ultra iſtud tempus obligatus eſſe nolit. Vocari etiam ſolet a nonnullis *Reſignatio.* In ſpecie *debitorem interpellare* idem ſignificat, ac ſolutionem debiti ab eo petere. *Si quid* igitur *certo die debetur, naturaliter interpellatione opus non eſt; ſi* vero *ita fuerit conventum, ut præcedat ſolutionem interpellatio, utrique permiſſa:* cum ſtandum ſit eo, quod conventum eſt (§. 438.); *debitor ante ſolvere nec debet, nec poteſt, nec* ex adverſo *creditor ante ad ſolvendum debitorem compellere poteſt, nec debitum accipere tenetur, quam interpellatio convento modo facta fuerit.* Enimvero *ſi ita conveniatur, ut creditori liceat debitum exigere, quocunque tempore voluerit,* cum debitor ſe non obli-

De interpellatione.

obligaverit ad non ſolvendum, antequam interpellatus fuerit, in hoc tamen tacite conſenſiſſe videatur, ne creditor ſolutionem cum incommodo ſuo accipere teneatur, *debitor non interpellatus ſolvere poteſt, & creditor ſolutionem accipere tenetur, niſi juſtam habeat cauſam, cur accipere nolit, utique probandam.*

§. 753.

De oblatione debiti.

Oblatio debiti verbalis dicitur, ſi debitor creditori verbis tantummodo declarat, ſe eſſe ad ſolvendum paratum; *realis* autem, ſi res debita, quam ſolvere vult debitor, fuerit ipſa præſens; & quidem *realis nuda*, ſi ad oblationem nullus alius actus accedat; quæ *naturaliter verbali æquipollet*: aſt *ſolennis*, ſi res debita actu oblata, ſed a creditore non accepta, obſignatur & deponitur. Cum oblatio realis ſolennis *in re immobili, aut quæ obſignari, vel commode deponi nequit*, locum minime habeat; *oblatio verbalis ſolenni æquipollet* (§. 37.). Et quoniam perinde eſt, ac ſi debitum fuiſſet ſolutum, ſi ſolutio ſolenniter offeratur (§. 751.); *ſolenni ſolutione obligatio debitoris tollitur* (§. *cit.*), conſequenter etiam

etiam *oblatione verbali rei immobilis, aut quæ obſignari, vel commode deponi nequit*, ac propterea *dominium transfertur in creditorem*, & ideo *omne periculum ipſius eſt* (§. 243.). Quia *creditor ſolutionem* accipere obligatur; *ſi* eam *accipere nolit*, *rem debitam in ædibus inviti relinquere*, *& rem immobilem vacuam præſtare, omnemque ejus curam abjicere periculo creditoris poteſt naturaliter debitor.* Cumque debitor in mora non ſit, *ſi ſolutionem oblatam acceptare recuſet creditor* (§. 417.); *a mora liberatur*, ex adverſo autem *creditor in mora eſſe incipit.*

§. 754.

De acceptilatione.

Acceptum ferre dicitur creditor, ſi ſufficienter declarat, ſe debitum acceptum habere, perinde ac ſi revera ſolutum fuiſſet. *Qui* igitur *acceptum fert, debitum & jus ſuum remittit* (§. 337.), conſequenter *per acceptilationem debitor liberatur, & jus creditoris extinguitur* (§. *cit.* & §. 749.), atque *debitor ſolviſſe putatur.* Cum a creditoris voluntate dependeat, ut de jure ſuo pro arbitrio ſtatuat; *pars etiam debiti acceptilari poteſt, & acceptilatio fieri poteſt vel gratis,*

tis, vel re quadam alia, aut facto quasi in debitum imputato.

§. 755.

De pacto de non petendo.

Pactum de non petendo dicitur, quo inter debitorem ac creditorem ita convenitur, ne debitum sit solvendum. Cum *per pactum de non petendo* debitum remittatur (§. 337.); *debitor liberatur* (§. *cit.* & §. 749.). Unde & *Pactum liberatorium* appellatur. Pactum de non petendo iniri quoque posse de parte debiti, & fieri vel gratis, vel re quadam alia, aut facto quasi in debitum imputato, patet, ut ante de acceptilatione (§. 754.).

§. 756.

De compensatione.

Compensatio dicitur sublatio debiti unius per debitum alterius partis; seu actus, quo debitor debitum soluturus in solutum imputat creditori, quod ipse debet. *Facta* igitur *compensatione utraque pars ab obligatione debitum solvendi liberatur*, & *compensatio est solutio reciproca, brevi manu facta* (§. 323.). Cum res alia pro alia solvi nequeat, & præcise solvendum sit (§. 751.); *qui sibi mutuo sunt creditores & debitores, eandem rem ut debeant, & ut terminus solutionis præ-*

præterlapsus sit, quando compensatio fieri debet, necesse est. Patet autem, *compensationem fieri ipso jure*, consequenter *ad compensandum non requiri peculiare quoddam factum*, ac propterea *non opus esse, ut creditori, qui idem est debitor tuus, denuncies te compensare velle, sed solutionem a te petentem per compensationem repellere potes.* Cum *compensationi* renunciare liceat (§. 342); *si* eidem *renunciatum fuit, compensare non licet* (§. 340.). Quoniam in compensatione utriusque debitum certum esse debet, cum ad solvendum compelli nequeat, nisi is, quem debere certo constat; *debitum* vero *liquidum* vocatur, si certo constat, quod ad id præstandum aliquis sit obligatus; *illiquidum* vero, si idem certo nondum constat; *liquidum cum illiquido compensari nequit.* Et quia præcise solvendum (§. 751.); *debiti liquidi solutio compensationis gratia differri nequit:* quoniam vero quilibet damnum quodvis a patrimonio suo avertere debet (§. 269.); *si verendum sit, ne interea temporis is, cui solvitur, fiat non solvendo, aut res debita solenniter offerenda* (§. 753.), *aut qui accipit,*

cave-

cavere debet ſolutum iri (§. 697. 569.). In compenſatione quod tu mihi ſolvere debes ſuccedit in locum ejus, quod ego tibi ſolvere debeo. Quoniam itaque res alia pro alia ſolvi nequit (§. 751.); compenſari nequeunt niſi res fungibiles, in genere debitæ (§. 527.). Nimirum res fungibiles tales eſſe deſinunt, quando in ſpecie debentur (§. 515. 527.). Hæc vero ratio eſt, cur compenſatio non habeat locum adverſus depoſitum (§. 541.) & commodatum (§. 515.).

§. 757.

De datione in ſolutum.

In ſolutum dari dicitur res, quæ loco ejus rei ſolvitur, quæ debebatur. *In ſolutum* igitur *dari poteſt res quæcunque*, *aſt* cum præciſe ſit ſolvendum (§. 751.), *nonniſi volenti*, *aut quando præciſa ſolutio impoſſibilis* (§. 60.): cumque operæ æquiparentur rebus in dominio exiſtentibus (§. 225.); etiam *operæ in ſolutum dari poſſunt*. Et quia jus tuum mihi cedere potes (§. 342.); *in ſolutum* quoque *dare mihi potes*, *quod alius tibi debet*, *jus tuum mihi cedendo*. Quamobrem cum debitor invitus ad dationem in ſolutum

com-

compelli poſſit a creditore, ſi impoſſibile ſit, ut rem debitam ſolvat (§. 80.); ſi quod alius debet, in ſolutum dat jus ſuum cedendo, *ceſſio neceſſaria* vocatur; qualis etiam revera eſt. *Datione in ſolutum debitorem liberari*, abunde liquet (§. 749.).

§. 758.

Novatio dicitur mutatio obligationis prioris in aliam, ſcilicet quoad debiti cauſam, vel modum debendi, eodem creditore ac debitore manente, veluti ſi inter nos convenit, ut ducentos thaleros, quos ex emto debes, ex mutuo debeas. *Novatio* itaque *obligationem veterem perimit, & novam in ejus locum ſubſtituit*, conſequenter *debitor a priore debito liberatur* (§. 749.), *& unice ex poſteriore obligatione tenetur*. Quamobrem cum omne jus creditoris, quod ex priori obligatione habebat, extinguatur (§. 46.); *creditor fidejuſſores non amplius ſibi obligatos habet & jus prioritatis præ aliis debitoris ſui creditoribus amittit*, *nec fidejuſſio*, ut pote ſemel extincta, *reviviſcit*, *etiamſi a novatione diſcedant partes & ad veterem obligationem redeant*, reditu revera non exi- *De novatione.*

ſtente niſi nova novatione. Cum mora pertineat ad veterem obligationem (§. 417.); *per novationem mora purgatur* (§. 418.). Ex eadem ratione *novatio impedit commiſſionem pœnæ, priori obligationi adjectæ.* Quia invito jus ſemel quæſitum auferri nequit (§. 100.); *novatio fieri nequit niſi mutuo creditoris & debitoris conſenſu*, qui cum de jure ſuo, prouti ipſis viſum fuerit, diſponere poſſint (§. 314.), *novando in obligatione veteri mutare poſſunt, quæ placuerint*, atque ideo *debitum conditionatum vel in diem converti poteſt in purum; vel contra.* Huc vero referri non debet, *ſi debitum ſub conditione vel in diem pure novetur*, cum ſaltem obligatio mutetur, non vero modus debendi; *in caſu priori novatio non fit niſi conditione exiſtente eadem, in poſteriori ſtatim quidem perfecta eſt, ſed debitum novum exigi nequit, antequam dies venerit.* Quia novatio perimit obligationem priorem, qua ſolvendo adjecto liberari poteras (§. 661. 751.); *in novatione adjectus non intelligitur, qui priori adjectus fuerat*; aſt quia novatio cuilibet mutationi locum facit; *in novatione*

ad-

adjici potest, qui in obligatione priori non erat adjectus. In *cessione* eadem manet obligatio (§. 338.); ea igitur *non fit novatio.* Ex eadem ratione *non fit novatio, si terminus solutionis prorogetur, si ex intervallo tertius adjiciatur, cui solvi possit* (§. 661.), *vel accedat fideiussor* (§. 569.), *vel pœna pbligationi adjiciatur, quæ ab initio adjecta non fuerat* (§. 410.), neque *fit in constituto* (§. 660.). Sed cum chirographo probetur debitum (§. 652.); *si chirographum vetus redditur & eius loco aliud accipitur, novatio fit.* Quoniam vero ex definitione novationis patet, quando sit novatum; *naturaliter opus non est, ut quis expresse dicat, se non habere animum novandi, in casu* tamen *dubio,* quando, quod actum est, fieri potest & novandi animo, & sine eo, veluti si tu mihi debes centum ex emto, & ego consentio ex intervallo, ut eos mihi solvas cum usuris post biennium, *nisi novatum esse debeat, expresse dicendum, quod agitur, fieri absque animo novandi* (§. 318.).

§. 759.

Delegatio est pactum, quo debitor vice sua alium debitorem expromit- *De delegatione.*

tentem creditori ſubſtituit. Qui ſubſtituit, vocatur *Delegans*; qui ſubſtituitur, *Delegatus*; creditor vero, cui fit delegatio, *Delegatarius*. Cum nemo alteri obligari poſſit ultra voluntatem ſuam (§. 317.), nec jus acquiri ſine acceptatione (§. 316.); *delegatio perficitur delegantis, delegati & delegatarii conſenſu*, ſcilicet delegatus promittit deleganti, quod expromittere velit, delegatus delegatario, quod ipſi ſolvere velit, & delegatarius expromiſſionem acceptat. Unde ſtatim patet, *per delegationem delegantem liberari, & delegatum ſolum delegatario manere obligatum*, conſequenter *ſi delegatus non fuerit ſolvendo, ad delegantem non patere regreſſum*. Nulla vero in eo difficultas eſt, *naturaliter opus non eſſe, ut delegatio fiat inter partes omnes præſentes uno actu, & fieri poſſe absque animo, vel cum animo novandi*, conſequenter, cum debitorem meum alteri delegans vel ita convenire poſſim, ut ſolvat creditori meo tanquam a me debitum, vel tanquam ex eadem cauſa, qua mihi debebat, vel denique ut nova contrahatur cum delegatario obligatio, *quando debitorem meum alteri delego*,

lego, novatio fit vel cum delegato, vel cum delegatario, vel cum utroque. Cum jus quæſitum nemini auferri poſſit (§. 100.); *delegatio ſemel perfecta revocari nequit a delegante* (§. 314.), conſequenter *nec prohiberi ab eodem poteſt, ne delegatario ſolvatur, ac ideo nec ſolutio a delegato ſibi ſponte oblata accipi.* Si facultates delegati delegatario non fuerint perſpectæ, nil obſtat, quo minus delegans delegatario promittat, ſe ſoluturum, ſi in termino ſolutionis non ſit ſolvendo. Quoniam itaque tunc *delegatio facta ſub hac conditione, ſi in termino ſolutionis delegatus fuerit ſolvendo; ea non ante valida, quam ſi in termino ſolutionis ſolvendo fuerit* (§. 396.).

§. 760.

De aſſignatione.

Aſſignatio eſt actus, quo debitor ſoluturus ſubſtituit alium, quem rogat, ut vice ſua ſolvet, vel ſolvere jubet. Qui alium ſubſtituit, *Aſſignator*; qui ſubſtituitur, *Aſſignatus* vocatur. *Quodſi* ergo *creditor nomen aſſignatum in ſolutum accipit, debitor liberatur; ſi non accipit, non liberatur; niſi ſolutione ab aſſignato accepta* (§. 757. 749.). Cum per aſſigna-

tionem nihil mutetur in obligatione, nisi in solutum accipiatur; *assignando* quoque *nihil novatur*, *nisi nomen assignatum in solutum accipiatur*. In omni autem casu *si assignatus solvit*, *& debitor principalis*, *& fidejussores liberantur* (§. 749. 570.).

§. 761.

De confusione debiti & crediti.

Confusio debiti & crediti dicitur, quando contingit, ut, qui erat debitor, idem fiat creditor, veluti si creditor fit hæres debitoris. *Confusione* igitur *debiti & crediti debitor liberatur* (§. 749.).

CAPUT XVIII.

DE MODO FINIENDI LITES IN STATU NATURALI.

§. 762.

Quid sit jus controversum & lis.

Jus controversum dicitur, si duo, vel plures eandem rem tanquam suam vel sibi debitam prætendunt, vel jus, quod unus habere prætendit ad præstationem alterius, alter negat. Et qui hoc faciunt, *litigare* dicuntur: ipsorum vero de jure controversia, quæ in reciproca contradictione de jure eodem sibi competente consistit, *Lis* vocatur, veluti

uti ſi tu affirmes, tibi competere dominium in hoc prædio, neges competere mihi, ego autem affirmo id mihi competere, tibi competere nego, vel ſi tu affirmas me tibi debere centum aureos, ego nego. *Res* vero, de qua litigatur, *litigioſa* dicitur.

§. 763.

De amicabili compoſitione.

Deceſſio a lite gratuita, quando ſcilicet jus controverſum uni ceditur, alter vero nihil viciſſim accipit, *amicabilis Compoſitio* vocatur. *Lis* igitur *amicabili compoſitione finitur*, *& qui nihil accipit, ſe obligat*, *quod nihil rei litigioſæ cauſa ab altero*, *qui totam accipit*, *petere velit*, conſequenter *is jus ſuum*, *quod habere putat*, *remittit* (§ 337,), ut ideo *amicabilis compoſitio naturaliter licita* (§. 342.). Quamobrem cum *prætenſio* ipſius extinguatur (§. 337.); ea *renovari nequit*, *facta amicabili compoſitione*. Enimvero cum hoc negotium inter me & te ſaltem geratur, a nobis vero tertio jus, ſi quod habet, auferri nequeat (§. 100.); *facta amicabili compoſitione non tollitur jus tertii.*

§. 764.

De tranſactione

Quodſi litigantes inter ſe conveniunt, ne

ne a lite gratuito discedatur, sed aliquo dato, vel retento, vel promisso, conventio hæc *Transactio* dicitur. *Transactione* igitur *lis finitur, & transigentes se sibi invicem obligant, quod rei litigiosæ causa neutra pars ab altera petere velit, quam quod conventum fuit*, consequenter *facta transactione prætensio renovari nequit* (§. 438.). Enimvero *in transactione convenitur, quinam rem litigiosam totam habere debeat, & quid vicissim præstandum alteri, vel quomodo inter partes litigantes sit dividenda, & num ad certas præstationes alter alteri præterea obligatus esse debeat.* Patet autem, ut ante (§. 763.), *transactione non tolli jus tertii.* Cumque transactio pactum sit (§. 438.); *ob easdem causas a transactione discedere licet, ob quas discedere licet a pacto* (§. 442.). Est autem *Transactio* vel *generalis*, quæ extenditur ad omnes prætensiones speciales, quæ sub ista generali comprehendi possunt, sive tum, cum fieret transactio, fuerit cogitatum, sive minus, veluti si transigitur de omni quacunque prætensione, quæ ratione prædii controversi obvenire poterat ex causa data:

data: vel *ſpecialis*, quæ ad res certas, ſive qua ſpeciem, ſive qua quantitatem tantummodo reſtringitur, veluti quando transigitur de dominio prædii, vel de certa quantitate fructuum ex prædio, aut certa quantitate frumenti. Quamobrem *in transactione generali renunciatur omni prætenſioni ad rem controverſam, qualiscunque tandem fuerit; aſt in ſpeciali non renunciatur prætenſioni ad eandem rem, ſi qua poſthac appareat, ſed ea ſalva manet* (§. 340.).

§. 765.

De differentia inter litis deciſionem & compoſitionem.

Lis dicitur *componi*, ſi veritate in dubio relicta conſenſu litigantium terminatur, ſcilicet ut vel unus a prætenſione ſua deſiſtat, vel ut utriusque prætenſioni pro parte ſatisfiat. Sed *Lis decidi* dicitur, ſi ad facta ſufficienter probata principiis juris applicatis oſtendatur, a cujus parte ſtet veritas, ſeu cuinam competat jus, quod in controverſiam adducebatur. *In transactione* igitur *& amicabili compoſitione rei controverſæ non fit deciſio, ſed lis ſaltem componitur* (§. 763. 764.).

§. 766.

Quandonam lo-

Cum debitum liquidum certum ſit (§. 756.)

eus ſit amicabili compoſitioni & transactioni.

(§. 756.), & ad idem ſolvendum debitor obligatus (§. 751. 756.), nec quisquam locupletari debeat re aliena (§. 271.); *ſuper debito liquido transigi nequit* (§. 764.), *nec de eo locum habet amicabilis compoſitio* (§. 763.). Quoniam tamen quilibet jus ſuum remittere, eidemque renunciare poteſt, quamdiu nil committitur contra jus tertii (§. 342.); *debitum* quoque *liquidum vel totum, vel ejus partem, ſi creditor velit, remittere, vel juri ſuo liquido ſive in totum, ſive ex parte renunciare poteſt.* Hæc tamen remiſſio & renunciatio non eſt amicabilis compoſitio, vel transactio, cum in hiſce conventionibus remittatur jus incertum, vel eidem renuncietur. Quamobrem patet, *amicabili compoſitioni*, niſi vocabulorum ſignificatui vim inferre velis, *nonniſi locum eſſe in debitis illiquidis.*

§. 767.

Quid ſit juris, ſi debitum fuerit illiquidum.

Vi libertatis naturalis *a libera litigantium voluntate unice pendet, utrum litem amicabiliter componere, vel de re litigioſa transigere velint, nec ne* (§. 78.): cum tamen nemo locupletior fieri debeat re, vel ex re alterius (§. 271.); *opera danda eſt, ut illiquidum ad liquidum per-*

perducatur. Quoniam tamen neceſſe eſt, ut lis habeat exitum; *ſorte definiendum, cujusnam res litigioſa eſſe debeat. Quodſi* vero *impoſſibile fuerit illiquidum ad liquidum perduci, ne ſorti committere compoſitionem litis conſultum videatur; parti, cujus intereſt, ut lis compatur,* cum tum aliter componi non poſſit niſi per transactionem (§. 764. 765.), utique *competit jus partem alteram ad transactionem vi adigendi*; quia nec jus probabiliter alicui competens eidem auferri poteſt (§. 100.).

§. 768.

De Mediatione.

Mediator dicitur perſona, quæ ad rem controverſam inter alios componendam operam ſuam confert, jure eam componendi deſtituta. Actus autem, quo compoſitio a tertio vel perficitur, vel tentatur, *Mediatio* vocatur. *Mediator* itaque *cauſam utriusque partis agit, in eo* autem, *quod ipſi viſum fuerit, litigantes acquieſcere non tenentur.* Cum jure litem componendi deſtituatur; *ipſius ſaltem eſt offerre conditiones, ſub quibus rem controverſam componi poſſe ſibi videtur, explorare litigantium de ea ſententiam, & ſuadere ut conditiones obla-*

oblatæ vel a ſe, vel a parte alterutra acceptentur. Et quoniam cauſam partis utriusque agit; *non uni parti magis favere debet, quam alteri*, conſequenter cum *Studioſus partium*, ſeu *partialis* dicatur, qui hoc facit; *impartialis*, qui non facit; *impartialis eſſe debet*, ac propterea *ex communi utilitate & ſecundum rationes prætenſionum utriusque partis de conditionibus ſtatuere.* Unde patet, *mediatoris* quoque *eſſe de conditionibus, quæ utrinque offeruntur, judicium ſuum interponere & iniquas conditiones a parte alterutra oblatas rejicere.*

§. 769.

De tractatibus. *Tractatus* dicuntur deliberationes de pacto aliquo ineundo. *Deliberationes* autem ſunt actus intellectus, quibus expenditur, num quid potius fieri, an non fieri debeat, & num hoc potius modo an alio fieri debeat. Quamobrem *deliberationes inſtituuntur vel de fine, vel de mediis, vel de utrisque*, conſequenter *ſi tractatus inſtituuntur componendæ controverſiæ cauſa*, cum in finem, controverſiæ nimirum compoſitionem, jam conſentiant litigantes, *de*

me-

mediis potiſſimum, hoc eſt, *de modo componendi litem deliberatur*. Cum nemo alteri ſe obligare poſſit niſi promittendo (§. 380.), nec obligare niſi acceptanti (§. 381.); *quamdiu in modum componendi litem non conſentiunt litigantes*, conſequenter *quamdiu intra limites tractatuum ſubſiſtitur*, *nulla naſcitur obligatio*, *nec jus ullum acquiritur* (§. *cit.*). Quamobrem *ſi ad tractatus non accedat conventio*, *nihil actum eſt* (§. 437.). Quoniam conventio nondum accedit, *ſi*, *quod offertur*, *acceptatur ad deliberandum*, *vel a mandatario ad ratihabendum*; ex hac quoque acceptatione *nulla adhuc naſcitur obligatio*, conſequenter *offerentem pœnitere licet*, *niſi perfectio negotii ſub iis*, *quæ offeruntur*, *conditionibus expreſſe in caſu priori in accipientis*, *in poſteriori in domini negotii arbitrium fuerit collata*; cum jus conditionatum accipienti, vel domino negotii quæſitum auferri non poſſit (§. 396. 553.). Ceterum cum unicuique jus ſuum tribuere, nullius vero jus violare, & æquos nos omnibus, iniquos nemini præbere debeamus (§. 86.); *in tractatibus quælibet pars rationes, tam pro-*

prias,

prias, quam partis alterius, ob quas rem ſuam eſſe, vel ſibi deberi prætendit, trutinare jure interno debet, & juxta eas conveniendum. Atque hinc patet, *easdem eſſe mediatoris partes* (§. 768.).

§. 770.

De compromiſſo in arbitrum & arbitratore.

Compromiſſum dicitur pactum, quo convenitur, ut ſtetur eo, quod certa quædam perſona, vel plures dixerint. Et *Arbiter* vocatur perſona, quæ per compromiſſum eligitur, ut rem controverſam decidat; jus rem controverſam decidendi in arbitrum collatum *Arbitrium*; ſententia autem, qua controverſiam decidit arbiter, *Laudum* appellatur. *Partes* igitur *litigantes in laudo acquieſcere tenentur*, ideoque *arbiter finem controverſiæ imponit.* Differt ab arbitro *Arbitrator*, qui eligitur, ut rem controverſam componat, non tamen jure decidendi in eum translato; conſequenter *in ſententia arbitratoris acquieſcere non tenentur partes, vel ubi ea diſplicuerit parti uni, aut utrique, nihil actum, ſed utriusque prætenſio ſalva eſt.* Quoniam itaque arbitrator ſe habet per modum mediatoris (§. 768.); *idem arbitratoris, quod mediatoris officium eſt.* Arbitrator

tor quaſi medius inter mediatorem & arbitrum. Non deliberat cum partibus, quemadmodum mediator, nec ſententiam definitivam fert, ſicuti arbiter, ſed partibus deliberandum relinquit, quid de ſententia ſua ſtatuere velint. Cum promiſſio acceptata revocari nequeat (§. 427); *compromiſſum parte altera invita revocari nequit* (§. 438.), *mutuo tamen diſſenſu*, ſicuti pactum aliud quodvis (§. 444.), *diſſolvi poteſt*, conſequenter *arbitrium mutuo conſenſu revocare poſſunt partes*, adeoque *rem quoque controverſam amicabiliter componere, vel de ea transigere, etiamſi arbiter arbitrium jam receperit*, immo *ſi ejus arbitrio uti diſplicuerit, alium ſibi arbitrum eligere.*

§. 771.

De arbitrio ſuſcipiendo & renunciando.

Vi libertatis naturalis *nemo ad arbitrium ſuſcipiendum cogi poteſt* (§. 78.). Enimvero cum arbitrium recipiens promittat ipſo facto, quod controverſiam decidere velit (§. 379.), conſequenter partibus ſeſe ad hoc faciendum obliget (§. 380.); *arbitrium receptum partibus invitis renunciari nequit* (§. 100.). *Renunciare* nimirum *arbitrium* dici-

dicitur arbiter, ſi partibus ſignificat, ſe controverſiam decidere nolle.

§. 772.

De officio arbitri & qualis eſſe debeat.

Quoniam *arbiter* controverſiam, ſeu litem decidere debet (§. 770.); *dijudicare debet, cujusnam ſit res controverſa, vel cuinam parti quid debeatur, cuinam non debeatur*, conſequenter *pronunciare, utrum ei, qui jus aliquod adverſus alterum habere prætendit, revera competat, nec ne.* Et *in hoc pronunciato laudum conſiſtit* (§. 770). Hinc ſua veluti ſponte ſequitur, *ut arbiter ſit impartialis* (§. 768.), cumque *reſpectus perſonarum* ſit determinatio voluntatis, vel noluntatis per motiva a perſona deſumta, in cujus gratiam aliquid fit, ſepoſita veritate; *nullo prorſus habito reſpectu perſonarum.* Cumque *vir bonus* dicatur, qui juſtitiam & honeſtatem amat, quicquid eidem adverſum odit; qualis *quilibet eſſe debet* (§. 86. 49), conſequenter *vir bonus intelligere debeat, quid juſtum & honeſtum ſit, quid injuſtum & inhoneſtum*, adeoque & *æquum atque iniquum* (§. 83.), *veritatis id circo amans*; *arbiter* quoque *vir bonus eſſe debet*, ac per conſequens

intelli-

intelligere, quid juſtum & injuſtum, æquum & iniquum ſit, ac veritatis amans eſſe, & propterea *a neutra parte ſe muneribus corrumpi minime pati tenetur.*

§. 773.

Quando partes de jure litigant, *Actor* vocatur, qui jus prætendit, quod pars adverſa ipſi competere negat: *Reus* autem vocatur, a quo tributio juris petitur. Quamobrem cum arbiter litem decidere debeat (§. 770.); *pronunciare debet, utrum actori competat jus, quod prætendit*, conſequenter *reus ad hoc tribuendum ipſi ſit obligatus, nec ne* (§. 765.). Quamobrem *in facti notitiam inquirere & ut quoad omnes circumſtantias contra negantem probetur curare, ac tandem ad factum leges, hoc eſt, in ſtatu naturali jus naturæ applicare debet.* Unde patet, *arbitrum legum, & in ſtatu naturali juris naturæ peritum eſſe debere.* *Quomodo is munere ſuo fungatur.*

§. 774.

Cum arbiter ad factum leges applicare debeat (§. 773.); *actor factum narrare & quod a reo negatur probare, reus autem ad narrationem facti reſpondere* (*Wolfii Inſtit. J. N. & G.*) *De eo, quod actori & reo incumbat.*

debet, utrum id pro vero habeat, nec ne, aut num ſaltem circumſtantias quasdam neget & quænam contra ea, quæ admittit, excipiat, ab eo ſufficienter probanda contra actorem negantem (§. cit.).

§. 775.

De probatione per inſtrumenta.

Quoniam *Inſtrumentum* ſcriptura eſt, in quam ea, de quibus paciſcentes inter ſe convenerunt, redacta ſunt, vel factum quoddam, ob quod alteri jus quoddam competit, aut non competit, relatum eſt; *per inſtrumenta, quæ pars adverſa, contra quam producuntur, tanquam vera admittit, & adverſus quæ nihil excipere valet, probantur facta.* Quamobrem cum hunc habeant uſum inſtrumenta, *ſi de negotio bilaterali*, quando ſcilicet utraque pars ſe obligat ad certas præſtationes, *inſtrumentum conficitur, ab utraque parte ſubſcribendum & utrique parti exemplar ab utroque ſubſcriptum tradendum: ſi* vero *de unilaterali*, quando ſaltem una pars alteri ad quasdam præſtationes ſe obligat, *nonniſi ab ea parte ſubſcribendum, quæ ſe alteri obligat, & tradendum ei, cui obligatur.* Ne vero lis oriatur de inſtrumento, quæ vitari poterat; *quando duo in-*

inſtrumenti exemplaria conficiuntur, in eo exprimendum eſt, duo fuiſſe confecta, ab utraque parte ſubſcripta ac unicuique parti unum traditum fuiſſe. Ex definitione inſtrumenti patet, *epiſtolam, qua abſenti quid ſignificatur, eſſe inſtrumentum*, veluti in qua debitor fatetur debitum centum aureorum, *chirographum* item (§. 652.) *& apocham* (§. 654.), nec non *protocollum*, cum hoc nomine ſignificetur brevis annotatio rei geſtæ, memoriæ cauſa facta, *ſi in ſtatu naturali a parte adverſa ſubſcribatur, vel etiam perſonis aliis præſentibus fide dignis*; cum ab his recognitum pro vero habendum ſit. Ceterum hinc etiam patet, *protocolla* quoque *fieri, ut ex iis conficiantur inſtrumenta.* Iſtiusmodi autem protocollum, ex quo inſtrumentum conficiendum, *Punctatio*, a nonnullis *Imbreviatura* dicitur. *In caſu dubio ſi inſtrumentum diſſentiat a protocollo, præſumtio eſt pro protocollo*; cum enim facti ſit, ut paciſcentes aliquid in inſtrumento mutuo conſenſu immutaverint, de quo ante convenerunt, id a parte affirmante probandum. Lis igitur hæc ut evitetur; *inſtrumentum ab alio confe-*

ctum, antequam subscribatur, relegendum & cum protocollo conferendum (§. 52.): *id quod facere etiam tenentur testes qui adhibentur, ut veritatem rei sic gestæ atteſtentur, non vero si tantummodo adhibentur, ut atteſtentur, instrumentum hoc partium consensu esse confectum*; cum in hoc casu opus non sit, ut norint, quænam in instrumento contineantur. *Instrumentum originale* vocatur, quod mutuo partium consensu confectum; *Copia* vero, sive *Exemplum*, quod ex originali descriptum. *Copia* igitur *per se nil probat, nisi quatenus constat, eam cum originali instrumento consentire*, consequenter cum *Copia vidimata* dicatur, cujus cum originali conformitatem atteſtantur personæ fide dignæ, *si vidimata fuerit.*

§. 776.

De charta blanca.

Charta blanca dicitur charta vacua, quam a se subscriptam & sigillo suo munitam quis tradit alteri, ut eam certi negotii causa scriptione sua repleat. Cum utique chartam blancam dans fidem accipientis sequatur, quod non scripturus sit, nisi quæ scribi voluit, & accipiens ab omni fraude animum alienum habere de-

debeat (§. 286.); *charta blanca obligat ſubſcribentem & ſigillantem ad id præſtandum, quod in ſcriptione promittitur, & accipiens danti tacite ſe obligat ad nihil in ea ſcribendum, niſi quod is in ea ſcribi vult, vel intentioni ejusdem convenit, quodſi vero quidpiam ſcripſit, ad quod te obligare noluiſti, vel quod a veritate rei geſtæ abhorret, ad id præſtandum, vel eo ſtandum minime obligaris.* Aſt cum per ſe pateat, nude aſſerenti credi non poſſe; *contra voluntatem tuam, vel rei veritatem quædam ſcripta eſſe, probandum.* Litis ergo evitandæ cauſa *in ſubſcriptione chartæ blancæ, ſi fieri poteſt, determinate exprimendum, in quem finem detur.*

§. 777.

Bacilla fiſſa dicuntur, quæ inciſis crenis demonſtrant, quantum pars una dederit, altera acceperit, vel etiam una alteri præſtiterit, quæ ad certum præſtationum numerum fuerat obligata. Quoniam utraque pars in hoc conſenſit, ut *per bacilla fiſſa* probari facta poſſint; per ea *data & accepta, vel ab alterutra parte præſtita probantur*, conſequenter *debitum in caſu priori & ſolutum in poſteriori probatur.* *De bacillis fiſſis.*

§. 778.

De probatione per testes.

Testis dicitur persona, quæ ad fidem faciendam de re gesta, seu facto aliquo adhibetur. Quamobrem *facta per testes probantur*. Quoniam itaque pro vero habendum, quod testis narrat; *in eo requiritur & facti notitia, & animus moraliter verum loquendi* (§. 347.), ne scilicet vel ipse fallatur; vel fallat (§. 356.), consequenter ut de notitia facti minor sit dubitatio; necesse est ut præsens fuerit, quando id fiebat, de quo quæritur. *Testis oculatus* dicitur, qui narrat, quæ præsens sensu percepit; *auritus* vero, qui ab alio audita narrat. Et *Testis verus* vocatur, qui moraliter verum loquitur; *falsus* vero qui moraliter verum non loquitur. Quodsi non desint rationes, ob quas verum moraliter non dicturus, vel dicere præsumitur, *Testis suspectus* audit; qui ideo *ad testimonium afferendum non admittendus*: ast in quem nulla cadit suspicio, quod moraliter verum non dicat, *Testis integer*. Quoniam *testis* ad probanda facta adhibetur; *ad dicendum verum naturaliter obligatur* (§. 134.), consequenter *falsum testimonium mendacium est* (§. 351.) &, ut

ut teſtimonio tanto ſecurius fides haberi poſſit, *teſtis promittere debet, ſe moraliter verum dicturum* (§. 380.), utque tanto minus ſuſpicari poſſimus, teſtem moraliter verum non dixiſſe, cum juramentum arceat omnes tacitas exceptiones ac conditiones, neque admittat reſervationes mentales (§. 369.), *jurare, quod verum ſit dicturus, aut teſtimonium ſuum juramento confirmare.* Enimvero cum logice falſum eſſe poſſit, quod moraliter verum eſt (§. 347.), ad probationem vero facti requiratur veritas logica, quod per ſe patet; *teſtis unus, etiamſi juratus ac minime ſuſpectus ſufficienter non probat*, ac ideo *probatio per teſtem unum minus plena eſt*; cum *Probatio ſemiplena* dicatur, qua factum minime ſufficienter probatur; ſicuti ex adverſo *Probatio plena*, qua factum ſufficienter probatur. Quoniam veritas logica nonniſi unica eſt (§. 347.); *quod duo, vel plures teſtes jurati*, qui jurando a ſe dimoverunt ſuſpicionem, quod moraliter verum non dicant, *ſimul affirmant, id pro logice vero habendum, ac ideo pro ſufficienter ſeu plene probato*, conſequenter *negans hoc contra ſe pro vero admit-*

tere tenetur, & proptera *pro convicto habendus*. Nimirum cum probatio aliter exitum habere nequeat, etsi absolute impossibile non sit, ut logice falsum sit, quod per testes hoc modo probatur; ea tamen admittenda. Eam enim certitudinem, quæ demonstrationibus mathematicis debetur, hic frustra requiseveris.

§. 779.

Quinam testari possint.

Cum voluntas determinetur per motiva, repræsentationem scilicet boni, vel mali, consequenter testimonium falsum dicatur vel spe boni obtinendi, vel mali fugiendi causa, vel in favorem ejus, pro quo, aut in odium ejus, contra quem juratur; *si testis suspectus est, necesse est, ut vel spe boni, vel metu mali, vel in favorem, aut odium falsum testimonium dicturus videatur, etiam juratum.* Atque hinc obstetricantibus circumstantiis singularibus, per quas ea probantur, suspicio oritur. Inde autem sequitur, *ut testis suspectus non sit admittendus*, cumque ob rationes dictas *testis in propria causa* suspectus sit, ex qua nempe commodum quoddam sperat, vel in-

incommodum metuit; is *ad teſtimonium afferendum admitti nequit*, conſequenter *nec ſocius in cauſa communi teſtis eſſe poteſt.* Et quia in teſte requiritur notitia facti (§. 778.); *nemo teſtari poteſt de rebus, quæ in intellectum ipſius non cadunt, aut ad quæ animum non attendit.* Nulla vero ratio naturalis eſt, cur *fœminæ* teſtari nequeant; conſequenter *admittendæ.* Quamvis autem ex rationibus generalibus a qualitate certarum perſonarum deſumtis, veluti quando quæritur, an debitor teſtis eſſe poſſit in cauſa creditoris, & contra, ſocius in cauſa ſocii non communi, conſanguineus in cauſa conſanguinei, levis aliqua moveri poſſit ſuſpicio, cur teſtes minus idonei habeantur, ac ideo, ſi alii haberi queant, iisdem poſtponendi ſint: ex iisdem tamen ſolis, niſi accedant rationes particulares manifeſtæ, vix ac ne vix quidem adeo ſuſpecti reddi poſſunt, ut ad dimovendam ſuſpicionem ne quidem juramentum ſufficiat. Ne vero pars ulla de integritate teſtis querelas movere poſſit; *qui per teſtes pro ſe aliquid probare vult, ipſe eos producere debet; ſi vero contra quem per te-*

ſtes quid probandum, is ante audiendus, an fidem eorum ſuſpectam reddere velit, an poſſit, quam admittantur.

§. 780.

De quare & quomodo teſtimonium perhibendum.

Cum facta per teſtes probanda non aliter, quam ſenſu cognoſcantur (§. 778.); *res, de qua teſtimonium perhibendum, in ſenſu incurrere debet*, ac per conſequens *teſtis narrare non debet, niſi quæ ſenſu percepit; ſi vero dicat, quæ ſenſu percipere non potuit, teſtimonium nullum eſt.* Et ne falſæ interpretationi teſtimonium ſit obnoxium; *narrare debet, quæ ſenſu percepit, verbis propriis, neque vagis, ſed fixis* (§. 346.).

§. 781.

De probatione per juramentum.

Si res controverſa aliter probari nequit, veluti deficientibus idoneis inſtrumentis (§. 775.), vel teſtibus (§. 778.), *aut ſaltem non ſufficienter*, cum aliter lis exitum habere nequeat, quem tamen habere debet; *per juramentum in caſu priori probanda, in poſteriori defectus probationis ſupplendus.* Et ob rationem eandem *ſi adverſus aliquem militent præſumtiones, aliter non elidendæ, per juramentum elidendæ ſunt*; cum

is

is probare debeat, falſum eſſe, quod contra ipſum præſumitur.

§. 782.

De ſpeciebus juramenti.

Juramentum aſſertorium eſt, quod præſtatur de veritate dictorum, quibus aliquid affirmatur, vel negatur: *ſuppletorium*, quo defectus probationis ſuppletur; ut ideo *juramentum ſuppletorium ex probatione ſemiplena efficiat plenam* (§. 778.): *purgatorium*, quo quis præſumtiones adverſus ſe militantes elidit; cum *purgare* ſe dicatur, quia ſuſpicione, in quam adductus eſt, ſe liberat; *juramentum litis deciſorium*, quod eo fine præſtatur, ut lis ſit deciſa; conſequenter *juramento litis deciſorio finis liti imponitur.* Dividitur autem hoc in *voluntariium*, quando partes inter ſe conveniunt, quod per juramentum decidi debeat res controverſa; & *neceſſarium*, quando deficientibus aliis probationibus factum, a quo pendet deciſio rei controverſæ, aliter probari nequit, quam per juramentum, aut ſaltem ſupplendus probationis defectus. Denique *juramentum promiſſorium* eſt, quo jurato quid promittitur; ſeu quod promiſſionem continet.

§. 783.

§. 783.

De delatione juramenti.

Juramentum alteri deferre dicitur, qui ſufficienter ſignificat velle ſeſe, ut juret. Quamobrem *ſi aliæ probationes deficiunt, aut quod probandum erat, non plene probatum fuit, arbiter juramentum deferre poteſt* (§. 781.), conſequenter *juramentum ab arbitro delatum partibus neceſſarium eſt, ac in ſpecie ſuppletorium.* Ex eadem ratione *juramentum* quoque *coram arbitro deferri parti a pate poteſt*, cum tamen ipſius ſit omnis cognitio (§. 770.), *eodem approbante*: immo ob eandem rationem *actor reo ſuper eo, quod hic negat, & reus actori ſuper exceptionibus a ſe propoſitis*; cum nemo teſtis eſſe poſſit in propria cauſa (§. 779.), conſequenter nec juramento probare, quod negatur a parte altera. Quoniam tamen ad juramentum non deveniendum, ſi probatio alia in promtu ſit (§. 781.); *ſi pars parti coram arbitro juramentum defert, & ea, quod juramento probandum, aliter probare velit, ad probationem admittenda: qua tamen deficiente juramentum adhuc præſtandum* (§. *cit.*),

§. 784.

§. 784.

Juramentum referre dicitur, qui, cum juramentum ſibi delatum acceptare nolit, ſufficienter declarat, malle ſeſe, ut pars altera, quæ dicit, juramento confirmet: aſt *juramentum recuſare*, qui ſufficienter ſignificat, ſe jurare nolle, ſeu juramentum ſibi delatum, vel relatum acceptare nolle. Enimvero quoniam jurare nolens nondum vult alterum jurare; *qui juramentum recuſat, ideo id deferenti nondum referre intelligitur.* Quoniam partes ſtare tenentur eo, quod arbitro viſum fuerit (§. 770.); *juramentum ab arbitro delatum recuſari ac parti adverſæ referri nequit.* Enimvero *ſi pars parti juramentum defert*, cum tunc liberum ſit ei, cui juramentum delatum, an ipſa jurare velit, an vero alteram jurare malit (§. 78.); nulla exiſtente obligatione contracta, qua libertas naturalis reſtringitur; *juramentum referri poteſt*, cumque deferens voluerit juramento decidi, quod controvertitur, nec temere Deum teſtem invocari velle debet (§. 360. 361.); *relatum recuſari nequit.* Et quoniam acceptans juramentum tacite promittit, ac ideo ſe obli-

De relatione & recuſatione juramenti.

obligat ad jurandum (§. 380.); *juramentum delatum, si acceptatum fuerit, recusari nequit.* Ceterum *juramentum suppletorium & purgatorium per se tale est, ut recusari, aut referri nequeat* (§. 782.).

§. 785.

De eo, qui jurare non vult, cum debeat.

Quoniam qui jurare obligatur, jurare autem non vult, sufficienter significat, se salva conscientia jurare non posse; *id contra non jurantem pro vero habetur, cujus causa jurare debebat.* Quamobrem *si juramentum acceptatum, vel ab arbitro delatum recusatur, contra recusantem pro vero habetur id, cujus causa jurandum erat.*

§. 786.

De juramenti remissione.

Juramentum remitti dicitur, si facta acceptatione pars altera declaret, sese nolle ut actu præstetur, sed id pro præstito habere. Quamobrem, *qui juramentum remittit, contra eum pro vero habetur id, cujus causa jurandum erat* (§. 318.). Cum ejus, contra quem juratur, unice interfit, utrum actu juretur, nec ne (§. 781. 415.); ab ipsius quoque unice voluntate dependet, utrum jurari velit, nec ne (§. 78.), ac propterea *juramentum ab arbitro delatum,*

quam

quam a ſe ſive delatum, ſive relatum, ubi viderit alterum ad jurandum paratum, remittere poteſt.

§. 787.

Pugna dicitur actus, quo duo vi ſeſe invicem impetunt. Quando unus vi impetit res alterius, id ſaltem cauſa pugnæ eſt, quatenus defenſor rei ſuæ vim ad reſiſtendum adhibet. Pugna, de qua duo inter ſe conveniunt, quod per victoriam res controverſa deciſa, vel pugna lis diremta eſſe debeat, *Duellum* dicitur. Quoniam homo obligatur corpus ſuum & integritatem omnium membrorum ejus conſervare (§. 112.), ac omne periculum vitæ atque mutilationis membrorum a ſe avertere (§. 43.), atque eadem obligatio eundem tenet quoad alios (§. 141.); *omne duellum naturaliter illicitum*, conſequenter *nemini competit jus alterum ad duellum vi adigendi, & nemo alterum ad duellum provocare, nec provocatus id ſuſcipere debet.* Enimvero *ſi quis eo animo vi adoritur alterum*, cum unicuique natura competat jus ſe defendendi (§. 90.); *ubi hic ſe defendit, duellum non eſt.* *De duello.*

§. 788.

§. 788.

Quinam in pugna vincat.

In pugna vincere dicitur, qui alterum ab eadem desistere cogit; ast *vinci*, qui desistere cogitur. Unde sequitur, *eum victum esse, qui occiditur, qui vulneratur, ut diutius pugnare vel non possit, vel nolit, qui in fugam conjicitur, tum etiam qui sufficienter indicat, se diutius pugnare nolle, veluti arma abjiciendo, vel expressis verbis idem declarando.*

§. 789.

An per duellum litem decidere ac famam tueri liceat.

Cum ex eo, quod alterum in pugna viceris, intelligi minime possit, victorem habere causam justam (§. 788.); *duellum non est modus aptus decidendi causam controversam* (§. 765.). Similiter quia famam aliter defendere non datur nisi ostendendo falsa esse, quæ alter famæ nostræ adversa dixit (§. 126.); *duellum* quoque *non est modus aptus tuendi famam* (§. 787.). Et quia naturaliter illicitum (§. *cit.*); *nec convenire licet, ut per victoriam in duello*, quasi per sortem (§. 669.), *causa controversa sit decisa, aut per duellum, sive vincas, sive vincaris, macula famæ, quæ adsperſa fuerat, iterum sit abstersa.*

§. 790.

An in causa du-

Quoniam jus vi adversus alterum per-

perſequi non poſſumus, antequam certo conſtat, nobis id competere (§. 88. 89); *in cauſa dubia nemini jus belli per ſe competit*, conſequenter *bello laceſſere alterum, ut vi armorum extorqueas, quod prætendis, minime licet.* Quamobrem cum in cauſa dubia lis finienda ſit vel per amicabilem compoſitionem (§. 763.), vel transactionem (§. 764.), adhibitis, ſi ita viſum fuerit, mediatoribus (§. 768.), vel per arbitros (§. 770.), vel denique per ſortem (§. 670.); *in cauſa dubia vel amicabilis compoſitionis, aut transactionis cauſa, adhibitis mediatoribus, ſive absque iis, colloquia inſtituenda ſunt, vel in arbitrum compromittendum, vel dirimtio litis ſorti committenda.* Quoniam tamen nemini jus ſuum auferri poteſt invito (§. 100.), etſi adhuc dubium ſit, cum periculum ſuperſit, ne jus eidem adimatur, quamdiu dubium fuerit, cuinam litigantium parti revera competat; *ſi quis in cauſa dubia colloquium amicabilis compoſitionis, aut transactionis cauſa acceptare noluerit, nec in arbitrum compromittere, multo minus in ſortem conſentire velit, offerenti competit jus eundem vi ad transactionem* (*Wolfii Inſtit. J. N. & G.*) Ii *ad-*

bia jus belli competat.

adigendi, consequenter *jus belli transactionis causa gerendi* (§. 98.). Eodem modo patet, *si quis in colloquio, vel etiam per mediatores æquas conditiones oblatas acceptare nolit, adversus eundem alteri competere jus belli, ut is vi ad transactionem adigatur.* Cumque homines non urgente obligatione periculum vitæ, aut integritatis membrorum amittendæ, vel statum suum imperfectiorem reddendi subire non debeant (§. 131.), nec bello locum faciat natura, sed malitia hominum, obligationi suæ satisfacere nolentium (§. 99.); *in causa dubia pars utraque obligatur quærere æquas conditiones, quibus bellum vitetur.*

§. 791.

An propter possessionem jus belli competat.

Cum possessor de possessione vi dejici nequeat, antequam pars altera jus suum probavit (§. 288.); *in causa dubia nemini competit jus alterum cogendi, ut de possessione decedat*, consequenter *si res controversa ab altero possideatur, occupatio bellica possessionis illicita* (§. 98.), ac propterea *conditiones, quibus bellum vitetur, magis quærere obligatur, qui petit, quam qui possidet.*

§. 792.

§. 792.

Quoniam naturaliter cuilibei conſtitutum eſt jus in bonis debitoris, ut, niſi debito tempore ſolvat, ex iisdem ipſi ſatisfiat (§. 705.); *ſi, qui rem tuam detinet, eam reſtituere non vult, aut non ſolvere, quod debet, naturaliter rem aliam ipſi auferre licet, non ante reddendam, donec tuam, vel tibi debitum acceperis.* Cum in eo *pignoriscapio* conſiſtat: *pignoriscapio naturaliter licita eſt & de ea* porro *tenenda, quæ de pignore demonſtrata ſunt* (§. 697. & *ſeqq.*). Patet autem, *pignoriscapionem eſſe oppignorationem neceſſariam.* *De oppignoratione neceſſaria.*

§. 793.

Cum nemini jus ſuum invito auferre liceat (§. 100.), nemo quoque hoc pati teneatur (§. 89.); *ſi quis rem tuam, quam detinet, tibi reſtituere, aut debitum ſolvere noluerit, loco rei tuæ, vel tibi debitæ auferre eidem licet aliam ipſius, quæ tantundem valet;* cum tamen locupletior fieri nequeas ex re aliena (§. 271), *quantum ea pluris eſt, detentori, vel debitori reſtituere debes.* Per ſe autem patet, *ſi is ſtatim reſtituere velit, quod tuum eſt, aut debitum ſolvere,* quoniam *De expletione juris.*

tum ceſſat ratio, cur ex re alia ipſius tuum conſequaris, *res ablata reſtituenda.* Ablatio rei alienæ loco ſuæ, vel ſibi debitæ, ſi eam a detentore, vel debitore conſequi non poſſumus, *expletio juris* appellatur. *Expletio* itaque *juris naturaliter licita.* Patet autem, *expletionem juris non ante perfici, quam ubi conſtiterit, detentorem rem tuam reſtituere, aut debitorem debitum ſolvere nolle, ut ſuam recipiat*, conſequenter *ſpatium aliquod deliberandi in caſu dubio indulgendum.* Quoniam vero neceſſe eſt, ut de re expletionis juris cauſa ablata diſponere pro lubitu poſſis, modo nil committatur, quod juri detentoris, vel debitoris adverſum (§. 86.), ſiquidem ex ea tibi ſatisfieri debet; *expletione juris facta, dominium in re ejus cauſa ablata acquiritur* (§. 195.). Immo alias expletio juris prorſus inutilis foret.

CAPUT XIX.

DE

INTERPRETATIONE.

§. 794.

Interpretatio quid ſit.

Interpretari idem eſt ac certo modo colligere, quid quis per verba ſua, aut ſigna

ſigna alia indicare voluerit. Unde *Interpretatio* eſt inveſtigatio mentis per verba aliaque ſigna indicatæ.

§. 795.

Si ſingula verba fixum ac determinatum haberent ſignificatum, ut ſcilicet ſemper in eodem ſignificatu acciperentur, neque nunc plus, nunc minus per ea indicaretur, *& loquentes ſemper mentem ſuam iisdem ſufficienter exprimerent; nulla opus foret interpretatione: contrarium* vero *cum obtineat, interpretatione opus eſt.* *Cur opus ſit interpretatione.*

§. 796.

Quoniam jus ex promiſſione acquiſitum (§. 379.) promiſſario auferri nequit (§. 100.), ſed contra promiſſorem pro vero habendum, quod ſufficienter indicavit (§. 318.); *in promiſſis*, conſequenter *etiam in pactis nemo verborum ſuorum eſſe poteſt interpres*, cumque acceptatione non plus iuris acquiri poſſit, quam transferens in eum transferre voluit (§. 317.); *nec promiſſario permittendum, ut verba promittentis interpretetur eo ſenſu, quo eadem intellecta velit.* *An promittens verba ſua, vel promiſſarius eadem interpretari poſſit.*

§. 797.

Recta interpretatio dicitur, quæ fit *De recta interpretatione.*

per regulas interpretandi demonſtratas; quas ideo & promittens & promiſſarius admittere tenetur. Quamobrem *adverſus promittentem valet, quod recta interpretatio juſſerit*, conſequenter *ad id cogendi promiſſorem jus promiſſario competit* (§. 378.).

§. 798.

Quamdiu ſignificatui proprio inhærendum.

Quoniam *paciſcentes* loqui obligantur, ut a ſe invicem intelligantur (§. 437. 438.); ideo *uti debent verbis in eo ſenſu, quem fert uſus loquendi*, hoc eſt, *proprio, & terminos accipere in ſignificatu recepto*, conſequenter *ſcientes ac volentes a verborum ſignificatu proprio & ſignificatu terminorum recepto recedere non debent*, ac propterea *nec receſſiſſe præſumuntur, quamdiu non adſunt rationes in contrarium.* Unde porro ſequitur, *in promiſſis & pactis interpretandis, a communi uſu loquendi non eſſe recedendum, niſi adſint rationes urgentes in contrarium.* Aſt quia uſum loquendi ſucceſſu temporis variari conſtat; *pacta & promiſſa interpretanda ſunt ſecundum uſum loquendi ejus temporis, quo facta fuerunt.*

§. 799.

§. 799.

Etymologia eſt expoſitio originis vocabulorum. *Etymologus* itaque *inquirit in rationem, cur vocabula primitiva primitus ad has, vel illas res denotandas fuerint adhibita, & a quibusnam derivativa deducantur, ex quibusnam compoſita componantur, ac quinam ſit vi derivationis ac compoſitionis ſignificatus.* Qui ab etymologia petitur *ſignificatus etymologicus*, item *grammaticus* dicitur: quem cum non attendi conſtet in uſu loquendi; *in pactis & promiſſis interpretandis ſignificatus etymologicus non attendendus.* Vocabula nimirum ſignificatum habent ab arbitrio hominum; ideoque tantummodo quæritur, quid iisdem ſignificare velint. *De ſignificatu etymologico.*

§. 800.

Quia paciſcentes loqui obligantur, ut a ſe invicem intelligantur (§. 437. 438.); *in pactis & promiſſis interpretandis non admittendæ ſunt reſervationes mentales* (§. 355.). Hiſce ſane admiſſis promiſſa quælibet eludi poſſunt. *De reſervationibus mentalibus.*

§. 801.

Cum ex intentione promiſſarii conſtet, quid ſibi promitti voluerit; *ſi manife-* *De cavillationibus vitandis.*

niſeſtum fuerit, quinam verborum ſenſus conveniat intentioni promiſſarii, non licet eum perducere ad aliium, intentioni ipſius e diametro contrarium. Ita paciſcentes, ne urbe dedita ſanguis effundatur, vivi defodi nequeunt.

§. 802.

De terminis technicis.

Quia *termini technici* eum habent ſignificatum, quem inter artis peritos obtinent; iidem *accipiendi ſunt in ſignificatu apud artis peritos recepto, niſi adſint rationes urgentes in contrarium* (§. 798.). *Quodſi vocabula aliquid ſignificent ſecundum gradus*, etſi definitiones fiant, prout res ſunt in gradu perfectiſſimo, cum tamen iisdem non ſemper utamur in tam rigoroſo ſignificatu, *definitioni eorum non ſemper ſtricte inhærendum, ſed orationi, cujus pars eſt vocabulum explicandum, conveniens definitio formanda*, veluti ſi dicatur, ſtandum eſſe judicio philoſophi, aut medici.

§. 803.

De homonymia & amphybolia.

Si obſcuritas oritur ex homonymia, & amphibolia, cum tunc vocabulum, vel complexio verborum plurium plures habet ſignificatus, qui vero locutus eſt

eſt ad eum animum advertiſſe intelligatur, qui ipſi ſuccurrere potuit; *ſignificatus conveniens materiæ, de qua agitur, ceteris præferendus.* Vulgo dicitur: *verba intelligenda eſſe ſecundum ſubſtratam materiam.* Ita ſi triginta dierum induciæ fuerint pactæ, dies quoque noctem comprehendit.

§. 804.

Quia nemo abſurdum velle præſumitur; *ea interpretatio rejicienda, ex qua abſurdum ſequitur.* Ita prohibitio, ne in platea quis ſanguinem eliciat, non trahi poteſt ad chirurgum in platea venam ſecantem, conſequenter *interpretatio ita facienda, ut abſurdum vitetur.* Cumque abſurdum ſit, paciſcentem, vel promittentem nihil agere voluiſſe; *ea interpretatio non admittenda, qua ſtante ſequitur, nihil actum eſſe.* E. gr. Si maritus vxori certam bonorum partem in pactis dotalibus permittit; quod ipſi legat in teſtamento, eo comprehendi nequit. *De vitando abſurdo.*

§. 805.

Cum quis idem velle tamdiu præſumatur, quamdiu manifeſtum non eſt quod mutaverit voluntatem; *ſi quæ obſcure* *De interpretatione ex antecedentibus*

tibus & consequentibus.

ſcure dicuntur, in antecedentibus, vel conſequentibus, vel alio loco & occaſione ſine obſcuritate dicta ſunt; obſcure dicta ita interpretanda ſunt, ut cum verborum perſpicuorum ſignificatu convaniant. Cumque brachyologiam amantes verba ſua vel ad antecedentia, vel ad conſequentia referant; *ita faciendа interpretatio, ut inferiora & ſuperiora textus inter ſe concordent, niſi manifeſto appareat, per inferiora ſuperiora fuiſſe mutata.*

§. 806.

De interpretatione ex motivis voluntatis.

Conſtat voluntatem determinari per motiva, quæ ſunt ratio ſufficiens volitionis. *Quodſi* ergo *conſtet, quænam ratio* unice moverit voluntatem alterius, ſeu *cur hoc voluerit; verba ita interpretanda ſunt, ut eidem conveniant*, conſequenter *ſi rationes plures conjunctim motivum conſtituant, iisdem conjunctim: ſi diviſim, ut conveniant ſingulis diviſim.* Exemplum eſto de ægroto, qui manſit in navi cum legis navis & res deberent eſſe ejus, qui remanſerit.

§. 807.

De verbis cum relatione ad ali-

Facile per ſe patet, *ſi verbum quoddam, vel verborum complexio ſumatur cum relatione ad aliquid, ſignificatum,*

quem

quem habet, quando ſimpliciter ſumitur, ita immutandum eſſe, ut relationi iſti conveniat. Ita majore anni parte poſſediſſe intelligitur, qui duobus menſibus poſſedit, ſi adverſarius diebus paucioribus, aut nullis poſſedit. *quod ſumtis.*

§. 808.

Si qua in pactis ad communem utilitatem ſpectant & utrique parti æqualiter conſulunt, cum nil obſtet, quominus *verba* ſumantur in eo ſignificatu, quem habere poſſunt, nec ulla ratio urgeat, cur ullo modo reſtringantur; *ſumenda* utique *ſunt ſecundum totam proprietatem uſus popularis, aut, ſi plures ſint, eum, quæ latiſſime patet, niſi vel abſurdum quid, vel pacti inutilitas inde ſequatur* (§. 803.). Dicitur autem *ſignificatus latior*, quando eadem verba plura ſignificant, quæ etiam pauciora ſignificare poſſunt, ac interdum ſolent, veluti ſi qui de maſculis loquitur etiam fœminas complectitur, aut quando idem eſt nomen generis, quod ſpecie, vel pro ſubſtrata materia verborum aliqua complexio ad plura extenditur. *De latiori interpretatione.*

§. 809.

Si qua partem alteram ſaltem onerant, *De ſtricti ori in-*

terpretatione.

rant, aut plus onerant alteram, cum nemo præſumatur ſe nimis onerare velle; *in caſu dubio verba ſumenda in ſignificatu ſtrictiori, immo etiam admittitur aliquantulum figuratus, ut onus nimium vitetur.* Ita auxilia promiſſa ab una parte potentiori, intelliguntur promiſſa impendiis ejus, cui promittuntur. Similiter cum pœna promiſſioni adjecta onus ſit (§. 409. 410.); *verba, quæ pœnam continent, in ſtrictiori quoque ſignificatu accipienda*, ſcilicet *ut admittatur juſta excuſatio, quæ liberet a pœna, nec quævis culpa ad pœnam imputetur.* Dicuntur nimirum *verba ſumi in ſignificatu ſtrictiori*, ſi pauciora ſignificant, cum etiam plura ſignificare poſſint.

§. 810.

Regulæ generales interpretandi.

Cum in interpretatione id agatur, ut oſtendatur, quid per verba qui locutus eſt ſignificare voluerit (§. 794.), conſequenter de quonam cogitaverit, cum loqueretur; *interpretatio facienda de eo, de quo veriſimiliter fuit cogitatum, non vero contra idem.* Exemplum eſt argentum legatum vxori pauperi a marito divite, ſi paucum ſit in arca, plus in tabulis. Quoniam vero non ſemper animo noſtro

ſtro obſervantur omnes circumſtantiæ, quæ circa negotium occurrere poſſunt, ut qui loquitur in exprimendis animi ſui ſenſis earundem rationem habere poſſit; *interpretatio ita facienda, quemadmodum eam faceret, qui locutus eſt, ſi præſens eſſet, vel ſi eidem cognita fuiſſent, quæ nunc palam ſunt.* Ita prætor in confirmando tutore ſequitur utilitatem pupillorum, non verba teſtamenti.

§. 811.

De interpretatione extenſiva.

Interpretatio extenſiva dicitur, qua ob identitatem rationis volitionis, vel nolitionis mens ejus, qui locutus eſt, extenditur ad caſus, ſub verbis, quibus promiſſio, vel pactum continetur, ſecundum totam eorundem proprietatem minime comprehenſos. Cum poſita ratione ſufficiente volitionis, vel nolitionis, ponatur etiam ipſa volitio, vel nolitio; dubitandum non eſt, ſi decaſu emergente cogitaſſet qui locutus eſt, eum verba ſua ad eundem quoque extenſurum fuiſſe, conſequenter *interpretatio extenſiva admittenda* (§. 810.).

§. 812.

De fraude legi,

Fraudem legi, vel pacto facere dicitur, qui quidpiam facit, quod verbis quidem

vel pacto facta.

dem legis, vel pacti non repugnat, menti tamen legislatoris, vel paciſcentis adverſatur. Et tale *quid fieri in fraudem legis, vel pacti* etiam dicitur. Cum extra verborum ſignificatum oſtendendum ſit, quænam in fraudem legis, vel pacti fiant, conſequenter id patere debeat per rationem, cur lex data, vel pactio facta; *interpretatio extenſiva reprimit fraudem legi, vel pacto faciendam.*

§. 813.

De interpretatione reſtrictiva.

Interpretatio reſtrictiva eſt, qua caſus aliquis ſub verbis legis, vel pacti equidem comprehenſus, ob defectum tamen rationis ſufficientis, cur legislator, vel paciſcens hoc fieri voluit, vel noluit excipitur. Eodem vero, quo ante (§. 811.), modo patet, *interpretationem reſtrictivam eſſe admittendam.* Quoniam interpretatio facienda de eo, de quo veriſimiliter cogitatum (§. 810.); *ſi materiæ, de qua agitur, parum convenit ut verba tam late ſumantur, quemadmodum patere videntur, per interpretationem reſtrictivam eidem convenienter reſtringenda ſunt*; deficiente utique ratione ſufficiente volitionis & nolitionis. Et quia nemo abſurda velle præſumitur, conſequenter in caſu emergente, quo quis

quis abſurdum velle debebat, ceſſat volitionis ratio ſufficiens; *ſi inde ſequatur abſurdum aliquod, quod eam mentem illi, qui locutus eſt, tribuere velis, quam verba generaliter poſita indicant, hæc ita reſtringenda ſunt, ut abſurdum evitetur.* Enimvero *ſi res, quæ ratio ſub ſe comprehendit, ſpectentur non ſecundum exiſtentiam, ſed quatenus exiſtere poſſunt; ubi certum non eſt, eas exiſtere non poſſe, reſtrictio facienda non eſt*; manifeſtum enim eſt, reſtrictionem fore menti ejus, qui locutus eſt, adverſam.

§. 814.

De tacita conditione, ſi res maneant, quo ſunt loco.

Cum ex ratione ſufficiente promiſſionis intelligatur, cur promiſſor quid promiſerit; *ſi ſtatus rerum præſens in ratione ſufficiente promiſſionis non continetur promiſſa in ſe non habent tacitam conditionem, ſi res maneant, quo ſunt loco: aſt habent in caſu oppoſito.*

§. 815.

De caſibus tacite exceptis.

Quoniam obligatio naturalis immutabilis (§. 38.); *ſi caſus emergit, quo verba ſequi legi naturæ repugnaret, caſus hic excipiendus.* Et cum naturaliter non obligemur aliorum commoda promovere, niſi quatenus citra neglectum officii erga ſe ipſum fieri poteſt (§. 133. 134.);

134.); *ſi caſus emergit, in quo verba ſequi nimis grave foret ei, quem quis ad aliquid præſtandum obligare ſibi voluit, vel qui ſe alteri obligare voluit, caſus iſte excipiendus.*

§. 816.

De caſibus excipiendis. Cum in pactis promiſſarius promittentem ſibi obliget ad hoc faciendum (§. 438. 380.); *pacta, quatenus promiſſa continent, aſſimilantur legibus* (§. 39.). Quamobrem *quæ de legum colliſione valent*, ſupra explicata (§. 64.), *ea etiam valent de colliſione pactorum.* Ceterum cum caſus emergentes referri debeant inter ea, de quibus cogitatum non eſt, cum promitteretur, vel conveniretur; *ſi rationes particulares adſunt, per quas apparet, quid exceptu-rus fuiſſet, qui locutus eſt, ſiquidem de caſu colliſionis cogitaſſet, id excipiendum, etiamſi alio ducant regulæ de pactorum colliſione.*

§. 817.

Cujusnam verba in interpretandis pactis magis attendenda. Denique quia promiſſarius promiſſorem ſibi obligare nequit ultra voluntatem ſuam (§. 317. 379.), contra hunc vero pro vero habetur, quod ſufficienter indicat (§. 318.), & *conditionem offerre* dicitur, qui declarat, quid ſibi

ſibi promitti velit; *accipere* vero, qui illi promittit; *in pactis interpretandis magis attendenda ſunt verba conditionem accipientis, quam offerentis, niſi verba illius ad verba hujus referantur.*

CAPUT XX.

DE

MORTUIS ET NONDUM NATIS.

§. 818.

Effectus mortis quoad jura & obligationes.

Quando *homo* moritur, omni potentia agendi privatur, nec rebus ullis amplius indiget. Quamobrem nullius amplius obligationis & juris capax (§. 37. 46.). *Quamprimum* itaque *moritur, omne jus ſuum amittit, & omnis ejus obligatio ceſſat*, conſequenter quoque *dominium, quod habuit in rebus, ac jus omne aliud inde pendens, omne quoque jus ad rem amittit.*

§. 819.

Quomodo bona defuncti in alios transmittantur.

Enimvero quia *homo* dominium rerum ſuarum & jus quodcunque aliud in re, vel ad rem in alterum transferre poteſt, quacunque lege voluerit (§. 314.), niſi perſonale fuerit (§. 400.); *dominium quoque rerum ſuarum & jus quodcunque aliud, niſi perſonale fuerit,*

in eventum mortis in alium transferre poteſt, conſequenter *id morte ſua in eum transmittit*, *in quem in eventum mortis id transtulit*, *ac ideo jus abeo amiſſum non extinguitur*, *& qui fuerant illius debitores*, *ipſo mortuo nunc ſunt hujus.*

§. 820.

De jure creditoris ad bona defuncti.

Similiter quia bona debitoris naturaliter oppignorata ſunt pro debitis creditori (§. 705.), & jus creditoris iisdem inhæret (§. 697.), quod eidem auferri nequit (§. 100.); *debitore mortuo*, *jus creditoris*, *ut ex iis eidem ſatisfiat*, *ſubſiſtit*, *ac cum rebus tranſit in eum*, *in quem dominium rerum defuncti transmittitur*, *ſi vero defunctus res mullas relinquit*, *dabitum interit.*

§. 821.

De jure transmiſſibili & non.

Jus transmiſſibile appellamus, quod amiſſum ab eo, qui habuit, in alium abit: *non transmiſſibile*, quod amiſſum ab eo, qui habuit, in alium non abit. *Jus* igitur *transmiſſibile morte ſua in alium transmittit defunctus*, veluti uſumfructum ipſi & liberis ejus conſtitutum in liberos.

§. 822.

§. 822.

Quoniam fama etiam poſt mortem ſupereſt, & bene a recte factorum memoria conſervatur; *officia* quoque *quoad famam, exiſtimationem, honorem ac laudem aliis debita* (§. 142.), *etiam poſt mortem eorum ſubſiſtunt.* Similiter quia mors benefactoris non delet memoriam beneficiorum; *iis etiam mortuis gratias agere debemus, beneficia nobis tributa narrando & prædicando* (§. 474.): cumque aliis quoque benefacere poſſimus in iis, quos amant, quippe quorum felicitatem perinde expetunt ac propriam; *mortuis benefacere debemus in iis, quos amarunt, quantum in poteſtate noſtra eſt* (§. 133.), veluti *in liberis ipſorum, vel agnatis.* *De officiis erga mortuos.*

§. 823.

Quoniam natura *homines omnes* æquales ſunt (§. 70.), omnes etiam amare debemus tanquam nosmetipſos (§. 136.), & quod perfectione naturali ſuperent res creatas omnes, per ſe patet; eos quoque *ſpectare debemus tanquam æque homines amore noſtro dignos & omnium creaturarum præſtantiſſimos,* *De honore humanitatis.*

conſequenter etiam *id externis actibus teſtari*: in quibus cum *Honor humanitatis* conſiſtat, qui homini defertur, quatenus homo eſt; *honorem humanitatis unicuique exhibere debemus*, conſequenter *etiam in modo, quo mortuos ex conſpectu noſtro removemus.*

§. 824.

De Jure ſepulturæ. Quamobrem cum mortuos e conſpectu noſtro removeri neceſſe ſit, modus autem hoc faciendi omnium commodiſſimus ſit, ſi humentur, ſeu cadavera eorum humo tegantur, quod facile patet; *mortuos ſepelire* (§. 48.), *& in exequiis*, quæ ſunt actus ſolennis, quo corpus mortui effertur ad ſepulchrum, *non modo ea fieri debent, quæ humanitati conveniunt* (§. 823.), *verum etiam quæ officiis erga mortuos conſentanea ſunt* (§. 822.). Patet itaque, *Jus ſepulturæ humanitati deberi, ſeu homini ideo competere, quia homo eſt.*

§. 825.

De ſectione cadaverum humanorum. Cum ſectione cadaverum humanorum diſtincta notio totius corporis humani & ſingularum ejus partium acquiratur, quæ non modo ad ſanitatis & morborum cognitionem acquirendam ne-

neceſſaria (§. 113.), verum etiam Deum ex ſtructura corporis humani agnoſcamus, quod nemo in dubium vocare poteſt; *ſectio cadaverum humanorum licita eſt naturaliter* (§. *cit.* & §. 163.). Quia inde minime infertur, nos eos, quorum cadavera ſecamus, non habere pro æque hominibus & creaturarum omnium præſtantiſſimis, aut qui amore digni ſint; *ſectio cadaverum humanorum honori humanitatis non repugnat* (§. 823.). Qatenus tamen officia mortuis debita non reſpectu omnium eadem ſunt (§. 822.); *fieri poteſt, ut illa cum iisdem conſiſtere nequeat.* Et facile patet, *eam in cadaveribus omnibus adminiſtrari non poſſe.*

§. 826.

De luctu mortuorum cauſa.

Luctus dicuntur actus externi, qui triſtitiam indigitant; ſuntque vel *naturales*, qui per eſſentiam & naturam corporis humani triſtitiam comitantur; vel *voluntarii*, quibus triſtitiæ ſignificatum imponimus. Cum jactura amicorum, benefactorum & bene de nobis atque aliis meritorum ad mala fortunæ pertineat, homini autem naturale ſit, ut ma-

la præſentia triſtitiam gignant; *amicos mortuos, benefactores atque eos, qui bene de nobis atque aliis meriti ſunt, ne lugeamus, lex naturæ prohibere nequit* (§. 60.). Quoniam tamen officia lege naturæ præſcripta inviolabilia ſunt (§. 42.); *luctus mortuorum ita moderandus, ne quid committatur officio in adverſis* (§. 130.) *& fiduciæ in Deo atque acquieſcentiæ in providentia divina contrarium* (§. 173.). Cumque nobis jus ſit ad ea, ſine quibus officiis erga mortuos ſatisfacere non poſſumus (§. 46.); *luctus* quoque *voluntarius officiis erga mortuos conformis naturaliter licitus*, veluti ſi veſte lugemus mortuos.

§. 827.

An nondum nati habeant jus.

Qui nondum natus eſt, aut in utero materno adhuc exiſtit, aut ne a matre quidem conceptus eſt. Quamobrem cum qui nondum exiſtit, agere nequeat, & qui in utero materno adhuc latet, inter homines agere non poſſit, conſequenter nondum natus ſubjectum juris eſſe nequeat (§. 46.); *nondum natus jus nullum habere poteſt*, conſequenter *nec ullum acquirere*, &

pro-

propterea *nec fœtus in utero jus acquirere poteſt.* Quamobrem *ſi quis dicat, ſe jus quoddam transferre in nondum natum*, veluti in fœtum in utero latentem, *id intelligitur velle, ut quando naſcitur, ſeu per nativitatem idem acquirat.*

§ 828.

Cum jura transmiſſibilia per nativitatem acquirantur (§. 827. 821.); *ſi jus aliquod tibi ac a te deſcendentibus* (per nativitatem ſcilicet) *collatum una tibi & a te deſcendenti competere poteſt, quamprimum hic naſcitur, idem acquirit: quodſi* vero *in te transfertur jus, certa lege in nondum natos transmittendum ſucceſſive morte poſſidentis, quamprimum illi naſcuntur, acquirunt jus ſuccedendi in jus in te translatum, conditione lege definita exiſtente*, quod conditionatum eſſe per ſe patet. *De jure in nondum natos transmiſſibili.*

§. 829.

Quamprimum quis in utero materno conceptus eſt, ſpes eſt eum natum iri, conſequenter jus, quod per nativitatem acquiritur, ab eo acquiſitum iri. Quamobrem cum ea æquipolleat ſpei, quam habet promiſſarius ex *De ſpe jus per nativitatem acquiſitum iri.*

conditionata promiſſione, atque hæc eidem auferri non poſſit (§. 396.); *fœtui in utero ſpes acquirendi per nativitatem jus quoddam auferri nequit.*

§. 830.

Derenunciatione pro nondum natis.

Quoniam qui nondum natus, nec in utero materno adhuc conceptus eſt, nec jus, nec ſpem jus acquiſitum iri habere poteſt (§. 827.), aſt fœtus in utero non quidem jus habet, ſpem tamen jus excitaturam, ſi naſcatur, auferri ipſi neſciam (§. 829.); *juri per te in nondum natos transmittendo renunciare potes pro te & nondum natis, nec adhuc conceptis, citra eorum injuriam* (§. 87.), *aſt non pro fœtu in utero.* Cum renunciatio a voluntate renunciantis unice dependeat, & qua lege renunciare velit (§. 342.); *naturaliter non repugnat, ut, ſi quis renunciet juri per ſe in nondum natos transmittendo, ſibi reſervet jus idem in nondum natos transmittendi*, cumque repudiatio non contineat renunciationem pro nondum natis (§. 339. 340.); *repudiatio juris in nondum natos transmiſſibilis nondum natis minime nocet.*

§. 831.

§. 831.

Jus, quod certa lege ſucceſſive ab uno in alios transmittitur, dicitur *providentia majorum quæſitum*: transmittens nimirum non ſua voluntate transmittit, ſed neceſſario; *non* idem *habet a transmittente, qui acquirit, verum a primo acquirente.* *De jure providentia majorum quæſito.*

§. 832.

Poſteri in genere dicuntur, qui mortuiis iis, qui jam vivunt, demum naſcuntur; ac in ſpecie *poſteri tui*, qui te mortuo per nativitatem a te deſcendunt; ſicuti ex adverſo *Majores*, qui ante parentes noſtros vixerunt. Cum poſteri ſint homines in locum noſtrum, nobis mortuis, ſuccedentes, homines autem conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere obligentur (§. 44.); *quicquid in utilitatem poſterorum facere poſſumus, ad id faciendum ſumus obligati*, veluti *ſi operam demus, ut ſcientiæ ac artes virtutesque morales ad eos propagentur, & ne deſint arbores fructiferæ, nec ſylveſtres lignandi cauſa.* *De officiis erga poſteros.*

PARS III.

DE IMPERIO ET OBLIGATIONIBVS ATQVE JVRIBVS INDE NASCENTIBVS.

SECTIO I.

DE IMPERIO PRIVATO.

CAPUT I.

DE IMPERIO ET SOCIETATE IN GENERE.

§. 833.

Imperium quale jus.

Imperium dicitur jus determinandi actiones liberas alterius pro lubitu ſuo; & qui imperium habet, *imperare* dicitur. *Imperium* itaque *involvit jus obligandi alterum ad actiones ſuas ſic & non aliter determinandum*; cum alias eſſet inutile. Jus in actiones alterius *Poteſtas* etiam vocatur.

§. 834.

An imperium in alios natura competere poſſit.

Cum natura actiones hominis independentes ſint a voluntate alterius cujuscunque, nec is in agendo dependeat niſi a ſeipſo (§. 77.); *natura* quoque *nemini imperium in alios homines competit*: cumque cuilibet permittendum ſit,

ſit, ut in determinandis actionibus ſuis ſuum ſequatur judicium, nec ulli hominum rationem reddere teneatur, cur hoc faciat, vel non faciat (§. 78.); *nemo ſibi in alium invitum imperium arrogare poteſt.*

§. 835.

De eo, qui alteri ſubjectus.

Is, in quem alter imperium habet, *ſubjectus* eidem dicitur. *Natura* igitur *nemo alteri ſubjectus eſt* (§. 834.), *nec invitus quis alteri ſubjici poteſt* (§. *cit.*). Aſt quoniam imperans ſubjectum obligare poteſt ad actiones ſuas ſic & non aliter determinandas (§. 833.); *ſubjectus obligatur actiones ſuas ad voluntatem imperantis componere*, conſequenter cum *parere* vel *obedire* dicatur, qui actionem ſuam ad voluntatem alterius componit; *inobediens* vero ſit, qui hoc facere recuſat; *ſubjectus imperanti parere, vel obedire obligatur, nec inobediens eſſe debet.* Facile autem patet, *ſubjectum quoad eas actiones, in quas imperanti jus eſt, liberum non eſſe* (§. 77.), conſequenter *qui ſe alteri ſponte ſubjicit, libertati naturali quod eas actiones renunciare, in quas imperanti jus concedit* (§. 340.).

§. 836.

§. 836.

De societate ac inde oriente jure & obligatione.

Societas in genere est pactum, vel quasi pactum de fine quodam conjunctis viribus consequendo. Ipsa quoque multitudo hominum finis cujusdam consequendi causa consociatorum *Societas* dici solet. *Societates* igitur *differunt fine, qui intenditur, seu cujus gratia ineuntur.* Qui societatem contrahunt, *Socii*, vel *Membra societatis* vocantur. *Quilibet* itaque *socius facere obligatur, quod ad finem consequendum facere potest, & quod ut faciat specialiter conventum* (§. 438.), consequenter *sociis competit jus cogendi consocium, ut satisfaciat obligationi.* Quamobrem *universis competit jus in singulos: obligationes vero ac jura singulorum metienda sunt ex fine*, in quem consensere omnes, *atque ex iis, de quibus in pacto specialiter conventum* (§. 438.), *& universis competit jus determinandi ea, quæ ad finem societatis consequendum necessaria*, seu ad media, quibus, finem ut consequantur, studere velint.

§. 837.

De salute societatis & bono

Non impeditus progressus ad finem societatis consequendum, *Salus societatis*

tis dicitur; ipse autem finis, quatenus obtinetur, utpote singulis utilis, *commune bonum.* Quamobrem *quilibet socius commune bonum promovere pro virili & modo convento debet, nec quicquam committere, quod sit saluti societatis adversum*, consequenter *quantum datur curare, ut ceteri quoque socii faciant, quæ ad finem civitatis consequendum conducunt, ac removere impedimenta, quæ obstant, quo minus eundem consequi detur*, ideoque *socios ope ac consilio juvare.* *communi sociorum.*

§. 838.

Jus universis competens in singulos, cum in determinandis ipsorum actionibus consistat (§. 836.), *imperium est* (§. 833.). Quamobrem cum ex pacto, vel quasi illud oriatur (§. 836.); *in societate imperium ex pacto oritur, vel quasi*, atque *universis competit*, consequenter *singuli obedire tenentur universis* (§. 835.). *De imperii ortu in societate.*

§. 839.

Cum ex pacto obligationes ac jura singulorum metienda sint (§. 836.); *si societas simpliciter contrahitur, omnium eadem est obligatio & jus idem*, consequenter *socii omnes æquales sunt* (§. 70.), tumque *De societate æquali & inæquali.*

tumque *ſocietas* dicitur *æqualis*; ac ideo *in ſocietate æquali nulla eſt prærogativa* (§. 71.); aſt *ſi expreſſe conveniatur, ut unus ſociorum ad quid præſtandum obligatus ſit, ad quod ceteri non teneantur, vel uni cuidam jus competat, quod ceteri non habent, ſocii inæquales ſunt* (§. 70.), atque tunc *ſocietas inæqualis* appellatur; ac ideo *in ſocietate inæquali uni præ ceteris prærogativa quædam competere poteſt.*

§. 840.

De præcedentia ſociorum.

Quoniam in ſocietate æquali, in qua ſocii omnes æquales ſunt, nulla datur ratio intrinſeca, ab ipſa nimirum ſociorum natura derivata, præcedentiæ (§. 75.), ordo tamen neceſſario quidam obſervandus eſt; *qui ſocietatem æqualem contrahunt, de præcedentia pro lubitu convenire poſſunt.* Quodſi vero *poſt ea quidam accedunt*, cum nemini jus ſuum auferri queat (§. 100.), *eum ſervare debent ordinem, quo in ſocietatem veniunt, niſi extra ordinem locum alium accedenti cedere ceteri velint*; quippe quod arbitrii ipſorum eſt (§. 342.). Enimvero cum in ſocietate inæquali ſocii alii plus juris habeant aliis, vel plus ad bonum commune

ne promovendum conferre obligentur (§. 839.); *qui plus juris habet, vel etiam ad commune bonum plus conferre debet ceteris, ei præcedentia naturaliter competit*, nimirum ſi ſupponitur rem decidendam eſſe per rationem naturalem, in conventionibus regnante arbitrio convenientium. Hinc vero ulterius ſequitur, *ut, qui in locum ejus, cui præcedentia per rationem intrinſecam competit, ſuccedit, eidem quoque præcedentia competat. Non* vero *in ſocietate attendi præcedentiam, quam quis habet extra eam*, facile inde patet; quia in ſocietate non attenduntur, niſi jura & obligationes, quæ ſocium tanquam perſonam moralem faciunt (§. 96.).

§. 841.

De conſenſu ſingulorum ad decernendum requiſito

Cum ſocii adjunctis viribus ad finem ſocietatis conſequendum contendere debeant, & ad hoc ſinguli ſeſe univerſis obligaverint (§. 836.); *quicquid finis conſequendi gratia fieri debet, communi ſociorum conſenſu determinandum.* Quamobrem *quando ſocietas contrahitur, omnium conſenſu ſtatuendum eſt de iis, quæ conſtanter ac ſemper eodem modo fieri debent, & caſu emergente, qui ad ſocietatem ſpectat, quid in eo ſit faciendum.*

§. 842.

§. 842.

De votorum differentia. Declaratio voluntatis ſuæ de eo, quod plurium conſenſu determinandum, dicitur *Suffragium*, uſitatius *Votum*; idque *affirmativum*, quo declaratur voluntas de eo, quod fieri debet; *negativum*, quo declaratur noluntas de eo, de quo conſultatur. Dicuntur autem *Vota conſentientia* eorum, qui ejusdem ſunt ſententiæ; *diverſa* illorum, quorum ſententiæ in diverſum abeunt. *Vota unanima* ſunt, quando vota omnium ſunt conſentientia; *majora* ſunt vota conſentientia majoris partis; *minora* partis minoris. Sed *paria* ſunt vota, quando conſentientium & diſſentientium idem numerus.

§. 843.

Quomodo per vota concludendum. *Concludere* dicuntur conſultantes, quando votis inter ſe collatis determinatur, quid fieri, aut non fieri debeat; & quod fieri, aut non fieri debere per vota determinatum, *Concluſum* vocatur. Cum *vota meliora* dicantur eorum, quorum judicium de eo, quod fieri debet, verius eſt: facile autem intelligatur, unumquemque votum ſuum habere

pro

pro meliori, negotium tamen exitum habere debeat; *vota meliora concludere nequeunt*, consequenter *majora concludant necesse est. Qui* itaque *societatem contrahunt, inter se convenire debent, ut, quod majori parti visum fuerit, id habendum sit pro sociorum omnium voluntate, sicque per partem majorem obligetur minor.* Quoniam itaque vota numerantur, si concludendum, non vero *ponderantur*, inquirendo scilicet, quænam sint meliora; *vota paria non concludunt* (§. 842.). Quamobrem *res manent in eo statu, in quo sunt*, consequenter *quoties nihil concludendo negotium exitum habere nequit, veniendum est vel ad sortem* (§. 669,), *vel necesse est, ut uni competat votum decisivum*, quo parti uni accedente efficiuntur majora; *aut si negotium fert moram, consultatio repetenda.* Dicitur autem decisio negotii controversi per paritatem votorum *Calculus Minervæ.* Enimvero *si vota majora haberi nequeunt*, ob diversarum scilicet sententiarum *pluralitatem*, cum tamen curandum sit, ut negotium exitum habeat; plus valere debent illa vota, quibus pauciora adversantur,

quam quibus plura, ideoque *ſequendum erit id, quod paucioribus diſplicet*; cum ſequi non liceat id, quod plurimis placet, veluti ſi tres reum damnent in viginti florenos, quatuor in decem, duo abſolvant, prævalere debet ſecunda, quæ quinque ſibi vota adverſa experitur, primæ ſex, tertiæ ſeptem contrariis.

§. 844.

De votis abſentium.

Qui abſens eſt, nec ad conſultationem vocatus votum ſuum alteri *præſenti committit, aut præſens ſuffragium ferre non vult, aut alio modo ferre impeditur*, cum in caſu primo tacite, in ſecundo expreſſe juri votandi renunciet (§. 340.), idque facere liceat (§. 342.), in tertio autem jus non habeat; *ejus in votis numerandis nulla habenda ratio eſt.* Vulgo dicitur: *vota abſentium*, aut cum Grotio, *jus abſentium accreſcere præſentibus*. Habetur vero præſens, qui votare non vult, vel non poteſt, pro abſente. Poſſunt autem de votis ferendis multa conveniri ex pacto ſervanda (§. 348.).

§. 845.

De votorum inæquali valore.

Quoniam duplicem ſocium repræſentat, qui ad finem ſocietatis conſequen-

quendum plus confert aliis sociis, & ita porro; *si quis ad finem societatis consequendum plus confert aliis sociis, valor voti æstimandus est in ratione collati sui ad collatum minimum.* Atque hinc porro intelligitur, *si rem, in qua fundamentum habet societas, non æqualiter omnes participant, vota æstimanda esse in ratione ejus, quod unus quisque participat*, veluti si in fundo alius partem dimidiam, alius sextam, alius tertiam habeat, quo in casu vota erunt ut 3. 1. & 2.

§. 846.

Conventiones sociorum de iis, quæ finis consequendi causa semper eodem modo fieri debent, leges sunt (§. 39.). *Quælibet* itaque *societas suas habere debet leges, & eidem competit jus ferendi leges* (§. 841.). Quoniam itaque leges præscribunt media, quibus finis societatis obtinetur; *sine legum custodia salus societatis subsistere nequit, nec transgressio earundem ferenda* (§. 837.), consequenter *societati* quoque *competit jus sanciendi pœna legum observantiam* (§. 35.), & per consequens *transgressores legum puniendi.* Hinc porro confi- *De legibus societatis.*

citur, *qui in ſocietatem recipitur, eum vel expreſſe promittere debere, vel tacite promittere intelligi legum obſervantiam.* Cum vero leges vim ſuam habeant a conſenſu ſociorum; *ſocietati integrum eſt leges, quando viſum fuerit, tollere & immutare, atque novas etiam condere.*

§. 847.

De concordia ſociorum.

Cum *concordes* dicantur, qui idem volunt, aut nolunt; *discordes* vero, quorum voluntas & noluntas in diverſa abit; conſequenter *ſocii concordes ſint, ſi legibus ſocietatis ſe ſubjiciunt* (§. 846.), *eorumque vota vel unanimia fuerint, vel ſi majoribus ſe non opponunt* (§. 842.), *iidem concordes eſſe debent* (§. 846. 843.). Hinc autem porro patet, *concordia ſociorum ſalutem ſocietatis conſervari* (§. 837.).

§. 748.

De mutuo adjutorio.

Adjutorii nomine veniunt actus, quibus vel ad factum alterius concurrimus vel bonum alterius promovemus. Ideo *mutuum adjutorium* eſt, quod duo, vel plures ſibi invicem præſtant. *Socii* igitur *ad mutuum adjutorium obligantur* (§. 837.).

§. 849

§. 849.

Si finis societatis illicitus est, societas quoque illicita est (§. 49.). *Ex societate* autem *illicita nulla nasci potest obligatio, nec jus acquiri ullum.* *De societate illicita.*

§. 850.

Quoniam in sōcietate socii conjunctis viribus agunt (§. 836.); *quælibet societas spectanda est instar unius personæ.* Quamobrem cum homines naturaliter liberi sint (§. 77.), & dum societatem contrahunt, sese sibi invicem tantummodo obligant, non aliis (§. 836.); *quælibet societas naturaliter libera est.* Ac propterea *societates plures diversæ spectandæ sunt tanquam personæ singulares liberæ.* *Quomodo spectandæ sint societates.*

§. 851.

Cum omnium sociorum actiones tendant ad finem societatis (§. 836.); *perfectio societatis consistit in aptitudine finem ejus consequendi* (§. 9.), *æstimanda* ideo *ex sufficientia viriuum, quas socii conjungunt.* Atque hinc sequitur, *ut ad societatem quamlibet tot requirantur personæ atque tales, quot & quales ad finem societatis consequendum sufficiunt.* *De perfectione societatis.*

§. 852.

Quando a societate discedere liceat.

Cum finis societatis, quatenus obtinetur, bonum societatis commune sit (§. 837.); *si quid fit, quod fini consequendo adversatur, damnum societati datur* (§. 269.). Quamobrem cum *nemo sociorum damnum societati dare debeat* (§. 837.); *a societate recedere non licet cum damno sociorum*, immo *si ita fuerit conventum, nunquam recedere licet sine sociorum consensu* (§. 438.). Et quoniam alio æque idoneo in locum suum substituto damnum societati non datur; *a societate discedere licet, si quis socium alium æque idoneum in locum sui substituit.*

§. 853.

De socio excludendo.

Quoniam *socius* a pacto, quo societas nititur (§. 836.), discedit, *si præstare nolit, ad quod præstandum vi societatis tenetur* (§. 442.); *ex societate* ea de causa *excludi potest.* Et *si socius unus solo arbitratu suo omnia fieri velit*, cum tunc auferre velit ceteris jus suum (§. 841.), quod pati ceteri minime tenentur (§. 100.); *eundem excludere licet, vel etiam ei, qui hoc pati non vult, a societate discedere* (§. 442.).

CAPUT

CAPUT II.
DE
MATRIMONIO, SEU SOCIETATE CONJUGALI.

§. 854.

De obligatione generis humani conservandi & coitu licito.

Cum membra genitalia utriusque sexus genus humanum faciant aptum ad speciem suam conservandam, & præterea homines, perinde ac animalia cetera, natura ferantur ad conjungendum usum membrorum genitalium, qui ad procreandam sobolem requiritur; *homines universim spectati obligantur ad speciem suam conservandam, & singuli ad coitum non appetendum, nisi sobolis procreandæ causa* (§. 43.), consequenter *coitus omnis, qui solius voluptatis percipiendæ gratia appetitur, omnisque membrorum genitalium usus eodem fine factus illicitus.* Hinc *fornicatio*, seu *scortatio*, qui est concubitus cum *meretrice*, hoc est, fœmina se pluribus prostituente; *stuprum*, qui est concubitus cum fœmina soluta pluribus sese non prostituente; *sodomia*, concubitus hominis cum bestia; *pædestria*, concubitus maris cum mare; *mastrupatio*, qua homo propriis manibus venerem secum exer-

cet, *lege naturæ prohibentur*, *ac* ideo *actus naturaliter illiciti sunt* (§. 49.).

§. 855.

De educatione prolis & modo propagandi genus humanum.

Infantes in lucem editi nondum apti sunt ad sibimet ipsi prospiciendum de iis, quibus ad conservationem sui indigent, & ad actiones suas juxta naturæ legem determinandum, seu ad vitam hominis ex sese vivendum. Quamobrem cum homines speciem suam conservare debeant (§. 854.); *qui prolem generant eandem quoque aptam efficere debent ad vitam hominis ex sese vivendum*, consequenter cum studium, quo id efficitur, *educatio* sit, *qui prolem generant*, *eandem quoque educare debent.* Unde sequitur, *ut*, *qui prolem per concubitum illicitum genuit*, *veluti stuprator*, *eandem educare obligetur.* Cumque ad educationem & matris & patris cura atque industria requiratur, *uterque etiam ad educationem prolis conferre debet*, *quantum potest.* Quoniam itaque *concubitus promiscuus* est, si fœmina quemvis concubere secum volentem admittit, sicque incertus est; *genus humanum per concubitum promiscuum propagari minime debet*, consequen-

quenter *ſobolis procreandæ ac educandæ gratia inter marem & fœminam ſocietas ineunda* (§. 836.).

§. 856.

Societas inter marem ac fœminam, ſobolis procreandæ ac educandæ cauſa inita, dicitur *Societas conjugalis*, ſeu *Matrimonium*. Quamobrem *ad prolem generandam inepti ſive per ætatem, ſive ob vitium quoddam corporis, matrimonium contrahere nequeunt*; *&, ſi qua alia de cauſa inter marem & fœminam contrahitur ſocietas*, veluti mutui adjutorii in re œconomica & aliis vitæ humanæ caſibus gratia, *ea matrimonium non eſt.* *Matrimonium quid ſit & quinam contrahere poſſint.*

§. 857.

Quoniam matrimonium non contrahendum, niſi ſobolis procreandæ & educandæ cauſa (§. 855. 856.), experientia autem domeſtica conſtat, genus humanum abunde propagari per *monogamiam*, hoc eſt, ſi matrimonium inter marem unum & fœminam unam contrahatur, eademque educationi prolis maxime convenit (§. 855.), & imaginem quoque juris naturæ conſpicimus in brutis, quando mas & fœmina ad prolis *An matrimonium conſiſtere debeat in monogamia.*

educationem concurrere tenentur; *quin legi naturæ consentaneum sit, ut matrimonium contrahatur inter fœminam unam & marem unum, dubitandum non est*, consequenter *polygamia*, matrimonium personæ unius cum pluribus contractum, *legi naturæ parum convenit*, &, *si solius voluptatis percipiendæ causa contrahitur*, *manifesto illicita* (§. 854.).

§. 858.

De obligatione & jure conjugum mutuo.

Qui matrimonium contraxerunt, communi nomine *Conjuges* appellantur; & mas in specie *Maritus*, fœmina *Uxor*. Quando igitur *matrimonium contrahitur*, *mas fœminæ & fœmina mari se obligat, quod corporis sui usum generationis causa velint sibi invicem & quidem solis concedere, atque ambo ad educationem prolis conferre, quod possunt* (§. 856. 855.), consequenter *fœmina in marem*, *mas in fœminam transfert jus in corpus suum quoad hunc usum*. Cumque ideo jus alterius conjugis violetur, *si unus conjugum cum persona alia coitum celebret* (§. 83.); *injuriam eidem facit* (§. 87.), *atque a pacto*, quo matrimonium contractum (§. 836. 856.), *discedit* (§. 442.).

§. 859.

§. 859.

Concubitus perſonæ conjugatæ cum alia ſive ſoluta, ſive conjugata, altero conjuge inſcio, vel invito, *Adulterium* dicitur. *Adulterium* itaque *illicitum eſt.* *Adulter* tamen *prolem ex adulterio genitam educare tenetur* (§. 855.). *Adulterium non fit illicitum.*

§. 860.

Pellices dicuntur fœminæ, quas maritus præter uxorem concubitus cauſa habet. Cum per *pellicatum* intendatur primario voluptatis venereæ perceptio; eundem *naturaliter illicitum eſſe* patet (§. 854.), *nec concubitus cum pellice ab adulterio differt* (§. 859.). *De pellicatu.*

§. 861.

Liberi ex matrimonio nati *legitimi* dicuntur; extra matrimonium prognati, veluti ex ſtupro, adulterio, *ſpurii*; ex meretricibus vero geniti *vulgo quæſiti.* *De differentia liberorum.*

§. 862.

Pudicitia dicitur animus ab omni concubitu illicito alienus; *Impudicitia* animus in concubitum illicitum pronus. *Virginitas* vero appellatur immunitas ab uſu membrorum genitalium in *De pudicitia & virginitate ac jure eam defendendi.*

in coitu cum mare; quæ ideo *in primo coitu amittitur*. Patet igitur, *si virgo vi comprimitur, virginitatem eidem vi eripi; si vidua, vel conjux, pudicitiam ejus violari*, consequenter *virgini competere jus virginitatem, viduæ ac conjugi pudicitiam defendendi* (§. 46. 90.), *idque infinitum* (§. 94.), consequenter *stuprato-rem violentum occidere licet, si periculum aliter evitari non possit.*

§. 863.

Quomodo matrimonium perficitur.

Cum *matrimonium* pacto contrahatur (§. 856. 836.); *mutuo maris ac fœminæ consensu naturaliter perficitur* (§. 438.), consequenter *ad declarationem consensus mutuam copula carnalis*, quæ est conjunctio corporum maris & fœminæ, qualis ad generationem requiritur, *statim accedere potest.*

§. 864.

De sponsalibus.

Pactum de matrimonio ineundo dicuntur *Sponsalia*; & personæ, quæ ita contraxerunt, *Sponsus* & *Sponsa*. Quamobrem *ex sponsalibus oritur obligatio ad matrimonium ineundum, prouti conventum fuerit* (§. 393.), *mutuo tamen dissensu sponsalia dissolvi possunt* (§. 444.), *& si bina fuerint celebrata, priora præferuntur*

runtur (§. 421.), *quodſi* vero *perſona, in cujus præjudicium poſteriora fuerunt celebrata, jus ſuum remittit*, quod facere utique poteſt (§. 342.), *poſteriora fiunt valida* (§. 337.). Patet vero, *ſi perſonæ non conjugatæ in copulam carnalem conſentiunt, naturaliter easdem matrimonium actu contraxiſſe* (§. 863.). Cum ſponſalia contrahendo matrimonium promittatur; *tot modis fieri poſſunt, quot promitti poteſt, & de iisdem valent, quæ de promiſſionibus oſtenſa fuerunt.*

§. 865.

De arrhis & muneribus ſponſalitiis.

Arrhæ ſponſalitiæ dicuntur, quas ſponſus ſponſæ, & ſponſa ſponſo dat; *Munera* autem *ſponſalitia* ſunt dona, quæ perſona deſponſata una alteri dat, ad declarandum amorem. *Dantur* itaque *arrhæ ſponſaliorum probandorum & confirmandorum cauſa* (§. 619.), *&, ſi in iis dominium transfertur, ea ſimul rationem muneris ſponſalitii habent* (§. 475.). Cum *munera ſponſalitia* dentur ſpe matrimonium conſummatum iri; *ſub tacita hac conditione data intelliguntur, ut reſtituantur, ſi matrimonium conſummari non contingat, niſi expreſſe aliud dicatur* (§. 318.), conſequenter *ſi*

ſpon-

sponsalia dissolvuntur, arrhæ & munera sponsalia sunt restituenda.

§. 866.

De cohabitatione & œconomia conjugali.

Res domesticæ dicuntur, quibus utimur ad vitæ necessitatem, utilitatem ac jucunditatem; & earum administratio *Oeconomia* vocatur. Quoniam *conjuges* sine coitu prolem generare nequeunt, & prolem communi cura educare (§. 855.), consequenter & conjunctim de rebus ad vitam necessariis eidem prospicere, atque impensas in educationem facere tenentur (§. *cit.*); ideo *cohabitare & œconomiam communem habere debent, & uterque conjux ad res domesticas acquirendas, comparandas & conservandas conferre debet, quantum potest.* Ac propterea *usus rerum ab utroque conjuge acquisitarum communis est, quantum ad œconomiam communem sufficit, res tamen ipsæ, quæ usu consumuntur, uniuscujusque propriæ manent.* Ceterum hinc apparet, etiam *uxorem, quantum datur, acquirere debere ad communem œconomiam & liberorum educationem necessaria.*

§. 867.

De rebus conjugum.

Cum unusquisque alteri jus pro lubitu

lubitu conſtituere poſſit in rebus ſuis (§. 260.); *uxor* quoque *marito jus pro lubitu conſtituere poteſt in bonis ſuis*, veluti uſumfructum (§. 713.), & *contra*. Immo *de bonis ſuis, quæ habent, dum matrimonium contrahunt, vel quæ durante matrimonio acquiruntur, pro lubitu convenire poſſunt* (§. 195.), veluti *ut ſint communia*.

§. 868.

Onera matrimonii dicuntur omnes impenſæ matrimonii cauſa faciendæ, conſequenter communis œconomiæ & educationis liberorum cauſa (§. 866.): ad quas impenſas cum uterque conjux conferre debeat ratam ſuam, prouti circumſtantiæ permittunt (§. *cit.*); *conjuges conjunctim onera matrimonii ferre tenentur pro modo facultatum ſuarum*. *De oneribus matrimonii.*

§. 869.

Cum *Conjuges* cohabitent, & non modo corporum ſuorum in generanda prole, verum etiam rerum ſuarum uſum inter ſe communicent (§. 858. 866.), & ſic arctius inter ſe uniantur, quam cum perſona nulla alia conjuncti ſunt; *ſeſe invicem* quoque *ſibi obligaſſe intel-* *De præſtatione officiorum humanitatis & mutuo adjutorio.*

intelliguntur ad quævis officia humanitatis præstanda, in quibus itaque, accedente ad obligationem naturalem contracta, *conjux unus alterum præferre debet in casu collisionis: nec sine injuria eadem non præstantur* (§. 87); cum respectu conjugis sint perfecte debita (§. 667.). Atque in præstatione horum officiorum & eorum, quæ matrimonii causa alias fieri debent simul sumtorum *mutuum adjutorium conjugum consistit* (§. 848.).

§. 870.

De imperio seu potestate maritali. Quoniam ex pacto, quo matrimonium contrahitur, eadem nascuntur jura & obligationes conjugum (§. 856. *& seqq.*); *matrimonium societas æqualis est* (§. 839.), *& quæ in ea fieri debent, communi consensu determinanda*, consequenter *imperium conjugale*, quod ex societate conjugali nascitur (§. 838.), *mutuum conjugum in se invicem est*: quatenus tamen uxor jus suum remittere potest (§. 342.), *maritus idem pacto acquirere potest vel expresso, vel tacito*, quatenus tacite in mores consentitur, tuncque *uxor subjecta marito* (§. 835.).

§. 871.

De divortio Cum conjuges liberos educare teneantur

neantur (§. 855.); *matrimonium diſſolvi nequit, liberis nondum educatis* (§. 444. 856.), conſequenter *nec marito pro lubitu uxorem dimittere, nec uxori licet pro lubitu a marito diſcedere* (§. 444.). Enimvero cum nulla obſtet ratio, quo minus diſſolvatur, *ſi nulli adhuc geniti ſunt liberi, aut qui nati fuerant, mortui* (§. 856.); in eo caſu *naturaliter matrimonium diſſolvi poteſt*. Cum adulterium committens a pacto diſcedat (§. 859.); *propter adulterium matrimonium diſſolvi poteſt, ſalva tamen obligatione educandi liberos legitimos*; quippe a qua nemo ſe facto ſuo liberare poteſt (§. 100.). Cum conjux alterum malitioſæ deſerens, vel *debitum conjugale*, quod in actuali copula carnali conſiſtit, præſtare recuſans a pacto diſcedat (§. 856. 444.); *propter malitioſam deſertionem & debiti conjugalis denegationem matrimonium diſſolvi poteſt. In ſtatu naturali*, vi libertatis naturalis, *unicuique permittendum, ut matrimonium pro lubitu diſſolvat* (§. 78.). Quoniam matrimonio diſſoluto mutua cojugum obligatio ceſſat (§. 444.); *utraque pars cum perſona alia matri-* *& ſecundis nuptiis.*

monium contrahere poteſt. Et quia per ſe patet, *morte conjugis unius diſſolvi matrimonium*; ideo quoque *viduus vel vidua ad ſecundas nuptias*, quæ dicuntur, *transire poteſt*, conſequenter *polygamia ſucceſſiva*, quæ vocari ſolet, *licita.* Dicitur autem diſſolutio matrimonii *Divortium*; ſicuti diſſolutio ſponſaliorum *Repudium.* Quoniam vero conjux ſuperſtes ab obligatione educandi liberos ex priori matrimonio ſuſceptos liberari nequit (§. 38.); *ſi ad ſecundas nuptias transitur*, *novus conjux liberorum ex priori matrimonio natorum curam gerere*, *&*, *niſi propria bona habeant*, *ſumtus educationis de ſuo ſuſtentare tenetur*; cum nonniſi ſub hac conditione matrimoninm contrahi poſſit.

§. 872.

De partu agnoſcendo. *Matrem certam eſſe*, *quod proles ex ſe nata ſit*, per ſe patet. *Pater prolem agnoſcere* dicitur, ſi eam ex ſe genitam vel expreſſis verbis, vel ipſo facto declarat; *& agnoſcere tenetur*, *quamdiu probare nequit*, *eam ex adulterio natam eſſe.* Similiter *ſtuprator*, *qui concubitum fatetur eo tempore factum*, *quo-*

quo ſtuprata concepiſſe præſumitur, cum præſumtionem elidere teneatur, *partum agnoſcere tenetur, donec probaverit eam iſto tempore cum alio, vel pluribus adhuc rem habuiſſe: ſi* vero *concubitum neget, fœmina eundem probare debet*, juramenti ſcilicet delatione, teſtibus quippe deficientibus (§. 783.).

§. 873.

De imputatione factorum a parentibus & liberis.

Quoniam factum alienum, ad quod nullo modo concurrit, nemini imputari poteſt (§. 3.); *factum unius conjugis imputari nequit alteri, ad quod non concurrit, nec factum liberorum parentibus, nec parentum liberis*, conſequenter *nec conjux propter factum conjugis, nec parentes propter factum liberorum, nec liberi propter factum parentum puniri poſſunt*, conſequenter *nec liberis imputari poteſt, quod ex concubitu illegitimo nati, nec naturaliter a parentibus macula quædam in ipſos derivatur.*

§. 874.

De conjugum donationibus.

Cum *donationes* a libera voluntate donantis dependeant (§. 475.); eædem *inter conjuges naturaliter illicitæ non ſunt.*

CAPVT III.

DE

COGNATIONIBUS ET AFFINITATIBUS.

§. 875.

De cognatis & eorum ſtipite.

Cognati dicuntur perſonæ, quæ vel continuo a ſe invicem, vel ab una perſona, von vero a ſe invicem per generationem deſcendunt. Perſona autem, a qua aliæ per generationem deſcendunt, *Stipes communis* appellatur qui adeo in *maſculinum & fœmineum* dividitur. A ſtipite maſculino deſcendentes in ſpecie *Agnati* vocantur.

§. 876.

De lineis cognationum.

Series perſonarum per continuas generationes a ſe invicem deſcendentium dicitur *Linea recta*, quamdiu in ſe ſpectatur; eaque vel *aſcendens*, vel *deſcendens*, prouti vel aſcenditur ad eas perſonas, a quibus per generationem deſcendis, vel deſcenditur ad eas, quæ a te deſcendunt. Duæ autem lineæ rectæ in cqmmuni ſtipite concurrentes, quando ad ſe invicem referuntur, dicuntur *linea obliqua*; quaſi ſint duæ partes ejusdem lineæ.

§. 877.

De familia.

Perſonæ omnes, quæ ab eodem ſtipite deſcendunt in pluribus rectis, ſimul ſum-

ſumtæ faciunt *Familiam ſtipitis*, veluti *familiam patris*, quæ a patre meo; *familiam avi*, quæ ab avo meo & ita porro deſcendunt.

§. 878.

De cognatione directa & collaterali.

Cognati directi dicuntur perſonæ in eadem linea recta conſtitutæ; *cognati* autem *a latere*, ſive *collaterales* perſonæ, quæ ſunt in lineis ad ſe invicem obliquis, ſeu, ut vulgo di itur, in linea obliqua.

§. 879.

De gradibus cognationis in linea recta.

Diverſitas cognationis inter ſtipitem & perſonam quamcunque in linea recta oritur ex numero generationum, per quas a ſtipite deſcendit (§. 875.). Quamobrem cum ea *gradus* dicatur; *generatio facit gradum, ac perſona deſcendens ſtipiti in eo gradu cognata eſt, quem indicat numerus generationum, per quas a ſtipite deſcendit*: ita filius patri cognatus in primo gradu, avo in ſecundo, proavo in tertio. Atque hinc intelligitur, quinam *cognati* ſint *propiores* quinam *remotiores*, quinam *proximi*.

§. 880.

De gradibus ſuperioris & inſe-

Gradus ſuperioris ordinis ſunt, qui obtinent in cognatione perſonæ alicu-

rioris ordinis.

jus cum aliquo aſcendente; aſt *inferioris ordinis*, qui obtinent in cognatione cum aliquo deſcendente. Dicuntur autem cognati ordinis ſuperioris in linea recta communi nomine *Parentes*; cognati ordinis inferioris *Liberi*.

§. 881.

De gradibus familiæ.

Cum generatio gradum faciat (§. 879.); *iidem numero gradus in lineis obliquis ſimul ſumti gradum familiæ faciunt*. Ita liberi omnes primi gradus conſtituuntur in primo gradu familiæ, patris nimirum ſui; horum autem liberi in ſecundo gradu familiæ, quæ eſt familia avi, cujus illi ſunt liberi ſecundi gradus. *Continet* autem *familia avi familiam patris mei, & familia proavi familiam avi & patris, ac ita porro.*

§. 882.

De gradibus in linea inæquali.

Linea obliqua dicitur *æqualis*, quando duæ lineæ rectæ in eodem ſtipite terminatæ æquales ſunt: aſt *inæqualis* ſi hæ fuerint inæquales. Cum cognati collaterales ideo cognati ſint, quia ab eodem ſtipite deſcendunt (§. 878.); *collaterales in linea æquali inter ſe cognati ſunt in eo gradu, in quo cognati ſunt ſtipiti.*

piti. Enimvero *ſi in linea inæquali remotior duobus, tribus, quatuor gradibus diſtet a communi ſtipite, propior uno; erit ille huic cognatus in gradu ſecundo, tertio, quarto familiæ patris ſui: quod ſi propior a communi ſtipite diſtet duobus gradibus, remotior tribus, quatuor &c, erit hic cognatus in gradu tertio, quarto &c. familiæ avi ſui, & ita porro* (§. 877. 881.). Unde ſequitur, *ut cognatus mihi in gradu quocunque familiæ patris mei uno gradu mihi propior ſit, quam cognatus in eodem gradu familiæ avi mei, & duobus gradibus propior, quam cognatus in eodem gradu familiæ avi mei, & ita porro.* Atque hæc eſt famoſa illa graduum computatio canonica, naturæ maxime conformis, quæ recte attenditur in iis cauſis, in quibus ratio habenda propinquitatis ſanguinis, veluti in matrimonialibus & criminalibus.

§. 883.

Cum omnis cognatio prodeat a generatione (§. 875.); *naturalis cognatio eadem eſt, ſive quis ex matrimonio fuerit natus, ſive concubitu quocunque illicito.* Quamobrem hæc etiam atten-

De cognatione ex illicito concubitu natorum.

denda venit, ubi propinquitatis sanguinis ratio habetur.

§. 884.

De affinitate. Quoniam conjuges arctissime uniuntur, ut singulari quodam modo spectentur tanquam una persona (§. 858.); cognati unius conjugis eundem quasi respectum habent ad conjugem alterum, quem ad illum habent. Hic respectus cognatorum conjugis unius ad conjugem alterum cum *Affinitas* dicatur; *cognati conjugis unius sunt affines conjugis alterius, & in quo gradu persona quædam cognata est conjugi uni, in eo affinis est alteri.* Per se autem patet, *affinitates contrahi per matrimonia, sive nuptias, nondum vero per sponsalia* (§. 864.).

§. 885.

De quasi affinitate. Cum, *qui copula carnali junguntur*, sibi invicem concedunt usum corporis sui instar conjugum (§. 858.), qui copula carnali matrimonium consummant; *quasi conjuges sunt*, consequenter *personæ, quæ alteri carnali copula jungitur, cognati sunt hujus quasi affines.* Inde sequitur, *ut stupratori virginis quasi affinis sit soror ejusdem, & virgo stuprata*

affi-

affinis fratri ſtupratoris. Copula carnalis quaſi nuptiæ ſunt, quas ideo quaſi affinitas contrahitur (§. 884.).

CAPUT IV.

DE SOCIETATE PATERNA ET POTESTATE PATRIA.

§. 886.

Cum parentes obligentur liberos, quos procreaverunt, conſervare, ut adoleſcant, & eos aptos efficere, ut ſibimetipſis proſpicere poſſint de iis quibus ad conſervationem ſui indigent (§. 855.); *parentibus non competit jus enecandi infantes, nec jus infantes exponendi* (§. 51.). *An parentes habeant jus enecandi, aut exponendi liberos.*

§. 887.

Similiter cum parentes liberos aptos efficere debeant, ut actiones ſuas juxta legem naturæ determinare valeant (§. 855.); *quamdiu liberi per ſe officiis ſatisfacere nequeunt, parentes actiones ipſorum determinare debent*, conſequenter *iisdem competit jus in actiones liberorum.* *De jure parentum in actiones liberorum.*

§. 888.

De patria poteſtate.

Jus parentum in liberos imperium quoddam eſt (§. 833. 887.), cumque ex obligatione educandi liberos oriatur (§. 855.); *tam matri, quam patri commune* (§. *cit.*). Dicitur vulgo *Poteſtas patria*, & per errorem longe ultra limites ſuos extenditur.

§. 889.

De obedientia liberorum & jure eos obligandi ac puniendi.

Liberi igitur *parentibus ſubjecti ſunt, & iis obedire obligantur* (§. 835.), cumque imperium, parentibus competens (§. 888.), involvat jus obligandi (§. 833.); *parentes liberos ad obedientiam obligandi, ac* per conſequens *jus puniendi inobedientes habent* (§. 35.); quæ pœnæ a parentibus inflictæ liberis *caſtigationes paternæ* appellantur: cum eædem emendatrices eſſe debeant (§. 93.), & intra officiorum liberis debitorum terminos coercendæ ſint. *Legi* autem *naturæ adverſa præcipientibus liberi obedire non tenentur* (§. 38.).

§. 890.

De liberis ad virtutem perducendis,

Cum *parentes liberos* aptos efficere debeant ad actiones ſuas juxta legem naturæ determinandum (§. 855.); eos

efficiis

officiis erga ſeipſum, erga alios atque erga Deum adſuefacere (§. 57.), & per conſequens cum habitus actiones ſuas ad legem naturæ componendi *Virtus* ſit, habitus contrarii vero *vitia* ſint, *eos ad culturam virtutis adducere, a vitiis vero avocare debent.* Quamobrem cum maxima vis ſit exemplorum, præſertim in tenellis puerorum animis; *liberis exempla bona præbere, mala proderе minime debent.* *a vitio avocandis.*

§. 891.

Similiter quia parentes liberos aptos efficere debent ad ſibimetipſi proſpiciendum de iis, quibus ad conſervationem ſui indigent (§. 855.); *eos deſtinare debent certo vitæ generi, ad quod apti ſunt, & omnem dare operam, ut carite addiſcant, quæ id vitæ genus exigit.* *De vitæ genere cui liberi deſtinandi.*

§. 892.

Ex eadem ratione *operam* quoque *dare debent pro virili, ut liberi conſequantur bona fortunæ, & eos aptos efficiant ad eadem conſequenda*, conſequenter *curæ habere, ut fiant fortunati.* *De fortuna liberorum promovenda.*

§. 893.

Cum parentes ſpeciali obligatione libero- *De amore liberorum*

rum suorum.

berorum suorum ac status eorundem perfectionem promovendi teneantur (§. 855.), & hominibus perinde ac brutis natura insitus sit amor prolis suæ, qui στοργή appellari solet; *liberos suos non modo amare debent parentes, sicuti ceteros homines* (§. 136.), *verum etiam eos in amore, ac per consequens officiis omnibus, qui aliis debentur, ceteris præferre* (§. 44.).

§. 894.

De officio liberorum erga parentes.

Quoniam liberi non modo parentibus debent vitam suam, sed propter educationem etiam eos agnoscere debent maximos benefactores suos, (*per demonstrata in antecedentibus vi* §. 470. 471.); ideo *gratum erga parentes animum habere debent, & quacunque data occasione ipsis, quantum possunt, vicissim benefacere, eosdem amare, magnifacere ac singulari honore prosequi*, qui *Reverentia filialis* dici solet (§. 474.).

§. 895.

An matrimonium inter parentes & liberos licitum.

Reverentia filialis cum consistere nequeat cum illa familiaritate, quæ inter conjuges intercedit; *matrimonium* quoque *inter liberos & parentes naturaliter illicitum.* Nimirum ob immutabilita-

bilitatem obligationis naturalis (§. 38.), *lege naturæ matrimonia permissa non sunt, quæ tollunt, aut labefactant officia, quæ pars una alteri debet.*

§. 896.

De providentia parentum circa educationem liberorum in casum mortis.

Quoniam sumtus in educationem faciendi a *parentibus* debentur (§. 855.); iisdem *curæ esse debet, ut, si ipsos mori contingat, antequam liberi fuerint educati, ipsis relinquant bona, de quibus sumtus educationis sustentari possunt, & curam educationis atque administrationis bonorum, quæ ipsis relinquunt, aut quæ aliunde iisdem obveniunt, personis aliis demandare, quas eam diligenter curaturos confidunt.*

§. 897.

De cura educationis parentibus superioribus & cognatis incumbente.

Cum generis humani propagandi causa generentur homines (§. 854.), parentes superioris gradus generarunt liberos, ut ex iis porro procreentur alii. Quamobrem cum prolis educatio a generatione inseparabilis sit (§. 855.); *si parentes moriantur, antequam liberi fuerint educati, parentes superioris gradus eos educare obligantur*, aut *his prædefunctis*, cum beneficia etiam reddan-

tur

tur parentibus in liberis ipſorum, *cognati curam educationis in ſe ſuſcipere debent* (§. 894. 875.).

§. 898.

De tutela. *Tutores* dicuntur perſonæ, quibus educatio pupillorum curæ eſt; & *pupilli* vocantur liberi nondum educati, quorum parentes defuncti, aut qui uno ſaltem, præſertim patre, orbi. Atque jus educandi liberos parente orbos *Tutela* dicitur. Dicuntur autem *Tutores teſtamentarii*, qui voluntate ultima parentum conſtituuntur; *legitimi*, qui jure cognationis tales ſunt; & *dativi*, qui in ſtatu civili a magiſtratu dantur. Quodſi liberi ea ſint ætate, ut bonorum adminiſtrandorum cauſa ſaltem, aut potiſſimum aliena ope indigeant, cum perſona, cui competit jus bona alterius adminiſtrandi, quæ vel propter ætatem, aut corporis quoddam, vel animi vitium rebus ſuis ipſamet præeſſe nequit, *Curator* dicatur; in Jure Romano curatores a tutoribus diſtinguuntur: *noſtris* tamen *moribus tutela tamdiu durat, donec educatio prorſus abſoluta*; id quod Juri naturæ convenientius.

§. 899.

§. 899.

Quoniam *Vicarius* dicitur, qui vicibus alterius fungitur; *tutores ſunt vicarii parentum defunctorum in educatione pupillorum*, *ac* per conſequens *idem ipſis curæ eſſe debet in educandis liberis, quod parentibus, niſi quod proprios ſumtus in eandem facere non teneantur*; cum nulla adſit ratio, cur quis liberos alienos ſuo ſumtu educare debeat. Nimirum *ſi pupilli propria habeant bona, non opus eſt, ut alieno ſumtu educentur*; cum alteri præſtanda non ſint, quæ ipſemet in poteſtate ſua habet (§. 133.): *ſi iisdem careant*, quoniam mendici ſunt (§. 487.), *de eleemoſynis proſpiciendum ipſis eſt* (§. 488. 491.). Diſtinguendum vero eſt, quod tutoribus faciendum, ab eo, quod parentibus ſuperioris gradus incumbit (§. 897.). *De officio tutorum.*

§. 900.

Cum non repugnet, ut tutori uni tantummodo cura educationis, alteri adminiſtratio bonorum committatur, ne unus nimium oneretur, immo ut melius conſulatur pupillo, alii ſaltem inſpectio tutelæ demandetur; alii ſunt *De tutorum diverſitate.*

Tuto-

Tutores educatores, alii *administratores*, alii *inspectores*. Educatores & administratores communi nomine *Tutores inferiores*; inspector autem *Tutor superior*, seu *honorarius* dicitur. Et, *si plures fuerint tutores, a parentum, vel constituentium voluntate dependet, utrum tutelam inter eos dividere, an iis conjunctim indivisam committere velint* (§. 314.).

§. 901.

De inhabilitate tutorum.

Quia tutores pupillos ad virtutem perducere, a vitiis avocare debent (§. 890. 899.); *ad tutelam inhabiles sunt, qui vitiis dediti, aut propter ætatem, vel animi quoddam vitium aut corporis ipsimet tutore vel curatore indigent*: cumque nemo obligari possit ad id, quod in potestate sua non est (§. 60.), aut nonnisi cum neglectu officii erga seipsum præstare potest (§. 133.); *a tutela excusantur, qui ob infirmitatem corporis, vel ob ætatem nimis provectam aut multitudinem negotiorum tutelam ea diligentia, quæ requiritur, administrare nequeunt.*

§. 902.

De inventario conficiendo.

Inventarium dicitur consignatio bonorum pupilli vel curandi administrandorum

dorum. Ut igitur conſtet, quænam adminiſtranda fuerint; *tutor inventarium conficere debet.*

§. 903.

Cumque tutor bona pupilli adminiſtrare debeat omni diligentia, ne damnum pupillo detur (§. 21. 269.), ut de eadem conſtet; *rationem adminiſtrationis ſingulis annis reddere tenetur.* Et quia is, cujus bona adminiſtrat, dominus eſt; *bona Puppilli immobilia alienare nequit* (§. 257.): quoniam tamen in adminiſtrando perſonam pupilli repræſentat, ac ideo ea facere tenetur, quæ ipſe neceſſitate urgente facere cogeretur; *ſi ea adſit neceſſitas, quæ ipſum pupillum ad alienandum cogit, eadem alienare poteſt*, conſequenter *ſi æs alienum ſolvendum, nec ex rebus aliis ſolvi poſſit, ſi ſumtus in educationem ex rebus aliis fieri nequeant, ſi prædii reficiendi cauſa contrahendum ſit æs alienum & uſuræ prædium inutile reddant.* Ut vero tutor omnem ſuſpicionem a ſe amoveat; *ſi res puppillares diſtrahendæ, a peritis taxandæ & tutori curæ eſſe debet, ut inveniat emtorem juſtum pretium offeren-*

De alienatione bonorum pupilli.

tem. Enimvero cum patrimonium pupilli conſervare & quantum in poteſtate eſt, amplificare debeat (§. 208.); *bona mobilia ſupervacua, ac ea imprimis, quæ ſervando ſervari non poſſunt, vendere, ac pecuniam inde redactam vel fœnori dare, vel in emtionem prædiorum collocare debet, niſi pater res quasdam alienari expreſſè prohibuerit, nec ulla eas alienandi neceſſitas adſit (per demonſtrata).*

§. 904.

De damno a tutore dato.

Si tutor dolo, vel culpa damnum in adminiſtratione dederit, id reſarcire tenetur (§. 270.), cumque hoc reſpectu ſit debitor pupilli (§. 336.); *naturaliter pupillo bona tutoris obligata ſunt pro iis, quæ finita tutela ipſi reſtituenda* (§. 705.).

§. 905.

De pupillo, vel aliis eidem obligandis.

Cum tutori, vel curatori competat adminiſtratio bonorum (§. 898.); *pupillus ſine conſenſu tutoris, & qui curatorem habet, ſine conſenſu curatoris ſe alteri ad aliquid præſtandum obligare nequit.* Quoniam vero adminiſtratio ideo committitur tutori, vel curatori, ne pupillus, aut curandus defraudetur (§. *cit.*); *ſi iis alterum ſibi obligavit ad aliquid præſtandum,*

dum, vel cum eo in commodum ſuum contraxit, actus validus eſt.

§. 906.

De ſalario & honorario tutoris.

Quoniam nemo alteri gratis facere tenetur, ſi is viciſſim dare poſſit (§. 473.), per ſe autem patet, tutelam haud exiguum eſſe onus, præſertim ſi ampla fuerit bonorum adminiſtratio; *naturaliter illicitum non eſt, ut tutori, vel curatori pro adminiſtratione, ſi ampla ſint bona pupilli, ſalarium aliquod conſtituatur.* Cumque beneficia, qualis eſt adminiſtratio tutelæ, ſi ea gratis fiat, ſint rependenda (§. 474.); *æquum omnino eſt, ut finita tutela pro eadem fideliter ac utiliter geſta honorarium quoddam ſolvatur* (§. 525.).

§. 907.

De indemnitate tutoris & curatoris.

Et quia pupillus, vel curandus locupletior fieri nequit ex re tutoris, vel curatoris (§. 271.); *pupillus & curandus obligantur tutori & curatori reſtituere impenſas adminiſtrationis cauſa factas, & damnum occaſione ejus datum reſarciendum*, adeoque *ſi pupilli, vel curandi cauſa res proprias oppignoravit tutor, vel curator, aut fidejuſſit,*

finita tutela, vel cura eum liberare tenetur pupillus, vel curandus.

§. 908.

De quaſi pacto tutoris. Tutor in adminiſtrationem tutelæ conſentit expreſſe, dum eandem in ſe ſuſcipit, & cum eam exigat manifeſta pupilli utilitas, ejus conſenſus recte præſumitur (§. 686.). *Tutela* igitur *acquiritur quaſi pacto* (§. *cit.*): unde *perfecta* etiam *naſcitur obligatio & jura perfecta acquiruntur* (§. 687.).

§. 909.

De ſocietate paterna. Non abſimili modo oſtenditur, *inter parentes & liberos educationis cauſa intercedere quaſi pactum*, & per conſequens *inter eosdem ſocietatem quandam*, ipſa natura duce, *contrahi*: quæ *ſocietas paterna* appellari ſolet. Ac ideo *obligationes & jura ad educationem liberorum ſpectantia non ſolum officii ſunt lege naturali præſcripti, verum etiam ex quaſi pacto, perinde ac ex pacto vero oriuntur* (§. 687.). Educatio liberorum duplici modo ſpectatur, tum quatenus ad utrumque conjugem ſpectat, tum quatenus a parentibus in utilitatem liberorum fieri debet. Priori reſpe-

ſpectu ad ſocietatem conjugalem, poſteriori ad paternam pertinet.

§. 910.

Quoniam parentes actiones liberorum determinare debent, quia ipſi in iis rite determinandis ſibi non ſufficiunt (§. 887.), ſucceſſive autem eas ipſi per ſe determinare diſcunt; *poteſtas patria creſcente ætate ſucceſſive intra arctiores limites redigitur* (§. 888.): *id quod etiam de tutela valet* (§. 899.). Enimvero cum educatio non ante abſoluta intelligatur, quam ubi liberi per ſe ea acquirere poſſunt, quæ ad vitæ neceſſitatem & commoditatem neceſſaria ſunt (§. 855.); *quamdiu in domo paterna vivunt*, quia ſibimetipſis nondum proſpicere poſſunt de victu & amictu, aliisque neceſſariis vitæ ſubſidiis, *voluntati parentum ſubjiciuntur quoad ea, quæ ad domum ſpectant.* *An patria poteſtas parentum eadem.*

§. 911.

Patria poteſtas cum parentibus nulla competat, niſi quæ ex obligatione educandi liberos naſcitur (§. 888.); *finita educatione patria poteſtas tollitur, & liberi fiunt ſui juris*: conſequenter *etiam tutela finitur.* Enimvero cum tam of- *De duratione patriæ poteſtatis & officiorum.*

ſicia parentum erga liberos, quam liberorum erga parentes lege naturæ præſcribantur, (*per demonſtrata*,) conſequenter obligatio ad ea prorſus immutabilis ſit (§. 38.); *officia liberorum erga parentes durant per omne vitæ tempus, nec minus parentum erga liberos officia ab educatione ſejuncta perpetua ſunt.* Unde ſequitur *ut liberi*, quamvis deſinat obedientia, quam petria urget poteſtas (§. 889.), *toto* tamen *educationis tempore ſtudere debeant, ut placeant parentibus.*

§. 912.

De conſenſu parentum ad matrimonium liberorum.

Quoniam liberi toto vitæ tempore ſtudere debent in omnibus ſuis actionibus, ut placeant parentibus (§. 911.); *ſine eorum* quoque *conſenſu matrimonium contrahere non debent*, cumque matrimonia non contrahant niſi ubi judicium eorum jam ſatis maturum eſt, *ſuo potius judicio ſtare licet, quam parentum ſine juſta cauſa contradicentium* (§. *cit.* & §. 78.), conſequenter *matrimonium diſſenſu parentum irritum effici nequit*, ac ideo *conſenſus eorum honeſtatis eſt* (§. 49.), *non neceſſitatis* (§. 80.).

§. 913.

§. 913.

Cum filiæ nubentes in eum perducantur ſtatum, quo parentes non amplius opus habent iisdem proſpicere de iis, quæ ad ipſarum conſervationem requiruntur (§. 866.), onera autem matrimonii cojuges conjunctim ferre teneantur pro modo facultatum ſuarum (§. 868.), & *Dotis* nomine veniant res, quas uxor affert ad maritum onerum matrimonii ſuſtinendorum cauſa; *ſi parentes filiam elocant, quæ propria bona nulla habet, pro modo facultatum ſuarum eam dotare debent; non tamen tenentur, ſi maritus indotatam ducere velit, aut*, quod per ſe patet, *ſi non poſſint* (§. 60.). Et quia parentum eſt judicium de facultatibus ſuis (§. 78.); *dotis determinatio tota ab ipſorum arbitrio dependet.* Quoniam vero dos datur ad ſuſtinenda onera matrimonii; *uſusfructus ſaltem in ea impendendus, & ſubſtantia ſalva eſſe debet uxori*, conſequenter *ſi pecunia, vel res æſtimata in dotem detur*, cum uſus pecuniæ nullus ſit, niſi erogari poſſit, *dominium dotis in maritum transferendum, &* idcirco *bona mariti naturaliter*

De dote uxoris.

liter oppignorata sunt pro dote (§. 705.). *Pacta*, quibus de dote convenitur, tum & aliis ad utilitatem conjugum spectantibus, vocantur *dotalia*. Cum in hisce regnet paciscentium voluntas (§. 667.); *de quibus in pactis dotalibus conventum iis standum.*

§. 914.

De donatione propter nuptias. In Jure Romano *Donatio propter nuptias* appellatur donatio mulieri a viro in securitatem dotis facta; quæ ideo *non minor esse debet dote*: *naturaliter* vero *eadem opus non est* (§. 913.).

§. 915.

De morgengaba. *Morgengaba* dicitur donum, quod sponsus dare solet sponsæ altero nuptiarum die in præmium virginitatis, seu pudicitiæ ereptæ. Cum ex pacto matrimoniali sponsa obligetur sponso ad concedendum corporis sui usum (§. 858.); *sponsus* quoque *naturaliter pro concessione primi coitus nihil solvere tenetur*, consequenter *morgengaba*, quæ moribus veterum Germanorum introducta, *Juris naturalis non est.* Vi tamen ejusdem *uxor in morgengaba accepta dominium acquirit* (§. 317.).

CAPUT

CAPUT V.

DE JURE HÆREDITARIO, SEU DE TESTAMENTIS ET SUCCESSIONE AB INTESTATO.

§. 916.

De hærede & jure hæreditario.

In bona defuncti ſuccedere dicitur, qui poſt mortem defuncti jus in bonis, quæ habuerat, acquirit. Qui in ea ſuccedit, *Hæres* dicitur; & jus ſuccedendi in bona defuncti *Jus hæreditarium.* Rerum a defuncto relictarum univerſitas *Hæreditas*; & dominium, quod in ea acquiritur, *Dominium univerſale* appellatur. Denique *hæreditatem ſuſcipere* dicitur, qui verbis, vel facto ſufficienter declarat, quod hæres eſſe velit. Quodſi voluntas verbis, vel ſigno, ſine ullo tamen facto declaratur, in ſpecie *Hæreditatis aditio;* ſi vero facto, *Geſtio pro hærede* vocatur.

§. 917.

De acquiſitione juris hæreditarii & hæreditatis.

Hinc ſtatim patet, cum hæres eadem perſona moralis ſit cum defuncto quoad bona ab hoc relicta (§. 916.); *in eodem omne jus defuncti & omnes obligationes quoad ipſius bona continuari.* Et quia ſuſceptio hæreditatis eſt ac-

ceptatio juris hæreditarii (§. *cit.* & §. 316.); *aditione hæreditatis, vel gestione pro hærede jus hæreditarium & cum eo dominium universale* (§. 916.), *occupatione autem possessionis hæreditas acquiritur* (§. 200.).

§. 918.

Quænam ad hæreditatem pertineant.

Patet hinc porro, *ad hæreditatem pertinere res omnes corporales tam mobiles, quam immobiles, sive fuerint in potestate defuncti, sive alterius, nomina etiam & jura omnia, qualiacunque fuerint, solis personalibus exceptis* (§. 400.); *res* vero *alienas*, quippe quæ non fuerunt defuncti (§. 207.), & restituendæ sunt domino (§. 261.), *ad hæreditatem non pertinere, & æs alienum ab ea deducendum esse* (§. 207.).

§. 919.

An ultra vires hæreditatis hæres debitoribus teneatur.

Cum per se pateat, neminem pro alio solvere teneri, nec ipse defunctus si esset in vivis, plus solvere posset, quam in bonis ejusdem est; *naturaliter hæres ultra vires hæreditatis non tenetur, si æs alienum massam superet, nec alio animo eandem suscipere intelligitur, quam ut ultra vires ejus non teneatur.* Quamobrem ut de viribus hæreditatis con-

conſtare poſſit, *ſi hæreditas æri alieno obnoxia fuerit; inventarium conficiendum* (902.): a quo in ſtatu naturali jurata ſpecificatio non differt; cum quæ per teſtes probari nequeant, per juramentum probanda (§. 781.).

§ 920.

De hæreditatis repudiatione.

Hæreditatem repudiare dicitur, qui jus hæreditarium ſibi delatum acceptare non vult. *A voluntate igitur unius cujusque dependet, utrum hæreditatem ſibi delatam ſuſcipere, an repudiare velit* (§. 316.).

§. 921.

De ſucceſſione liberorum.

Cum *parentes* fortunam liberorum, quantum poſſunt, promovere debeant (§. 892.); *ſi moriantur, bona ſua liberis relinquere debent.* Quoniam vero curæ habere obligantur, ut, ſi eos mori contingat, bona liberis nondum educatis relinquant, ex quibus ſumtus educationis ſuſtentantur (§. 896.); *ſi quidam liberorum fuerint educati, alii non fuerint, & quæ ab ipſis relinquuntur bona vix educationi horum ſufficiunt, ea naturaliter ad nondum educatos pertinent; aut ſi fructus huic ſufficiant, uſus fructus, donec fuerint educati.* Ex eadem ratione

ne

ne *idem intelligitur de parentibus superioris ac liberis inferioris gradus* (§. 897.). Quamobrem cum *sui hæredes* dicantur, qui per generationem a defuncto descendunt; *liberi primi & ulterioris gradus sunt hæredes sui.* Cumquæ fortunæ non minus liberorum ulterioris, quam primi gradus consulere debeamus (*per demonstrata*); *si defuncto fuerint liberi & primi, & ulterioris gradus, naturaliter quoque hi subeunt in locum parentum suorum.* Quamobrem quia jus subeundi in locum parentum suorum, cum liberis primi gradus ad hæreditatem concurrentibus liberis ulterioris gradus competens, *Jus repræsentationis* vocatur; hoc jus *naturale est*, seu *juri naturæ convenit.*

§. 722.

De successione parentum.

Quoniam liberi parentibus beneficia rependere obligantur, quantum possunt (§. 894.); *si quis improles moritur, naturaliter bona sua relinquere debet parentibus suis primi gradus, aut his deficientibus, gradus ulterioris.* Nimirum beneficia parentibus nostris primi gradus exhibita a parentibus suis, qui nobis sunt parentes ulterioris gradus (§. 879.), per illos etiam in nos derivantur.

§. 923.

Atque hinc patet *in linea recta natura hæreditatem deferri deſcendentibus, obſervato jure repræſentationis: his autem deficientibus, parentibus ſecundum gradus* (§. 921. 922.). *De hæreditatis delatione in linea recta.*

§. 924.

Cum *jus ſuccedendi liberorum atque parentum* non modo natura ſit conſtitutum, ſed etiam ex quaſi pacto oriatur (§. 921. 922.); *non modo per modum officii* (§. 57.), *verum etiam tanquam jus ex pacto quæſitum ſubſiſtit* (§. 900. 687.), *ipſis auferri neſcium* (§. 100.). Accedit, quod ſocietas paterna, quæ ab initio conſenſu liberorum præſumto nitebatur (§. 909.), ubi ad maturiorem ætatem perveniunt, tacita eorundem ratihabitione confirmetur, quaſi pacto in expreſſum transeunte. Tacitus iſte conſenſus extenditur etiam ad familiam parentum ſuperiorum (§. 876. 881.); ſaltem Jure naturæ extendi debet. *Quale ſit jus ſuccedendi liberorum & parentum.*

§. 925.

Liberi abdicari dicuntur, ſi parentes ſufficienter declarent, quod eos pro libe- *De abdicatione liberorum.*

liberis agnoſcere nolint. *Quodſi liberi ſcientes ac volentes ea committunt, quæ e diametro ipſorum erga parentes officio, reverentiæ inprimis filiali repugnant, vel a vita ſceleſta ſeſe revocari minime patiuntur*, cum a pacto vel quaſi, quo nititur ſocietas paterna (§. 909. 924.), diſcedant (§. 442.); *naturaliter eos abdicare licet* (§. *cit.*). Per ſe autem patet, *abdicatos amittere jura liberorum.*

§. 926.

De quantitate juris hæreditarii liberorum & parentum.

Cum liberis ac parentibus jus ſuccedendi competat, quia liberi ac parentes ſunt (§. 921. 922.); *naturaliter liberi omnes ejusdem gradus æquale jus habent ad hæreditatem parentum, & viciſſim parentes ejusdem gradus ad hæreditatem liberorum*, conſequenter *ſinguli hæreditatem æqualiter inter ſe dividere debent, & qui jure repræſentationis ſuccedunt* (§. 921.), *eam partem accipere debent, quam parens ipſorum accepiſſet, ſi adhuc in vivis fuiſſet.*

§. 927.

De Teſtamento.

Expreſſa declaratio voluntatis defuncti de translatione dominii rerum poſt mortem ſuam relictarum, & de eo, quod præterea poſt mortem ſuam fieri vult,

vult, ea lege facta, ut nonniſi poſt mortem ſuam acceptatio fieri poſſit, *Teſtamentum* dicitur. Quamobrem cum dominium ea lege in alterum transferri poſſit, ut nonniſi poſt mortem ſuam acceptari poſſit (§. 314.); *teſtamentum Juris naturalis eſt, nec de voluntate Teſtatoris ante mortem ejus, ut hæredi conſtet neceſſe eſt, & ante mortem teſtamentum revocari ac pro lubitu mutari poteſt* (§. *cit.*). Quamobrem patet, *teſtamentum morte demum teſtatoris validum effici*, ſeu *irrevocabile.*

§. 928.

De exhæredatione liberorum & parentum.

Liberi exhæredari dicuntur, quibus a parentibus expreſſa voluntate aufertur hæreditas. Quoniam iidem abdicari poſſunt, abdicati autem amittunt jus ſuccedendi (§. 925.); *liberi* quoque *exhæredari poſſunt.* Cum tamen jus ipſis in ſe auferri neſcium (§. 924.), pro lubitu a parentibus auferri nequeat; *ſine juſta cauſa exhæredari nequeunt*: quæ quales eſſe debeant, ex anterioribus colligitur (§. 925.). Quæ de exhæredatione liberorum dicta ſunt, ob eandem rationem etiam applicanda ad exhæredationem parentum.

§. 929.

§. 929.

De legatis. Quoniam obligatio naturalis fortunam aliorum promovendi, quantum in poteſtate ſua eſt, etiam parentes atque liberos tenet (§. 134. 38.); *ſi parentes absque neglectu liberorum ſuorum, & liberi absque neglectu parentum fortunam aliorum promovere poſſunt, in gratiam quoque extraneorum & mendicorum ac egenorum de bonis poſt mortem ſuam relictis diſponere poſſunt, veluti ſi parentes habeant patrimonium amplum, vel liberis jam adſint, quæ vitæ neceſſitati, commoditati ac jucunditati ſufficiunt, vel contra.* Quamobrem cum donatio rei cujusdam, vel etiam certæ pecuniæ ſummæ, ultima voluntate facta, *Legatum* dicatur; inde patet, *quatenus legata Juri naturæ conveniant.* Dicitur autem *Legatarius* perſona, cui legatum relinquitur. Et quia *legata* ſpectanda ſunt tanquam onus hæreditati adjectum (§. 409.), cum hæreditas nonniſi ſub hoc onere acquiri poſſit (§. 317.); *ab hærede legatariis præſtanda.* Per ſe autem patet, *legata in præjudicium liberorum relicta naturaliter non ſubſiſtere.*

§. 930.

§. 930.

Cum *cognatis collateralibus* ad promovendum ipſorum fortunam non aliter obligemur ſpeciali quadam ratione, quam quatenus parentibus in ipſis beneficium rependimus (§. 894. 878.), ac ideo non quia ipſis per ſe beneficium debetur; *bona* quoque *poſt mortem ipſis relinquere perfecte non obligamur*, conſequenter *in teſtamento præteriri iidem poſſunt, hærede extraneo inſtituto, vel ex collateralibus eum, qui placuerit, vel etiam conjuge ſuperſtite.* *An cognati collaterales in teſtamento præteriri poſſint.*

§. 931.

Ab inteſtato ſuccedere dicitur, qui in bona defuncti ſuccedit teſtamento nullo facto, vel a defuncto in teſtamento non inſtitutus hæres. Quamobrem cum *poſthumus*, qui poſt mortem demum patris naſcitur, *ſit* quoque *hæres ſuus patris ſui, immo etiam parentum ſuperioris gradus* (§. 921.); *ſi in teſtamento prætereatur, una cum ceteris liberis ad hæreditatem admittendus, & teſtamentum naturaliter quoad cetera ſubſiſtit, etiam quoad legata, niſi ideo relicta intelligantur, quia hæredum numerum minorem putavit defunctus.* Ob eandem *De ſucceſſione ab inteſtato & præteritione liberorum in teſtamento.*

rationem *idem intelligitur, ſi unus exliberis fuerit præteritus, non exhæredatus* (§. 928.).

§. 932.

De modo teſtandi. Cum naturaliter ad teſtamentum faciendum non aliud requiratur, quam ut teſtator voluntatem ſuam expreſſe declaret (§. 927.); *teſtamentum naturaliter validum eſt, ſi quocunque modo conſtet hanc eſſe defuncti voluntatem*, conſequenter *ſi eam coram teſtibus declaret, vel in ſcripturam redigat, aut ab alio in ſcripturam redactam ſubſcribat.* Per ſe autem patet, *ſi teſtamentum ſcriptum a teſtibus ſubſcribatur, opus non eſſe, ut ejus tenor ipſis ſi notus* (§. *cit.*). Dicitur autem *Teſtamentum nuncupativum*, quando teſtator voluntatem ſuam declarat coram teſtibus, ſive præſens ſit hæres, ſive abſens; *Teſtamentum* autem *ſcriptum*, quando teſtator voluntatem ſuam in ſcripturam redactam relinquit.

§. 933.

De modo ſuccedendi ab inteſtato. Quoniam non uno caſu contingere poteſt, ut quis voluntatem ſuam ultimam non declaret; ex eo minime ſequitur, quod voluerit, ut, bona ſua poſt

poſt mortem ſint res nullius, conſequenter occupanti cedant (§. 209. 210.). *Si quis* ergo *inteſtatus decedit, præſumendum eſt, cujusnam eſſe voluerit bona poſt mortem relicta.* Quamobrem *qui ab inteſtato ſuccedit, niſi hæreditas ipſi debita ſit* (§. 924.), *ex præſumta defuncti voluntate ſuccedit.* Quoniam itaque id præſumendum, quod officiis maxime congruit, collateralibus autem qua talibus ſpeciali ratione obligamur ad promovendum eorum fortunam, quatenus in ipſis beneficium redditur parentibus communibus primi, vel ulterioris gradus (§. 930.); *deficientibus hæredibus in linea recta, ab inteſtato ſuccedunt, qui ſunt in familia patris, vel matris ſecundum gradus familiæ, & his deficientibus ſimiliter, qui ſunt in familia avi, vel aviæ, ac ita porro, ut non fiat transitus de familia in familiam,* nimirum de arctiori in diffuſiorem, *niſi ubi in illa nulla extet perſona, ubivis nulla habita differentia ſexus.*

§. 934.

Cum dominium amittatur, quamprimum quis moritur (§. 818.), conſequenter *ſi deficiat hæres,* & res ab eodem *De hæred. deficiente.*

relictæ fiant nullius; *hæreditatem occupare potest naturaliter, qui voluerit* (§. 210.), *aut is, a quo jus occupandi occupatum est* (§. 214.).

§. 935.

Quot modis hæres instituí & legatum relinqui possit.

In hæredem transfertur dominium rerum a defuncto relictarum (§. 916.), & legatario dantur, quæ ipsi legantur (§. 929.). *Quot modis* igitur *aliquid dari potest*, seu dominium transferri, *tot etiam modis hæres instituí & legatum relinqui potest.* Quamobrem *quæ ex diverso modo dandi fluunt, ea etiam valent de hærede hoc, vel isto modo instituto, & de legato hoc, vel isto modo relicto.*

§. 936.

De testamento sine hæredis institutione facto.

Ceterum si testator velit, eum hæredem sibi esse, qui ab intestato succedit, legatum tamen uni, vel alteri relinquere, vel alia quædam fieri post mortem suam; *naturaliter in testamento, nulla facta hæredis institutione, legata relinqui possunt, immo de aliis disponi potest, quæ post mortem suam testator fieri vult* (§. 927.), *tunque hæres est, qui ab intestato succedit, & ultimam voluntatem testatoris adimplere tenetur* (§. 317.).

§. 937.

§. 937.

Et quia in teſtamento mutare pro lubitu poteſt, quicquid viſum fuerit, teſtator, quamdiu vixerit (§. 927.); *naturaliter teſtamento adjici poſſunt non minus, per quæ nonnulla in eodem mutantur, tum quæ nihil mutationis afferunt.* *De iis, quæ ad teſtamenta adjiciuntur.*

§. 938.

Prælegatum dicitur legatum hæredi uni, vel alteri relictum. Quoniam a voluntate teſtatoris dependet, cuinam legatum relinquere velit (§. 929. 475.), conſequenter nil obſtat, quo minus etiam hæredi relinquatur; *prælegata Juri naturæ non contrariantur.* *De prælegatis.*

§. 939.

Si hæres unus hæreditatem, legatarius legatum repudiet, cum perinde ſit, ac ſi hæres non fuiſſet inſtitutus, vel legatum nullum relictum (§. 920. 339.); *portio illius, vel res legata hujus hæreditati accreſcit*: cumque hæres facto ſuo jus legatario adimere non poſſit (§. 100), & naturaliter in teſtamento etiam de legatis tantummodo diſponi queat (§. 936.); *ſi hæres inſtitutus hæredita-* *De hereditate, vel legatis repudiatis.*

tem adire nolit, vel non poſſit, legata tamen ſubſiſtunt,

§. 940.

De ſubſtitutione hæredis, vel legatarii.

Cum hæredis inſtitutio & legati relictio a voluntate teſtatoris dependeant (§. 930. 938.); *teſtator* quoque *hæredi inſtituto alium ſubſtituere poteſt, ut illo deficiente quacunque de cauſa hic ſuccedat, vel deficiente legatario ſubſtitutus legatum accipiat.*

§. 941.

De fideicommiſſis.

Hæreditatis delatio ea lege facta, ut vel tota, vel certa ejus pars, prouti teſtator juſſerit, reſtituatur alteri, *Fideicommiſſum* dicitur; in caſu primo *univerſale*, in ſecundo *particulare*. Ac in ſpecie *Fideicommiſſum familiæ* dicitur, quod familiæ relictum; vel ſi teſtator prohibet, ne res extra familiam alienentur. *Fideicommiſſa eſſe naturaliter valida*, patet per liberam teſtandi voluntatem (§. 930.).

§. 942.

De pactis ſucceſſoris.

Cum dominus vi dominii de rebus ſuis pro lubitu diſponere poſſit (§. 195); *naturaliter valida ſunt pacta de hæreditate inita*, conſequenter *etiam pacta ſucceſſoria conjugum.*

§. 943.

§. 943.

Per ſe patet, *mortuo conjuge uno* matrimonium diſſolvi, conſequenter uſum rerum, quas quisque habet, quantum ad communem œconomiam ſufficit (§. 866.), ceſſare, cumque res ipſæ uniuscujusque propriæ ſint; *conjugem ſuperſtitem recipere quod ſuum eſt, nullum vero jus habere ad bona defuncti.* Quoniam tamen conjux unus in caſu colliſionis alterum præferre debet in præſtandis officiis humanitatis (§. 869.); *ſi conjux ſuperſtes non habeat propria bona, vel ea non ſufficiant ad vitæ neceſſitatem, commoditatem aut jucunditatem, qui moritur, poſt mortem ſuam eam pro modo facultatum ſuarum bonorum partem ipſi relinquere debet, quæ vel vitæ neceſſitati ſoli, vel etiam commoditati, immo jucunditati ſufficiunt, aut ſaltem uſumfructum in iſta parte bonorum, vel bonis etiam omnibus, ſive ad dies vitæ, ſive donec in ſtatu viduitatis permanſerit, prouti circumſtantiæ particulares ſuadent*, conſequenter *deficiente hærede in linea recta* (§. 921. 922.), *conjugem hæredem inſtituere poteſt, aut ſi non deficiat, vel alia de cauſa hæredem inſtitue-*

De ſucceſſione naturali conjugum.

re hunc nolit, legato (§. 929.), *aut fideicommiſſo* (§. 941.), *aut uſufructu conſtituto eidem proſpicere debet.*

§. 944.

De indiſſolubilitate matrimonii.

Quoniam parentes non modo liberos conjunctim educare (§. 856.), communique ſumtu (§. 866.), verum etiam pro virili fortunam eorum promovere (§. 892.), ac ipſis poſt mortem bona ſua relinquere debent (§. 921.), immo etiam tacite ſe invicem ſibi obligant ad quævis humanitatis officia præſtanda (§. 869.), & conjux unus alteri poſt mortem ſuam de iis proſpicere debet, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem ac jucunditatem requiruntur, quantum datur (§. 943.); *Jure naturali matrimonium perpetuum eſſe debet.*

§. 945.

De liberis ex illicito concubitu natis

Liberis imputari nequit, quod ex concubitu illegitimo nati (§. 873.). Quoniam itaque naturaliter inter liberos legitimos & ex concubitu illicito natos nulla datur differentia; *naturaliter ex illicito concubitu nati æquale jus habent ad hæreditatem parentum ſuorum cum liberis ex juſtis nuptiis natis.*

§. 946.

§. 946.

Cum inter fratres atque ſorores nulla concipi poſſint officia, niſi quorum ratio continetur in eo, quod per nativitatem ab iisdem parentibus deſcendent; nulla quoque fingi poſſunt officia, quæ cum officiis conjugum conſiſtere nequeant, prouti id obtinet inter parentes & liberos (§. 895.). Quamobrem *matrimonia inter fratres & ſorores contracta naturaliter illicita non ſunt*, ac ideo *multo minus inter collaterales remotiores.* Alia vero quæſtio eſt: num iſtiusmodi matrimonia ob rationes civiles in ſtatu civili prohiberi debeant? *De matrimonio collateralium.*

CAPUT VI.

DE SERVITUTE ET SOCIETATE HERILI.

§. 947.

Servitus eſt ſubjectio, qua quis operas perpetuas pro alimentis perpetuis præſtare obligatur. Qui operas præſtare obligatus, *Servus*; ſi fœmina fuerit, *Ancilla*; qui alimenta, *Dominus* dicitur; & jus domini in ſervum, *Poteſtas* *Servitus quid ſit.*

ſtas dominica. Eſt autem *Servitus perfecta*, ſi operæ, quæ perpetuo debentur, determinatæ non ſunt; conſequenter a domino pro lubitu determinandæ; *imperfecta* vero, ſi operæ ſaltem certæ debentur, aut non perpetuo, vel non continuo.

§. 948.

De Servitute voluntaria.

Cum qui per operas ad victum & amictum neceſſaria acquirere tenetur, eas alteri locare poſſit pro mercede (§. 620.), & de operis a ſe præſtandis pro lubitu ſtatuere (§. 225. 195.); *ſi quis non habet niſi operas, quarum præſtatione ſibi comparare valet ea, quæ ad vitæ neceſſitatem faciunt, eidem jus eſt ſeſe alteri in ſervitutem dandi* (§. 947.). Quoniam itaque ex pacto tunc oritur *ſervitus*, quæ *voluntaria* dicitur; *in ſervitute voluntaria ex pacto metienda ſunt jura atque obligationes.* Et vi libertatis naturalis *unicuique permittendum, ut ſe alterii in ſervitutem det pro lubitu ſuo* (§. 78.), conſequenter *etiam ſe vendere* (§. 587.), *aut quocunque modo alio alienare licet.*

§. 949.

An parentibus liceat liberos

Quoniam parentes liberos educare obligantur (§. 855.); *ſi aliter liberis ſuis de iis proſpicere non poſſunt, quæ ad edu-*

educationem requiruntur, eos in ſervitutem vendere licet (§. 46.). Aſt cum nec liberi æs alienum parentum ſolvere teneantur, nec uxor mariti (§. 873.); *ob æs alienum parentibus liberos, marito uxorem vendere non licet.* *vendere, vel marito uxorem.*

§. 950.

Enimvero cum naturaliter bona debitoris obligata ſint pro quolibet debito, ut ex iisdem ſatisfiat creditori (§. 705.), operæ autem æquiparentur rebus in dominio exiſtentibus (§. 225.); *creditor debitorem, qui ſolvendo non eſt, in ſervitutem redigere poteſt, donec ſibi operis præſtitis ex aſſe fuerit ſatisfactum*, conſequenter *eundem etiam alii pro eo ſolventi in ſervitutem addicere, aut pro pretio convento* (§. 338. 342.). Dicitur autem *ſervitus coacta*, quam quis præter voluntatem ſuam ſubire cogitur. *De Servitute debitoris.*

§. 951.

Cum ſervus *domino* operas præſtare teneatur (§. 947.); eidem *non competit jus niſi in operas a ſervo præſtandas, & in actiones ceteras, quatenus reſpectum quendam ad illas habent*, conſequenter *etiam jus eam ad operas præſtandas obligandi* *De jure domini in ſervum.*

gandi, & præstare nolentem, vel in præstandis negligentem puniendi, ac ideo *minis & verberibus ad præstandum operas debitas compellendi* (§. 35. 93.).

§. 952.

De officiis humanitatis servo debitis.

Cum servus non desinat esse homo; *dominus* quoque *servum amare & cetera officia humanitatis præstare debet, quæ homo homini debet* (§. 38. 133.), consequenter *non permittere, ut is sit vitio deditus, sed curare, ut virtuti studeat* (§. 139.), *ipsique competit jus præcipiendi servo, quæ legi naturæ conveniunt, prohibendi, quæ repugnant* (§. 951.).

§. 953.

De operis a servo exigendis.

Quoniam operæ præstantur pro alimentis (§. 947.); *dominus servo alimenta salubria justa quantitate, & vestes aptas ad corpus contra injurias aëris tuendum dare debet* (§. 114. 115.), *nec operas exigere, ultra quod sanitas permittit* (§. 124. 37.).

§. 954.

Cuinam servus acquirat & de peculio servi.

Operæ servi, quæ ante erant in dominio servi (§. 225.), nunc sunt in dominio domini (§. 951.). *Quicquid* igitur *per operas servi acquiritur, domino* acqui-

acquiritur (§226.). Enimvero *si servus aliundè quid acquirit, vel per operas suas horis subsecivis*, in quibus voluntate domini a labore vacat, *id servi manet.* Dicuntur autem *Peculium servi* res & pecunia, quas servus quomodocunque extra ministerium domini acquirit: quod *dominus in rem suam vertere nequit* (§. 195.). *Non* tamen *permittere tenetur, ut servus eodem abutatur* (§. 952.), *& de eo satisfaciendum domino, si servus dolo, vel culpa sua damnum dederit* (§. 270.), *alias nonnisi puniendus* (§. 93.),

§. 955.

Cum *potestas dominica* sit jus determinandi actiones servorum, prouti sibi visum fuerit, & prouti legi naturæ convenit (§. 951. 952.); ea *imperium est* (§. 833). Unde & *imperium herile* appellari nonnunquam solet. *Domino* igitur *jus nullum in corpus & vitam servi competit*; consequenter *naturaliter jus vitæ ac necis in servum non habet.* Ac propterea, cum *in servum sævire* dicatur, si dura verba jugiter ferat in servum, in præstandis operis licet assiduum, aut ob non præstitas operas nimias, aut

Quale jus sit potestas dominica.

aut ſolo odio ſine ulla ejus culpa nimis duriter tractet; *in ſervum ſævire non licet.*

§. 956.

De obligatione ſervi

Quoniam *ſervi domino* ſubjecti ſunt (§. 955. 835.); eidem *obedire debent* (§. 835.), & per conſequens *facere, quæ jubet, non facere, quæ prohibet* (§. *cit.*). Et *operas debitas omni diligentia præſtare obligantur* (§. 947. 21.).

§. 957.

De alienatione ſervi.

Quia quilibet jus ſuum alienare poteſt pro lubitu (§. 257.); *dominus* quoque *ſervum*, hoc eſt jus, quod in ejus operas & ceteras actiones habet, *alienare poteſt, cui & quomodo voluerit*, veluti vendere.

§. 958.

De manumiſſione.

Cumque etiam jus ſuum remittere poſſit (§. 342.), quo facto ſervus fit liber (§. 337.), ſervus autem *manumitti* dicatur, ſi dominus libertatem ſuam eidem reſtituit; *dominus ſervum manumittere poteſt, non tamen invitum, ſi pacto ſervitus contracta* (§. 438.).

§. 959.

De natis ex ancil-

Quoniam partus ancillæ ſumtibus domi-

domini educandus, & is præterea operis carere debet, quas mater propter partum præſtare impedita fuit; *ex ancilla natus naturaliter tamdiu ſervilis conditionis eſt, donec ſumtus educationis & ſi quid præterea intereſt reſtituantur.* Pactum, quod ancilla cum ſervo init liberorum procreandorum cauſa, *matrimonium eſt*, utut a Romanis *Contubernium ſervile* vocetur. Quoniam tamen dominus partum ſuo ſumtu educare debet; *ad contuberniium conſenſus domini requiritur.* *la & de contubernio.*

§. 960.

Qui alicui certas operas ad certum tempus pro alimentis & certa mercede locat, *Famulus*; & eorum conductor *Herus* dicitur. *Ex pacto* igitur *metienda ſunt jura & obligationes heri atque famuli.* Quatenus vero eodem utriusque partis commodum promovetur, cujus cauſa famulus operas locat, herus eas conducit, *Societas* quædam inter famulum & herum initur (§. 836.), quæ *herilis* vocatur. Convenit cum ea ſervitus voluntaria (§. 948.), & *famuli imperfectam ſervitutem ſubeunt* (§. 947.). *De ſocietate herili.*

§. 961.

§. 961.

De obligatione famuli. Cum famulus hero perfecte obligetur ad certas operas præſtandas (§. 960. 438.); *hero competit jus famulum obligandi ad faciendum, quod intra conventum modum imperare poteſt; ſi præſtare nolit, vel negligens fuerit, eum ante diem dimittere poteſt* (§. 442.). Quoniam itaque famulus negotia domini negligere non debet; *eo tempore quo heri negotia obeunda ſunt, ſua curare nequit, niſi domino conſentiente* (§. 337.); utpote qui jus ſuum remittere poteſt (§. 342.). Cum vero domino nullum damnum detur, *ſi famulus tempus inutilitatem ſuam collocet, quo a negotiis liber eſt; id prohiberi nequit.*

§. 962.

De hero vel famulo non obtrudendo. Cum nemo alterum tertio obligare poſſit contra voluntatem ſuam (§. 78.); *intra tempus contractus nec herus famulo herum, nec famulus hero famulum alium loco ſui obtrudere poteſt.* Quodſi vero dominus velit, ut operas quasdam, alias ſibi debitas, quibus interea carere vult, præſtet alteri, cum in eo nihil fiat, quod eſt contra jus famuli (§. 83.); *herus famulum alteri ad aliquot dies commodare poteſt* (§. 515.).

CAPUT

CAPUT VII.
DE
DOMO.

§. 963.

Societas composita dicitur, quæ ex aliis simplicibus, aut minus compositis constat: *simplex* autem, cujus membra sunt individua physica. *Membra* igitur *compositæ sunt integræ societates*, tanquam individua moralia (§. 96.). *De societate composita & simplici.*

§. 964.

Domus dicitur societas composita ex conjugali, paterna & herili, vel saltem ex binis. Illa *perfecta* est, hæc *imperfecta*. Dicitur autem *Paterfamilias*, qui in societate conjugali maritus, in paterna pater, in herili herus appellatur; *Materfamilias* vero, quæ in conjugali uxor, in paterna mater, in herili hera vocatur. Liberi autem & famuli, quatenus sunt membra minus digna domus, *Domestici* dicuntur; etsi vocabulum subinde ad solos famulos & famulas restringatur. Quoniam societates simplices, ex quibus domus componitur, in eadem subsistunt; *singulorum* quoque *membrorum domus jura & obligationes ex fine societatum simplicium* *Domus quid sit.*

metienda: quia tamen ſocietates ſimplices in unam coaleſcunt; *unusquisque ſibi cavere debet, ne alteri quomodocunque impedimento ſit, quo minus aliqua ex parte officio ſuo deſit.*

§. 965.

De fine domus & obligatione ac jure inde naſcente.

Cum ſocietas finis cujusdam conjunctis viribus obtinendi cauſa contrahatur (§. 836.); *domus* quoque *finem* quendam *habere debet*, ſocietatibus ſimplicibus ſubſiſtentibus, *non aliium, quam ut conjunctis viribus eorum, qui membra ſocietatum ſimpliciium ſunt, ſalus ſocietatum ſimpliciium rectius promoveatur*, conſequenter *quando quis ſit membrum ſocietatis ſimplicis, quæ compoſitæ cujusdam, veluti domus membrum eſt, eo ipſe tacite ſe obligat, quod ſalutem ſimpliciium, quantum datur, promovere velit*, ac propterea *tacite* quoque *acquirit jura obligationi iſti reſpondentia* (§. 46.).

§. 966.

De imperio in domo.

Quoniam in ſocietate conjugali conjugum (§. 870.), in paterna parentum (§. 888.), in herili heri ac heræ commune eſt imperium (§. 955.); *naturaliter in domo imperium patri & matri fami-*

familias commune eſt, convenire tamen poſſunt, ut patrifamilias ſoli competat partim per ſe, partim per matremfamilias exercendum, & de modo exercendi (§. 667.).

§. 967.

Hinc conſequitur, cum domus tanquam ſocietas (§. 964.) ſuas habere debeat leges (§. 846.); *leges in domo mutuo patris & matrisfamilias conſenſu determinandas eſſe, niſi quatenus de imperio & ejus adminiſtratione ſpecialiter quid fuerit conventum.* Vocantur autem *leges* iſtæ *domeſticæ*, quæ cum præſcribere debeant media, quibus finis domus obtinetur, (§. 846.); *ex fine domus derivandæ.* *De legibus domeſticis.*

§. 968.

Quoniam itaque finis domus obtineri nequit absque legum domeſticarum obſervantia (§. 967.); *pater & materfamilias diligenter attendere debent ad actiones domeſticorum*, conſequenter cum *vigilantia* conſiſtat in diligentia animum attendendi ad omnia, quæ fiunt & quæ noſſe intereſt, ne ſcilicet facile quid notitiæ noſtræ ſubducatur; *pater & materfamilias vigilantes eſſe debent.* *De vigilantia patris & matrisfamilias.*

§. 969.

De autoritate patris & matrisfamilias.

Et quia pater ac materfamilias conjunctim imperium domesticum exercent, vel saltem paterfamilias id ex parte per matremfamilias exercet (§. 967.); *& patri, & matrifamilias curæ esse debet, ut in altera parte hæreat autoritas & neutra pars propriam autoritatem imminuere debet.*

§. 970.

De cura utriusque in domo.

Naturæ autem domus apprime convenit, *ut pater atque materfamilias provide prospiciant, ne liberorum mores per famulos & famulas, nec vicissim famuli ac famulæ per illos corrumpantur, & propterea permittere minime debent, ut liberi implicentur familiaritatibus famulorum & famularum, nec in hos sibi jus quoddam arrogent.*

§. 971.

De officiis humanitatis.

Quia denique officia humanitatis a quovis debentur cuivis, quantum in potestate est (§. 133.); *qui in eadem domo sunt quævis officia humanitatis data quacunque occasione sibi invicem præstare debent.*

SECT.

SECTIO II.

DE IMPERIO PUBLICO, SEU JURE CIVITATIS.

CAPUT I.

DE ORIGINE CIVITATIS ET IMPERII PUBLICI.

§. 972.

Cur civitates introducendæ & de fine earundem.

Domus ſingulas ſibi non ſufficere in iis, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem ac jucunditatem, immo felicitatem faciunt, nec ut jure ſuo quiete frui & quod ab aliis tribuendum ſatis tuto conſequi, ſeque ac ſua adverſus vim aliorum defendere poſſint, haud difficulter aſſequimur. Neceſſe igitur eſt, quæ domus ſingulæ per ſe conſequi nequeunt, adeoque ſocietates contrahendæ (§. 836.). Societas eo fine contracta *Civitas* appellatur. Unde patet, *pacto hominum civitates fuiſſe conſtituendas* (§. 836.), & *finem civitatis conſiſtere in vitæ ſufficientia*, abundantia eorum, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, ac mediorum felicitatis; *tranquillitate civitatis*, vacuitate a metu

injuriarum, seu a violatione juris sui (§. 87.); & *securitate*, seu vacuitate metus a vi præsertim externa; *Salutem* autem *civitatis in fruitione vitæ sufficientiæ, tranquillitatis & securitatis* (§. 837.), *quæ quatenus obtinetur, bonum publicum est* (§. cit.).

§. 973.

Resp. quid sit. Civitatis ordinatio *Respublica* dicitur, quamvis civitas & Resp. a nonnullis pro synonymis habeantur, sed perperam; cum aliud sit pactum, quo civitas constituitur, alia conventio, qua consentitur in media finem civitatis consequendi. Ex illo nimirum civitas formam suam specificam nondum nanciscitur, quam ex hac demum acquirit.

§. 974.

Quid sit gens, civis, peregrinus, incola. Multitudo hominum in civitatem consociatorum *Populus*, sive *Gens* dicitur. *Multitudo* itaque *hominum alio fine, quam qui civitatis est* (§. 972.), *consociatorum gens non est.* Membra civitatis, seu singuli, qui societatem civilem ineunt, dicuntur *Cives*; qui vero membrum civitatis nostræ non est, *Peregrinus* appellatur. Et peregrinus, cui

cui habitare & rem ſuam gerere permittitur in aliena regione, *Incola* audit.

§. 975.

Cum ex pacto, quo civitas conſtituta (§. 972.), oriatur obligatio (§. 438.); *ſinguli obligantur univerſis ad commune bonum pro virili promovendum, & univerſi ſingulis quod ſufficientiæ vitæ ipſorum tranquillitati & ſecuritati proſpicere velint* (§. 972.), conſequenter *a neutra parte fieri debet, quod huic obligationi contrariatur*, ideoque *univerſis competit jus cogendi ſingulos, ut obligationi ſuæ ſatisfaciant.* *De obligatione ſingulorum & univerſorum.*

§. 976.

Quoniam itaque *in civitate* nihil faciendum, quod ſaluti ejusdem adverſatur (§. 972. 975.); *ſalus publica* in eadem *ſuprema lex eſt*, conſequenter *ſi ſalus publica exigit, ut certo modo de rebus civium diſponatur*, immo *de ipſis civibus quibusdam, jus ita diſponendi univerſis ſeu populo competis.* *De lege ſuprema civitatis.*

§. 977.

Cum ſinguli, qui in civitatem coëunt, liberi ſint (§. 77.), & dum in eandem *De libertate Civita-*

tum, seu gentium.

dem coëunt, nonnisi sibi invicem se obligant (§. 972.); *natura civitates diversæ inter se spectantur tanquam personæ liberæ in statu naturali viventes* (§. 850.): id quod etiam inde patet, quod civitas societas sit (§. 972. 850.).

§. 978.

De jure determinandi ea, quæ finis consequendi causa fieri debent.

Quoniam *quælibet civitas natura*, seu qualis est vi originis suæ, libera est (§. 977.) ac ideo in actionibus suis independens ab omni alia gente ac homine quocunque (§. 77.); *jus* quoque *habet determinandi pro lubitu modum, quo salus publica promoveri debet, seu media, quibus finis civitatis obtinetur*, consequenter *non modo constituendi ea omnia, quæ eo fine necessaria sunt, & determinandi ea, quæ constanter eodem modo fieri debent, adeoque leges ferendi* (§. 39.); *verum etiam decernendi, quid in casu quolibet emergente fieri debeat.* Patet autem, *ea omnia determinanda esse communi omnium consensu* (§. 841.). Ast cum fieri non possit, ut semper consentiant omnes; *majori quod visum fuerit parti, id pro voluntate omnium habendum, sicque minor pars obliganda per majorem.*

§. 979.

§. 979.

Jus universis competens in singulos, cum in determinandis eorum actionibus consistat (§. 978.); *imperium est* (§. 833.),, quod *civile*, vel etiam *potestas civilis* appellari solet, atque *oritur ex pacto, quo civitas constituta* (§. 972.), *& originarie penes populum est* (§. 974), *tanquam res incorporalis propria* (§. 206.). *Imperii civilis origo.*

§. 980.

Imperium civile cum metiendum sit ex fine civitatis (§. 976. 972.); idem *non extenditur ultra eas civium actiones, quæ ad bonum publicum consequendum pertinent*, consequenter cum nonnisi quoad easdem *libertas naturalis* singulorum restringatur (§. 975. 77), *quoad ceteras actiones* ea *illibata manet.* *De limitibus imperii civilis.*

§. 981.

Quoniam imperium civile quoad exercitium liberum est ab omni alia gente & homine quocunque (§. 977. 77.); *nullus* quoque *actus ad imperii exercitium spectans ab ullo homine irritus fieri potest.* Quamobrem cum *imperium summum* dicatur, cujus actus a nullo homine irriti fieri possunt; *imperium civi-* *De summitate imperii civilis.*

le in se, quale scilicet originarie populo competit (§. 979.), *summum est*.

§. 982.

Quomodo de imperio disponere possit populus & de jure Rectoris civitatis.

Cum imperium civile originarie sit penes populum, seu in dominio ejusdem (§. 979.); *si civitas ordinanda, populus, sive universi inter se convenire debent, utrum imperium sibi retinere, an in personam unam, vel in plures conjunctim, utrum totam, an divisum, & num certa lege, an absque ulla lege transferre velint, num revocabiliter, an irrevocabiliter, num ad certum tempus, an ad dies vitæ, num tanquam transmissibile in certos alios, an tanquam non transmissibile, num saltem quoad exercitium, vel quoad ipsam substantiam.* Quamobrem cum *Rector civitatis* is dicatur, cui imperium in civitate delatum est, ut id exerceat; *Rectoris civitatis jus metiendum ex voluntate, quæ populo fuit, cum imperium transferret.*

§. 983.

De divisione imperii.

Quoniam imperium civile consistit in jure determinandi ea, quæ ad bonum publicum promovendum requiruntur (§. 980.); pro horum diversitate varia complectitur jura, quæ *Partes imperii potentiales* vocantur a *Grotio*. Atque ideo

ideo *Imperium plenum* dicitur, quod nulla ſui parte deminutum; *minus plenum*, quod una, vel altera parte deminutum. Eſt autem *Imperium limitatum*, cujus exercitium certis legibus adſtrictum, vel conſenſu alterius indiget; *abſolutum* vero, quod limitatum non eſt. *Imperium* itaque *minus plenum abſolutum eſſe poteſt, idemque ſummum* (§. 981.); *plenum vero limitatum, immo pro aliqua parte limitatum, pro reliqua abſolutum.* Ad certum tempus ſi confertur *Imperium*, vocatur *temporarium*; quod abſolutum & ſummum eſſe poteſt: ſi ſub clauſula, quamdiu placuerit, *precarium*; quod *quovis momento revocabile* conſequenter ſummum eſſe nequit (§. 981.), etſi *abſolutum eſſe poſſit.*

§. 984.

De legibus fundamentalibus.

Leges, ad quas exercitium imperii adſtringitur, *fundamentales* dicuntur. Quamobrem *lex* quoque *fundamentalis eſt, ut Rector civitatis in certis negotiis requirat conſenſum vel populi univerſi, vel certorum quorundam, & qua diſponitur de modo transmittendi, vel deferendi imperium.* Patet præterea, *Rectorem civitatis obligari ad legum fundamentalium obſervantiam, nec eas pro*

lubitu

lubitu ſuo mutare poſſe (§. 982.). Cum vero *leges fundamentales* fiant *conſenſu* populi (§. 978.); eodem quoque *tolli & mutari poſſunt, modo jus Rectori civitatis, aut ejus ſucceſſoribus inde quæſitum non diminuatur* (§. 86. 100.). Enimvero quia leges fundamentales a populo fiunt pro lubitu imperium in Rectorem civitatis transferente (§. 982.); *ſi Rector civitatis, qui abſolutum imperium habet, ipſe certas leges conſtituit, juxta quas imperium exercere velit, vel etiam concilium, ſine cujus approbatione quid facere nolit, eædem leges fundamentales non ſunt*, ac per conſequens *Rector civitatis non ſemper neceſſario easdem obſervare tenetur, immo ſi ita viſum fuerit, eas prorſus tollere poteſt.* Quamobrem *nec ea de cauſa imperium eſſe deſinit abſolutum* (§. 983.) *atque ſummum* (§. 981.). *Idem valet, ſi populus ſaltem exprimit voluntatem ſuam de nonnullis, quæ Rector civitatis facere, aut non facere debeat, non vero expreſſe declarat, ſe ejus judicio ſtare nolle, nec concilium conſtituit, ſine cujus conſenſu nihil eorum decernere valet*; cum nullum ſibi jus in actus Rectoris reſervet populus.

§. 985.

§. 985.

Cum bonitas & malitia actus, quippe de qua non omnium idem eſt judicium, non ſit apta ad diſtinguendum jus Rectoris civitatis & populi; *imperium transferri nequit ea lege, ut populus univerſus recte imperanti reſiſtere debeat, male autem imperanti reſiſtere eumque coërcere poſſit;* conſequenter *mutua populi & Rectoris civitatis ſubjectio perpetua eſſe nequit* (§. 835.). *Quomodo imperium deferri nequeat.*

§. 986.

Si *Imperium* in Rectorem civitatis ſaltem transfertur quoad exercitium, *uſufructuariium* vocatur; ſi ſimul quoad ſubſtantiam, *patrimoniale.* Quamobrem *imperium patrimoniale habetur pleno jure, uſufructuariium minus pleno* (§. 198.). Patet autem, *imperium uſufructuariium plenum, abſolutum & ſummum eſſe poſſe: imperium autem patrimoniale minus plenum & limitatum* (§. 983. 981.). *Modus habendi imperium,* cum non ſit pars imperii, ſed ab eo diſtinguatur tanquam res diverſa; *in ipſo imperio nihil mutat, nec is ad exercitium imperii ſpectat* (§. 66.). *De modo habendi imperium.*

§. 987.

§. 987.

De infeudatione imperii. Quia res etiam incorporales infeudari possunt (§. 740.); *imperium* quoque *infeudari potest* (§. 121. 979.). Cum infeudatio ad modum habendi imperium pertineat; *imperium infeudatum absolutum plenum & summum esse potest* (§. 986.), *habetur tamen minus plene* (§. 736. 986.).

§. 988.

De imperio per modum fideicommissi delato. Quoniam delatio imperii tota dependet a voluntate populi transferentis (§. 982.); *imperium* quoque *transferri potest per modum fideicommissi*, hoc est, *ea lege, ut post certum tempus, vel moriens id restituat certo cuidam alteri* (§. 941.). Et ut ante (§. 987.) patet, *hoc modo delatum absolutum, plenum ac summum esse posse.*

§. 989.

De capitulatione. Pacta, in quibus de modo administrandi imperii inter Rectorem civitatis & populum convenitur, vel eos, qui populi jus habent, *Capitulatio* dicitur. *Est* igitur *capitulatio lex fundamentalis* (§. 984.), consequenter *eadem opus est, si imperium limitatum esse debet* (§. 983.),

(§. 983.), *nullæ autem ſunt leges fundamentales perpetuæ.* Pacta cum ſervanda ſint (§. 438.); *absque conſenſu ejus, cum quo capitulatio facta, nihil in eadem mutari poteſt.*

CAPVT II.

DE DIVERSIS RERVMPVBLICARVM FORMIS.

§. 990.

Democratia.

Si imperium eſt penes totum populum, forma Reip. dicitur *Democratia*, ſubinde etiam *ſtatus popularis*. Quoniam *Libertas civilis populi* eſt independentia, quoad actus ad bonum publicum promovendum requiſitos, voluntate alterius; *in democratia populus libertate civili fruitur, nec tantummodo liber eſt reſpectu aliarum gentium* (§. 977.), *verum etiam reſpectu ſui ipſius.*

§. 991.

Monarchia.

Monarchia dicitur, ſi imperium, quale originarie in populo eſt, conſequenter plenum, abſolutum & ſummum, eſt penes unum. Quamobrem *in monarchia monarcha tantundem poteſt, quantum populus univerſus in democratia.*

Cum

Cum tamen modus habendi imperium in ipso imperio nihil mutet (§. 968.); *nihil interest, num imperium sit in patrimonio, an in usufructu.* Et quia in monarchia jus populi in monarcham translatum; *monarcha populum repræsentat.*

§. 992.

Aristocratia. *Aristocratia* dicitur, si imperium quale originarie in populo est, penes certas quasdam personas est, qui *Optimates* appellantur. *Optimates* itaque *in aristocratia tantundem possunt, quantum populus potest in democratia, & imperium plenum, absolutum & summum habent.* De modo habendi imperium idem tenendum, quod de monarcha diximus (§. 991.). Et quia *optimates* jus populi habent; *conjunctim populum repræsentant.* Quamobrem cum *Dignitas civilis* sit præcellentia supra personas alias in Rep. *ex juribus personæ competentibus æstimanda*, optimates autem conjunctim jus habeant, quod monarcha solus habet; *major est dignitas monarchæ, quam optimatum singulorum.*

§. 993.

Resp. mixta. *Respublica mixta* est, quæ in aliis ad mo-

monarchiam, in aliis ad ariſtocratiam, in aliis ad democratiam accedit, aut ſaltem ex binis Reip. formis aliquid participiat. *Oritur Reip. forma mixta ex imperii diviſione in partes potentiales* (§. 983.), *& ejus limitatione* (§. 980.). Utrumque cum variis modis fieri poſſit; *mixtæ Reip. formæ pluribus modis differre poſſunt, & earum forma per leges fundamentales definienda* (§. 984.).

§. 994.

Regnum dicitur ea Reip. forma, in qua imperium ſive plenum, abſolutum ac ſummum, ſive quomodocunque limitatum aut deminutum penes unum eſt, ſalva tamen ſummitate civitati manente. Perſona, penes quam in regno imperium eſt, *Rex* dicitur. *Regnum* igitur *eſt vel monarchia, vel mixta quædam Reip. forma* (§. 991. 993.). *Rex* tamen *quilibet in negotiis cum aliis gentibus populum repræſentat, niſi per leges fundamentales aliis gentibus notas quoad nonnulla aliter fuerit cautum.* *Regnum.*

§ 995.

Imperium polyarchicum, a nonnullis *Condominatus* dicitur, ſi duo, vel tres habent imperium indiviſum in uno *Imperium polyarchicum, ſeu*

condominatus. regno commune, veluti ſi duo, vel tres fratres ſimul imperent. Duo autem iſti, vel plures *Condomini*, vel *Correges* dicuntur, in quibus quaſi ſingulis regia poteſtas & dignitas tota reſidet.

§. 996.

Superior quinam & ſubditi quinam ſint. *Superior* in civitate dicitur is, cui competit jus in actiones ſingulorum; hi autem vocantur *Subditi*. Quamobrem *in democratia populus univerſus ſuperior eſt* (§. 990.), *in regno & monarchia Rex ſive monarcha* (§. 991. 994.), *in ariſtocratia ſunt optimates conjunctim* (§. 992.), *aſt ſinguli in democratia, monarchia & ariſtocratia, & in hac etiam ſinguli optimates ſubditi ſunt*. Enimvero *in condominatu condomini ſunt ſinguli ſuperiores, nec unus eorum ſubditus alteri* (§. 995.).

§. 997.

De regno herili. *Regnum herile* dicitur, in quo Regi idem jus competit in ſubditos & res ſubditorum, quod domino in ſervum; ſeu in quo Regi præter poteſtatem civilem etiam dominica competit; conſequenter *in regno herili Rex de operis ſubditorum ſibi præſtandis & de rebus ſubdito-*

ditorum pro lubitu disponit, & actiones publicas ad ſuam præcipue utilitatem dirigit, nonniſi ſecundario utilitatem ſubditorum intendens; id quod cum pacto, quo civitates conſtitutæ, repugnet (§. 972.); *imperium herile inde ortum ſuum non trahit, nec a fine civitatis derivatur.* Quoniam tamen populus imperium alii deferre poteſt, prouti viſum fuerit (§. 982.); *ſi imperium herile in Regem deferre velit, hoc ipſi permittendum* (§. 977. 78.). Et quoniam *in regno herili ſubditi omnes ſubeunt ſervitutem perſonalem*, ſervitus autem perſonalis in ſe illicita non eſt (§. 948.); *regnum* quoque *herile in ſe illicitum non eſt, nec ſi populus in idem conſentit, injuſtum* (§. 83.). Quia vero etiam dominus ſervum amare & cetera humanitatis officia præſtare debet, quæ homo homini debet (§. 952.); *in regno* quoque *herili Rex, ſeu imperans ſubditos amare debet & officia humanitatis præſtare*, conſequenter *in exercendo imperio herili nil committere, quod officiis iſtis repugnat.* Per ſe patet, *poſſibilem* etiam *eſſe ariſtocratiam herilem*, de qua eadem tenenda, quæ de regno herili.

§. 998.

De majeſtate & jure majeſtatico.

Majeſtas eſt dignitas ejus, penes quem ſummum imperium eſt indiviſum. Non obſtat, quod ejus exercitium in nonnullis ad leges quasdam fundamentales adſtringatur; cum actus hisce conformes a nullo homine irriti fieri poſſint. Atque hinc *Jura majeſtatica* appellantur, quæ ad imperium ſummum ejusque exercitium pertinent. Patet autem, *in democratia majeſtatem convenire populo univerſo* (§. 990.), *in ariſtocratia collegio optimatum* (§. 992.), *in monarchia & regno Regi* (§. 991. 994.).

§. 999.

De ſenatu.

Senatus dicitur cœtus certarum perſonarum, cui regimen publicum quoad ea, quæ quotidianæ adminiſtrationis ſunt, vel quæ moram non ferunt, & executio illorum, quæ a ſuperiore decreta ſunt, committitur, & qui ad conſilium de rebus publicis ſuperiori ſubminiſtrandum adſciſcitur. *In democratia* itaque *ſenatus neceſſario conſtituendus*, cum populus non quotidie convenire poſſit (§. 990.), *& tanto plus auctoritatis & poteſtatis in eum conferendum, quan-*

quanto rarius populus, aut difficilius convenire poteſt.

§. 1000.

Conventus negotiorum publicorum agendorum cauſa celebrati dicuntur *Comitia.* Quamobrem *in democratia populus univerſus negotia publica, ſenatui non permiſſa* (§. 999.), *per ſe nonniſi in comitiis agere poteſt* (§. 990.), cumque de iis, quæ ad exercitium imperii ſpectant, pro lubitu ſtatuere poſſit (§. 978.); *a voluntate ejus unice dependet, utrum comitia ſtatuto tempore ſemper ſint habenda, an vero ſaltem in caſu emergente, quo de re quadam ex præſenti tempore ſtatuendum.* Patet (§. 999.), *jus convocandi comitia competere ſenatui debere*, cumque eidem ſtatus præſens rerum optime perſpectus ſit; *eidem* quoque *conferendum eſſe jus ea in comitiis proponendi, aut ſaltem ſuggerendi, de quibus deliberandum, utut etiam*, cum in democratia natura omnium æquale jus ſit (§. 70. 972.), *quilibet ſuggerere poſſit, quod ipſi ad promovendum bonum publicum conducere videtur, ut de eo deliberetur.* Et quoniam concordia ſociorum ſalus ſo- *De comitiis.*

cietatis conſervatur (§. 847.), ut eviten-tur diſcordiæ; *leges de comitiis celebran-dis condendæ* (§. 978.), veluti quinam *jus comitiorum* habere debeat, ut ſcilicet in iis votum habeant, quomodo popu-lus in certos ordines, & hic in cœtus quosdam minores ſint diſtribuendi, qui certas eligant perſonas ipſorum nomine ad comitia mittendas, ſeu deputatos, quinam in comitiis Directoris munere fungi debeat, & ita porro. Denique cum *in Rep. mixta* retineri poſſint, quæ in ſta-tu populari neceſſaria ſunt (§. 993.); in ea quoque *locus eſſe poteſt comitiis.*

§. 1001.

De ari-ſtocratia formanda.

Quoniam vi libertatis, populo com-petentis (§. 977.), formam Reip. eligere is poteſt, quam voluerit (§. 78.); *a vo-luntate populi in ariſtocratia unice de-pendet determinare, quantus eſſe debeat optimatum numerus, num ex omnibus populi ordinibus, an ſaltem ex eminen-tiore ejus parte optimates conſtituendi, num eorum regimen annuum, vel tempo-rarium, an perpetuum eſſe debeat, utrum ſucceſſores eligendi, an certa ſucceſſionis lex ſtatuenda; num jus optimatum ad certas familias, an ad poſſeſſionem prædio-*

diorum, vel aliam perſonarum conditionem reſtringendum. Hinc *Ariſtocratia* alia *annua* vel *temporaria*, alia *perpetua*, alia *electiva*, alia *ſucceſſiva eſt*, alia denique *laxa*, quando ingens admodum fuerit optimatum numerus, etſi is minorem populi partem faciat; alia *ſtrictior* quando numerus optimatum non major eſt, quam qui quotidie convenire, aut citra moram convocari poſſit.

§. 1002.

Cum *monarcha* imperium plenum abſolutum & ſummum habeat (§. 991); *de omnibus negotiis publicis pro lubitu ſtatuere poteſt* (§. 983.), *& ejus judicio ſtandum* (§. 981.). Et quia non a tempore dependet jus monarchæ, ſed imperium plenum, abſolutum ac ſummum ad tempus quoque haberi poteſt; *Rector civitatis temporarius monarcha eſſe poteſt.* Et quoniam *Regnum æſymmeticum* dicitur, ſi imperium ſaltem ad tempus in aliquem transfertur; idem *monarchia eſſe poteſt*, *non tam neceſſario eſt.* Ceterum *monarcha non habet imperium herile*: quippe quod ab eo, quale originarie in populo eſt, & in monarcham translatum (§. 991), diſſentit (997). *De jure monarchæ & regno æſymmetico.*

§. 1003.

De Regno Laconico.

Regnum Laconicum dicitur, in quo exercitium imperii quidem uni commiſſum, ſed qui id exercere tenetur juxta populi, vel procerum voluntatem. *In regno* igitur *Laconico Rex magis ſuadendi, quam jubendi poteſtate pollet, & inter monarchiam & regnum Laconicum*, cum imperium Regi competens variis modis limitatum, aut deminutum eſſe poſſit (§. 981. 983.), *plures regni ſpecies interjectæ ſunt.* Patet etiam, *in regno Laconico Regem aſſimilari ſenatui* (§. 999.).

§. 1004.

De regno legitimo.

Regnum legitimum dicitur, in quo Rex imperium exercere tenetur juxta leges fundamentales vel perpetuas, vel in delatione imperii ipſi in ſpecie præſcriptas, ſeu capitulationem. *Regna* igitur *legitima ſunt Reſp. mixtæ* (§. 993), *& ſpecies inter monarchiam & regnum Laconicum interjectæ.* Patet etiam, *in regnis legitimis jus Regis omne metiendum eſſe ex legibus fundamentalibus* (§. 984.).

§. 1005.

De regno electivo &

Regnum electivum dicitur, quando populus eligit ſucceſſorem, Rege deficiente

ciente, aut jus eligendi in alios transtulit. *Rege mortuo imperium ad populum redire*, per ſe patet, conſequenter *a voluntate ipſius dependet, num Regem novum eligere velit, an aliam Reip. formam introducere.* Cumque *Interregnum* dicatur ſtatus Reip. in quo ſedes vacat; *populus in interregno imperium vel per ſe vel per alium, aut certos alios adminiſtrare poteſt*, conſequenter *Vicarios regni conſtituere, quorum jus ex lege fundamentali metiendum* (§. 984.); & ideo *in ipſo momento incipit, quo Regis jus finitur.* *interregno.*

§. 1006.

Cum jus transferendi imperium originarie penes populum ſit (§. 982.); *jus eligendi Regem vel populus univerſus ſibi reſervare, vel idem ſimpliciter in alios certos transferre, vel denique certas electionis leges condere poteſt* (§. 984.), veluti determinando perſonæ eligibilitatem, tempus & modum electionis. Dicitur autem *Electio legitima*, quæ juxta leges de electione Regis conditas facta; *illegitima*, quæ legi cuidam contrariatur. Quamobrem cum electorum jus ex legibus fundamentalibus metien- *De Regis electione.*

dum; *populus non tenetur, Regem illegitime electum agnoscere.*

§. 1007.

De jure & obligatione Regis electi.

Cum salus publica suprema lex sit (§. 976.); *Rex electus promittere tenetur, quod imperium saluti publicæ convenienter &*, cum populus velit, id secundum leges fundamentales administrari (§. 984.), *si certæ leges eidem præscribuntur, secundum easdem administrare velit.* Quoniam pactum intercedit inter Regem electum & populum, quo ille se obligat ad imperii exercitium, hic jus exercendi in ipsum transfert (§. 438.); *nec Rex imperium sine consensu populi abdicare, nec ipse a populo abdicari potest* (§. 100.). Quoniam vero pactum, cui lex commissoria addita, statim resolvitur, conditione resolutiva, quæ eidem inest, existente (§. 609.); *si Regi defertur imperium sub lege commissoria, ut regno cadat, quando hoc fecerit, vel non fecerit, regnum amittit, si fecerit, vel non fecerit,*

§. 1008.

De regno successorio.

Regnum successorium dicitur, quando in locum Regis deficientis certa lege succedit alius. *Lex successionis*, qua designan-

ſignantur perſonæ regni capaces, & modus ſuccedendi definitur; *in delatione imperii primo Regi facta conſenſu populi, aut eorum, qui jus populi habent, condenda* (§. 984.). *Quodſi quædam huc ſpectantia in eadem fuerint prætermiſſa*, cum ea tanquam per ſe nota populus ſuppoſuerit; *more gentium vicinarum*, quem tacite approbaſſe intelligitur, *ſucceditur*. Et quia regna ſucceſſoria introducuntur eo fine, ut ſucceſſor ſit certus, evitandarum nimirum turbarum cauſa, quæ in electione facile oriuntur: *in caſu dubio populus de ſucceſſione id voluiſſe præſumitur, quod ſucceſſionem certam facit.*

§. 1009.

De ſucceſſione in regno patrimoniali.

Cum *in regno patrimoniali Rex præſens* diſponere poſſit de ipſa ſubſtantia imperii (§. 986.); *ſucceſſorem ſibi elige-re poteſt, quem voluerit, perſonam ſibi cognatam, vel nullo ſanguinis vinculo junctam, etiam extraneam, ſeu peregrinam, immo* quoque *filium exhæredare*, ne ſuccedere poſſit. Et cum *Regnum patrimoniale* vel ſit *perfecte tale*, in omnis proprietas imperii fuerit penes Regem; vel *imperfecte tale*, ſi ſaltem jus transferendi

rendi imperium pro lubitu fuerit penes Regem; *in perfecte tali imperium dividere poteſt in partes non modo potentiales* (§. 983.), *verum etiam ſubjectivas.*

§. 1010.

De diviſione imperii in partes ſubjectivas.

Nimirum *partes ſubjectivæ imperii* dicuntur imperium in perſonas, quæ incolunt certam territorii partem. *Territorium* vero vocatur locus, in quo alicui imperium civile competit: unde *civitatis territorium* eſt regio, quam populus inhabitat, & in qua originarie imperium habet. Cum ad finem civitatis pertineat defenſio ſui adverſus vim externam (§. 972.); *imperium in ſe in partes ſubjectivas diviſibile non eſt*, conſequenter *populus non intelligitur imperium transtuliſſe in alium, niſi ea lege, ne in partes ſubjectivas dividatur.*

§. 1011.

De modo ſuccedendi hæreditario.

Modus ſuccedendi hæreditarius eſt, ſi eodem modo in regno ſucceditur, quo in hæreditate ab inteſtato ſuccedi ſolet, nimirum qui eo tempore, quando imperium primo Regi defertur, apud populum deferentem in uſu eſt (§. 810.). Cum nonniſi unus in regno ſuccedere poſſit

poſſit (§ 994.); *ſi Regi defuncto plures extiterint hæredes*, deficiente ratione intrinſeca electionis, *natu major præfertur natu minori*; utpote qui prior jus ſuccedendi acquiſivit per nativitatem (§828.). Et *niſi expreſſa populi voluntate fœminæ admittantur, aut non admittantur, niſi deficientibus maſculis; in caſu priori fœminæ prætereuntur, in poſteriori ultimo Regi filia, vel agnata proxima ſuccedit* (§. 1008.). Patet etiam, *ſi in ſucceſſione in bonis obtineat jus repræſentationis, idem quoque obtinere in ſucceſſione in regna.*

§. 1012.

De actibus & bonis Regis regiis ac privatis.

Actus Regis regii ſunt, qui pertinent ad exercitium imperii; *privati* vero, qui ad idem non pertinent. *Rex* igitur *quoad actus privatos tanquam perſona privata ſpectandus*, conſequenter *quoad eos non fruitur niſi jure privatorum.* Similiter *Bona Regis regia*, ſeu *publica* ſunt, quorum uſus ad imperii adminiſtrationem & ſplendorem regium perpetuum deſtinatus. *Bona* vero *Regis privata*, ſeu *propria* ſunt, quæ ad uſus ipſius privatos deſtinantur, aut quocunque modo ab ipſo acquiruntur. *Bona* igitur

igitur *Regis privata cum regiis in unam maſſam confundi nequeunt*, conſequenter *regia ad hæreditatem ipſius minime pertinent* (§. 916.). Quamobrem etſi modo hæreditario ſuccedatur in regno (§. 1011.); *qui in regno ſuccedit, non ideo ſuccedit in bonis Regis privatis, & hæreditate repudiata in regno ſuccedere poteſt, nec debita anteceſſoris privata ſolvere tenetur.*

§. 1013.

De ſucceſſione lineali.

Succeſſio linealis eſt, in qua regnum continuo ab uno in alterum devolvitur in linea recta; nec ad aliam propiorem fit transitus, niſi illa extincta. *In ſucceſſione* itaque *lineali mortui habentur pro vivis, & regnum per eos devolvitur ad eum, qui in vivis eſt, in eadem linea ſemper a perſona gignente ad genitam; quando vero fit transitus ad aliam lineam, ab ultima in regnatrice ad primam in eidem proxima.* Dicitur autem *ſucceſſio linealis agnatica*, ſi fœminæ a ſucceſſione in æternum excluduntur; *cognatica* vero, ſi cum maſculis promiſcue admittuntur, vel maſculis deficientibus ſuccedit fœmina Regi ultimo proxima. Patet autem, ut ante (§. 1011.),

natu

natu majorem præferri natu minori. Ceterum cum regna ſucceſſori ideo fuerint introducta, ut ſucceſſor certus ſit (§. 1008.); *ſi deficiente agnatica ſubſtituitur ſucceſſio linealis cognatica, regnum devolvitur ad filiam ultimi Regis & ejus liberos maſculos, vel ad cognatam proximam & ejus liberos maſculos.*

§. 1014.

De aliis ſuccedendi modis.

Cum modus ſuccedendi a libera populi imperium deferentis voluntate dependeat (§. 982.); *tot modi ſuccedendi in regno poſſibiles ſunt, quot concipi poſſunt, & is obtinebit, quem tempore inſtituti regni populus elegerit.* Sed de his in ſpecie plura dici nil attinet.

§. 1015.

Unde jus ſucceſſionis habeatur in regno ſucceſſorio.

Quoniam *in regno ſucceſſorio* ideo quis ſuccedit, quia populus voluit, ut hac lege ſuccedatur; *ſucceſſor jus ſuum non habet ab eo, cui ſuccedit, ſed a voluntate populi, ſeu primo acquirente.* Atque *jus ſuccedendi providentia majorum quæſitum eſt* (§. 831.), *& de ejus renunciatione ac repudiatione valent, quæ de jure per te in alios transmittendo alibi oſtendimus* (§. 830.).

§. 1016.

§. 1016.

De jure decidendi controversiam de successione.

Quia jus succedendi in regno acquiritur independenter a Regis præsentis voluntate (§. 1015.), nec populus, imperio in primum Regem certa successionis lege delato, quicquam in ea pro lubitu immutare potest, invitis iis, quibus aliquod jus inde quæsitum (§. 100.); *controversiam de jure succedendi suo ordine nec Rex præsens, nec populus decidere potest.* Quoniam tamen initio imperium deferre potest populus ea lege, qua placuerit (§. 982.); *& primo regi jus decidendi controversiam de jure succedendi deferre, & idem sibi reservare potest.*

CAPVT III.

DE

REPUBLICA CONSTITUENDA.

§. 1017.

Constitutio Reip. quid sit.

Constitutio Reip. est determinatio modi, quo finis civitatis obtinendus. Quamobrem ut jura sub imperio civili contenta agnoscantur, & officium tam imperantium, quam parentium pateat, ac jura singulorum intelligantur; de constitutione Reip. hic agendum (§. 978.).

§. 1018.

§. 1018.

Cum in civitate conjunctis viribus finis civitatis obtinendus (§. 972.); *tantus esse debet civium numerus, qui bono communi civitatis promovendo & defensioni adversus insultus hostiles sufficit, & ut sint tales, quales ad hunc vel istum finem particularem apti*, consequenter *ne sit major cum universim, tum in specie in quolibet vitæ genere, quam ut ne desit sufficiens copia eorum, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem ac jucunditatem requiruntur, nec minor.* *De numero civium.*

§. 1019.

Hinc consequitur, *ut a civitate discedere liceat iis, quorum opera ad promovendum bonum publicum & defendendam civitatem Resp. carere potest:* de quo cum sit superioris judicium (§. 996.); *sine consensu superioris sive expresso, sive tacito a civitate discedere non licet.* Quamobrem cum Reip. intersit, *ne discedant divites aut locupletes, vel qui in aliquo vitæ genere præclaram Reip. operam præstare valent, aut quorum opera ad defendendam Remp. opus est; superior id permittere non tenetur.* Per eandem rationem *gregatim discedere* *De discessu a civitate.*

non licet, nisi ea sit rerum penuria, ut extremæ vitæ necessitati discedentium prospicere non detur (§. 442.). *Qui a civitate discedit*, cum civis esse desinat; *fit peregrinus* (§. 974.), *nec civitati in eum amplius jus est* (§. 975.).

§. 1020.

De receptione peregrinorum.

Sequitur hinc porro, *ut a voluntate superioris dependeat, num & qua lege peregrinum recipere velit, num eum civibus æquiparare, an non omnia civium jura in eum conferre, an saltem permittere, ut in regione sua habitet & rem suam agat, an tanquam incolam recipere.* Appellantur autem *Indigenæ*, qui ex parentibus civibus in ea regione, in qua habitant, nati sunt; *Advenæ* vero, qui aliunde eo veniunt, ubi habitant, vel ex advenis nati sunt. Et *Jus civitatis*, vel etiam *Indigenatus* dicitur jus, quo cives fruuntur. Sunt vero etiam *Advenæ temporarii*, qui aliunde veniunt non eo animo, ut perpetuo apud nos habitent, sed saltem aliquo temporis intervallo commorentur: qui cum *nec civibus, nec incolis annumerandi sint* (§. 974.); *qui ex ipsis apud nos nascuntur, nec cives nostri sunt nec incolæ.* Nimirum jus indigenatus & inco-

incolatus transmiſſibile eſt (§. 821.), cum alias civitas conſervari non poſſet.

§. 1021.

Sufficientia vitæ exigit, *ut res induſtriales & artificiales, quantum datur, multiplicentur, ne permittatur, ut otio diffluant, quibus vires ad laborandum ſuppetunt, ne cuiquam deſit, qui laborare vult, labor, ut quilibet ſtudio ac labore ſuo tantum acquirere poſſit, quantum ad res, ſi non utiles & voluptuarias, ſaltem neceſſarias comparandum ſufficit* (§. 972.), conſequenter huic fini convenienter *pretia rerum ac laborum determinanda, & curæ maxime habendum, ne ſubditi in paupertatem, vel egeſtatem incidant, vel ad mendicitatem rediganter.* Ac propterea *non ferendum, ut annona flagelletur*, & *quantum datur, ſubditi ſublevandi, ne annonæ caritas ipſis ſit damnoſa.* Cumque maximus isque indiſpenſabilis ſit lignorum uſus; *curandum ne deſit ſufficiens lignorum copia. & iis rareſcentibus ad eorum parſimoniam ſubditi obligandi.* Et quoniam luxus conſiſtit in ſumtuoſiori cibi, potus, veſtitus & aliarum rerum cura (§. 509.), & eo bona dilapidari conſtat; *nimius*, quo

De iis quæ ſufficientia vitæ exigit.

ſcilicet ad paupertatem, aut mendicitatem rediguntur cives, *non tolerandus.* Ob rationem eandem *uſuraria pravitas non permittenda* (§. 649.), *nec tolerandi ſunt ludi, quibus bona dilapidantur*, ac ideo *nec luſores*, qui luſum tanquam artem exercent, immo *nec lotariæ ac ollæ fortunæ, niſi boni publici cauſa, quod aliter promoveri nequit* (§. 46.), *concedendæ* (§. 673. 674.).

§. 1022.

Ea porro expenduntur quoad pauperes & mendicos.

Eadem vitæ ſufficientia exigit, *ut* etiam *egenis ac mendicis proſpiciatur de iis, quæ ad vitæ neceſſitatem requiruntur*, &, ne ſubditi nimiis eleemoſynis graventur, *ea curæ eſſe debent, quæ lex naturæ de eleemoſynis conſtituit* (§. 488. *& ſqq.*). Hinc *inſtituenda ſunt ergaſtula*, in quibus opus facere coguntur, qui, cum laborare poſſint, mendicare malunt; *ptochotrophia*, in quibus aluntur egeni, qui labore ſuo ea acquirere nequeunt, quibus ad vitæ neceſſitatem indigent, ac cognatis, vel amicis deſtituuntur, qui indigentiæ ipſorum proſpiciunt; *noſocomia*, in quibus ægrotantes pauperes aluntur & curantur; *orphanotrophia*, in quibus educantur pupilli egeni; *Scholæ pauperum*, vel *piæ*, in quibus

bus liberi pauperum parentum gratis inſtituuntur in iis, quorum notitia ipſis neceſſaria ac utilis.

§. 1023.

De curæ ſuperioris circa tutelam.

Immo quia præcavendum, ne ſubditi in paupertatem incidant (§. 1021.); *ſuperiori* quoque *curæ habendum, ut pupillis ſint tutores, qui eorum educationem diligenter curant & eorum bona fideliter adminiſtrant* (§. 898. *& ſqq.* §. 972.), conſequenter *tutores teſtamentarii & legitimi prævia cognitione confirmandi, antequam adminiſtrationi ſe ſubmittant*; ne ſcilicet inhabiles admittantur: & ut tutela rite adminiſtretur; *certis perſonis publico nomine omnis cura tutelarum committenda.*

§. 1024.

De curæ ſuperioris circa felicitatem ſubditorum & religionem.

Cum felicitas in ſtatu voluptatis ac lætitiæ durabilis conſiſtat (§. 118.), voluptas autem in ſenſu perfectionis, & illa legis naturalis obſervantia acquiratur & conſervetur (§. 43. 44.); *felicitas exigit, ut in Rep. qui ad legem naturæ ſervandam proni ſunt juventur, nec ab aliis impediantur, ceteri* autem *vi adigantur, ut minimum actus externos ad legem naturæ componant.* Quamobrem *curæ habere debet ſuperior, ut ſubditi officiis tam*

erga ſe ipſos, quam erga alios atque Deum ſatisfacere ſtudeant (§. 57.), conſequenter *ut de iis atque illis, quæ in ſuo vitæ genere ipſis ſcitu neceſſaria atque utilia ſunt, abſque oneroſo ſumtu inſtituantur publice.* Patet itaque, *in Rep. conſtituendas eſſe Scholas*, in quibus publica auctoritate inſtituuntur pueri, atque adoleſcentes & juvenes in iis, quæ ipſis addiſcenda ſunt; & *in iis Præceptores ac Profeſſores inſtituendos, qui probe callent ea, quæ docere debent, dono docendi inſtructi ſunt, omnem diligentiam in inſtitutione adhibent ac moribus ſeſe diſcentibus commendant*; *Academias*, vel *Societates ſcientiarum*, in quibus a perſonis habilibus ſcientiæ ac artes perficiuntur, & novis inventis locupletantur; & *Academias artium*, in quibus artifices in arte, quam profiteri debent, veluti architecti, pictores, muſici excellentes educantur. Ut vero ſubditi de Deo & voluntate ejus, de virtute ac vitiis, cultuque divino inſtituantur, ad virtutem incitentur & a vitiis avocentur; *cura* quoque *cultus divini externi ſuperiori incumbit* (§. 179.), *ut* ſcilicet *extruantur templa*, in quibus conventus cultus divini gratia celebrantur;

tur; *determinentur dies festi*, qui cultui divino destinantur; & instituantur *Doctores publici*, qui cultui divino præsunt & ea docent, quæ in conventibus sacris docenda. Facile igitur patet, *tolerandum non esse, ut cultus divinus, seu religio*, quæ docet certum Dei colendi modum, *in contemtum adducatur & opiniones religioni ac bonis moribus adversæ dissemineutur.*

§. 1025.

Res sacræ dicuntur, quæ cultui divino publico dicata sunt. Hinc *loca sacra sunt templa & res sacræ, imagines, quæ attributa & beneficia Dei, itemque exempla singularia pietatis in memoriam revocant, in templis collocatæ*; cum earum usus pertineat ad cultum divinum. *Res* autem *profanæ* vocantur, quæ sacræ non sunt. Et *usus profanus* est, qui cultui divino non inservit. *Res* autem *sacra profanari* dicitur, si ad alium, quam ad sacrum usum adhibetur. Ex ipsis definitionibus patet, *res sacras alium usum non habere præter sacrum; & si quis eas ad alium usum transfert, eas profanari.* Cumque *Consecratio* sit actus, quo res quædam cultui divino publico dicatur; *De rebus sacris.*

consecratione res sacras ab omni usu profano separari, & ad usum sacrum unice dedicari.

§. 1026.

De Ecclesia & rebus ecclesiasticis.

Ecclesia dicitur cœtus hominum eodem modo Deum colentium; consequenter eidem religioni addictorum. Vocatur autem *particularis*, quæ in loco quodam particulari est, veluti in una urbe, vel certa ejus parte, aut in uno pago: *Universa* autem, quæ per quæcunque terrarum loca dispersa. Hinc *Res ecclesiasticæ*, vel *Ecclesiæ* dicuntur, quæ ad usum quendam Ecclesiæ pertinent, non tamen directe & simpliciter ad cultum divinum dedicantur. Universim sumtæ vocantur *Bona ecclesiæ*, quæ *tam in rebus corporalibus, quam incorporalibus consistere possunt* (§. 121.). Cum *tam res sacræ, quam ecclesiasticæ* destinentur ad usum Ecclesiæ cujusdam particularis (§. 1025. & *præs.*); utræque *ecclesiæ particularis sunt*: quoniam tamen ecclesiam non faciunt, qui nunc vivunt, verum etiam qui his mortuis in eorum locum successive succedunt, salva manente eadem communione religionis; *qui nunc sunt ejus membra de iis disponere nequeunt in præjudicium ecclæsiæ pro tempore futuro.*

§. 1027.

§. 1027.

Repræſentationes factorum perſonarum ſive verarum, ſive fictarum, ſi fuerint exitus læti, *Comœdias*, ſi triſtes, *Tragœdias* appellamus: ſit ita, quod veteres comœdias a tragœdiis diſtinxerint perſonarum conditione & fortunarum negotiorumque qualitate. Quoniam *comœdiæ & tragœdiæ* eum, quem exempla propriæ experientiæ, præbent uſum, & propter manifeſtum nexum inter facta & exitum efficacia majore, conſequenter ad praxin officiorum hominis & civis plurimum adjumenti afferunt; *ad finem* hunc, *quem habere debent*, *aptæ in Rep. tolerandæ*; *minime autem, ſi vitiorum libidinem animo inſtillent.* *De comœdiis & tragœdiis.*

§. 1028.

Vacuitas a metu injuriarum, quæ ad finem civitatis pertinet (§. 972.), exigit, *ut quilibet tutus præſtetur ab injuria aliorum*, conſequenter *non ferendum, ut quis lædatur ab alio* (§. 88.), *vel defraudetur* (§. 286.), *ſed curandum, ut unicuique jus ſuum tribuatur* (§. 86.), nimirum *ut conſequatur, quod ipſi ab alio debetur* (§. 80.), *damna data reſarcian-* *De cura ſuperioris circa juſtitiam.*

ciantur (§. 270.), *& ob injurias factas rei puniantur* (§. 93.). Cum violenta juris ſui perſecutio bellum ſit (§. 98.); *belli privati exercitium in Rep. ſuperiori competit.* Quoniam fieri nequit, ut ſuperior id per ſe exerceat, & *Judices* dicuntur perſonæ, quæ unicuique in Rep. jus ſuum tribui curant, ac unumquemque adverſus injurias aliorum defendunt; *in Rep. conſtituendi ſunt judices.* Patet itaque, *in Rep. judicia ſuccedere in locum belli privati.*

§. 1029.

De jure judicum. Quoniam judices curare debent, ut jus ſuum unicuique tribuatur (§. 1028.); *cauſas in judicium deductas cognoſcere, a cujusnam parte ſtet veritas pronunciare & victo injungere debent, ut præſtet vincenti, quod debet, ſique ſponte præſtare nolit, eundem vi adigere.* Cum itaque *judices ſint veluti arbitri a ſuperiore conſtituti* (§. 770.); quæ de ipſis oſtendimus quoad modum finiendi lites (§. 772. *& ſeqq*), ea de judicibus quoque tenenda. Quia tamen in ipſos translatum eſt exercitium belli privati, natura ſingulis competentis (§. 98.); *expletio juris* (§. 793.), *quæ Executio*, ſcilicet

licet ſententiæ dicitur, & *exactio pœnarum ob injurias privatas*, ſeu in ſingulos commiſſas, *ad judices pertinent.* Enimvero cum jus belli privati ſingulis non ſit ademtum, ſed per judices ſaltem exercendum; *ſi copia judicis haberi nequit, bellum privatum adhuc licitum eſt*, ideoque *ſe adverſus aggreſſorem* (§. 90.) & *res ſuas adverſus prædonem, poſſeſſionem adverſus invaſorem, defendere licet* (§. 263. 265.).

§. 1030.

De puniendis delictis publicis.

Cum univerſitas in civitate ſpectetur tanquam perſona moralis (§. 972.); *injuria in Remp. committitur, ſi quid fit quod eſt contra jus univerſorum*, veluti *omnium ſecuritatem* (§. 89.). Quamobrem univerſis, conſequenter *ſuperiori* (§. 996.), etiam *competit jus puniendi eum, qui jus univerſis competens, veluti ſecuritatem publicam, quomodocunque violat.* Factum doloſum, quo alteri damnum datur, vel infertur injuria, *Maleficium* dicitur: *Quaſi Maleficium* vero factum culpoſum. Maleficium, quo damnum datur, vel injuria infertur privato, *Delictum*; quo Reip. damnum datur, vel injuria infertur, *Crimen* appellatur.

tur. Dicuntur quoque illa *delicta privata*; hæc *publica*. Quamobrem *judicibus* etiam *conferendum jus puniendi delicta publica, sive crimina.*

§. 1031.

De inquisitione. Cum pœna irrogetur ob delictum, vel crimen perpetratum (§. 1030.); *nemo puniri potest, nisi delicto, aut crimine sufficienter probato, aut si sponte id confiteatur:* cumque circumstantiæ adhuc latentes ad pœnæ mitigationem facere possint; *antequam reus convictus & confessus condemnetur, ipsi permittendum est, ut, quæ sui excusandi causa se in medium afferre posse existimat, proferat,* consequenter *indefensus puniendus non est, nisi ipse confiteatur, se in defensionem sui nihil afferre posse.* Quoniam interest Reip. ne delicta & præsertim crimina maneant impunita (§. 93.); *si crimen sufficienter probari nequit, opera danda, ut qui de eodem suspectus est, in negando tamen perseverat, ad confessionem adigatur,* consequenter *jus est ad ea media, sine quibus confessio extorqueri nequit* (§. 46.). Atque in his consistit *Inquisitio,* quæ dicitur; ac is, in cujus delictum publicum inquiritur, *Inquisitus* vocatur.

§. 1032.

§. 1032.

Tortura dicitur actus, quo corpus criminis ſuſpecti dolore ac cruciatu afficitur, ut ad confeſſionem criminis adigatur. *Territio* vero ſunt minæ de torquendo, quæ intenduntur inquiſito in loco torturæ deſtinato, præſente carnifice & apparatu ad torquendum requiſito. Equidem cum haud pauci mori malint, etiamſi ſint innocentes, quam cruciatus torturæ perpeti; *tortura non ſatis apta eſt ad veritatem eruendam*, nec deſunt exempla innocentium propter ſævitiam tormentorum confeſſorum, ac ideo condemnatorum: quoniam tamen Reip. maxime intereſt, ne crimen maneat impunitum, quod e diametro ſecuritati publicæ adverſatur (§. 93.); *ſi inquiſitus criminis* iſtiusmodi *gravioris valde fuerit ſuſpectus*, ut ſcilicet ad certitudinem vix quicquam adhuc deeſſe videatur, quam propria inquiſiti confeſſio, *corpore autem ſano & robuſto, & malitia ejus manifeſta, torqueri poteſt.* Juramentum purgatorium criminis ſuſpecto a judice delatum *Tortura ſpiritualis* appellari ſolet; quæ quod *non ſatis apta ſit ad veritatem eruendam*, *De tortura.*

endam, ſi crimen pœnam capitalem, vel corporis afflictivam, vel aliam infamem meretur, facile patet; cum non omnes Deum vindicem timeant, alii ſe veniam facile impetraturos putent, ut ideo pejerare (§. 371.), quam crimen confiteri malint.

§. 1033.

De incarceratione & ſalvo conducto.

Quia crimina impunita manere non debent (§. 1032.); *ſi conſtet crimen eſſe commiſſum, opera danda, ut reus detegatur; ſi notus fuerit*, ne aufugiat, *in carcerem conjiciendus; ſi lateat, aut aufugerit, nihil intentatum relinquendum, ut apprehendatur.* Et exinde ulterius ſequitur, *ut ſit tamdiu in carcere detinendus, donec judicis ſententia vel abſolutus, vel condemnatus fuerit*: cumque nonniſi cuſtodiæ cauſa in carcere detineri debeat; *executio pœnæ*, nulla præſertim neceſſitate urgente, *non differenda.* Atque hinc ſimul intelligitur, *incarcerationem fieri nan debere, ſi pœnam in abſentem exequi datur; poſſe* vero etiam *teſtem de fuga ſuſpectum incarcerari* (§. 778.). *Inculpatus* dicitur, qui de delicto, vel crimine aliquo poſtulatur. Quodſi ergo *inculpatus*, *immo* etiam *reus*, cui non dene-

deneganda defenſio (§. 1031.), *metu carceris aufugit, & abſens promittit judici, quod citatus judicio ſemper ſe ſiſtere & cauſam ſuam agere velit, præſtita ſecuritate de non incarcerando,* qui *ſalvus conductus* dici ſolet; *judex eam ipſi tribuere debet, præſtita,* ne judicium eludere auſit, *cautione de ſe judicio ſiſtendo.* Enim vero, *ſi ſententia a judice lata ad pœnam capitalem, vel corperis afflictivam condemnatur, aut torturæ ſubjiciendus* cum tunc de fuga ſuſpectus ſit; *ſalvus conductus expirat*: &, *ſi durante inquiſitione crimen committat, ob quod incarcerari poteſt; non obſtante ſalvo conductu,* quippe qui ad id non ſpectat, *incarcerandus.*

§. 1034.

De cura ſuperioris circa ſanitatem ſubditorum.

In Rep. homo conjunctis omnium viribus conſequi id debet, ad quod conſequendum per ſe naturaliter obligatur (§. 972.). *Quicquid* igitur *ſuperior ad hoc conferre poteſt, ut ſanitas ſubditorum conſervetur & amiſſa reſtituatur, ad id faciendum obligatur.* Atque hinc *naſcitur cura de ſalubritate ciborum ac potuum, de apparatu medicamentorum, & ne deſint medici atque chirurgi periti,* ac *Profeſſores Medicinæ idonei inſtituan-*

ſtituantur, item *ne ſubditi labore nimio ſanitati officere cogantur*, *& qui officiis publicis præficiuntur, iis ſalaria ſufficientia præbeantur*. Huc etiam pertinet *cura de viarum publicarum commoditate & ſecuritate*.

§. 1035.

De cura circa ædificia. Ob eandem rationem patet (§. 116.), *ſuperiori curæ eſſe debere, ut materia ædificiis extruendis conveniens æquo pretio comparari poſſit, ut adſint architecti & fabri lignarii ac murarii, aliique opifices periti, & ne officio ſuo in extruendis ædificiis deſint*. Huc etiam pertinet cura circa *incendia, ut tempeſtive reſtringuantur & quantum datur præcaveantur*. Et quoniam ædificia publica venuſta ſplendorem conciliant civitati; *ut templa, curiæ, gymnaſia, collegia academica & alia quæcunque ædificia publica, non modo firma & utilia, verum etiam venuſta ſint, ſuperiori curæ eſſe debet*.

§. 1036.

De cura circa monetam. Quoniam pecunia comparantur & res, & operæ, quibus indigemus (§. 494): *ſuperiori curæ habendum, ne moneta ſufficiens ad res & operas comparandas deſit*: & quia defraudatio non permittenda (§. 1028.); *ut monætæ bonitas intrin-*

trinſeca conveniat extrinſecæ, ſeu moneta ſit proba; ac proptereа *in monetæ adulteratores*, qui vel monetam falſam cudunt, veluti vilioris matalli quantitate permiſcendo, quam lege publica cautum, vel etiam radendo eandem diminuunt, *ſevere animadvertendum, nec ferendum, ut moneta proba ad exteros exportetur, & ejus loco minus proba invehatur a trapezitis, aliisque lucri ſordidi cupidis.*

§. 1037.

De oneribus Reip.

Onera Reip. dicuntur omnes ſumtus Reip. adminiſtrandæ cauſa faciendi. Quamobrem cum ſine oneribus Reſp. adminiſtrari & defendi nequeat; *onera* quoque *Reip. ferre debent univerſi* (§. 972.), *non imponenda ultra, quam Reip. adminiſtratio & defenſio exigit*, & cum nemo civium ad paupertatem ſit redigendus, *ſinguli contribuere debent pro modo facultatum ſuarum.* Sunt vero *onera ordinaria*, quæ perpetuus uſus exigit; *extraordinaria* vero, quæ caſus quidam emergentes exigunt.

§. 1038.

De ærario publico.

Ærarium publicum dicitur locus, in quo pecunia publica repoſita eſt. Patet

itaque, *Remp. opus habere ærario* (§. 1036.), *paratam eſſe debere pecuniam, quantum Reip. adminiſtratio & defenſio exigit.* Immo præter ærarium totius civitatis, *cœtus* quoque *particulares ſua debent habere ærraria*, in quæ reponuntur pecuniæ in uſum publicum a ſingulis collatæ.

§. 1039.

De fiſco. Differt ab ærario publico *Fiſcus*, qui eſt receptaculum pecuniæ privatæ Regis, ſeu imperantis. *Quæ* igitur *Regis propria ſunt*, ſeu *ad ejus uſus privatos deſtinata, in fiſco ſunt.* Unde *Confiſcatio bonorum* eſt actus, quo in pœnam omnia bona, quæ quis habet, eidem adimuntur, & fiſco attribuuntur. Hinc ſimul intelligitur, quid ſit *Confiſcatio rei particularis.*

§. 1040.

De domaniis. Cum Rex ſine ſumtu ſe familiamque ſuam ſuſtentare nequeat, nec ſplendorem dignitatis regiæ, imperium vero exerceat ſubditorum cauſa; *in regno ſubditi Regi ſumtus ſuppeditare tenentur ad ſuſtentandum ſe familiamque ſuam, & obtinendum dignitatis regiæ ſplendorem ſufficientes*, conſequenter

fiſco

fiſco aſſignandi ſunt certi reditus, pro diverſitate circumſtantiarum augendi (§. 1039.). Prædia, quorum reditus Rectori civitatis ad ſuſtentandum ſe familiamque ſuam requiruntur, dicuntur *Domania*: & *hi reditus ſunt bona ipſius propria* (§. 1012.). *De reditibus* igitur *ex domaniis pro arbitrio ſuo disponere poteſt* (§. 195.); *aſt ipſa domania*, utpote nonniſi uſufructuarius, *alienare & oppignorare nequit* (§. 713.), *& alienata a ſucceſſore revocari, nec quantocunque tempore præſcribi poſſunt* (§. 451. 452.). Quoniam in regno patrimoniali perfecte tali omnia imperii cauſa conſtituta ſunt in dominio Regis (§. 986.); *domania* quoque *alienare & oppignorare poteſt* (§. 257. 697.). Et *ſi Rex habet jus ex nova cauſa tributa indicenti ſine ullare-ſtrictione, domania oppignorare poteſt*; cum potuiſſet loco pecuniæ mutuo ſumtæ tributa indicere.

§. 1041.

Cum unicuique honor meritus ſit exhibendus (§. 142.): *ſuperior* quoque *determinare debet actus externos, quibus honor ob merita in Remp. exhiberi debet de eadem bene merentibus a ceteris: ad* *De titulis & præcedentia.*

quod modi apti ſint tituli, qui ſunt vocabula præcellentiam cujusdam ſupra alios ſignificantia, *& præcedentia* (§.75.). Quoniam itaque tituli & præcedentia eſſe debent ſigna meritorum in Remp. & per eos cives ad præclara in Remp. merita obligantur (§. 35.).); *tituli cum præcedentia non debent eſſe venales.* Ceterum ob eandem rationem (§. 142.) *ferendum non eſt, ut quis ignominia afficiat alios, præſertim eos, qui dignitatibus civilibus eminent, ſeu ornati ſunt.*

CAPUT IV.

DE

JURIBUS MAJESTATICIS.

§. 1042.

Quænam ad jura majeſtatica referenda.

Cum jura majeſtatica ſint, quæ ad imperium ſummum & ejus exercitium pertinent (§.998.); *ad ea referenda ſunt jura omnia, ſine quibus imperium publicum, quantum fieri poteſt, promoveatur* (§. 980.), conſequenter *qui imperium civile exercet, ei competit jus omnia conſtituendi, quæ ad bonum publicum conſequendum ipſi facere videntur.*

§. 1043.

Poteſtas legislatoria.

Quoniam quælibet ſocietas, conſequen-

quenter etiam civitas ſuas habere debet leges, & eidem competit jus ferendi leges, (§. 846.); *ad jura majeſtatica pertinet poteſtas legislatoria*, jus condendi leges (§. 1042.). Quamobrem cum *leges* concipi nequeant ſine obligatione (§. 39.); *ſi tales non fuerint, ut iis ſatisfieri nequeat per executionem*, ſeu vi compellendo ad præſtandum, quod præcipitur (§. 1029.), *iisdem tales ac tantæ addendæ ſunt pœnæ, quæ ad cohibendam transgreſſionem, quantum datur, ſufficiunt.* Hinc intelligitur, *leges non eſſe, ſi ſuperior ſaltem ſignificet, quid a ſubditis fieri, aut non fieri debeat, non vero addit, quod ſecus facientes puniri, aut vi adigi debeant ad faciendum*; cum hac voluntatis declaratione ſaltem admoneantur ſubditi officii ſui. Facile autem patet, *leges fundamentales non ſubeſſe poteſtati legislatoriæ, Rectori civitatis competenti* (§. 984.).

§. 1044.

Jus interpretandi leges.

Cum lege voluntatem ſuam declaret ſuperior, quid a ſubditis fieri, vel non fieri velit (§. 1043. 39.); *jus interpretandi leges in Rep. ſuperiori competit* (§. 794). Quamobrem in caſu dubio *interpreta-*

tio ab eo requirenda, quæ *authentica* dici ſolet. *Leges* vero *fundamentales ſuperior interpretari nequit* (§. 984.).

§. 1045.

De jure abrogandi & immutandi leges.

Lex abrogari dicitur, quando declaratur, quod ſubditos non amplius obligare debeat. Cum obligatio, quæ a lege humana venit, dependeat a voluntate legislatoris (§. 39.); *ſuperior*, *qui legem tulit* (§. 1043.), *eam* quoque *abrogare poteſt, ſi ipſi viſum fuerit*, conſequenter *jus abrogandi leges ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.). Et quia leges mutare idem eſt ac veteres tollere, & alias in earum locum ſubſtituere; *in jure leges ferendi & abrogandi* etiam *jus leges immutandi continetur*. Enimvero quoniam obligatio naturalis, quæ a lege naturæ venit (§. 39.), immutabilis eſt (§. 38.); *leges naturales abrogari nequeunt*.

§. 1046.

De jure diſpenſandi.

Diſpenſatio vocatur permiſſio actus lege prohibiti in caſu ſingulari facta. Quamobrem cum diſpenſare idem ſit ac legem tollere in caſu quodam ſingulari, ſeu aliquem ab obligatione, quæ in de venit, liberare; *ſuperior circa leges*

diſpen-

diſpenſare poteſt (§. 1045.), ac propterea *Jus diſpenſandi ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.), ob immutabilem vero obligationis naturalis (§. 38.) *ad legem naturæ extendi nequit.* Quamobrem *ſi quædam permittere tenetur ſuperior, quæ legi naturæ adverſantur, ea tantum impune fieri permittit.*

§. 1047.

De jure dandi privilegium.

Privilegium eſt conceſſio juris cujusdam, ſive affirmativi, ſive negativi, perſonæ uni, vel pluribus, aut certo cuidam perſonarum ordini facta, quo ceteri carent. Dicitur in ſpecie *Privilegium familiæ*, quod datur perſonæ cuidam & omnibus ab ea per nativitatem deſcendentibus. Qui privilegium habet, *Privilegiarius*, vulgo *privilegiatus* appellatur. Cum conceſſione privilegiorum ceteri obligentur pati, ut privilegiatus jure ſuo fruatur, nec quicquam committere, quod eidem adverſatur; *privilegia revera leges ſunt* (§. 39.), conſequenter cum poteſtas legislatoria ſuperiori competat (§. 1043.), eidemque ſit jus diſpenſandi circa legem (§. 1046.), quod in privilegiis obtinet; *jus concedendi privilegia, ad jura majeſtatica pertinet.*

Cum voluntate ſuperioris dentur privilegia, ideoque ab eadem pendet, cuinam privilegia dare & qua lege velit; *ſuperior privilegia concedere poteſt vel ad tempus, vel ad dies vitæ, ſub onere quocunque, ſub certa conditione, præſertim poteſtativa, aut precario, immo etiam ſub pœna. veluti ut abuſu, vel certo quodam facto committatur.* Quoniam tamen ſalus publica in civitate ſuprema lex eſt (§. 976.); *privilegia dari non debent, niſi boni publici cauſa*, conſequenter *ſi vergant in detrimentum Reip. aut multorum civium, ſuperior ea tollere poteſt.*

§. 1048.

De jure punienti & jure gladii.

Cum a metu pœnarum vim habeat obligatio (§. 35. 93.); *pœnæ legibus additæ executioni dandæ ſunt.* Quamobrem cum punienda etiam ſint delicta tam privata, quam publica (§. 1029.); *ad jura majeſtatica pertinet jus puniendi & pœnas determinandi.* Quia pœnæ vel ſunt mala fortunæ, vel corporis (§. 93.); *in privatione ſui & in faciendo dolore in corpore conſiſtunt*, conſequenter *in pœnam adimi poſſunt res quæcunque corporales, pecunia, jura quælibet*, ideoque *etiam privilegia*

legia (§. 1047.), *ſive in perpetuum, ſive ad certum tempus, delinquens infamia notari, corpus variis modis affligi*, immo cum exercitium juris puniendi revera ſit defenſio adverſus eos, qui lædendi animum habent (§. 90. 93.), *in pœnam ipſa vita eripi poteſt* (§. 94.). *Pœnæ* igitur *capitales in ſe illicitæ non ſunt, & , ſi crimina aliter averti nequeunt, licitæ.* Jus pœnam capitalem ſumendi de maleficis *Jus gladii* dicitur, immo etiam *Jus vitæ & necis*: quod tamen latius extenditur, quatenus ſcilicet jus exponendi vitam ſubditorum periculo mortis, veluti in bello, continet.

§. 1049.

Talio cum ſit par vindicta, qua tantum quis patitur mali, quantum fecit, & tanquam illicita in ſe in exercitio juris puniendi non attendenda (§. 156.); *in puniendis* quoque *delictis tam privatis, quam publicis talio non obſervanda, ſed pœnæ loco malum nunc gravius, nunc minus inferendum, quam quantum fecit, qui deliquit, prouti finis pœnæ exigit* (§. 94.). Qua etiam de cauſa *malum in ſe tale non eſt, ut puniri debeat,* *An talio in irrogandis pœnis attendenda.*

nec Rector civitatis necem malefici intendit, sed aversionem læsionis cum a singulis, tum a Rep. seu universis.

§. 1050.

Quænam puniri nequeant.

Quoniam jus puniendi natura hominibus non competit, nisi ob læsionem actu factam (§. 93.); *actus interni, quando in externos non erumpunt, puniri non possunt.* Hinc *ob errores nemo puniri potest: dissemination tamen erroris,* præsertim si fiat contra prohibitionem, *pœnis coërceri potest.* Quamobrem cum *atheismus & deismus* sint errores; *puniri non possunt: dissemination* tamen *atheismi & deismi, aliorumque errorum religioni adversorum puniri potest.* Quoniam pœnæ loco est, si quis e civitate discedere jubeatur (§. 1048.); *ad pœnam graviorem procedere non licet, nisi si discedere nolit, nec ab errore divulgando desistat.* Pœna nimis levis existimari nequit e civitate exclusio, præsertim ubi difficile fuerit fortunarum suarum sedem alibi constituere.

§. 1051.

An pœnæ nomine

Cum jus sepulturæ humanitati debitum (§. 824.) in pœnam adimi possit

poſſit (§. 1048.), ac præterea pœnis maxime conveniat, ut eorum memoria conſervetur, quatenus exemplares ſunt (§. 93.); *cadavera ſupplicium ultimum perpeſſorum inſepulta in conſpectu publico relinqui poſſunt.* Immo ob eandem rationem *pœnæ nomine denegatur ſepultura in loco honeſto contemtoribus religionis, & propter autochiriam ex cauſa non imputabili minime commiſſam*, veluti non in furore, delirio, vel ex melancholia. *ſepultura denegenda.*

§. 1052.

Quoniam *ſcelera*, ſeu *vitia fœda ſuperior* permittere non tenetur in Rep. præſertim ubi verendum, ne invaleſcant (§. 1024.), aut ſi ſaluti publicæ quodammodo adverſentur (§. 976.), cum eadem prohiberi poſſit; *punire* etiam *poteſt*, veluti ſcortationem, adulterium, concubitus, qui ſunt contra naturam, blaſphemiam, luxum nimium. *An ſcelera puniri poſſint.*

§. 1053.

Si bona parentum confiſcantur, cum *liberi* in iisdem nullum adhuc jus proprium habeant, quippe quod demum poſt mortem eorum conſequuntur (§. 917. 921.); iidem *ob factum parentum* *Quomodo parentes in liberis puniantur.*

tum non puniuntur (§. 1048.). Quatenus tamen ipsis adimitur hæreditas, quam sperare poterant; *occasione ejusdem malum quoddam sentiunt.* Quatenus vero parentes curæ habere debent, ut liberi sint fortunati (§. 892.), atque eo ducit nara insitus amor, qui in ipsis brutis conspicitur; ipsi affliguntur, quod videant liberos privari bonis, quæ post mortem suam habituri erant. Ac ideo *parentes in liberis confiscatione bonorum puniuntur* (§. 93.). *Idem intelligitur* eodem modo, *si ob crimen parentum liberis adimitur, si quid habent, aut expectare possunt, in quod jus proprium non ipsis, sed populo aut Regi est, seu quod non in ipsorum, sed in populi aut Regis dominio est,* qualia sunt nobilitas, jus certarum dignitatum civilium hæreditarium, aptitudo civilis ad certa officia publica, jus possidendi prædia equestria & alia privilegia familiæ data; quippe quæ sunt talia, quæ continuo juri superioris subjecta sunt, ut de iis disponere possit, prouti salus Reip. exigit (§. 976.).

§. 1054.

De jure aggraviandi.

Cum salus Reip. suprema lex sit (§. 976.),

(§. 976.), pœnarum autem qualitas & quantitas voluntate ſuperioris determinata ſit (§. 1048.); *ſi e re Reip. eſſe ſuperiori videatur, ut pœna remittatur, vel ſaltem mitigetur, eandem remittere vel mitigare poteſt.* Sunt autem rationes ad hoc ſufficientes præclara parentum, vel majorum in Remp. aut ſuperiorem merita, ob quæ pœnæ remiſſio, vel mitigatio æquipollet beneficio, quod ipſis redditur in liberis vel poſteris, aut eorum cognatis. Tales etiam ſunt præclara delinquentium in Remp. & Rectorem civitatis merita, vel magna ſpes meritorum in poſterum. Jus vero pœnas remittendi, vel mitigandi *Jus aggratiandi* appellatur. Quodſi pœnæ lege fuerint determinatæ; aggratiatio diſpenſationi æquiqollet (§. 1046.), & Jus aggratiandi ſub jure diſpenſandi continetur.

§. 1055.

Accuſatio, vel *inquiſitio aboleri* dicitur, ſi de crimine, cujus aliquis poſtulatur, non inquirendum; conſequenter is absque omni cognitione, aut ſaltem inquiſitione nondum abſoluta e numero *De jure abolendi.*

ro reorum eximitur. *Est* igitur *abolitio remissio pœnæ in casu dubio.* Quamobrem cum jus abolendi sub jure aggratiandi contineatur (§. 1054.); *superiori jus abolendi competit* (§. *cit.*).

§. 1056.

De amnestia. Differt ab abolitione *Amnestia*, quæ est oblivio injuriarum & criminum patratorum in perpetuum decreta. Unde & *Lex oblivionis* vocatur. *Amnestia* igitur *præstita, ante actarum rerum nemo accusari, neve puniri potest.* Cum salus Reip. suprema lex sit (§. 976.); *si re civitatis fuerit*, veluti si præteritarum injuriarum oblivione certius cavetur, ne novis iisque gravioribus pandantur fores, vel si eædem tutius finiantur, si pœna remittatur, quam si nocentes puniantur, *amnestia naturaliter licita, & eam*, cum sit pœnæ remissio, *superior præstare valet* (§. 1054.). Facile autem intelligitur, *si in rebellione amnestia a superiore præstatur*, cum id fiat transactione, ut pax restituatur, ac ideo vim suam a pacto accipiat (§. 764.); *id non fieri vi imperii.*

§. 1057.

De Jure *Jus onera imponendi*, superiori competens

petens (§. 1037.), *ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.). Dicuntur autem *Tributa* pecunia, quæ pro rebus immobilibus, pro moventibus, pro bonis poſſeſſis, aut negotio quæſtuoſo, vel etiam pro capite ſuo, onerum Reip. ferendorum cauſa, ſolvitur: *Vectigal* vero pecunia, quæ eadem de cauſa pro mercibus & rebus conſumtibilibus, pro vectura, & ſi qua ſunt his gemina, ſolvitur. Ad ea etiam pertinent *Munera publica*, quando ſubditi ſine dignitate publicæ utilitatis cauſa gratis, vel etiam cum damno patrimonii & ſumtibus ſuis quid facere obligantur. Iſtiusmodi munus publicum eſt perſonali hoſpitio excipere milites, eſt etiam tutelæ adminiſtratio. Patet autem, *tributa & munera publica rerum immobilium pretium imminuere, vectigalia autem rerum pretium augere.* Hinc vero ſequitur, *ut nova tributa & munera publica, atque vectigalia caute* ſint *imponenda.*

onera imponendi & ejus generibus.

§. 1058.

Collecta dicitur pecunia, quæ a civibus uſus cujusdam particularis gratia colligitur, veluti extructionis templi, vel

De jure collectandi.

vel ædium incendio devaſtatarum, aut pauperum alendorum cauſa. Cum collectæ indirecte reſpiciant Remp. quatenus univerſi conſulere tenentur ſingulis, vel cœtibus particularibus (§. 975.), & ſi fiat in uſum exterorum, pecunia ex civitate exportatur, conſequenter onera ſint, quæ reſpectum ad Remp. habent *conceſſio juris collectandi ad ſuperiorem pertinet* (§. 1057.), ideoque *jus collectandi ſine ejus permiſſu exerceri nequit*. Et quamvis collectæ confundendæ non ſint cum eleemoſynis, quas privatus quidam colligit miſeriæ ſublevandæ cauſa, in quam quis fatali incendio, vel alia calamitate redactus eſt; *ipſe* tamen *ſuperior* etiam *de his diſponere poteſt*, cum *jus diſponendi de eleemoſynis eidem competat* (§. 1022.), *eædemque referendæ ſint ad onera, quæ indirectæ Remp. reſpiciunt.*

§. 1059.

De jure monetam cudendi.

Superioris cum ſit curare, ne deſit monetæ probæ ſufficiens copia & ne adulteretur (§. 1036.); *ius monetæ cudendæ ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.), & *ſuperiori* quoque *competit jus valorem extrin-*

extrinſecum monetæ tam propriæ, quam peregrinæ determinandi, prouti e re civitatis viſum fuerit. Quodſi *ob temporum calamitates monetæ ex materia vili, vel exigui, aut fere nullius pretii cuſæ immodicus valor extrinſecus tribuendus*, ne plurimi civium ad incitas redigantur, *ceſſantibus illis ſuperior curare debet, ut cum moneta proba permutetur.*

§. 1060.

Officium publicum dicimus adminiſtrationem certorum negotiorum vi imperii civilis gerendorum & executioni dandorum. *Officio* igitur *publico funguntur non modo illi, quibus exercitium cujusdam juris ad imperium civile pertinentis committit ſuperior, verum etiam hi, quorum miniſterio vel ipſe, vel illi utuntur in executione negotiorum.* In ſpecie autem *Magiſtratus* dicitur, cui partes quædam imperii exercendæ committuntur a ſuperiore, quales ſunt magiſtratus oppidani, gubernatores provinciarum, immo & judices (§. 1028.). Cum ſuperior imperium ſolus per ſe exercere nequeat, ſed exercere teneatur partim per alios, conſe-

De jure conferendi officia publica.

quenter *magiſtratus & judices ipſius nomine faciant, quicquid faciunt, & in genere, qui officio cuidam publico præficiuntur, nonniſi exequantur a ſuperiore ſibi demandata; ſuperiori* quoque *competit jus magiſtratus atque judices inſtituendi, & in genere officia publica conferendi.* Ceterum *ab ipſius arbitrio pendet, quatenus quoad functiones minores jus conferendi magiſtratibus, judicibus & qui aliis officiis funguntur, concedere velit & qua lege.* Facile autem patet, hos ſuo jure non uti niſi dependenter a voluntate ſuperioris.

§. 1061.

De jure conferendi titulos & præcedentias ſ. dignitates civiles.

Et quia tituli & præcedentia per ſe ſunt præmia bene meritorum de Rep. vel perſona ſuperioris (§. 1041.), per quos ſubditi ad præclare merendum obligantur (§. 35.); *jus conferendi titulos & præcedentiam ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.). Cumque hi etiam adhæreant officiis publicis, quatenus, qui iisdem funguntur, bene de Rep. merentur; ideo officia publica, quæ dignitatem adjunctam habent, a Romanis *Honores* appellabantur.

§. 1062.

§. 1062.

Cum imperium publicum exerceri debeat ſaluti publicæ convenienter (§. 976.); *officium publicum nemini conferendum, niſi qui habilis eſt*, hoc eſt, *cui non modo ſunt vires ſufficientes, ut eodem recte fungatur, ſed & conſtans atque perpetua voluntas eodem recte fungendi*, conſequenter *officia publica non vendi debent, nec conferri plus licitanti neque* etiam *ferendum eſt, ut ab iis, qui officium aliquod ambiunt, munera accipiant, qui vel officia conferunt, vel ſuperiori perſonas habiles commendare, aut præſentare debent.* Quamobrem cum *Crimen ambitus* vocetur, quo quis data pecunia, vel alio illicito modo corruptis ſuffragiis officium quoddam publicum, vel dignitates civiles parat; *crimen ambitus non tolerandum*, conſequenter *pœnis coërcendum.* Immo *ſi ex indigni electione damnum Reip. fecerit is, cui officii publici collatio mandata eſt, id reſarcire tenetur* (§. 270.). *Quomodo jus iſtud exercendum.*

§. 1063.

Removeri ab officio dicitur, qui eodem invitus privatur; *ſuſpendi*, qui eodem fungi ad tempus certum, vel inde- *De remotione, ſuſpenſione*

& dimissione ab officio.

finitum prohibetur; *dimitti*, cujus precibus annuit superior, ne eodem diutius fungi obligetur. Quoniam *officii collatio pacto perficitur inter collatorem & eum, cui confertur*, quo is certorum negotiorum administrationem, vel executionem eidem committit (§. 1060.) & salarium promittit, hic vero spondet, se negotia ista diligenter administraturum, vel executurum (§. 438.); *nemo officium abdicare potest sine consensu superioris, aut ejus, qui ab eodem jus habet* (§. 341.), *nec removeri, nec suspendi potest sine justa causa*, veluti *si negligenter, aut fraudulenter eodem fungatur* (§. 442.), *aut in pœnam* (§. 1048.). Patet itaque, *jus removendi, suspendendi & dimittendi ab officio competere per se superiori*

§. 1064.

De jure circa sacra.

Jus circa sacra, aut *Jus sacrorum* dicitur jus disponendi de iis, quæ ad cultum divinum & Ecclesiam spectant. Cum cura cultus divini externi superiori incumbat, veluti ut extruantur templa, determinentur festa, instituantur doctores publici (§. 1024.), consequenter etiam ut rectus fiat rerum sacrarum usus

uſus (§. 1025.), & de rebus eccleſiaſticis rite diſponatur (§. 1026.); *jus aliquod circa ſacra ſuperiori competit.* Quoniam vero imperium, quod continet omnia jura ad id ſpectantia, conſequenter etiam jus circa ſacra, in partes potentiales diviſibile (§. 983.), & idem quoque diviſum transferri poſſit (§. 992.); *jus* quoque *ſacrorum a ſeculari ſeparari, idque vel populus ſibi reſervare, vel alii cuidam ſeparatim deferre poteſt.* Quoniam quæ ad cultum divinum internum ſpectant & quæ in externo eidem inſeparabiliter cohærent, vel dogmata theoretica de Deo & voluntate ejus, vel practica de agendis ſunt (§. 178.), imperari vero non poſſit, ut pro vero habeas, de quo per rationes convictus, vel perſuaſus non fueris; *jus circa ſacra, quatenus originarie in populo eſt, extendi nequit ad ea, quæ ad cultum divinum internum ſpectant & indivulſo nexu cum eodem in externo cohærent, niſi quatenus* turbarum evitandarum gratia *controverſia aliqua in Eccleſia orta proviſionaliter decidenda*, ut ſcilicet conſtet, quid publice doceri debeat, *vel certi quid conſtituendum*, veluti ut

unicuique liberum ſit, ſententiam ſuam proponere ac rationibus defendere, citra contumeliam, vel inſectationem partis alterius, aut ut de eo, quod controverſum eſt, in cultu divino publico taceatur. Aſt *de iis, quæ in cultu externo ſalvo interno non uno modo fieri poſſunt, pro lubitu diſponi poſſe ab eo, qui jus ſacrorum habet, prouti e re civitatis, vel eccleſiæ ipſi viſum fuerit*, nihil difficultatis habet (§. 976.). Enimvero cum imperium civile metiendum ſit ex fine civitatis (§. 980-); *jus circa ſacra quoad eos actus, qui reſpectum quendam ad Remp. habent, vel quorum executio brachio civili indiget, & quatenus eccleſia tutelam civilem exigit, ab imperio civili dependens ſemper eſt.* Quoniam Rector civitatis ad legum fundamentalium obſervantiam obligatur (§. 984.); *ſi qua de jure circa ſacra lege fundamentali disponuntur*, veluti ne tolerentur religiones ab ea, quam populus profitetur, diverſæ, vel ne Rector civitatis alii religioni addictus ſit, *ea tenent Rectorem civitatis.* Si lex nulla fundamentalis obſtet, cum tunc pro lubitu ſtatuere poſſit de eo, quod ſibi viſum fuerit;

reli-

religionem quamcunque in civitate tolerare poteſt, modo ea non ſit ſtatui civili adverſa, & eam præſcribere legem, ſub qua eandem tolerare velit.

§. 1065.

De dominio & poteſtate eminente.

Jus disponendi de rebus propriis civium ſalutis publicæ cauſa, in caſu neceſſitatis, dicitur *Dominium eminens*; jus vero eadem de cauſa in caſu neceſſitatis diſponendi de ipſis perſonis civium *Poteſtas eminens*. Utrumque conjunctim *Jus eminens*, in res ſcilicet & perſonam civium, vocatur. *Superiori* itaque *dominium & poteſtas eminens, ſeu jus eminens competit* (§. 976.), *& jus utrumque jus quoddam neceſſitatis eſt, nec locum habet, niſi quando ejus uſus eſt medium unicum ſalutis publicæ in caſu emergente promovendæ*: cumque res ſacræ & eccleſiaſticæ ſint eccleſiæ particularis, cujus membra ſunt cives (§. 1026.); *vi dominii eminentis etiam de rebus ſacris & eccleſiaſticis disponere poteſt ſuperior, non tamen ſine conſenſu ejus, qui jus circa ſacra habet, ſi id a regimine ſeculari fuerit ſejunctum* (§. 1064.). Cum dominium & imperium ſint duo jura a ſe invicem prorſus diſtincta, quorum

unum ab altero prorſus independens eſt (§. 195. 833.); *ſi Rex fuerit fundorum privatorum dominus, id ad imperium non pertinet, nec quicquam in ipſo imperio, aut modo habendi imperium mutat.*

§. 1066.

De Jure belli. Cum *ſuperior* Remp. defendere teneatur adverſus vim externam, conſequenter etiam jura populi ſui & ſingulorum quoque ſubditorum vi perſequi adverſus gentes alias (§. 972); *jus etiam belli in alias habet* (§. 98.), *idque ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.). Atque hoc *bellum*, quod jure civitatis geritur cum gentibus aliis, *publicum* dici ſolet.

§. 1067.

De Jure paciſcendi cum gentibus aliis. Denique quia *ſuperior* populi ſalutem quovis modo promovere debet (§. 972. 996.); *ſi ope atque auxilio aliarum gentium ſalutem civium ſuorum promovere poſſit, pacta de eo cum gentibus aliis inire poteſt.* Sed de jure belli & pacta ineundi cum gentibus aliis agendum in Jure Gentium.

CAPUT

CAPUT V.

DE THEORIA NATURALI LEGUM CIVILIUM.

§. 1068.

De legibus civilibus.

Leges civiles dicuntur, quæ a ſuperiore feruntur ſubditis in civitate. Cum civitates diverſæ inter ſe ſpectentur tanquam perſonæ liberæ in ſtatu naturali viventes (§. 977.); *leges civiles non obligant niſi membra ejus civitatis, in qua feruntur*, conſequenter *ſi leges peregrinæ recipiuntur, eæ vim obligandi nanciſcuntur a ſuperioris voluntate, qui vult eas eſſe leges ſuæ civitatis.* Quoniam vero ſalus publica ſuprema lex eſt (§. 976.); *leges peregrinæ non ante recipiendæ, quam demonſtratum fuerit per ea, quæ præſcribunt, bonum commune hujus civitatis promoveri poſſe*, ideoque *ſi mutato rerum ſtatu, vel agnito errore deprehendatur, ea non eſſe media communi bonum promovendi, abrogandæ ſunt*: id quod in genere de legibus quibusvis tenendum.

§. 1069.

De habitu legum civilium ad natu-

Cum obligatio naturalis ſit immutabilis (§. 38.), nec ullus homo ab ea libe-

rales præceptivas & prohibitivas.

liberari poſſit (§. 42.); *leges civiles contrariæ eſſe non debent naturalibus præceptivis & prohibitivis*, conſequenter *lex civilis ex naturaliter debito facere nequit illicitum, nec ex naturaliter illicito debitum, vel licitum* (§. 49.). Quamobrem *ſi lege civili tacite permittitur, quod legi præceptivæ, vel prohibitivæ contrarium; id ſaltem toleratur, vel conceſſa impunitate agendi, vel denegato auxilio judicis, majoris mali, vel damni vitandi cauſa, vel quod alia quacunque de cauſa id fieri neceſſe ſit* (§. 976.). Nimirum *permittendo legi præceptivæ, vel prohibitivæ naturali contrarium lege civili libertas naturalis non reſtringitur ultra id, quod exigit finis civitatis* (§. 78. 980.). Enimvero cum permittendo utique velit ſuperior, ne alius agere volentem vi impediat, quo minus agat; *ſi lege civili quid permittitur, lex permiſſiva obligat ceteros, ne agentem vi impediant, quo minus faciat, quod permittitur, ac inde naſcitur agenti jus non patiendi, ut vi impediatur* (§. 46.).

§. 1070.

De legibus civilibus a natura-

Quodſi obligatio naturalis non ſatis efficax fuerit ad legum naturalium obſervantiam, quas tamen in Rep. obſer-

ſervari neceſſe eſt; *leges naturales additis pœnis*, quarum metu introducitur obligatio poſitiva naturali fortior (§. 35. 93.), *efficiuntur civiles*, quatenus ſcilicet pœnas continent lege naturali minime determinatas (§. 39.). Immo cum metus executionis a judice faciendæ (§. 1029.), & prævisio actus ab eodem irriti efficiendi aut reſcindendi vim obligandi habeat (§. 35.); *leges* quoque *naturales formam civilium induunt, quatenus iisdem præſtatur auxilium in foro.* *libus materialiter non differentibus.*

§. 1071.

Quoniam in civitate libertas ſingulorum reſtringitur quoad eas actiones, quæ ad bonum publicum conſequendum pertinent (§. 980.); *ſuperior ex naturaliter licito lege civili debitum, vel illicitum, & ex imperfecte debito, ſeu officio humanitatis perfecte debitum facere poteſt, prouti fini civitatis convenit* (§. 49. 80.). Quod vi libertatis naturalis ſingulis per facta facere poſſunt (§. 667.); idem ſuperior, cujus juri ſubjecta eſt libertas naturalis ſingulorum, facere poteſt, quatenus finis civitatis id exigit (§. 980.). Hinc ſequitur, *De habitu legum civilium ad naturales permiſſivas & officia humanitatis.*

ut,

ut, ſi quid pluribus modis fieri poteſt, ſuperior præcipere poſſit, ut hoc vel iſto modo fieri debeat, conſequenter *actus civiliter validus non ſit, niſi lege præſcripto modo fiat.* Huc etiam pertinet, *ſi ſuperior determinat modum, quo obligationi naturali ſatisfieri poteſt, aut ab eo præcavetur, ne eidem adverſa committantur, aut ut contractui inſit, quod per pacta eidem adjici poteſt, vel lex detur, quam contrahentes dare poterant.*

§. 1072.

De legibus civilibus materialiter a naturalibus differentibus.

Cum ſuperior curet, ut jus ſuum unicuique tribuatur per judicem (§. 1028. 1029.); facile patet *cavendum eſſe, ne lites multiplicentur in nimium. & ex litibus naſcantur lites, nec in foro protrahantur, atque curandum, ut exitum habere poſſint.* Quamobrem *ob minimam quamcunque læſionem litibus in foro locus concedi nequit*; cum & in ſtatu naturali ob læſiones non magni momenti a bello abſtinere jubeat prudentia, vel charitas, & ſæpe pœna danda ſit culpæ, ut poſthac cautius mercari diſcas; & *ſi determinationes legi naturæ adjectæ fuerint probatu difficiles, vel prorſus impoſſibiles, in earum locum ſubſtituen-*

ſtituendæ aliæ probatu faciles, quæ probabiliter, ſeu ut plurimum iisdem æquipollent. Hinc ſequitur, *ut lege civili determinentur læſiones, ob quas auxilium dandum, vel denegandum in foro, & culpa pro diverſitate negotiorum præſtanda.*

§. 1073.

Unde deſumenda ſit ratio legum civilium ex naturali faciendarum.

Quoniam leges civiles præſcribere debent media, quibus commune bonum civitatis obtinetur (§. 1068.); *ratio eorum, quæ legi naturali vel addenda, vel ſubtrahenda, ut ex ea efficiatur civilis, vel a ſtatu civitatis in genere, vel hujus, in qua lex fertur, in ſpecie deſumenda.* Et per ſe patet, *ſi legum civilium una concordia eſſe debeat, admittenda etiam eſſe juri naturali non in totum conſona, quæ ex aliis legibus civilibus neceſſario conſequuntur.* Quamobrem cum voluntas legislatoris contradictoria concipi non debeat; *quæ ex lege civili neceſſario conſequuntur, ea etiam pro lege tenenda.*

§. 1074.

De erroribus circa jus naturæ vitandis.

Quoniam ex hactenus dictis appareret, leges civiles efficiendas eſſe ex naturalibus; *cavendum eſt, ne legislator errores quosdam communes pro jure naturæ*

ræ ſumat, conſequenter *ſi per inſcitiam temporum errores quidam irrepſerunt in leges civiles, aut quædam ex aliis hac labe infectis per conſequentiam fuerint erratæ, eædem abrogandæ, vel veritati convenienter emendendæ ſunt.*

CAPUT VI.

DE

OFFICIO SUPERIORIS ET SUBDITORVM.

§. 1075.

De bono & malo regimine.

Exercitium imperii civilis dicitur *Regimen.* Quamobrem cum boni publici promovendi cauſa conſtitutæ ſint civitates (§. 972.), & imperium civile conſiſtat in determinandis actionibus civium atque iis, quæ ad bonum publicum conſequendum faciunt (§. 978. 980.); *Rector civitatis bene regit Remp. ſi ea facit, quæ ad bonum publicum promovendum requiruntur, male autem regit, ſi ea facit, quæ bono publico adverſantur, & ad bene regendum obligatur.*

§. 1076.

De qualitatibus R. c. & conſiliariis ad bonum regimen

Quamobrem *Rector civitatis inſtructus eſſe debet ſcientia eorum, quæ ad bonum regimen requiruntur, & habere voluntatem conſtantem ac perpetuam nonniſi ea faciendi, quæ ad bonum regimen ſpe-*

ſpectant. Enimvero cum fieri non poſſit, ut omnia negotia publica ac ea inprimis, quæ ad decernendum in præſenti ſupponenda veniunt, ipſi ſint intime perſpecta; ideo *uti debet relatione ac conſilio virorum prudentum, quorum alii in hoc, alii in alio negotiorum genere excellunt.* Dicuntur hi *Conſiliarii*, & dividuntur in diverſas ſpecies pro diverſitata negotiorum, ad quæ conſilium ipſorum adhibetur. *Conſiliarii* igitur *non modo negotia habere debent perſpecta, verum etiam fideliter referre omnia quæ in caſu præſenti attendenda ſunt, nil quicquam celare & ab omni adulatione procul abeſſe.* *requiſitis.*

§. 1077.

Cum maxima vis ſit obligandi ſubditos exemplum Rectoris civitatis; *Rector civitatis omni virtute ac pietate excellere debet* (§. 1024.). Utque voluntas conſtans ac perpetua bene regendi ſit (§. 1075.); *populum ſuum amare.* *De virtute R. c.*

§. 1078.

Quoniam vero bene Remp. regere obligatur (§. 1075.); *ſummitatem imperii non debet confundere cum poteſtate arbitria*, conſequenter *jura majeſta-* *De abuſu poteſtatis vitando.*

jestatica probe perspecta ipsi esse debent & rectus eorundem usus (§. 1042.), *una cum legibus fundamentalibus, si quæ sunt, ad quorum observantiam obligatur* (§. 984.), consequenter *ad omnia animum attendere, quæ de Rep. rite constituenda demonstrata sunt* (§. 1017.).

§. 1079.

De obedientia subditorum.

Quoniam imperium summum non admittit, ut actus ad ejus exercitium spectantes ab ullo homine irriti reddantur (§. 981.); *imperium summum in se irresistibile*, consequenter *populus in iis, in quibus imperii summitatem habet Rector civitatis, resistere non debet.* Cumque imperium transferri nequeat ea lege, ut populus universus recte imperanti parere debeat, male autem imperanti resistere eumque coercere possit; *populus Rectori civitatis in iis, in quibus summitatem imperii habet, obligatur ad obedientiam cum patientia* seu *non modo bene, sed etiam male regenti Remp. obedire tenetur*; id quod durum videri nequit, cum præstet sub malo regimine, quam in statu naturali vivere (§. 972.). At quia ab obligatione naturali nemo libera-

berari poteſt (§. 42.); *ſi ſuperior imperet legi naturæ præceptivæ, vel prohibitivæ repugnantia, obediendum non eſt, & patienter ferendum, ſi propterea puniatur, aut potius male tractetur.* Et quoniam ſuperiori nullum jus eſt imperandi legibus fundamentalibus adverſa (§. 984.); *nec obediendum, ſi legibus fundamentalibus adverſa imperentur*, immo *imperanti reſiſtere eumque coërcere licet, ſi in jus populo, vel optimatibus reſervatum involet* (§. 88. 90.).

§. 1080.

De ſupplicatione.

Supplicare dicitur, qui cum reverentia precatur, ut quid fiat, vel non fiat. Quamobrem cum motivis opus ſit, ut quis facere velit, nolit; *ſupplicanti licet rationes, ob quas aliquid fieri, vel non fieri debeat, demiſſe exponere.* Quamobrem cum fieri poſſit, ut *ſuperior* imperet, quod nimis durum, vel iniquum videtur, quia non ſatis novit, cur nimis durum, vel iniquum videatur; *ſi imperet quod nimis durum, vel iniquum videtur, ſubditis ſupplicare licet, & Magiſtratibus inprimis jus ſupplicandi ſubditorum nomine competit* (§. 1060.), *minime autem jus reſiſtendi injuriis imperantis*; cum

non utantur jure, nisi a superiore ipsis concesso & dependenter a voluntate ejus exercendo (§. *cit.*). *Quodsi supplicatio, etsi justa, non attendatur, subditis hoc patienter ferendum* (§. 1079.).

§. 1081.

De regno abdicato, derelicto vel commisso.

Si Rex imperium abdicavit, vel derelinquit, aut regnum ex felonia in eum, cujus est feudum, aut ex clausula in ipsa delatione imperii posita, ut, si Rex hoc faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, committit, cum Rex persona moralis sit, qui propter imperium, quod habet, Rex est (§. 994.), consequenter imperio amisso Rex esse desinat; *in personam privatam recidit*, ideoque *in eundem licet, quod in privatum.*

§. 1082.

De crimine læsæ majestatis & in specie perduellionis.

Cum nemo quicquam facere debeat, quod est contra jus alterius (§. 86.); *nullus* quoque *civis quicquam facere debet, quod est contra jura majestatica*, consequenter *nec machinari quicquam adversus personam ejus, qui jura majestatica in civitate, ideoque imperium summum habet* (§. 998.), *quo scilicet jus aliquod majestaticum, vel totum summum imperium, eidem vel aufertur, vel diminuitur, vel*

usus

uſus ejus quomodocunque impeditur (§. 83.). Quamobrem *nihil moliri debet, quod ad Reip. everſionem & labefactionem, ac Rectoris civitatis interitum tendit.* Quoniam *Crimen læſæ majeſtatis* dicitur factum, quo quid adverſus jura majeſtatica, & per conſequens adverſus perſonam ejus, qui imperium ſummum habet, committitur; crimen hoc *naturaliter illicitum, ſeu contra ius naturæ eſt.* Et quia ſuperiori competit jus puniendi eum, quijus univerſis competens violat, qualia ſunt jura majeſtatica ſub imperio contenta (§. 979. 998.) & in Rectorem civitatis translata (§. 982.); *ſuperiori* quoque *competit jus puniendi eum, qui crimen læſæ majeſtatis committit.* Quoniam vero cum jura majeſtatica omnia non ſint ejusdem gradus, vi eorum, quæ de hisce juribus demonſtrata ſunt (§. 1042. *& ſeqq*), neque etiam facta adverſus eadem commiſſa æquale nocumentum afferant Reip. *non omne crimen læſæ majeſtatis eodem modo puniri poteſt.* Vocatur autem in ſpecie *Crimen perduellionis*, quo quis Rectorem civitatis vita, vel imperio privare, vel Remp. evertere, aut labefactare conatur:

tur: quod, cum inter crimina læſæ majeſtatis utique maximum ſit, *graviſſimis pœnis coërcendum.* Patet vero, *crimen læſæ majeſtatis & perduellionis committi poſſe in quacunque Reip. forma.* Cumque liberi & cognati puniri nequeant ob facta parentum, vel cognatorum (§. 873.); *perduellium liberi & cognati puniri non poſſunt.* Quoniam denique obligatio ad non committendum crimen læſæ majeſtatis venit ex pacto, quo civitas conſtituta (§. 972.), & ex pacto, quo imperium in Rectorem civitatis translatum (§. 982); *crimen læſæ majeſtatis & perduellionis committi nequit niſi a ſubditis, &, qui committit, perfidus eſt* (§. 390.).

§. 1083.

De jure in invaſorem.

Invaſor imperii dicitur, qui cum nullum jus ad imperium capeſſendum habeat, vi, vel dolo id occupat. Quamobrem cum invaſor imperii raptori æquiparetur (§. 263.), conſequenter in eundem tantundem liceat, quantum vi injuſtæ depellendæ ſufficit (§. 268.); *ſi invaſor imperii in actu invadendi conſtitutus, ei vi reſiſtere, & ſi poſſeſſionem ſola vi retineat, neque pactio ulla ſecuta ſit,* quæ ſervanda (§. 438.), *eum vi dejicere,*

im-

immo in utroque caſu occidere, ſi opus ſit, licet. Et quoniam *ſuperior*, cui hoc jus competit, id vel per ſe, vel per alium exercere poteſt; *ſi promiſcue unicuique privato permittat, ut invaſorem in caſu utroque interficiat, quilibet eum interficere poteſt.*

§. 1084.

Quando cum invaſore imperii paciſci liceat.

Quod ſi Rector civitatis in talem conjectus ſit ſtatum, ut ſubditos defendere non poſſit, nec civium tantæ ſint vires, ut invaſori citra præſens exitium valeant reſiſtere, cum cives imperium in Rectorem civitatis eo fine contulerint, ut ipſos adverſus vim externam defendat (§. 972.); ſui conſervandi cauſa *cum invaſore paciſci licet.* Et quoniam pacta ſervanda ſunt (§. 438.); *pactione facta eidem obediendum, nec quicquam animo hoſtili adverſus eum moliri licet.*

§. 1085.

De officiis humanitatis a R. c. ſubditis, & ab his R. c. debitis.

Rector civitatis ſubditis, & ſubditi Rectori civitatis obligantur ad quævis officia, quæ homo homini debet. Etenim obligatio naturalis immutabilis eſt (§. 38.), nec ullus homo ab ea liberari poteſt (§. 52.). Quamobrem cum Rector civitatis non deſinat eſſe homo, quia Rector

civitatis est, nec subditi esse desinant homines, quia subditi sunt; obligatio inter Rectorem civitatis & subditos quoad officia humanitatis quævis subsistit, consequenter *mutuus vigere debet amor Rectoris civitatis & populi* (§. 136.). Immo eadem obligatio inest pacto, quo civitas constituta (§. 972.), & pacto, quo imperium in Rectorem civitatis translatum (§. 982.).

§. 1086.

De iis, qui civitati se associant.

Cum *qui civitati se associat*, si non expresse, saltem tacite ratihabeat pactum, quo civitas constituta & imperium in Rectorem civitatis translatum; *ad legum civitatis observantiam obligatur* (§. 978. 1068.). Accedit, quod civitati non alia lege se quendam associari patiatur superior, quam ut ad legum observantiam obligatus sit.

§. 1087.

De civium concordia.

Quoniam cives socii sunt (§. 972. 974.), socii autem concordes esse debent (§. 847.); *cives concordes esse debent*, consequenter *minime discordes*. Quamobrem *superiori curæ esse debet, ut concordia civium conservetur, nec discordiæ locus fiat.*

PARS

PARS IV.

DE JURE GENTIUM.

CAPVT I.

DE JURE GENTIUM IN GENERE.

§. 1088.

Quoniam *Gentes* diverſæ inter ſe ſpectantur tanquam perſonæ liberæ in ſtatu naturali viventes (§. 977.), ab obligatione autem naturali, propterea quod in civitatem coivere, ſe liberare non potuerunt (§. 42.); *ad eadem officia tum erga ſe ipſas, tum erga gentes alias obligantur, qua ſinguli ſingulis tenentur; & ex ea eadem naſcuntur jura, quæ ſingulis in ſtatu naturali competunt* (§. 46.), *ipſis auferri neſcia* (§. 74.), conſequenter *inter ſe utuntur Jure naturali.* Jus naturæ ad Gentes applicatum, vocatur *Jus gentium neceſſarium*, vel *naturale.* Vocari etiam ſolet cum *Grotio* a nonnullis *Jus Gentium internum.* Atque *hoc Jus prorſus immutabile eſt* (§. 40.), *De jure Gentium neceſſario.*

nec ab obligatione, quæ inde venit, gens ulla ſe liberare poteſt (§. 42.).

§. 1089.

De jure naturæ gentibus competente.

Vi Juris Gentium neceſſarii *gentium omnium eadem eſt obligatio, eadem ſunt jura* (§. 69.), ac ideo *omnes naturâ æquales*, (§. 70.), *nulli prærogativa aliqua* (§. 71.), *nec præcedentia competit* (§. 75). *Nulli jus eſt in actiones alterius* (§. 76.): *ſingularum eſt libertas* (§. 77.), *cujus uſus non impediendus a gente alia* (§. 78.). *Nulla gens alteram lædere, ſeu jus perfectum ipſius violare debet* (§. 88.), *ſeu injuriam facere* (§. 87.), *& adverſus injuriam intentatam jus defendendi* (§. 90.), *adverſus factam jus puniendi competit unicuique* (§. 93.). Et præterea *ſingulis* quoque *gentibus competit jus alias ad certas præſtationes ſibi obligandi*, & per conſequens *jus perfectum acquirendi* (§. 97), *auferri neſcium* (§. 100), *ac* denique *jus belli* (§ 98.).

§. 1090.

De jure gentium voluntario.

Cum *gentes conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere obligentur* (§. 44. 1088.); *ipſa natura ſocietatem quandam inter*

inter gentes inſtituit, in quam ob obligationis naturalis indiſpenſabilem neceſſitatem (§. 38.) conſentire tenentur, ut quaſi pacto contracta videatur (§. 836.). Atque hæc ſocietas communis ſalutis cauſa inter gentes inſtituta, *Civitas maxima* vocatur; cujus membra, ſeu veluti cives, ſunt ſingulæ gentes. Atque hinc naſcitur jus quoddam univerſis competens in ſingulas, quod *imperium univerſale*, ſive *Gentium* appellari poteſt; nimirum *determinandi actiones ſingularum ſalutis communis obtinendæ cauſa, & cogendi ſingulas, ut obligationi ſuæ ſatisfaciant.* Cumque omnis ſocietas ſuas habere debeat leges, quibus determinantur ea, quæ ſalutis communis cauſa ſemper eodem modo fieri debent (§. 846.); *civitas* quoque *maxima leges habere debet.* Quemadmodum vero lex naturæ præſtat conſenſum in civitatem maximam; ita eadem quoque eundem ſupplet in condendis legibus. Sicuti enim in qualibet civitate leges civiles ex naturalibus condendæ, & ipſa lex naturæ præſcribit modum, quo id fieri debet (§. 1068. *& ſeqq.*); ita quoque *ex legibus*

naturalibus fieri debent leges civiles in civitate maxima eodem modo, quo in civitate qualibet particulari, juxta theoriam lege naturali præscriptam. Atque hoc jus, quod ex notione civitatis maximæ derivatur, cum *Grotio* dicimus *Jus Gentium voluntarium:* idque revera admittitur ab illis, qui Jus Gentium voluntarium impugnant, sed Jus aliquod externum interno, quod Jus gentium naturale est (§. 1088.), contradistinctum defendunt; ut ideo non tam de re, quam de nomine lis sit, etsi nec *Grotius*, nec ejus antagonistæ satis distinxerint, quæ revera sunt Juris gentium voluntarii.

§. 1091.

De Jure gentium pactitio.

Gentes etiam pactis jura acquirere & obligationes contrahere possunt (§. 1089.). Atque hoc jus, quod ex pactis oritur inter gentes diversas initis cum obligationibus respondentibus, vel adhærentibus, *Jus gentium pactitium* appellatur; consequenter cum pacta saltem obligent partes contrahentes (§. 438.), *Jus gentium pactitium nonnisi jus particulare est.*

§. 1092.

§. 1092.

Denique *Jus gentium consuetudinarium* appellatur, quod longo usu inter quasdam gentes introductum & instar juris observatum; *quod particulare saltem esse* apparet: cumque nullo expresso consensu nitatur; *non diutius obligat, nisi donec gens contrariam voluntatem expresse declaravit.* *De Jure gentium consuetudinario.*

CAPUT II.

DE OFFICIIS GENTIUM ERGA SE IPSAS ET INDE NASCENTIBUS JURIBUS.

§. 1093.

Conservatio gentis consistit in duratione consociationis in civitatem. Quamobrem cum singulis obligentur universi prospicere sufficientiæ vitæ ipsorum, tranquillitati & securitati (§. 975.), qui finis nisi salva consociatione obtineri nequit; *quælibet gens se conservare obligatur.* *De conservatione gentis.*

§. 1094.

Perfectio gentis consistit in aptitudine finem civitatis consequendi; ac ideo *status gentis perfectus est, si in eo nihil desi-* *De perfectione gentis & statu ejusdem.*

desideratur, quo ipsa ad eam consequendum indiget. Quamobrem cum in civitatem coeuntes iese sibi invicem obligaverint ad hunc finem conjunctis viribus prosequendum (§. 972.); *gens quælibet obligatur ad se statumque suum perficiendum.*

§. 1095.

De obligatione ac jure inde fluente.

Quoniam *gens* se conservare (§. 1093) & perficere obligatur (§. 194.); *omne* quoque *periculum interitus a se avertere, & vitare debet ea, quantum in potestate est* (§. 60.), *quæ perfectionem ipsius atque status ejusdem quomodocunque impediunt, aut ipsam vel statum ejusdem imperfectiorem reddunt*, consequenter *cuilibet genti competit jus ad ea, quibus periculum interitus avertere, & sine quibus se statumque suum perficere, aut imperfectionem sui statusque sui præcavere nequit*, consequenter *si alterius gentis ope, aut auxilio eo fine indiget, de eo cum eodem pactiones inire debet* (§. 1091.).

§. 1096.

De gloria.

Gloria est consentiens laus bonorum & peritorum, seu bene judicantium (§. 127.); consequenter *sine virtutibus intellectualibus & moralibus veram gloriam*

riam nemo conſequi poteſt, & gloria maxime excellit, qui virtute plurimum præſtat (§. 125.). Atque hinc *gloria gentis conſiſtit in laude, quæ conſenſu bonorum & peritorum eidem tribuitur cum ob perfectionem, tum ob facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta.* Cumque a ſingulis in univerſam gentem deriventur, & de ea prædicanda ſint, quæ de majore parte gentis, vel pluribus in certo vitæ genere prædicanda; *facta* quoque *ſingulorum, ac inprimis plurimorum, aut ſaltem multorum in eodem vitæ genere ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta ad gloriam gentis faciunt.* Ita e. gr. gens dicitur docta, quæ abundat viris doctis, dicitur juſta, in qua plurimi juſtitiæ dediti, & ita porro.

§. 1097.

De gloria gentis promovanda.

Cum quivis homo operam dare debeat, ut laude dignus ſit (§. 125.), conſequenter gloriam mereatur (§. 127.); *gens* quoque *quælibet operam dare debet, ut gloriam mereatur.* Unde ſequitur, *ut ſinguli* quoque *actiones ſuas ad gloriam gentis ſuæ referre debeant, & Rector ipſe civitatis actus regios* (§. 1096.), conſequenter *ſibi cavere, ne faciant,*

faciant, quæ genti ſuæ dedecus inferant. Atque hinc porro patet, *gentes* quoque *doctas & cultas eſſe debere.* Dicuntur nimirum *gentes doctæ*, quæ virtutes intellectuales colunt; conſequenter doctrina excolunt animum; & *cultæ* vocantur, quæ moribus ad normam rationis & ſuavitatem compoſitis utuntur. Opponuntur illis *barbaræ* atque *incultæ.*

§. 1098.

De jure res ſibi æquo pretio ab alia gente comparandi.

Quoniam homines ſibi invicem obligantur ad dandum, prouti unusquisque re alterius, qua ipſe carere poteſt, indiget (§. 329.), nemo autem alteri gratis dare tenetur, qui viciſſim dare poteſt (§. 473.); *genti cuilibet competit jus ad res, quibus indiget, ab aliis gentibus, quæ iisdem opus non habent, æquo pretio ſibi comparandas, non vero jus res ſuas apud aliam gentem vendendi ſine conſenſu ipſius*, conſequenter *ſi qua gens nolit res certas peregrinas in regionem ſuam transportari, genti, a qua veniunt, injuriam non facit* (§. 87.).

§. 1099.

De commerciis.

Commercium dicitur jus emendi vendendique invicem res quascunque mobiles ac moventes. Dicuntur autem

Com-

Commercia interna, quæ exercent, qui eidem imperio civili ſubſunt, ſeu cives inter ſe; *externa* vero, quæ exercentur cum gentibus aliis, aut cum peregrinis. Cum commercia interna hunc habeant uſum, ut unusquisque habere poſſit ea, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, & ut eadem pecunia continuo ab uno in alium transferatur & in plurimorum commodum convertatur, externa vero, ut quæ genti uni deſunt, ab alia comparari poſſint; *tum ſinguli in civitate ſibi invicem* (§. 975.), *tum gentes inter ſe commercia exercere obligantur* (§. 1098.). Quamobrem cum pactione jus perfectum acquiratur (§. 1089.); *gentes pacta commerciorum inire debent.*

§. 1100.

De jure meræ facultatis.

Jus meræ facultatis dicitur, quo quis uti poteſt & non uti, prouti viſum fuerit, liber ab omni coactione externa. Quamobrem cum *actus meræ voluntatis* dicantur, qui unice a voluntate noſtra dependent; tales *ſunt actus omnes ad juris meræ facultatis exercitium ſpectantes*, veluti emere merces, ubi volueris. Quoniam itaque ex actibus meræ

meræ voluntatis colligi nequit, quod quis renunciet juri ſuo ſic & non aliter agendi, in gratiam alterius; *jura meræ facultatis præſcribi nequeunt* (§. 452.), *niſi ex quo tempore interceſſerit prohibitio, vel coactio, eique paritum eſt, cum ſufficiente conſenſus ſignificatione.*

§. 1101.

De præſcriptione commerciorum.

Cum *jus commerciorum* perfectum non acquiratur niſi pactione (§. 1099.), conſequenter per ſe ſit jus meræ facultatis (§. 1100.); *id præſcribi nequit, niſi ex quo tempore interceſſerit prohibitio, aut coactio, eique paritum eſt, cum ſufficiente conſenſus ſignificatione.*

§. 1102.

De jure potentiam augendi.

Ad perfectionem gentis requiritur, ut ſit *potens*, hoc eſt, ut vi aliarum gentium, qua vel ipſa, vel res ejus impetuntur, reſiſtere poſſit (§. 1094. 972.). Quamobrem *gens quælibet ſtudere debet, ut ſit potens*, conſequenter *ipſi jus eſt ad ea, quibus potentiam ſuam citra injuriam alterius gentis* (§. 87.), *augere poteſt* (§. 46.). Quamobrem *ſi qua gens minus potens fuerit ad ſe tuendum adverſus injurias aliarum gentium*, cum per pactiones acquirantur

jura

jura perfecta (§. 1089.), *genti cuidam potentiori ſe certa lege, de qua conventum, ſubjicere poteſt, & jura utriusque partis metienda ſunt ex pacto ſubjectionis* (§. 317.). *Quodſi* ergo *gens, quæ tutelam debet, ſibi plus juris arrogat in minus potentem, quam ex pacto habet*, cum tunc huic injuriam faciat (§. 87.); *vi reſiſtere & alienum auxilium implorare licet* (§. 90.).

§. 1103.

Domicilium dicitur habitatio aliquo in loco conſtituta perpetuo ibidem manendi animo. *Qui* itaque *negotii cujusdam cauſa alicubi quantocunque tempore commoratur, domicilium ibidem non habet.* Quoniam vero libertatis naturalis unicuique permiſſa eſt voluntatis mutatio (§. 78.); *domicilium mutari poteſt.* Vocatur autem *domicilium naturale*, quod quis nativitate conſequitur ibidem, ubi pater domicilium habet; *adſcititium* vero, quod quis propria voluntate ſibi conſtituit. Quamobrem *domicilium naturale tamdiu quis retinere cenſetur, quamdiu propria voluntate ſibi nullum conſtituit, aut illud non derelinquit.* *De domicilio.*

§. 1104.

De vagabundis.

Vagabundus vocatur, qui nullibi domicilium habet. *Vagabundi* igitur *nunc hic, nunc alibi commorantur, nullibi tamen animum perpetuo manendi habent.* Etsi autem plerumque vagabundi sint, qui scelestum vitæ genus sequuntur, aut certe parum honestum; non tamen repugnat, ut etiam sint vagabundi, qui honestum sequuntur.

§. 1105.

De patria & ejus amore.

Patria dicitur locus, nimirum terra vel urbs, in qua parentes, dum quis nascitur, domicilium habent; respectu habito ad gentem, vel certam quandam de gente universitatem, cujus terra, vel urbs ista est. Differt a patria *locus nativitatis*, in quo quis natus est, cum etiam extra patriam quis nasci possit. Cum *locus nativitatis* spectetur sine respectu ad gentem; *nato* quoque *nullum tribuit jus.* Patet vero, *ex parentibus vagabundis natos patriam nullam habere* (§. 1104.). Quoniam subditi speciali obligatione amandi universos tenentur (§. 1085.), consequenter *quilibet gentem suam amare debet* (§. 974.); *patriam* quoque *suam amare debet.*

§. 1106.

§. 1106.

Exul dicitur, qui ex urbe, vel terra, ubi domicilium habet, ejicitur, vel diſcedere cogitur absque infamiæ nota. *Exilium* etiam *pœna eſſe poteſt* (§. 1048.). *Exilium invitum* vocatur, ſi quis ſententia judicis vel juſſu ſuperioris diſcedere cogitur: *voluntarium* vero, quando quis pœnæ, aut calamitatis ſubterfugiendæ cauſa ſua ſponte ex loco, ubi domicilium habet, diſcedit. Quoniam habitatio concedenda ſedibus expulſis & receptum quærentibus, niſi rationes ſingulares obſtent (§. 312.); *exulibus perpetua habitatio a gente concedenda in terris ſuis, niſi obſtent rationes ſingulares*: de quibus cum judicium ſit penes gentem (§. 1089. 78.); *ſi receptus denegetur, id ferendum.* *De exulibus.*

§. 1107.

Permiſſio exilii voluntarii dicitur *Jus emigrandi.* Facile autem patet, *jus emigrandi naſci vel ex pacto, aut lege fundamentali, vel a voluntate ſuperioris dependere.* Spectat huc etiam pactum, quo civitates conſtitutæ, & cui non derogatur niſi per pacta alia particularia, *De jure emigrandi.*

ad quæ etiam referendæ ipſæ leges fundamentales.

CAPVT III.

DE

OFFICIIS GENTIUM ERGA SE INVICEM AC INDE NASCENTIBUS JURIBUS.

§. 1108.

Officium generale gentis erga alias.

Cum jus naturæ ad Gentes ſit applicandum (§. 1088.); *gens quælibet alteri cuicunque debet, quod ſibi, quatenus altera id non habet in poteſtate ſua, ipſa autem citra neglectum officii erga ſeipſam hoc alteri præſtare poteſt* (§ 133.), conſequenter *quæ ad conſervationem ipſius, vel ejusdem ac ſtatus ipſius perfectionem conferre poteſt, conferre debet* (§. 1093. 1094.). *Jus* tamen *ad ea genti alteri imperfectum eſt, jus autem petendi perfectum, nec ea impediri poteſt, quominus petatur, citra injuriam* (§. 82. 87.).

§. 1109.

De amore, gloria & commerciis.

Ob eandem rationem *gens quælibet alteram amare ac diligere debet tanquam ſe ipſam* (§. 136.), *etiam inimicam* (§. 137.), *atque ſtudere, ut gentes etiam aliæ gloriam mereantur* (§. 1097.), *& unamquamque tanti exiſtimare, quanti meretur, tantumque laudis tribuere, quan-*

quantum meretur (§. 142.), ac ideo quoque *pro virili conferre, ut fiat docta & culta.* Huc etiam pertinet *obligatio cum gentibus aliis commercia exercendi* (§. 1099.).

§. 1110.

Cum jus perfectum commerciorum non nisi pactione acquiratur, & ex ea aestimandum sit (§. 438.); *commercia restringi possunt ad solam emtionem, vel res certas emendas, aut vendendas, & ad certum tempus, & pactis commerciorum addici possunt conditiones quaecunque & clausulae commissoriae: quodsi* vero *gentes sibi invicem saltem permittant, sive tacite, sive expresse commercia, ea vero pacto nullo firmantur, pro lubitu revocari possunt.* *Quomodo de commerciis convenire possit.*

§. 1111.

Quoniam naturaliter unicuique genti competit jus ad commercia cum quacunque gente exercendi (§. 1099.); *nulla gens prohibere potest, ne qua alia cum gente quadam commercia exerceat, paciſci tamen cum ea potest, ne hoc fiat* (§. 337.). Et cum pacta sint servanda (§. 438.); *ex pacto negativo de commerciis parti alteri nascitur jus non patiendi,* *De commerciis non impediendis & pactis negativis.*

ut pars altera cum gente quadam commercia exerceat, vel ea ultra restrictionem conventam extendat.

§. 1112.

De lucro abrupto & monopoliis gentium.

Quoniam genti unicuique liberum est cum alia quacunque commerciorum causa pacta inire (§. 1099.); *si commercia exercendo, quæ ante non exercuerat, lucrum alterius gentis abrumpit*, jure suo utens, *huic injuriam non facit, nec* per consequens *facit, si cum altera gente contrahit, ut sibi soli res certas vendat, quæ aliunde nisi ab ea haberi possunt & easdem deinde aliis, quæ iisdem indigent, vendit. Naturaliter* equidem tum *res istæ vendendæ sunt pretio æquo*; ne fraudi locus admittatur (§. 286.): cum tamen domino permittendus sit juris sui abusus (§. 202.); *nulla committitur injuria, si pretio parum æquo vendatur* (§. 87.).

§. 1113.

De studio commercia promovendi.

Cum per commercia commune bonum gentium promoveatur (§. 1099.), ad quod promovendum gentes sibi invicem obligantur (§. 1108.); *gens quælibet pro virili conferre debet, quæ ad mutua commercia promovenda faciunt*, consequenter *nullo modo ea impedire, sed quæ*

quæ iisdem obeſſe poſſunt, removere. Quamobrem *curæ habere debet, ut res, quæ in commerciium veniunt, commode ac ſecure importari & exportari, ſuoque loco facile commutari poſſint, & ut tutus ſit navibus atque plauſtris acceſſus atque diſceſſus, nec mora teneat importantes, vel exportantes, ne nimii ab iisdem impendendi ſint ſumtus, ut lites inter mercatores ortæ ſine mora dirimantur, ut nihil committatur, quod juri ex pactis quæſito contrariatur, & quæ ſunt alia hujus generis plura.*

§. 1114.

De vectigali mercibus imponendo.

Quoniam vero nemo alteri gratis præſtare quid tenetur, qui viciſſim dare poteſt (§. 473); *mercibus tranſeuntibus vel importatis, aut exportatis vectigal imponi poteſt in ratione onerum commerciorum cauſa ſuſtinendorum, tum etiam lucri ex earum venditione percepti, non tamen imponenda ſunt onera, quæ nullum reſpectum ad illas habent* (§. 1057.).

§. 1115.

De emporiis.

Emporia dicuntur loca commerciis continuis inter gentes deſtinata. *In ea* igitur *merces venales quovis tempore importare, & emtas ex iis exportare licet.*

Cum per eâ commercia facilitentur; *emporia erigenda & quæ commoditati commerciorum in iisdem conveniunt, conſtituenda ſunt* (§. 1113.). Huc etiam pertinet, *ut privilegia ad commercia promovenda utilia concedantur, veluti de perpetua habitatione, de rerum immobilium poſſeſſione, de libero religionis exercitio, de juris patrii inter ſe uſu, de immunitate a ſolvendo vectigali, vel ſolutione ordinario minoris*, & ita porro. Atque hinc patet, ad quænam gens una alteram per pacta obligare poſſit.

§. 1116.

De portubus. Ad commercia maritima promovenda faciunt *Portus*, qui ſunt loca concluſa ad litora maris, in quibus navibus importantur merces & inde exportantur. Ut ſecuritas præſtetur mercantibus, adverſus vim hoſtilem; *muniendi ſunt*. Huc etiam pertinet, quod ſecuritatem præſtent navibus adverſus vim tempeſtatum.

§. 1117.

De jure ſtapulæ. *Jus ſtapulæ* dicitur privilegium, prætereuntes cum mercibus in flumine publico ſiſtendi, neceſſitate vendendi injuncta, aut, ſi vendere nolint, tributum ſolvendi: quod cum libertati commer-

merciorum maxime obſtet; *non concedendum, niſi ſingulares prorſus rationes, a bono publico promovendo deſumtæ, id urgeant* (§. 1113.).

§. 1118.

Conſules dicuntur perſonæ, quibus in emporiis maritimis, ſeu portubus demandatum eſt, ut privilegia & jura nationis, ſeu gentis ſuæ cuſtodiant & lites mercatorum definiant. *Manent conſules ſubditi conſtituentis*; cum fungantur officio ab eodem in ipſos collato: *in territorio autem recipientis conſiderantur tanquam peregrini, negotiorum ſuorum cauſa in eodem commorantes.* Et facile patet, *jus perfectum conſules conſtituendi & obligationem eos recipiendi ex pactis venire* (§. 1089.), *atque in iisdem conveniri poſſe, quæ e re partis utriusque viſa fuerint.* *De conſulibus.*

§. 1119.

Quoniam naturaliter genti nulli *prærogativa & præcedentia* competit (§. 1089.); utraque *aliter acquiri nequit niſi per pacta.* Et vi libertatis gentium *cuilibet genti liberum eſt, quo nomine Rectorem civitatis ſuæ appellare velit, & quosnam honorum titulos eidem tribue-* *De nomine ac titulis R. c.*

re, ab aliis vero gentibus id impetrandum. Enimvero *si gens jus perfectum pacto acquisivit, ut Rector civitatis suæ hoc nomine compelletur & hi tituli ipsi tribuantur; posthac absque injuria denegari nequeunt* (§. 87.).

§. 1120.

De jure æqualitatis non violando.

Cum gentes omnes natura æquales sint (§. 1089.), & Rectores civitatum gentem suam repræsentent (§. 994.); *quilibet Rector civitatis Rectorem alterius civitatis spectare debet tanquam sibi æqualem*: quod jus auferri nescium cum sit (§. 74.), *si quis verbis, vel factis contrarium declarat, injuria committitur* (§. 87.). Hinc *omnes actus, qui vergunt in contemtum vel contumeliam Rectoris civitatis, injuria sunt.*

§. 1121.

De læsionibus gentium.

Gens nulla alteram lædere debet (§. 1089.), consequenter nec jus ejus violare (§. *cit.*). Quamobrem cum ex hac obligatione partis unius nascatur alteri jus eidem respondens (§. 89.); *genti cuilibet competit jus non patiendi, ut lædatur ab alia*, ac per consequens *jus non patiendi, ut alia quædam gens regimini suo sese immiscat*: id quod etiam liber-

tati

tati gentium repugnat (§. 1089. 87.). Hinc ſequitur, *ut, ſi Rector civitatis ſubditos ſuos nimium oneret, aut eos nimis duriter tractet, Rector alterius civitatis vi reſiſtere nequeat.* Cum tamen quælibet gens perfectionem alterius promovere debeat, quantum poteſt (§. 1108.); *pro iis intercedere licet.*

§. 1122.

De religione apud alias gentes vi non propaganda.

Cum jus circa ſacra aliquod etiam ſuperiori competat (§. 1064.), & eidem curæ eſſe debeat, ut ſubditi colant Deum (§. 1024.); *gens nulla alteram vi adigere poteſt ad religionem ſuam amplectendam* (§. 1120.), conſequenter *nec jus habet religionis cauſa gentem aliam ſibi ſubjiciendi*, immo *nec miſſionarios*, hoc eſt, perſonas, quæ propagandæ alius religionis cauſa adveniunt, *admittere tenetur*, ideoque *ſi abire juſſi discedere nolint, eos punire poteſt.*

§. 1123.

An diverſitas religionis obſtet officiis gentium erga ſe invicem.

Et quoniam officia gentis erga gentem non ſupponunt identitatem religionis, ſed in humana natura fundantur (§. 39.); *ob diverſitatem religionis gens alteri officia humanitatis, quæ gens genti debet, denegare non poteſt.*

Quam-

Quamobrem *in officiis humanitatis præſtandis nulla habenda eſt ratio diverſitatis religionis. Multo minus* itaque *diverſitas religionis liberat ab obligatione perfecta contracta* (§. 80.).

§. 1124.

De concordia gentium. Denique cum gentes ſint veluti cives civitatis maximæ (§. 1090.); *inter ſe concordes eſſe debent* (§. 1087.), conſequenter *diſcordias & ea, quæ diſcordiis cauſam dant, ſollicite vitare.*

CAPUT IV.

DE

DOMINIO GENTIS.

§. 1125.

De origine dominii gentis & territorii. *Si gens regionem vacuam occupat*, cum occupatione rei nullius acquiratur dominium (§. 210.); *omnis terra & quæ in ea ſunt, in dominio ipſius ſunt, loca etiam deſerta & ſterilia, aut inculta, atque jura, quæ terræ quaſi adhærent* (§. 214.): cumque jam de ſingulis pro lubitu diſponere poſſit (§. 195.); *quæ in ſingulos non dividuntur, aut in communionem mixtam cœtuum quorundam particularium non deducuntur* (§. 197.), *ea uni-*

universorum manent. Quoniam vero genti cuique competit imperium civile (§. 979.), sive id per se, sive per aliam exerceat (§. 982.), consequenter dubitandum non est, quin etiam in ea regione, quam occupat, seu in terris, quæ suæ sunt, imperium habere velit; *imperium in regione occupata simul occupat*, sicque *tota regio fit territorium ipsius.* Dicitur namque *Territorium* locus, in quo quis imperium habet. Atque hinc patet, *imperium*, quod quidem jus populi est, *quasi inhærere districtui terræ, quem inhabitat*, consequenter *peregrinum*, *quamdiu in regione ista*, tanquam in territorio alieno, *commoratur, imperio illius gentis subjectum esse.* Et propterea Rector civitatis *Dominus territorii* appellatur, item *Dominus regionis.*

§. 1126.

De familiis segregibus.

Si familiæ segreges in regione quadam cohabitent & fundos privatos possident, cum ab initio idem fuerint occupati (§. 210.), *in iis dominium habent: sed loca cetera*, utpote quæ ab ipsis occupata non sunt, *in communione primæva relicta* (§. *cit.*). Enimvero *si familiæ segreges sedem fixam non habeant, sed per incul-*

incultas ſolitudines errent, cum in id tacite conſenſiſſe intelligantur, ut fundi in ea regione, in qua ſedes pro lubitu mutant, uſui ſingulorum inſervientes ſint communes, ideoque regionem quoad iſtos fundos conjunctim occupaſſe intelligantur (§. *cit*); *fundi, qui ipſorum uſui inſervire poſſunt, in communione mixta ſunt* (§. 197.); *ceteris*, utpote non occupatis, *in communione primæva manentibus* (§. 210.). Enimvero cum familiæ iſtæ natura liberæ ſint (§. 77.), & libertas invitis auferri nequeat (§. 74.); *imperium* quoque *in familias ſegreges, ſive ſedem fixam habeant, ſive non, occupabile non eſt, ſed eidem ſubjici nequeunt niſi ſua voluntate.*

§. 1127.

De acceſſione territoriorum originaria.

Quoniam cum dominio imperium ſimul a gente occupatur (§. 1125.); *ſi gens inſulam, aut terram inhabitatam, vel partem quandam maris terræ continenti adjacentem occupat; quæ occupantur territorii iſtius gentis acceſſorium ſunt, quantocunque intervallo ab eodem diſtent* (§. 1125.).

§. 1128.

De divi-

Quæ facta occupatione in communio-

munione primæva relicta ſunt, JCtis Romanis dicuntur *Res communes*; quæ in communionem mixtam gentis totius deducta ſunt & in ea manſerunt, *Res publicæ*; quæ in communionem mixtam certorum cœtuum particularium venerunt, *Res univerſitatis*; quæ denique dominio ſingulorum ſubjecta fuerunt, *Res ſingulorum* appellantur. Cum dominus dominium rei ſuæ ea, qua ipſi viſum fuerit, lege in alium transferre poſſit (§. 314.); *quilibet ex re ſua rem univerſitatis ſive directe, ſive indirecte talem facere poteſt, vel ſimpliciter, vel certa lege.* Atque hic eſt modus acquirendi res univerſitatis derivativus. *ſionum rerum.*

§. 1129.

Cum res univerſitatis non modo ſint eorum, qui nunc vivunt, ſed pertineant quoque ad eos, qui in locum mortuorum ſucceſſive ſuccedunt (§. 1128.); *res univerſitatis ab univerſitate alienari, aut oppignorari pro lubitu nequeunt, niſi indiſpenſabilis adſit neceſſitas*, quæ legem non habet, *aut manifeſta univerſitatis utilitas id ſuadeat*; cum tunc nihil fiat in præjudicium poſterorum. Quoniam tamen Rectori civitatis competit cura eorum *De patria & ejus amore.*

rum, quæ ad utilitatem publicam ſpectant (§. 1075.), atque dominium eminens in ipſis quoque rebus univerſitatis (§. 1065.); *alienatio & oppignoratio fieri nequit ſine ejus conſenſu.* Et quia dominium excludit ceteros omnes (§. 195.); *rebus univerſitatis nemo uti poteſt, qui extra eandem eſt, niſi conſenſu ipſius.*

§. 1130.

De rebus publicis. Quia *res publicæ* in communionem mixtam gentis totius deductæ ſunt (§. 1128.); *in dominio totius populi ſunt, omnibus vero indifferenter uſus earum competit, non aliter tamen quis ea uti poteſt, quam ne uſui publico, aut omnium communi noceatur* (§. 197.). Et quia dominus jus, quod in re habet, in alium transferre poteſt (§. 314.); *in Rectorem* quoque *civitatis dominium rerum publicarum transferri poteſt, cui non modo imperium in locis publicis competit, verum qui etiam dominium eminens in rebus publicis habet, uſu vel omni, vel ſaltem aliquo manente apud populum, de quo, prouti communis utilitas exigit, diſponendi jus eſt ſuperiori* (§. 976.).

§. 1131.

§. 1131.

Vi juris innoxiæ utilitatis ex communione primæva residui (§. 311.), *peregrinis & mercibus eorundem concedendus est transitus per terras & flumina dominio subjecta, concedendum quoque peregrinis, ut ob justas causas ibidem commorentur* (§. 312.). Enimvero cum vi libertatis gentibus competentis (§. 1089.), *genti unicuique, seu ei, qui jus ejus habet, permittendum sit, ut judicet, num transitus sit sibi innoxius & num ex eo, quod peregrinus commoretur in suo territorio, nocumentum metuendum sit Reip. eoque standum sit* (§. 78.); *non sine expresso, vel tacito consensu domini territorii transire, vel in eo commorari licet.* Ex eadem ratione patet, *a voluntate domini territorii pendere, sub qua conditione idem permittere velit.* Quoniam itaque aliter id permittere non intelligitur, nisi expressa voluntate aliud significetur, quam ut legibus loci subsint peregrinorum actiones (§. 1125.); *peregrini, quamdiu in territorio alieno versantur, aut commorantur, ad ea facienda & non facienda obligantur, quæ civibus isto tempore sub iisdem circumstantiis fa-*

De jure transitus & commorandi in territorio alieno.

cienda, vel non facienda eſſent, niſi quatenus leges particulares de peregrinis aliud inſinuant. Immo ſi ſaluti Reip. parum convenire videatur, ut pateant terræ peregrinis; *ſub pœna prohiberi poteſt, ne quis peregrinus territorium ingredi audeat* (§. 976.).

§. 1132.

De peregrinis puniendis & eorum controverſiis definiendis.

Cum *peregrini*, quando in territorio alieno verſantur, ſubſint legibus loci (§. 1125.); *ſi in territorio alieno delinquunt, juxta leges loci puniendi, & ſi inter ipſos & cives, vel duos etiam peregrinos oriantur controverſiæ de jure, eædem per judices loci juxta leges loci definiendæ.* Hinc etiam ſequitur, *ut peregrinus puniatur ob injurias civi, vel peregrino alii illatas, & ad contractum adimplendum cogatur.*

§. 1133.

De injuria civis in civem alienum.

Quoniam factum alienum nemini imputari poteſt (§. 26.); *ſi gentis unius civis civem alterius gentis lædit, ſeu injuriam facit, id genti imputari nequit.* Quoniam vero imputari poteſt, ſi ad id quomodocunque concurrit, veluti ratihabendo, aut approbando (§. *cit.*); *ſi injuriam factam ſive expreſſe, ſive tacite ratihabeat, imputari poteſt.* Non hic attenden-

tenditur, an in territorio gentis facta fuerit injuria, an extra idem in loco quocunque.

§. 1134.

Sed quia gens nulla gentem nullam (§. 1089.) & homo nullus hominem nullum lædere debet (§. 88.); *Rector civitatis ferre non debet, ut quis subditorum civi alterius gentis damnum det, aut injuriam faciat.* *De non ferendo, ut subditi alieni lædantur.*

§. 1135.

Cum gens quælibet & dominium & imperium habeat in regione, quam inhabitat (§. 1125.), ac ideo regio sit sua (§. 195.); *gens quælibet alteri, vel subditis ejus jus quoddam in territorio suo constituere potest*, veluti concedere jus piscandi in flumine, vel jus fortalitium habendi in solo suo, aut præsidium in certo munimento, vel emendi ac possidendi prædia (§. 260.). *De jure genti alteri jus constituendi in territorio suo.*

§. 1136.

Ob eandem rationem cum nemini jus suum auferri (§. 100.), aut contra idem quid fieri possit (§. 86.); *genti nulli competit jus alteram ex regione, quam incolit, expellendi, ut sedem ibidem figat,* *De jure non competente in territorium & in territorio*

gentis alterius. *nec jus imperii fines propagandi*, hoc est, *idem extendendi in loca gentis vicinæ ultra limites territorii sui, nec gentem sibi subjiciendi, quia inhabitat regionem antea nobis incognitam, aut loca quædam in iis occupare & jus quoddam sibi in iisdem arrogare, immo* in genere *gens nulla, nec privatus ullus peregrinus jus quoddam sibi arrogare potest in territorio alieno.*

§. 1137.

An in territorio alieno versantes maneant cives gentis suæ. Cum *peregrinus in territorio alieno versans, vel commorans* non mutet domicilium (§. 1103.); *civis manet gentis suæ*, consequenter *si injuriam facit concivi suo, vel damnum dat, redux ad suos ibidem puniri & ad damnum resarciendum adigi potest, & si testamentum condit, id secundum leges in loco domicilii præscriptas facere tenetur*: quatenus tamen gens una jurisdictionem alterius agnoscere obligatur (§. 1120.); *testamentum valet ut judiciale, si in loco judicii ubi factum fuerit, depositum.*

§. 1138.

De jure albinagii. Quia *peregrinus in territorio alieno* versans, vel commorans civis manet gentis suæ (§. 1137.); *si* in eodem *moritur*,

tur, hæres ipſi exiſtit, qui ſecundum leges patriæ ſuccedit. Cumque Rector civitatis non niſi in eas actiones peregrini jus habet, quæ reſpectum quendam ad finem civitatis habent, ne nocumentum afferatur civitati (§. 1131.); *bona* quoque, *quæ ſecum habet, ſunt ejus, qui ipſi in patria hæres exiſtit*, conſequenter *non cedunt fiſco, nec teſtamenti factio eidem adimi poteſt.* Quamobrem cum *Jus albinagii* dicatur, quo exteri jure ſucceſſionis in bonis defuncti civis, vel peregrini privantur; & per conſequens nec in teſtamento inſtitui poſſunt hæredes, nec legata iisdem relinqui; *id non modo juri gentium parum convenit quoad peregrinum in territorio alieno mortuum, verum etiam*, cum ſuperiori in bona civium non competat niſi dominium eminens (§. 1065.), *quoad cives, ſeu ſubditos.*

§. 1139.

Cum *uſucapio & præſcriptio* ſit juris naturalis (§. 463.); ea etiam *valet inter gentes* (§. 1088.) Quoniam tamen inter gentes plures ſunt cauſæ, cur ſilendum, etiamſi quæ norit rem ſuam injuſte detineri ab alio; *ob ſilentium diuturnum derelictio inter gentes*, quæ ad uſu- *De uſucapione & præſcriptione.*

capionem & præſcriptionem inde ſecutam requiritur (§. 451. 452.), *non tam facile præſumitur, quam inter privatos.* Et quoniam non qui poſſidet, ſed qui rem petit, dominium probare debet (§. 262.), id quod fieri nequit, ſi *poſſeſſio* fuerit *immemorialis*, cujus ſcilicet initii memoria non extat; *præſcriptio immemorialis inter gentes admittenda.* Enimvero quia gentes de iis, quæ ad communem utilitatem ſpectant inter ſe paciſci poſſunt (§. 1091.); *ſi gentes vicinæ de præſcriptione inter ſe conveniunt, eo modo valebit præſcriptio, qua conventum fuit.* Atque ut fiat, maxime convenit fini civitatis maximæ.

CAPUT V.

DE

FOEDERIBUS ET SPONSIONIBUS.

§. 1140.

Poteſtates quænam dicantur.

Poteſtates ſummæ dicuntur perſonæ, quæ imperium ſummum in civitate habent: *minores* autem, quæ partem quandam imperii dependenter a ſumma & ejus nomine exercent, veluti magiſtratus & belli duces.

§. 1141.

§. 1141.

Fœdus dicitur pactum a ſummis poteſtatibus boni publici cauſa in perpetuum, vel longius ſaltem tempus inter ſe initum. Pacta vero, quæ præſtationes tranſitorias, ſeu non iterandas continent, *Pactionum* nomen retinent. Cum vero perinde ſit, ſive quis aliquid faciat per ſe, ſive per alium; *fœdus facere poſſunt, qui mandatum a ſumma poteſtate habent* (§. 551.). Ex notione fœderum patet, *ſi ſummæ poteſtates*, veluti Reges, *inter ſe paciſcuntur de rebus ad privatam ipſarum utilitatem ſpectantibus, vel poteſtas ſumma cum privato quodam, pactum hoc fœdus non eſſe.* *De fœderum & pactionum differentia.*

§. 1142.

Quoniam fœdera pacta ſunt (§. 1141): *de fœderibus eadem tenenda, quæ de pactis demonſtrata ſunt atque promiſſis* (§. 438.). Cum ex fœderibus acquiratur jus perfectum (§. 380.); *violatio fœderis injuria eſt* (§. 87.), conſequenter *fœdera inire non licet fœderibus cum alia gente jam contractis contraria* (§. 86.). Atque ideo *fœdera priora*, hoc eſt ante contracta, *præferuntur poſterioribus.* *De fœderibus tenenda.*

§. 1143.

De fœderibus amicitiæ.

Cum gens nulla alteram lædere debeat (§. 1089.); *fœdera de non lædendo*, quæ *fœdera amicitiæ* vulgo dicuntur, *inire neceſſe non eſt*. Enimvero *ſi gentis cujusdam ea ſit opinio, quaſi gentes exteras pro lubitu lædere liceat, fœdera de non lædendo recte panguntur* (§. *cit.*).

§. 1144.

De æqualitate & inæqualitate fœderum.

Fœdera æqualia dicuntur, in quibus paciſcentes ſibi invicem eadem, aut æquivalentia promittunt: *inæqualia* autem, in quibus eadem, aut æquivalentia non promittunt. Sunt vero *inæqualia ex parte digniori*, ſi qui plus præſtare valet, præſtationes gratuitas, vel majores promittit: *inæqualia ex parte minus digna*, ſi qui impotentior eſt, aut præſtatione aliqua nimium oneratur, præſtationes vel gratuitas, vel majores, vel tales, quæ eum valde gravant, promittit. Et hæc vel fiunt *cum imminutione imperii*, ſi pars quædam imperii potentialis quoad exercitium, vel ſubſtantiam transfertur in partem digniorem, aut ſaltem jus in omnes actus ad exercitium juris iſtius ſpectantes; vel

ſine

ſine imminutione imperii, ſi pars minus digna ſaltem ſeſe obligat ad certum quid faciendum, vel non faciendum, quod alias vi ſummi imperii, vel libertatis naturalis, aut juris qua genti ſibi competentis non facere, vel facere licebat. *Fœderum æqualium & inæqualium æquitas ex officiis gentium erga ſe invicem dijudicanda* (§. 1108.). Enimvero cum a voluntate jus transferentis unice dependeat, num & quomodo idem transferre velit (§. 314.), & quod quis verbis ſufficienter ſignificat, id contra ipſum pro vero habetur (§. 318.); *fœdera valida ſunt, ſi in modo paciſcendi nihil vitii hæret, non attenta eorum æquitate, vel iniquitate.* Quoniam tamen lex naturæ urget etiam in gentibus officia (§. 1108.); *gentes in pangendis fœderibus æquitatem ſervare naturaliter obligantur.*

§. 1145.

De gente tributaria.

Gens tributaria dicitur, quæ quotannis certum tributum ſolvere tenetur alteri. Cum gentes naturaliter liberæ ſint (§. 1089.); *gens tributaria fieri nequit niſi pacto* (§. 677.). Quoniam in gentem tributariam parti alteri non

aliud competit jus niſi tributum exigendi, tanquam a debitore ſuo (§. 336.); *gens tributaria facta ſummitatem imperii propterea non amittit* (§. 981.).

§. 1146.

De fœdere reali & perſonali.

Cum fœdus perſonale ad perſonas paciſcentes reſtringatur (§. 400.), non autem reale (§. 401.); *fœdus perſonale non eſt, ſi nomina paciſcentium ſaltem fuerint adjecta, ut demonſtretur, a quibusnam fœdus factum fuerit.* Hinc etiam intelligitur, *fœdus reale eſſe, quod ſit in perpetuum, aut ad certum tempus, aut cum eo, cum quo agitur, & ejus ſucceſſoribus, vel etiam ob utilitatem civitatis manentem, aut ſi adjicitur, ut factum ſit in bonum regni.* Similiter *fœdus reale eſt, quod ſit cum populo libero*: &, quoniam mutata Reip. forma populus idem manet, quippe quem conſociatio facit (§. 974.), non modus exercendi imperium, *mutata Reip. forma ſubſiſtit, niſi* (quod per ſe patet) *cauſa fuerit ſtatui populari propria.*

§. 1147.

De obligatione ex fœdere & pactis Re-

Quoniam Rex jus populi habet (§. 982.), conſequenter jure populi fœdera pangit (§. 1141.); *fœdus*, quod

cum

cum ipſa gente initum intelligitur, *etiam populum obligat & Regis ſucceſſores, & in hos quoque jus ex fœdere quæſitum tranſit, niſi perſonale fuerit* (§. 1146.). Inde etiam ſequitur, *ut, ſi Rege mortuo populus fiat liber, aut ſi Rege expulſo, vel depoſito fiat liber, vel Regem alium eligat, fœdus ſubſiſtat, niſi id perſonæ ejus defendendæ cauſa fuerit initum*; cum tunc ſit perſonale (§. 400.). Eadem etiam intelliguntur de pactionibus aliis Regum, ſeu Rectorum civitatis. Quamobrem *ſi Rector civitatis Reip. cauſa etiam a privatis ſuſcipit æs alienum, ſucceſſores quoque & populus ad id luendum & uſuras conventas ſolvendum obligantur.* *gum nascente.*

§. 1148.

Quia fœdera panguntur de iis, quæ ad conſervationem & perfectionem gentis faciunt (§. 1141), eandem vero naturaliter ſibi obligantur promovere qua gentes (§. 1095.); *fœdera inire licet cum gente alii cuicunque, immo nulli religioni addicta, immo etiam contra gentem ejusdem cum nobis religionis.* *De fœdere cum gente alius religionis inito.*

§. 1149.

Quando a fœdere diſcedere liceat, patet *De guarantia.*

patet ex ſuperioribus (§. 442.). In ſecuritatem autem fœderis a tertio fit *Guaranda*, ſive, ut alii loqui amant, *Guarantia*, quæ eſt promiſſio fœderato utrique, vel alterutri facta, conventa ſervatum iri; conſequenter *Guarandus*, qui promiſit, *auxilium ferre obligatur contra eum, qui conventa ſervare non vult, ſi alter eodem indiget*, ideoque *non tenetur, niſi id imploretur*. Unde patet, quale pactum tacitum contineat guarantia. Dicitur autem *Guarantia generalis*, ſi præſtatur de iis omnibus, de quibus in fœdere fuit conventum; *ſpecialis* vero, quæ ſaltem de nonnullis, aut uno, vel altero convento. Et *Pactum guarandigiatum* dicitur, ad quod guarantia vel generalis, vel ſpecialis accedit. Cumque *guarantia* ſaltem reſpiciat utilitatem ejus, cui præſtatur; *præſtari poteſt, inſcio ac inconſulto eo, contra quem præſtatur, &, ſi plures fœdus ineunt, ſingulis univerſi guarantiam præſtare poſſunt*. Haud difficulter vero patet, *a guarantia differre fœdus quo quis auxilium promittit contra eum, qui jus quoddam ſuum eidem auferre conatur, & fidejuſſionem pro gente alia, qua promitti-*

mittitur, a ſe præſtitum iri id, quod gens altera debet, niſi ipſa præſtiterit (§. 569.). Denique cum nemo alteri jus ſuum auferre poſſit (§. 100.); *guarantia non intelligitur præſtita, niſi ſalvo jure tertii.*

§. 1150.

In fœdere quoque, vel alia pactione, cum oppignoratio fiat in ſecuritatem debiti (§. 697.), *pignore caveri poteſt, conventa ſervatum iri.* Cum vero oppignorari nequeant niſi res ſuæ, pro alieno tamen etiam debito (§. 700.); *non modo oppignorari poſſunt, quæ ſunt in dominio gentis*, veluti urbes, certæ territorii partes, integræ provinciæ, jura genti competentia, res pretioſæ, quæ ſunt civitatis; *ſed Rectoris quoque civitatis res propriæ, ſive privatæ pro debitis gentis.* Enimvero *ſi integra provincia, aut certa territorii pars in ſecuritatem crediti, vel quacunque de cauſa debiti traditur; pactum antichreſticum ad oppignorationem accedit.* Eſt enim *Antichreſis* jus re oppignorata utendi fruendi loco pecuniæ creditæ, in compenſationem ſcilicet uſurarum. Quoniam vero pactis conventis ſtandum (§. 438.); *jus ex pacto antichreſtico quæſitum æſtimandum eſt ex iis, quæ conventa fuerunt.* Quamobrem ex

De oppignoratione inter gentes & pacto antichreſtico.

ex eo patet, utrum imperium simul fuerit oppignoratum, nec ne. Per se autem liquet, *oppignorationem & antichresin finiri, præstito eo, cujus causa oppignoratio facta*, quamvis *res oppignorata pro alio* quoque *debito retineri possit* (§. 706.), *nisi aliter fuerit expresse conventum* (§. 337. 342.).

§. 1151.

De obsidibus. *Obsides* dicuntur personæ, quæ traduntur in securitatem debiti, scilicet conventum servatum, vel debitum præstitum iri. *Obsides* igitur *revera oppignorantur* (§. 697.), *tamdiu retinendi, donec præstitum fuerit, quod debetur.* Quamobrem *accipienti competit jus obsides custodiendi, quantum sufficit, ne aufugere possint, nullum autem jus ad præstandas operas eosdem cogendi*, cum hoc esset idem ac pignore uti (§. 702.). Quoniam vero nemini competit jus in vitam alterius (§. 411.); *vita obsidum oppignorari nequit*, consequenter *nonnisi libertas* (§. 77.), *non* tamen propterea *sunt servi* (§ 947.), *sed fiunt servi, non præstito eo, cujus causa dati* (§. 697.), *aut saltem captivi detinendi, interfici* vero *nequeunt.* Et ideo *obsides tales esse desinunt, si dans fidem*

dem

dem fallit. Cumque *obſides* revera ſint pignora; *in unam cauſam dati in aliam retinere poſſunt, niſi expreſſe aliter fuerit conventum* (§. 1150.). Et quia impenſæ neceſſariæ in pignus factæ à conſtituente reſtituendæ (§. 703.), ac debita ſolvenda ſunt (§. 751.); *qui obſides dedit, reſtituere tenetur impenſas in alimenta eorum factas, & obſes debita, quæ contraxit, ſolvere debet, antequam dimittatur.*

§. 1152.

De obligatione, qua dans obſidi tenetur.

Cum *qui obſidem dat*, obligetur ad id præſtandum, cujus cauſa obſes datur, & ad obſidem liberandum (§. 1151.); *ei, qui datur, ſe obligat ad eundem liberandum*, conſequenter cum ſervus fiat, vel ſaltem ut captivus detineatur, ſi fides fallitur (§. *cit.*), *ad eum redimendum.* Et quia obſidem ire onus eſt, quod boni publici cauſa fertur, conſequenter ad quod civis quivis obligatur, non ſaltem is qui obſes datur (§. 1037.); *civitas aut ejus Rector incommodum obſidi, quod patitur, aut cognatis ejus repenſare tenetur. Quodſi* vero *obſes datus fuerit vel expromiſſor, vel fidejuſſor, vel ſponſor* (de quo mox dicetur); per

ſe

ſe patet, *non præſtito eo, cujus nomine datur, eum ex proprio facto teneri.*

§. 1153.

De ſanctitate fœderum.

Sanctum in Jure Gentium dicitur, quod ab omni violatione immune eſſe jubet publica, vel communis gentium ſalus. Quamobrem cum fœdera pangantur boni publici cauſa (§. 1141.), & non modo ſicuti pacta cetera ſint ſervanda (§. 438.), verum etiam gentium maxime interſit ut ſerventur; *fœdera ſancta ſunt & gentibus ſancta habenda*: cumque in pangendis fœderibus non attendenda ſit religionis diverſitas; *ſanctitas fidei nullum reſpectum habet ad religionem gentis, cum qua fœdus initur.*

§. 1154.

De fide tacita.

Quando de negotio aliquo convenitur, in cetera omnia, quæ requiruntur, ut id conſtare poſſit, tacite conſentitur. Quamobrem *ſine quo id, in quod conſenſum eſt, conſtare non poteſt, id tacite conventum, vel promiſſum intelligitur.* Ita omni contractui beneficio ineſt indemnitas ejus, qui alteri gratis quid præ-

præſtat, ut qui ſalva obligatione, qua nemo locupletior fieri poteſt cum damno alterius (§. 271.), conſtare nequit. Dicitur autem *Fides tacita*, quæ conſenſu tacito nititur: & quæ ideo *non minus ſancta eſſe debet, quam expreſſa*, quæ nimirum expreſſo conſenſu nititur.

§. 1155.

De jure poteſtatum minorum.

Poteſtate minores cum jus omne a ſumma habeant (§. 1140.); *nomine ſummæ nil promittere poſſunt, niſi vel expreſſo mandato, vel intra fines præpoſitionis ſuæ*, nec aliter *eos, quibus præpoſiti ſunt, vel etiam poteſtatem ſummam aliis obligare poſſunt.*

§. 1156.

De ſponſionibus.

Sponſio eſt pactum de re publica ſine mandato poteſtatis ſummæ, nec intra fines præpoſitionis factum. Facile autem intelligitur, *ſponſorem promittere ſe effecturum, ut poteſtas ſumma id, quod promittitur, ratum habeat*, conſequenter *ad hoc ſe obligare* (§. 380.). Quoniam nemo alterum tertio obligare poteſt absque voluntate ſua (§. 385.); *ſponſio ſummam poteſtatem non obligat, niſi eandem ratihabeat, vel expreſſe, vel tacite, faciendo nimirum, poſtquam ea ipſi*

innotuit, quod ad aliam cauſam probabiliter referri nequit; multominus itaque, ſi diſſenſum ſuum expreſſe declarat. Quoniam vero ſponſor factum proprium promittit, non tantum alienum; *ratihabitione non ſecuta, ſponſor tenetur ei, cui ſpopondit, ad id, quod intereſt* (§. 415.), conſequenter *pro eo ipſi obligata ſunt omnia ſponſoris bona* (§. 705.), *ipſa* etiam *libertas* (§. 950.), ut ſcilicet ſi ex bonis ſatisfieri non poſſit, ipſe dedatur in ſervitutem. *Quodſi* vero *ſponſor certi quid promiſerit ei, cui ſpopondit, præſtare, ſi poteſtas ſumma ſponſionem ratihabere recuſaverit, ultra id eidem non tenetur* (§. 317.).

CAPUT VI.

DE MODO COMPONENDI CONTROVERSIAS GENTIUM.

§. 1157.

De controverſiis & gravaminibus gentium.

Controverſiæ Gentium & Rectorum civitatis ſunt contentiones eorundem de juribus ſibi competentibus, aut injuria facta. *Gravamina* vero ſunt querelæ de jure manifeſto, ſibi ab altera gente, vel Rectore civitatis denegato,

vel

vel de injuria quacunque ſibi facta, aut facienda. Unde facile patet, quænam gravamina ſint juſta, quænam injuſta. Patet etiam *gravamina tolli, ſi genti alteri jus ſuum tribuatur, de injuria facta ſatisfiat, a facienda deſiſtatur, aut, quando fides ſuſpecta eſt, ſufficienter caveatur:* cumque unicuique jus ſuum ſit tribuendum (§. 86.), nec gens ulla alteram lædere, ſeu injuriam facere (§. 88.) debeat (§. 1089.); *gravamina tollere gens quælibet obligatur, ſi qua adverſus ipſam quædam alteri ſint.* Quoniam tamen jus ſuum quilibet remittere poteſt (§. 342.); *Gens* quoque *ſi velit, gravamina ſua remittere poteſt.* Et quia gentes inter ſe utuntur jure naturali (§. 1088.); *controverſiæ gentium eodem modo componendæ, quo lites privatorum in ſtatu naturali finiuntur.*, conſequenter *vel amicabiliter, vel per tranſactionem, vel per mediationem, vel per arbitrium*, ac propterea *conventus celebrare & in colloquium venire tenentur, aut deciſio ſorti committenda* (§. 790.).

§. 1158.

Enimvero *ſi quis in nullum iſtorum modorum conſentire velit, vel facile præ-* *De bello tranſactionis*

causa licito.

videatur, eo modo controversiam terminatum non iri; offerenti competit jus belli in acceptare nolentem, quo hic ad transactionem adigatur (§. 790.).

§. 1159.

An controversiæ vi armorum decidi possint.

Bellum per se non esse modum aptum decidendi controversias, eodem modo patet, quo idem de duello ostendimus (§. 789.). Oppido igitur falluntur, qui sibi persuadent, Regum seu gentium controversias vi armorum esse decidendas, & ultimam victoriam æquivalere sententiæ a judice latæ.

§. 1160.

De jure talionis & jure puniendi.

Cum jus talionis naturale nullum sit (§. 156.), gentes autem inter se utantur jure naturali (§. 1088.); *talio* quoque *inter gentes illicita*. Enimvero cum gentibus competat jus puniendi adversus injuriam factam (§. 1089.); *si gens alteri a se læsæ de injuria irreparabili satis facere nolit, aut satisfactum iri spes nulla videatur, læsa jure puniendi uti potest, adimendo scilicet res vel corporales vel incorporales*, veluti jura ad certos actus in territorio læsæ (§. 1048.).

§. 1161.

§. 1161.

Retorſio juris dicitur conſtitutio, qua in ſubditos alterius gentis decernitur jus, quo ipſa utitur in ſubditos noſtros ſeu eſt uſus juris in ſubditos alterius; gentis, qua ipſa utitur in noſtros. Cum unicuique genti liberum ſit ſtatuere, quantum juris alteri concedere velit in territorio ſuo, prouti e re civitatis eſſe videtur (§. 976. 978.); *cuilibet genti liberum eſt jus retorquere.* *De retorſione juris.*

§. 1162.

Quoniam gentes inter ſe ſpectantur tanquam perſonæ ſingulares (§. 977.); *bona omnia ſigulorum ſimul ſumta reſpectu gentium exterarum habenda pro bonis gentium*, ac propterea *obligata ſunt promiſcue pro debitis civitatis* (§. 705.), conſequenter *etiam bona privata Regis* (§. 1012.). *De bonis civium pro debito civitatis obligatis.*

§. 1163.

Cum gentibus idem competat jus, quod ſingulis in ſtatu naturali (§. 1088.), bona autem omnia ſingulorum ſimul ſumta reſpectu gentium exterarum habenda pro bonis gentium (§. 1162.); *ſi qua gens rem ſuam, vel civium ſuorum* *De jure repreſſaliarum.*

ab alia gente, quæ eandem detinet, vel alio quocunque modo debet, conſequi non poteſt, ſeu gens hæc illi, vel civibus illius jus reddere denegat, expletio juris inter gentes licita, & rem civium quorumcunque eo fine capere licet (§. 793.). Hæc ablatio bonorum civium alterius gentis, vel Rectoris civitatis expletionis juris cauſa dicuntur *Repreſſaliæ.* Quamobrem patet, *repreſſalias inter gentes eſſe licitas, & jus repreſſaliarum non competere niſi gentibus, aut iis, qui jus gentis habent, Rectoribus ſcilicet civitatis*, conſequenter *privatum jure repreſſaliarum uti non poſſe, niſi permiſſu Rectoris civitatis.*

§. 1164.

De androlepſia.

Cum in bonis civium contenta ſit etiam eorum libertas naturalis (§. 207.); *libertas* quoque *civium ſingulorum, ſeu perſonæ ipſorum*, quibus hoc jus inhæret, *obligatæ ſunt pro debitis civitatis* (§. 1163.), conſequenter *ſi gens alteri, vel ſubditis ejus jus denegat, pignorationis cauſa etiam ſubditi alterius capi poſſunt*: cumque capiantur eo fine, ut gens iſta permoveatur ad jus reddendum; *capi poſſunt perſonæ meritis, vel dignitate*

in civitate eminentes, ſexus cujuscunque, earumque liberi. Hæc civium captura pignorationis loco facta cum *Androlepſia*, ſeu *Viricapio* dicatur *androlepſia inter gentes licita.* Quoniam vero nonniſi civium libertas oppignoratur pro debitis civitatis; *ſi gens permoveri nequit ad jus reddendum*, eodem modo, quo de obſidibus (§. 1151.), patet, *captos aut ſervos fieri, aut tanquam captivos in carcere detineri poſſe, non autem interfici, aut pœna corporis afflictiva affici.*

§. 1165.

De eo, quod licet in reſiſtentem repreſſaliis & androlepſiæ.

Quoniam repreſſaliæ (§. 1163.) & androlepſia licitæ ſunt (§. 1164.); *ſi quis executioni repreſſaliarum & androlepſiæ reſiſtit, in eum eadem licent, quæ defenſori licita ſunt* (§. 90.). *Vis* igitur in eo caſu *æſtimanda non ex eo, quod debetur, ſed quod ad vim injuſtam*; qua reſiſtitur, *depellendum ſufficit.*

§. 1166.

De damno per repreſſalias dato concivibus reſarciendo.

Cum naturaliter quilibet damnum datum reſarcire teneatur (§. 270.); *qui cauſam dedit repreſſaliis, damna iis reſarcire debet, quibus eam ob cauſam aliquid decedit*, atque *ut damnum datum reſar-*

reſarciatur, ſuperior curare debet. Nemo ſcilicet civium pro altero ſolvere tenetur.

§. 1167.

Quando id de publico fieri debeat.

Cum Rector civitatis jure populi agat (§. 982.), conſequenter populus per eum facere intelligatur, quicquid qua talis facit; *populus factum Rectoris civitatis qua talis pro ſuo agnoſcere tenetur*, adeoque *etiam id, quo injuria infertur exteris.* Eadem nimirum ratio eſt obligationis, quæ ex maleficio, quam quæ ex fœderibus naſcitur. Quamobrem *ſi facto ſuo, ſive privatus juſſu ipſius repreſſaliis cauſam dedit, damnum iis, quibus eam ob cauſam aliquid decedit, reſarciendum eſt de publico* (§. 1166.).

§. 1168.

De repreſſaliarum & androlepſiæ effectu.

Quoniam repreſſaliæ in expletione juris conſiſtunt (§. 1163); *per repreſſalias dominium rerum captarum acquiritur iis, quorum cauſa factæ, niſi quod reſtituendum, quod abundat* (§. 793.). Et cum *repreſſaliæ* (§. 1163.) *& androlepſia* licitæ ſint (§. 1164.); *parti adverſæ juſtam belli cauſam non dant* (§. 98.). Ex adverſo autem cum per iſta media jus tuum conſequi debeas, quod a parte ad-

adverſa tibi denegatur (§. 1163. 1164.); *ſi per repreſſalias & androlepſiam jus tuum conſequi non potes*, ſcilicet ut injuria facta reparetur, aut ob irreparabilem tibi ſatisfiat, *quæ illas licitas faciunt, juſta belli cauſa ſunt* (§. 98.).

CAPUT VII.

DE

JURE BELLI GENTIUM.

§. 1169.

De belli diviſione.

Bellum publicum dicitur, quod geritur inter gentes, ſeu auctoribus iis, qui ſummum imperium habent: *privatum* vero, quod geritur inter privatos propria auctoritate. *Mixtum* denique eſt, quod una ex parte eſt publicum, ex altera privatum, veluti ſi Rector civitatis bellum gerit cum ſubditis rebellibus. Vocatur autem *Bellum offenſivum*, quod infertur ei, qui de bello inferendo non cogitabat: *defenſivum* vero, quo quis ſe defendit adverſus eum, qui ipſi bellum infert. Offenſivi quædam ſpecies eſt *punitivum*, quo pœna ſumitur ab altero; & *vindicativum*, quo jus noſtrum & id, quod nobis debetur, conſequi ſtudemus.

§. 1170.

Quando bellum offenſivum, punitivum & defenſivum licitum.

Cum juſta belli cauſa non ſit niſi injuria facta, vel facienda (§. 98.); *bellum offenſivum tum punitivum, quam vindicativum licitum eſt, ſi jus tuum fuerit certum, at de injuria irreparabili manifeſta alter ſatisfacere nolit, nec id aliter conſequi poſſis, & ſi id infertur alterum ad transactionem compellendi gratia in cauſa dubia* (§. 1158.), *bellum* vero *defenſivum licitum eſt, quo adverſus eum, qui bellum injuſtum infert, te defendis* (§. 1089.).

§. 1171.

De bellis utilitatis ſolius cauſa geſtis.

Sola igitur *utilitas juſta cauſa belli non eſt* (§. 1170.). Quamobrem cum *rationes ſuaſoriæ* dicantur, quæ deſumuntur ab utilitate, ſeu quibus evincitur e re noſtra eſſe, ut bellum ſuſcipiatur: in oppoſitione ad *juſtificas*, quæ deſumuntur a jure ad bellum in caſu dato nobis competente; & inter eas mediæ ſint *quaſi juſtificæ*, quæ, ſi rite expendantur, juſtificæ non ſunt, ſed ſaltem videntur; *injuſtum eſt bellum, quod ob rationes ſuaſorias ſolas & quaſi juſtificas ſuſcipitur.* Quia naturæ humanæ repugnat nocere alteri commodi ſui cauſa (§. 44.),

(§. 44.), conſequenter ea immanitas, qua bellum per ſe delectat, cum tot hominum innocentium cædibus & laniationibus rerumque vaſtationibus conjunctum, humanam naturam repellit; *bellum humanum modum excedit, ſi quis nec rationibus juſtificis, nec ſuaſoriis motus in bella fertur*, atque ideo *ferinum* dicitur. *Sunt* autem *rationes ſuaſoriæ æquæ, quæ a fine civitatis deſumuntur* (§. 976.).

§. 1172.

De metu ex vicina potentia & conſervatione æquilibrii.

Quoniam genti cuilibet jus eſt augendi potentiam ſuam (§. 1102.), nec qui damnum dare poteſt, ideo dare vult; *potentia creſcens vicinæ gentis & metus ex vicina potentia juſta belli cauſa non eſt* (§. 1170. 1171). Quamobrem cum *Æquilibrium inter gentes* dicatur gentium plurium ſecundum potentiam ad ſe invicem relatarum ſtatus, quo potentiæ unius præpotentis, vel quarundam conjunctæ potentia conjuncta aliarum æqualis eſt; *ſola conſervatio æquilibrii inter gentes juſta belli cauſa non eſt, ea tamen rationibus ſuaſoriis accenſenda, ſi de bello juſto ſuſcipiendo conſultatur* (§. 1171.). *Quodſi* ergo *gens potentia*

tia confisa manifesta consilia agitet de gentibus sibi subjiciendis, aut injustis armis securitatem publicam gentium turbare non veretur, cum quælibet gens se conservare debeat (§. 1093.), & gentibus universis competat jus cogendi turbatorem quietis publicæ, ne turbet (§. 1090.); *communi securitati consulere potentiamque crescentem labefactare licet.* Tum nimirum bellum hoc respectu defensivum justum est (§. 1169.).

§. 1173.

De sceleribus, atheismo & idololatria gentis.

Quoniam malum in se tale non est, ut puniri debeat (§. 1049.), nec ob errorem quis puniri possit (§. 1050.); *bellum punitivum in gentem licitum non est, quod jus naturæ immaniter violet, aut in Deum delinquit, vel quia atheismum, aut Deismum profitetur, vel idololatrica est.*

§. 1174.

De milite & jure conscribendi militem.

Milites dicuntur personæ, per quas autor belli vim infert parti alteri, cum qua bellum gerit: *Arma* vero res omnes, quibus ad vim alteri inferendam, aut eam a se avertendam utimur. Cum *potestatibus summis* competat jus belli (§. 1066.); iisdem quoque *competit*

petit jus militem conſcribendi, atque hoc jus ad jura maieſtatica pertinet (§. *cit.*), *exercendum, prouti viſum fuerit ſuperiori, ſi nulla extet lex fundamentalis* (§. 984.), *ita tamen, ne bonum publicum aliquid inde capiat detrimenti* (§. 976.). Quoniam ſinguli obligantur ad defenſionem civitatis conferre, quod poſſunt (§. 972. 975.); *in caſu extremæ neceſſitatis operas militares præſtare tenentur ſubditi omnes, ad miniſterium bellorum apti* (§. 60.), *&*, vi poteſtatis eminentis, *ad id, compelli poſſunt inviti* (§. 1065.): aſt quia præter operas militares ad commune bonum promovendum aliæ adhuc præſtandæ ſunt (§. 972.), & ſumtus bellicos ſubminiſtrare tenentur ſubditi (§. 1037.); *extra caſum neceſſitatis milites conſcribendi inviti non ſunt, qui alias Reip. utiles ac neceſſarias operas præſtare & ad ſumtus bellicos contribuere poſſunt.* Peregrini, qui ſponte ſua nomen militiæ dant, dicuntur *Milites conductitii*; atque horum *obligatio ex pacto venit* (§. 438.), quod *Capitulatio* dicitur; & *in iis conventa ſunt ſervanda* (§. *cit.*). Cum vero jus conſcribendi militem ſit jus majeſtaticum, quod ab externa gente violari

violari nequit (§. 1136.); *in territorio alieno ſine conſenſu domini territorii militem conſcribere non licet*: cumque hic non locum habeat poteſtas eminens (§. 1065.); *nec conceſſa libertate conducendi militem invitos conſcribere licet.*

§. 1175.

De plagio. *Plagium* dicitur ſurreptio hominis, qui alterius cujusdam poteſtati ſubjectus eſt. Quoniam hominem poteſtati ejus, cui ſubjectus eſt, ſubducit & ſibi jus quoddam in eum aſſerit plagiarius; *plagium cum furto convenit* (§. 263.), atque ideo *furtum hominum recte habetur.* Quamobrem patet, *qui ſubditos alienos doloſe ſurreptos ad miniſterium bellorum cogunt, plagium committere, & poteſtatem eminentem ejus, cujus ſunt, ſubditi, violare*, conſequenter *huic injuriam facere* (§. 87.), ideoque *juſtam bello cauſam dare, niſi de injuria facta ſatisfiat* (§. 1170.).

§. 1176.

De ſtipendiis militum & hoſpitiis militaribus. *Stipendium* dicitur æs, quod pro miniſterio bellorum ſolvitur. Cum qui militiæ operam dant, alio modo nil acquirere poſſint; *ſtipendi militibus præciſe ſolvenda.* Ob eandem rationem *ipſis*

non

non modo debentur veſtimenta, verum etiam cum habitatione indigeant, ſi belli cauſa in campis non commorantur, *hoſpitia perſonalia.* Cum hoſpitia iſta pertineant ad munera publica (§. 1057), conſequenter ad onera Reip. (§ 1037.); *ſinguli ædium poſſeſſores perſonali hoſpitio milites excipere obligantur pro modo facultatum* (§. *cit.*): ne tamen ſubditi nimium onerentur; *ſuperior curæ habere debet, ne hoſpitia iſta evadant nimis moleſta, nec ſint præter neceſſitatem ſumtuoſa, nec immunitas ab iisdem concedenda niſi perſonis, quibus ea in partem ſalarii, vel in præmium meritorum in Remp. imputari poteſt*; utpote privilegium nonniſi boni publici cauſa concedendum (§. 1047.).

§. 1177.

De deſertione militum.

Cum obligationem naturalem, qua tam *Milites* cives, quam peregrini tenentur (§. 1174.), parum capiant milites homines plebeji, vel illiterati; *jurato promittere tenentur, quod miniſterium bellorum a ſe ſuſceptum deſerere nolint* (§. 380. 446.), *& tanquam perjuri & perfidi gravius puniri poſſunt.* Patet autem, *qui deſertores clam abducit, aut celat,*

lat, *plagium committere* (§. 1175.), conſequenter *qui quomodocunque ad deſertionem concurrit*, *plagii participem fieri* (§. 26.).

§. 1178.

De præfectis militum. *Præfecti militum* dicuntur, quibus a poteſtate ſumma certum imperium in milites tributum & certæ functiones bellicæ demandatæ ſunt. *Duces* autem excellenter dicuntur illi, quibus imperium in integrum exercitum tributum, ſeu ſumma belli commiſſa eſt. *Sunt* igitur *præfecti militum poteſtates minores*, *quorum alii aliis ſubjecti & a poteſtate ſumma longius remoti*, *alii vero eidem propiores pro diverſitate juris*, *quo pollent*: *duces autem excellenter dicti ſummis poteſtatibus proximi.* Cum *Jus militare* dicantur leges, in quibus diſponitur de iis, quæ a militibus eorumque præfectis fieri, aut non fieri debent, aut quæ iisdem permittuntur; *in eo* quoque agitur *de jure præfectorum militum*, *ſummorum etiam ducum eorumque officiis.*

§. 1179.

De auxiliis & ſubſidiis. *Auxilia*, vel etiam *copiæ auxiliares*, immo abſolute *Auxiliares* dicuntur copiæ tam pedeſtres, quam equeſtres, quas genti

genti bellum gerenti mittit gens alia, cujus bellum non eſt. *Pecuniæ ſubſidiariæ* dicuntur, quæ genti bellum gerenti ſolvuntur a gente alia, cujus bellum non eſt, ut illa ſumtum in rem militarem facere poſſit. Dicuntur etiam hodie ſimpliciter *ſubſidia*. Naturaliter *gentes obligantur auxilia & ſubſidia mittere genti bellum juſtum gerenti & quocunque modo juvare eam in bello, quantum datur* (§. 1108.), *ut vero jus perfectum ad ea acquiratur* (§. 1089.), *fœdera pangenda ſunt* (§. 1141.), *utpote ſancta inter gentes habenda* (§. 1153.). Patet vero, *tum jus partis unius & obligationem alterius æſtimari debere ex iis, quæ in fœdere conventa fuerunt* (§. 317.).

§. 1180.

De ſpeciebus fœderum belli & caſu fœderis.

Fœdera belli offenſiva dicuntur, ſi auxilia & ſubſidia ſaltem promittuntur in bello offenſivo; *defenſiva*, ſi ſaltem in defenſivo; *offenſiva & defenſiva* ſimul ſi in utroque. *Caſus* autem *fœderis* vocatur concurſus circumſtantiarum, ſub quibus fœdus initum, ſive expreſſe fuerint dictæ, ſive tacite ſuppoſitæ. *His* igitur *ſimul exiſtentibus, caſus fœderis exiſtit*, & facile patet, *nonniſi eo exiſtente*

præſtanda eſſe, *quæ in fœdere promiſſa ſunt* (§. 318.). Quamobrem *ſi bellum geratur manifeſto injuſtum*, *vel ſi conventa præſtare debet*, *ipſe iisdem indiget*, *caſus fœderis non exiſtit*; cum uterque in omni fœdere tacite exceptus intelligatur.

§. 1181.

De iis, qui in bello medii ſunt.

In bello medii dicuntur, qui neutri belligerantium parti adhærent; conſequenter bello ſeſe non immiſcent. Dicuntur etiam vulgo *neutrales*; & ipſorum terræ vocantur *Terræ neutræ*. Quamvis vero vi libertatis naturalis (§. 1089.), *genti unicuique permittendum*, *ut ſit in bello media* (§. 78.); ut tamen jus perfectum acquiratur ad neutralitatem, *fœdera cum belligerantium vel uno*, *vel utroque*, prout caſus tulerit, *pangenda* (§. 1141. 1153.), quæ *Fœdera neutralitatis* appellantur, & præter id, ſine quo fœdus iſtud concipi nequit, ſcilicet *ut in eo promittatur*, *quod*, *qui medius in bello eſſe vult*, *nolit partem adverſam in bello juvare*, *ipſius autem*, *cum quo fœdus pangitur*, *nullo modo impetire motus*, *in iis* etiam *conueniri poteſt de aliis*, *quæ pars utraque e re ſua eſſe judicaverit*. Quoniam vero fœdus neutralitatis non ex-

ten-

tendendum ultra limites ſuos & ea, de quibus ſpecialiter conventum; *qui neutrarum partium ſunt, utrique belligerantium parti debent, quæ jure gentium debentur extra bellum*, veluti *utriusque partis belligerantium militibus & ſubditis aditum in territorium ſuum & transitum per terras ſuas tutum concedendo, & ut juſti negotii cauſa in eo commorentur & res, quibus indigent, æquo pretio ſibi comparent permittendo* (§. 1131.), niſi expreſſe aliter conventum, ſcilicet ut utrique belligerantium parti non ſit concedendum, quod alias erat permiſſum (§. 667.).

§. 1182.

De tranſitu cum copiis militaribus.

Quoniam tranſitus ob juſtas cauſas per terras alterius eſt jus ex communione primæva reſiduum (§. 312.); *gens una copiis militaribus gentis alterius tranſitum ſibi innoxium & tranſeuntibus tutum permittere debet*, Cum tamen judicium de eo, an ſit innoxius, ſit permittentis (§. 1089. 78.); *transitus petendus*, & quia innoxius non eſt, *ſimetuendum, ne is concedenti bellum inferat, vel ſedem belli in terra pacata figat, aut alio modo noceat, contra quem concedi-*

tur, denegari poteſt. Et eadem de cauſa, *pro iis, quibus tranſiturus indiget*, cum per ſe pateat, quod ea transeunti denegari non poſſint, *juſtum is pretium ſolvere tenetur, quamvis transitus ipſe, utpote naturaliter debitus, gratis ſit concedendus.* Cum vero damna data ſint reſarcienda (§. 270.); *ſi transeuntes incolis damna dederint, is, cui transitus conceſſus, ea reſarcire tenetur, & Rector civitatis curare debet, ut reſarciantur iis, quibus data.* Ac ideo *transitum concedens, ſi metuit, eum non fore innoxium, aut præſtationem æſtimationis damni, ſi quod detur, ægre obtentum iri, eum concedere non tenetur niſi ſufficienter a transeunte caveatur.*

§. 1183.

De belli denunciatione.

Denunciatio belli eſt actus, quo parti adverſæ ſignificatur ab altera, quod jus ſuum vi armorum perſequi velit. Dicitur etiam a nonnullis *Clarigatio*, quamvis ea apud Romanos ab illa erat diſtincta, ita ut parte adverſa ſatisfactionem negante demum ſequeretur denunciatio, quæ ideo clarigationi ſaltem eventualiter inerat. Eſt autem *denunciatio* vel *conditionata*, qua declaratur,

tur, bellum illatum iri, nisi res reddatur, aut de injuria facta satisfiat; vel *pura*, qua absque conditione significatur, bellum illatum iri. Naturaliter *opus non est, ut conditionatam sequatur pura*; cum per se pateat, altero jus denegante nobis aliud medium id consequendi non supereſſe, quam bellum. Satis etiam liquet, *in bello offensivo opus esse denunciatione, non vero in defensivo* (§. 1169.). Enimvero *si is, cui bellum denunciandum, nec legatos admittit, nec sit occasio mittendi epistolam, in bello* quoque *offensivo denunciatio omittenda* (§. 60.). Ast *talio*, utpote in se illicita (§. 156.), *non est justa causa omittendæ denunciationis*. Denique quia bellum denuncians parti adversæ non indulgere tenetur moram sibi damnosam (§. 269.); *nisi bello denunciato statim offerantur æquæ pacis conditiones, operationes bellicas sine mora inchoare licet.*

§. 1184.

Cum bellum publicum geratur inter gentes (§. 1169.); *si Rector civitatis unius bellum indicit Rectori civitatis alterius, publicum bellum indictum intelligitur toti genti a tota gente.* Quamobrem *De hostibus & rebus hostilibus.*

cum *Hoſtes* dicantur illi, quibus inter ſe bellum eſt, & eorum *Res hoſtiles*; *partis utriusque belligerantium ſubditi*, conſequenter etiam *fœminæ*, *pueri*, *infantes*, *ſunt numero hoſtium*, *eorumque res hoſtiles*, *quocunque in loco fuerint.* Cum tamen hoſtes non ſint peregrini in territorio hoſtili commorantes, utpote non ſubditi hoſtis (§. 1137.); *res peregrinorum in territorio hoſtili deprehenſæ hoſtiles non ſunt*, ſed cum probandum ſit, eas eſſe peregrinorum, *hoſtiles præſumuntur*, *donec contrarium fuerit probatum.* Et quia res etiam incorporales hoſtium hoſtiles ſunt, conſequenter etiam jus ad ea; *quæ hoſti debentur ab eo*, *qui hoſtis non eſt*, *eadem in numero rerum hoſtilium ſunt.*

§. 1185.

De iis, qui hoſti ſe aſſociant.

Qui hoſti meo ſe aſſociat, *veluti auxilia aut ſubſidia mittendo*, *aut eum quocunque modo in bello adjuvando*, cum ad bellum ipſius concurrat, & ideo ejus particeps fiat (§. 26); *hoſtis meus eſt & res ejus hoſtiles ſunt*, conſequenter *quando bellum denunciatur*, *idem ſimul denunciatum intelligitur omnibus iis*, *qui hoſti meo ſe aſſociaturi ſunt.* Quamobrem *ſi eidem bel-*

bellum inferre velis, denunciatione opus non eſt.

§. 1186.

De publicatione belli.

Publicatio belli eſt ſignificatio ejus ab eo facta, qui bellum ſuſcepit, poteſtatibus ſummis aliis atque ſubditis ſuis; conſequenter *publicatione opus eſt tam in bello defenſivo, quam offenſivo.* Cum publicatio non uno modo fieri poſſit, a voluntate publicantis unice dependet, quemnam eligere velit. *Publicari poteſt aliarum gentium Rectoribus vel per miniſtros*, quos publicans habet in aulis exteris, *vel per litteras ad eos miſſas, ſubditis autem vel per præcones, vel per reſcripta, immo utriusque per ſcripturam typis expreſſam.*

§. 1187.

De manifeſto & antimanifeſto.

Scriptura typis expreſſa, qua bellum offenſivum publicatur, dicitur *Manifeſtum*; qua bellum defenſivum *Antimanifeſtum.* Quamobrem cum nemo videri nolit ſine juſta cauſa bellum gerere; *in manifeſto exponendæ ſunt rationes juſtificæ, in antimanifeſto eædem refutandæ* (§. 1171.). Et quoniam ſuperior ſubditis imperare poteſt, *quæ durante bello ab ipſis fieri, aut non fieri debeant* (§. 1043.);

ea tam manifesto, quam antimanifesto simul inserenda. Quia expositio rationum justificarum saltem requirit recensionem factorum, et juris naturæ atque gentium applicationem, refutatio earundem demonstrationem falsitatis factorum, aut minus recte factæ juris applicationis; *a verbis & dictionibus, quæ odium & vindictæ cupidinem spirant, abstinendum.*

§. 1188.

De amore hostium. Cum gens gentem etiam inimicam amare ac diligere debeat tanquam seipsam (§. 1109.), & ab hac obligatione liberari non possit (§. 42.); *hostis* quoque *hostem amare ac diligere debet tanquam se ipsum.* Differt nimirum inimicus ab hoste (§. 137. 1184.).

CAPUT VIII.

DE

JURE GENTIUM IN BELLO.

§. 1189.

De absentia juris in bello injusto. *Qui bellum injustum gerit*, ei nulla justa belli causa est (§. 1170.). *Quicquid* igitur *in bello facit, id illicitum*, consequenter *si hostes occidit, latroni; fures hostiles eripit, invasori & prædoni æqui-*

para-

paratur. Et quoniam *qui bellum injuſtum gerenti ſe aſſociat*, nullum jus in bello habere poteſt, utpote agens nomine ejus, cui ſe aſſociat; *quicquid agit, pariter ad rapinas, invaſiones & latrocinia referendum, aut ad actus, quibus ea promoventur.*

§. 1190.

Bellum juſtum geritur juris ſui conſequendi cauſa (§. 1170.). Quamobrem *qui bellum juſtum gerit, illi in bello licitum eſt, ſine quo jus ſuum conſequi nequit. Quod* vero *ad hunc finem conſequendum non facit, illicitum eſt.* Vi autem libertatis naturalis *judicium de eo, quod ad hunc finem conſequendum neceſſarium, belligeranti relinquendum* (§. 1089. 78.). Quoniam impenſas belli, quas maximas eſſe conſtat, pars adverſa vi injuſta cauſa (§. 1189.), conſequenter damna dat reſarcienda (§. 269. 270.); *bellum juſtum gerenti debentur impenſæ in bellum factæ.* Cumque vi injuſta continuo dentur damna & injuriæ novæ committantur (§. 269. 87.); *ob damna belligerator injuſtus tenetur juſto ad reſtitutionem rerum ablatarum, ſi adſunt, aut ad præſtandam æſtima-*

De jure in bello juſto.

tionem earum, quæ non extant, & ob injurias in poenam (§. 1189.). Denique cum bellum, utpote poſt ſe trahens magnum malorum cumulum gentibus ſit valde funeſtum, geratur propter pacem, & qui bellum juſtum gerit non aliud intendat, quam ut partem adverſam adigat ad offerendas æquas pacis conditiones, prouti ex hactenus dictis haud obſcure colligitur; *qui bellum juſtum gerit, ei etiam jus eſt ad ea, quæ hoſtem ad finiendum bellum permovere poſſunt.*

§. 1191.

De actibus & operationibus bellicis & hoſtilitatibus.

Quicquid hoſtis quomodocunque belli cauſa agit, *Actus bellicus* eſt: aſt *Operatio bellica* vocatur actus bellicus, quo hoſti vel rebus ejus vis actu infertur, vel ad vim inferendam, aut arcendam via ſternitur. Operationes autem bellicæ, quibus hoſti vel rebus ejus vis actu infertur, *Hoſtilitates* appellantur.

§. 1192.

De jure in perſonas.

Cum qui bellum injuſtum gerit injuriam intentet ei, cujus juſtum eſt bellum (§. 1189.), conſequenter huic competat jus ſe defendendi (§. 1089.);

jus

jus in perſonas in bello juſto naſcitur ex defenſione ſui & rerum ſuarum, conſequenter *æſtimandum ex eo, quod neceſſarium eſt ad vim hoſtis depellendam* (§. 90.). Quamobrem *ſubditos eius, qui bellum iniuſtum gerit, quamdiu ab omni vi abſtinent, nec animum vim inferendi produnt, interficere, aut alio modo in corpus eorum ſævire non licet, neque in bello captos, vel ſine conditione deditos licet interficere, niſi ſingulare præceſſerit delictum, quo ad pœnam capitalem tenentur: multo minus* itaque *interficere licet vitam ſalvam paciſcentes ſive in prælio, ſive in obſidione, nec repudianda hæc conditio. Idem tenendum de iis, qui in prælio arma deponunt.* Et quia interfectio medium licitum non eſt, ſi ea facere videatur ad reparationem juris noſtri, prouti ex dictis apparet; *captivos, deditos, aut dedere ſe cupiëntes occidere, aut eorum corpora male tractare non licet, ſi terrore opus ſit.* Immo ex modo, quo ius in perſonam hoſtium naſcitur, etiam patet, *hoſtes interfici non poſſe, quod fortiter reſtitum ſit, multo minus* autem *ea de cauſa interficere licet eos, qui ipſi non reſtiterunt.* Quodſi pertinaci reſiſten-

ſiſtentia damna fuerint data & injuria facta irreparabilis; *jus eſt ad alia, quibus nobis ſatisfiat*, veluti *in obligatione, ut vel ſine conditione; vel durioribus conditionibus ſe dedere cogantur, ut certam pecuniæ ſummam ſolvant, ut urbes atque domus diripiendæ relinquantur.*

§. 1193.

De diminuendis viribus bellum injuſtum gerentis.

Cum in bello id agatur, ut pars adverſa ab eodem deſiſtere cogatur (§. 1190.); *quicquid facit ad imminuendas vires bellum injuſtum gerentis, id et, qui juſtam bellandi cauſam habet, licitum*, conſequenter *hoſtes quoscunque capere licet, tum quatenus quocunque modo reparationi juris ſui reſiſtunt, aut finem belli impediunt, tum per modum androlepſiæ* (§. 1164.), *ac* proptrea *capere licet non modo milites eorumque præfectos, verum etiam fœminas illuſtres atque virgines, viros dignitate conſpicuos & adminiſtrationi Reip. vacantes & perſonas quascunque alias* (§. *cit.*).

§. 1194.

An captivi fiant ſervi.

Cum hoſtes capiantur, tum ne reparationi juris noſtri reſiſtant, tum ut pars adverſa permoveatur ad bellum finiendum & jus nobis reddendum (§. 1192.

1192. 1193.), ad hoc vero ſufficit, ut detineantur, donec a ſuis liberentur; *captivi naturaliter non fiunt ſervi* (§. 947.): *intra pœnæ tamen meritum ob delictum in ſervitutem redigi poſſunt*, ademta ſcilicet libertate (§. 1048.). *Quodſi inter gentes belligerantes pactiones fuerint factæ de captivis redimendis*, cum ſtandum ſit conventis (§. 438.), *ſoluto pretio reddendi.*

§. 1195.

De vaſtatione rerum.

Vaſtatio rerum hoſtilium dicitur actus, quo eas perdendo hoſti damnum datur, nullum vero inde nobis obvenit lucrum. Ea igitur *licita non eſt, niſi quatenus ſine ea jus noſtrum conſequi non poſſumus, vel vires hoſtis inde diminuantur, noſtræ augeantur, aut ſi fiat in juſtam pœnam* (§. 1170. 1193.). Hinc *agros hoſtiles corrumpere, fruges ac ſegetes in iisdem conculcare, ædificia diruere, hortos & vineas extirpare licet, ſi caſtrorum metatio, obſidio urbium ac prædia id exigunt: urbes* autem, *oppida, pagos excidere, aut vaſtare, poſtquam in poteſtatem noſtram venerunt, non licet, niſi ob delictum, quod talem pœnam meretur.* Eodem modo intelligitur, *demolitio-*

litionem munimentorum licitam esse, postquam expugnata fuerunt, ubi ea derelinquere visum fuerit, ast sepulchrorum & monumentorum sepulchralium, rerumque sacrarum vastationem illicitam esse. Cum nobis nullum competat jus in gentem alteram propter religionis diversitatem, si vel maxime sit idololatrica (§. 1173.); *nec res sacras vastare licet, quod superstitioni, aut idololatriæ inservire putantur.*

§. 1196.

De non permissis in territorio pacato.

Quoniam in territorio alieno nemo sibi jus quoddam arrogare potest (§. 1121.); *in territorio pacato hostes & res hostiles capere non licet, nec per istud captivos & res captas ducere.* Pugnat idem cum fœdere neutralitatis, si quod initum (§. 1181.).

§. 1197.

De iis, qui ante bellum in territorium hostile venerunt.

Quia peregrinis in territorio nostro commorantibus permissus est aditus tutus, & ideo abitus quoque tutus concedendus (§. 1131.); *quando bellum denunciatum, in publicatione peregrini, qui sunt cives hostium, intra tempus definitum discedere jubendi sunt, quo elapso pro hostibus habendi,* consequenter *tanquam*

quam captivi detineri poſſunt (§. 1192.), ſed quia nemo obligari poteſt ultra id, quod in poteſtate eſt (§. 60.); *ſi quis vi majore impeditus*, veluti morbo, quo decumbit, *intra præſcriptum tempus diſcedere non poſſit*, *mora ipſi indulgenda.*

§. 1198.

De rebus mobilibus in territorio hoſtili.

Res hoſtiles mobiles in territorio ſuo cum capere liceat *intra debiti ac pœnæ modum* (§. 1190.); *confiſcare licet*, *ac prohibere debitoribus hoſtium*, *civibus ſuis*, *ne creditoribus durante bello debitum ſolvant*, *immo imperare*, *ut die ſolutionis veniente ſibi ſolvant.*

§. 1199.

De immobilibus.

Cum peregrinus, qui bona immobilia poſſidet in territorio alieno, qua poſſeſſor eorundem ſit ſubditus domini territorii (§, 1125.); *bona immobilia a peregrino in territorio hoſtili poſſeſſa reſpectu domini territorii res hoſtiles non ſunt*, *ſed reſpectu ejus*, *cujus eſt civis*, ſeu in cujus territorio *domicilium ſuum habet.*

§. 1200.

De contributionibus militaribus.

Quoniam bellum juſtum gerenti expenſæ etiam debentur (§. 1190.), collatio autem pecuniarum aliarumque

que rerum fungibilium ad ſuſtentandum exercitum a ſubditis hoſtilibus facta *contributiones militares* dicuntur; *bellum juſtum gerenti competit jus contributiones militares imperandi & exigendi, pro modo tamen facultatum eorum, qui eas præſtare tenentur* (§. 60.).

§. 1201.

De direptionibus. *Direptiones* ſunt ablationes violentæ rerum mobilium ex hoſtilibus ædibus vel locis aliis, in quibus aſſervantur, vel abſconduntur, a militibus factæ. *Direptionis* igitur, *ſi contributiones juſtæ non præſtentur*, cum fiant expletionis juris cauſa (§. 793.), *licitæ ſunt, itemque ſi fiant intra pœnæ meritum* (§. 1190.). Attamen *in direptionibus urbium & domuum res, quæ direptionibus patent, vaſtandæ non ſunt, niſi in juſtam pœnam* (§. 1195.).

§. 1202.

De præda. *Præda* dicuntur res mobiles hoſtiles in bello captæ a militibus; conſequenter *deprædationes hoſtium in bello juſto, quacunque occaſione oblata, licitæ ſunt* (§. 1200.), *& quæ in direptionibus auferuntur, in præda ſunt* (§. 1201.). Quoniam vero in bello omnia fiunt jure *ſummæ poteſtatis*

(§.

(§. 1169.); ejus quoque *præda eſt*, *nec militibus*, *qui res hoſtiles manu capiunt*, *neque* etiam *eorum præfectis*, immo *nec copiis auxiliaribus jus ullum ad prædam competit.* Quia tamen ſumma poteſtas de ſuo pro lubitu diſponere poteſt (§. 195.); *quidnam juris militibus*, *aut eorum præfectis in prædam concedere velit*, *in ejus arbitrio poſitum eſt*, *& de præda cum mittente auxilia convenire poteſt.*

§. 1203.

An dolus in bello licitus & de ſtratagematis.

Cum ſimulatio, falſiloquium & diſſimulatio communi nomine *Dolus* dicantur; *ſi dolo idem conſequi datur*, *quod vi aperta licebat*, *quin is in bello licitus ſit*, utpote minus nocumentum afferens vi aperta, *dubitandum non eſt*, *ſed* quia promiſſa ſunt ſervanda (§. 388.), & contra promittentem pro vero habendum, quod promittit (§. 318.), *nonniſi extra ſermonem promittentem.* Quia *Stratagemata* ſunt actus bellici improviſi, tam in vi, quam in dolo conſiſtentes; eadem quoque *licita ſunt.*

§. 1204.

De occupatione bellica.

Occupatio bellica eſt actus, quo vi armorum res hoſtiles, inprimis immobiles, veluti urbes ac terræ, rediguntur

in ſuam poteſtatem. Cum in bello juſto res omnes hoſti eripere liceat ob cauſas juſtas (§. 1190. 1193.); *occupatione bellica acquiritur dominium rerum hoſti ereptarum*: *res* autem *mobiles non ante occupatæ intelliguntur, quam de iisdem pro lubitu diſponi poſſit* (§. 200.), & quoniam imperium civile terris quaſi inhæret (§. 1125.), & tanquam res incorporalis dominio quoque ſubjici poteſt (§. 206.), *urbibus ac terris occupatis imperium* quoque *occupatum eſt*, conſequenter *qui in iisdem habitant fiunt ſubditi occupantis* (§. 996.), *hoſtes eſſe deſinunt* (§. 1184.), atque ideo *nihil eorum licet in eos, quæ licita erant in hoſtem, ſed ea ſaltem licita ſunt, quæ jure imperii in ſubditos*. Ceterum cum imperium contineat dominium gentis (§. 1130.), & dominium eminens atque poteſtatem eminentem (§. 1065.); *occupatis urbibus ac terris acquiritur dominium gentis, ſeu quicquid in dominio gentis in iſtis eſt, una cum dominio eminente & poteſtate eminente.*

§. 1205.

Quale imperium in vi-

Cum imperium originarie ſit res populi propria (§. 979.), in ſe ſpectatum

tum tale eſt, quale eſt in populo. Quamobrem *ſi occupatione bellica imperium acquiritur, tale in victos acquiritur, quale eſt in populo, niſi pactione aliter fuerit conventum, qua ſtandum* (§. 438.). Æquivalet nimirum legi fundamentali qua imperium in Rectorem civitatis transfertur (§. 989.). Quamobrem *ſi ſine pactione imperium acquirit victor, formam Reip. pro lubitu mutare poteſt & de modo habendi imperium itidem pro lubitu diſponere.* Quoniam vero in regno herili ſubditi omnes ſubeunt ſervitutem perſonalem (§. 997.); *imperio herili non ſubjiciuntur ſubditi niſi intra pœnæ juſtæ modum* (§. 1194.). *victos acquiratur.*

§. 1206.

Qui vi hoſtis ſe non opponit, cum adverſus eum nulla defenſione opus ſit (§. 90.), *in eum* quoque *vis nulla hoſti competit* (§. 1192.). Quamobrem *ſtupra violenta militibus non permittenda*, præſertim cum & in ſe illicita ſint (§. 862.), *nec fontes veneno inficere licet*, ex quibus etiam aquas haurire contingit eos, qui vi hoſtium ſe non opponunt. *Quando hoſti non competat vis in perſonam.*

§. 1207.

De hoſte veneno interficiendo.

Cum vero in *hoſtem* quamdiu reparationi juris noſtri reſiſtit, tantundem liceat, quantum ad vim injuſtam depellendam ſufficit (§. 90. 1192.); eum *veneno interimere licet*, conſequenter *etiam in bello uti globis vel ſagittis venenatis, immo aquas ita corrumpere ſine veneno, ut bibi nequeant* (§. 1193.); cogere nimirum licet hoſtem, ut a vi injuſta abſtineat.

§. 1208.

De exploratoribus.

Exploratores dicuntur, qui clam veniunt ad hoſtem, ut inquirant, quonam in ſtatu ſint res hoſtis & quidnam in nos moliatur: quod cum interſit noſſe ad actus bellicos determinandos ad perſequendum jus noſtrum facientes; *exploratores mittere licet.* Aſt cum noceant ei, ad quem mittuntur; *is cujus arma juſta ſunt, habet jus eosdem puniendi.*

§. 1209.

De percuſſoribus.

Percuſſor vocatur, qui mercede conductus ex inſidiis & dolo hoſtem interficit. Quamobrem cum dolus in bello licitus ſit (§. 1203.); *immiſſo percuſſore interficere hoſtem, naturaliter non illicitum* (§. 1192.). *Deprehenſos* autem *in*

pœnam

pœnam interficere potest belligerator justus (§. 1189. 1048.).

§. 1210.

De hostilitatibus a privato susceptis.

Cum jus belli sit summæ potestatis (§. 1066. 1169.); *subditis belligerantis hostilitates sine mandato, aut concessione summæ potestatis, saltem tacita*, ut ratihabitio recte præsumatur, qui quod sit in bello magnum momentum habet, *permissæ non sunt*, immo *nec militibus sine jussu aut concessione præfectorum, qua intra limites functionis suæ imperare possunt.*

§. 1211.

De induciis.

Induciæ dicuntur suspensio actuum bellicorum ab utraque belligerantium parte intra tempus conventum. *Fiunt* itaque *pactione* (§. 438.), consequenter *quæ de iis conventa, iis standum* (§. *cit.*). *Per inducias bellum non finitur, etiamsi ad longius tempus fuerint contractæ, & iis finitis hostilitatibus statim locus est, non* vero *nova belli denunciatione opus* (§. 1183.). Ut de iis constet his, quorum nosse id interest; *quamprimum de induciis conventum, eædem publicandæ sunt.* Cum obligatio contrahentium veniat ex pacto; *inducierum contractu*

perfecto contrahentes ſtatim obligant: ſed quod ſubditos obligare nequeant, niſi a momento publicationis, per ſe patet. *niſi expreſſe fuerit conventum, a quo die incipere debeant.* Dicuntur autem *Induciæ univerſales*, quibus omnes actus bellici ſuſpenduntur; *particulares* vero, quibus ſaltem certæ. Cum omne jus in bello ſit ſummæ poteſtatis (§. 1066. 1169.); *induciæ univerſales pangi nequeunt niſi a ſummis poteſtatibus: aſt pangi poſſunt a minoribus intra fines functionis ſuæ* (§. 1155.). Cum *factum privati*, niſi fiat juſſu ſummæ poteſtatis, aut ab eadem ratihabeatur, ei imputari nequeat (§. 26.); *inducias non rumpit, privatus tamen puniri debet & res raptæ reſtituendæ ſunt*; cum alias ratihaberetur. Quia induciæ ſecuritatem præſtant tam perſonis, quam rebus; *induciarum tempore ire & redire ultro citroque licet, non vero loca incuſtodita occupare.* Aſt cum *loca derelicta* hoſtis amplius habere nolit (§. 203.); ea *occupare licet.* Denique quia tempore induciarum omnia manere debent in eo ſtatu, in quo ſunt, conſequenter nihil fieri in præjudicium hoſtis, quod fieri non poterat induciis

non

non pactis; *durantibus induciis nec vallum tormentis hostis labefactatum reficere, nec auxilia aliaque necessaria urbi laborandi mittere, intra suos autem fines cum exercitu interius recedere, mœnia reficere & militem conscribere licet.*

§. 1212.

Commeatus dicitur jus secure hinc inde eundi, concessum vel personis, vel rebus: cuius *concessio privilegium est* (§. 1047.). Quoniam privilegium personæ datum ultra eam non extenditur (§. 400.); *commeatu personæ dato uti nequit alia persona, nec patri datus filium & uxorem comprehendit, ideoque cui venire permissum, is alium mittere nequit.* Quia vero perinde est, per quem res deferantur; *si commeatus rebus datus, eædem per alium, quam cujus sunt, in locum destinatum transferri possunt.* Quia commeatus totus pendet a voluntate concedentis, idque finis, cuius causa datus, indicat; *cui abire vel transire datum, non & redire, & cui negotii cujusdam causa concessa securitas, ea concessa intelligitur, donec negotium fuerit finitum.* Similiter *si itineris causa conceditur commeatus, in ea etiam compre-* *De commeatu.*

henditur reditus, & ſub eo etiam comprehenduntur res, quæ ſolitæ ſunt ad iter aſſumi & famulus unus alterque, ſine quo ire indecorum foret. Sed ne de eo lis oriatur, conſultius eſt, ea in literis, quibus commeatus datur, diſerte exprimi.

§. 1213.

De pretio redemtionis. Cum quilibet ius ſuum pro lubitu in alium transferre poſſit (§. 314.); *pretium* quoque *redemtionis captivi in alium tranſcribi poteſt.* Et quia pacta ſervanda (§. 438.); *conventio de pretio reſcindi nequit, quia captus intelligitur locupletior, quam credebatur.* Cumque non occupetur, *quod captus clam penes ſe habet, aut ipſi non adimitur, ideoque ejusdem manet* (§. 1204.); *id in pretium redemtionis imputari poteſt.* Quoniam vero datur pro liberatione captivi; *ſi captus moriatur, pretio nondum ſoluto, antequam facultas abeundi data, vel in itinere, ſi ad hoſtes conducendus fuit, pretium non debetur*: aſt debetur, *ſi in libertate moriatur, aut ſi in ſecuritatem debiti tantummodo detineatur*, pignoris inſtar (§. 697). Denique cum captivum pro certo pretio dimittens tantummodo præſtare teneatur ſecuritatem reditus ad ſuos; *ſi*,

poſt-

poſtquam ad ſuos rediit, denuo capiatur ab alio, pretio redemtionis nondum ſoluto, id bis debetur.

§. 1214.

De poſtliminio, quatenus juris naturæ.

Reſtitutio rerum & perſonarum ab hoſte captarum & in poteſtatem gentis ſuæ venientium in ſtatum priſtinum *Poſtliminium* vocatur. Cum ſumma poteſtas ſubditos ſuos eorumque jura contra vim externam hoſtium defendere teneatur (§. 972.), nec injuſtus belligerator occupatione bellica naturaliter jus ullum in rebus captis & in perſonas captas acquirere poſſit (§. 1189.); *ſi res & perſonæ vi injuſta ab hoſte captæ ad ſuos redeunt, in ſtatum priſtinum utique reſtituuntur.* Atque hinc apparet, quatenus poſtliminum ſit juris naturæ; quatenus vero ſit juris gentium, mox dicetur. Enimvero *qui ſe, vel ſua hoſti dederunt*, cum eo ipſo promiſerint, ſe ejus eſſe velle, vel ſua eius eſſe debere, ideoque ius eidem acquiſitum auferri nequeat (§. 100.), *poſtlimino carent, itemque res, quæ fuerant ipſorum.* Aſt *ſi perſonæ dimittantur, & res debitæ ab eodem deſerantur*, cum eo ipſo ſignificet hoſtis, ſe eas habere nolle, jure

ipſius non amplius obſtante; *poſtliminium habent.*

§. 1215.

De jure gentium voluntario in bello.

Cum negotia inter gentes exitum habere debeant, uterque autem belligerantium prætendat cauſam juſtam ſibi eſſe belli, & vi libertatis naturalis gentibus competentis (§. 1089.) a gentibus aliis permittendum, ut ſuo quælibet ſtet judicio (§. 78.), immo in cauſa plerumque dubia, id facile definiri non poſſit, ipſum autem bellum non ſit aptum ad hanc controverſiam decidendam (§. 1159.), multoque difficilius definiri queat, an belligerator licet juſtus jure ſuo in bello non abutatur (§. 1190. *& ſeqq.*), ac propterea id relinquendum ſit conſcientiæ ipſius (§. 78.); *ideo neceſſe eſt, ut bellum ab utraque parte quoad effectus habeatur pro juſto*, ut uterque ſcilicet eodem jure utatur, & ideo quoque *uniuscujusque conſcientiæ relinquatur, quidad conſecutionem juris ſui neceſſarium videatur.* Atque in hoc conſiſtit Jus gentium voluntarium in bello (§. 1090.).

§. 1216.

§. 1216.

Quoniam gentium, quæ nullius in bello partes ſequuntur, nullum jus eſt decidendi de cauſa belli, vel num hæc, vel iſta in bello jure fiant, aut non fiant (§. 1215.); *gentes, quæ bello ſeſe non immiſcent, facta utriusque pro juſtis, ſeu jure factis admittere tenentur*, ac ideo quoque *apud gentes pacatas jure gentium voluntario poſtliminium non eſt* (§. 1214.). Eodem autem jure *idem intelligitur commune utriusque belligerantium partis.* *De poſtliminio jure gentium.*

CAPUT IX.

DE

PACE ET PACTIONE PACIS.

§. 1217.

Pax dicitur ſtatus, in quo nobis cum nemine bellum eſt; conſequenter quia cum nemine per vim certandum (§. 98.); *in pace jure noſtro quiete fruimur.* Cum gens nulla alteri injuriam facere debeat (§. 1089.), & curæ habere, ut controverſias ſine vi armorum componat (§. 1157.), conſequenter nullam cauſam bello dare (§. 1158.); *gentes pacem inter ſe colere naturaliter obligan-* *De pace colenda.*

ligantur. Et quia homines in civitatem coivere, ut jure ſuo quiete fruantur, & tuto ab alio id conſequantur (§. 972.); *Rector* quoque *civitatis & ſubditis ſuis*, & quatenus ipſa natura gentes in civitatem maximam redegit (§. 1090.), *gentibus aliis hoc naturaliter debet*, *ut pacem omni modo conſervare ſtudeat*, conſequenter *non modo ipſe bellum vitare debet*, *quantum poteſt*, *verum etiam dare operam*, *ut diſſuadeat aliis*, *ne temere bellum ſuſcipiant*. Ex ipſa autem definitione pacis liquet, *induciarum tempore pacem non eſſe* (§. 1211.), *pace* autem *facta bellum finiri*.

§. 1218.

De turbatore quietis publicæ.

Turbator quietis publicæ dicitur, qui bellis temerariis atque injuſtis laceſſit gentes alias. *Gentibus* igitur *quibusvis competit jus turbatores quietis publicæ cogendi*, *ne turbent* (§. 1090.). Quamobrem *ſi qua gens a turbatore quietis publicæ ſibi metuit*, *tempeſtive fœdera belli pangere debet cum aliis* (§. 1180.).

§. 1219.

Quamdiu bellum con-

Cum *bellum juſtum* geratur juris ſui conſequendi cauſa (§. 1170.); *tamdiu* id

id *continuare licet, donec jus tuum fueris consecutus*, consequenter *donec in causa dubia alter vel transactionem offerat, vel oblatam acceptet* (§. *cit.*), *contra turbatorem vero quietis publicæ tamdiu, donec securitati futuræ sufficienter fuerit prospectum* (§. 1218.). Quodsi vero *belligerator unus ad offerendum, vel acceptandum æquas pacis conditiones permoveri nequit*; per se patet, *bellum esse continuandum, donec is totaliter fuerit victus*, ne scilicet resistere diutius possit. *tinuare liceat.*

§. 1220.

Cum bellum sit summarum potestatum (§. 1169.); *pacem pangere nequeunt nisi summæ potestates.* Cum vero *Rex infans, vel impubes, aut imminutæ mentis*, veluti furiosus, vel mente captus administrationem imperii non habeat; ideo *pacem pangere nequit*, consequenter *pacem facere eorum est, quibus imperii administratio competit.* Quoniam invasor imperii, si ei fidem dederunt subditi, imperium summum habet, ac gentes exteræ stare tenentur iudicio gentis alterius (§. 1089.); *cum invasore imperii, si ei fidem dederunt subditi, pacem facere* *Quinam pacem facere possint.*

cere licet. Cum de regno patrimoniali Rex diſponere poſſit pro lubitu (§.986); *ſi regnum fuerit patrimoniale, Rex captivus pacem facere poteſt.* Aſt cum per captivitatem Regi adimatur liberum imperii exercitium, ſitque verendum, ne in præiudicium gentis ſuæ promittere cogatur, quæ liber promiſſurus non erat; *ſi regnum patrimoniale non fuerit, Rex captivus pacem facere poteſt per eos, quibus adminiſtrationem imperii commiſit, aut, ubi de ea nihil diſpoſitum, qui proximam ſuccedendi ſpem habet.* Et quia de re ſua privata pro lubitu ſuo disponere poteſt (§. 195.); *pacem* quoque *facere poteſt promittendo rem ſuam privatam ſimpliciter*, ſeu pure, *publicam* vero *ſub conditione ratihabitionis.*

§. 1221.

Quomodo, pax pangi poſſit.

Quoniam rigori iuſtitiæ convenit, ut cuilibet ius ſuum tribuatur; ſi in pangenda pace is obſervari deberet, de iuſtitia belli geſti ſententia foret ferenda, & bellum iuſtum gerenti præſtandum foret debitum, cuius cauſa bellum geſtum, reſtituendæ impenſæ in bellum factæ, ob iniurias in ipſo bello

bello factas ipſi ſatisfaciendum (§. 1190), quæ vero a belligeratore iuſto ultra modum debiti occupata, alteri reſtituenda, & de iniuria abuſu juris facta foret ſatisfaciendum (§. 271). Facile apparet, ſi hoc modo pax fieri deberet, negotium nullum exitum habiturum. Quamobrem *pax aliter fieri nequit, niſi per transactionem* (§. 764.), ideoque *in pactione pacis nec cauſa belli decidituꝛ, nec deciduntur controverſiæ, quæ de factis in bello moveri poterant, neutra parte alteram injuſtitiæ damnante, & rationes potiſſimum ſuaſoriæ attenduntur.* Quoniam amneſtia eſt injuriarum & offenſionum antea factarum in ſempiternum ſancita oblivio (§. 1056.); *ea* quidem *naturaliter per ſe ineſt omni pacis pactioni, ut tamen perfecte debeatur, de eo primo omnium loco conveniendum* (§. 667.).

§. 1222.

Cum in transactione ſtandum ſit eo, quod convenitur (§. 764.); *in pactione pacis conveniendum, vel ut omnia reſtituantur in eum locum, quo fuerant ante bellum, vel ut maneant eo, quo ſunt loco, vel ut quædam in bello capta reſtituantur,* *Quomodo in pactione pacis conveniri poſſit*

tur, alia retineantur, & ut quædam alia præterea præſtentur. Unde ſequitur, *ut, de quibus nihil dictum, ea maneant, quo ſunt loco.* Enimvero quia negotium exitum non haberet, ubi etiam res mobiles reſtituendæ forent; *ſi conventum fuerit, ut capta reſtituantur, ſub iis mobiles non comprehenduntur, niſi de quibusdam expreſſe fuerit dictum.*

§. 1223.

Ad quæ amneſtia extendi nequeat

Quia amneſtia ſaltem pertinet ad ea, quæ in bello facta ſunt (§. 1221.); *quæ ante bellum debita fuerunt, nec non injuriæ ante idem factæ, ſed ob quas bellum non fuit geſtum, aut etiam debita durante bello aliunde contracta, vel injuriæ extra bellum factæ, & quæ tempore belli privatis ex contractibus vel maleficio deberi cœperunt, per pacem remiſſa non intelliguntur.*

§. 1224.

De fructibus reſtituendis.

Cum pactione pacis facta ſtatim incipiat ius eius, cui aliquid reſtituendum, niſi reſtitutio ad certum diem reſtricta (§. 438. 317.); *ſi res vi pacis reſtituendæ, reſtituendi quoque ſunt fructus a die conceſſionis* (§. 228.).

§. 1225.

§. 1225.

Quia res talis reſtituenda, qualis in bello capta (§. 1222.); *ſi res vi pacis reſtituenda, jura quoque rei cohærentia reſtituenda*, ideoque *ante reſtitutionem munimenta, quæ erant, cum occuparentur, demoliri non licet.* Et *ſi vi pacis quædam reſtituenda in eum ſtatum, quo fuerant ante bellum, ſtatus ultimus intelligitur, qui erat, cum inciperet bellum*; cum de eo cogitaſſe intelligantur paciſcentes (§. 810.): *niſi is ad certum annum referatur* (§. 438.). *Quodſi in pactione pacis relatio fit ad alias præcedentes*, cum id brevitatis tantummodo cauſa fiat; *ea valebunt, quæ in his de re conventa expreſſius dicta ſunt.* *Nonnulla circa rei reſtitutionem notanda*

§. 1226.

In regno patrimoniali Rex diſponere de imperio poteſt pro lubitu (§. 986.), conſequenter *Rex tam totum, quam partem ejus ſine populi conſenſu alienare poteſt.* Aſt quia *in uſufructuario* proprietas imperii penes populum manet (§. *cit.*); *ad alienationem requiritur populi conſenſus*, & quia univerſi obligantur parti ad ea, quæ ad ſalutem ejus promovendam faciunt (§. 975.); *conſenſus* *De alienatione imperii per pacem & rerum privatarum.*

ejus partis, in quam fit alienatio, aut *saltem ejus ratihabitio, quæ factis declaratur, dum populus novo acquirenti sine ulla contradictione homagium præstat.* Enimvero *si jus pangendi pacem sine ulla restrictione in Regem translatum, populi consensum non demum requirere tenetur*; nulla scilicet lege fundamentali extante, ad cujus observantiam obligetur (§. 984.). *De rebus* autem *privatis & personis* vi dominii eminentis & potestatis eminentis, *prout casus tulerit, convenire potest* (§. 1065.).

§. 1227.

De effectu pacis. Cum transactione facta prætensio renovari nequeat & a lite discedatur (§. 764.); *pace facta, bellum finitur, nec propter eam causam, ob quam bellum gestum est, denuo bellum suscipi potest.*

§. 1228.

De sociis in bello. Quoniam cum sociis eorum, qui pacem pangunt, idem fuit bellum, quod inter hosce, de bello autem finiendo transigitur (§. 1221.); *in pactione pacis comprehenduntur etiam socii*, consequenter *amnestia ad ipsos* quoque *pertinet* (§. 1223.). Enimvero *si cum ipsis pecu-*

peculiare fuerit bellum, cum ipsis quoque *pax expresse pangenda.*

§. 1229.

Pactio pacis, utpote utilitatis publicæ manentis causa facta, *fœdus reale est* (§. 1146.), ac propterea *populum* quoque *& successores obligat*. Enimvero *pacisentes statim obligat, quamprimum perfecta*; cum ex pacto veniat obligatio (§. 438.): *subditos* vero *& milites, quamprimum iisdem fuerit publicata*; cum de ea ante publicationem ipsis certo constare non possit. *De obligatione ex pactione pacis veniente.*

§. 1230.

Pax rumpi dicitur, si pactio pacis non servetur, hoc est, si quis quid facit, quod vi ejusdem facere non poterat, nec debebat, aut non facit, quod vi ejusdem facere debebat ac poterat. Eodem sensu in genere *fœdus* quodlibet *rumpi* dicitur. *Rumpit* igitur *pacem, qui ob eandem causam, ob quam bellum gestum fuerat, vel ob ea, quæ in eodem facta fuerunt, vim bellicam infert* (§. 1227.), *etiam sociis in ea comprehensis* (§ 1228.): *non vero, si ob novam quandam causam* utpote ad quam pax non pertinet (§. *De ruptura pacis.*

1221.), conſequenter *nec rumpitur*, *etiamſi poſt hac alii te aſſocies, qui bellum ei, cum quo pacem feciſti, infert*; ob rationem eandem. Ex ipſa quoque definitione patet, *pacem non rumpi, ſi per te non ſtet, ut in pace promiſſum adimpleas*, veluti ſi ipſe bello implicitus auxilia vel ſubſidia promiſſa mittere nequeas, aut res, quæ dari debebat, interierit. *Articuli pacis* dicuntur ſingulæ conventionis partes, quibus diſtingvuntur ea, de quibus ſigillatim quidpiam fuit conventum. Sunt autem vel *connexi*, in quibus convenitur de rebus ad eandem cauſam pertinentibus; vel *diverſi*, in quibus convenitur de rebus ad diverſam cauſam ſpectantibus. Unde facile intelligitur, *ſi pax rumpitur in articulis diverſis, eam in ceteris durare*: ex adverſo autem, *ſi rumpitur ab uno in articulis connexis, nec alterum pacem ſervare amplius obligari* (§. 442.). Aſt quoniam factum alienum nemini imputari poteſt, ad quod is non concurrit (§. 26.); *ſi ſubditi tui ſine conſenſu tuo, vel ſubſecuta ratihabitione faciant, quod eſt contra pactionem pacis, pax non rumpitur*: ex adverſo autem *rumpitur, ſi ſubditi tui con-*

contra articulos pacis læduntur a parte altera.

§. 1231.

Publicatio pacis eſt factum, quo tam militibus, quam ſubditis ſignificatur, pacem eſſe factam; conſequenter bellum finitam (§. 1227.). Quamobrem *militibus ſine mora publicanda* (§. 1174.): neceſſitas vero, quæ obtinet ex parte militum, cum non ſit eadem ex parte civium; *ſubditis publicari poteſt, quando commodum viſum fuerit.* *De publicatione pacis.*

§. 1232.

Rebelles dicuntur ſubditi, qui arma injuſta ſumunt adverſus Rectorem civitatis, nimirum ut eundem vel imperio exuant, vel ad certas conditiones acceptandas cogant. Atque is ſtatus *Rebellio* vocatur. *De rebellione.*

§. 1233.

Differt a rebellione *Bellum civile*, quo juſta arma adverſus Rectorem civitatis ſumunt ſubditi. *Licitum* igitur eſt *in omni caſu, in quo Rectori civitatis reſiſtere licet* (§. 1079.). *De bello civili.*

§. 1234.

De tumultu. Differt a rebellione & bello civili *Tumultus*, in quo turba confluens vim infert magiſtratibus, aut alliis poteſtatibus minoribus, vel earum rebus, tum etiam privatis eorumque rebus, aut ſaltem inferre minatur. Cum per tumultum ſecuritas publica lædatur; *delictum publicum* ſive *crimen eſt* (§. 1030.). Quamobrem *tumultum excitantes, vel foventes, eidemque ſeſe immiſcentes*, cum ſint criminis rei; *pro diverſitate circumſtantiarum puniri poſſunt* (§. 1030. 1048.).

§. 1235.

De promiſſo rebellibus & tumultuantibus ſervando. Quoniam *poteſtas ſumma rebellibus & tumultuantibus rebellionis aut tumultus ſedandi cauſa promittens*, cum ſalvo jure ſuo in rebelles & tumultuantes promittere non poſſit, jus ſuum remittere intelligitur (§. 337.); *ſi qua promittit, ea ſervanda ſunt* (§. 388.). Eodem modo patet, *hoſti, prædonibus & latronibus promiſſa ſervanda eſſe.* Quamobrem *ſi amneſtia promiſſa ſit, nullus eorum, quæ in rebellione & tumultu facta ſunt, accuſari, neve mulctari poteſt* (§. 1056.).

CAPUT

CAPUT X.

DE JURE LEGATIONUM.

§. 1236.

Legati dicuntur perſonæ, quæ a gente una, ſeu ejus Rectore, ad gentem aliam, ſeu Rectorem ejus publici negotii cauſa mittuntur. Quamobrem *legati naturaliter ſunt mandatarii gentis ſuæ, ſeu Rectoris civitatis* (§. 551.), *& jus mittendi legatos ſummis poteſtatibus competit* (§. 1140.), *etiam inæquali fœdere junctis* (§. 1144.). *Legati quinam ſint.*

§. 1237.

Agentes appellari ſolent perſonæ, quæ negotia privata Rectoris civitatis, vel etiam ſubditorum ipſius ejusdem nomine apud gentem aliam curant. Cum a voluntate conſtituentis dependeat, quænam negotia iis committere velit; *nil obſtat, quo minus etiam negotia quædam publica minoris præſertim momenti Agentibus committantur.* *Agentes quinam ſint.*

§. 1238.

Genti unicuique competit jus perfectum petendi ab altera gente officia *De jure mittendi & obli-*

gatione admittendi legatos.

humanitatis, nec impediri poteſt citra injuriam, quo minus petantur (§. 1108.): competit etiam jus pactiones ineundi cum alia gente, ſi ope & auxilio ejusdem indiget (§. 1095.), conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficiendi (§. 1090.), ac ideo fœdera faciendi (§. 1141.). Obligantur quoque tollere gravamina, & controverſiæ componendæ (§. 1157.), nec ad bellum, ad controvérſias decidendum per ſe minus aptum (§. 1159.), procedendum, aliaque media violenta (§. 1163. *& ſqq.*), quamdiu nondum conſtat ſine violentia injuriam factam reparari non poſſe (§. 1158.). Pangenda quoque ſunt fœdera belli (§. 1180), & in bello emergunt caſus, in quibus pactiones ineundæ, vel pars una alteri voluntatem ſuam ſignificare tenetur. Immo ut a bello decedatur, pactiones pacis faciendæ (§. 1227.). *Legationes* igitur *neceſſariæ ſunt & gentibus competit jus perfectum mittendi legatos ad gentes alias*: quod cum citra injuriam denegari non poſſit (§. 100.); *legati admittendi ſunt ab eo, ad quem mittuntur*, conſequenter *ſi non admittuntur, mittenti injuria fit* (§. 87.), *niſi id fiat in cauſa manifeſta colliſio-*

nis

nis officii erga ſeipſam & erga gentes alias, veluti ſi legatus mittatur ad perturbandum civitatis ſtatum, vel is fuerit criminis perduellionis reus.

§. 1239.

Legati aſſidui dicuntur, qui per plures annos in aulis exteris reſident. Quoniam negotia gentium, ob quæ legationes neceſſariæ ſunt (§. 1238.), nec quotidiana, nec continua ſunt, legati præterea aſſidui quaſi exploratorum numero ſunt (§. 1208.); *jus habendi legatos aſſiduos in aulis exteris nec jus gentium neceſſarium* (§. 1088.), *nec voluntarium eſt* (§. 1090.), conſequenter *legationes aſſiduæ*, nonniſi moribus quarundam gentium introductæ, *ad jus gentium conſuetudinarium pertinent* (§. 1092.), ideoque *ſi non admittantur, mittere volenti injuria non fit* (§. 87.). *De legatis aſſiduis.*

§. 1240.

Cum Rector civitatis quilibet Rectorem civitatis alterius ſpectare debeat tanquam ſibi æqualem (§. 1120.), legati autem mittantur, ut negotium tractent vel cum Rege ipſo, vel cum primariis ejus miniſtris, quibus hæc cu- *Quales legati mittendi,*

ra demandata eſt, nomine mittentis (§. 1236.); *legati mittendi ſunt, qui dignitate eminent in Rep. mittentis* (§. 54. 55.). Atque ita Jus naturale gentium conſulit dignitati ejus, ad quem mittuntur.

§. 1241.

Quomodo ad excipiendi.

Ob eandem rationem *legati honorifice excipiendi & tractandi*, cumque hæc obligatio a lege naturæ veniat (§. 1240), conſequenter nemo ab ea ſe liberare poſſit (§. 42.), *etiamſi veniant ab hoſte.* Quoniam itaque *legatis ab hoſte miſſis, vel etiam ab eo, qui hoſtis non eſt, contumeliæ non imponendæ, nec iidem contemtui habendi* (§. 146. 51.), *ne quidem prætenſo*, utpote quod nullum eſt (§. 156.), *jure talionis*; *contemtus* ideo *legatorum & multo magis contumeliæ ipſis impoſitæ injuria ſunt* (§. 87.), *nec impune ferri debent* (§. 93.). Atque ita Jus naturale gentium conſulit dignitati mittentis.

§. 1242.

De charactere repræſentativo.

Character repræſentativus legati dicitur ſignum repræſentationis mittentis apud eum, ed quem mittitur. Cum naturaliter legati ſint mandatarii Rectoris civitatis, a quo mittuntur (§. 1236.);

jure

jure naturæ character repræſentativus conſiſtit in facultate nomine ac jure poteſtatis ſummæ, a qua ſcilicet mittitur, *negotium aliquod publicum apud aliam poteſtatem ſummam gerendi*, conſequenter *jure naturæ legatus non eſt quaſi eadem perſona moralis cum mittente*, ita ut perinde ſit ac ſi mittens ipſe eſſet præſens & is, ad quem mittitur, eundem ſpectare debeat tanquam perſonam ſibi æqualem. Et quoniam *characteris repræſentativi*, qui conſiſtit in facultate perſonam mittentis ferendi, nulla eſt neceſſitas ſive ex negotio gerendo, ſive ex dignitate mittentis, quæ ſine eo ſalva eſſe poteſt (§. 1241.); nec *character repræſentativus ultra naturalem extenſus juris gentium voluntarii eſt* (§. 1090.), & per conſequens *ſi moribus introductus*, *juris gentium conſuetudinarii* (§. 1092.), *ſi pactis*, *pactitii eſt* (§. 1091.). Quamobrem *quæ ex charactere iſto deducuntur de legatis per neceſſariam conſequentiam, ea nec juris naturæ, nec juris gentium voluntarii ſunt, & multo minus ea, quæ gratis ad eum ampliandum adjiciuntur.* Ac propterea *gens nulla eum agnoſcere tenetur, niſi ex pacto.*

§. 1243.

§. 1243.

De jure legati quoad actus privatos.

Cum legati non repræſentent mittentem niſi quoad actus ad negotium, cujus cauſſa miſſi, ſpectantes (§. 1242.); *quoad actus ſuos privatos ſpectari aliter nequeunt, quam tanquam peregrini in territorio alieno verſantes*, conſequenter *jure peregrinorum naturaliter cenſentur.* Ac ideo *quoad actus privatos cum comitatu & vaſis ſeu rebus jure gentium naturali ſubſunt jurisdictioni loci tam civili, quam criminali* (§. 1132.), nec ulla adeſt ratio, cur jure gentium voluntario in his quicquam immutari debeat (§. 1090.). *Exterritorialitas* itaque, qua legati cum ſuo comitatu & vaſis finguntur extra territorium ſitæ, *juris gentium naturalis & voluntarii non eſt*, conſequenter nec, quæ inde infertur, *ſanctitas, ſeu inviolabilitas legati* quæ conſiſtere debet in independentia legati ab imperio ejus, in cujus territorio commoratur, multo minus itaque, *ut habeat jurisdictionem in ſuum comitatum & ædibus, quas inhabitat, adhæreat jus aſyli.* Quamobrem *iſtiusmodi jura aliter acquiri nequeunt quam pacto ſive expreſſo, ſive tacito* (§. 1089.), *ſalva*

tamen

tamen *exceptione in casu collisionis cum officio ejus, ad quem missus est legatus, erga gentem suam* (§. 64.).

§. 1244.

De inviolabilitate legati.

Quoniam peregrini æquiparantur civibus temporariis, quamdiu in territorio alieno commorantur (§. 1125.), nec Rector civitatis ferre debet, ut quis subditorum iis damnum det, aut injuriam faciat (§. 1134.); *legati, quatenus spectantur tanquam privati & tanquam peregrini in territorio alieno commorantes, tuti sunt ab injuriis communi peregrinorum* (§. 1028.) *& communi gentium jure.* Quoniam vero ut consulatur dignitati mittentis, *legati qua tales* honorifice excipiendi & tractandi (§. 1241.), ideoque injuria in ipsos illata gravior est in alium peregrinum illata, quatenus ea derivatur in mittentem; *ab injuriis* quoque *tuti sunt jure speciali legatorum.* Ac in eo *sanctitas legati naturalis consistit* (§. 1153.).

§. 1245.

De literis credentialibus.

Literæ credentiales dicuntur, quas mittens dat legato ad eum, ad quem mittitur, & in quibus eum legatum suum

ſuum declarat. Quoniam cum eo tractanda ſunt negotia certa (§. 1236.), conſequenter ei, ad quem mittitur, conſtare debet de voluntate mittentis; *legatus literis credentialibus inſtructus eſſe debet.*

§. 1246.

Jus pactitium & conſuetudinarium.

Si quæ gentes de certis juribus legationum & de modo honorifice tractandi legatos inter ſe convenerint, vel quædam moribus introduxerint, cum ea nonniſi juris pactitii (§. 1091.), vel conſuetudinarii ſint (§. 1092.); *nonniſi paciſcentes obligant, vel eos, quorum longo uſu introducti ſunt hi mores, quamdiu voluerint* (§. 444. 1092.).

FINIS.

CONSPECTVS INSTITUTIONUM JURIS NATURÆ ET GENTIUM.

PARS I.

DE JURE NATURÆ IN GENERE ET OFFICIIS ERGA SE IPSUM, ERGA ALIOS ET ERGA DEUM.

CAPUT I. De Actionum humanarum differentia, earumque imputatione. 1

CAPUT II. De Obligatione, Jure & lege, ac Juris naturæ principio. 18

CAPUT III. De Obligatione & Jure hominum universali in genere. 36

CAPUT IV. De Officiis hominis erga seipsum & cum iis connexis juribus. 55

CAPUT V. De Officiis hominis erga alios & juribus cum iis connexis. 74

CAPUT VI. De Officiis erga Deum. 87

PARS

CONSPECTVS.

PARS II.

DE DOMINIO ET JURIBUS ATQUE OBLIGATIONIBUS INDE NASCENTIBUS.

CAPUT I. De communione primæva & origine dominii. 102

CAPUT II. De modo originario acquirendi rerum dominium. 117

CAPUT III. De Obligationibus & Juribus ex dominio oriundis. 138

CAPUT IV. De Jure ex communione primæva reſiduo. 161

CAPUT V. De modo acquirendi derivativo. 167

CAPUT VI. De animi ſui ſenſis alteri ſignificandis. 183

CAPVT VII. De modo ſeſe alteri obligandi, ſeu promiſſis & pactis in genere. 199

CAPUT VIII. De uſucapione & præſcriptione. 240

CAPUT IX. De actibus mere beneficis in præſens abſolutis. 250

CAPUT X. De pretio rerum & pecunia. 265

CAPUT XI. De actibus beneficis obligatoriis, ſeu contractibus beneficis. 277

CAPUT XII. De actibus permutatoriis, ſeu contractibus oneroſis. 321

CAPUT XIII. De contractibus, qui aleam continent. 386

CAPUT XIV. De quaſi contractibus. 403

CAPUT XV. De jure in re aliena conſtituto, ſeu pignore & ſervitutibus. 411

CAPUT

CONSPECTUS.

CAPUT XVI. De dominio utili, ac inprimis feudo. 433
CAPUT XVII. Quomodo obligatio ex contractu tollatur. 456
CAPUT XVIII. De modo finiendi lites in ſtatu naturali. 470
CAPUT XIX. De interpretatione. 500
CAPUT XX. De mortuis & nondum natis. 513

PARS III.

DE IMPERIO ET OBLIGATIONIBUS ATQUE JURIBUS INDE NASCENTIBUS.

SECTIO I.

DE IMPERIO PRIVATO.

CAPUT I. De imperio & ſocietate in genere. 522
CAPUT II. De matrimonio, ſeu ſocietate conjugali. 535
CAPUT III. De cognatibus & affinitatibus. 548
CAPUT IV. De ſocietate paterna & poteſtate patria. 553
CAPUT V. De jure hæreditario, ſeu teſtamentis & ſucceſſione ab inteſtato. 569
CAPUT VI. De ſervitute & ſocietate herili. 585
CAPUT VII. De Domo. 593

CONSPECTUS.

SECTIO II.

DE IMPERIO PUBLICO, SEU JURE CIVITATIS.

CAPUT I. De origine civitatis & imperii publici. 597
CAPUT II. De diversis Rerump. formis. 607
CAPUT III. De Rep. constituenda. 624
CAPUT IV. De Juribus majestaticis. 644
CAPUT V. De theoria naturali legum civilium. 665
CAPUT VI. De officio superioris & subditorum. 670

PARS IV.

DE JURE GENTIUM.

CAPUT I. De Jure Gentium in genere. 679
CAPUT II. De officiis gentium erga seipsas & inde nascentibus juribus. 683
CAPUT III. De officiis gentium erga se invicem, ac inde nascentibus juribus. 692
CAPUT IV. De dominio gentis. 700
CAPUT V. De fœderibus & sponsionibus. 710
CAPUT VI. De modo componendi controversias gentium. 722
CAPUT VII. De Jure belli Gentium. 729
CAPUT VIII. De Jure Gentium in bello. 744
CAPUT IX. De pace et pactione pacis. 763
CAPUT X. De Jure legationum. 775

FINIS CONSPECTUS.

INDEX.

INDEX.

Numerus §. designat.

A.

Abdicatio juris, 341. 342. liberorum, 925. officii, 1063. regni, 1007. 1081.

Abolitio accusationis, vel inquisitionis, 1055.

Abrogatio legum, 846. 1045. 1068. 1074.

Absurda in interpretatione vitanda, 804. 813.

Abusus dominii, 202, juris, 66 rei locatæ 622.

Academia scientiarum, artium 1024.

Acceptans, in cambio, 656.

Acceptare, *accipere*, 316 conditionem, 817. ad deliberandum, ad rati habendum, 769.

Acceptatio, 316. 317. 319. honorarii, 525. promissionis, 381 384 386 425 428 431. & seqq.

Acceptilatio, 754

Acceptio indebiti 693. sine causa, quasi sine causa 695

Accessio, naturalis, artificialis, mixta, 242. territoriorum originaria, 1127

Accessorium, 242.

Accidentalia feudi, 737.

Acquiescentia in providentia divina, 173.

Acquisitio bonorum, 134. dominii rerum nullius, 209 & seqq. rerum in dominio existentium, 317. ex derelictione præsumta, 448. 450. dominii universalis, 917. imperii & dominii gentis per occupationem bellicam, 1204. 1205. juris hæreditarii & hæreditatis, 917. juris successionis in regno, 1015. pecuniæ, 507 508. 511. rei alienæ per possessionem, 448. rei derelictæ, 219 per servum, 954. possessionis, 291. 294 455.

præcedentiæ inter reges, 1119. inter socios, 840. servitutis, 710. 743. per sortem, 670. 671. 672. titulorum inter reges, 1119. tutelæ, 908.
Actio appetibilis per se, aversabilis per se, 15. bona, 12. in se, 13. coacta, 4. culposa, 18. deliberata, 6. dolosa, 18. externa, 1. indeliberata, 6. per se indifferens, 13. interna, 1. 1050. invita, 5. humanarum determinato quot modis fieri possit, 7 determinatio per attributa divina, 160. directio ad perfectionem mundi, 162. liberæ 1. 11. quatenus rebus in dominio existentibus æquiparantur, 225. 226. mala, 12. in se, 13. naturalis, necessaria, 1. positiva, privativa, 2. sincera, 349. voluntaria, 5.
Actor, 774.
Actus (pro servitute) 712. plenus, minus plenus ibid bellici, 1191. beneficii, mere tales, obligatorii, 466. 668. compositi, 465. communicatorii, 467. & seqq diremtorii, 467. 468. 473. meræ voluntatis, 1100. permutatorii, 467. regis regii, 1012. 1097. 1167. privati, 1012. simplices, 465.
Addictio in diem, 608. pura, conditionata, 608 debitoris in servitutem, 950.
Adjectus, 661. 758.
Aditio hæreditatis, 916.
Adplumbatura, 236.
Advenæ, temporarii, 1020
Adulteratores monetæ, 1036.
Adulterium, 859 860. 871.
Ædificatio, 237.
Ædificiorum in civitae cura, 1035.
Ænigma, 304.
Æqualitas in contractibus onerosis observanda, 580.

580. 668. 678. in permutatione, 584.
Æqualitas naturalis gentium, 1089. hominum, 70. inter Rectores civitatis, 1120.
Æquilibrium inter gentes, 1172.
Æquitas, 86. fœderum, 1144.
Æquum, 83.
Ærarium publicum, universitatis, 1083.
Aes alienum inter bona, 207. hæreditaria, 918. 919. reipublicæ causa contractum, 1147.
Aestimatio nummorum mutuo data, 535. 536.
Affectus, compescere, regere, sedare, 110.
Affinitas, 884.
Agentes, 1237.
Aggressor, 268.
Agnati, 875.
Agnitio Dei, 163. prolis, 872.
Agri assignati, limitati, arcifinii, 252.
Alienatio bonorum pupilli, 903. b. servi, 957. domaniorum, 1040. feudi, aperturæ proximi, 744. kukuum, 683. imperii per pacem, 1226. jurium, 257. jur. superficiei, 734. rei, 257. rerum communium, 330. per contractum libellarium acquisitarum, 732. oppignoratarum, 697. 698. permutatarum, 585. privatarum per pacem, 1226. promissarum, 413. rer. universitatis, 1129. sui ipsius in servitutem, 948.
Allegoria, 354.
Allodium, 736.
Alluvio, 251. & seqq.
Alveus derelictus, 246. ex agro factus, 248.
Ambiguitas in loquendo, 353.
Amicabilis compositio, 763. & seqq. 790.
Amicitiæ studium, 138.
Amicus, 137. 826.
Amissio juris per mortem,

818. poſſeſſionis, 291. 296.
Amneſtia, 1056. in pace contenta & conventa, 1221. 1223. 1228 rebellibus & tumultuantibus promiſſa, 1235.
Amor aliorum, 136. complacentiæ, 169. 170. Dei ibid. gentium exterarum, 1109 hoſtium, 1188. liberorum, 893. parentum, 894. patriæ, 1105. populi, 1077. proprius. 132. rectoris civitatis et populi mutuus, 1085.
Amphibolia, 803.
Anatocismus, 651.
Ancilla, 947.
Androlepſia, 1164. 1165. 1168.
Animus deliberatus, indeliberatus, 386. gratus 474 novandi, 758. 759
Annonæ difficultas, 307. 1021.
Antichreſis, 1150.
Antimanifeſtum, 1187.
Apertura feudi, 744.
Apocha, 654. 775.
Apprehenſio, 320. 322. brevi manu, 323. longa manu, 324.
Aptitudo, 80.
Aquæ ductus, hauſtus, 712 pecoris ad aquam appulſus, 712
Arbiter, 770. 772. 773.
Arbitrator, 770.
Arbitrium, 770. 771.
Arcana, committere, prodere, 358.
Ariſtocratia, 992. annua ſ. temporaria, 1001. herilis, 997. electiva, laxa, perpetua, ſtrictior ſucceſſiva, 1001.
Arma, 1174. in prælio deponentes, 1192.
Arrha, 619. ſponſalitia, 865. arrhæ datio, 619 865.
Articuli pacis, connexi, diverſi, 1230.
Artifex, 634.
Aſſecuratio, 679.
Aſſecurator, 679.
Aſſertio nuda de dando & faciendo, 383. 385. 389.

Asseveratio, 361. 367.
Assignatio, 760.
Assignator, 760.
Assignatus, 760.
Associantes se civitati, 1086. hostibus, 1185. 1189.
Attentionem conservare, 108.
Auskommen, das nöthige, reichliche, 486.
Autochiria, 112. 1051.
Autoritas patris & matrisfamilias, 969.
Avulsio, 245.
Auxilium in acquirendis bonis, 134. 892. in bello, 152. 1179.

B.

Bacilla fissa, 777
Bellum, 98. 99. 102. an sit aptum ad controversias gentium decidendum, 1159. quamdiu continuandum, 1219. ejus finis, 1217. 1227. bell. gerere 102. vitandum, 790. 791. 1217. civile, 1233. defensivum, 1169. 1170. ferinum, 1171. injustum, 1189. 1190. justum, 1190. 1192. & seqq. 1215. ob metum ex vicini potentia, 1172. mixtum, 1169. offensivum, 1169. 1170. privatum, 1169. ejus exercitium in republica, 1028. 1029. publicum, 1066. 1169. punitivum, 1169. 1170. propter scelera gentis, 1173. transactionis causa gestum, 790. 1158. vindicativum, 1169. 1170. utilitatis causa gestum, 1171.
Benefactor, 470. 826.
Beneficiarius, 470. 474.
Beneficium, 470. & seqq. reddere, 474. 822. 894.
Benemeriti, 482. 826.
Blasphemia, 166.
Bodemeria, 681.
Bona, 207. animi, 104. censitica, 733. conjugum, 866. 867. 943. corporis, 104. defuncti 819. 820. 933. ecclesiæ, 1026. emphyteuticaria, 724. fortu-

næ, 104. liberis prospicienda 892. 896. gentis, 1162 naufragorū, 222. pupillorum, 903. regis regia, privata s. propria, 1012. 1162. societatis, 642.
Bona fides ad præscriptionem requisita, 461.
Bonitas divina, 170. intrinseca actionum, 14. 15. monetæ, vid. *Moneta.*
Bonum, 12 bon. commune civitatis, 972. societatis, 837.

C.

Calculus Minervæ, 843.
Calumniæ, 142.
Calumniator, 150.
Cambium, manuale, 655. siccum, 657. trassatum, 656.
Campsarius, 656.
Campsor, 656.
Canon emphyteuticus, 725. 726 a vasallo præstandus, 739.
Capitulatio cum Rectore civitatis, 989. cum militibus, 1174.
Captivi, 1192. 1194. quinam ducendi, 1164. 1193.
Castigationes paternæ, 889
Casus contingens in commodato, 520. 521. in deposito, 541. in mutuo, 537. in locatione conductione, 633. & seqq. in pignore, 702 in quasi usufructu, 719. in usufructu, 716.
Casus excipiendi, 816. tacite excepti, 815. casus fœderis, 1180.
Cavillationes, 801.
Causæ belli justæ, 98. 447. 1168. 1170. 1172. & seqq. causam dare promisso, 405. c. debendi in chirographo, 653. in donatione, 475. in promissione expressa, 407. caus. libera actionis, 3. renunciationis mandati justa, 568. causa non secuta, 694.
Cautio de restituenda re quasi usufructuaria, 720. de restituenda re consumtibili, 740 de se ju-

judicio ſiſtendi, 1033.
Cedens, 338.
Celebratio nominis divini, 174.
Cenſualis, 733.
Cenſus, conſtitutus, reſervativus, 733.
Ceremoniæ in cultu divino 180.
Certatio per vim, 98.
Ceſſio juris, 338. 342. neceſſaria, 757. in depoſito, 541. in fideiuſſione, 570. ex mandato arcano, 553. in mutuorai alienæ, 530. in novatione, 758. ex promiſſione tertio facta, 433. juris retractus, 611.
Ceſſionarius, 338.
Character repræſentativus legati, 1242.
Charta blanca, 776.
Chirographum, 652. 653. 654. 758. 775.
Civiliter æquum, iuſtum, 83.
Civis, 974. civium numerus, 1018.
Civitas, 972. 973. maxima, 1090.
Clarigatio belli, 1183.
Clauſula commiſſoria, 609. vid. *L. commiſſoria.*
Coacte agere, pati, 4.
Cognati, 875. 897. 930.
Cognatio, directa, collateralis, 878. ex concubitu illicito natorum, 883
Cognitio aliorum, ſui ipſius, 105.
Cohabitatio coniugum, 866.
Coitus licitus, illicitus, 854.
Collecta, 1058.
Colliſio damnorum, 283. legum, 63. 64. 65. officiorum ibid. erga coniuges, 869. erga liberos, 893. vid. *Officia.* pactorum, 816. pignorum, 705.
Collybiſta, 655.
Collybus, 655.
Colonus, 620. partiarius, 696.
Comitia, 1000.
Commeatus, 1212.
Commendare, 551

Commercia, interna, externa 1099. 1101. 1113 gentium exterarum, 1109. 1110. in terris neutris, 1181.
Commiſſum, 609. feudum, 746. 747. regnum, 1081.
Committere, 551,
Commixtio, 235.
Commodum rei emtæ, 613. 614. 615.
Commodans, 515.
Commodatarius, 515. 517. 519. 520. 521 547.
Commodatum, 515. & ſeqq. 523 famuli, 962 rei alienæ, 530
Commorari in terris alienis, 312. 1131.
Communicatio operarum, 327 rerum & factorum, 469.
Communio, 186 bonorum inter conjuges. 867. incidens, 692. mixta, 197. negativa, 191. poſitiva, 196 254. 345. primæua, 186. 191. 194. 301. & ſqq. 334.
Comœdiæ, 1027.
Compenſatio, 756.
Compoſitio cauſæ dubiæ, 790. litis, 765.
Compromiſſum, 770. 790
Concludere, 843.
Concluſum, 843.
Concordia, 847. civium, 1086. gentium, 1124. ſociorum, 847.
Concubitus promiſcuus, 855.
Concurſus ad actionem alterius, 26.
Conditio caſualis, 315 conditiones copulative adjectæ, 399. disjunctive jectæ, 399. honeſta, 315 melior 608. mixta 315 negativa, 215 reſolutiva, 315. 609. poteſtativa, 315. 400. quæ per ſe pacto ineſt, 429. ſuſpenſiva, 315 tacita in aditione hæreditatis, 919. in gvarantia, 1149. ſi res maneant, quo ſunt, loco 814. turpis, 312.
Condominatus. 995. 996.
Condonatio offenſæ, 157.

Conductor operarum, rerum, 620. 621.
Confirmatio tutorum, 1023.
Confiscatio bonorum, 1039. 1053. rei particularis, 1039. rerum hostilium, 1198.
Confusio rerum propriarum & alienarum, 235. debiti & crediti, 761.
Conjuges, 858. novorum cura circa liberos prioris matrimonii, 871. c. obligatio & jus, 858. pacta successoria, 942. successio, 943.
Consecratio, rerum, 1025.
Consensus, 9. expressus, 27. præsumtus, 27. 30. 459 686. 689. tacitus, 27. curatoris, 905. domini in contubernium servile, 959. parentum in matrimonium liberorum 912. præs. in fidejussionem, 570. sociorum communis, 841. tutoris, 905.
Conservatio æquilibrii inter gentes, 1172. corporis, 112. generis humani, 814 gentis, 1093. salutis societatis, 847.
Consiliarii rectoris civitatis, 1076.
Consilium, 561.
Consociatio, 197.
Constituarius, 660.
Constituens, 660.
Constitutio civitatis, 972. feudi, 736. habitationis, 723. juris censitici, 733. emphyteuseos, 727. pignoris, 679. superficiarii, 734. reipublicæ, 1017. servitutis, 710. subfeudi, 741. ususfructus 713. usus, 721.
Constitutum, 660. 661. 758
Consules in emporiis maritimis, 1118.
Consultatio, 6.
Contemtus, 146. legatorum 1241. rectoris civitatis, 1120.
Contestatio, 375.
Continuatio belli, 1219. societatis negotiatoriæ 648.
Contractus, 514. 667 æstimatorius, 658. 659. aleam

aleam continens, 668. avertendi periculi, 679 chirographarius, 652 cenſualis, 33. compoſitus, ſive mixtus, 696 do ut des, do ut facias, facio ut facias, 607. emphyteuticus, 725 727 exercitatorius, 665 feudalis, 736. 739. fœnebris, 650. fœnebris, nauticus, quaſi nauticus, 680 inſtitorius, 662 & ſeqq libellarius 732. luſorius, 678. metallicus, 683. oneroſus, 580. pignoris & hypothecæ, 704. ſortis electricis 670. diviſoriæ, 671 attributricis, 672. ſubvaſalli, 741. ſuperficiarius, 734 trajectitii, 680 vitalitius, 682. uſurarius, 650.

Contributiones militares, 1200.

Controverſiæ de dominio, 548 in eccleſia, 064. eas inter gentes componendi modus, 1157. 1159.

Contubernium, 959.

Contumelia, 146.

Conventio, 437. tacita in omni negotio, 1154.

Conventus ſacri, 179.

Convocatio comitiorum, 1000.

Copia, 775. vidimata 775.

Copiæ auxiliares, 1179.

Copula carnalis, 863.

Corporis alieni cura, 141.

Correges, 995.

Correi credendi, debendi, promittendi, ſtipulandi, 424.

Corruptio, 437. rei commodatæ, 519.

Creditor, 528. jus ejus ad bona defuncti, 820. chirographarius, 652. pignoratitii plures, 701

Crimen, 1030. ambitus, 1062. læſæ majeſtatis, 1082. perduellionis, 1082.

Culpa, 17. 19. 21. per leges civiles determinanda, 1072. in commodato, 520 521. in concurſu ad factum alienum, 26. conductoris, 633. 634. deponentis, 542 depoſitarii,

ſitarii, 541. plurium depoſitariorum, 536. locatoris operarum, 634. mandatariorum, 558. media, 22. in pignore, 702. ſervi, 954. tutoris, 904.
Cultus divinus, externus, 178. 1024. idololatricus, 182. internus, 178. 1064. ſuperſtitioſus, 182.
Cupiditas vindictæ, 155.
Curator, 898. 905. 907.
Cuſtodia legis, 58. 846.

D.

Damnum, dare, 269 in bello injuſto, 1190. caſuale, 269. coloni partiarii, 696. ex conſilio doloſo, 561. in contractibus, 560. culpoſum, 269. ex depoſito, 541. 542 doloſum ſ. voluntarium, 269. in ludo extraordinarium 678. contingens in re, vel uſu rei locatæ, 633. ex mandato, 557. 568. per electionem officialis publici, 1062 in operarum præſtatione 634. in ludo ordinarium, 678. præponentis, 662. in pignore, 702. in promiſſione, 405. d. reſarcire, 270. per repreſſalias, 1166. a ſervo datum, 954. in ſocietate negotiatoria, 640 ſocietati datum, 852. per tranſitum cum copiis militaribus 1182. a furore, 904. vitio rei emtæ, 618.
Dare, 258. dandi obligatio, 329.
Datio, 258. 331. 468. arrhæ ſponſ. & munerum ſponſalitiorum, 865. ob cauſam 694 conditionata in diem, 332. gratuita, 470. in ſolutum, 717.
Dati repetitio, 331.
Debitor, 336. 528. chirographarius, 652 principalis, 569 760 in ſervitutem redigendus 950
Debitum, 49. 72 336 chirographarium, 652. civitatis, 1162. 1164. conjugale, 871. defuncti,

cti, 820. exigibile, 503 hoſtium 1198 illiquidum, 756. 767. imperfecte tale, 336. inexigibile, 503. liquidum 756. 766. perfecte tale per leges civiles, 1069. 1071. per pactum, 667. privatum regis defuncti, 1012. reipublicæ cauſa contractum, 1147.
Decernendi modus in ſocietate, 851.
Deciſio litis, 765. deciſio proviſionalis, controverſiæ in eccleſia 1064
Decorum, 54. 115. 116.
Dedecus 54.
Deditio hoſtium, 1192.
Deductio æris alieni, 207 918. impenſarum 284
Defectus rectitudinis actionis, 17.
Defenſio, 90. 158. 789. poſſeſſionis 289. 1029 reorum, 1031. rerum ſuarum, 266. 1029.
Defraudatio, 286.
Delatio hæreditatis, vid. *Hæreditas*. imperii, 982 985. 988. 979. 1007. juramenti, 783. juris, 339.
Delegans, 759.
Delegatarius, 759.
Delegatus, 759.
Delegatio, 759.
Deliberationes, 769. comitiales 1000.
Delictum, publicum, privatum, 1030. in Rep. puniendum, 1030.
Demeritum, 153.
Democrita, 990 999.
Denegatio debiti conjugalis, 871. officiorum, 59. tranſitus cum copiis militaribus, 1182.
Denunciatio belli, conditionata, pura, 1183. 1185. 1211.
Deponens, 539. 542. 547.
Depoſitarius, 539 541 542
Depoſitum, 539. & ſeqq. rei alienæ, 543.
Derelictio, 458. 460 kuckuum, 683. rei, 203. 208. 450. regni, 1081
Deſertio conjugum malitioſa, 871. militum, 1177.

Diſtinatio rei ad certum uſum, 226.
Deterioratio rei alienæ, 277 278. commodatæ, 519 feudalis, 743. locatæ, 633.
Dies feſti, 1024 dies emtioni venditioni 605. promiſſioni adjectus, 393. 395. ſolutionis, 751. 752.
Dignitates civiles, 992. 1061.
Dilectio aliorum, 136 ſui, 132.
Diligentia, 21. depoſitarii 541 mandatarii, 551. negotiorum geſtoris, 690 ſervi, 956.
Dimiſſio ab officio, 1063.
Diſceſſus a civitate, 1019 a pacto 442. 443. 619. a ſocietate, 852 853 a ſoc negotiatoria 647 a transactione, 764.
Diſcordia, 847.
Diſpenſatio, 1046.
Diſſenſus, 10 28 444 expreſſus, præſumtus, tacitus, 28
Diſſimulatio, 349 350 359
Diſſolutio compromiſſi, 770. mandati, 567. matrimonii, vid. *Divortium*. pacti, 444. 609. 750. ſocietatis negotiatoriæ, 648. ſponſaliorum, vid. *Repudium*.
Diſtractio pignoris, 697.
Direptiones in bello, 1201.
Divinatio, 669.
Diviſio communium, 343 344. hæreditatis 926. imperii, 983. 1009. 1010. diviſio lucri & damni in ſocietate, 645 646. redituum ex kukubus, 683.
Dives, 486. 508 1019.
Divitiæ, 486. 504.
Divortiorum, 871.
Doctores publici in eccleſia, 1024.
Dolus, 17. 19. 21 bonus, malus, 24. in bello, 1203 in commodato, 520 521. in concurſu ad factum alterius, 26. conductoris, 633. creditoris pignoratitii, 702. in depoſito, 541. 542. 546. mandatariorum,

rum, 558. ex propoſito, ex re, 25. ſervi, 954. tutoris, 904.
Domania, 1040.
Domeſtici, 964.
Domicilium, naturale, adſcititium, 1103.
Dominium, 195. 198. 202. 334. ex communium diviſione, 343. directum, 724. eminens, 1065. 1130. futurum, 589. gentis, 1125. plenum, minus plenum, 198. regis in fundos privatos, 1065. rerum incorporalium, 206. rerum oppignoratarum, 698. publicarum, 1130. univerſale, 916. utile, 724. in ædibus ſuperficiariis, 734. dotis, 913. morgengabæ, 915. dominiorum certitudo, 457. translatio, vid. *Translatio dominii*.
Dominus, 195. 198. 947. cenſus, 733. directus, 724. emphyteuſeos, 725. feudi, 736. fundi, 734. ſubfeudi, 741. utilis, 724.
Domus, perfacta, imperfecta, 964 & ſeqq.
Donans, 475. 617.
Donatarius, 475. 476.
Donatio, 475. & ſqq. 639. conjugum 874. mortis cauſa 479. 481. 482. reciproca, 483. remuneratoria, 482. 617. propter nuptias, 914. inter vivos, 480. 481.
Donum, 475.
Dos, 913.
Duellum, 787. 789.
Dux, (belli) 1178.

E.

Ebrietas, 114.
Eccleſia, particularis, univerſa, 1026.
Educatio liberorum, 855. 890. 909. poſt mortem parentum, 897.
Egeſtas, 487. 504. 513. 1021. 1022.
Electio Regis, legitima, illegitima, 1006.
Eleemoſyna, 488. & ſeqq. 1022. 1058.
Emphyteuſis, 725. & ſqq.
Emphyteuta, 725.

Emphyteuticatio, 731.
Emporia, 1115.
Emtio venditio, 587. & ſeqq. emtio per averſionem, 592. ſub conditione emtoris pinguioris, 607. ſub reſolutiva, 606. 607 609. ſuſpenſiva condit, 607. in diem & ad tempus, 605. emtoris cauſa, 601. generis, 595. ſub lege commiſſoria, 609. ad menſuram 591. miſſilium occupandorum, 685. operis ab alio perficiendi, 635. ſub pœna pœnitentiæ, 606. rerum extiturarum, 590. rei guſtu probandæ vel inſpiciendæ, 614. ſpei, 684.
Emtor, 587. 628. pinguior, 608.
Epiſtola, 775. promiſſio per epiſtolam, vid. *Promiſſio.*
Ergaſtula, 1022.
Erogatio pecuniæ, 508.
Error, 33. non puniendus, 1050. externus, 113 in emtione commiſſus, 604. circa jus naturæ in legibus civilibus vitandi, 1074 in religione, 1050 in ſolutione pretii rei emtæ, 602.
Etymologia, 799.
Eviction juris, rei, 6 7.
Eurythmia, 117.
Exceptio, 63. cedit, vincit, ibid. tacita introductioni dominiorum adhærens; 304. 310.
Excluſio ex civitate, 1050. ex ſocietate, 853. ex ſoc. negotiatoria, 648.
Excuſatio tutorum, 901.
Excuſſio granorum ex ſpicis, 227. 232. debitoris principalis, 569.
Executio, 1043. pœnæ, 1033. 1048. ſententiæ judicis, 1029.
Exemplum, bonum, malum, 139. 890. exempl. inſtrumenti, 775.
Exercitium juris, 66.
Exercitor, 665.
Exercitorio nomine agere, 665.

rum, 558. ex propositio, ex re, 25. servi, 954. tutoris, 904.
Domania, 1040.
Domestici, 964.
Domicilium, naturale, adscititium, 1103.
Dominium, 195. 198. 202. 334. ex communium divisione, 343. directum, 724. eminens, 1065. 1130. futurum, 589. gentis, 1125. plenum, minus plenum, 198. regis in fundos privatos, 1065. rerum incorporalium, 206. rerum oppignoratarum, 698. publicarum, 1130. universale, 916. utile, 724. in ædibus superficiariis, 734. dotis, 913. morgengabæ, 915. dominiorum certitudo, 457. translatio, vid. *Translatio dominii*.
Dominus, 195. 198. 947. census, 733. directus, 724. emphyteuseos, 725. feudi, 736. fundi, 734. subfeudi, 741. utilis, 724.
Domus, perfacta, imperfecta, 964. & seqq.
Donans, 475. 617.
Donatarius, 475. 476.
Donatio, 475. & sqq. 639. conjugum 874. mortis causa 479. 481. 482. reciproca, 483. remuneratoria, 482. 617. propter nuptias, 914. inter vivos, 480. 481.
Donum, 475.
Dos, 913.
Duellum, 787. 789.
Dux, (belli) 1178.

E.

Ebrietas, 114.
Ecclesia, particularis, universa, 1026.
Educatio liberorum, 855. 890. 909. post mortem parentum, 897.
Egestas, 487. 504. 513. 1021. 1022.
Electio Regis, legitima, illegitima, 1006.
Eleemosyna, 488. & seqq. 1022. 1058.
Emphyteusis, 725. & sqq.
Emphyteuta, 725.
Emphy-

Emphyteuticatio, 731.
Emporia, 1115.
Emtio venditio, 587. & ſeqq. emtio per averſionem, 592. ſub conditione emtoris pinguioris, 607. ſub reſolutiva, 606. 607 609. ſuſpenſiva condit, 607. in diem & ad tempus, 605. emtoris cauſa, 601. generis, 595. ſub lege commiſſoria, 609. ad menſuram 591. miſſilium occupandorum, 685. operis ab alio perficiendi, 635. ſub pœna pœnitentiæ, 606. rerum extiturarum, 590. rei guſtu probandæ vel inſpiciendæ, 614. ſpei, 684.
Emtor, 587. 628. pinguior, 608.
Epiſtola, 775. promiſſio per epiſtolam, vid. *Promiſſio.*
Ergaſtula, 1022.
Erogatio pecuniæ, 508.
Error, 33. non puniendus, 1050. externus, 113 in emtione commiſſus, 604. circa jus naturæ in legibus civilibus vitandi, 1074 in religione, 1050 in ſolutione pretii rei emtæ, 602.
Etymologia, 799.
Eviction juris, rei, 6 7.
Eurythmia, 117.
Exceptio, 63. cedit, vincit, ibid. tacita introductioni dominiorum adhærens; 304. 310.
Excluſio ex civitate, 1050. ex ſocietate, 853. ex ſoc. negotiatoria, 648.
Excuſatio tutorum, 901.
Excuſſio granorum ex ſpicis, 227. 232. debitoris principalis, 569.
Executio, 1043. pœnæ, 1033. 1048. ſententiæ judicis, 1029.
Exemplum, bonum, malum, 139. 890. exempl. inſtrumenti, 775.
Exercitium juris, 66.
Exercitor, 665.
Exercitorio nomine agere, 665.

Exequiæ, 824.
Exhæredatio liberorum, 928. in regno patrimoniali, 1009. parentum, 928.
Exilium, invitum, voluntarium, 1106.
Existimatio, 125. 822.
Expensæ extraordinariæ, inutiles, necessariæ, ordinariæ, voluptuariæ, utiles, 506. 508.
Expletio juris, 793.
Exploratores, 1208.
Expositio liberorum, 886.
Expromissio, 579.
Exterritorialitas, 1243.
Exul, 1106.

F.

Facere, 327. facere gratis, 470. faciendi obligatio, 329.
Factum, s. factum commissionis, factum omissionis s. non factum, 2. temerarium, 360. turpe, 563.
Fallere, 356.
Falsiloquium, 348. 350. 356. 357. 368.
Falsitas moralis, logica, 348.
Fama, 126. an tuta per duellum, 789 aliena, 142. 150. 822. alienam diminuere, 142.
Familia avi, patris, stipitis, 877. familiæ seu greges regionem inhabitantes, 1126.
Famulus, 960. & seqq.
Felicitas, 118. subditorum, 1024.
Felonia, 747.
Fenestræ luciferæ, prospectivæ, 712.
Ferarum occupatio, 217.
Ferruminatio, 236.
Feudum, 736. quomodo committatur, 746. apertum, aperturæ proximum, 744. de cavena, 740. datum, 738. fœmineum, francum, 739. habitationis, 740. ligium, non ligium, masculinum, mixtum, 739. oblatum, 738. oppignoratum, 739. pecuniæ, soldatæ, 740.
Fideicommissum, familiæ, particulare, universale,

le, 941. in impenio delato, 80. 988.
Fidejussio, 569. & seqq. 660. 758 sub conditione, in diem, 571. per epistolam, 578. pro facto alieno, 576. pro gente, 1149. indefinite facta, 579. pro invito, 570. jurata, per ministrum, 578. pro præsente & patiente, 570. in scripturam redacta, 578. pura, 571.
Fidejussor, 569. & seqq. 758. 760. indemnitatis, indemnitatis fidejussoris, 575. succedaneus s. subalternus s. vicarius, 574.
Fidelitas feudalis, 735.
Fides, 389. bona ad præscriptionem necessaria, 464. expressa, 1154. de pretio habita, 597 rebellibus, hosti, prædoni, latroni servanda, 1235. fidem adstringere, dare, 389. fallere, 389. 442. juratam, 446. emtoris sequi, 597.
Fiducia in Deo, 173.
Finis societatis, 836. civitatis, 972. domus, 965. nullo fine fieri, 360.
Fiscus, 1039.
Fœdera, 1141. 1142. 1144. 1147. æqualia, inæqualia ex parte digniori, minus digna, cum vel sine imminutione imperii, 1144. amicitiæ, 1143. belli offensiva, defensiva, 1180. neutralitatis, 1181. priora, 1142. personalia, realia, 1146. rumpere, vid. *Ruptura*.
Fœminarum captivitas, 1164. 1193. testimonium, 779. successio in regna, 1011. 1013.
Fœnus nauticum, quasi nauticum, 680.
Fœtura, fœtus, 233. 827.
Fornicatio, 854.
Fortuna, 130. liberorum, 892.
Fraus, consilii, eventus, 286. 604. 667. fraus legi, vel pacto facta, 812.

Fructuarius, 713.
Fructus consumiti, extantes, industriales, naturales, pendentes, percipiendi, 224. percepti, 224. 234. ex feudo, 742. operarum, 226. per pacem restituendi, 1224. rerum, 228. 229. 232. usufructu finito, 715.
Fundus liber, optimus, servus, 709. vi fluminis imminutus, 244.
Fur, 263. 267. 268. 269.
Furtum, manifestum, non manifestum, 263. 264. possessionis, 263. usus, 263. 264. 522. 539.

G.

Gehalt (de moneta,) 534.
Generis humani conservatio, 854. generis pecuniæ mutuum, 535.
Gens, 974. barbara, culta, docta, inculta, justa, 1096. 1097. potens, 1102. tributaria, 1145.
Gestio pro herede, 916.
Gewicht (de moneta) 534.
Gloria, 127. 1096. gloriæ divinæ illustratio, 161. obscuratio, 165. gentis, 1096. 1097. 1109.
Gradus cognationis in linea recta, 879. superioris & inferioris ordinis, 880. in linea obliqua, 882. familiæ, 881.
Gratiarum actio, 174 474. Deo debita, 174. mortuis, 822.
Gratitudo, 474. 476. liberorum, 894.
Gratuitum, 470.
Gravamina, 1157.
Guaranda, *guarantia*, generalis, specialis, 1149.
Guarandus, 1149.

H.

Habilis ad officium publicum, 1052.
Habitatio, 723. advenis, 312. exulibus concedenda, 1106.
Habitator, 723.
Habitus, 106.
Hæreditas. 916. 918. ejus aditio, 916. 920. delatio in linea recta, 923. in linea obliqua, 933.

si deficiat hæres, 934. repudiatio, vid. *Repudiatio.* susceptio, 916.
Hæres, 916. 919. defuncti in alieno territorio, 1138. ab intestato, 931. 933. 936. suus, 921.
Herbæ emissariæ, 240.
Heterogenea, 493.
Herus, *hera*, 960. 962.
Homicidium, culposum, dolosum, 141. 156.
Homonymia, 803.
Honestum, *honestus*, 49.
Honorarium, 525. depositarii, 540. tutori dandum, 906.
Honor, 125. 128. civilis, 1041. 1061. Dei, 172. humanitatis, 823. legatorum, 1241. mortuorum, 822.
Horæ subsecivæ servi, 954.
Hospitia militum personalia, 1057. 1176.
Hostes, 1184. tempore publicationis belli in territorio versantes, 1197. in territorio pacato, 1196.
Hostilitates, 1191. privatæ, 1210. 1211.
Humare mortuos, 824.
Hymni, 176.
Hyperocha, 697.
Hypocrysis, 167.
Hypotheca, 697. conventionalis, 704. 705. generalis, specialis, 704. solutio, 707.

I.

Jactatio rei suæ, 204. 208.
Jacturam sui facere, 269.
Idololatria, 181. gentis num causa belli, 1173.
Id, quod interest, 415. 416. vid. *Interesse.*
Ignominia, 154. 1041.
Ignorantia, 32. simplex, composita, 33. circa solutum pretium rei emtæ, 602.
Ignoscere, 157.
Illicitum, 49. 72. per leges civiles, 1069. 1071. per pactum, 667.
Illustratio gloriæ divinæ, 161.
Imbreviatura, 775.
Immissio in possessionem, 322.
Immutatio rei, 256. feudalis,

dalis, 743. rei ex libellario contractu, 732. locatæ, 636.
Impartialis, 768.
Impedimentum inevitabile, insuperabile, 418.
Impensæ, 279. in bellum justum, 1190. in rem commodatam, 526. impensas deducere, 284. in rem depositam, 542 550. in rem locatam, 636. in negotium mandatum, 557. mixtæ, necessariæ, 279. negotiorum gestoris, 690. in pignus, 703. in rem sequestratam, fructuosam, 550. impensas tollere, 282. tutelæ causa, 907. voluptuariæ, earumque prædominium, 279. ad usuarium pertinentes, 721. ab usufructuario factæ, 717 utiles, 279.
Imperare, 833.
Imperium, 833. 834. 838. absolutum, 983. 984. civile, 979. 980. in domo, 966. in familias segreges, 1126 gentium, s. universale, 1090. herile, 955 1205. limitatum, 983. maritale, 870. patrimoniale, 986. plenum, minus plenum, precarium, 983. in societate, 838. summum, 981. 984. temporarium, 983. in territorio, 1125. vicariorum regni, 1005. in victos, 1205. usufructuarium, 986.
Imperfectio, 10. appetitus & facultatis aversandi, 109.
Impietas, 167.
Impletio modi, 404.
Impotentia utendi, 20.
Improvidentia, 21.
Imprudentia, 21.
Impudicitia, 862.
Imputatio, 3. 4. 5. 6. 17. 20. 26. 34. 60. 557. injuriæ a cive gentis unius, alterius civi factæ, 1133. factorum a parentibus & liberis, 873. moræ, 418.

Inædificatio, 237.
Inæqualitas in contractibus onerosis, 580. 581. hominum, 70. in permutatione, 584.
Incarceratio delinquentis, testis, 1033.
Incendia, 1035.
Incogitantia, 21.
Incola, 974.
Inconsiderantia, 21.
Inculpatus, 1032.
Incuria, 21.
Indebitum, 693.
Indecorum, 54.
Indemnitas in contractibus beneficis, 1154. curatoris, 907. in mandato, 557. 565. 566. tutoris, 907.
Indigenæ, *Indigenatus*, 1020.
Inducia, 1211. 1217. particulares, universales, 1211.
Infamia, 148. 1048.
Infelicitas, 118.
Infeudatio rerum, 736. 740. imperii, 987.
Inhabilitas tutorum, 901.
Ingenium, 354.
Ingratitudo, *ingratus*, 474.
Inimicus, 137.
Iniquitas, 86.
Iniquum, 83.
Injuria, 87. 88. 97. civis in civem alienum, 1133. gentis per contemtum rectoris civitatis, 1120. privata, 1029. specialiter dicta, realis, verbalis, 143. 144.
Injustitia, 85. 86.
Injustum, 83.
Inobediens, 835.
Inquilinus, 620.
Inquisitio, *Inquisitus*, 1031.
Institor, 662. 663. institorio nomine agere, 662.
Institutio hæredis, 935.
Instrumentum, originale, 775.
Insula ab agro facta, 247. in mari vel flumine nata, 250.
Intellectus, 108.
Intentio, 23. directa, indirecta, mediata, immediata, 23.
Interesse, 415. 416. adjecto præstandum, 661. in contractibus, 560.

in emtione venditione, 594. in fidejussione pro facto alterius, 576. in operarum, 623. rei vitiosæ locatione, 637. in mandato, 557. 566. 568. moræ 419. 616. propter rei promissæ interitum, 420. propter promissionem non impletam, 416.
Interitus debiti, 820. rei, 243. mutuatæ, 537. oppignoratæ, 707. promissæ, 420. speciei, 243.
Interpellatio, 752. Dei, 175. debitoris, 752.
Interpretatio, 794. & seqq. ex antecedentibus & consequentibus, 805. authentica, 1044 extensiva, 811. 812. juramenti, 370. latior, 808 legum civilium, 1073. ex motivis voluntatis, 806. pacis, 1222 & seqq. pacti, 796 & sqq. recta, 797. regulæ generales, 810. restrictiva, 813. strictior, 809. ex verbis cum relatione ad alia sumtis, 807.
Interregnum, 1005.
Intraductio dominiorum, 194. 304. 310.
Invasio, 263. 265.
Invasor, 263. 265 & seqq. invasor imperii, 1083. 1084. 1220.
Inventarium, 902. 919.
Inventionis præmium, 285.
Invocatio Numinis, 175.
Inviolabilitas legati, 1243. 1244.
Inundati agri, vid. *Jus inundationis.*
Jocus, 677.
Ire, *iter*, 712. sub ira quando reditus, 1212.
Judices, 1028. 1029. 1030. 1060. 1132.
Judicium de se & statu suo, 129 judicia sinistra de aliis, 147.
Juramentum, 361. & seqq. 446. ejus delatio, 783. recusatio, relatio, 784. 785. remissio, 786. in animam alterius, 373. assertorium, litis decisorium,

ſorium, 782. fidejuſſoris, 578. neceſſarium, promiſſorium, purgatorium, 782. ſcriptum, 372. ſuppletorium, 782. temerarium, 367. teſtium, 778. voluntarium, 782.

Jurandi formulæ, 364.

Jus, 46. abſentis, 844. abolendi, 1055. abrogandi leges civiles, 1045. accreſcendi hæredum & legatariorum, 939. acquirendi jus perfectum ab alio, 97. 1089. acquiſitum, 100. in actiones alterius, 76. ad ædium extructionem, 116. æqualitatis, 1120. aggratiandi, 1054. alienandi, 257. 724. feudum, 748. alluvionis, 251. & ſeqq. antichreticum, 1150. in arborem vicini, 241. arenæ fodiendæ, 712. avulſionis, 245.

- - belli, 98. in bello injuſto, 1189. in juſto, 1190. 1192. in cauſa dubia, 790. & ſeqq. 1158. in civitate, 1066. gentium naturale, 1089. voluntarium, 1215. pactitium, 447. propter poſſeſſionem, 790.

- - calcis coquendæ, 712. cenſiticum, 733. ad cibum, 114. civitatis, 1020. civium univerſorum in ſingulos, 975. & ſeqq. collectandi, 1058. comitiorum, 1000. commorandi in alieno territorio, 312. 1131. 1181. comparandi ſibi res æquo pretio, 307. 1098. 1181. commune ad actus, 189. commorandi, habitandi, tranſeundi, 190. ex communione primæva reſiduum, 300. & ſeqq. connatum, 74. 95. conferendi jus ad actum vi dominii licitum, 250. dignitates civiles, 1061. 1062. officia publica, 1060.

1060. constituendi alteri genti jus in territorio suo, 1135. consules constituendi, 1118. contra jus fieri, 83. contributiones militares exigendi, 1200. controversiam in ecclesia provisionaliter decidendi, 1064. item de successione in regno, 1016. controversum, 762. convocandi comitia, 1000.

Jus dandi rem, 258. defendendi alios, 151 se, 90. gentibus competens, 1089. res suas, 268. in republica, 1029. pudicitiam & virginitatem, 862. destruendi res, 184. dimittendi ab officio publico, 1060 dispensandi circa leges, 1046. domini in servum, 951. & seqq. donandi, 477.
- - eligendi regem, 1006. emigrandi, 1107. eminens, 1065.
- - futurum, 589.
- - gentium, consuetudinarium, 1092. internum, s. necessarium, s. naturale, 1088 1089. pactitium, 1091. consuetudinarium & pactitium quoad legatos, 1246. voluntarium, 1090. gladii, 1048. glandis legendæ, 712.
- - hæreditarium, 916. 917. heri, 960. 961. in hostium personas, 1192. & seqq. 1206.
- - immutandi leges civiles, 1045. fundamentales, 984. societatis, 846 rem. 256. imperfectum, 80. incolatus, indigenatus, 1020. infantes exponendi, occidendi, 886. infinitum, 94. innoxiæ utilitatis, 311. intercedendi pro subditis alienis, 1121. interpretandi leges civiles, 1044. inundationis, 249 juvandi alios in exercitio juris puniendi, 151.
- - lapi-

lapides cædendi, 712. leges ferendi, vid. *Poteſtas legislatoria*. legatos mittendi, 1236. 1238. 1239. legati quoad actus privatos, 1243. libellarium, 732. liberorum ex concubitu illicito natorum, 945. lignandi, 712. *Jus* majeſtaticum, 998. 1042. & ſeqq ad medicamenta, 114. meræ facultatis, 1100 militare, 1178. militem conſcribendi, 1174. monarchæ, 1002. monetam cudendi, 1059. naturæ, 39. 56. hominum & brutorum commune, 56. natura datum, 81. neceſſitatis, 308 & ſeqq. non patiendi, ut impediamur, 50. 1069. ut gens ſe regimini immiſceat, 1121. nondum natorum, 827. obligandi ſibi alterum perfecto, 97. genti competens, 1089. obligandi liberos 889. ſervum, 951. in obſides, 1151. 1152. officia humanitatis petendi, 82. 1108. onera imponendi, 1057. 1114. pacem pangendi, 1220. paciſcendi cum gentibus, 1067. parentum in liberos, 887. paſcendi, pedamenta ſumendi, 712. perdendi rem, 255. 269. in peregrinos in territorio, 1132. circa perfectionem animæ, 107. 111. perfectum, 80. perſonale, 400. pignoris, 697. poſſeſſionis, 287 & ſeqq. 299. 334. poſſidendi, 200. potentiam augendi, 1102. poteſtatum minorum, 1155. ad potum, 114. prælationis inter plures creditores, 701. 758. privilegia dandi, 1047. prohibendi commercia, 1111. proprium, 101. 102. 194. 195. hominum proprium,

prium, quorundam aut unius, 56. proponendi in comitiis, 1000. protimiſeos, 611. puniendi, 93. in republica, 1048. delicta, 1029. 1030. exploratores, 1208. furem, 267. gentium, 1089. 1160. liberos, 889. percuſſores, 1209. ſervum, 951. ſocietati competens, 846.

Jus quæſitum, 340. ex fœdere, 1147. ex providentia majorum, 831. 1115.

- - ramos aridos colligendi, 712. rectoris civitatis, 982. regis electi, 1007. regis in regnis legitimis, 1005. reluendi, 699. ad rem, perfectum, imperfectum, 335. in re, 334. in re ſua conſtitutum, 260. in rem quæ uſu conſumitur, 187 rem in futurum uſum aſſervandi, 185 removendi ab officio, 1063. repræſentationis, 921. 923. 926. in ſucceſſione in regnum, 1011. repreſſaliarum, 1163. reſiſtendi impedire conanti, 50. ſuperiori, 1079. 1080. genti, 1102. 1121 retractus, conventionale, legale, 611.

- - ſacrorum, ſ. circa ſacra, 1064. ſecundum jus fieri, 83 ſecuritatis, 89 ſepulturæ, 824. ſpecificandi, 256. ſtapulæ, 1117. ſuccedendi liberorum & parentum, 924. 926. cognatorum collateralium, 930. 933 in regno, 1011. 1013. & ſeqq. ſuperficiei, ſ. ſuperficiarium, 734. ſupplicandi, 1080. ſuſpendendi ab officio, 1063.

- - talionis, 156. 1160. in territorio & in territorium, 1136. tranſitus per territorium alienum, 312. 1131. cum copiis, 1181. 1182.

ad transactionem adigendi, 767. 790. 1158. transmiſſibile, non transmiſſibile, 819. 821. 828. tutoris, 908.
Jus venandi, 712. vendendi rem apud aliam gentem, 1098. 1112. ad veſtimenta, 115. vicariorum regni, 1005. rem ſuam vindicandi, 262. 264. vires hoſtium diminuendi, 1193. vitæ & necis, 1048. univerſale, 68. 69. utendi, fruendi, 198.
Juſtitia, univerſalis particularis, 85. 86. in Rep. adminiſtranda, 1028.
Juſtum, 83.

K.

Korn, (de moneta) 534.
Kuckus, 683.

L.

Labor, 124.
Lacus, 253.
Læſio, 88. 89. 97. 143. 1072. præcavenda, 91. 92. gentium, 1121. ſubditorum alienorum, 1134.
Lagium, 655.
Laudemium, 728.
Laudum, 770. 772.
Laus, 125. 128. divina, 172. mortuorum, 822.
Legata, 929. 931. 935. 939. 943.
Legatarius, 929.
Legati, 1236. 1240. aſſidui, 1239.
Lex, divina, humana, naturalis, poſitiva, 39. civiles, 1041. 1068. & ſeqq. civ. permiſſivæ, 1069. civiles in civitate maxima, 1090. lex commiſſoria in genere, & in ſpecie in emtione, 609. in delatione imperii, 1007. 1081. in locatione conductione, 628 in pactis commerciorum, 1110. leges domeſticæ, 967. fundamentales reipublicæ, 984. 1043. 1044. 1064. 1079. 1107. lex naturæ, 40. ſeqq. 67. 1070. 1045. 1046. decori, 55. perfectiva, permiſſiva, præcepti-

va,

va, prohibitiva, 47. & ſeqq. legi nat. adverſa in republ 1046. 1069. lex oblivionis, 1056. ſocietatis, 846. ſucceſſionis in regno, 1008. ſuprema civitatis, 976.
Libellus famoſus, 149.
Liberatio hypothecæ, 699. a jure naturali, 42. a jure gentium neceſſario, 1088. obſidum, 1152. ab obligatione, 452. 661. 749. & ſeqq. tutoris vel curatoris, 907.
Liberi legitimi, ſpurii, vulgo quæſiti, 861. liberorum ſucceſſio, 921.
Libertas naturalis hominis, 77. 78. 835. gentium, ſ civitatum 977. 980. 1089. civilis populi, 990. ſocietatum, 850.
Licentia, 84.
Licitum, 49. 72. per legem civil. 1069. per pacta, 667.
Linea cognationis, recta aſcendens & deſcendens, obliqua, 876. æqualis, inæqualis, 882.
Lis, 762. & ſeqq. 1072. litis compoſitio, deciſio, 765. 789. a lite gratuito decedere, 763.
Literæ adviſoriæ, 656. cambiales, 656. credentiales legati, 1245.
Litigare, 762.
Locatio conductio, rerum, operarum, 620. & ſqq. 664. 723.
Locator operarum, rerum, 620. & ſeqq.
Locus nativitatis, 1105.
Locupletatio ex re aliena, 271.
Locupletiorem fieri, re alterius, ex re alterius, 271.
Logice verum loqui, 347.
Lotaria, 673. 674. 1021.
Lucrum, 414. 560. 646. abruptum, 1112 ceſſans, 414. certum, incertum, 414. primarium, ſecundarium in ludo, 678.
Luctus mortuorum cauſa, 826.

826. naturalis, voluntarius, 826.
Ludus, 677. 1021.
Luitio pignoris, hypothecæ, 699.
Lusores, 1021.
Luxus, 509. nimius, 1021.

M.

Macula ex illegitimo concubitu natorum, 873.
Magister navis, 665.
Magistratus, 1060.
Majestas, 998.
Majores, 832.
Maleficium, 1030.
Malitia intrinseca actionum, 14. 15.
Malum, 12.
Mandans, 551.
Mandatarius, 551. & seqq. quod occasione mandati eidem obvenit, 556.
Mandatum, 551. & seqq. 664. ejus adimpletio ex bono & æquo, 552. in forma specifica, per æquipollens, 564. mandatum arcanum, generale, cum libera, sine libera, manifestum, 552. 553. speciale, 552. tacitum, 555. turpis facti, 563.
Manifestum, 1187.
Manumissio, 958.
Maritus, 858.
Manustupratio, 854.
Materfamilias, 964. 969.
Materia durabilis pecuniæ, 501.
Matrimonium, 856. & seqq. inter collaterales, 946. inter parentes & liberos, 895. matrimonii indissolubilitas, 944.
Mediatio, 768.
Mediator, 768. 769.
Medicamenta, 114. eorum cura in civitate, 1034.
Medii in bello, 1181.
Melioratio feudi, 743. rei, 279.
Membra societatis, 836.
Mendacium, *mentiri*, 351. 352.
Mendicitas, 487. 488. 489. 504. 513. 1021. 1022. temporaria, 487.
Merces, 500. 524. æqua, 627. in assecuratione, 679. in commodato, 524. in deposito & sequestro,

queſtro, 540. 550. in locatione, 626. 627. 630. in ſocida, 638.
Meretrix, 854.
Meritum, 80. meritum pœnæ, 153.
Merx, 587. 681. vid. *Commercia.*
Metalla, 714.
Metus ex vicina potentia, 1172.
Milites, milites conducticii, 1174.
Mineralia, 714.
Miniſter, acceptandi, 426. 432. obligationis contrahendæ, 426. 433. promittendi, 429. 430.
Miſer, 492.
Miſericordia, 492.
Miſſilia, 685.
Miſſionarii, 1122.
Moderamen defenſionis, 158.
Modus acquirendi dominium, 295. derivativus, 313. rerum univerſitatis, 1128. originarius, 210. 448. jus perfectum, 97. poſſeſſionem, 294. 320. dominium utile, 724.
Modus conferendi in ſocietate negotiatoria, 644. componendi gravamina & controverſias gentium, 1157. 1159. computandi gradus cognationis, 882. conſtituendi feudum, 739.
- - decernendi in ſocietate, 841. 842. diſponendi de imperii translatione, 982.
- - finiendi lites in ſtatu naturali, 762.
- - habendi imperium, 986.
- - inſtituendi heredem, 935.
- - obligandi ſe alteri perfecte, 380. 381. obligandi ſibi alterum, 97.
- - pangendi pacem, 1221. 1222. pangendi fœdera commerciorum, 1110. privilegia dandi, 1047. publicationis belli, 1186. propagandi genus humanum, 855.

Modus relinquendi legata, 935.
- - ſuccedendi ab inteſtato, 933. hæreditarius in regno, 1011.
- - teſtamentum faciendi, 932. 935. 936.
- - tradendi rem, 322.
- - transferendi dominium, jus quoddam, 314.
Monarchia, 991. 1002.
Moneta, 502. moneta proba, reproba, 534. monetæ bonitas intrinſeca, extrinſeca, 534. cura circa eam in Rep. 1036. 1059.
Monogamia, 857.
Monopolia gentium, 1112.
Mora, *in mora eſſe*, 417. & ſeqq. 541. 753.
Moraliter falſum loqui, 348. invincibile, vincibile, 17. neceſſarium, poſſibile, impoſſibile, 37. m. verum loqui, 347.
Morbus, 113.
Morgengaba, 915.
Mortis cauſa capio, 484. donatio, 479. mortis effectus quoad jura & obligationes, 818.
Motivum, 35.
Munera publica, 1057. ſponſalitia, 865.
Mutatio capitulationis rectoris civit. 989. debiti, 758 domicilii, 1103. legum civilium, 1045. fundamentalium, 984. rei conductæ, 636. teſtamenti, 927.
Mutuans, 528.
Mutuatarius, 528.
Mutuum 528. & ſeqq. rei alienæ, 529.
Mutuum adjutorium, 848. 869.

N.

Nati ex ancilla, 959.
Naturalia feudi, 737.
Nauta, 666.
Negligentia, 21.
Negotiatio quæſtuaria, 662
Negotium bilaterale, unilaterale, 775. negotium gerere alicuius cauſa, 560.

Negotiorum geſtio, 690.
Neutralitas, 1181.
Nexus feudalis, 747.
Nondum nati, 827. & ſeqq.
Noſocomia, 1022.
Novatio, 758. 759.
Nummularius, 655.
Nuptiæ ſecundæ, 871.

O.

Obedientia, 168. 835. Deo præſtanda, 168. liberorum, 889. ſervorum, 956. ſubditorum, 1079. 1084.
Oblatio conditionis, 753. debiti, realis, realis nuda, ſolennis, verbalis, 753.
Obligatio activa, 35 acceſſoria, 569. communis, 101. connata, 74. contracta, 100. derivativa, 62. fortior, 65. hominum mutua, 44. imperfecta, 80. naturalis, 36. 38. paſſiva, 37. perfecta, 80. perſonalis, 402. primitiva, 62. principalis, 569. propria, 101. realis, 402. univerſalis, 68. 69. voluntaria, 377. 378. obligationem tollere, 135. 749. - admittendi legatos, 1238. excipiendi & tractandi legatos, 1241. excipiendi milites hoſpitio perſonali, 1176. feudalis, 747 ex fœdere, 1147. hæredis pro debitis defuncti, 820. regis, 1012. 1147. jurantis, 368. ex lege permiſſiva, 1069 minoris partis ſociorum per majorem, 843 in civitate 978. ex quaſi contractu, 687. recipiendi conſules, 1118. ſingulorum & univerſorum in civitate, 975. 836.
Obſcuratio gloriæ divinæ, 165. 166.
Obſides, 1151. 1152.
Obtentus, 349.
Obteſtatio, 374.
Obtrectator, 150.
Occupatio, 210. 212. & ſeqq.

seqq. hæreditatis, 934. territorii, 1127. 1136. bellica, 1204. 1211.
Odium, 155.
Oeconomia, conjugum, 866.
Offensa, offensio, 154. 157.
Officia, 57. 103. erga alios, 57. 59. 73. erga Deum, 57. 160. 177. erga mortuos, 822. erga posteros, 832. erga seipsum, 57. 103 erga se & alios eadem, 133. humanitatis, 61. 73. 79. humanitati debita, 869. in domo exercenda, 971. famuli 961. gentium, 1088. 1123. generale gentium erga se invicem, 1108. conjugum mutua, 869. liberorum erga parentes, 894. 911. parentum erga liberos, 890. & seqq. 911. mutua inter Rectorem civitatis & subditos, 1024. 1085 servis debita, 952.
Officium publicum, 1060.
Olla fortunæ, 674. 1021.
Onera matrimonii, 868. onus promissioni adjectum, 409. 435. Reip. ordinaria, extraordinaria, 1037. 1057. 1114. rei feudalis, 743. in usufructu obvia, 717.
Opera eadem pluribus locata, 630. operæ serviles, 953. usufructuarii, 717. operarum communicatio; 327.
Operationes bellicæ, 1183. 1191.
Oppignoratio, 697. 698. 700. 701. bonorum gentis pro debitis civitatis, 1162. bonorum mariti pro dote uxoris, 913. bonorum sponsoris, 1156. tutoris pupillo facta, 904. domaniorum, 1040. inter gentes, 1150. naturalis, 705. necessaria, 792. rei alienæ, 700. rerum universitatis, 1129.
Optimates, 992.
Opulentus, 486.
Oratio, 175.

Organa corporis humani ſenſoria externa, interna, motoria, vitalia, 112. 141.
Ornamentum, 117.
Orphanotrophia, 1022.
Ortus civitatis, 972. imperii, 858.

P.

Pactiones, 438. gentium, 1141. de redimendis captivis, 1194.
Pactum, 438. 816. 817. pacta donationi, 734. 478. emtioni venditioni, 605. 734. locationi conductioni adjecta, 628. relocationi adjecta, 631. ex intervallo adjecta, 608. quatenus legi aſſimilatur, 816. expreſſum, tacitum 439 temporarium, æternum, 440. juratum, 446. antichreſticum inter gentes, 1150. commerciorum, 1110. 1111. pacta dotalia, 913. guarandigiatum, 1149. cum invaſore regni, 1084. 1220. liberatorium, 755. de non petendo, 755. de redimendo, 612. reſolutivum ex nunc & ex tunc. 610. de retrahendo, 611. de retrovendendo, ſ. retrovenditionis. 612 in ſcripturam redactum, 445. ſucceſſorium, 942.
Pæderaſtia, 854.
Parere, 835.
Parentes, 880. parentes in liberis punire, 1053. parentum jus in liberos, 887.
Partes imperii potentiales, 983. ſubjectivæ, 1010.
Pars metallica, 683.
Partium ſtudioſus, partialis, 768.
Paterfamilias, 964. 969.
Patria, 1105.
Patrimonium, amplum, tenue, 207. 208. quomodo æſtimandum, 503 dilapidare, 208.
Pauperies, 487 504. 513.
Pax, 99. 1217. 1227. 1228. 1229. pacis factio, 1220. &ſqq.

Peccatum, commiſſionis, omiſſionis, 58.
Pecudes ferreæ, 638.
Peculium ſervi, 954.
Pecunia, 494. 501. 507 & ſeqq 527. 740. allodialis, feudalis, 740. fœnebris, 650. pecuniæ mutuum, 533 535. 536 nautica quaſi nautica, trajectitia, quaſi trajectitia, 680. numerata, 503 ſubſidiaria, 1179 uſuraria, 650
Pejeratio, 371 376.
Pellex, *Pellicatus*, 860.
Penſio, 620.
Perceptio fructuum inchoata, conſummata, 224.
Percuſſores in bello, 1209.
Perduellio, 1082.
Peregrini. 974. in civitatem recipiendi. 1120. in alieno territorio commorantes, 1125. 1131. 1132 1137. delinquentes, 1132. tempore publicationis belli in eo verſantis, 1197.
Perfectio in genere, 7. accidentalis, eſſentialis, 11. alterius, 140. animæ 106. hominis, 112. intellectus, 108. voluntatis & noluntatis, 109. corporis, 112. gentis, 1094. 1095. ſtatus gentis, 1094. ſocietatis, 851.
Perfidia, 390.
Periculum debiti oblati, 753. fructuum in feudo, 742. in re commodata, item depoſita remittenda, 547. rei emtæ, 613. 614. 615. in mandato, 562. 567. in ſocida, 638 vitæ, 131.
Perjurium, 271.
Permutatio, 582. & ſeqq. rei alienæ, 585.
Perſona certa, 325. moralis, 96. 850.
Perſonale, 400.
Pictura, 239.
Pietas. 167. rectoris civitatis, 1077.
Pignus, 697. conventionale 704. 705. pignoris capio, 792. pignoris ſolutio, 707.
Plagium, 1175. 1177.

Plantatio, 238.
Plumbatura, 236.
Pœna, 93. ejus condonatio, 157. emendatrix, exemplaris, 93. legibus civilibus additæ, 1043. 1048. 1049. promissioni adjecta, 410. 758. 809. genere, 1048. capitalis, 1048. parentum, liberorum, conjugum ob facta mutua, 873. 1053.
Pœnitentia in emtione venditione, 606 607. promissis 427. in tractatibus, 769.
Pollicitatio, *pollicitator*, 382. 385. 389. 390.
Polygamia, 857. successiva, 871.
Ponderatio votorum, 843.
Populus, 974.
Portus, 1116.
Possessio, 200. 320. 448. 291. 791. absentis, 292. amissa, 205. clandestina, furtiva, violenta, 290. immemorialis, 1139. justa, injusta, 456. rerum mobilium & incorporalium, 293. titulata, 295. possessionis defensio, 289.
Possessor, 200. bonæ & malæ fidei, 201. 230. 272. & seqq rei alienæ, 229.
Posteri, 832. tui, ibid.
Posthumus, 931.
Postliminium, 1214. 1216.
Potestas, 833. civilis, 979. 1078. dominica 947. 951. 955. eminens, 1065. legislatoria in societate, 846. in Rep. 1043. maritalis, 870. patria, 888. 910. 911. summa, minor, 1140. in potestate nostra esse, 60. 270.
Præcedentia, 75. civilis, 1041. 1061. gentium, 1089. 1119. sociorum, 840.
Præcipitantia in agendo, 21
Præda, 1202.
Prædium, urbanum, rusticum, dominans, serviens, 709.

Prædo, 263. 267. 268. 269. 1189. 1235.
Præfecti militum, 1178.
Prælegata, 938.
Præmium orantibus propositum, 675. inventionis, 285.
Prænumeratio mercedis, pecuniæ, 694.
Præponens, 662.
Prærogativa, 71 gentium, 1089. 1119. socii, 839.
Præscriptio, 451. 452. 463. 464. 1100. 1101. intergentes, 1139. juris commerciorum, 1101. juris meræ facultatis, 1100.
Præsentans in cambio, 656.
Præstatio, 328. mutua, 442. transitoria, 1141.
Præsumtio, 27. 30. 353. 781. absoluta, conditionalis, hominis, juris, juris & de jure, 453. consensus ex silentio, 459. derelictionis, 450. 458. 460. & seqq. ex silentio gentis, 1139. in negotiis humanis, & pactis, 449. pro possessore, 455. pro protocollo, 775. in successione regni dubia, 1008. pro teste jurato 778.
Præteritio collateralium, 930. liberorum in testamento, 931.
Prætextus, 349. 350. 359.
Precarium, 333.
Preces, 175.
Pretium rerum & operarum 493. 498. 1021. redemtionis captivorum, 1213. rei in emtione spei, 684. in libellario contractu, 732. rerum immobilium, 1057. rei venditæ, 600. & seqq. rei emtæ per lotariam attribuendæ, 673. schedularum in olla fortunæ, 674. æquum, 499. in commerciis, 1112. derivativum, 497. eminens, 495. 587. iniquum, 499. primitivum, 497. in sensu strictiori, 500. taxationis,

nis, venditionis gratia adjectum, 659. vulgare, 493. 495.
Principium Juris naturæ, 43.
Privilegiarius ſ. privilegiatus, 1047.
Privilegium, 1047. commerciorum, 1115, familiæ, 1047. immunitatis ab hoſpitio militum perſonali, 1176.
Probatio per bacilla fiſſa, 777. per inſtrumenta, 775. per juramentum, 781. per teſtes, 778. 779. domimii, 266.
Procurator, 551.
Prodigalitas, 509.
Profanatio rei ſacræ, 1025.
Prolem agnoſcere, 872.
Promiſſio, 379. 385. & ſqq. 407. abſenti facta, 403. coram tertio, 433 ob cauſam ante debitam, 408. conditionata, 393. 398. & ſeqq. ſub certa, 395. impoſſibili. 392 411. poteſtativa, 396. reſolutiva, 397. ſuſpenſiva, 396. turpi conditione, 391. ſub pluribus conditionibus, 399. in diem, 393. 395. 398. per epiſtolam, 428. 431. errantis, 405. ſub facto turpi tertii, 394. hoſtibus rebellibus, tumultuantibus facta, 1235. mere liberalis, 425. per miniſtrum, 429. & ſqq. oneroſa, 425. perſonalis, 400. pluribus conjunctim facta, 423. pœnalis, 410. pura, 393. 398. realis, 401. rei alienæ, 412. ejusdem rei bis facta, 421. rei futuræ, 420. vi vel metu extorta, 406. vires noſtras tranſcendens, 411.
Promiſſor, 379. 405. 416. quid, ſi promiſſione ſemel invalida ſtare velit, 436.
Promiſſum pœnale, 410. ſervare promiſſum, 388. latroni, prædoni, 1235.
Promulgatio legis, 67.

Propagatio finium imperii, 1136. religionis, 1122. ſcientiarum, artium & virtutum ad poſteros, 832.
Proprietarius, *Proprietas*, 198. reſtricta, 724. 727
Prorogatio ſocietatis, 647. termini ſolutionis, 758. 572.
Protocollum, 775.
Providentia parentum circa educationem liberorum in caſum mortis, 896.
Ptochotrophia, 1022.
Publicatio belli, 1186. 1187. inducarum, 1211. pacis, 1231.
Pudicitia, 862.
Pugna, 787.
Pupillus, 898. pupilli jus, 905.
Pulchritudo naturalis, artificialis, 117.
Pulchrum, 117.
Punctatio, 775.
Purgatio moræ, 418. 758. reorum, 782.

Q.

Quantitas canonis emphyteutici, 726. cenſus, 733. debiti in chirographo exprimenda, 653. donationis propter nuptias, 914. dotis, 913. eleemoſynarum, 489. fœnoris nautici, 680. honorarii, 525. lagii in cambio manuali, 655. laudemii, 728. lucri & damni in ſocietate negotiatoria, 645. mercedis in aſſecuratione, 679. mercedis, 627. item pretii tacite conventi, 598. moralis, phyſica rerum, 493. 496. onerum publicorum, 1037. pœnarum, 93. 1049. redituum vitalitiorum, 682. veſtigalium, 1114. uſurarum, 649.
Quaſi affinitas, 885. quaſi contractus, 686 & ſqq. quaſi emtio, 691. quaſi feudum, 740. quaſi locatio conductio, 691. quaſi maleficium, 1030 quaſi mutuum, 691. quaſi pactum inter tutorem

torem & pupillum, 908. quasi possessio, 298. quasi sine causa acceptum, 695. quasi usus, 722. quasi usus fructus, 719. & seqq.
Quittancia, 654.

R.

Rapina, 263. 267.
Ratihabitio, 29. 31. mutuationis rei alienæ, 529. quod per mandatum arcanum actum, 553. pro quo sponsor spopondit, 1156.
Ratio, 493.
Rationes belli justificæ, quasi justificæ, suasoriæ, 1171. ratio legum civilium, 1073.
Rationem reddere. negotii gesti, 559 administrationis tutelæ, 903.
Reatus, 153.
Rebellio, 1232.
Receptio legum peregrinarum, 1068. peregrinorum, 1020.
Rectitudo actionum, 16. 52. 53.
Rector civitatis, 982 1076. 1077.
Rectum, 52.
Recuperatio possessionis, 289
Recusatio juramenti, vid. *Juramentum*.
Redemtor, 620.
Redemtio captivorum, 1194. 1213. obsidum, 1152.
Reditus, annui, stati, variabiles, 505 682. vitalitii, fructuarii, pecuniarii, 682. kuckuum, 683.
Reflexio, 108.
Refutatio feudi, 748.
Regimen, bonum, malum, 1075. regimini gentis se immiscere, 1121.
Regnum, 994. æsymneticum, 1002 electivum, 1005. 1007. herile, 997. Laconicum, 1003 legitimum, 1004. patrimoniale perfecte, imperfecte tale, 1009. successorium, 1008. si committatur, 1081.
Religio, 1024 apud gentes alias propaganda, 1122. religionis cura in civitate, 1024. diversi-

verſitas inter gentes non attenda, 1148. 1123. 1153.
Relocatio, expreſſa, tacita, 631.
Remiſſa in cambio, 656.
Remiſſio cenſus, 733 debiti, 337. 766. feloniæ, 747 gravaminum gentis, 1157. juramenti, vid. *Jurametum*. juris, 337. 342. mercedis, 633. penſionis, 637. pignoris, 707. promiſſionis tertio factæ, 433 434.
Remittens in cambio, 656.
Remotio ab officio, 1063.
Renovatio pacti, 441. tacita, ibid. contractus emphyteutici, 727.
Renunciatio arbitrii, 771. debiti 766. evictionis præſtationis, 617. juris ſuccedendi in regno ſucceſſorio, 1015. juri ſuo, 340. 342. libertatis naturalis in ſubjectione, 835. locationis, 621. mandati, tempeſtiva, intempeſtiva, 568. pacti, 441. pro nondum natis, 830. ſocietatis, 648.
Repræſentatio populi in ariſtocratia, 992. in monarchia, 991. in regno, 994. repræſentationis jus, vid. *Jus repræſentationis*.
Repreſſaliæ, 1163. 1165. & ſeqq.
Repudiatio hæreditatis, 920. 939. juris, 339. 342. juris ad nondum natos transmiſſibilis, 830. juris ſuccedendi in regno, 1015. legati, 939.
Repudium, 864. 865. 871.
Res, 121. alienæ, 199. 277. 278. 448. 529. 530. 543. 585. 593. 700. amiſſæ, 220. artificiales, 181. certæ, 325. communes, 186. 1128. conjugum, 867. conſumtibiles, 523. quando quaſi inconſumtibiles, 740. corporales, 121. & ſeqq. earum

earum uſucapio, 451. derelictæ, 203. 219. domeſticæ, 866 dubiæ in uſufructu, 714. eccleſiaſticæ, 1026. an ſubſint dominio eminenti, 1065. emphyteuticæ, 725. exiturarum emtio, 590. feudales, 736. 743. fructuoſæ, 228. 550. fungibiles 527. furtivæ, 264. hoſtiles, 1184. 1196. & ſeqq. jactæ, 221. immobiles, 211. 213. 1199. incorporales, 121. & ſeqq. 206. 214. earum uſucapio, 451. induſtriales, 121. limitari & defendi neſciæ, 303. litigioſæ, 548. 762. mobiles, 211. 212. 1198. 1204. 1222. ſe moventes, 211. 218. neceſſariæ, 121. 305. 306. nullius, 191. 209. 246. 250. 251. principales, 242. profanæ, 1025. publicæ, 1128. 1130. pure naturales, 121. raptæ, 264. ſacræ, 1025. an ſubjectæ juri eminenti, 1065. an eas vaſtare liceat, quod ſuperſtitioſæ videntur, 1195. ſingulorum, 191. 1128. ſteriles ſ. infructuoſæ, 228. ſuæ, 195. 206. univerſitatis, 1128. 1129 voluptuariæ, 121 uſus inexhauſti, 302. in uſum futurum aſſervandæ, 185. utiles, 121.

Rei vindicatio, 262. 448.

Reſciſſio contractus, 581. 602.

Reſervationes mentales, 355. 800.

Reſignatio, 752.

Reſpectus perſonarum, 772.

Respublica, 973. mixta, 993.

Reſtitutio, arrhæ, 619 arrhæ ſponſalitiæ & munerum ſponſalitiorum, 865. quod datum poſt diſceſſionem a pacto, 443 fructuum 274. & ſqq. 1224. fr. ex re de-

depoſita vel ſequeſtrata fructuoſa, 550 impenſarum, 281. 283. 285. vid. *Impenſæ.* in debite ſoluti, 693 rei in genere, item in ſpecie, 515. rei alienæ, 261. 530. 541. 543 & ſeqq. 593. rerum fungibilium, 527. rei mutuatæ, 528. 531 532. 537. 538. rei ſequeſtratæ, 549. 550. ſine cauſa vel quaſi accepti. 695. ſpoliati, 288. reſt. per pacem, 1222. 1225. pecuniæ mutuatæ, 536 quod plus acceptum in contractibus oneroſis, 581. item per expletionem juris, 793. item per repreſſalias, 1168. quod plus minusve in emtione ſolutum, 602. pretii emtione commiſſa, 609. item ob vitium rei emtæ, 618.

Retentio pignoris in aliud debitum, 706. inter gentes, 1150. poſſeſſionis, 291. 293.

Reticentia, 351. 352.

Retorſio juris, 1161.

Reverentia erga Deum, 172. filialis, 894.

Revocatio commerciorum juris, 1110. delegationis, 759. domaniorum, 1040. donationis ob ingratitudinem, 476. donationis mortis cauſa, 479. 482. donationis remuneratoriæ, 482. feudi, 748. mandati, 565 privilegii, 1047. promiſſi, 427 428 432. & ſeqq. teſtamenti, 927.

Reus, 773. convictus, 778. debendi, 424. promittendi, 424.

Rex. 994 electus, 1007. quomodo priuatus fiat, 1081. per eum captivum pax facta, 1220.

Rogare, 551.

Ruptura induciarum, 1211. fœderis, pacis, 1230.

S.

S.

Sævire in servum, 955. *Salarium* pro officio publico, 1034. tutoris, 906. *Salus* civitatis, 972. societatis, 837. 847. *Salvus conductus*, 1033. *Sanctitas* fidei, fœderum, 1153. 1154. legati, 1243. 1244. *Sanctum*, 1153. *Sanitas*, 113 subditorum, 1034. *Satio*, 238. *Scelera* in Rep punienda, 1052. gentis in causa belli justa, 1173. *Schrot* (in moneta), 534. *Scholæ* 1024. pauperum, s. piæ, 1022. *Scortatio*, 854. *Scriptura*, 239. in pactis, 445. in fidejussione, 578. *Sectio cadaverum*, 825. *Securitas*, 89. civitatis, 972. *Senatus*, 999. *Sepultura*, 824. 1051. *Sequester*, 548. *Sequestrum*, necessarium, voluntarium, 548. & seqq. *Serium*, 677. *Servitia feudalia*, 739. *Servitutes rerum*, reales, personales, affirmativæ, negativæ, 708. prædiorum rusticorum s. prædiales, item vrbanorum, 709. in feudo, 743. servitus altius non tollendi, tollendi, aquæ educendæ, cloacæ habendæ, cloacæ immittendæ, luminum, ne luminibus officiatur, oneris ferendi, projiciendi, prospiciendi s. prospectus, ne prospectui officiatur, sterquilinii habendi, stillicidii avertendi vel recipiendi, non avertendi, tigni immittendi, 712. *Servitus*, perfecta, imperfecta, 947. voluntaria, 948. coacta, 950. captivorum in bello,

bello, 1194. obſidum, 1151. ſponſorum, 1156.
Servus, 947.
Signare pecuniam, 507.
Significatus etymologicus, 799. figuratus, 809. proprius, 798. 799. varii gradus, 802.
Silentium, vid. *Præſumtio.*
Simulatio, 349. 356 359.
Socida, 638.
Societas, 836 & ſeqq ſocietates quomodo ſpectandæ, 850. bonorum, omnium bonorum vel fortunarum ſ. univerſalis, generalis, particularis, 641. compoſita, 839 conjugalis, 855. 855. herilis, 960. illicita, 849 inæqualis, 839 leonina, 640. negotiatoria, 639 640. 647. patria, 909. ſcientiarum, 1024. ſimplex, 963.
Socius, 836. ejus excluſio ex ſocietate, 853. teſtimonium in cauſa ſocii, 779. ſocii in bello, 1228. in ſocietate negotiatoria, 639. ejus excluſio e ſocietate, 648.
Sodomia, 854.
Solarium, 734.
in Solidum teneri, 422.
Solvendo eſſe, 503.
Solum, 237.
Solutio, 751. canonis emphyteutici, 726. debiti adjecto facienda, 661. debiti liquidi, 756. particularis, 751. pecuniæ, 596 pretii rei emtæ, 596. 602. 609. ſolarii, 734. indebiti, 692.
Sors, in oppoſitione ad uſuras, 643.
Sors, electrix, attributrix, diviſoria, divinatoria, 669. ejus uſus in cauſa dubia privatorum, 790. gentium, 1157. in debitis illiquidis, 767. circa vota paria, 843.

Spatium atmoſphæricum, 241. deliberandi in expletione juris, 793.
Species, 227. interitus ſpeciei, 243.
Specificatio, 226 227. 231.
Specificatio jurata, 919.
Spes dubitum iri, 396. 401. ſpes jus per nativitatem acquiſitum iri, 829. lucri & damni, 668. 678.
Spolium, 288.
Sponſa, *Sponſus*, 864.
Sponſalia, 864.
Sponſio contractus, 676. 677.
Sponſiones, 1156.
Spurius, 861.
Stagnum, 253.
Status, externus, internus, 8. moralis, naturalis, 96. originarius, adventitius, 102. popularis, 990.
Stipendium militum, 1176.
Stipes in cognatione, communis, maſculinus, fœmineus, 875.
Stolones, 240.
Stratagema, 1203.
Stuprum, 854. 872 violentum, 862. 1206.
Subditi in civitate, 996.
Subemphyteuſis, *ſubemphyteuticatio*, 731.
Subfeudum, 741. 743.
Subinfeudatio, *ſubinfeudatus*, 741.
Subjectio liberorum, 910. gentis genti, 1102. peregrinorum, 1125. potentiæ utendi, 192. rectoris civitatis & populi mutua, 985.
Subjectus, 835.
Sublatio impenſarum, ſine detrimento rei, 282. obligationis, 749.
Sublocatio, 624.
Subſcriptio inſtrumentorum, 775 chartæ blancæ, 776. teſtamenti, 932.
Subſidia in bello, 1179.
Subſtantia feudi, 737.
Subſtitutio hæredis, vel legatarii, 940.
Subvaſallus, 741
Succeſſio in bona defuncti, 916.

916. in bona regis privata, 1012. conjugum, 943. in feudo, 743. 745. ab intestato, 931. 933. liberorum, 921. 931. parentum, 922. in regno dubia, 1008. in regno patrimoniali, 1009. hæreditario, 1011. linealis, agnatica, cognatica, 1013. plures possibiles, 1014.
Successor feudalis, 743.
Sufficientia vitæ, 972. 1021. 1022.
Suffragium, 842.
Summa pecuniæ mutuo data, 535. 536.
Summitas imperii, 981. 984. 1145.
Superficiarius, 734.
Superficies, 237.
Superfluum, item respectu rerum, 485.
Superior in civitate, 996.
Superstitio, 182.
Supplicatio, Deo facta, 175. superiori, 1080.
Suspensio ab officio, 1063.
Suum, 195.
Sylvæ cæduæ, non cæduæ in usufructu, 714.
Symbola metallica, 683.
Symmetria, 117.
Systema, 62.

T.

Talio, 156. in poenis, 1049. inter gentes, 1160.
Templum, 1024. eorum cura in republica, ibid.
Termini technici, 802. eorum explicatio fidejussori, 578.
Terræ neutræ, 1181.
Territio, 1032.
Territorium, civitatis, 1010. gentium, 1125. pacatum tempore belli, 1196. territorii accessio originaria, 1127.
Testamentum, 927. 931. 936. 937. nuncupativum, scriptum, 932. in alieno territorio conditum, 1137. 1138.
Testimonium, 780.
Testis, auritus, falsus, integer

teger, juratus, oculatus, in propria cauſa, ſuſpectus, verus, 778. 779.
Theſaurus, 223.
Timor Dei, filialis, ſervilis, 171.
Titulus, 295. juſtus, falſus, lucrativus, oneroſus, putativus, verus, 454.
Tituli civiles, 1041. 1061. Rectorum civitatis, 1119.
Tolerantia religionis, 1064.
Tortura, ſpiritualis, 1032.
Tractatus, 769.
Tragœdiæ, 1027.
Traditio, 320. & ſeqq. 518. 582. 596. 598. ad certum vſum, 518. longa manu. 324. brevi manu facta, 323. ſymbolica, 326.
Transactio, generalis ſpecialis, 764. 765. 766. 767. 790. 1158.
Transgreſſio legis, 58.
Translatio dominii, 316. 317. 320. 329. dominii futuri, 589. dominii in contractu æſtimatorio, 659. in emtorem, 597. inter ſocios facta, 642. in jactu miſſilium, 685. translatio imperii, 982. 985. 988. 997. tranlatio juris, 316. in nondum natos transmiſſibilis, 827. 828. translatio ſervitutis vſus, 721.
Transmiſſio bonorum et iuris defuncti, 819. et ſeqq. 917.
Tranſitus per alienum territorium, 312. cum copiis militaribus, 1182.
Trapezita, 655. 1036.
Traſſans, in cambio, 656.
Traſſatus, 656.
Traſta, in cambio, 656.
Tributum, 1057.
Tumultus, 1234.
Turbatio communionis primævæ, 193. poſſeſſionis, 297. verbalis, realis, 297. quietis publicæ, 1172. 1218.
Tutela, teſtamentaria, legitima, dativa, 898. 900. 908. 910. 911. 1057.

1057. curæ in civitate habenda, 1023.
Tutor, 898. 899. 901. & ſeqq. adminiſtrator, educator, inſpector, inferiores, ſuperior ſ. honorarius, 900.

V.

Vagabundus, 1104. 1105.
Valvation der Müntz-Sorten, 534.
Valuta, 656.
Vaſallus, 736.
Vaſtatio rerum in bello, 1195. in direptionibus, 1201.
Vectigal, 1057. mercibus imponendum, 1114.
Venditio, 587. liberorum in ſervitutem, 949. alii facta, quam cui promiſſa, 594. bis facta, ibid. rei alienae, 593. rerum alternativa, 614. rei locatæ, 628. 629. rei oppignoratae, 697. & ſeqq. ſui in ſervitutem, 948.
Venditor, 587. 588. 601.
Veneno hoſtem interficere, 1207.
Verba in pactis interpretanda, 796. & ſeqq magis attendenda, 817. temeraria, 360. 367. aperta, tacita, 355. a paciſcentibus adhibenda, 798. a teſtibus, 780.
Veriloquium, 247 350. 352.
Veritas moralis, logica, 347. eam celare, 352.
Verum contra loquentem habendum, 318.
Via, 712. viarum publicarum cura, 1034.
Vicarius, 899. vicarii regni, 1005,
Victor in pugna, 788. inter certantes de premio, 675.
Victus in pugna, 788. totaliter, 1219.
Vigilantia, patris & matris familias, 968.
Vindicatio rei, 262. 448.
Vindicta, 155.
Vir bonus, 772.
Virginitas, 862.
Viricapio, vid. *Androlepſia*.

Virtus, 85. ad eius culturam liberi perducendi, 890. ſervi, 952. ſubditi, 1024. virtutes rectoris civitatis, 1077.
Vis compulſiva, expulſiva, turbativa, 297. in bello licita, 159. in perſonam hoſti non competens, 1206.
Vita cõmode ac jucunde tranſigenda, 119. vitæ genus, 891. honeſta, 49. vitæ privatio inter pœnas, 1048. vitam ſalvam in prælio paciſcentes, 1192.
Vitium, 8. ab eo liberi, 890. ſervi, 952. ſubditi avocandi, 1024. vitia fœda in republica punienda, 1052. rei emtæ, 618. locata, 637.
Vituperium, 146.
Univerſitas, 197
Voluntatis determinatio generalis, 164. voluntatis ab inteſtato defuncti praeſumtio, 933.
Voluptas innocua, 118. tranſitoria, 120.
Votum affirmativum, negativum, 842. deciſivum, 843. vota conſentientia, diverſa, unanimia, majora, minora, paria, 842. meliora, 843. abſentium, 844. votorum inæqualitas naturalis, 845.
Uſurarius, 721.
Uſucapio, 451. 463. 464. inter gentes, 1139.
Uſufructuarius, 713.
Uſuræ, 649. mordentes, 649. ordinariæ in contractibus trajectitiis, 680.
Uſuraria pravitas, 649. a republica arcenda, 1021.
Uſusfructus, 713. & ſeqq.
Uſus dominii, 202. imperii rectus, 1078. iuris ſui, 66. iuris donandi, 477. vſus loquendi communis, 346. vſus profanus, ſacer, 1025. vſus rei, 721. ſibi innoxius, 310. vſus rerum

INDEX.

rum neceſſarius, 183. communis in communione primæva, 187. 188. proprius in communione primæva, 192. in extrema neceſſitate, dominiis introductis, 305. 306. 307. rei depoſitæ, 539. rei locatæ, 622. rei locatæ dominio neceſſarius, 628. 629. rei publicæ 1130. rei univerſitatis 1129. pignoris, 702. prædii ruſticus, urbanus, 709.

Uſus (pro ſervitute), plenus, minus plenum, 721.

Utilitas in contractibus, 560. domini in negotiorum geſtione, 690. ſola belli cauſa non eſt, 1171.

Vulgo quæſitus, 861.

Uxor, 858.

FINIS INDICIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google